Per Brahe. Illustrerad Lefnadsteckning

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Petrus Nordmann** (1858-1923) har digitaliserats från New York Public Library i maj 2007 av Google Books och hämtats från Internet Archive och anpassats för Projekt Runeberg i september 2015 by Ralph E.

Tyvärr saknas ett par utvikningsbara illustrationer vid sidorna 32 och 344 i denna digitalisering, vilket behöver kompletteras.

Detta verk kan läsas såsom en uppslagen bok på Internet Archive.

SKRIFTER UTGIFNA AF

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND.

LX.

Per Brahe

ILLUSTRERAD LEFNADSTECKNING

FÖRFATTAD AF

PETRUS NORDMANN.

HELSINGFORS 1904.SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS

hittills utgifna skrifter:

Tom.

I. H. G. Pprthans bref till M. Calonlu». t, utg. af W. Ugns. — 341+68

sid. stor 8:0................................

II. »Förhandlingar och Uppsatser. 1. (Längre uppsatser af Estlander,

Lagus och Sehybergson.) — 62+112 sid. liten 8:o........

in. Finlands territorial» församlingars älder, utbildning och utgrening intill 1886 ärs utgång, af K. Q. Leinberg, — 159 sid. liten 8:o .... IV. Borgareståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809, utg. af Elis Lagerblad. — 411 sid. stor 8:0................., ...

V. H. G. Porthans bref till M. Calonius. 2, utg. af W. Lagus. — 263 +

106 sid. stor 8:o ....

Yl. »Förhandlingar och Uppsatser. 2. ' (Ltlngre uppsatser af Estlander,

Frosterus, Lagus m. fl.) — 44 + 268 sid. liten 8:o........

Vn. Ordbok Öfver cjrtHLndsk-svenska dialekterna, af A. O. Freudenthal och

H. A. Vendell. — 328 sid. stor 8:o.................

VIII. »Histortskt-politfska anteckningar af H. F. Adlercreutz. 1743—1796, utg.

af Elis Lagerblad. — 185 sid. liten 8:o...............

IX. »Förhandlingar och Uppsatser. 3. (Längre uppsatser af Th. Westrin,

Freudenthal, Sehybergson m. fi.) — 40 + 318 sid. liton 8:o . . .

X. »Reseanteckningar af P. J. Bladh och C. F. Hornstedt, utg. af J. O. I.

Rancken och Elis Lagerblad. — 176 sid. liten 8:o........

XI: 1—6. Åbo akademis studentmatrikel, af W. Lagus. — 1,247 sid. stor 8:o XII. VOråmålet, ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof, af A. O. Freudenthal. — 200 sid. liten 8:o.................

XIII. *F8rhandlingar och Uppsatser. 4. (Längre uppsatser af Sehybergson,

Hultin, Vendell m. fl.) — 34+136 sid. liton 8:o.........

XIV. De finska klostrens historia, af K. Gr. Lcinbérg. — 509 sid. liten 8:o XV. »Helsingfors städs historia frän 1640 till stora ofreden, af Erik Ehr-

strüm. — 171 sid. liton 8:o.....................

XVI. »Åbo universitets lärdomshistoria. 1. Medicinen, af L. W. Fagerland

och Robert Tigerstedt. — 216 sid. liten 8:o............

XVH. »Abo universitets lärdomshistoria. 2. Juridiken, af Axel Liljenstrand.

— 94 sid. liten 8:0..........................

XVIIL »Förhandlingar och Uppsatser. 5. (Längro uppsatser af Frosteras,

Sehybergson, Leinberg, Nordmann m. fl.) — 45 + 218 sid. liton 8:o XIX. »Abo universitets lärdomshistoria. 3. Historien, af M. G. Sehybergson.

— 168 sid. liten 8:o ....

XX. »Förhandlingar och Uppsatser. 6. (Längre uppsatser af Gustafsson,

W. Lagus, Elfving m. fl.) — 108 + 121 sid. liton 8:o......

XXI. Katalog öfver den svenska litteraturen I Finland samt därstädes utkomna

arbeten på främmande språk 1886—1890. Uppgjord af H. Bergroth. — 175 sid. liten 8:o.......................

XXII. Finska prästerskapets besvär och Kongl, majestäts därpå gifna resolu-

tioner. Krån slutet af 1620-talet intill stora ofredons slut. Samlade af K. G. Leinberg. — 474 sid. stor 8:0 ....

XXIII. »Åbo universitets lärdomshistoria. 4. Teologin, förra delen, af Herman

Rabergh. — 187 sid. liten 8:o.....................

XXIV. »Förhandlingar och Uppsatser. 7. (Längro uppsatser af J. E. Ström-

borg, K. Hausen. 1\ Nordmann m. fl.) — 72 + 137 sid. liton 8:o

XXV. Bondeståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809, utgifna af Elis Lager-

blad. — 282 sid. stor 8:o ....

XXVI. »Åbo universitets lärdomshistoria. 5. Filologin, af I. A. Heikel. — 334 sid. liten 8:o..............................SKRIFTER

UTGIFNA AF

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

i

FINLAND.

LX.Per Brahe

GREFVE TILL VISINGSBORG, FRIHERRE TILL KAJANA, HERRE TILL RYDBOHOLM, LINDHOLMEN, BRAHELINNA OCH BOGESUND, SVERIGES RIKES RÅD OCH DROTS SAMT LAGMAN ÖFVER VÄSTMANLAND, BERGSLAGEN OCH DALARNA.

ILLUSTRERAD LEFNADSTECKNING

FÖRFATTAD AF

PETRUS NORDMANN.

HELHIüGFOKS 1904.*-IEBIàÖi2fGF0ES

TIDNINGS-'TJSYt;KKliI-AK-T-I kBOi\AGKTH TRYCKERIINNEHÅLL:

BILAGOR:

ILLUSTRATIONER.

Kartor samt stads- och slottsplaner:

Medaljer, vapen och sigill:

Diverse bilder:

Brahevapnet i början af boken är af kapten Carl Hellström i Stockholm tecknadt med ledning af Brahemedaljen, slagen 1654; färgläggningen af skölden stöder sig på originalförebilden i det af Erik XIV utfärdade grefvebrefvet, förvaradt å Skokloster.KÄLLSKRIFTER.

Manuskript:

Om Braherna. Uttågh af Kongl. Archivi acter i Stockholm samt Wissingzborg. 1190-1664. (Bandet förvaras å Rydboholm; utdrag däraf publiceradt såsom bilaga i slutet af denna bok).

Ankomne och afgdngne bref ifrån och till Generalguvernören Högvälborne Herrn och Grefven i Finland Gref

Peer Brahe för åren 1637, 1638, 1689 och 1640 (Kammararkivet i Stockholm).

Bref från Per Brahe till Robert Douglas, Nils Gyldenstolpe, Johannes Matthiae samt Johan, Åke, Erik och Gabriel Oxenstierna. Bref till Per Brahe från Elsa Elisabet Brahe, J. Terserus och priorn Jodocus i Köln. (Summa 39 bref i universitetsbibi. i Uppsala).

Bäkenskapsböcker för friherreskapet Kajana, Braheas domböcker för 1668, 1669, 1671, 1672, 1674, 1675 och 1679 samt afskrifterna af drottning Kristinas registratur (Statsarkivet i Helsingfors).

Hans Höggrefl. Nådes Högborne Herr Rijkz Drotzetens HoSolcks Aflöningar i Stockholm Anno 1667 (Krigsarkivet i Stockholm).

Grefve Per Brahes registratur 1633—36 och 1660-73. — Copiebok af åtskillige bref och skrifvelser till riksdrotset Brahe d. y. (Dessa band likasom alla följande uppräknade manuskript förvaras i Riksarkivet i Stockholm).

Rydboholms manuskriptsamlingen, banden 1 — 6, 8, 9; de innehålla företrädesvis bref till drotsen.

Skokloster manuskriptsamlingen, banden 2, 3, 4 in qvarto och 6, 16, 20, 26, 33, 38, 39, 40, 41, 42 in folio, innehållande delar af Per Brahes omfattande korrespondens.

Samlingen Biografica, tom 37, Brahe.

Svenska riksrådets protokoll 1644- 48, 1664, 1675, 1679 - 80.

Tryckta arbeten:

Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller 1640 — 54, I och H.

Handlingar till Carl XI:s historia, V, utgifna af S. Loenbom.»

Handlingar rörande Skandinaviens historia, tom. 6, 9, 31. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II afdeln. 3. (Gabr. Oxenstiernas bref 1611—1640 och Per Brahes (73) bref 1633—1661 till kansleren). Svenska riksrådets protokoll, I—X, för åren 1621—1643. Abraham Brahes Tidebok 1694 --1629, tryckt bland Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga svenska män, III. Karl Beckman: Bidrag till svenBka riksdagens historia 1660—1680. Per Brahes Tankebok, utgifven af D. Krutmejer 1806. Wühelm Berg: Visingsö jämte anteckningar om Visingsborgs grefskap. Carl v. Bonsdorff: Åbo stads historia under sjuttonde seklet, I -VI.

> Om donationerna och förläningarna i Finland under

drottning Kristinas regering. F. F. Carlson: Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset. Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622-1667. Gustaf Forsgrén: Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia, I.

Ellen Fries: Teckningar ur svenska adelns familjelif, I— II. » Erik Oxenstierna, biografisk studie. > Svenska kulturbilder ur 1680 och 1700-talens historia. Anders Fryxell: Berättelser ur svenska historien. Hannes Gebhard: Kuvaelmia Kajaanin kaupungista 1661—1700. M. Höijer: Sveriges yttre politik 1676—80 (Uppsala univ. årsskrift 1876). Vilhelm Lagus: Kajana illustrata (Studentkårens Lönnrots-album 1882). A. J. Lindholm: Finlands ekonomiska tillstånd 1634—1664. Joh. Messenii rimkrönika om Finland och dess inbyggare. Johan Nordenfalk: Om 1660 års regeringsform. C. T. Odhner: Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare.

Klemming <£ Nordin: Sv. boktryckeri-historia. S. Rosenhane: Afhandling om de fem höga riks-ämbeten. Elof Tegnér: Svenska bilder från sextonhundratalet. K. K. Tigerstedt: Administratio Fenniae Petri Brahe, coniitis, Gubernatoris generalis et in Fennia primum coinmo-rantis.

» Adumbtratio status urbium fennicarum annis 1638

—1640.

» Handlingar rörande Finlands historia kring medlet

af 17:de århundradet, 32 häften, utgifna 1849-60. » Bref från generalguvernörer och landshöfdingar i

Finland, förnämligast under drottning Kristinas tid, I.10

K. K. Tigerstedt: Ur Per Brahes brefväxling, I och II, tryckta ären 1880 och 1886.

A. A. UMadntt: Oratio gratnlatoria coram Petro Brahe 1648. Sten Wetter; Oratio lande insnlae Wisingiana.

G. C. Witt: Grenna kyrkas och Grenna städs historia och beskrifning. M. Weibull: Sveriges förbund med Frankrike 1672.

Utöfver dessa arbeten hafva biografiska lexika, akademiska dispatationer m. m. kommit till användning.FÖRETAL.

Grundläggningen af akademin i Åbo äfvensom Per Brahes i öfrigt betydelsefulla administration af general-guvernementet Finland har haft till följd, att grefve Brahe alltid och med rätta ärats såsom den ypperste representanten för det svenska väldets ämbetsmän i värt land. Af Michael Wexionius, Isak Rothovius, Samuel Gyldenstolpe och andra samtida prisad för sina förtjänster förblef dock Per Brahe och hans epokgörande verksamhet i dess detaljer obeaktad, till dess att historikern Karl Konstantin Tigerstedt i midten af det gångna seklet ur arkivens gömmor begynte söka fram bref och andra dokument, hvilka, sedan de af samlaren publicerats, kastat klart ljus öfver grefvens tid. Professor Tigerstedt, upptagen af skolmannavärf, hann dock ej bearbeta sitt rika material; hvarken Finlands historia under Kristinas regering eller Per Brahes lefnadsteckning blef af honom skrifven. Han uttalade emellertid den förhoppningen, att någon yngre forskare framdeles skulle upptaga arbetet; detta har nu skett, dock ej med det resultat, att en i allo fullständig bild af Per Brahe blifvit tecknad. Nya bidrag, sammanställda med äldre, hafva här gjutits samman i formen af en biografi. Det utomordentligt rika material, som inneslutes i Per Brahes brefväxling och i det svenska riksrådets protokoll, har gjort, att icke på långt när allt12

hunnit användas; ej heller har ens allt det, som utskrif-vits, kunnat i detta arbete få plats. Två års träget arbete har på denna bok nedlagts.

Per Brahes „historias historia", sådan den nu här framträder, är i korthet följande:

En dag i december 1893, då undertecknad arbetade à Riksarkivet i Stockholm, framhämtade arkivarien K. V. Bergman, alla finska historieforskares städse välvillige rådgifvare, ett från Kammararkivet nyss insändt pergamentsband, upptagande de bref, hvilka åren 1637—1640 växlades mellan Finlands generalguvernör grefve Per Brahe och den svenska regeringen. Lifligt intresserad af »fyndet" skyndade jag att undersöka dess rika innehåll och fann däri bland annat Per Brahes länge saknade reseberättelse från Finland 1639 samt flere bref, hvilka lämnade kompletterande uppgifter rörande Åbo akademis fundation. Hemkommen till Helsingfors publicerade jag 1894—1896 i Svenska litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser dessa aktstycken samt „Per Brahe och Arnold Messenius" och „Första bladet i n. v. Helsingfors' historia".

Planen att, med ledning af tryckta och otryckta källskrifter, sammanställa en lefnadsteckning öfver den i Sveriges och Finlands historia länge och mäktigt ingripande grefven blef emellertid tills vidare uppskjuten. Den 1 januari 1902 upptogs arbetet med insamlande af material, och sådant hopade sig under de följande månaderna i riklig mängd. Sommaren samma år besökte jag Riksarkivet och gjorde annotationer ur Per Brahes brefsamling samt förtecknade åtskilliga historiska akter, hvilka under ett års förlopp för min räkning afskrefvos af fru Lotten Löwing. För att vinna en inblick i riksdrotsens privatförhållanden, uppmärksammade jag särskildt korrespondensen mellan honom samt hans föräldrar och syskon. Ur Rydbo-15

holms-samlingen, hvilken numera förvaras i Riksarkivet och ej af tidigare finska forskare observerats, erhöllos en mängd intressanta upplysningar rörande förvaltningen af Brahes gods uti Finland. Tack vare ett välvilligt tillmötesgående af Rydboholms nuvarande ägare, grefve Magnus Per Brahe, en ättling af Per Brahes yngre bror grefve Nils, blef det mig möjligt att till Statsarkivet i Helsingfors få öfversänd en bunt om c. 600 bref, hvilka åren

1640— 1680 skrifvits af Per Brahes betjänte till deras husbonde. Genomforskandet af dessa bref och utskrifningen af relationen om de finska förläningarna, lämnade som resultat ett kapitel så långt, att det kanhända ter sig något oproportionerligt i förhållande till lefnadsteckningens öfriga delar. Undertecknad har dock ansett, att detta afsnitt kan försvara sin plats, emedan det, på ett par sidor när, innehåller icke förr publicerade uppgifter, och en forskare, hemmahörande i Finland, bör ju äga rätt att med större utförlighet behandla det egna landets förhållanden. Åt någon svenskfödd historiker lämnas i stället uppgiften att utföra en detaljerad redogörelse för Per Brahes gods i Sverige, hvartill grefvens vidlyftiga räkenskapsböcker från Visingsö och Rydboholm lämna rikt material.

För att dock skaffa mig ett personligt intryck af den omgifning, inom hvilken mänga år af Per Brahes långa lif förflöto, besökte jag det fagra Visingsö samt tog åtskilliga fotografier af slottsruinen och kyrkan. På samma resa passerades Brahehus, Grenna, Skokloster och Rydboholm. Följande vår dröjde jag åter någon tid i Riksarkivet, företrädesvis sysselsatt med studier af de otryckta rådsprotokollen. Under en tredje resa samma år kompletterade jag mina samlingar af afskrifter med några dokument från Kammararkivet, Riksarkivet, Kongliga biblioteket i Stockholm och universitetsbiblioteket i Kristiania14 Företal.

samt besökte Bogesund, det gods, där såsom kändt Per Brahe afled år 1680.

Ur K. K. Tigerstedts manuskriptsamling i universitetsbiblioteket i Helsingfors och räkenskapsböcker i Statsarkivet därsammastädes hafva ock några fakta hämtats, hvarjämte åtskilliga tryckta arbeten blifvit genomgångna och exploaterade på smärre notiser. Af statsrådet Vilh. Lagus, magister K. Meinander och professor M. G. Schy-bergson har jag erhållit ett par anvisningar på källskrifter. Med tacksamhet antecknas ock, att ägaren af Skokloster fideikommiss, caput familiæ för Braheätten, öfverste-kammarjunkaren grefve Nils Brahe bekostat teckningen och trycket af den färglagda planschen af Brahevapnet.

Sist återstår det för mig att till folkskolläraren Mikael Strömstén i Helsingfors uttala min förbindliga tacksägelse, för det att han troget stått mig bi såväl vid renskrifningen af manuskriptet till föreliggande bok som ock vid läsningen af korrekturet, hvilket jag, på grund af försvagad synförmåga, ej ensam hade kunnat utföra.

Helsingfors, julkvällen 1903.

P. N.PER BRRHES VflPEM.I.

Per Brahes förfäder och föräldrar.

rahe är i och för sig ett välljudande ord, och en förträfflig klang har sedan sekler tillbaka Braheättens namn haft i Sveriges och Finlands historia. Sveriges skimrande storhetstid, 1600-talet, blef äfven ättens blomstringsperiod, och då ut-skrefvos eller rättare komponerades flere olika upplagor af stamtaflan hvilka alla gingo ut på att ådagalägga Braheättlingarnas urgamla, frejdade anor. Häfdaforskaren Johan Rugman t. ex. vågade söka bevisa, i huru mångte led tillbaka Adam var stamfadern, medan en annan dristig genealog bland för-

') Johannes Messenius: Theatrum nobilitatis Svecanae. Holmiae cL>. Ior. XVI. [1618] pag. 8ö. Genealogi a Coniitum de Visingsborg.

Johannes Gitslavi örnevinge: Genealogia Brahaea. Holmiae M. DC. XLVII. Med 16 porträtt i kopparstick samt ättens stamträd, öfversktiggande Visingsborgs grefskap.

Johan Bugman: Genealogia Brabaea priscae conformiter veri-tati, summa industria conatuqve ex variis annalibus deprompta. Upp-saliae anno 1664.

J. Widekiniii: Imagines illustrissimae fatniliae Braheae. Wi-singsburgi Anno AI. DC. LXXI1I.

fäderna uppräknar Karl den store, Sverker den äldre ocli S:t Erik konung. Lämnande i sitt värde Rugmans och andra gamla släktutredares mera välmenande än korrekta uppgifter, hänförande sig till forntiden, åtnöja vi oss med att såsom ättens förste, säkert kände representant från 1400-talets midt nämna riddaren Magnus

Laurentsson, gift med Johanna Torkilsdotter Bragde (Brahe) af en dansk frälseätt. Deras son krigsöfversten Peder Magnusson — uppbränd på 1480-talet „af rebelliske bönder" — bibehöll faderns sköldemärke, de svarta örnvingarna, men upptog efter sin mödernesläkt namnet Brahe samt. trädde genom arf i besittning af Tärna gods i Södermanland.

Kändt är, hurusom Peders son riksrådet Joakim Brahe, sedan år 1515 gift med Margareta Eriksdotter Yasa, därstädes 1520 emottog besök1) af sin landsflyktige unge svåger Gustaf Eriksson. Han varnade denne för uppror mot danskarne och vardt själf varnad att lita på den lömske konung Kristians löften. Intetdera rädet följdes. Joakim Brahes hufvud föll för bödelsbilan i Stockholm, medan hans svåger anträdde en mödornas vandring.

') Om detta besök förtäljer Joakims son Peder Brahe d. ä. i • Salig hüglofflig Konungh Giöstaffz Historias 'Drog så [Gustaf [-Eriksson]-] {+Eriks- son]+} giönom Södermanneland, kom så thil sin suåger her Jachim Brae och sin syster frw Margretta til Therna, förtaide them, huru hans resa war gången och huad lian hade hördt, fornumedt och förfarrid ocli huad som alle suenske män, både adil och odail, war achtad och tilredt af de danske, bad och råde honom ther til at see sig wäl förre och hålla sig wtaf wägin ifrå konungen i tidli. Sådanne tijdender behaggade her Jachim såre ille; dog sade han: 'Jag ähr wdj synder -hett förskreffuin wtaf konungen thil cröningen. Om jag än kunde hålla mig ther ifrån, huar blifuer tå min hustrw och barn? Kunde liende, at min hustrws föräldrar eder egin kiere fader och moder och flere wore wenner måtte niuta mig ondt åt. Med eder kan thet nu haffua fast en annan meningh, thj thet är icke månge, som kunde wette, huar I kune wara stadde. Så kan thet och icke gå mig wärre än alle the andre suenske herrer, som ther nu alrede församblade älire'. Ther med liulpe the herr Giüstaff efter sin förmöginhet både clede och peninger, huad som han tå behöfde, och låtte honom dragaPeder Brahe d. ä.

19

som dock sist förde honom fram till foten af tronen. Joakims son Peder, född 1520, ärfde Rydboholm i Uppland, hvilket stora gods hans moder tillfört släkten. Af sin konungslige morbroder utnämndes han 1540 till ståthållare pä Stockholms slott och fyra år senare till riksråd samt lagman öfver Uppland och Norrland. Samma år, 1644, undertecknade han arfföreningen i Västerås och skref sig därvid „Peder Bragde till Ribboholm". Törhända var det för de goda tjänster Peder under Dackefejden gjort riket, som Gustaf Vasa den 20 december 1544 skänkte honom ett f. d. gilleshus vid Stortorget i Stockholm. Sin morbroders bevågenhet bibehöll han äfven under de följande tiderna, hvilket framgår bl. a. däraf, att konungen fastlagssöndagen 1549 höll bröllop för Peder Brahe och jungfru Beata Gustafsdotter Stenbock. Då Gustaf Vasa 1552 själf ingick giftermål med Beatas syster Katarina, trädde han i svågerskapsförhållande till sin systerson, och härigenom blef förbindelsen mellan ätterna Brahe och Vasa ytterligare befäst.

Af sin kusin Erik XIV vardt riksrådet Brahe vid dennes kröning den 29 juni 1561 jämte Svante Sture och Gustaf Johansson (Tre rosor) upphöjd i grefligt stånd och högtidligen krönt. Han skref sig grefve till Öregrund, till dess att han den 20 mars 1562 till sitt grefvestånds underhåll emottog, på tvenne gårdar när, Visingsö i Vättern i förläning. „ Dessutom hafve Vi — så tillkännager konungen i donationsurkunden — förändrat och förbättrat välbemälde grefve Peders sköldemärke, nämligen en fyrstyckad sköld med blåa och röda färger, uti de blåa fält-en, både det öfre och nedre, fem hvita liljor, uti de röda fälten, både det öfre och nedre, en hvit häst med en helt väpnad man däruppå, midt uti skölden två svarta örnvingar i ett gult fält; ofvanpå hela skölden en grefvekrona". Étt förnyadt stadfästelsebrefdateradt den 17

') För detaljerna af det vidlyftiga dokumentet redogör Gustaf Forsgrén i sitt arbete »Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia under Erik XIV:s och Johan Illrs tid'.20

juni 1564, stipulerade närmare grefvens af Visingsborg rättigheter och skyldigheter. Hans inkomster, jämförda med räntorna från 17:de seklets svenska donationer, voro icke ännu höga; de uppgingo (1567) blott till 1,800 mark penningar eller c. 450 tunnor spannmål. Förläningen blef emellertid snart betydligt utvidgad. Konung Johan, màn om den svenska högadelns vänskap och stöd, utfärdade den 9 juli 1669 icke blott ett

konfirmationsbref på grefskapet, utan förstorade det betydligt, för att grefve Per

i. Konungseken å Rydboholm. Stenens iiiskrift lyder: Gustavus primus hafuer här planterat tuenne ekar. Petrus Brahe. Comes. Drotzet.

skulle „sina äretitlar och härligheter kunna uppehålla", med Grenna socken i Småland samt Habo, Skepplanda, S:t Peders, Starrkärrs, Sköfde och Kilanda socknar, Alfhems sätesgård, Haije ängar och Gudhems klosters landbönder i Västergötland. Detta allt betydde så mycket som 332 hela och 112 halfva hemman, förutom åtskilliga torp och nybyggen. [Årsinkomsten från hela grefskapet uppgick 1590 till den betydande summan af 14,200 mark i penningar eller c. 3,550 tunnor spannmål.]

Detsamma året 1569 utnämndes grefve Peder till riksdrots samt till ståthållare öfver Norrland. Han varP. Brahe d. äldres skrifter. 21

således blifven både rik och mäktig, men konungagunstens sol belyste ej hans lefnads afton. Utan giltiga skäl utsattes han mot slutet af 1580-talet för den misstänksamme Johans onåd, och denna utsträcktes ända därhän, att ärkebiskopen i Uppsala fölbjöds att jordfasta den är 1590 aflidne gamle grefven. Gustaf Vasas änkedrottning, Katarina Stenbock, förmådde emellertid biskopen i Västerås att bevisa hennes aktade svåger den sista tjänsten, och jordfästningen försiggick med tillbörlig ståt i Östra Ryds kyrka.

Per Brahe d. ä. säges hafva varit „en anspråkslös, from och lärd herre, som icke tyckte om flärd", och vi kunna tillägga, att flere historiska dokument bevisa, att han ägt ett klart förstånd och godt omdöme. I förmagan att i skrift uttrycka sina tankar stod han vida öfver samtida skribenter; hans tvenne efterlämnade manuskript bära vittne härom. Det äldre af dessa utgafs 1677 af en af hans sonsöner under rubriken „ Gamble grefve Per Brahes Oecconomia eller Huusholdsbook för ungt Adelsfolck. Skrifven anno 1581". I detta ganska digra arbete tecknar författaren, huru en adlig yngling bör uppfostras, sa att han blifver „sinnrik, snarrådig och vältalande" samt huru han sedan som vuxen rätteligen bör förhälla sig på egen gård och i statens tjänst. [„Det är en vördnadsvärd, sedlig bok, full af patriarkalisk enfald", yttrar E. G. GeijerJ. Sina teorier tyckes gamle grefven hafva praktiskt tillämpat på sig själf, i ty att det heter, att han varit en konungaättens trogna tjänare och att ingen varit hans like i „moderation och i konsten att behärska sina affecter".

Med sitt andra litterära arbete började grefve Per sysselsätta sig, under det att han pa 1580-talet af den kungliga onåden fjättrades vid sina gods. Han hade troligen af krönikeskrifvaren Rasmus Ludvigsson erhållit en afskrift af biskop Peder Svarts fragmentariska berättelse om Gustaf Vasas tidigare lefnadsår äfvensom Ludvigssons egna anteckningar om samme konungs öden. Ofullstän-digheten i dessa minnesblad gaf honom anledning att med sina personliga hågkomster komplettera sin morbroders22 P. Bralies förfäder och föräldrar.

lefnadsteckning, och sålunda tillkom krönikan „ Salig och höglofflig Konung Giöstaffz Historia". De fyra femtedelar af krönikan'), hvilka äro författade af P. Brahe, bevisa hans förmåga att lefvande och åskådligt kunna skildra händelser och personer, och särskildt har karaktäristiken af Gustaf Vasa med rätta blifvit uppmärksammad och af senare författare citerad. Konungen var emellertid föga beläten med grefvens historiska författarskap och sökte komma i besittning af hans manuskript, hvilket dock ej lyckades. Det heter härom i Familjekrönikan: „Konung Johan var strax efter grefvens död pä Rydboholm, som herr Erik Sparre dà hade förarrenderat, låtandes rannsaka efter den författning, som grefven skulle gjort i konung Gustafs lifstid och regemente. Men emedan han icke fann den igen, vände han åter en stor ifver på arfvingarne af màgarne, som skulle de af missunnsamhet skickat den ur vägen".

Peder Brahe d. ä. efterlämnade en hel rad af söner, hvilka alla gjorde sig bemärkta under striderna mellan den polska och svenska grenen af Vasastammen. Den äldste, riksrådet Erik, var den katolska läran och Sigismund tillgifven, men försonade sig efter Stängebro-slaget med hertig Karl samt åtog sig jämte två sina bröder att såsom domare sitta i rätten öfver riksråden i Linköping. Ett i sanning obehagligt värf, då bland de anklagade och senare dödsdömda äfven befann sig den ädle och rättrådige Erik Sparre, gift med Ebba Brahe, grefvarnes syster. Erik Brahe ångrade ock snart sitt affall från den legitima konungaätten och följde 1603 sin broder Gustafs tidigare

gifna exempel och flydde öfver till Polen, där han 1614 afled i Danzig. Aret därpå dog grefve Gustaf, som af sin gynnare Sigismund hunnit blifva upphöjd till polsk fältmarskalk. Hans planerade giftermål med Sigis-

') I Lunds universitets årsskrift, Band 34, har Otto Ahnfelt publicerat den del af krönikan, som hänför sig till åren 1532-1560, samt försett texten med intressanta uppgifter om krönikans tillkomst ocli innehåll.Riksdrotsen Magnus Brahe.

munds syster prinsessan Anna blef oafslutadt, men han hade med Anna Reibnitz från Schlesien en son, Johan, adlad Örnevinge, senare assessor i Göta hofrätt (hans genealogiska arbete, se sid. 17).

De båda yngsta bröderna Brahe, Magnus och Abraham, stannade i Sverige och hugnades af hertigen med flere nådeve-dermälen. Sålunda utsågs grefve Magnus 1602 till riksmarsk1) samt emottog genom ett riksdagsbeslut 1604 Visingsborgs grefskap, hvilket blifvit frandömdt den till utlandet afvik-ne brodern Erik. År 1608 beordrades grefve Magnus att såsom fredsmäklare resa till Polen, upphöjdes 1611 till riksdrots samt intog i denna egenskap 1614 platsen såsom Svea hofrätts förste president.

') I Familjekrönikan berättas: «Den 27 maj begyntes en riksdag

i Stockholm, där hertig Karl, som då stod riket fullkomligen före i konungens stad, utvalde sig riksens höga ämbeten och råd. De herrar, som hertigen själf nämnde och ständerna gillade, voro således i ordning:

Drotset grefve Mauritz Lejonhufvud.

Marsk grefve Magnus Brahe.

Kansler herr Svante Bielke.

Amiral herr Axel Ryning.

Skattmästare herr Seved Ribbing.

Till riksråd: Göran Eriksson, Erik Ribbing, Göran Boije, Matts Larsson, och Arvid Horn. Desslikes till hofråd grefve Abraham Brahe, som strax därefter blef riksråd, då han bekom sitt ställe näst sin broder riksmarsken, eftersom då var K. Karls förordning att grefvarne i rådet skulle hafva sitt stånd näst invid riksdrotsen.

2. MAGNUS BRAHE. Efter ett kopparstick.24

P. Bralies förfäder och föräldrar.

Samma är den 24 februari hade Gustaf II Adolf för den tid ban vistades utrikes åt riksdrotsen uppdragit „eoin-mandementet" i Stockholm, hvarmed följde skyldigheten att uppehålla sig i hufvudstaden, vaka öfver lag och rätt, drifva på beslutna åtgärders utförande samt emottaga och förhandla med främmande staters sändebud. Vid konungens kröning 1617 emottog grefve Magnus riddarslaget. Denna utmärkelse likasom den stora bevågenhet Gustaf H Adolf visade riksdrotsen stod törhända i något samband med den unge monarkens kärlek till grefve Magni utomordentligt fagra dotter fröken Ebba, hvilken, som bekant, emellertid ej blef Sveriges drottning utan bortgiftes med riksmarsken Jakob De la Gardie. Andra barn hade Magnus Brahe ej i sitt äktenskap med Brita Lejonhufvud, yngsta dotter till den driftiga, processlvstna Ebba Lillie-hök, „Gref Ebba" kallad. Grefvens andra giftennål, med Helena Bielke, förblef barnlöst. Mot slutet af sin lefnad blef drotsen sjuklig l) och vistades för det mesta på Visingsborg, där han tidtals uppvaktades af sina brorsöner, som i honom tyckas hafva haft en hjälpsam och välvillig farbroder. Underrättelsen om Gustaf II Adolfs död säges så hafva gripit gamle riksdrotsen, att hans sjuklighet försvårades och han afled 1633 2).

Grefve Abraham Brahe, den yngste af fem bröder, föddes på .Rydboholm den 25 mars 1570. Redan såsom yngling kom han genom sin höga börd i nära förbindelse med den kungliga familjen och var närvarande vid flere festliga tillfällen. Det finnes antecknadt, att drottning Katarina, Gustaf Vasas änkedrottning, en dag skänkte honom

') Ur Gabriel Oxenstiernas bref till sin broder rikskanslern: ♦ Gref Magnus ligger ena dagen och går den andra uppe» (d. 15 sept. 1624). — 'Gref Magnus ar hemma och helt barn på nytt» (d. 29 april 1631). — »Gref Magnus är för ålderdoms skull mer hinderlig än nyttig» (d. 3 sept. 1631).

*) Vid jordfästningen den 12 maj 1633 i Västerås domkyrka höll J. Itudbeck en likpredikan öfver 19 kapitlet i andra >Samuelsbok; utan tillfogade personalier trycktes denna oration och tillägnades fru Ebba af författaren.25

„ett klöfverblad af guld och ädelstenar" till hattprydnad, och en annan dag berättar grefven „var hertig Karl lustig och dansade; sedan drucko vi med honom i slottskällaren". Slutet af 1590-talet blef dock en öfvervägande allvarlig tid, föga ägnad för glam ocli skämt. Den 28-årige gref Abraham hade likasom bröderna slutit sig till konung Sigismunds parti; han hade 1598 rest till Polen, återvände med konungen och kämpade pà hans sida i träffningen vid Stegeborg. I slaget vid Stångebro den 25 september bars det polska baneret af honom. Några dagar senare gingo emellertid Sigismunds och Abraham Brahes vägar för alltid åtskils; den senare fick ett fripass samt reste öfver Stockholm till Rydboholm, och den 6 december blef en viktig dag i den unge ädlingens hf; han har därom antecknat: „Gaf den gode och dygdelige Fursten (hertig Karl) mig sin gunst och nåde igen i sin kammare och bad mig till aftonmåltid med sig". Grefve Abraham trädde nu i hertigens tjänst och var den 1 mars 1599 med om stormningen af Kalmar slott. Följande dag fick han lof att i privata angelägenheter draga till Uppland, och på färden dit hände honom ett äfventyr, som bildade en ganska intressant episod i hans kärlekssaga. Vi måste dock först gå något tillbaka i tiden.

Saken var den, att unge grefven sedan flere år tillbaka var förälskad i den väna och mildsinnade jungfru Elsa, dotter till gamla hofkanslern riksdrotsen Nils Gyllenstierna och anställd som tärna hos Sigismunds syster prinsessan Anna. Den 12 och 14 november 1595 hade han „talat Elsa till", och hon hade gifvit honom „tillbör-liga svar", heter det. Aret därpå i augusti gaf riksrådet Nils sitt såväl skriftliga som muntliga samtycke till det förestående äktenskapet. I glädjen häröfver satte sig gref Abraham ned och skref ett kärlekslågande bref till sin trolofvade, och skrifvelsen blef ej blott af emottaga-rinnan troget bevarad, utan har i mer än trenne sekel fatt behälla sin plats i släktarkivet. Som dylika kärleksbref från 1500-talet torde vara mycket sällsynta, taga vi oss den friheten att publicera det, och naturligtvis hafva vi26

ej hjärta att ändra en enda bokstaf än mindre modernisera dess sirliga vändningar. Abraham Brahe skref den 3 september 1596:

Velborne Jomfru hiertanns k. Syster.

Jagh önskar M. h. k.') Syster af gudh thenn aldrahögste all timmelige och ewigh lycko, L&nguarigh heise och welmåge, och betacker M. H. k. S. kerligen och gerne för all kerligh benegenlieet, som Jagh af M. k. S. altid förnummed hafuer, will Sådannt i huad motto migh mögeligett ähr beflite raigh att förtiene och förskylle. Och kann M. h. k. S. kerligenn icke förhålle, att effter att Jagh igenom Gudz nådighe och milde försynn dett trogne och kere hierte till eder fram för någonn annan i werden fatett hafuer och iagh både Personligenn, och igenom någre åttskyllighe skrifvelser hafuer begerett att inlate migh med eder vtij lielllighe och Christelighe echteskapsstånd, på huilcken min begärenn mig för någre dager sedenn aff eder k. h. fader denn edle och welborne H. Niels gyllen-stierne, huillkenn M. k. S. nermeste måålsmand ähr, skriftligenn ett gott och fulckomligett Swar ined edert egett, och eder slecht och förwanters willie och sam-tyke ähre bleffued geffued, derföre Jagh till dett förste önnskar, och denn högste Gudh ödmiukeligen beder att dett mötte wara skett vtij enn lyckesam stundh hans guddommelige nampn till ähre och wyrd-ning, os både och wåre sleclit och forwanter till rnyc-kenn liugnett och gledie, och betacker dernest min h-a k. S. på dett kerligeste for hennes trogne hierte, dygdefulle och stadighe Sinne som M. h. k. S. i dette fallett nogsampt hafwer lated förnimme, och will i alla motto så lenge iagh Leffuer så förholle migh emott M. h. k. S. som enn dygdesam mann egner och Böör emott sia echte maka.

Jagh hafuer och nu om dett samma ödmiukeligen skreffued minn nådige fröchen 2) till och förhopes med dett

förste hennes furstlige Nådes gunstige och nådige swar i midler Tidh bude Jagh gerne att M. k. S. wille wara obesuered att Tilbiude hennes F. N. min ödmiueke och willige Tiennst med enn ödmiuck Tackseielse för

') J/in /(jiirtans Äiira.

2) Prinsessan Anna.Elsa Gyllenstierna.

27

hennes F. N. gunstige och nådige benegennhett emott migh, huilcked iagh med minn ödmiuke Tiennst så Lenge Jagh Leffwer skall beflita mig att förtiene, och der iagh wiate att dett wore hennes F. N. icke miss-hageligh wille iagh gernne pä. några dager begeffue migh till Steckeborgh att iagh ähn en gång mötte hafue denn hugnen, att jagh mötte få tala med M. H. K. S. för gud skaall wette huru Långh denn tidenn tyckes migh sedenn Jagh senest talade medh M. H. K. S. och förwenter her vpå M. H. K. S. kerlige swar.

Gud denn aldrahögste han låte os finnes med helsenn och gledenn, den sanna gode gud iagh eder M. h. K. S. till all långuarigh heise Lycke och wel-måge will halfFue befalett troligenn och kerligenn. Datum Stocholm denn 3 Sept. Anno —96.

M. H.-a K. S. Trofaste och

käreste venn och Tienere så lennge iagh Leffuer.

Abraham Brahe.

H. a. K. S. Jagh beder kerligen att min k. S. wille wara obesuerett att förmäle sin k. faders sj-ster och alla gode wenner med min wann-lige Tiennst och månge Lyckesalige gode netter.

Svaret på detta vackra bref är tyvärr icke bevaradt. De unga tu träffades emellertid stundom och bytte fäste-ghfvor; hvad jungfru Elsa emottog är icke kändt, men gref Abraham har annoterat, att han en gang fick till present ett par guldarmband. Giftermålet vardt dock manad efter månad uppskjutet; kanhända främst af det skäl, att de politiskt upprörda tiderna ej medgåfvo vidtagandet af de grundliga förberedelserna till en bröllopsfest, i hvilken hufvudparterna skulle utgöras af representanter för de högvälborna ätterna Bralie och Gyllenstierna.

Väntan blef unge grefven sist för läng. Han beslöt därför att gripa fatt i lyckans hjul, när och hvarhelst detsamma skulle rulla i hans väg. Och lyckan kom i28

P. Bralies förfäder och föräldrar.

jungfru Elsas person, ehuru icke pä rullande hjul i vårsols dagar, utan i släde med klingande vinterföre.

Gref Abraham hade, såsom vi nyss nämnde, lämnat Kalmar l) på färd norrut, och den 8 mars — berättar han — „hinte jag Elsa i Stångeby, och aktade hon sig till sin faders syster fru Karin på Yisbohammar, men dagen därefter följde hon mig på vägen åt Stockholm". Notisen

3. Rydboholm (1903).

är kort, men rätt innehållsrik. På gammaldags vis och med sin skönas fulla samtycke hade den unge krigaren röfvat bort fästmön och fört henne till sin gård, Rydboholm. Där anordnades den 13 mars i några vittnens när-

') Obehaget öfver det som komma skulle påskyndade sannolikt hans affiird. Hertig Karl, som var grufligen förbittrad på det nyss intagna slottets kommendant Johan Sparre, lftt den 16 maj honom vandra till afrättsplatsen. Johan Sparres gemål, Margareta Brahe, var grefve Abrahams syster.33

varo i största hast bröllopet och „blef sedan alldeles opåtaldt-, såsom en samtida om tilldragelsen yttrar. Svärfadern Nils Gyllenstierna tyckes ej heller hafva stort vredgats öfver det skedda, eftersom han nagra veckor senare genom sin son Göran sände dottern 300 daler. Äfven hertig Karl lät till det unga paret frambära sina lyckönskningar.

Att någon särskild anledning skulle hafva påskyndat bröllopet, är icke konstateradt; emellertid föddes i hemmet

på Rydboholm redan den 28 oktober 1599 en liten dotter, sona i dopet erhöll namnet Beata (afled ogift 1617). Följande år i juli utnämndes Abraham Brahe till ståthållare öfver Norrland, och familjen vistades därför under de närmaste tiderna ömsom på Rydboholm, ömsom i Gäfle, där den 9 januari 1601 dottern Ebba föddes (gift med Axel Banér, död 1638). Mönstringar och utrustningen af krigsfolket tog följande månader i ansprak. På väg att öfverföra trupper till Lifland kom grefven äfven att besöka Ålands och Hiittis skär; han afseglade den 10 september till Pernau, där hertig Karl, belåten med expeditionen, skänkte honom Didrik Skänkermans hus i Stockholm. Hemfärden på senhösten blef ganska äfventyrlig, och vinddrifven öfver till finska sidan landade grefve Abraham vid Aspskär, Berghamn, Korpoström, Kastelholm m. fi. ställen.

Lyckligen hemkommen till Rydboholm den 17 november 1601, upplefde grefven ett par månader senare clen glädjen att i sin dagbok för den 18 februari 1602 få anteckna: „Emellan tolf och ett blef min son Peder födil om dagen, och den 21 februari lät jag döpa Peder lille". Detta nöddop, om vi så få kalla det, efterföljdes den 27 juni af den högtidliga kristningen i närvaro af faddrarna. Såsom sådana hade bl. a. inbjudits hertig Karl med gemål; de voro dock förhindrade att infinna sig, men hade såsom representerande „legater" i sitt ställe till Rydboholm beordrat Nils Bielke och Frans Wackerbart.

Innan vi gå att redogöra för Peder lilles lefnadsöden, som ju skola fylla de flesta bladen i denna bok, vilja vi30

göra några tillägg beträffande hans föräldrar och de öfriga länkarna i den stora syskonringen på Rydboholm.

Grefve Abraham, som 1602 utsetts till riksråd och lagman öfver Västmanland, blef med åren en betrodd man. Utom tillfälliga uppdrag, såsom hållandet af mönstringar, deltagandet i ambassader, riksdagar och rådplägningar m. m. fungerade han mellan åren 1607 och 1622 såsom kansler ') för Uppsala akademi samt utsågs 1614 till

bisittare i Svea hofrätt. Det var dock icke politiken och [-ämbetsmannagöro-rnàlen,-] {+ämbetsmannagöro-rnàlen,+} som mest intresserade grefven. Till sitt kära Rydboholm, det han pä grund af faderns testamente ärft, hade han samlat kartor, fysikaliska instrument och det största privatbibliotek, som Sverige den tiden inrymde, och där satt han sysslande med matematiska beräkningar ofta nog i praktiskt syfte, hänförande sig till hans ekonomi. „Intresse för studier, kärlek till hemmet och en viss tröghet" för extra göromål synas hafva varit betecknande drag för grefve Abraham.

Följande sin faders föredöme i att nedskrifva sitt lifs erfarenheter, antecknade äfven Abraham Brahe i en „Tide-bok" diverse data och fakta ur sin egen och sin familjs

') Af denna anledning bevarar universitetet tvenne porträtt i olja af Abraham Brahe. Det ena (145X121 cm) är utfördt af A. Udde, det andra (86 X 13 cm) är kopieradt af J. Kloppert efter det förstnämnda.

4. ABRAHAM BRAHE. Efter ett kopparstick.A. Brahes «Tidebok>.

krönika. Dessa dagboksanteckningar, omfattande tiden 3 januari 1602—28 september 1629, äro likvisst till formen af en ganska anspråkslös beskaffenhet och möjliggöra ej någon djupare inblick i memoarförfattarens eget själslif. De flesta uppgifterna hänföra sig nämligen till orter, där grefven vistats, samt till personer, dem han råkat. Här och hvar inflikas några korta notiser om reparationer på stamgodset samt diverse inköp och andra penningetransaktioner. Sammanträffande med kungliga personer omtalas med större utförlighet. Ett par gånger säger sig grefven ock varit i gräl med någon adlig vän om jakträtt eller lösen för jord. Missmodiga stämningar noteras kort om godt med „dies infelix" eller „infelix fui". Ett drag af skrockfullhet kan man ock konstatera i anteckningar sådana som: „1620 den 2 oktober drömde jag om mitt skägg". — „1622 den 13 september drömde jag att min näsa blödde". — „1626 den 1 maj drömde jag om elden i silfverfaten" o. s. v.

Från och med den tid grefve Abraham fått sina vuxna söner anställda i statens tjänst sökte han oftare än förr att draga sig bort från offentliga värf till det landtliga lugnet på Rydboholm. Än hindrar menföret vintertid eller bristen på bat sommartid honom från att resa in till rådsmötena, än är det opasslighet, som ger anledning till utevaro från hofrättens sammanträden. Att grefvens rådskolleger observerade undflykterna framgår bl. a. af

Gabriel Oxenstiernas bref den 15 sept. 1621 till sin broder rikskanslern. Han skrifver: „Gref Abraham excuserar sig med sjukdom och svaghet" och den 6 januari 1626 heter det: „Gref Abraham absenterar sig möre antiquo".

Abraham Brahes gemål, fru Elsa, var en godhjärtad och trogen maka och moder. Något ovanligare mått af intelligens tyckes ej hafva fallit på hennes lott, ej heller tyckes hon hafva varit en af det 17:de seklets ampra adliga matmödrar, som satte sin ära i att sköta jordbruk och affärer, hushall och tjänstefolk med manlig energi och kraft. Utanför det egna hemmets trånga krets spelade hon ingen roll; fru Elsa var dessutom mycket ofta32

sjuklig. Blifven änka 1630, pysslade hon pà bästa i flere i hennes vård anförtrodda barnabarn och läi det stora godsets yttre ekonomi i sin äldste sons medan hon i hushållet hade det svårt att undvar vuxna döttrars bistånd.

Många voro ursprungligen barnen i det greflig| met på Rydboholm. De tre äldsta i syskonkretsen vi till namnen redan omtalat; återstår att tillfoga ord om de sju yngre. Närmast i ordningen eftj föddes 1603 Margareta. Tidigt anställd vid Marii noras hofstat, var hon drottningen följaktig på res Tyskland 1630 samt firade tre är senare i Stralsui bröllop med guvernören friherre Bengt Oxenstierna, hon tvenne gånger nödgades underteckna sina br« formeln „en högt bedröfvad änka" och ytterligare gånger trädde i brudstol, skola vi i annat sammi längre fram beröra.

Efter systern Margareta följde i ålder bröderni Karl och Joakim, födde resp. år 1604, 1605 ocl Den mellersta af dem förblef hela sitt lif — hl först år 1672 — på ett barns outvecklade stånc och „stackar8 Karl", såsom han i syskonens breft benämnes, vårdades vanligen å Bogesund 1). De andra bröderna voro rikt begåfvade och växte u lifliga, hurtiga ynglingar. Undervisade till en bi hemmet af en tysk lärare, gjorde de sedan resor landet. Efter hemkomsten berättigade deras börd till inträde vid hofvet. Ar 1620 nämnes Nils Brq

') Hans betjäning utgjordes 1667 af ihustru Anna EriU Anders Johansson, Erik, 1 fribrytare, 1 fiskare och 2 pigor», hvi tillsammans i årslön uppburo 300 dal. s. nit. Att utöfver dl minstone tidigare äfven en själasörjare varit anställd, framgå! Brahes bref den 8 oktober 1634 till kvrkoherden i Ryd: «Vi hafj Johan Petri fast ogärna förnummit oin den ynkelige gärning, i tilldragit hafver på Bogesund med vår käre broders hofpredik£ emedan vi liöre att vår broder är redan strax dragen till Rydh begäre vi därför vänligen I vele i vår och vår kära frumodej värö fliteligen till bästa se, att allting må skickeligen och v< med bönestunder och annat, därutinnan I bevise oss en stor)refve 1661, >49 g. m. 1583.

RETA

g. ra. stått* parre, hals-1699.

leral 1632, reta Bielke,

f. 1633, ril †

rl f. 16«Rydboholm. SS

som page och 1625 Joakim som kammarjunkare. Dessa befattningar utbyttes emellertid innan kort mot andra mera ansvars- och ärofulla militära; läng blef dock ej de bada unga krigsöfverstarnes bana.

De yngsta telningarna af Abraham Brahes fruktbara stam voro Katarina (f. 1608), Kristina (f. 1609) och Erik (f. 1610). Den första och den siste dogo innan födelsearet ändats; deras sj-ster Kristina däremot öfverlefde ej blott föräldrar och syskon, utan fick äfven bevittna den storsvenska aristokratins banemans — reduktionens — framfart. Fru Kristina, sedan 1640 änka efter fältmarskalken Åke Tott, afled först år 1684 efter att i manga år hafva varit alla yngre Braheättlingars moderliga vårdarinna och stöd. —

Sedan vi sålunda hafva tagit en öfverblick öfver Per Abrahamson Brahes förfäder, föräldrar och syskon, återstår att i detta sammanhang nämna något om släktens stamgods Rydboholm. Detta gamla herresäte, icke Skokloster, som först sent öfvertogs af en Braheättling, var släktens bo och näste. Där byggde och bonade under årtionden grefve Abraham, och där vårdades ej blott de små fågelungarna under den välvilliga fru Elsas vingars skugga,

utan där samlades de äfven ofta, sedan de vuxit stora och flugit vida kring världen.

Rydboholm är beläget i Östra Ryds socken (Uppland) tre mil från Stockholm vid en vik af Stora Värtan. I början af 1400-talet tillhörde godset släkten Sture, men tillföll genom gifte Gustaf Vasas farfader Johan Kristersson. Genom konungens syster Margareta öfvergick det, såsom vi redan framhållit, i hennes makes Joakim Brahes ägo och har allt sedan denna tid seklerna igenom tillhört Braheätten. Slottets äldsta del är sannolikt det numera fristående Vasatornet (se bild 3), hvilket förr under krigiska tider genom en sträckmur var förbundet med hufvudbyggnaden västra flygel. Medan slottet såväl till det inre som yttre undergått flera förändringar, — ett mindre torn i vinkeln till vänster är rifvet — kvarstår Vasatornet till det allra närmaste i oförändradt skick. Dess öfre

våning upptages af ett stort rum med väldiga taksparrar, breda golftiljor och väggfast högsätesbänk. Från detta rum leder en liten dörr (se bild 5) till en skrubb, hvilken går under benämning af „Gustaf Vasas studerkammare". Grefve Abraham med sin familj bodde naturligtvis i slottet, där inemot 20 rum stodo till hans förfogande, men åtminstone en gång vet man, att de grefliga uppehöllo sig „i tornstufvan". Detta var i maj 1601, då grefven låtit rifva slottets gamla trätak och uppsättningen af det nya af tegel fortgick. Det af slottsrummen, som tradi-

5. Tornstugan i Vasatornet ä Rydboholm.

tionen utpekar som lilla frustugan, är beläget i nedre våningen till vänster. Det har två fönster, försedda med inre järnluckor. Taket är beklädt med väf, målad i grått och rödt i 1600-talets renässansstil. Äfven dörrarna äro försedda med gamla målningar och beslag. Från lilla frustugan (se bild 6) kommer man in i ett litet hvälfdt rum, „Sankta Birgittas kammare", hvars alfreskomålningar pa väggarna och öppna spisel tyda pä hög ålder.

Slottet omgifves af en stor trädgård och en park, genom hvilken landsvägen från de lefvandes hemvist leder fram till Ryds närbelägna kyrka, Braheättlingamas sista hvilorum.n.

Barna- och studieåren. 1602—1626.

De 16 första åren af sin lefnad tillbragte grefve Per Abrahamsson för det mesta i fädernehemmet på Rydboholm och blef där, enligt egen utsago, af sina föräldrar och enskilde preceptorer uppfostrad i gudsfruktan och andra kristliga och lofliga öfningar. Grefve Abraham valen förståndig, omtänksam fader och praktisk, ordnings-älskande man. Konservativ till lynnet, följde han vid sina barns upptuktelse och undervisning de principer och råd hans fader, gamle grefve Peder, före honom tillämpat och funnit goda, och hvilka han nedskrifvit i sin af oss redan nämnda metodik för unga ädlingars utbildande. Vi citera därur följande upplysande och karaktäristiska lärosatser, hänförande sig såväl till flickornas som gossarnes uppfostran.

„Hvad som kvinnokön ankommer, hålles det till allahanda konstiga och vackra gärningar att lära och kunna. Så ock under tiden att låta se, veta och lära koka, baka, brygga, spinna och väfva och andra nyttiga bohagsstycker, på det att, när de framdels självfva skola sitta för bo och få en hop ovetigt (okunnigt) folk att fås med, måga de då självfva veta, lära och undervisa andra".

Efter att sedan hafva uppräknat alla de dygder, som tjäna en jungfru till prydnad och hvilka äro förmer än „rena och sköna kläder, dem hon ock bör hafva", yttrar författaren om gossarne:36

„Med mankönet vill det hafva den meningen, att när de äro komna till den ålder ock det vett, att de hafva läst deras katecliismum och grammaticam och hafva sagt sig ifrån barnsliga låter, veta sig, eftersom åldern kan vara till, ibland folk och eljest höfligen att förhålla, sa att hvarken uti seder eller åthäfvor, tal eller gärningar hos dem något groft eller ohöfligt finnes, utan gudfruk-tighet, ödmjukhet och äresamhet, beblandadt med tuktig-het och stadighet, då är det tid, att de sedan komma sig fram till mera fullkomlighet, som tjänar till vishet och förstånd,

hvilket sker genom dessa tre efterföljande medel:

1) Visa människors tal.

2) Nyttiga böckers läsning.

3) Lands förfarenhet (resor)."

Hvad först läsningen vidkom, så erbjöd grefve Abrahams rikt försedda bibliotek samt faderns och hemlära-renas ledning grefve Per och hans yngre bröder ett godt tillfälle att förkofra sig i bokvett. Tyska språket inläades försvarligt och latinet grundligt. Tillfällen att höra visa och bildade människors tal yppade sig äfven både inom och utom hemmet. Familjen på Rydboholm ägde talrika släktingar, hvilka ofta gjorde besök, och närhelst något lämpligt tillfälle erbjöd sig, förde grefve Abraham sina söner med sig ut, för att desse skulle blifva i tillfälle att se och höra och därunder lära känna den värld, i hvilken de skulle träda in. Blott en två-årig pilt, fördes Per af sin herr fader till Norrköping, där ständerna fattade de viktiga besluten om tronföljden i riket och stadgade villkoren för kronogodsens bortförlänande. Något minne från denna resa bibehöll gossen naturligtvis ej, men däremot gjorde tre år senare besöket i Uppsala vid Karl IX:s kröning ett lifligt intryck. Han såg där sin egen fader bära fram kungens krona, medan hans allvarlige herr farbroder, grefve Magnus, kom vandrande med det stora rikssvärdet. Och han fick stå helt nära, ty han var lekkamrat med kungabarnen hertig Karl Filip och fröken Maria Elisabet, ochPer Brahes 32 anor.

dessutom hade hans moder berättat, att alla, som hette Brahe »), voro de högsta i riket näst konungens släkt. Han

Magnus Laurentsson Johanna Brahe

Ture Svarte Brita Snakenborg

Johan Kristiersson Birgitta Sture

Mins Karlsson Sigrid Bauer

Arvid KDUtsson Anna Gustafsdotter

Harald Lake Ingierd Bengtsdotter

Abraham Leijonhufvud Brigitta Månsdotter

Erik Karlsson Anna Karlsdotter

Erik Eriksson Kristina Bonde

Karl BeDgtsson Karin SparTe

Bo Grip

Beata Karlsdotter

Arvid Birgersson Beata Ivarsdotter

Ture Bielke Ingrid Körning

Johan Bese Karin Gädda

Nils Jönsson Posse Gertrud Grubbe

Axel Matthiasson Brita Eriksdotter

') Per Brahes

} Peder Brahe

Öllegård Svarte Erik Vasa Cecilia MSnsdotter Olof Arvidsson Karin Lake Erik Leijonhufvud Ebba Eriksdotter

Erik Eriksson Anna Karlsdotter Nils Grip Anna Trolle Erik Bielke Gunilla Bese Axel Posse Anna Axelsdotter

32 anor.

Joakim Brahe

Margareta Vasa

Gustaf Stenbock

Brita Leijonhufvud

Göran Gyllenstierna

Kristina Grip

Axel Bielke

Elsa Posse

Peder Brahe

Abraham Brahe

Beata Stenbock

a>

JS

b a

su

Nils Gyllenstierna

Ebba Bielke

Elsa Gyllenstierna38

fick ock år 1608 åtfölja henne på ett längre besök till Drottningholm, där hans farmoders sj-ster, änkedrottning Katarina Stenbock, bodde.

Men annorlunda gick det till, då grefve Per satt vid sin faders sida under resor genom Sveriges bygder. Då bestods det ingen ståt och inga granna rätter till traktering.

6. 'Lilla frustugani på Rydboholm (1903).

Mangen dag rastade man i enkla bondgårdar, och medan hästarne betade, hade grefve Abraham sin son att springa vid sin sida, under det att de vandrade ut på fälten och besågo landtmännens arbeten. Den gainle beskref då, huru en förståndig man borde sköta sitt jordbruk, huru han skulle bygga hus och vårda kreaturen, så att han däraf drogo största nytta och allt blefve väl bestiilldt. Och gossen hörde noga på, ty fadern hade sagt, att han med tiden skulle fâ blifva herre till Rydboholm. Att han först skulleÅren 1613-1617.

gà ut i krig, var en gifven sak, men att gorlset möjligen skulle falla i fiendehand, hade han knappast kunnat tänka sig; oväntadt nog fick han vara med om ett tillfälle, då kriget stod vid hemmets dörr.

Medan grefve Abraham vid konungens sida tog del i fälttåget mot danskarne, hände det sig en dag 1613, att en dansk flotta lade sig utanför Vaxholm. Familjen på det närbelägna Rydboholm skyndade att försätta huset i försvarstillstånd, och de blefvo ej litet uppskrämda vid budet att en trupp skottar och annat maroderande löst krigsfolk uppbränt en gård samt lägrat sig på ängen omkring Ryds kyrka. Det väntade anfallet uteblef emellertid,

och underhandlingarna i Knäröd bragte riket fred.

Fran de närmast följande åren hafva vi intet att förtälja.

Ar 1616 gjorde grefve Per en resa upp till Sala grufva, och efter jul följande år var han med sin herr fader på riksdagen i Örebro (14—28 febr.); på återvägen reste de ned till Visingsö och gästade hos riksdrotsen grefve Magnus. Om hösten samma år firades med stor ståt Gustaf II Adolfs kröning i Uppsala, och i det ståtliga följet, som från Stockholm ledsagade majestätet, befanns äfven unge grefve Per. Någon tid därefter afled hans lilla syster Beata och begrofs i familjegrafven i Ryds kyrka, och „strax därefter vardt jag sjuk af stora mässlingen", skrifver han. Förra hälften af 1618 användes till diverse färder och förberedelser till den unge ädlingens utländska resa, hvilken skulle förskaffa honom en omfattande „lands förfarenhet". Grefve Pers uppfostran skulle nämligen, enligt gängse sed inom de adliga släkterna, fullkomnas och afslutas med studier vid berömda utländska högskolor. Fadern var ock för egen del intresserad af färden, ty nu kunde han få sitt bibliotek kompletteradt med rarare böcker. En och annan antikvitet erhöll sonen ock i uppdrag att inköpa, därest sådana kunde erhållas till skäligt pris.

Skilsmässans stund nalkades, till icke ringa sorg för fru Elsa.

För att hon i hemmet skulle hafva bilden af sin bort-fame, käre son för ögonen, lät fadern måla hans porträtt, och det är högst sannolikt, att han på detta framställdes

7. PER BRAHE i sitt sjuttonde är (efter ett porträtt i Skokloster).

iförd den bättre „svarta klädningen", som blifvit tillverkad just i och för resan. Porträttet, som numera förvaras i Skokloster, saknar artistens namn, men bär följande inskrift: PETRUS BEAHE COMES DE WYSINGS BOEGH LIBER B ÄRO DE RYDBO HOLM Aetatis suae 17. Pinx. Anno 1618.

Efter det att förberedelserna blifvit afslutade, skedde afresan från hemmet den 9 oktober 1618. Grefve Abraham med sin maka följde sonen ett stycke på vägen. „Dà vi skildes, gaf jag honom med sig — skrifver han — 300 tyska daler och 5 svenska daler, förutom det min bror Magnus gaf honom". Preceptorn magister Israel Bringius medförde en reskassa om "26 daler och en älghud; trotjänaren Mårten Lång hade af sin husbonde fatt 10 daler.

Det lilla ressällskapet begaf sig först till Köpenhamn, men afsikten att därifrån fortsätta färden i vagn öfver Själland fullföljdes ej, emedan detta hade blifvit alltför dyrt. I stället styrdes kosan sjöledes till Rostock, dit ankomsten skedde den 1 november. Först åtskilliga dagar senare nåddes Lybeck, och härifrån underrättade grefve Per sin fader om att han enligt öfverenskommelse i denna stad skaffat sig en „faktor" d. v. s. en agent, som åtagit sig att vid behof sända honom pengar, såframt nämligen gref Abraham i rätt tid tillsände faktorn lämpliga varor, hvilka kunde realiseras i penningar. Faktorns namn glömmer emellertid den 16-åriga grefven (den 12 november) att uppgifva; det heter blott, att en änka åtagit sig varfvet. Brefvet, det första efter afresan från hemmet, slutar med en anhållan att fadern ville „bränna upp den ringa skrifvelsen;" detta efterkom grefve Abraham ej, och tack vare denna underlåtenhet, som äfven gällde många följande bref, blir det oss möjligt att meddela flere detaljer från sonens vistelse på utländsk botten.

Från Lybeck reste grefve Per med sin preeeptor till Hessen-Darmstadt för att där vid det år 1607 inrättade universitetet i Giessen, med tvenne kortare afbrott, studera icke mindre än 2 år och 3 månader. Grefven kom genast in i arbetet, åhörde flitigt åtskilliga professorers föreläsningar') samt studerade bland andra språk äfven franska och hebreiska. För att hålla sin fader au courant

') »Sökte 8ig alltid till undervisning förnttme mitn, sådana soin vore af lärdom igenom deras skrifter eller på andra sätt namnkun-kunnige». (Familjekrönikan).

med resultatet af sina studier expedierade unge grefven under sommaren 1619 ett par bref på latin, och att döma af de sirliga fraserna i dessa skrifvelser, torde vi ej taga miste, om vi antaga, att mäster Bringius vederbörligen genomsett och törhända något förbättrat läsarten. Anledning till korrespondens fanns nog, ty vistelsen i Giessen blef den unge ädlingen ganska dyr, hvarför han tid efter annan uppvaktade sin fru moder med bref för att genom hennes bemedling förmå den mera sparsamma fadern att sända penningar. Ett af brefven, mera karaktäristiskt för den tidens cirklade uttryckssätt än för den unge författaren, är af följande lydelse:

„ Välborna grefvinna, hjärtans allrakäraste fru moder!

Min sonliga hälsan af Gud den Allsmäktige samt all sonlig och ödmjuk tjänsttillbjudelse åt min kära fru moder nu och alltid tillförene.

Hjärtans allra käraste fru mor, jag tackar Ers Nåde på det allra ödmjukaste och tjänstvilligaste för alla moderliga, osägligt bevista välgärningar, dem jag skall beflita mig om som en lydig och ödmjuk son att förtjäna, så länge jag lefver och uti hvad måtto, som mig någon tid möjligt vara kan. Hvad eljest mer min lägenhet anlanger, tviflar jag intet, att ju min kära fru moder någorlunda hafver förnummit utaf mina bref samt [utaf min] tjänare Mårtens berättelse, helst att här är, såsom ock på alla främmande orter, mycket dyrt, dock besyn-nerligen för dem, som någorlunda efter sitt stånd ibland dem främmandom lefva vilja, icke i det att vissa saker belöpa sig så högt, som är för bord, stufva och säng, utan många ovissa saker [kosta mycket], som mig äro omöjliga till att uppräkna och någon tid tillförene ej trott hade, så att min kära fru mor kan väl tänka, att mig icke är möjligt att komma ut med de penningar, som min käre herr fader tänkte, ändock jag vill väl spara, så vidt som jag kan och förmår.

Dessutom vet min kära fru mor väl, att jag icke mer än två klädningar hade, när jag drog ut, en reseklädning och en annan, hvilken kunde något högt belöpa sig. Hvarför är min ödmjuka och sonliga begäran, att m. k. f. m. ville för sitt moderliga hjärtas skull med min herr fader så laga, att han ville mig nu till den Frankfurtermässan visst budskap och penningar sända, som sker tre veckor fore Michelsmässan, fört 3-det är så sed och lag liar i denna akademien, att alla stu-43

denter måste på denna tiden och eljest på påsketiden gifva och betala för bord och allt annat, som de skyldige äro. Min käre herr faders och min kära fru moders välgärningar skall jag aldrig förgäta, så länge jag lefver, utan vill beflita mig om att med all sonlig ödmjukhet förtjäna".

Per Brahe redogör därefter i allmänna drag för tillståndet i Tyskland och begär 30 rdr för att få resa till Frankfurt att åse kejsarens kröning. Sedan afslutas brefvet på följande siratliga sätt:

rJag beder, att Eders Nåde ville hälsa min käre herr fader, broder, systrar och alla goda vänner med min ödmjuka kärliga tjänst och många tusen goda nätter och bedja att m. k. herre inte ville förtänka mig, att jag icke skref honom till, ty budet var så hastigt, och gifven honom denna boken, som min herr fader hade begärt, hvilken är intet synnerligen väl inbunden, förty jag hade tänkt mig behålla henne. Jag skall nu inte längre bemöda min kära fru mor med denna min ringa skrifvelse, utan beder min kära fru mor ville vara mig för en mild och god fru moder så härefter som härtill. Jag skall alltid igenfinnas min kära fru mor för en ödmjuk och tjänstvillig son, så länge jag lefver. Härmed hafver jag min kära fru mor Gudi den allra högste befallat till all timlig och evig välfärd! Tusen god natt önskar jag min kära fru mor!

Af Giessen den 7 juli 1619.

Peder Braa 1)tt

För att bestyrka unge grefvens relation om det ekonomiska trångmål, hvari de bortfarne befunno sig på den främmande orten, författade ock mäster Israel en längre vördnadsfull epistel den 29 juli, hvilken likaledes adresserades till grefvinnan på Rydboholm. Han beklagar tidsutdräkt en, som brefväxlingen vållade, och anhöll ödmjukast, att en fixerad summa tvenne gånger årligen blefve dem tillställd. Att lefva på kredit föll sig i längden svårt, och dessutom var det allmän sed i Giessen, att man vid mark-

') Under 16:de seklet och i början af det 17:de skrefs namnet af ättens medlemmar på följande varierande sätt:

Bra, Braa, Brae, Bragde och Brahe. — Märk! I Sverige uttalas namnet Brae, i Finland Brahe.44

nadstiden punktligen betalade alla föregående skulder. Orten var så pass dyr, att det var omöjligt att komma till rätta med mindre belopp än 800 daler årligen. För att bestyrka detta uppger lian, att „üanzeren", (dansmä-

8. ELSA GYLLENSTIERNA, Per Brahes moder.

staren) „fäktaren" och „luthanisten" (lärare i spel på luta) kräfde enhvar en dukat månatligen; det hade ock åtskilliga gånger händt, „att de förnämsta studenter uppvaktat oss med musik och ärespel, hvilket alltid kostat 12 eller 16 riksdaler". Hvarje studerande tysk adelsman behöfde här minst 800 daler ärligen. „Herrn har — säger Brin-45

gius — i vintras låtit laga ät sig en ny vinterkappa af kläde, till hvilken den från hemmet medförda taftkappan sattes såsom foder, men behöfver han en ny svart klädning af siden".

I slutet af brefvet säger preceptorn visst, att studierna bedrifvas med flit, men han anhöll likafullt, att nådig grefvinnan „ ville förmana min unge herre till lydaktighet, att han desto bättre mà kunna uträtta hvad honom tillkommer".

Brefven hade åsyftad verkan.

Den 18 september 1619 tackar unge grefven sin fader för nyss emottagna 400 daler, säger sig vara högeligen sparsam och „taga sig till vara för onödig täring". Vidare förtäljes, att han den 30 augusti i Frankfurt blifvit i tillfälle att öfvervara kejsar Ferdinands kröning och haft tillträde till såväl kyrkan som rikssalen. Efter festligheternas slut och gästernas afresa hade plötsligt uppstått ett rykte, att kejsaren blifvit dödsskjuten af en böhmisk friherre. Därefter berättas, att kurfursten af Heidelberg (Fredrik) rest till Böhmen för att låta kröna sig till konung äfvensom att Betlen Gabor hade med en här infallit i Ungern. Sonen hänvisar för öfrigt till bilagda aviser och närsluter en bokkatalog.

Några dagar senare eller den 28 september fattade han åter i pennan och skref till sin fin moder:

—• — „ Jag har fått 400 rdr, som förslogo intet längre än till förra marknan, och allt sedan fogat till borgen (fått pantsätta) både till mat, drick och allt, som jag kunde till nödtorftigt uppehälle behöfva, och äfven den klädningen, som jag tog ut åt mig. Så var jag ock i Frankfurt och såg kejsarens kröning, hvilket ock kunde kosta något, ändock hon var väl värd till att se för de penningar, ty det händer inte mångom, som en kejsarkröning får se. Förnam jag ock utaf min käre herres och fru mors bref, att min käre far och fru mor tänkte de penningar vara allt för snart afgångna, hvilket jag intet kunde afvända för den skull, ändock jag hafver spart så mycket som jag någon tid kunnat och ännu vill beflita mig, såsom Gud skall vara mitt vittne och sedan min tjänare Mårten, när han var här. Så tror jag ock, att ingen grefve eller friherre46

och näppeligen en adelsman, såsom ock nu är till synes, som här hafver varit och kommit af med de penningar [som jag], hvilket jag ock bör tacka Glid före, att jag med de penningar har afkommit.11

För säkerhets skull hade grefve Per expedierat detta bref med Mårten Lång, som, åtföljd af en „fransösisk dräng", den 20 oktober träffade grefve Abraham i Stockholm. Törhända gamle grefven ansåg, att sonens anspråk voro alltför dryga och att saken ej var så brådskande, ty först den 6 maj 1620 har gubben i sin Tidebok annoterat: „Sände jag min son Peder 500 tyska daler med Mårten Lång".

Återkommen till Giessen, blef grefve Per en dag af landtgrefven Ludvig bjuden till gäst och sammanträffade vid festen med kurfursten af Köln, hvilken inbjöd honom till Bonn. Någon resa dit blef det ej af, men de liffulla marknaderna i Frankfurt tyckas i stället flere gånger hafva lockat den svenska ädlingen, ßesorna äfvensom uppköpen förminskade naturligtvis reskassan betydligt. Då grefve Abraham den 31 januari 1620 skref till sonen. hade den sista anhållan om penningehjälp icke ännu anländt. Brefvet berör Pers studier. „Det är mig berättadt —

yttrar ban — att du tager dig för mycket före i stället för sådant, som ditt stånd passar '). Ditt stånd kräfver ej, att du skall blifva någon präst". Men Abraham Brahe, stark i sin lutherska tro, uppmanar icke dess mindre sonen att stadigt halla sig till den Augsburgiska bekännelsen, och han utbrister till sist: „Guds helge ängel vare med dig i råd och dåd!" Brefvet är undertecknadt „Din egen trogne och käre fader". I ett postscriptum

') I ett odateradt bref, sannolikt från detta år, uppmanar grefve Abraham mäster Israel att icke låta Per idka onyttiga teologiska studier, utan hålla honom till sådant, som kan gagna konungen och fäderneslandet. Sysslandet med gamla språk och teologiska studier berodde troligen åtminstone delvis af preceptorernas val och tycken. Axel Oxenstierna, som med Rothovius som följeslagare flere år tidigare gjort sin studieresa i utlandet, klagade öfver att han af de teologiska studierna haft ganska ringa nytta.Per Brahes visbok.

tillägges, att gamle grefven hade för afsikt att sända äfven sonen Nils utomlands för att tillsammans med Per antingen studera eller vandra; så mycket penningar fadern själf kunde undvara, lofvade han afsända.

Från Brahes vistelse i Giessen under slutet af 1620 finnes intet särskildt att anteckna. En eller flere af doktorerna Mentzerus, Feurbornius och Hunnius *) voro fortfarande hans lärare; vidare öfvade han sig i fäktande och dans. Det var sannolikt i samband med dansö fningarna, som han upptecknade noterna till 48 tyska och franska dansmelodier, hvilka finnas införda i ett oktavband (12 X 20 em) med pressadt pergamentsomslag, tillhörande Braheska biblioteket på Skokloster. Pä första bladet af denna handskrifna bok läses

Fiducia et Spe Werum decus in virtute positum Petrus Brahe C. D.

W. 1 jan. A:o 1620.

Giessæ.

Efter 45:te bladet, där dansmelodierna sluta, följa 56 toma blad; därpå vidtager en samling svenska och tyska visor 2), af hvilka de förra sannolikt inskrefvos efter grefvens hemkomst i augusti 1621. Under den första dikten, ^Pyramus han var en kåning båldh", läsas orden: „Min systers Fröken Ebba Brahes hand".

Antagligen i februari fick Per Brahe emottaga sin faders bref, dateradt Rydboholm den 1 januaril621. Detta gällde uteslutande affärer. Sonen får veta, att hans skuldsättning i Giessen vållat fadern förtret och olägenhet.

') På en till rektorsämbetet vid Ludvigsuniversitet i Giessen riktad förfrågan, om något finnes antecknadt rörande P. Brahes vistelse vid akademin, hafva vi benäget emottagit det besked, att matrikeln för åren 1619—1621 ej finnes i behåll. De lärare den unge grefven åberopat voro teologen Jost Feuerborn, teologen Balthasar Mentzer och juristen Helfried Ulrich Hunnius.

*) Tryckta i Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen, 62:dra häftet 1894, A. sid. 384-484.54 Barna- och studieåren.

Det vore bäst att återvända hem, eftersom han ej förstår att komma till rätta med skäliga summor. Redan på 4:de tusendet daler hade resan kostat. Pä farbroderns hjälp vore det ej att räkna. „ Jag har hört — heter det — att Magnus ej ämnar hålla sitt löfte att sända dig pengar". Själf kan ej fadern för tillfället skicka mer än „ 1,000 daler svenska sedlar i tyskt mynt". I en annan skrifvelse af den 3 jan. 1621, ställd till mäster Israel, uppmanas denne att vara Per följaktig, hvarthelst han än droge. Denna uppmaning förutsätter kännedom om en viss självständig vilja hos sonen, som möjligen kunde framkalla en schism i åsikter mellan läraren och eleven, och skulle i sä fall, hvad reseplanerna anginge, den förre få gifva vika.

Dessa bref, hvilka samtidigt anlände, gåfvo anledningen till att P. Brahe och Bringius påsktiden 1621 bröto upp från Giessen, och reskassan tyckes hafva varit ganska rundlig, eftersom de kunde företaga många afvikningar från raka vägen hem. Öfver Frankfurt och Würzburg, där de resande blefvo väl trakterade i ett kloster, styrdes kosan in i Bajern. Efter ett kortare besök i dess hufvudstad togs återvägen genom Ulm och Tübingen till Strassburg, där Per Brahe var pfalzgrefven Johan Kasimirs gäst. Vidare bar det kort före pingst af till Paris och efter ett kortare uppehåll i denna och andra franska städer till England. I Greenvich blef den unge grefven i tillfälle att uppvakta Jakob I. Under stark storm företogs öfverfarten till Holland; därifrån sjöledes färden till

Sverige.

Den långa „peregrinationen" var härmed slut, och den 26 augusti kom Per Brahe välbehallen till Rydboholm, där han återfann moder och syskon utom grefve Nils, som åtföljt konungen till belägringen af Riga. Med sin fader sammanträffade han den 3 september i Stockholm och afgaf muntligt rapport om allt som förefallit.

Vintern och följande var tillbragtes för det mesta i hemmet. Med sin fader besökte Per Strömsholm och var grefve Abraham följaktig, då denne ombesörjde sin mosters. änkedrottning Katarina Stenbocks, begrafning. Hon begrofs den 1 april 1622 vid sin makes, Gustaf Erikssons,Andra resan till Tyskland.

sida i Upsala domkyrka. I juni afseglade Gustaf II Adolf till Lifland, och bland dem, som ombord på skeppet Stockholm följde honom ut till hafs, befunno sig bröderna Nils och Per Brahe. Den förre reste efter några veckor till Lifland, och den senare återvände till Rydboholm för att småningom vidtaga förberedelser till sin andra utländska resa. Den skulle han göra utan att beledsagas af en pre-ceptor; endast en af familjens trotjänare skulle följa unge grefven àt.

„Den 7 januari 1623 — skrifver grefve Abraham — drog min son Peder från Rydboholm andra gången till Tyskland och fick med sig 700 daler och 50, alltsammans svenskt mynt. Följde hans moder honom på vägen allt till fru Barbros ') gård (Valstad). Den ll:te sände jag Göran till Peder och lät honom veta, att de danske icke ville släppa de svenske igenom Danmark". Icke dess mindre reste grefve Per lyckligt öfver Köpenhamn och Gjedser, men färden därifrån öfver till Rostock blef för isens skull besvärlig. Äfven resan från Lybeck till Kas-sel och Giessen uppgifves hafva varit farlig genom „krigs-folks röfveri". „En stor skriftafla blef af soldater röfvad från drängen". Från sistnämnda ort underrättar grefve Per sin fader om att han för denna gång till sin faktor engagerat en radsherre, Frans Brünster, och denne hade åtagit sig att utställa en växel, betalbar i Frankfurt am Main. I Tyskland var det för tillfället mycket oroligt. Kejsaren hade i Regensburg hållit en riksdag, där den bajerske hertigen Maximilian proklamerats till kurfurste. Kejsarens krigsöfverste Tilly ryckte härifrån med 30,000 man mot grefven af Mansfeld. Dyr tid rådde öfverallt. I Pfalz kostade en höna en riksdaler och ett stop vin en half daler. Bröd kunde knappast för pengar fås, och de resande måste själfva medföra mat.

Endast en månad fortgick denna gang vistelsen i Giessen. Därifrån reste grefven till Frankfurt am Main,

') Barbro Bielke, Axel Oxenstiernas moder, änka sedan 1597 efter riksrådet frih. Gustaf Gabrielsson Oxenstierna.

uppför Rhein genom de spanska garnisonsorterna till Strassburg, hvilken stad för denna gång blifvit utsedd till studieort. Hvad han studerade, har han ej antecknat i sin Tänkebok, men väl beridarens och fäktmästarens namn, äfvensom att han „maintenerade ofta gånger bland mycket folk fäktskolan och fäktade mot många förenade fäktare intill 1624 den 19 maj". I början af samma år (gen. bref af d. 16 jan.) hade grefve Abraham af sin „ödmjuke och tjänstvillige son" fått det besked, att halfparten af penningarna åtgått till resan; maten betalades med 22 daler i månaden, och faktorn i Lybeck hade dröjt med att af-sända mynt. Lofvar flit i studier. Ett par dagar senare daterades till modern en skrifvelse, innehållande en begäran att hon hos sin make ville utverka ett snart afsändande af penningar.

I april ankom den efterlängtade försändelsen, och nu skyndar grefve Per att den 17 maj — utan att invänta faderns tillåtelse — meddela, att han för den dyra tidens skull i Tyskland ärnar resa till Italien; gärna ville ban ännu dröja några år i utlandet, blott fadern bekostade uppehället. Brefvet slutar på öfligt sätt med anhållan om mera mynt. En vecka förut hade grefve Abraham skrifvit ett misslynt bref till sin son Nils, som naturligtvis äfven på sin utländska resa förbrukade åtskilliga daler. Gubben beklagar, att Nils „förtärt så mänga penningar,, och dragit till den dyra staden Leyden för att dansa och fäkta, hvilket han vida billigare hado kunnat inhämta i Sverige. Han påminner om att konungen gifvit honom ett resebidrag, att farbrodern „Magnus ock gifvit honom

en vacker summa, som nu är sin kos på en kort tid förslösad ocli förstörd. — Du har — knorrar han — pa ett halft ar förslösat mera än din broder [Per], som sig på nyttiga studier vinnlägger". Trehundra daler sändes jämte underrättelsen att mera under inga omständigheter stode att fas.

Någon vocka efter det att riksrådet sålunda hade bedömt sonen Nils och berömt sonen Per, fick han emottaga bref af den sistnämnde, hvari antyddes möjligheten

af en förestående resa till Italien. Med anledning däraf svaras: „0m du beger dig till att studera i jesuiternas och papisternas akademier, kan du lätteligen blifva förförd". Fadern medsände ett exemplar af Örebro-stadgar, antagna 1617, för att de af sonen noga skulle läsas och begrundas och han måtte få klart för sig, hvilket straff som drabbade den svenske ädling, som vågade affalla från den rätta evangeliska läran. „Framför allt frukta Gud och bed honom bevara dig fran den papistiska villfarelsen, såframt du eljest vill blifva ett Guds barn", manar den gamle bekymrade grefven sin fjärranfarne ättling.

Efter det bud kommit, att Per verkligen anträdt den farliga färden öfver Schweiz till Italien, upprepar grefve Abraham sina förmaningar och låter honom förstå, att han handlat emot faderns önskningar; gör dock en antydan om att sonen kunde få företaga ännu en tredje resa till utlandet, därest konungen ej skulle behöfva honom i sin tjänst. Enkelt och trohjärtadt slutar brefvet (af den 21 aug. 1624) med orden: „Bedröfva ej dina gamla föräldrar, som dig så mycket älska".

Grefve Per, allt mera van vorden att taga sig fram på egen hand, hade emellertid besökt åtskilliga städer i Norditalien och blifvit immatrikulerad vid akademin i Florens. Från Padua skrifver han (den 1 aug.) hem efter penningar, och från Venedig afgàr samma begäran, inrymd i de enkla orden: „Här i staden kan intet fås till låns". Reskassan tyckes dock ej hafva varit alldeles tom, eftersom grefven kunde göra en rundresa genom flertalet af Italiens märkligaste orter. Han besökte både Rom l) och Capua, duellerade i Neapel, passerade åter Rom och Florens, immatrikulerades i Padua och begaf sig i januari 1625 från Venedig genom Tyrolen till Augsburg. Pä vägen till Ulm stjälpte vagnen, och kammartjänaren

') Från den heliga staden hemförde grefven såsom minnen i trä utförda modeller till — stallet i Betlehem och frälsarens graf i Jerusalem. De hamnade senare i kyTkan på Visingsö.

Julio') bröt sitt ben, hvilket vållade ett fyra veckors uppehåll.

Anländ till Strassburg sände P. Brahe den 1 april ett bref till fadern med den nyssnämnde tjänaren; han tackar för emottagna 450 daler. Därefter framlägger han en helt ny plan för sin närmaste framtid. Resan i Italien hade kommit hans äfventyrslust att vakna, och dà han anser sig för ung att redan binda sig i Gustaf II Adolfs och fosterlandets tjänst, frågar han fadern, om denne, vill gifva honom tillstånd att fä träda i holländsk krigstjänst eller ock ställa sig under grefvens af Mansfeld fana. Härtill svarar grefve Abraham den 1 juli, att, „ehuru det är godt, att du låter dig bruka mot den evangeliska lärans fiender, som äfven äro Sveriges, anser jag dock bäst, att du först erbjuder vär nådige konung din tjänst". Det slutliga afgörandet lägges dock i Pers hand. Vidare uttalar riksrådet sin förvåning öfver den förnyade anhållan om penningar; 1,000 daler hade ju blifvit afsända, och om de 600, hvilka efter någon tid komme att expedieras, ej skulle hinna till, vore det bäst, att sonen komme hem.

Faderns råd och förslag accepterades. Efter det att Per intill den 9 sept. 1625 i Strassburg fullföljt sina studier och exercitier, begaf han sig på hemvägen. Den ^15 oktober var han lyckligt kommen till Hamburg och anhöll därifrån om 300 daler; han säger kort om godt, att han ej skulle be om denna summa, „om ej högsta nöden tvingade". Härtill svarade fadern med att den sista oktober afsända 200 daler. Han uppmanar sonen att komma hem; modern var för tillfället sjuk i feber. Nils hade såsom fänrik trädt i konungens tjänst och uppbar lön, och äfven Joakim ämnade lata bruka sig som krigsman2).

') Denne Julio Kemmerer, om hvilken grefve Per 1635 säiger, att han t allt ifrån barndomen uti vår tjänst låtit sig bruka», avancerade senare till befallningsman på Visingsborg, adlades 1649 under namnet Lantzenfclt samt dog barnlös 1059. En väldig bunt bref, skrifna af honom, förvaras i Skokloster samlingen.

') Aret förut den 17 januari hade grefve Abraham antecknat: >.lk-k Jokim ris». Husaga förekom sålunda då och

då på Rydboholm. Antagligen gällde följande annotation en tjänare: «Henrik fick hugg».Hemfärden. 68

Under väntan på detta sistnämnda bref hade Per Brahe tid att se sig om i Hamburg. I härbärget »Gyllene armen" råkade han i tvist med en holsteinare och dennes stallbröder, hvilket föranledde en duell utanför stadsporten. Båda kämparne blefvo sårade, grefven dock endast lindrigt i vänstra foten. Efter jul anträddes färden hemåt genom Jylland- öfver de danska öarna till Helsingborg och därifrån landvägen till Stockholm, där grefve Per den 27 december 1625 sammanträffade med sina kära föräldrar; äfven brodern Joakim var nyss hemkommen från sin studieresa till England. Grefve Nils befann sig vid armén i Lifland, och systern Ebba åtföljde drottningen, som med sin gemål på väg från Finland gjorde den långa färden kring Finska viken.

Per Brahes resor i främmande land hade betydligt ökat hans kunskaper och kommit hans ynglingalynne att mogna till en mans. Mycket hade han sett och hört; ett och annat glömdes visst, men aldrig gick ur hans sinne den höga föreställning han insupit om den plats, en boren grefve var kallad att intaga i ett rike.

De följande månaderna hvilade grefve Per sig på Rydboholm, firade där sin 24:de födelsedag och reste sedan med sin fader till Uppsala. Det var en gifven sak, att den unge ädlingen efter slutförda studier skulle ställa hufvud och arm till fäderneslandets förfogande. Grefve Per anmälde sig i konungens tjänst samt antogs och utnämndes till kammarherre. Denna befattning tillträdde han den 21 maj 1626.III..

I fält och vid riksdagar. 1626—1631.

Konung Sigismunds envishet att icke vilja uppgifva sina anspråk på Sveriges krona hade nödgat hans kusin, Gustaf II Adolf, att allt sedan 1621 ar efter är utföra fälttåg, i de. polska Östersjöprovinserna. Äfven àr 1626 upprepades anfallet. : Den 22 juni afreste under konungens, eget öfverbefäl fran Elfsnabben den svenska flottan, 150 segel stark, och landsatte den 27:de 15 infanteriregementen och 9 kompanier kavalleri vid Pillau på kusten af Ost-Preussen. Bland officerarne befunno sig äfven Per Brahe och dennes broder grefve Joakixn, som kort förut blifvit utnämnd till kammarherre hos konungen. Grefve Per, som. innehade en likartad befattning, uppehöll sig för det mesta i egenskap af ett slags öfveradjutant i konungens ömëdelbara närhet, men fick. sig då och da anförtrodda smärre militära uppdrag. Han var tillstädes, da den svenska hufvudhären nödgades utrymma det brinnande Frauenburg') samt lag 9 veckor utanför Dirschau. I augusti åtföljde grefven fältmarskalk Wrangel och kom en dag som anförare af avantgardet, bestående af småländska ryttare, i nappatag med fienden. Den 12 september

') Om intagningen af detta fäste underrättar han den 5 juli sin fader samt utber sig till hösten en summa penningar i undsättning. Från Dirschau skrifver han i slutet af juli: >Folket är här H. Majestät affectioneradt och vill löpa från det papistiska okets.Fälttåget 1626.

befann han sig äter vid konungens sida, dà de svenska trupperna i Bürgerwald oförmodadt omringades af polackarne, men lyckades slå sig igenom. Följande dag förnyades striden, och därvid utmärkte sig på svenskarnes sida särskildt Nils Brahe, som jämte grefve Thurn nyss anländt med tyska legotrupper. Äfven i striderna vid Mewe (småstad på Weichselstranden) tog grefve Nils en särdeles ärorik del. För visad tapperhet utfärdade Gustaf II Adolf (den 7 sept. 1626) åt „kammarjunkaren grefve Nils Brahe" ett donationsbref på det stora godset Sesswegen i Lifland. Samma dagskyndade Per Brahe att underrätta sin fader om nyheten, som i dubbelt afseende var fägnesam,ty konungen hade af gunst och nåde skänkt äfven honom ett vackert gods, Sino-lein '), som under fredstider borde kunna lämna innehafvaren en årsränta på 4 à 5 tusen daler2). Nu var emellertid kriget i full gång, och trupper från många hall ströfvade omkring

') Orsaken till Gustaf II Adolfs frikostiga bortförlänande af gods åt den svenska adeln i de nyeröfrade gränsprovinserna tinna vi i lians yttrande till Axel Oxenstierna: »Jag vill fläta mitt intresse' samman med denis intresse». — Smolein hafva vi ej vidare funnit omtaladt i de historiska akterna; däremot finnas i behåll från midten af 1600 talet räkenskaper, dem förvaltaren A. M. Botzheim på Sesswegen afgifvit till F. Brahe i dennes egenskap af förmyndare för sin broder JJils' barn.

') Genom samma bref, hvari dessa underrättelser ingå, meddelar grefve Per, att priset på en duglig häst utgör 40 ii

60 daler. Som emellertid stor brist på drängar råder, ber ban fadern, så vida denne besluter sig för hästhandeln, öfversända en karl att afhämta djuren. — Till sin moder skref Per äfven samma dag, men detta bref iir så innehållslöst, att därur intet står att hämta, värdt att meddela.

ocli betungade landtgårdarna genom sina kraf på underhåll; inkomsterna således ovissa.

Det var troligen vid samma tidpunkt, eller hösten 1626, som grefve Per första gången kom i beröring med eller åtminstone fick syn på finnar, ty Axel Oxenstierna hade frän Finland öfverhämtat Österbottens och Björneborgs fotregementen samt 4 kompanier ryttare (summa 2,900 man). Af dessa trupper förlades större delen af fotfolket i de eröfrade fästena, medan ryttarena införlifvades med fältarmén och deltogo i undsättningen af Stuhm.

Polackarnes stora förlust i drabbningen vid Mewe hade emellertid gjort konung Sigismund böjd för underhandlingar, och den 14 oktober mötte Per Brahe, såsom ombud för svenskarne, mellan Dirschau och det polska lägret Sigismunds utskickade. Desse framställde å sin konungs vägnar fordringar, sådana som att hela Lifland och Estland skulle tillfalla Polen och att en af Sigismunds söner skulle tillerkännas arfsrätt till Sverige, därest Gustaf II Adolf doge utan att efterlämna söner. Underhandlingarna ledde därför ej till något resultat. Gustaf II Adolf förlade i midten af oktober sina trupper i vinterkvarter samt afseglade den 30:de i samma månad från Pillau till hemlandet. Per Brahe åtföljde honom öfver Öland och Kalmar till' Stockholm, där konungen under stora ärebetygelser emottogs och hyllades.

Grefven stannade fortfarande i konungens omedelbara närhet och var hans enda sällskap, då den 8 december kl. 8 på kvällen i kammaren bredvid föddes Gustaf II Adolfs dotter, som vid dopet i slottskyrkan den 17:de i samma månad erhöll namnet Kristina. Grefven förtäljer ock, att konungen, som under det senaste fälttåget ådragit sig skälfvesot blef denna kvitt genom att flera dagar å rad fäkta med honom.

I slutet af januari 1627 sammanträdde ständerna, och vid detta möte tillämpades för första gången bestämnin-

garna i 1626 års nya riddarhusordning'). Bland de tillstädeskomna 118 adelsmännen befann sig äfven grefve Per, som med bördens rätt intog främsta platsen inom

lo. EBBA MAGNUSDOTTER BRAHE. (Efter ett portratt i Skokloster.)

första klassen. Hans fader och farbroder ägde i sin egenskap af riksråd ej rösträtt inom ståndet. Någon ledande roll intog emellertid den 25-årige grefve Per ej; han ytt-

») Gustaf II Adolfs den 6 juni 1626 utfärdade »Privilegium på Riddarhuset», vanligen kalladt Riddarhusordningen af 1626, innehöll bl. a. följande viktiga punkter: rättigheten att framdeles få deltaga i

råde sig endast ett par gånger i regeringsvänlig riktning samt var med om att underteckna riksdagsbeslutet af den 15 februari. Adeln hade åtagit sig, på villkor att beslutet ej i framtiden skulle lända dess privilegier till förfång, att erlägga boskapspenningar till samma belopp, som för krono- och skattejord erlades, samt bland sina frälsebönder — husfolket och sätesgårdens underhafvande undantagna — tillåta en utskrifning af hvar tionde man,

Några veckor senare åtföljde grefven kungaparet på en utflykt till Kopparberget i Dalarna och de andra bergslagerna, hvarefter han, sedan förberedelserna för årets polska fälttåg afslutats, i Gustaf Adolfs sällskap den 4 maj från Elfsnabben afseglade till Pillau. Den svenska krigshären uppgick vid denna tidpunkt till 35,000 man, hvarför krigsaktionen öppnades under goda förhoppningar. Innan konungen ryckte längre in i landet, beslöt han att eröfra Danzig, hvars rika tullinkomster lofvade den magra svenska krigskassan en behöflig förstärkning. Skansen Danzigerhaupt blef ock lyckligt besatt, och därifrån beslöt konungen att under natten mellan den 23 och 24 maj söka öfvergå till Klein-Werder. Uppbrottet skedde så plötsligt, att Per Brahe icke hann ikläda sig rustningen, hvarför konungen på hans hufvud tryckte en stormhatt. Den skara om 1,200 svenskar, som nu drog ut

till anfall, fördelade sig på en mängd roddbåtar under befäl af Thurn, Taupadel, Åke Tott, Nils Brahe m. fi. Svårigheten att i blamörkret manövrera farkosterna bragte flere af dem på grund. Buller uppstod, och snart möttes svenskarne af

riksdagar medgafs endast åt i riddarhuset inskrifna ätters manliga medlemmar och rösträtten åt ätternas hufvudmän; ståndet fördelades på tre klasser, hvilka röstade klassvis, och vid ständermötena presiderade i adeln en landtmarskalk, utsedd af konungen och beklädd med en rätt betydande makt. Herreklassen omfattade grefvar och friherrar; den andra klassen upptog riddare och deras vederlikar, till hvilka hörde de, hvilkas föräldrar eller förfäder varit riksråd; svenneklassen rekryterades af 'alla de andra familjer, som frälse tjäna». •Hufvudmännen sitte och tale i samkvämet, alla andra stånde pil golfvet bakom sin ätts säte, höre och tigc>, heter det i förordningen.I strid.

fiendens skarpa skott. Gustaf Adolf styrde själf en liten båt, bemannad med 4 drabanter, „lifknekten, en finsk af adeln, Erland Lindelöf", samt grefve Per. Under villervallan och den häftiga rodden föll konungens hjälm öfver bord. Grefven aftog då sin stormhatt och satte den på konungens hufvud. Båten hade emellertid närmat sig stranden, men möttes af fientliga musketörer, som löpte ut i vattnet under ifrigt skjutande. Härvid träffades Gustaf Adolf af en kula i underlifvet. Han satte sig ned, och troende sin sista stund vara kommen, befallde han sin själ i Guds hand. Brahe grep nu styret, vände båten och kom lyckligt tillbaka, oaktadt icke färre än 9 kulor ströko igenom båtens sidor mellan konungen och grefven. Först ett par timmar senare blef det möjligt för Nils Brahe att med sin farkost komma lös från grundet och retirera. „Han hade — berättar brodern — 20 döda och skam-ferade i sin lådja".

Konungens sår var lyckligtvis icke lifsfarligt; ett par veckor senare befann sig den hjältemodige fältherren äter på krigsstråt. Grefve Per åter, som insjuknat i en hetsig feber, fördes till Dirschau, där han i ett härbärge låg 8 veckor till sängs, sväfvande mellan hf och död. Då han ater intog sin plats vid konungens sida, blef han ånyo ett åsyna vittne till en strid, hvars utgång för Sverige kunnat blifva ytterst ödesdiger. Den 8 augusti — Brahe uppger den 8 juli — da konungen till häst från en höjd med kikare betraktade polackarnes ställning, träffades han af en muskötkula i högra skuldran. Han dignade i armarna på Per Brahe, som kort därpå i en vagn affördo den sårade monarken till Dirschau, där han inhystes i ett kloster. Såret läktes 1), men kulan förblef sittande under

') Familjekrönikan förtäljer: «Vid konungen låg af skottet sjuk, tog han enkannerligen gref Joakim Brahe till sitt uppvaktande, därvid han förhöll sig s& flitigt och troligen, att konungen fattade därutöfver ett synnerligt behag till honom, i hvilken måtto konungen ock utlät sig emot hans herr fader grefve Abraham Brahe efter sin hemkomst, då han vidlyftigt betygade det gunstiga öga ban drog på den unge grefven'.00

konungens skulderblad; den vållade någon styfhet i armen och svårighet att skrifva. Konungen kunde icke vidare bära harnesk, utan använde därför framdeles ett älglruds-kyller.

Den 23 juli infann sig i svenska lägret engelska le-gaten Jakob Spens och öfverlämnade högtidligen Strumpebandsorden åt Gustaf Adolf. Denne besvarade artigheten med att dubba de tappra öfverstarne Ruthven, Leslie och Hepburn till riddare. Några veckor förut hade samma ära vederfarits den käcke Åke Tott. Märkligare krigshändelser föreföllo ej vidare detta år; hären fördelades åter på sina vinterkvarter, åt Axel Oxenstierna uppdrogs styrelsen af Preussen, hvarefter konungen den 18 oktober lämnade Pillau och landsteg två dagar senare på Öland.

Grefve Per Brahe, som åtföljt honom, men ånyo insjuknat, orkade ej resa landvägen till Stockholm; han steg därför ombord på skeppet „Tre kronor", men tvangs, hindrad af motvind, att där kvardröja tre veckor, hvilket var så mycket farligarè, som befälhafvaren och flere af manskapet insjuknade och afledo i en smittosam feber. Grefven anlände emellertid i november till hufvudstaden och återvann där sin hälsa, så att han ånyo kunde taga del i offentliga värf. De moln, som börjat uppstiga på Sveriges politiska himmel i söder äfvensom behofvet af

medel i och för det polska krigets fortsättning, förmådde konungen att redan i december 1627 sammankalla en riksdag: han begärde „fienden till skräck och kronans långifvare till större säkerhet" utskrifning af krigsfolk, boskapsskatt och penningehjälp för tre år å rad. På konungens den 15 december gjorda anhållan tillsatte ständerna ett hemligt utskott, och bland dess 29 adliga medlemmar ingingo äfven bröderna Per och Nils Brahe. Tvenne dagar senare framställde landtmarskalken, Johan Sparre, inför sina ståndsbröder konungens förfrågan, huruvida det vore rådligt för Sverige att hjälpa Danmark i dess krig mot Tyskland och därigenom förhindra, att kejserliga trupper sändes svenskarnes fiender, polackarne, till hjälp. Vid diskussionen besvarade Nils Brahe likasom alla andra föregående61

talare frågan obetingadt jakande. Broderns, grefve Pers, votum lydde:

„Efter detta ärende är af stor impotens och väl behöfde ett stort betänkande, men efter tiden är trång och stackot, att det intet så kan ventileras, därför är det råd-ligast, att man i rättan tid gör konungen i Danmark bistand och fienden afbräck."

Den 29 december underskref adeln riksdagsbeslutet, som på några detaljer när öfverensstämde med den kungliga propositionen. Ett par dagar förut, eller den 27 december, hade en högtidlig akt ägt rum på riddarhuset. Gustaf II Adolf utnämnde då till riksråd landtmarskalken Johan Sparre och kammarrådet Mattias Soop. Efter det härpå under ljudet af trumpeter och härpukor rikssvärdet blifvit inburet, höll konungen en vidlyftig oration och berömde dem, som hade sig i krig väl förhållit, hvarigenom de kunnat förvärfva sig och sin släkt ett odödligt högt beröm. Vardt vidare sagdt, att emedan Nils Brahe, grefve till Visingsborg, förlidet år vid Mewe förhållit sig som en rättskaffens kavaljer och fråntagit fienden en skans samt herr Erik Soop till Biurum i lika måtto förhållit sig „Riddermessig" i striden vid Dirschau, alltså fann Hans Majestät för godt att förbättra deras stånd med riddarenamn.

När så riddarslaget „efter vanligt sätt och pompa" utdelats, talade Johan Skytte till de nya riddarena, och Johan Sparre „ gjorde en lang och härlig oration, innehallandes hvad curasie och mandom uti krig uträttandes varder".

Riksdagen slöts den 14 januari 1628, och nu hann Per Brahe mera odeladt ägna sin tid ät vissa privata angelägenheter, hvilka i högsta grad påkallade hans intresse.

I början af år 1628 hade den gladlynta och vänliga jungfru Kristina Katarina Stenbock, en dotter till riksrådet och lagmannen Gustaf Stenbock, såsom hofdam kommit till Stockholm och ofta sammanträffat med grefve Per. De voro för öfrigt ock besläktade, ty hennes moder, Beata Margareta Brahe, var en dotter till grefve Erik62 I flllt och vid riksdagar.

Pedersson Brahe. Född år 1608 på Drottningholm, hade jungfru Kristina Katarina i sitt hein uppfostrats i alla de „dygder, som en så hög person med rätta tillkommer", och blifvit undervisad i svenska och tyska språken samt i den evangelisk-lutherska lärans hufvudstycket (Ett berömligt resultat tyckes undervisningen i modersmålet dock ej hafva lämnat, ty en historieforskare från 19:de seklet säger: „Hon skref en kluddig stil med ett stafningssätt ur egen fatabur").

Nu uppträdde hennes moders kusin grefve Per som friare och erhöll utan svårighet den tjuguåriga tärnans och hennes släkts samtycke till det förestående äktenskapet. Detta tycktes komma att grunda sig pa en uppriktig kärlek parterna emellan. Såsom förmedlare vid uppgörande af äktenskapskontraktet och morgongåfvo-brefvet uppträdde de ungas fäder').

Det förestående sommarfälttåget påskyndade förberedelserna, och fjärde dag påsk (d. 14 april) 1628 hölls bröllopet. Det blef ett dubbelbröllop, ty grefve Nils firade samtidigt sin förmälning med jungfru Anna Margareta Bielke, dotter till riksrådet Svante Bielke. Gustaf II Adolf, som var brödraparet väl bevågen, bjöd på kalaset; han afhämtade i egen hög person de bada fästmännen fran Brahe-huset vid Stortorget till stora rikssalen i slottet, där vigseln försiggick och brudpredikan blef hällen. Efter dess slut aftågade brudparen, beledsagade af konungen.

') Det torde äga ett visst intresse att i detta sammanhang höra do råd Per läralie d. ä. i sin Hushållssbook ger sina efterkommande:

»När tiden för handen är, att den unge ädlingen vill träda till giftermål, skall han väl öfverväga sin egen lagenhet och hvad därtill hörer. Man skall ock icke så mycket stå efter högre stånd, dejlighet och rikedomar — ändå att sådant är naturligt och mänskligt — som snart kan försvinna, utan fastmer se efter fromma, ärliga och gud-fruktiga föräldrar, huru personen hafver varit hållen och uppfödd och hurudant hennes umgänge vara plägar med dugligt husfolk hemma. Ty säsom olika par oxar, alltså komma olika och vedervärdiga komplcxioner ej öfverens. Höga krubbor tjäna icke väl för laga hästar. Och hvar kvinnan gör mannen rik, där är alltid kif och träta, och hvem som får en ond kvinna, han får en skorpion».63

drottningen samt „grefliga och herriska personer", till brndgemaken i konung Johans f. d. våning. Därefter återvände festprocessionen till rikssalen, där gästerna under musikens toner rikligen undfägnades med mat och dryck och dansen träddes. Följande söndag höllo de unga grefvarna i kungaparets närvaro liemkomstöl; detta försiggick på Lundkrogen vid Järntorget, och var förmodligen festen glad.

De följande veckorna tillbragte de unga paren på landsbygden, men redan den 23 juni nödgades de nyss gifta männen afresa. Efter det att de öfverkommit till Pillau och därifrån förfogat sig till konungen i Dirschau, beordrades grefve Nils med sitt uppländska regemente till Stralsund, som belägrades af de kejserliga trupperna. Grefve Per stannade i Gustaf II Adolfs närhet') och utsågs den 27 juli till öfverste för det småländska kavalleriregementet, hvilket då omfattade 8 kompanier och 1,000 hästar. Denna befordran väckte dock knappast någon större glädje hos grefven, hvars håg åtminstone för tillfället ej låg åt strapatser och krigiska bedrifter. I ett bref, dateradt nyssnämnda dag, skrifver han helt melankoliskt till sin hustru:

„Vi ligga i vårt läger mycket illa för det stora regnvädrets skull, hvilket varat mycket länge, så att man icke kan komma ut eller in. Huru min belägenhet i höst kan blifva, vet jag icke, antingen jag kan komma hem eller ej, eller om jag kan hafva lägenhet att sända efter er, dock skall jag mycket göra min flit, att jag kan komma hem".

Vistelsen i den sumpiga, låglända trakten framkallade svara sjukdomar i svenska hären. Äfven Brahe insjuknade i en häftig feber och fördes till Elbing. Där-

') Författaren till »Anteckningar rörande konung Gustaf Adolf den store» yttrar: »Ingen höll konung Gustaf Adolf så mycket af att vara med som med grefve Per Brahe, hvilken ock förtjänte detta förtroende, varande en ärlig och redligt sinnad man, som alltid lade godt till för hvar och en af undersåtarena och talade icke illa om någon --.64

ifrån delgaf han den 18 september sin maka följande nyheter :

„Jag låter min käresta förnimma, att jag är något sjuk och är förd ur lägret vid Graudentz hit till Elbin-gen, men Gud ske lof, som någorlunda hulpit mig till bättre hälsa, han kan ock hjälpa mig till min förra styrka. Min käresta skall med Guds hjälp vänta mig hem visst i höst. Jag skrifver så illa. Jag är ännu så matt". Först i ett senare bref yppade grefven, att han varit svårt ansatt af en farlig febersjukdom.

Blifven någorlunda återställd till hälsan, begaf sig grefve Per ånyo till hären. Denna hade nyss fått emottaga en förstärkning, i det Gustaf II Adolf i sin tjänst upptagit Rheingrefven Otto Ludwig och öfverste Baudis med dennes tyska legotrupper, nyss entledigade ur dansk tjänst. Konungen ryckte nu söderut utefter östra Weieh-selstranden, medan den polska fältherren Koniecpolsky tågade parallellt längs motsatta strandbädden. Svenskarne intogo flere smärre fästen och städer, men en hufvudträff-ning förmådde de ej polackarne att leverera. Det började emellertid åter starkt regna. De utplundrade nejderna kunde ej förse armén med nödigt uppehälle, och ströfkårer, sända ända bortåt Warschau, förmådde ej anskaffa riklig proviant. Konungen gaf därför order om återtåg, hvarefter trupperna förlades i vinterkvarter i det brandenburgska Preussen. Mindre härafdelningar sändes hem, bland dem det småländska regementet. Dess öfverste, Per Brahe, landsteg en af de första dagarna i oktober vid Kalmar och reste, efter det att en påbörjad färd sjöledes ändats med skeppets haveri, landvägen till Stockholm.

Följande vår, 1629, var det meningen, att grefve Per med sitt regemente skulle öfverresa till Preussen för att taga

del i sommarfälttåget, mon kontraorder gafs. Han höll endast utskrifning på Öland och i Småland samt mönstrade sin trupp, hvarefter han begaf sig till Stockholm, där hans närvaro blef behöflig vid det stundando ständermötet.Riksdagen 1629. 65

För beviljandet af utskrifning och nya gärder, „till dess nian kunde komma till en god vänskap med fienden", sammankallades ständerna d. 1 juni 1629. Vid ridderskapets och adelns första möte den 8 juni befunnos närvarande 82 hufvudmän (bland dem dock ingen från Finland) och 24 ättemän. De hälsades välkomna af Per Brahe i ett kort tal. i hvilket han presenterade sig såsom deras, af konungen utsedde, landtmarskalk; han anhöll såsom ung och oerfaren om ursäkt, men bad å sitt ämbetes vägnar, att honom måtte bevisas hörsamhet och lydnad ')•

Efter det den kungliga propositionen ett par dagar senare blifvit förelagd, inledde Brahe diskussionen härom med ett längre andragande, som gick ut på att bevisa, hurusom rikets första stånd för kung och fädernesland måste vara beredt på att ikläda sig betydande uppoffringar. Propositionen blef ock af alla tre klasserna till sitt hufvudinnehåll godkänd. Därefter sporde landtmarskalken, om ståndet ville assistera kongl, majestät, därest kejsaren eller någon annan sällade sig till Sveriges fiender. Frågan besvarades jakande. Efter det att ständerna afgifvit sina svar på den första propositionen, rörande Sveriges utrikespolitik, öfvergick man till behandlingen af den andra. Däri begärdes „de vanliga mantals- och boskapshjälper" att utgå „ännu några år" samt utskrifnings- och skeppshjälp.

Vid diskussionen om dessa onera förspordes inom adeln nagra invändningar. Sålunda yttrade Åke Tott den

') Om P. Brahes kallelse till landtmarskalk läses i rådsprotokollet för den 3 juni 1629: »Först talte Gabriel Bengtsson gref Peder Brahe till, att H. K. M:t hade pålagt rådet att tala vid honom, att han blefve landtmarskalk för ridderskapet å riksdagen. Grefven tackade H. M:t för den nådiga mening om sig, excuserade sig att han icke »ådan »eloquentz eller experients» hade, som därtill vill behöfvas, och tviflade, om han icke eljest kunde emellertid blifva af H. K. M:t själf uppfordrad (till krigstjänst i egenskap af öfverste). Rådet sade det vara honorabie och en occassion till att komma vidare till befordring».

Den 6 juni: »Infordrades gref Peder och underdånigst gratulerade H. K. M:t för den höga gunst H. K. M:t hade honom betett — så ville han göra sin högsta flit det efterkomma».

23 juni, att om utskrifningen kontinuerades i Finland, skulle adelns gods därstädes blifva alldeles öde; han föreslog därför, att frälsemannen mot betalande af en viss penningesumma kunde slippa utskrifningen. Detta ansåg sig riksrådet under konungens frånvaro (i Preussen) dock ej äga rätt att medgifva. Den frimodige Åke Tott replikerade härtill smått satiriskt, att om riksrådet ej liade rätt att göra något på egen hand och ej ville lyssna till ständernas invändningar och besvär, så vore det ju själffallet bäst att godkänna det, som på förhand redan tycktes vara afgjordt. Slutet på alla diskussionerna och öfverläggningarna med rådet blef, att adeln beviljade krigsgärder för 2 är och åtog sig att såsom bidrag till flottans ökning och utrustning anslå 50 daler för hvarje rusttjänsthäst.

Riksdagen afslöts den sista juni 1629, efter det att grefve Per gratulerat sina ståndsbröder till slutfördt arbete, önskat dem lycka på hemresan och nedlagt sin mar-skalksstaf. Grefven reste därefter till södra Sverige för att med sitt regemente draga ut till krigsskådeplatsen, men emottog kontraorder').

Medan riksdagen i hemlandet var samlad, kämpade Gustaf II Adolf ifrigt mot de förenade polska och kejserliga trupperna, och kändt är, hurusom han i slaget vid Stuhm var nära att sätta lifvet till. Nederlaget följdes emellertid af flere smärre framgangar, hvilket, jämte den gryende oenigheten mellan polacker och tyskar samt det franska sändebudets bemedling, gjorde konung Sigismund böjd för fred. En definitiv sadan vanns ej, men ett stillestånd pä sex år blef ingånget i Altmark. Sigismund beviljades rättigheten att bära titeln arfkonung till Sverige, mon han erkände Gustaf Adolf som detta rikes rätte herre samt medgaf under stilleståndstiden, att svens-

') I ett dagbefäl, dateradt Kalmar den 4 augusti 1629, up|xlrog Johan Kasimir ät Per Brahe, »öfverste för ett regemente småländska ryttare», ntt låta samla några tiotal skutor till Kalmar för att med dessa öfverföra

kavalleriet till krigsskådeplatsen. Han varnade dock den 27-årige öfversten att forcera ridten, så att manskapet af trötthet skulle sticka sig undan. Inskeppningen blef emellertid inställd.Rikstingen 1680. 67

karne finge behålla Lifland samt de indräktiga hamnstäderna Memel, Pillau, Braunsberg och Elbing.

Detta stillestånd gjorde, att Gustaf Adolf kunde vända Polen ryggen och börja förberedelserna till det stundande stora tyska fälttåget; behofvet af nödiga medel förmådde honom att åter vända sig till ständerna. Dessa blefvo emellertid ej in corpore sammankallade, utan endast till ett mindre antal, särskildt inbjudna adelsmän och präster. Bönderna negligerades, men ståthållarena befalldes att från hvarje stad inrekvirera borgmästaren och en rådman till Stockholm.

Den 3 maj 1630 församlade sig 50 af adeln på riddarhuset, och den 7:de hälsades de välkomna af Per Brahe, som äfven viel detta tillfälle fungerade som landtmarskalk. I sin allukation nämnde han om, att han sökt undandraga sig det ansvarsfulla värfvet såväl därför, att han ansag sig därtill icke lämplig, som ock emedan dagen blifvit bestämd för hans faders, gref Abrahams, begrafning, men till dessa skäl och ursäkter hade hans majestät ej velat lyssna. Nedkallande därpå den Högstes välsignelse öfver mötet, önskade han, att det matte lända Gud, konung, fädernesland och undersåtar till välstand och prosperitet.

En stund senare aftågade medlemmarna af ridderskapet och adeln parvis upp till slottet, där de i ett förmak hälsades af monarken. Sekreteraren Lars Grubbe uppläste propositionen. Däri angafs såsom orsak till denna utskottsriksdags hållande, att "alla consilia, som på förra riksdagen fattade äro, måste nu utbrista och ställas i verket". Vidare skildrades, hurusom det politiska läget numera så tillspetsat sig, att ett krig mot Tyskland stode för dörren. Slutligen begärdes, i stället för den vid senaste riksdag utlofvade andra utskrifningen, en gärd till värf-vande af legotrupper. Efter det landtmarskalken tackat konungen för det han låtit dem veta, begaf man sig till riddarhuset, där ståndets sekreterare Johan Larsson ånvo uppläste propositionen. Därmed slöts det första plenum. Under öfverläggningarna följande dag visade det sig emellertid snart, att adelns åsikt om den föreslagna bevillnin-00

I fftlt och vid riksdagar.

gen icke ville utmynna i det sedvanliga „ja och amen" till kongl, majestäts förslag. Man invände, att en utskottsriksdag ej borde ändra hvad som ett allmänt ständermöte tidigare beslutit beträffande utskrifningen, och man kunde ej gärna godkänna en ny krigsgärd utan att veta, till hvilket belopp den komme att stiga. Sist blef det dock beslutet att bevilja 4 dal. k. mt för hvarje karl, som eljest hade bort blifva ställd i ledet.

Detta beslut delgafs rådet vid ett med adeln hållet gemensamt plenum, men blef af rådsherrarne förkastadt. Desse föreslogo skattens belopp till 3 daler silfvermynt. Adeln nedprutade beloppet till 2 daler eller motsvarande valuta i råg eller smör. Öfverläggningarna fortsattes, sedan en skrifvelse till konungen rörande adelns beslut ej blifvit godkänd. Gustaf Adolf lät veta, att han skulle låta sina kommissarier underhandla direkt med allmogen, och därvid blef det. Landtmarskalken tyckes emellertid ej hafva varit nöjd med hållningen inom det stånd han representerade. Hvilken orsaken härtill var, framgår ej af det knapphändigt affattade protokollet. Den 13 maj på eftermiddagen rapporterade han sig sjuk. Dagen därpå anförde han dock adelns deputation med ståndets svar inför konungen. Den 19:de heter det: „Efter landtmarskalken blef åter sjuk", valdes nu till Brahes vikarie Henrik Fleming; men denne afsade sig, likaså Klas Kristersson Horn, hvarefter konungen förordnade Johan De la Gardie att intaga ordförandeplatsen.

Det måste emellertid högeligen hafva grämt grefve Per, — han var nu verkligen sjuk — att han den följande dagen ej kunde vara närvarande, ty mötet mellan ständerna och konungen uppe i stora rättegångssalen på slottet blef särdeles högtidligt. Det torde längre fram för alla deltagarena däri hafva framstått i en egendomlig, vemodig dager, då de drogo sig till minnes de till hjärtat gående afskedsord, som Gustaf H Adolf yttrade till riksdagen i gemen och till hvart stånd särskildt. Efter talets slut „ utgick riksmarsken efter svärdet och inkom med härolden, hvilken framkallade efterföljande af herre- och adelsståndet. Till riks ens råd (utsågos)Abraham Brahes sista Ar. 69

Herr Peder, grefve till Visingsborg, som hade varit landtmarskalk och nu var sjuk,

Fältmarskalken Herman Wrangel, Åke Tott och

Herr Johan Banér, och, sedan de hade gjort sin rådsed, slog Hans Kongl. Majestät till riddare Fältmarskalken Herman Wrangel, Åke Tott och Herr Klas Kristersson".

Följande dag underskrefs riksdagsbeslutet, och enhvar reste åter hem till sitt.

Vi nämnde redan i förbigående, att grefve Per yttrat sig om sin faders förestående begrafning, och vilja därför komplettera uppgiften med följande notiser. I slutet af januari 1629 hade grefve Abraham, som alltmera börjat känna sig inkommoderad af offentliga uppdrag, anhållit om „förlossning från sin tjänst" i hofrätten och i riksrådet. Törhända ansåg Gustaf Adolf, att grefvens ålder [59 år] ej än borde berättiga denne till privatlifvets lugn, eftersom afgörandet dröjde. För den 22 april har grefve Abraham antecknat: „Ville intet kungen taga mig i hand", och följande dag: „Var kungen vred" i rådskammaren; ban afreste ock till Preussen utan att hafva beviljat grefven äskadt afsked.

Under sommaren bivistade Abraham Brahe ännu flere rådssammanträden och var äfven den 3 november tillstädes (för sista gången) vid mötet på Uppsala slott, där den viktiga frågan dryftades, om Sverige borde offensivt eller defensivt taga del i tyska kriget. Grefvens votum lydde: „Att bäst vore ob dietas rationes föra kriget i Tyskland, särdeles ock för de många causas hostilitatis Cæsar (tyske kejsaren) hafver gifvit oss". Efter att grefven återkommit till hemmet, tilltog hans sjuklighet. I dagboken blef intet vidare antecknadt. Sonen Per, som sedan den 31 augusti på Rydboholm ägde en liten dotter, Elsa Beata, vistades, så ofta tiden det medgaf, hos sina föräldrar och hjälpte dem vid handläggandet af affärerna. Pä våren 1630 gjorde han en resa till Småland och fick därunder emot-00

taga budet, att fadern den 13 mars aflidit, „mätt af ålder och är", sade vännerna. Sonen skyndade nu till hemmet, men hann ej, bunden af statsgöromål i Stockholm, taga del i förberedelserna till begrafningen. Denna firades med stor ståt den 23 maj i Ryds kyrka. Bland de talrika gästerna märktes konungaparet, pfalzgrefven Johan Kasimir med gemål samt åtskilliga rådsherrar med deras fruar. I kyrkan höll t. f. k}'rkoherden') Johannes Petri Holmius

en trösterik „Lijk-Sermon", och Uppsala ärkebiskop uppläste personalierna a). Det hette däri bl. a., att grefven,

) Ar 1029 hade ordinarie kyrkoherden Petrus Petri blifvit afsatt från sitt ämbete, emedan han förtalat det grefliga herrskapet, sagt grefve Abraham vara af djäfvulen och påstått, att en kyrkans kalk försvunnit från Rydboholm.

-) När båda talen senare trycktes, bifogades en dikt, i hvilken Holmius mera välment än poetiskt kväder:

En stor sorg och bitter klag i gref Abrahams hus är i dag utöfver sin döda herre, som bortinist är, tv värre. En gammal herre, grefve god, berömmelig och till mista ej stod, har döden med sin pil så skarp för någon tid, ack, nederlagt!

11. Ryds kyrka.71

som själf blifvit i gudfruktighet upptuktad, städse vinnlagt sig om religionen samt att han ägt färdighet i att både tala och skrifva det latinska språket.

Grefve Per kunde tyvärr icke själf närvara vid den högtidliga akten i kyrkan, ej heller i det glada gästabud, som därefter hölls i Rydboholms salar. Ansatt af „fläckig brännesjuka", låg han i en sidokammare och hörde därifrån, huru det gick muntert till vid faderns grafol. I sin dagbok upptecknade han senare: „Det var det sista samkväm, som konungen var här i Sverige och gjorde sig mycket lustig med mina bröder och nagra andra öf-verstar". Sin aflidne faders förtjänster erkände Per Brahe alltid och villigt, hvilket bl. a. framgår af följande yttrande i ett bref nagra år senare: „Min salige herr fader var i alla sina saker alltid rättvis".

Begrafningsföljet skingrade sig följande dag. Det var en brad tid, och allvarliga händelser syntes stunda. Konungen hade ju redan den 20 maj tagit afsked af sitt folk, och vid Elfsnabben låg flottan med 15,000 man

ombord, rustad till affärd. Bland dessa trupper märktes uppländska fotregementet under Nils Brahes och norrländska fotregementet under Joakim Brahes befäl. Beledsagad af sitt folks lyckönskningar och välsignelser afseglade konungen med sin flotta, förd af en gynnande nordan, öfver Östersjön.

Per Brahe befann sig ej ombord. Han hade, åtföljd af sin hustru, begifvit sig landvägen till Smaland för att ställa sig i spetsen för sin trupp, som nu fatt hvila ut efter det senaste polska fälttåget. Under färden till Visingsborg hade grefven dock oturen, att hästen störtade under honom, hvarför han en kortare tid tvangs att halla sig stilla pä slottet. Efter att hafva tillfrisknat och bjudit sin farbroder Magnus farväl, reste han till Kalmar och afseglade därifrån på ett skepp till Penemünde. Ankomsten ilit måste hafva skett först i midten af juli, ty Brahe uppger, att konungen vid denna tidpunkt redan eröfrat Usedom och Wollin och fått Stettin i sitt väld. Såsom kommendant i sistnämnda stad och dess nyanlagda be-72 I flllt och vid riksdagar.

fästningar fungerade grefve Nils. Joakim var beordrad till Damm för att skydda och upprätthålla fri flodfart på. Odern. Det töfvade emellertid ej många veckor, förrän Joakim insjuknade i en hetsig feber; han fördes till Stettin och afled där några dagar senare den 18 september. Liket flyttades ombord på ett svenskt örlogsskepp och fördes hem. Bröderna Per och Nils erhöllo permission till hemlandet, men åtföljde ej „det saliga liket", utan reste från Helsingborg landvägen. De följdes dock icke länge åt, ty den äldre, ånyo insjuknad i feber, tvangs att dröja på vägen, så att han först långt senare nådde Rydboholm. Hvad han under de följande månaderna sysslade med, finnes ej antecknadt. Antagligen besökte han sitt lagmansdöme, ty efter grefve Abrahams död hade sonen Per blifvit utnämnd till lagman öfver Västmanland, Bergslagen och Dalarna. Förberedelserna till brodern Joakims begrafning, som firades i maj 1631 [likpredikan hölls af Holmius], togo ock rundlig tid i anspråk. Kort därefter firades på Stockholms slott fröken Ebba Brahes bröllop med riksrådet Axel Banér, och hennes bröder Per och Nils voro båda närvarande.

Efter att hafva bivistat dessa familjehögtidligheter i hemlandet skyndade sig grefve Nils, åtföljd af sin hustru, tillbaka till sin post vid armén i Tyskland, men först i augusti, sedan han hälsat sin andra dotters, Magdalena Hedvigs, ankomst till världen, följde grefve Per efter. I Wolgast träffade han sin syster Margareta, som i egenskap af hoffröken befann sig i Maria Eleonoras sällskap, samt reste sedan till Thüringen. I Erfurt återfann han ändtligen konungen och sitt regemente och ryckte med detta fram mot Wtirzburg. Vid fästningens intagning lade Brahe i dagen prof på stort mannamod, men med denna bedrift var ock grefvens krigarbana under Gustaf Adolfs tid slut1). Konungen hade kommit underfund med att

') A. Fryxell berättar: »Ett stycke från fästningsvallen och skyddade af en grushög stodo Gustaf Adolf ocli Per Brahe ocli åskådade striden, hvarunder en från fästningen kommande kanonkula slog ned vid sidan och öfvertäckte dem båda med grus och damm».73

han och riket skulle draga större nytta af grefven såsom riksråd i hemlandet än af den sjuklige öfversten i Tyskland. Möjliga betänkligheter fran grefvens sida vid att afstå från utsikten till krigisk ära förstummades, då konungen tillkännagaf sin afsikt att efter riksdrotsen grefve Magnus frånfälle upphöja honom, brorsonen, till drots. Xu borde emellertid grefven resa och intaga sin plats i rådet och i hofrätten. Per Brahe invände, att, om han fogade sig efter konungens önskan, han ansåg sig berättigad till platsen närmast riksdrotsen eller, om detta ej läte sig göra, näst efter de fem höga riksämbetsmännen. Härvid gaf konungen honom det vänliga rådet, att han skulle nöja sig med det säte, som tillkom honom efter anciennitet, ty man såg ju i alla fall, att konungen „hade ställt Brahe framför fältmarskalk Wrangel, och två andra generaler (Åke Tott och Johan Banér), hvilka samtidigt intagits i rådet.

„Så efterkom jag konungens vilja, — skrifver Brahe — dankade af utur fältet och gaf herr Fredrik Stenbock befälet öfver regementet ute på fältet vid staden "Wurzburg. Drog så hem och kom till Göteborg i december 1631".

Helt säkert återvände grefven ej tomhändt till hemlandet; de svenska krigarena hade ju för sed att från sina fälttåg i Tyskland medföra diverse mer eller mindre dyrbara „minnen". Då vi i Byds kyrka sett upphängd en större oljemålning, föreställande Lucifers fall, och det om denna finnes antecknadt, att den hämtats från

Wurzburg ar 1631, taga vi antagligen ej miste, om vi sammanställa dess öfverbringande till Sverige med Per Brahes närvaro vid den nyssnämnda stadens eröfring. En i samma kyrka under glas förvarad bild af den heliga jungfrun äfvensom Luthers och Melanchtons porträtt af A. Dürer('.') torde kanske, om ock de sistnämnda bortförts från något protestantiskt land, fått göra Lucifer sällskap upp till norden.IV.

I riksråds- och diplomatvärf.

Sjuttonde seklets svenska riddersman gjorde sig ingen brådska, då det gällde att öfvertaga dem förelagda värf i statens tjänst. Enskilda angelägenheter måste äfven skötas, och släktingarna hade sina anspråk på att icke blifva bortglömda. Det fanns öfver hufvud taget godt om tid; man reste långsamt för mödans skull, och man gjorde långa uppehåll för nöjes skull.

Från Göteborg begaf sig Per Brahe genom Västergötland till Torpa gård '), där han med sin husfru i lugn och ro firade julhelgen hos hennes anförvanter. På nyåret 1632 fortsatte paret färden norrut, hälsade pä hos fru Elsa och barnen på Rydboholm samt flyttade sedan in till Stockholm, där grefvens verksamhet som riksråd nu skulle vidtaga. Kommen därhän, insåg den trettioårige rådsherren nogsamt det vara ett ansvarsfullt arbete, som förestod, ty med en viss högtidlighet och omständlighet har han i sin Tankebok antecknat:

„Den 27 januari 1632 gick jag i den Helga Trefaldighets namn första gången i rådet i den lilla kanslikamma-

') Torpa gård, vackert belägen på stranden af sjön Asunden, hade, inköpt af riksrådet Arvid Knutsson (se sid. 37), länge tillhört ätten Stenbock. Hen åldriga, i tung stil uppförda karaktärsbyggnaden af gråsten, tinnes ännu i behåll. (Afbildad i Sveriges historia af E. Hildebrand, afd. III, sid. 281.)Brahehus.

Västanå. Grenna.

12. PER BRAHE i sitt grefskap. [Efter en stor oljemålning i Skokloster.]

Visingsö med Visingsborg.76

ren öfver räkningekammaren, som vetter at den gröna gången."

Rådsmötena följande månader bivistade grefven träget, dock utan att ofta yttra sig. Första gången inträffade detta den 12 mars, och att döma af protokollet skedde det i ordalag och form, som han sedan tämligen konsekvent bibehöll i 48 år framåt. I sina yttranden inmängde Brahe latinska uttryck och framlade sina skäl rubricerade: för det första, för det andra och för det tredje. Vorden äldre uppdrog han gärna paralleller med tidigare fakta och sökte, citerande ordstäf, gifva sina andraganden en viss kläm. Att grefven i högre grad än de flesta andra rådsherrar skulle hafva ägt vältalighetens gåfva, framgar ej af protokollen.

Tio dagar efter Per Brahes inträde i rådskammaren sammanträdde en riksdag i Stockholm och godkände, efter hållandet af nagra plena, att boskapshjälpen skulle utgå för åren 1632 och 1633. Braheätten hade inom adeln ingen representant; da rådet med ståndet höll gemensamma öfverläggningar, fördes ordet å senatens vägnar af riksfältherren Jakob De la Gardie. Såsom yngste medlem var Per Brahe närvarande, men att märka är, att han da. och ända till dess att nya radsherrar blifvit utnämnda, intog sista platsen. Han hade således ej lyckats genomdrifva sin vilja att i egenskap af medlem af rikets äldsta grefliga ätt få sitta närmast de fem höga riksämbetsmännen ').

Vid rådets förhandlingar intogo debatterna om Sveriges utrikespolitik ett viktigt rum. Sålunda upptogs exempelvis den 14 april på Gustaf II Adolfs framställning frugan, hur man borde förhalla sig vis à vis Spanien. Riksmarsken ansåg inga rimliga skäl motivera en krigsförklaring från svenskarnes sida. Gabriel Oxenstierna m. fi.

') Gabriel Oxenstierna hade den 29 april 1631 skrifvit till sin broder Axel: »Gref Per är förlidne sommar intagen i rådet (syftar på utnämningen), hafver dock intet velat träda där in, förrän H. K. M:t deklarerar, hvad ställe han skall hafva, ty vill han sitta näst de fem officia, men ingaledes efter ordningen'.77

riksråd voro af en motsatt åsikt, och grefve Per framhöll såsom skäl för kriget: "1. Spanien är vår fiende. 2. His-

panus est caput et defensor Ligae. 3. Ar den som hafver anställt inkvisitionen och förföljer vår religion pä det högsta. 4. Hafver han styrkt kejsaren, att han skulle sända krigsfolk at Preussen. 5. Hafver han in nostri præjudicium haft sina skepp uti Wismar". Under fortsättningen af öfverläggningen betonade den unge rådsherren ytterligare, att det religiösa skälet vore det, som kraftigast motiverade kriget: „Mange, såväl svenske som andre evangeliske, äro uti Spanien förbrände; Spanien hafver roterat sig med påfven och stämplar per fas et nefas att utrota vår religion".

De la Gardie, som icke gillade dessa argument och gärna citerade kraftiga kärnspråk, invände, att „för ogjord gärning bötar man med ofödt fä" samt att man blott af misstankar ej kunde slå en annan på hufvudet. Han sporde vidare, hvilka exempel den heliga skrift lämnar, som skulle bevisa, att man enbart af religiösa skäl fört krig. Då Karl Karlsson Gyllenhjelm nämnde Mackabeer-nas krig, inföll marsken, att, om „religio skulle vara fundamentum belli", så måste svenskarne ock gå lös mot påfven, fransosen och alla andra papister. — Af voteringen framgick såsom rådets äsikt, att Gustaf II Adolf nog hade giltiga skäl att kämpa mot spaniorerna, men vore det dock ej rådligt att i rikets dåvarande brydsamma läge förklara öppet krig. I ungefär samma riktning gick beslutet, då frågan den 7 december ånyo togs upp.

Till denna kortfattade relation om d^t „spanska oväsendet" foga vi den anmärkning, att alla de synpunkter, från hvilka Per Brahe betraktat frågan om krig och fred, för honom äfven framdeles blefvo de bestämmande vis à vis Sveriges yttre politik. De påfviske voro och skulle vara rikets fiender, och måste krig föras, så borde främst mot dem vapnen riktas.

Per Brahes påbegynta verksamhet såsom rådsherre afbröts för någon tid efter mötet den 6 maj. Han blef nämligen så mäkta illa sjuk, att han först den 6 juli åter78

kunde intaga sin plats. I midten af följande månad höll han i sin egenskap af lagman ett räfsteting om en stor utmark mellan Öster- och Västerdalarna, hvarefter han den 24 augusti i rådet ..presenterade sig och gjorde relation öfver hvad som på synen passeradt var".

I rådet var man belåten öfver grefvens återkomst, ty de arbetskrafter detta för tillfället hade att disponera öfver voro få och delvis klena. Den nitiske Gabriel Oxenstierna, som lifligt beklagade detta förhållande och önskade en förstärkning af radsherrarnes antal, karaktäriserar rådskammaren nyssnämnda dag (den 24 aug. 1632) pa följande sätt: „Vi, som i H. K. M:ts frånvaro draga omsorg om staten, äro få. Nils Bielke, sjuk af podager, har bela sommaren legat hemma. Gref Magnus är helt hemma, orkar så godt som intet. Bo Ribbing är decrepitus senex. Riksamiralen är trög att vara tillstädes. Alltså äro här inga flere än fältherren, som har ett stadigt arbete med krigsfolket, Per Banér i kansliet, Klas Fleming i kammaren samt jag och gref Per i hofrätten, och där pågå sessionerna under 8 månader i året mot förr 4. In summa: lasten och besväret är stort, men fä som dem draga".

I utskottsriksdagen i november, sammankallad för beviljandet af äskad knektutskrifning, tog grefve Per ingen del. Man diskuterade såsom vanligt, medan hvarken ständerna eller rådet hade någon aning om hvad som redan timat på Lützens fält den 6 november; man ordadt* vidt och bredt om afsändandet af tvenne deputerade till konungen för att framföra lyckönskningar för de vunna segrarna. Då yalen af deputerade skedde, erhöll Gabriel Oxenstierna inom rådet 4 röster, medan Per Banér och Per Brahe erhöllo 2 hvar. Till ridderskapets och adelns representant utsågs Ture Sparre '). Någon resa hann det emellertid ej blifva af.

') I och för betäckandet af kostnaderna för hans resa — Segaten ansågs l>öra uppträda väl utntofferad — beviljade adeln för hvarje rusttjänstluist 25 riksdaler, hvarigenom 13,750 riksdaler beräknades inflyta. Summan uppbars dock ej.7»

Den 7 december 1632 nåddes Stockholm af dunkla rykten om en svensk seger vid Lutzen. Konungens frånfälle berörde de ej. Dagen därpå kl. V2 9 på morgonen, medan Per Brahe satt i hofrätten, kom ett bud, att han genast skulle infinna sig i lilla räkningekammaren: från Johan Adler Salvius hade anländt viktiga budskap. „Dà jag kom in, — berättar grefven — såg jag alla i rådet mäkta bedröfvade. Somliga torkade ögonen, andra vredo händerna. Pfalzgrefven [Gustaf II Adolfs svåger] kom emot mig i dörren och veklagade. Jag blef illa till mods, visste inte

hvad på färde var, då jag strax med stor sorg förnam, hvad händt hade *)". Konungen var död!

I riksrådets protokoll står utskrifvet, att den dagen tillbragtes i gråt och klagan, och P. Brahe tillägger, att de tillstädeskomna medlemmarna af rådet „togo ett full-hugsadt råd, förrän de skildes åt, att lefva och dö med hvarandra för fäderneslandets värn, nytta och försvar", hemma med all makt hälla sakerna upprätt samt fullfölja kriget mot kejsaren och hans anhang.

Beslut blef ock omedelbart fattadt, att grefve Per, såsom riksrådets representant, skulle afresa till Tyskland för att kondolera den unga änkedrottningen samt med rikskanslern öfverlägga, huru kriget vidare skulle föras. Vid mötet den 13 december uppsattes samt undertecknades två dagar senare för grefvens räkning en närmare in-

') I rikskanslerns länga skrifvelse (dat. Frankfurt a. M. d. 14 nov. 1632), i hvilken han underrättar rådet om dödsfallet och ger sina föreskrifter beträffande Sveriges inre och yttre angelägenheter, läses: I världen finnes nu denne konungs like intet och är i mänga hundrade àr intet funnen, vet icke heller, om han så lätteligen kommer härefter. Ju må han med rätta hos oss heta den vise ocli store konnng Gustaf, fäderneslandets fader, dess like i Sverige aldrig regerat hafver, som icke allenast vi vele, ntan alla främmande nationer, fiender och vänner, måste bära vittnesbörd öfver'. — Detta bref framkom till Stockholm den 24 dec. 1632 och besvarades af rådet d. 7 jan. 1633. I denna skrifvelse uttalas den förhoppning, att grefve Per snart skulle återvända, tv dels kunde han ej gärna undvaras vid den stundande riksdagen, dels hade grefven mycket att ombesörja med sin broder Nils* sterbhus.80

struktion öfver de punkter '), angående hvilka han hade att ràdföra sig med kanslern, samt en skrifvelse till denne. Per Brahe lämnade Stockholm men vek, på vägen till Helsingborg, in till godset Sundboholm för att ineddela sin farbroder grefve Magnus sorgebudskapet om konungens död. Han kunde ock berätta, att hans käre broder grefve Nils 2), som så tappert kämpat vid Gustaf Adolfs sida, blifvit skjuten i knäet, men visste ej än, att brodern den '21 november till följd af såret aflidit i Naumburg. Den 68-årige riksdrotsen tog sig så illa vid dessa budskap, att hans sjukliga tillstånd förvärrades, och han afled den 3 mars 1633, såsom det säges af sorg öfver Gustaf H Adolfs död. [Riksdrotsen „blef med stor ståt begrafven i Västerås domkyrka, där ett kosteligt epitafium af marmor och alabaster blef upprättadt"].

Från Helsingör afseglade grefve Per under svår storm och i lifsfara öfver Östersjön. Öfverkommen till Tyskland, skyndade han att den 22 januari 1633 från Alt-Branden-burg underrätta rikskanslern om sin ankomst och meddela, att han af rådet fått i uppdrag att med rikskanslern rådslå om fäderneslandets ställning och utrikespolitiken. Han tillägger dock, belysande sin mission, att han ej var kommen i egenskap af en officiell legat, utan privatim såsom

') Ibland inånga viktiga saker insmög sig äfven uppdraget att påminna om att «de tolf silfverapostlar och andra saker, tagna ur konstkammaren i München, måtte sändas närmare sjökanten». — 'Kongl. Senatens utfärdade Memorial» för P. Brahe finnes tryckt i «Handl. rör. Skandinaviens historia», toin 24, sid. 284 och följ.

s) 'Denne berömlige grefve och herre hafver ett odödligt loford af en så stor tapj>erhet och försiktighet emot sin fiende som trohet emot sin konung och fädernesland, som någonsin uti ett heroiskt mod skulle finnas, hvarför han desslikes hos sin konung, såsom den där nogsamt stode till att pröfva hvars och ens gåfvor, framför andra var afhållen. Han lämnade efter sig en dotter Elsa Beata — — en son, den han icke fick se till världen framkomma, föddes i Anklam 21 veckor efter det grefven var slagen, och blef till grefve Nils Brahe nämnd». (Familjekrönikan). — Vid riksdagen 1683 blef Nils Brahes minne med tacksamhet ihågkommet, och ständerna delgafs underrättelsen, att Gustaf II Adolf haft för afsikt att tilldela sin vapenbroder Västerviks grefskap samt riksrådsvärdighet.81

en af riksråden, samt att han fått order att redan i februari återvända till Sverige till riksdagen.

Efter fem dagars uppehåll i Alt-Brandenburg afreste Brahe till Wolgast, där han enligt uppdrag kondolerade Maria Eleonora. Därefter fortsatte han resan till Berlin, där han i det kurfurstliga slottet sammanträffade med Axel Oxenstierna, afgaf sin relation samt öfverlät såväl muntliga som skriftliga instruktioner från rådet.

Den 10 februari befann sig grefven åter i Wolgast; han fann då änkedrottningen „i största gråt". Hon kvidde för honom, att hon, oaktadt den djupa sorg, hvari bortgången af hennes förgudade make sänkt henne, och hvilket tillstånd således hade bort skydda henne för allt förtal, icke desto mindre blifvit klandrad, för att hon skänkt bort af konungens tillhörigheter. Denna tillvitelse anser grefven mindre befogad, ehuru det dock af hans ord framskymtar, att änkedrottningen tycktes vara böjd för slöseri. Hon hade nämligen beställt en likkista, „på synnerligt sätt gjord" med riks- och provinsvapnen „i guldskifvor på himmelen", och åt sin lilla dotter, fröken Kristina, hade hon bedt grefven öfverlämna „ett ståteligt klenodium på 30,000 eller mer riksdalers värde". Sist i brefvet, ur hvilket ofvanstående uppgifter hämtats, anhåller Brahe, att rikskanslern ej måtte glömma bort hans pretention på grefskapet Hoja, till hvilket nu lediga län han ansåg sig vara ende och rätte arftagaren. Hans farfars mor, Margareta Wasa, hade, efter sin förste mans, Joakim Wasas, död, år 1525 blifvit gift med grefven af Hoja.

I början af mars befann sig Per Brahe åter i Stockholm och afgaf inför rådet en relation om huru färden aflupit. Han sade sig hafva blifvit väl trakterad i Brandenburg, men icke så i Sachsen.

Riksdagen var vid denna tidpunkt samlad, och ständerna likasom riksrådet erhöllo genom Brahe åtskilliga upplysningar från krigsskådeplatsen och emottogo tacksamt de råd och anvisningar kanslern gifvit.

„Vid denna riksdag — säger Per Brahe — blef den store Gustafs dotter, fröken Kristina, utkorad till Sveriges

drottning och polska linjen afskuren". Det fastställdes vidare, sedan diverse invändningar blifvit gjorda, att de fem högsta riksämbetsmännen, drotsen, marsken, amiralen, kanslern och skattmästaren skulle, med råds råde, så länge drottningen var omyndig, föra regeringen. Då riksdagen slöts den 14 mars, efter det att ständerna tvungit rådet att medgifva vissa lindringar i tullafgifter och bevillningar, hade riksdrotsen aflidit, hvarför åt Per Brahe uppdrogs att från den 5 april såsom vikarie tills vidare sköta detta höga kall. Skattmästarämbetet, som Gustaf II Adolf lämnat obesatt, hade en tid med stor skicklighet blifvit skött af pfalzgrefven Johan Kasimir, men denne blef nu skjuten åt sidan. Förmyndare-eden aflades i skattmästarens ställe af riksrådet Klas Fleming och i den frånvarande kanslerns af Per Banér, som i sin egenskap af ordförande i kansliet innehade motsvarande post äfven i rådet').

Knappast hade Kristinas förmyndare börjat sin regering, förrän det visade sig, att den ledande och förenande kraften saknades. Oenighet och intriger vållade stort förfång, och osäkerheten, huru långt den enes och den andres maktfullkomlighet sträckte sig, ökade oredan. Uttrycket, att förmyndarena skulle förestå regeringen „med andre herrar riksens råd", tillämpades sålunda, att det faktiskt var rådet i dess helhet och ej de fem högsta riksämbetsmännen som tills vidare styrde. Riksmarsken, den åldrige Jakob

') Edén lydde: <Alldenstund jag, enligt hvad uppå denna nu hållna riksdag enhälligt stadgadt är, skall, jämte fyra andra mina kolleger i rådet, min allernådigste utkorade drottnings förmyndarskap och riksens regering uppå mig taga och förestå, med de andra herrar riksens råd, oförkränkt riksens ständers rätt; alltså skall jag uppehålla de fem collegia och broderskap, som bestå i hofrätten, krigsrådet, amiralitetet, kansliet och räkningekammaren, såsom de af framfarne konungar, men särdeles af Kongl. Majestät, vår sist regerande konung, äro införda — hålla hand öfver Hennes Majestät och riksens rätt och hvars och ens välfångna frihet, liandhafva och försvara Sveriges lag, justitien, politien, och riket företräda och förfäkta, såsom jag för Gud, min allernådigste drottning, riksens ständer och hvar ärlig man vill till ansvar stånda: så sant mig Gud hjälpe till lif och själ».83

De la Gardie, riksamiralen, den likaledes till åren komne och dåmera skröplige Karl Karlsson Gyllenhjelm och t. f. skattmästaren Klas Fleming bildade en fraktion. Den fridsamme och medlande Gabriel Gustafsson Oxenstierna, kanslerns broder, befann sig under större delen af år 1633 i Tyskland. Per Banér, kunnig och intelligent, men nervös och misantropisk, stod på spänd fot med flere af sina kolleger. Såsom hufvudman för en annan grupp, lyckades han draga Per Brahe öfver på sin sida. Detta betygar exempelvis riksmarsken i sin klagan (den 30 juni) inför kanslern: „Grefve Per har alldeles undandragit sig mitt umgänge och nu alldeles håller sig till P. Banér och därigenom styrker hans parti, så att, när de något vele hafva promoveradt, hafver man nog att göra,

att man det kan förhindra; är därför farligt här regementet förestå, helst när din frände (kusin) herr Gabriel hitkommer, som är hans svåger". Biksrådet Gabriel Oxenstierna återvände utan rådets kallelse från sin gubernatorspost i Finland, och detsamma gjorde Johan Skytte från Lifland. Denne sistnämnde orolige och högt begåfvade man hoppades blifva rikskansler efter Axel Oxenstierna, som han ansåg sträfva att nå drot8-ämbetet. Han slöt sig därför till en början öppet till Oxenstiernornas parti, men stod därjämte i hemlig förbindelse med pfalzgrefven, som på sitt håll dels intrigerade för egen räkning, dels underblåste änkedrottningens ovilja mot rådet1).

') I sin Tankebok uttalar sig P. Brahe nästan alltid med en diplomats försiktighet. Han undviker icke blott att klandra och missbilliga personer och fakta, utan berör med särdeles lätt hand alla disharmonier, hvilka han upplefvat. På tal om Maria Eleonoras förhållande till riksrådet yttrar han sig dock något tydligare. Vi åsyfta härmed följande skildring. »Strax efter jul 1634 reste jag till Nyköping, där de andra af riksens råd voro församlade. Handlades då, risom ock n&got tillförene i Stockholm, om pfalzgrefvens postulater och angående Stegeborg och dess län. Hennes M:t änkedrottningen, pfalzgrefven och pfalzgrefvinnan voro i stor dispyt med riksens råd om regeringssättet och andra pretentioner. — Riksens råd voro en dag till måltids, och jag med, hos Hennes M:t änkedrottningen. Där voro alla fönsterna till och ljus på bordet; ingen mansperson (tjänare)84

Rikskanslern hade tills vidare sin gifna mission i Tyskland. Det arbete och det ansvar, som hvilade pa hans skuldror, var så öfverväldigande, att han, därest ej ära och samvete hållit honom tillbaka, varit frestad att rymma fältet. Detta sitt bekvmmer anförtrodde han brodern; han anhöll emellertid, efter att hafva lättat sitt hjärta, att någon af rådets medlemmar skulle sändas honom till hjälp, och proponerade, att grefve Peder blefve därtill utsedd. Förslaget vittnar således godt om det förtroende rikskanslern hyste till den 18 år vngre grefve Brahes arbetsförmåga och politiska kapacitet. Gabriel Oxenstierna, som själf gärna velat hasta sin höge broder till bistånd, anmälde den 30 november 1633 kanslerns önskan inför rådet och tillkännagaf, att denne förordat Per Brahes afsändande med orden: "1) han är soldat, •2) han hafver studerat, och 3) han hafver promtam linguam att kunna snacka med tyskarna". Afgörandet i frågan uppsköts emellertid till den 17 december, då rådsmedlemmarna enhälligt valde grefve Per. Denne, som tidigare afböjt förslaget, tackade nu för den goda opinion de andra ràdsherrarna hyste om honom och lofvade resa till Tyskland, efter det att han först fått besöka sitt grefskap. [Efter gref Magni död hade grefve Per ärft slottet och länet]. Den 11 januari 1634 satt ban emellertid ännu i rådet, där det blef diskuteradt om detaljerna af hans uppdrag och 3,600 riksdaler i respenningar utanordnades. Den 16 januari godkändes hans fullmakt att såsom adjunc-tus cancellarii vid rikskanslerns sida och i händelse af dennes frånfälle ensam representera Sverige i Tyskland. Den 3 februari höll grefven- ett afskedstal i rådet, och fältherren svarade härpå med en lyckönskan. Den 18:de utskrefs ändtligen fullmakten och sändes efter grefven, som, åtföljd af sin moder och hustru, afrest till sitt Visingsborg. Dagen förut skref Gabriel Oxenstierna till riks-

inue, utan fruntimren (liofilanierna) gjorde tjänst. Efter måltiden blef ock en stor dispyt, men riksens råd gingo allt framgent deras kosa, intet låtandes sig hindra af ett eller annat».91

kanslern: „Gref Peder är g&rna till min broder dragen, sedan jag honom min broders formalia refererade. Han hafver sagt sig vilja respektera min broder som sin egen fader och fröjdar sig att bekomma en talem informatorem". Grefve Pers ömtålighet vis à vis sin grefliga rang förmådde brefskrifvaren att försiktigt tillägga, det han ej tviflade på att rikskanslern såv&l för skyldskap till Per Brahe som „för dennes kvalitet låter sig honom vara till det bästa rekommenderad".

Den 4 mars tog P. Brahe afsked af sin hustru på Visingsborg samt afreste söderut öfver Helsingör med Rostock som närmaste mål. Medan han sålunda närmar sig Tyskland på väg att uppsöka rikskanslern, vilja vi för några ögonblick lämna honom ur sikte och inflika några uppgifter om ätterna Oxenstierna och Brahe. De stodo hvarandra nära långt före den tid, då friherre Axel och grefve Per vid Gustaf Adolfs hof först trädde i beröring med hvarandra. Den förres moder, Barbro Axelsdotter Bielke, moster till Elsa Gyllenstierna, hade 1589 på faderns, riksdrotsen Nils Gyllenstiernas, begäran upptagit henne jämte hennes syster Elisabet i sitt hus, för att de där efter sitt stånd skulle blifva upptuktade och lärda. Efter jungfru Elsas giftermål med Abraham Brahe

underhöll fru Barbro en rätt liflig brefväxling med sin f. d. skyddsling och lyckades genom hennes bemedling af gref Abraham år 1601 utverka ett lån för att med beloppet förstärka sina i Tyskland studerande söners reskassa. Såsom säkerhet för summans riktiga återbetalning sattes en guldked i pant, och denna blef först år 1609 af sonen Axel inlöst. Aret därpå befann sig äfVten denne i penningeförlägenhet, — hans familj hörde ej dä till de rika i landet —- hvarför han af sin frände gref Abraham upplånade 200 svenska daler; Hecklinge gård i Tuna socken blef häremot såsom säkerhet pantförskrifven. Några veckor förut hade Axel Oxenstierna genom ett vänligt handbref inbjudit grefve Abraham att i några andra goda vänners närvaro bevista hans lilla dotters dop.

Förutom detta bref hafva vi öfverkommit endast ett86

par korta brefbilj etter, genom hvilka kanslern kallade grefve Abraham till riksrådets möten. Icke dess mindre är säkert, att den sistnämnde fortfarande stod på god fot med det i sin tjänstgöring senare trögt blifna riksrådet, och icke minst därför att grefve Abraham troget stod fru Barbro bi. „Hade han icke varit här, skulle det gått ynkligt till", skrifver fru Barbro en gång, dà grefve Abraham hjälpt henne till rätt i en arfstvist. Hon lånade ånyo penningar af honom samt tillbytte sig ett par gårdar. Den 9 maj 1616 sände fru Barbro „sin herr broder, gref Abraham", en vänlig inbjudning till hennes döttrars bröllop; jungfru Elsa skulle stå brud vid sidan af Åke Axelsson Natt och Dag, och jungfru Märta skulle erhålla till make den välborne herr Jöns Kurck till Laukko. Då gamla fru Barbro den 12 januari 1624 inslumrade i den eviga hvilan, sutto vid hennes dödsbädd sonen Axel och dennes f. d. preceptor Isak Rothovius, och några dagar senare riktade den förre en skrifvelse till „ välborne gref Abraham, frände och tillförlitlige gode vän", att den 22 februari öfvervara moderns begrafning i Jäders kyrka. Det passade ej för grefven att efterkomma inbjudningen, men däremot var han tillstädes den 17 juh 1628, då Gustaf Horn firade bröllop med Axel Oxenstiernas dotter jungfru Kristina.

Yi hafva upptagit ofvanstående anteckningar ur släktkrönikorna för att därigenom påvisa den intima förbindelsen mellan rikskanslern och Abraham Brahe; och dà den förre i ett vördadt minne städse bevarade sin godhjär-tade fru moder, synes det oss sannolikt, att han med lätt förklarlig välvilja omfattat äfven hennes trogne väns son, grefve Per. Somliga historiker hafva emellertid starkt betonat, att afundsjuka och bitterhet skulle hafva karaktäriserat förhållandet mellan dessa två, men denna åsikt är, enligt vår uppfattning, ej den riktiga. De högadliga svenska ätternas medlemmar betraktade sig såsom tillhörande en familj med gemensamma intressen; divergenser i åsikter om adelns rättigheter och skyldigheter, sädana de framträdde mellan Axel Oxenstierna och Per Brahe, rubbade ej märkbart det band af vänskap och aktning de87

hyste för hvarandra. Brefväxlingen bevisar detta fullt tydligt1).

Vi återvända nu till Per Brahe, som den 12 mars lyckligt framkommit till Bostock. Samma dag expedierade han därifrån till kommendanten i Wismar V. v. Saltz-berg en anhållan om 24 drabanter och ett par pålitliga officerare, hvilka skulle konvojera honom på färden genom Tyskland. Eskorten anlände, hvarefter grefven öfver Magdeburg styrde kosan till Erfurt; här emottogs han af stadens magistrat med stora ärebetygelser. Resan fortsattes sedan till köpingen Salmünster, och därifrån underrättade Brahe den 28 mars rikskanslern om sin ankomst till Tyskland; han uppger, att resan gått långsamt i brist på lämpligt fordon, samt uttrycker förhoppningen att kunna blifva sin käre herr fader ett godt bistånd i dennes mångahanda besvär. Redan dagen därpå framkom grefve Per till Frankfurt am Main. Vänligt emottagen berättade han nyheter från hemlandet, öfverlämnade flera medförda bref samt fick i sin tur emottaga en öfversiktlig relation om det politiska läget. Det diplomatiska arbetet skulle nu med ifver fortsättas. Grefven hade dock den närmaste veckan rätt mycken tid öfrig för egen del, och han begagnade sig däraf för att sköta sin privata korrespondens. Denna började taga allt större dimensioner, och för att vid behof kunna öfverblicka hvad han skrifvit, skaffade sig Per Brahe en konceptbok, eller kanske riktigare uttryckt, en kopiebok, i hvilken han lät sin sekreterare införa äfven föga viktiga afgångna bref. Af denna — P. Brahes registratur för 1634 och 1635 — framgår, att grefven den 5 april det förstnämnda året rörande sin ankomst till Frankfurt affärdade kortfattade skrifvelser till Gabriel Oxenstierna, Karl Gyllenhjelm, Per Banér och

') Professor M. G. Sehybergson har i Finsk biografisk handbok, utgifven af Tor Carpelan, sid. 253 påpekat detta. »Man har sagt, att rivalitet rådde mellan Axel Oxenstierna och Brahe samt att denne motarbetade rikskanslern. Dock vittna Brahes bref till A. O. om oaflåtlig vördnad och tillgifvenhet».88

Johan Skytte *). Till fältmarskalken Johan Banér, som Brahe kallar „sin och sin salige broders gode vän", sände han ett längre bref. Beklagande att de ej träffats, uttalar han förhoppningen, att Baners planerade infall i Sachsen måtte aflöpa väl „Guds heliga namn till ära". (Brefskrif-varen tyckes i hastigheten hafva glömt, att krigsskådeplatsen blefve ett protestantiskt land).

Följande dag hade P. Brahe att besvara ett nyss ankommet bref från sin svåger Erik Stenbock, som synes hafva talat å sin broder Gustafs vägnar. Af hvad innehåll Eriks skrifvelse varit, framgår tydligt af grefve Pers svar: „Käre svåger, hvad hans begäran vidkommer, skall Gud vara mitt vittne, att jag den gärna efterkomma ville, om det nu vore i min lägenhet. Jag ligger här uti en dyr ort och har intet mer än det jag förde med mig ifrån Sverige, och efter här äro inga penningar i förråd, väntar jag mig intet i en lång tid. Hvad min svåger kan vara skyldig hos goda vänner tror jag, att de väl kunde bida någon tid. När Gud vill jag kommer mig till stadga, skall jag aldrig undfalla honom, utan göra honom och hans broder till vilje och behag i hvad måtto jag kan". Ett par månader senare tyckas mindre angenäma nyheter hafva inlupit om herr Gustaf Stenbock, eftersom grefve Per uppmanar Erik att afresa till Nurnberg för att af-hämta brodern, „på det han icke måtte ligga på något värdshus, där sina penningar att förtära". Det vore bäst att söka skaffa honom en anställning hos någon regements-öfverste, så att han finge lämplig sysselsättning. Denna plan stötte emellertid på hinder, och grefve Per måste, om ock motvilligt, sända de behöfliga medlen för att utlösa sin skuldsatte svåger. Beträffande grefvens privatkorrespondens i öfrigt må tilläggas, att brefven till hans maka ej finnas bevarade; däremot hafva några order till tjänstemännen å Visingsborg intagits i registraturet; en

') Den 14 mars sände Johan Skytte med sekreteraren L. Grubbe ett rekommendationsbref för sina söner till P. Brahe, och denne lofvar den 26 april tjänstvilligen efterkomma de uttalade önskningsmålen.I Frankfurt. 8»

af dem gäller kamreraren Hans Persson, som får uppbära skarpa förebråelser för visad försumlighet.

Vi återgå nu till Per Brahe i hans egenskap af diplomat. Det var i sanning inga lätta uppgifter, som före-

13. PEK BRAHE. Efter ett kopparstick af J. Falck.

lågo rikskanslern och dennes biträde. I Frankfurt var för tillfället tyska riksdagen samlad. Öppet och i hemlighet underhandlade furstar, prelater och stadsrepresentanter om krig och fred, om allianser och kontributioner, och enhvar sökte främst sin stats eller sin persons fördelar,96 I riksråds- och diplomatvftrf.

föga aktande på det gemensamma bästa. De politiska förhållandena i Tyskland 1634 skildras af Per Brahe på följande målande sätt:

„Ständerna höllo fritt prål och brask: många lefde i dagligt sus, bekymrade sig litet om allmänna bästa, voro afund-sjuke på Sveriges lycka, missunte Directorium. Kurförsten af Saxen blåste under och slog omkull hvad andre uppbyggde: Kurförsten af Brandenburg såg allena på Pommern, Calvini-sterne på Konungen i England, hertig Bernhard af Weimar på siu höghet och att han allena måtte få råda och af ingen dependera: hertigarne af Brunswick och Lüneburg hade emu-lation med landtgrefven af Cassel; hvar sökte sitt intresse: fransyska penningar förförde hög och låg: Frankfurt sådde ogräs: Ridderskapet och städerne trätte om säten: intet förtroende: den ene afundades på den andre: förstår, grefvar och herrar voro som barn, följde hvad deras doktorer och jurister dem förepredikade, hvilka i alla konventer stodo bak ryggen på deras herrar, talte och svarade såsom för dummar, quantum degeneraverint a pristina virtute? Hvar ville lefva för sig och agera både konung och general, icke betraktandes, att de alla voro allena membra corporis sub uno capite; hvaraf följde, dum singuli pugnant, universi vincuntur. De förde af-vog sköld emot deras herre, kejsaren, hvilken de så kallade; ty så länge de kallade honom deras herre och drogo svärd emot honom, kunde deras krig intet annat heta än rebellion. Ehvad argument man brukade, halp det icke: de ville aldrig förklara kejsaren fiende, mycket mindre ovärdig romerska kronan; spelade och lekte med krigsväsendet och statu publico et-pri vätö.

Rikskansleren, såsom Sveriges legat och direktor af Evangeliska förbundet (slutet på conventet i Heilbronn den 9 april 1633) ärade de mycket, och gjorde honom såväl som mig mycken vördning; men när rikskansleren mente med dem bäst, uttydde de det värst; och i sanning hos dem till rättsinnighet och eget bästa gällde hvarken skäl eller råd. Det dröjdes och disputerades, och fåfängt förnöttes tiden, till dess den olyckliga slaktningen vid Nördlingen (don 27 aug. 1634) skedde. Därefter sent omsider blef då en ända och slut gjord på denna riksdag".

Rikskanslern och hans medhjälpare befunno sig sålunda i ett ytterst brydsamt läge, som tog deras politiska förmåga och takt fullt i ansprak. De tyska bundsför-»1

vantarna afföllo den ene efter den andre; kurfursten af Sachsen, för hvars välfärd Gustaf II Adolf offrat sitt lif, var en af de förste och öppnade med kejsaren fredsunderhandlingar, som ledde till afslutandet af separatfreden i Prag. Men däremot såg det ej ut, som om Sverige snart skulle komma i åtnjutande af fred och krigsskadeersättning. „Jag travaillerar här med ständerna, — skrifver kanslern den 4 juli — kan till ingen resolution komma, hvarken i ett eller annat ärende. Den ene vill till bys, den andre vill från. Ingen människa tror, hvad jag här hafver för väsende på halsen"!

Med Per Brahe öfverlade Oxenstierna träget samt anförtrodde honom diverse politiska uppdrag i Rheintrak-ten. I början af hösten afreste grefven öfver Hessen till Magdeburg, därifrån han den 25 september skref till kanslern om sin färd och försvarsåtgärderna samt slutar med — att utbedja sig ett gods i stiftet Bremen. [Motiv: „De gods, som bortgifna äro, båta mera kronan än de behållna med kontributioner"]. Den 3 oktober anländ till Stettin, berättar grefven den 8:de om innevånarnes i Pommern obenägenhet för svenskarnes planer samt sitt besök hos kurfursten af Brandenburg och huru denne fortfor att kasta snåla blickar på Pommern. Trogen sin vana att i hvarje skrifvelse först beröra allmänna angelägenheter och sedan öfvergå till privata, underrättar Brahe kanslern om att hans hustru vore kommen till Tyskland, äfvensom att hans på Visingsborg den 19 juli födde lille sonl) till en af sina faddrar erhållit rikskanslern. I dennes frånvaro hade häradshöfdingen i grefskapet Johan Dtikert vid piltens dop företrädt Oxenstierna. „Begär fördenskull på det tjänligaste, att min käre herr fader ville sig sådant behaga låta och honom för sin gudson anamma och till det bästa låta sig vara rekommenderad". Fröjden öfver

') Den första notisen om denna glada familjetilldragelse hade Per Brahe redan i Frankfurt fått emottaga genom Per Sparre, som i bref, dateradt Jönköping den 2 aug. 1684, tillika meddelar sorgebudet, att Brahes yngre dotter aflidit d. 16 juli.02 I riksråds- och diplomatvftrf.

piltens födelse blef bland släktens kvinnliga medlemmar öfversvallande stor. Farmodern fru Elsa skref till Per: „Gud vare ärad i evighet för sin stora barmhärtighet, som så nådelig och väl välsignat vårt hus och gaf oss den lilla vackra sonen! — Gud förläne honom hälsan! Hvad omvårdnad och skötsel anbelangar, skall honom intet felas, så sant mig Gud skall hjälpa. Jag skall sköta honom det bästa jag kan". — Fastern Kristina bedyrar i sin tur, att lille Abraham Joakim var „ett tocke vackert barn", som för henne „förtog mången bedröflig stund med sitt ljufliga umgänge". Tyvärr blef glädjen af lille Abraham Joakim mycket kort; han dog redan den 28 december 1634 och begrofs samtidigt med sin treåriga syster Magdalena Hedvig i början af maj 1635. —

Några veckor senare (den 31 okt.) rapporterade grefven sig hafva inspekterat fästningarna i Pommern och funnit dem i tämligen godt skick; manskapet var dock i stort behof af kläder. Från Rostock förspordes klagan öfver att de förhöjda tullarna höllo på att ruinera stadens handel. Grefven kunde ej vidare assistera kanslern, ty han hade (d. 30 oktober) från Stockholm emottagit regeringens befallning l) att omedelbart afresa till Preussen för att med polackarne förhandla om förnyadt stillestånd: de öfriga svenska kommissarierna skulle från hufvudstaden direkt afresa till mötesplatsen.

Af brefvets ordalydelse kunde man få den föreställning, att underrättelsen om fredslegationen varit en nyhet, men detta var ingalunda fallet. Redan i maj hade kanslern gjort regeringen uppmärksam på att den polska traktaten borde förnyas samt föreslagit Per Brahe, Sten Bielke ocli Johan Salvius till legater. Den 18 juni kompletteras förslaget med Herman Wrangels namn, emedan

') I sin svarsskrifvelse af den 30 oktober 1634 till Stockholm förklarar sig grefven villig att utan dröjsmål begifva

sig i väg. Brefvet innehåller för öfrigt diverse nyheter från Tyskland, exempelvis att rikskanslern begifvit sig till Metz för att konferera med franska sändebuden, att hertig Bernhard af Weimar vunnit en seger vid Darmstadt, att kejserliga trupper infallit i Sachsen o. s. v.Beskickningen till Polen. BS

kanslern ansåg det sannolikt, att den sjuklige S. Bielke ej komme att åtaga sig uppdraget. I midten af juli upptog Oxenstierna frågan till diskussion med P. Brahe och gaf denne goda råd huru i ett som annat borde förhandlas med de listiga polska diplomaterna; han började ock arbeta på upprättandet af en skriftlig instruktion. Belåten med grefve Per såsom sin lärjunge i statskonst skref kanslern den 28:de augusti till rådet, att han funnit det bäst, att grefve Peder utsäges till caput legationis, och borde denne komma väl till rätta med Johan Nico-demi såsom sekreterare vid sin sida. Allt detta lät Big regeringen i Stockholm väl behaga, och då den utlofvade instruktionen anlände i början af oktober, betygade förmyndarstyrelsen, att kanslerns consilia voro så väl affattade, att man så godt som intet hade att tillfoga. I legationens sammansättning gjordes dock ett par ändringar; sålunda utbeordrades ej Salvius, som behöfdes hemma, utan kanslerns son Johan, och åt denne anförtroddes det mnntligen, att Preussen i nödfall kunde restitueras till polackarne, hvilket medgifvande ej ingick i den skriftliga, till P. Brahe öfversända, instruktionen.

Sålunda hade den polska beskickningen kommit till stånd, och därmed yppade sig för riksrådet grefve Per Brahe ett tillfälle att framträda såsom en själfständigt handlande statsman och utföra ett värf, hvilket i yttre afseende kräfde icke ringa ståt, i dubbel bemärkelse således tilltalande för en uppåtsträfvande, ung riddersman J).

Resan från Stettin anträdde P. Brahe den 2 november, och beledsagad af sin hustru och ett ansenligt följe

') Lämnande & sido de rätt vidlyftiga skrifvelsen^ mellan kanslern och rådet om den polska traktaten, påpeka vi endast, hurusom rådet, ifrigt att vinna snar fred, framhöll, att svenska regeringen hellre borde följa Xumas än Romuli exempel och undvika krig med Polen. Man borde därför vara beredd på att, om det gällde, afstå från besittningen af Preussen. Kanslern, som i det längsta hållit på en ärofull fred, medgaf ock sist, att Preussen kunde afstås, blott Sverige finge behålla Lifland samt vunne evig fred, eller åtminstone 60 års stillestånd med Polen.94

I riksråds- och diplomatvftrf.

begaf han sig förbi Danzig till Elbing, dit ankomsten skedde den 20:de. Ett stycke utanför staden kommo generalguvernören Herman Wrangel, Lennart Torstensson m. fi. grefven till möte. Trupperna och borgerskapet paraderade vid intåget, som skedde under dundrande salut, hvarefter den grefliga legaten inlogerades i ett prydligt hus vid stadens torg.

Från Elbing skref Brahe den 14 december till kanslern ett bref, delvis affattadt i chiffer, i hvilket han i några klart och kraftigt formulerade satser uttrycker sin åsikt beträffande Sveriges inre och yttre politik. Han säger bl. a.: I betraktande af vårt lands och folks natur och tillgångar skall man där hemma icke vidare kunna hopbringa de nödiga medlen till det långvariga krigets fortsättande. Satsen, att krigen föda sig själfva, är endast delvis sann; därutöfver fordras segrar och god lycka. Regeringen i Sverige är icke ännu ordnad, såsom den borde det vara. Allmogen är icke till freds, och utkräfvas ytterligare skatter, torde till och med oroligheter kunna väntas. Utländska bundsförvanters bistånd är, efter hvad erfarenheten visat, ej att räkna pä. Icke personlig klenmodighet utan omsorgen om fäderneslandets bästa sades diktera dessa ord. Med anförandet af dem opponerade sig Brahe mot kanslern, som icke än ville uppgifva Gustaf Adolfs planer på Sveriges Östersjövälde och icke ville afsluta andra än ärofulla och förmånliga fredstraktater.

Grefven yttrar vidare i sitt bref, att emedan den instruktion regeringen gifvit honom, beträffande underhandlingarnas förande, icke var fullständig i så måtto, att däri icke säges, huru långt i eftergift Sverige kunde gå för att erhålla fred, bad ban, att kanslern i ärendet skulle kommunicera med förmyndarstyrelsen och gifva honom sitt besked.

Axel Oxenstiernas första svar härpå bestod i en uppmaning att draga ut på underhandlingarna in på våren, så att förbindelsen sjövägen med Sverige och Östersjöprovinserna hunne blifva öppnad, hvarigenom bud från Stockholm hastigare kunde framkomma.Fredsunderhandlingar. 96

Underhandlingarna hade emellertid börjat, och om det första mötet förtäljer grefven i följande ordalag.

„ Sammankomsten mellan de polske och oss skedde i staden Holland den 14 januari 1635. Vi hade med oss öfver 20 vagnar, enhvar dragen af 6 hästar, samt några hundra slädar. Min vagn eskorterades af 12 drabanter, ett kompani kyrassierer och ett kompani af officerare, ett kompani fotfolk i livré, trumpetarne med härpukor och ett otal af främmande. Ur Elbing drogo vi, då det daga-des; himmelen var klar, så att icke en molnfläck syntes. När vi kommo på sjön Drausen, var solen nyss uppgången, och öfver henne syntes en skön regnbåge, som delade sig i två, åtskilda af en silverglänsande spira. Detta höllo vi för ett godt tecken.

I slottskyrkan kommo legaterna tillhopa; vi gingo in genom stora dörren i gafveln och polackarne genom en liten sidodörr. På golfvet i koret möttes vi, handslogos där, önskande» hvarandra lycka; satte oss sedan vid hvar sitt bord på ömse sidor om altaret. Mediato-rerna, engelska och brandenburgska sändebuden, togo plats vid ett bord vid dörren till koret. Kurfurstens kansler begynte lyckönskande tala på latin och föreslog, att vi skulle skrida till traktaten utan att visa fullmakterna. Polackarne höllo med honom, men vi menade, att sådant ej skulle passa sig. Därom blef förhandladt, och vi skildes åt med oförrättadt ärende."

En vecka senare skref Brahe till rikskanslern: „ Traktaten lärer nu väl ock studtza af sigh sielff, effter Konungen i Påland brukar sigh titelen Till Sveriges crona". Grefven lofvade emellertid söka släpa verket långsamt fram för att vinna tid, och löftet blef hållet.

Månad efter månad förgick, medan underhandlingarna varligt fortsattes utan att leda till något afgörande resultat. Under det att man ifrigt ordade om fred, och franske legaten d'Avoux efter bästa förmåga sökte framkalla en vänskaplig stämning, bjöd man till att genom vapen-skrammel gifva kraftigare eftertryck åt sina fordringar.96

I riksråds- och diplomatvftrf.

Från Sverige öfverkom riksmarsken') med en betydlig truppstyrka och slog läger utanför Marienburg; äfven polska regementen drogo upp mot kusten. Legaterna höllo nu allt oftare sammanträden, och när icke mindre än 25 möten hållits, enade man sig den 2 september 1635 i Stumsdorf om afslutandet af ett 26 års stillestånd. Sverige fick till evig tid behålla Lifland, men afstod från de fyra preussiska hemman, hvilka Gustaf Adolf sex år tidigare fått rätt att besätta.

Per Brahe, medveten om att fredens afslutande motsvarade svenska regeringens lifliga önskan, kände sig nu helt belåten och försummade ej att delgifva kanslern hvad som förelupit. Axel Oxenstierna emottog emellertid budet med förtrytelse och gaf i fullt tydliga ordalag sitt missnöje tillkänna. Han harmades öfver att de svenska kommissarierna, oaktadt alla de råd han gifvit dem, icke dess bättre lyckats bevaka svenska kronans rätt. De hade alldeles för lätt afstått från fordran om afsägelse af de polska tronanspråken och dessutom medgifvit, att vissa platser i Preussen skulle utrymmas, innan den polska riksdagen godkänt fredstraktaten. Kanslern skref, att legaterna „skamligt låtit draga sig vid näsan" samt låtit „rycka sig tungan ur halsen af den franska gesanten".

Detta syftade på att de icke för motparten lyckats dölja, att svenskarne voro angelägna om att vinna fred samt att de antagit de mindre fördelaktiga villkoren under påtryckning af d'Avoux. Kanslern klagade ock öfver att de svenska fredsunderhandlarena icke före det slutliga afgörandet inhämtat hans råd, „fastän jag polske sakerna så länge trakterat, att de mig äro som ett fader vår kunniga".

') I Tankeboken har grefven antecknat: «I närvarande traktat var jag ock generalguvernör öfver Preussen». Denna maktbefogenhet såsom civilgeneralguvernör — okändt är i hvilken mån den utöfvades — tillföll Per Brahe på grund af 26:te punkten i rådets instruktion för Jakob De la Gardie. Det heter däri, att denne vid sin afresa från Preussen skulle åt grefve Per aflåta generalguvernementet. Detta bekräftades genom ett förordnande af den 27 dee. 1634; finnes intaget i riksregistraturet.Kanslerns missnöje med fredsfördraget. 97

De skarpa förebråelser kommissarierna sålunda fingo uppbära förtröto dem icke litet, — C. T. Odhner säger, — om med skäl, lämna vi därhän — att Per Brahe icke lätteligen synes hafva glömt denna skymf, som gjorde afståndet mellan honom och kanslern ännu större — men likafullt förglömde sig grefve Per ej, utan svarade i följande taktfulla ordalag (d 16 sept.): »Kära herr fader! På det bref han oss, kommissarier, sände, belangande

vårt procedere i traktaten, hade vi kunnat svara, men efter det var mycket skarpt ställdt och något förfångeligt, låta vi det blifva och skulle hafva önskat att därmed hafva kunnat blifva förskonade, besinnandes sådant vara skedt utaf ond berättelse".

I Sverige hälsades emellertid underrättelsen om stilleståndet med uppriktig fröjd 1), och i belåtenheten synes äfven Gabriel Oxenstierna tagit del; han skrifver från Stockholm den 15 sept.: „När jag betraktar vår hemstat, står hon på ett svagt fundament; råkar hon icke snart i någon ro, är det att frukta, att hjärtat af riket svårligen blifver konserveradt". Under sådana förhållanden var freden välkommen. Om rikskanslerns häftiga skrifvelse till kommissarierna hade G. Oxenstierna af dem själfva fått besked, och han delgifver brodern, att de extraordinariter illa upptagit densamma. „Jag tviflar icke — skrifver herr Gabriel — att min broder detta molheribus litteris mollierar." Förebråelsen hade ju ock träffat rådet, som godkänt instruktionen för fredsunderhandlingarna och varit med om än längre gående eftergifter.

Rådet dristade dock ej opponera mot rikskanslern2), utan sökte snarare försiktigt urskulda sig. Sålunda skrifves den 12 september 1635, att regeringen resolverat att

') Kanslerns yngste son, Erik, som vid denna tid studerade i Cpps&la, höll dttr vid akademin den 15 oktober 1636 ett fägnetal i anledning af det polska stilleståndets afslutande.

*) Ännu den 30 november utbrister kanslern missmodig: «Nu sedan Preussen är borta och licenserna (tullinkomsterna) oss slitna ntor 1 länderna, är halfva rikets makt och styrka sin kos, det man innan kort bättre skall förfara och blifva varse, att jag intet ljuger».

ratificera fredstraktaten, „ ehuru vi ej gifvit fullmakt att sluta ett sådant kort stillestånd emot så många fördelars restitution".

Per Brahe skyndade sig emellertid hem och afgaf den 8 oktober i rådet en relation öfver det som förlupit. Protokollen vid underhandlingarna, uppsatta af sekreteraren Nicodemi, anlände senare. Den af de polska ombuden underskrifna traktaten äfvensom Wladislavs egenhändiga ratifikation däraf öfverhämtades af Åke Axelsson och förelades de svenska ständerna, hvilka inkallats till den 15 oktober. Riksdagen godkände det ingångna fördraget, och kanslerns motparti, så berättas det, utspridde ryktet, att han af ärelystnad och maktbegär motarbetat den efterlängtade freden med kejsaren.

Med sig själf och sin slutförda mission i den yttre politikens tjänst kunde Per Brahe alltså känna sig relativt belåten, men icke så med allt det, som under hans frånvaro inträffat inom riksrådet. Vi nämnde tidigare, att genom Magnus Brahes död drotsämbetet blifvit ledigt, och till sin farbroders efterträdare ansåg sig grefve Per framför alla andra kandidater självskrifven (se sid. 73). Han befann sig emellertid i Tyskland, och det såg ut, som om hans kolleger i rådet i och med detsamma förgätit honom och hans anspråk. Rikskanslern var visserligen äfven borta, men hans ande hvilade öfver rådet, och han hade tydligt låtit förstå, hvem han önskade se utkorad till drots och hvem till skattmästare. Äfven denna plats skulle nu ordinariter besättas.

Vid mötet den 13 juni 1634 försiggick valet; 12 rådsherrar voro närvarande, och därutöfver hade 9 insändt öppna valsedlar. Då dessa upplästes, befanns det, att röstsplittring i stor skala ägt rum. Axel Oxenstierna hade voterat på sin broder Gabriel Gustafsson till riksdrots och på kusinen Gabriel Bengtsson Oxenstierna till skattmästare, och desse blefvo falctiskt valda (Klas Fleming, som erhållit lika mänga röster som den senare, ansågs oumbärlig vid amiralitetet) och åtogo sig uppdragen, efter att till först nägot hafva protesterat. Per Brahe erhöll ingen

enda röst'); själf hade han afgifvit sina vota till förmån för Gabriel Bengtsson såsom drots och Per Banér såsom skattmästare. Ingen af de öfriga hade röstat på detta sätt. Det Banérska partiet hade med 7 röster kallat Axel Oxenstierna till riksdrots, i hopp om att hans plats sedan kunde blifva besatt med Per Brahe eller Johan Skytte. Då valresultatet blifvit kändt, infann sig samma dag på eftermiddagen i rådskammaren en ständerdeputation, bestående af 21 adelsmän, 8 präster (bland dem biskopen i Åbo Isak Rothovius) samt 3 borgare. En representant

för hvarje stånd delgaf de valda, att ständerna mot deras inträde i förmyndarstyrelsen intet hade att invända, samt lyckönskade dem till deras ansvarsfulla värf. Riksdagen vidtog sedan med sitt arbete och godkände, efter det att några invändningar 2) och förändringar blifvit gjorda, regeringsformen. Beträffande denna och den svenska aristokratin, för hvilken P. Brahe var en fullblodsrepresentant, yttrar L. Mechelin i sitt arbete om „ Svenska riksrådets statsrättsliga ställning från Gustaf I till 1634":

„ 163-1 års regeringsform var före bildad i det statsskick, som under Gustaf Adolfs tid var det rådande. Adeln hade under 16:de seklet steg för steg lyckats få sina privilegier utvidgade. Och i samma mån höjde sig äfven riksrådets politiska anspråk. Det inträffade en reaktion däremot under Karl IX. Men Gustaf Adolfs tronbestigning medförde betryggandet af adelns företrädesrättigheter och uppfyllandet af rådets anspr&k, åtminstone till namnet. Aristokraterne missbrukade ej sällan sina prerogativ: historien har bevarat enskilda drag af fortryck och egenmäktighet, för hvilka magnaternes under-hafvande voro utsatta. Konungen sökte stäfja missbruken, utan att inskränka förmånerna. Han gjorde för sin adel mera

') Grefven hell emellertid god min och skref från Frankfurt den 19 augusti till Oxenstierna: »Såsom jag hafver förnummit — igenom Guds nådiga skickelse — min k. frände utaf riksens råd vara väld och af samtliga ständerna antagen till riksdrotsen hvaraf jag

mig fast mycket fägnar, önskandes af allt mitt hjärta, etc.»---

*) «Hvart och ett stånd hafver sett mycket högre upp än som tillförene, mycket dristigare och fräckare talt». Per Banér till Per Brahe den 7 aug. 1634.100

Ån så: han bidrog mäktigt att höja detta stånd i bildning, i seder, i fosterländsk verksamhet. Det var en de stora väckelsernas tid. Också ser man i krigets som i fredens värf allt flera betydande förmågor träda fram ur adelns leder.

Det hade således sitt sociala berättigande, då författningen af 1634 erhöll, eller bibehöll, en strängt aristokratisk prägel. Om det var statsrättsligt berättigadt, eller ens politiskt klokt, är en annan fråga. Man kan säga: det var adelsmännen, som utmärkte sig i statslifvet, blott undantagsvis höjde sig någon från de öfriga samhällsklasserna till betydelsefull verksamhet för det allmänna. Och visst är det en sanning, så enkel den .än är, att statens organisation bör innebära garantier för att de bästa, de skickligaste, de värdigaste medborgarene erhålla det afgörande inflytandet på statslifvets gång. Men slutsatsen häraf blir dock ej, att en ensidigt aristokratisk organisation således är principiellt riktig, där aristokratin i sig innesluter blomman af intelligens och förmågor. Sådan ensidighet verkar på det politiska området likasom monopolet på det ekonomiska: öfvermod och missbruk, förslappning och nedåtgående. För att de bästa krafter, som inom samhället finnas, må blifva för den politiska utvecklingen tillgodogjorda, bör äfven här den fria konkurrensens lag åtlydas. Endast genom att lämna den politiska vädjobanan lika öppen för alla samhällsklasser, vinnes antydda garanti. Svenska rådets och aristokratins bann efter 1634 lämnar lärorika exempel därpå, huru vanskligt det är att bygga en statsförfattning på exklusiva principer." —

I det närmaste 16 månader hade från valdagen förflutit till den tidpunkt, då Per Brahe åter inträdde i rådet. „Efter hemkomsten — yttrar han kort och tvärt i sin Tankebok — gick jag icke mera i något kollegium, utan endast i rådskammaren och konsulterade med de andra af rådet". Det hade dock hört honom till att tjänstgöra såsom hofrättsråd under riksdrotsen, ty den 3 september 1634, dà rikets högsta ämbeten besattes, hade rådet förordnat, att Per Brahe, Johan De la Gardie och Mattias Soop skulle, jämte drotsen som själfskrifven ordförande, tjänstgöra i hofrätten'). En af orsakerna — eller kanske var det den

') Rättegångsordinantien af 1614 bestÄmde, att af hofrättens 14 ledamöter fem skulle vara riksråd, nämligen drotsen såsom president och fyra andra rådshcrrar.101

enda — till hans uteblifvande framgår af rådsprotokollet för den 4 november 1635; däri heter det, att marsken in secreto framhöll, „att det förtryter grefve Peder, att herr Mattias Soop skall vara hans superior, där dock grefve

Peder är af andra kvaliteter". Ett mindre vackert drag af den bördsdryge 33-årige grefven!

I Stockholm trifdes Per Brahe ej mera väl. Redan i november 1635 anhöll han att få resa ned till Visingsborg för att hälsa på sin hustru, hvars nedkomst åter väntades. Permissionen beviljades, och lång blef den. Det var icke endast familjeförhållanden, som bundo Brahe vid sin hustrus sida; de många godsens ekonomi bragte den mäktige jorddrotten, nu som icke sällan framdeles,, att glömma statsmannens plikter. Någon af de första dagarna i januari 1636 födde grefvinnan en son. Denne erhöll i dopet namnet Fredrik, och till den högtidliga akten hade riksrådet, såsom representant för drottning Kristina, afsändt Krister Oxenstierna med en faddergåfva. Dess art och värde berör ej rådsprotokollet. Månad efter månad förgick, och allt fortfarande dröjde grefve Per borta från hufvudstaden. Han hade dock så väl behöfts där, ty af samtliga rådsherrar var ingen annan än drotsen Gabriel Oxenstierna i fullt arbete. Detta betygar bl. a. dennes brorson Johan (den 6 maj) i bref till siu fader rikskanslern: „Näst Gud är farbroder en som fäderneslandets välfärd allra mest beror uppå. Med de androm är intet zelus, nit eller åhåga om allmänna saker. Kommer någon sak före, så är ingen in loco, som den upptager, och om icke farbroder kommer upp i rådet, så kommer ingen dit. P. Brahe har ej varit här på 4 månader."

Den 28 maj infann sig grefve Per omsider åter i rådet; ryktet om kanslerns förestående hemkomst var kanske en driffjäder. Hans första förslag var, att, eftersom det i riket rådde brist på klingande mynt, det äfven åt enskilda personer borde beviljas rättighet att prägla sådant. Härtill invände drotsen, marsken m. fi., att mynt-präglandet alltid varit ett kungligt regale, och saken för-102

föll *). Under de följande veckorna deltog Brahe regelbundet i rådets plena, men hans yttranden voro ej af den art, att de förtjäna att närmare relateras.

Kanslerns hemkomst var nu en besluten sak och emotsågs af alla med den största spänning. I Tyskland hade förhållandena utvecklat sig så, att Axel Oxenstierna, oaktadt han uppbjudit hela sin eminenta förmåga, icke lyckats för Sveriges räkning afsluta en ärorik fred. Han fann sig därför nödsakad att i fältmarskalken Johan Baners hand tills vidare nedlägga ledningen af den tyska politiken, i hvilken svärdet tycktes komma att öfvertaga den hufvudroll pennan dittills spelat. Det skedde dock ogärna, ty kanslern befarade, att generalissimus Banér med sitt „s turska, själfkära och ärelystna hufvud" möjligen kunde bringa allt i förvirring. Annan lämpligare person fanns för ögonblicket dock ej att tillgå. Då man i rådet diskuterade om, hvem som skulle utses till ställföreträdare åt kanslern, nämndes såsom kandidater till posten Per Banér, Klas Fleming, Per Brahe och Sten Bielke, men följande invändningar gjordes: Banér var alltför sjuklig, Fleming kunde hemma ej undvaras, Brahe hade redan tvenne gånger varit utrest till Tyskland, och fore han en gång till, skulle Johan Banér sannolikt ej lyda hans order; Sten Bielke, en i mångt och mycket kapabel man, var alltför tung och obekväm att uthärda strapatser och orka följa med armén. Rådet stannade därför vid beslutet att utse Johan Banér till direktor för det tyska verket.

Axel Oxenstierna reste alltså efter 10 års bortavaro i utlandet ändtligen hem. Välkomnad af ständerna och Stockholms befolkning, nådde han hufvudstaden den 15 juli 1636. Ett par timmar senare infann sig den nitiske

') Tanken på att få slå eget mynt föresväfvade länge Per Brahe. Han uttryckte denna önskan bl. a. i ett bref af den 19 juni 1651 till Magnus Gabriel De la Gardie. Han ansåg, att denna rätt borde grefvarne äga eller åtminstone de båda. Mynten skulle göras i guld och silfver med drottningens bild på ena sidan. Hvad den andra skulle upptaga, nämnes ej, men naturligtvis skulle där placeras inskrift och emblem, vittnande om hvem som låtit mynten utgå i världen.

statsmannen i rådet och afgaf där en vidlyftig relation öfver sin verksamhet i Tyskland. Frimodigt erbjöd han sig att stå till ansvar för alla sina handlingar och vädjade — då han följande dag fortsatte med sin berättelse — äfven till P. Brahe, som en tid med honom tagit del i rådslagen. På regeringens vägnar tackade Jakob De la Gardie kanslern för det berömliga sätt, på hvilket han ntfört sina mångahanda och besvärliga värf. Han bjöd därefter kanslern att intaga sin gifna plats vid rådsbordet. Sedan öfvergick^ till dagordningen, och innan rådet skildes åt,

hade flere frågor diskuterats och afgjorts. Det var ögonskenligt, att en ny kraftig vilja börjat göra sig gällande; Axel Oxenstierna, som dittills så framgångsrikt verkat som Sveriges utrikesminister, förenar nu med detta kall en inrikesministers i ordets fullaste bemärkelse. Hufvudet högre än allt folket griper han med öfverlägsen skicklighet i regeringstömmarna och sätter fart i arbetet på alla områden af förvaltningen.

Respekten för kanslern gjorde, att de hittills rätt försumliga rådsherrarne en tid bortåt med största punktlighet infunno sig till mötena, och de digra protokollen vittna om att mycket blef uträttadt. Sommarvärmen i Stockholm och skördetidens annalkande födde dock hos en och annan lusten att resa ut till landet, och Per Brahe vardt den förste, som framförde sin anhållan om en tre veckors permission. Kanslern tillstyrkte, att den skulle beviljas, men uttalade förhoppningen, att grefven med det första ville återvända. Tillägget synes hafva varit väl på sin plats, i ty att Brahe, som omkring den 17 augusti afrest från hufvudstaden, dröjde borta ända till den 14 oktober. Således tre ganska långa veckor! Med denna grefvens själf tagna tjänstledighet var kanslern antagligen mindre belåten. Yi lämna dock osagdt, om det i någon mån influerade på den af kanslern gjorda affattningen af programmet (af den 14 dec. 1636) för rådets arbetssätt; däri talas emellertid ock om rådsherrar, som „för sina enskilda sakers beställande absentera sig".

Då Per Brahe ånyo infann sig i Stockholm, var104

I riksråds- och diplomatvftrf.

arbetet med allmänna angelägenheter i full gång. Reformer föreslogos och utfördes utan uppskof.

Sveriges genom krigen hårdt medtagna tillgångar gjorde det ock nödvändigt att tidt och ofta upptaga frågan om på hvilket sätt bristerna i statsbudgeten skulle täckas. Inom rådet framträdde därvid divergerande åsikter beträffande måttet af de uppoffringar rikets första stånd borde ikläda sig; rikskanslern företrädde en, Per Brahe en annan uppfattning. För att karaktärisera dem hafva vi ur rådsprotokollen för slutet af år 1636 sammanställt några uttalanden af dem hvardera Ehuru kortfattade och lösryckta ur sitt sammanhang, gifva de likväl en så tydlig bild af de båda ädlingarnes olikartade statsmannavishet, att de icke kräfva några kommentarier; ensamma för sig tala de ett fullt tydligt språk.

Per Brahe:

— Uti intet land finnas no-biles, som så mycket kontri-buera till kronan som adeln här i Sverige. Vi göra så mycket och så länge, så att vi snart intet hafva någon liber-tatem mer.

— Nu hafva vi beviljat att vilja prolongera tullen, mantalspenningarna, boskapshjälpen; beviljat att rannsakning skall anställas inom våra sätesgårdars rå och rösen, hvaraf tionden kan förökas och många andra dependerade intrader och räntor. Det kan intet mer utgå och kontribueras af oss.

Axel Oxenstierna:

— I menen, att det är li-bertas, att I skolen vara fria och intet gifva till kronans konservation. Vera libertas fundatur semper salutem rei-publicæ, och den är rätt liber, som af konsideration till det gemensamma bästa intet låter det dess välstånd angå. Jag är amantissimus libertatis, dock tager for allting i akt riksens välfärd.

— Vill ingen tala pro patria, då skall snart verket falla och publicum lida nöd. Tager rem-publicam for eder och konsi-derer henne s&som consiliarii och de, som måste för allting consulera reipublicæ. Biksens ständer måste föda kronan, efter som alla äro föroblige-rade därtill, men kronan intet till att föda oss.Olika äsikter om adelns rättighet.

106

— Att adeln hafver här i staden sin libertatem, därigenom hafver staden tagit till.

— Sådant är ridderskaps-privilegier likmätigt, att adelns hus skola vara fria från all tunga.

— Det är principinm nog, att adeln skall vara fri för all stadens och borgerlig tunga.

— Det hafver intet varit någon libertas utan en licentia och confusio, hvilken är en ruin af en stad.

— Den friheten, som i privilegierna förmäles, angår intet huset, utan är personell. Alla våra diskurser gå däruppå ut, huru vi skola söka v&rt eget, men ft vilja se uppå fäderneslandets bästa och de andra st&ndenas rätt. Nu disputera vi emot principia status; vi måste ju hafva leges, som binda oss ihop.

Den 16 dec. 1636 befann sig Per Brahe icke närvarande vid senatens möte; åter hade han begifvit sig till sina gods och dröjde borta från hufvudstaden inemot fem månader. Anmärkas bör dock, att år 1637 rådsherrarna ej sammanträdde på långt när så regelbundet som året förut. Dnder april månad, då kanslern företog en resa inom änkedrottningens lifgeding samt inspekterade akademin i Uppsala, höllos alls inga möten och under ett par andra månader endast få. Om grefve Pers sysselsättningar hafva vi intet annat att förmäla, än att han vintertiden förrättade knektutskrifning i Tiohärads och Jönköpings län. Först den 9 maj var han åter tillstädes vid rådets plenum, och då bragtes till tals en fråga, till hvars lösning Per Brahe på ett synnerligen framgångsrikt sätt skulle komma att bidraga. Frågan gällde Finland, ordnandet af dess förvaltning och upphjälpandet af denna landsdels ekonomiska resurser.

Såsom Finlands förste gubernator hade mellan åren 1623 och 1631 riksrådet Nils Bielke fungerat. Han tyckes106

ej väl hafva trifts på sin post, ty upprepade gånger anhöll han om entledigande från en „ond och barbarisk landsort, hvars egensinniga befolkning allt fortfarande vill

hålla sig vid sina gamla oseder". Till Bielkes efterträdare utsågs Gabriel Bengtsson Oxenstierna, som emellertid redan i början af 1633 lämnade Åbo för att i Stockholm bevaka sina egna intressen (se sid. 83). Utsedd den 13 juni 1634 till riksskattmästare, kom det ej vidare i fråga att Oxenstierna skulle återvända, och generalguvernörsämbetet i Finland lämnades tills vidare obesatt.

I storfurstendömetstod det emellertid föga väl till, och därom blef nog regeringen underrättad. Biks-skattmästaren exempelvis fann sig föranlåten att den 14 november 1635 anmäla, att finnarne supplicerat om en generalguvernör, inför hvilken de skulle kunna framföra sina klagomål. För sin del ansåg han, att de många oordningar, som rådde i Finland, ej kunde botas, utan att man på ort och ställe läte anordna en grundlig revision. Biksmarsken höll förslaget för godt och fann nödigt, att hvarje eller åtminstone hvartannat år tvenne af riksråden borde anställa den ifrågasatta revisionen och därvid särskildt rannsaka om prästernas otillbörliga

A

14. Visingsborg i E. Dahlbergs »Svecia antiqua et hodierna».107

procederande. Planen gillades i princip, men att utföra den blef svårt, ty arbetskrafterna i rådet voro ej så stora, att årligen under flere veckors tid ett par medlemmar kunde undvaras. Resultatet blef: „Emellertid rättas och slätas felen af bispen och landshöfdingarne efter möjligaste flit". Månader förgingo, medan landshöfdingarne kanske gjorde sitt bästa, men finnarne fortforo att klaga öfver tryckande skatter, oredliga uppbådsmän m. m. Vid riksrådsmötet den 9 maj 1637 — det första under året, då Per Brahe var närvarande — medgafs det vara „alldeles nödigt, att man redresserar de stora fauter, som i landsregeringen förelöpa". Finland borde ånyo skattläggas, skattepersedlarnas antal minskas, allmogens besvär in loco korrigeras och en generalguvernör tillsättas för att öfvervaka det hela samt emottaga allmogens klagomål.

Den 6 juni upptogs frågan om utnämnandet af tjänliga personer till ståthållare i Åbo, Viborg och Tavastehus, „emedan sakerna eridels i de landsändor ligga nere '), item hvem som förordnas skulle för samma orsaks skull till generalguvernör i Finland". Till denna post äfvensom en motsvarande i Stettin efter Sten Bielke föreslogos Per Brahe och Per Banér. Ärendets definitiva afgörande uppsköts till följande dag, och „om generalguvernörskapet föllo vota på grefve Per Brahe", heter det kort om godt. Fjorton rådsherrar voro närvarande. Om somliga af dem

') För att bestyrka, att de rättsliga förhållandena i Finland före Per Brahes ankomst lämnade åtskilligt öfrigt att önska, anföra vi följande:

Bönderna i Pyttis och Veckelaks klagade öfver att Hans Wrangel ej blott tvungit dem att utgöra extra dagsverken, utan äfven med hugg och slag trakterat deras utskickade ombud, bonden Tomaa Lang, och hållit honom tre veckor fängslad i Viborg. — Allmogen i Vemo och Töfsala hade besvärat sig öfver att de, för rättigheten att idka fiske på Virmo-Vemo fjärden, fått erlägga en extra strömmingeskatt. — Vöråborna hade klagat öfver att flere hemman råkat i ödesmål till följd af ojämna, odrägliga skatter. — Från Kexholms län hade inlämnats besvärsskrifter öfver skjutsfärds- och gästningstunga. — Ifärpesborna hade klagat öfver att de nödgats skjutsa »kronans folk> 16 till 17 mils väg, o. s. v.108

I riksråds- och diplomatvftrf.

bildade en minoritet utaf en annan åsikt, är icke kändt. Tydligt är dock, att de fleste gärna sågo, att grefve Per fick sig anvisad ett mera självständigt verksamhetsfält; såsom rådsmedlem hade han efter återkomsten från Preussen visat sig föga intresserad.

Grefve Per Brahe tackade regeringen, som velat kalla honom till det viktiga värfvet. Han för sin del ville ej undandraga sig uppdraget, utan efter bästa förmåga göra sin sak. Som han emellertid icke förut varit brukad i likartade tjänster och icke heller kände till språket (finskan), bad han, „att de gode herrar icke skulle imputera honom, därest något vidrigt förelupe, ty detta skulle bero ej af hans malitia eller lättja, utan af oförstånd". Han anhöll sist, att en kunnig sekreterare från kansliet blefve ställd till hans förfogande.

Detta lofvades, men tills vidare skulle han i sin tjänst anställa J. Smidt, som ägde erfarenhet, vunnen under de föregående generalguvernörernas tid. Vidare uppdrogs åt en femmannakommitté i rådet att öfverlägga om huru böndernas utskylder skulle utbekommas utan prejeri af fogdarne, och ansågs lämpligt, att räntorna skulle erläggas i spannmål, smör, tjära, fisk och penningar, således i färre persedlar än förut.

Vid besättandet af de lediga tjänsterna i Finland utsågs till ståthållare i Viborg Erik Gyllenstierna; de till Åbo och Tavastehus designerade ersattes med ett par andra personer.

Försommaren 1637 vistades Brahe på Visingsborg. Hans afsikt att snart kunna öfverresa till Finland gick om intet genom sonen Fredriks dödsfall. Grefvens barn blefvo tyvärr ej långlifvade. Den lille pilten var vid sitt frånfälle i midten af juli 1637 blott 1 1/2 år. Om den sorgliga händelsen underrättar fadern rikskanslern den 29 juli och ber, att denne måtte hos regeringen framföra Brahes und-skyllan beträffande uppskofvet med resan samt ombesörja, att do nyutnämncla landshöfdingarne med det fortaste skulle afresa till Finland. Planen, att de skulle följa honom åt, ansag han böra förfalla, emedan han, uppehållen genomFörberedelser till afresan.

100

sonens begrafning, ej förrän i midten af september kunde hinna återkomma till Stockholm. Den 27 augusti expedierade grefven ånyo till kanslern ett bref med anhållan, att denne ville inför regeringen framföra hans ursäkt, att han icke än på 14 dagar kunde komma till Stockholm. Härpå svarade Oxenstierna den 1 september sin „Käre frände och synnerligen gode vän", att, då denne stode i beråd att resa bort till Finland på en lång tid, det var naturligt, att han dessförinnan hade att ombesörja diverse privata angelägenheter; ett fördröjande i grefskapet 8 eller 14 dagar till betydde därför ej stort. Emellertid skulle kanslern fortsätta att arbeta på generalguvernörens instruktion, så att denna snarast möjligen blefve utskrifven. Upptagen som Oxenstierna var af mångahanda värf, dröjde det dock ända till den 27 oktober, innan förmyndarstyrelsen undertecknade grefve Per Brahes fullmakt att vara generalguvernör öfver storfurstendömet Finland med Åland och bägge Karelerne. Enligt detta bemyndigande skulle han vara regeringen och Sveriges krona huld och trogen, rikets bästa befrämja samt skada och fördärf afvärja. Han borde tillse, att lag och rätt i förbemälde provinser skipades, att underslef förekommes, att kronans räntor i rätt tid inlevererades, att städer byggdes och förbättrades, att krigsfolket hölles till kronans tjänst, samt tillse, att landshöfdingarne och en hvar annan gjorde sin skyldighetl).

Efter att inpå oktober hafva vistats på Rydboholm kom Per Brahe ändtligen till Stockholm och deltog i de rådsmöten, som inföllo mellan den 19:de och 27:de i samma

') Somliga hafva i P. Brahes utnämning till generalguvernör öfver Finland velat se ett uttryck af kanslerspartiets

onåd och flyttningen såsom en hederlig förvisning. Grefvens ord i riksrådet 1669, • när jag blef dit förordnad, så var där fuller någon ratio status under, den jag nu låter oförmäldt», tyckas i någon mån kunna bestyrka en dylik förmodan. Faktum var emellertid, att Finland behöfde en kraftig administratör; ansedda män hade förr bestridt posten, och F. Brahe var blott 36 år samt en af de yngsta i rådet. Hans försvinnande på en tid ur rådskammaren väckte bland hans samtida intet större uppseende.110

månad. Därefter reste han ut till Bogesund. I midten af november voro omsider alla förberedelserna till resan afslutade, hvarpå grefven, åtföljd af sin maka och en talrik betjäning, gick ombord på kronans örlogsskepp „Jungfrunu och afseglade österut. Storm och motvind drefvo dock fartyget tre gånger tillbaka mot svenska skären. Detta vållade ett sådant dröjsmål, att Per Brahe först den 21 november lyckades landstiga vid Åbo.v.

Finlands generalguvernör. 1637—1640.

Sextonhundratalets Åbo, som hälsade den nye guber-natora välkommen, tedde sig såsom en anspråkslös landtlig småstad med c. 5,000 innevånare. Endast i slottet och katedralen ägde staten och kyrkan ett par representativa byggnader, medan stadsboarna på få familjer när, som bodde i stenhus, logerade i torf- eller spåntäckta envåningsträhus. Att af dessa icke färre än 200 voro rökpörten, torde ej litet hafva förvånat grefven, likasom ock att mer än 100 stycken väderkvarnar flankerade alla backar och berg.

Hufvuddelen af staden, österom Aura å, omfattade det gamla Klosterkvarteret, Kyrkokvarteret — „själfva boet och nederlagsplatsen för all lärdom" — och Mätä-järvi (uppkalladt efter ett kärr); öfver ån ledde en bro till „lilla sidan", där det glest bebyggda Aningaiskvarteret utbredde sig öfver en relativt jämn terräng. Stadsområdet var inhägnadt af ett med fyra tullportar försedt staket, som på somliga ställen ersattes af en jordvall.

Åtföljd af sin kanslipersonal, uppvaktare och tolf drabanter begaf sig grefven upp till slottet och tog där jämte sin maka i besittning en större våning i det s. k. nya slottets östra flygel med fasad åt stadssidan. Rummens antal kan ej noggrant fixeras; lokalen var emellertid i hufvudsak densamma, som nu disponeras af Åbo stads

historiska museum. I senare tider utförda afplankningar utvisa dock, att några af rummen förr voro större. Sannolikt är, att Brahe från Rydboholm och Bogesund medfört en del egna möbler och husgeråd, liksom det är visst, att från fartyget upphämtades diverse matvaror och specerier, hvilka varor fingo plats i slottets rymliga visthus och källare. Grefven och hans grefvinna voro lefnads-friska, gästfria människor, hvilka hade att emotse besök af stadens honoratiores. Traditionen förmäler dock intet om större gästabud åren 1637—39, men däremot vittna talrika historiska dokument om det rastlösa arbete, som utfördes i grefvens omgifning. Per Brahe var kommen till Finland för att arbeta, och att själfständigt få administrera var den praktiskt anlagda unga grefvens höga lust.

Redan dagen efter sin ankomst till Åbo, eller den 22 november 1637, skref generalguvernören till regeringen i Stockholm, att han, Gud ske lof, lyckligt nått bestämmelseorten. En redogörelse för Finland och dess folk kunde han ej än afgifva, men allt tycktes befinna sig tämligen i lugn; närmare besked om tillståndet skulle med det snaraste insändas. Han anhöll nu blott att få veta, om Arvid Horn skulle såsom landshöfding förblifva i Tavastehus eller om någon annan i hans ställe vore att förvänta. Grefven påminde ock om löftet beträffande postväsendets inrättande i landet, hvilket af många skäl vore högeligen nödigt. Sist meddelas, att den nya landshöfdingen i Åbo, Melchier v. Falckenberg, var anländ till orten; kommissarien väntades med otålighet, ty, åtföljd af denne, ärnade grefven med första slädföre begifva sig på en visitationsresa ända bortåt Karelen 1).

Af detta bref togs i generalguvernörens kansli en afskrift, hvilken såsom första nummer infördes i en volym med rubrik: „Ankomne och afgångne bref ifrån och till H. K. M:t och de fem Collegiis i Sverige ifrån och

') Den 24 nov. skref P. Brahe till rikskanslern ett bref af i hufvudsak samma innehåll; han anhöll därjämte att hans instruktion blefve öfversänd.

till Generalguvernören Högvälborne Herrn och Grefven i Finland Gref Per Brahe för åren 1637, 1638, 1639 och 1640. Detta pergamentband, som numera förvaras i kammarkollegiets arkiv i Stockholm, innehåller icke färre än 304 stycken skrifvelser, hvilka lämna hufvudmaterialet till en beskrifning öfver P. Brahes verksamhet i Finland 1637—1640. Den del af dem, som finnes reproducerad i riksregistraturet, var bekant för K. K. Tigerstedt dä han år 1846 skref sin 96-sidiga afhandling

15. Ett rum i P. BRAHES våning på Åbo slott, numera införlifvadt med stadens historiska museum. Möblerna (från 1600-talet) hafva ej tillhört grefven.

Administratio Fenniæ Petri Brahe; af flere öfriga hafva vi låtit taga afskrifter, utan att dock för denna lefnadsteckning i detalj hafva tillgodogjort oss deras innehåll. Yi åtnöja oss med att i det följande angifva hufvuddragen af grefve Brahes epokgörande verksamhet, vårt fädernesland till fromma och sig själf till en ovansklig ära. —

') I företalet till Handlingar rörande Finlands historia kring medlet af 17:de århundradet yttrar K. K. Tigerstedt: »Till en fullständig kännedom af den period dessa dokumenter omfatta, saknas dock ännu det förnämsta: Per Brahes egna skrifvelser och ämbetsbref till regeringen i Stockholm, hvilka ännu ej voro påhittade sommaren 1845, då jag besökte Sverige».

För att erhålla en öfverblick af sitt vida arbetsfält och skaffa sig erfarenhet om hvad som närmast stode att göras för upphjälpandet af landets näringar, beslöt den nye generalguvernören att företaga en inspektionsresa Finland rundt. Den 20 januari 1638 skedde affärden från Åbo ut genom Tavasttullen. I grefvens följe befunno sig utom hans hurtiga lefnadsfriska maka, kommissarien och sekreteraren från landskansliet, privatsekreteraren, en skrifvare, ett par tjänare och några drabanter. Kosan ställdes att börja med uppåt Tavastland, och Birkkala passerades den 27:de. Till rastställen valdes oftast präst- eller länsmansgårdar, hvilka, då de somligstädes endast utgjordes af större rökpörten, icke erbjödo just annat godt än tak öfver hufvudet och en riklig värme. Framåt bar det i alla fall, och genom milsvida ödebygder nåddes Nyslott och ett par veckor senare Kexholm. Där afgaf grefven den 9 mars en resolution på innevånarenas klagomål beträffande deras skatter, fiskevatten och vakthållningen vid slottet, hvilket sistnämnda åliggande i tur och ordning skulle utföras af 8 bevärade karlar. Resan utsträcktes sedan till Viborg, där mönstring af krigsfolket ägde rum, samt därifrån till Nöteborg och Nyenskans. På återfärden längs södra strandvägen passerades Borgå i början af april. I denna stad liksom på många andra orter, där grefven rastade, infunno sig talrika supplikanter och framförde muntliga och skriftliga besvär. Att råda bot på allt, som behöfde bättras, kräfde icke liten tid och omtanke. De inlöpande ärendenas mängd medförde ett sådant öfvermätt af arbete, att grefven i längden ej ansåg sig hinna med allt eller ens stå ut med ansträngningen. Han skref därför från Borgå, där han ock af sjukdom fördröjdes, till A. Oxenstierna och anhöll att genom donnes bemedling få sig till biträde anvisad en referent. Denna billiga begäran blef ock bifallen, och på finska staten för 1639 uppfördes en referendarius med en årslön om 450 daler.

Återkommen till Åbo den 3 maj förklarade sig gref-Första reseberättelsen. 116

ven mycket belåten med sin färdl), och i Tänkeboken blef antecknadt, att han „i alla städer och orter blifvit väl mottagen af adel, borgare, bönder och krigsfolket; jag fann för mig mycken oreda i alla saker och bättrade hvar jag kunde". Öfver sina gjorda iakttagelser afgaf Brahe den 11 juli till regeringen en längre berättelse, ur hvilken vi i korthet relatera följande:

Finland är ett stort, fruktbart, skog- och sjörikt land. Låter Gud det blomstra upp, skall det svara emot ett af de icke mindre konungarikena i Europa. Hvad gudstjänsten, kyrkor och skolor angår, är det visst nu bättre försedt än förr, men dock ej såsom det borde vara. Biskopen i Viborg [Gabriel Melartopæus] är en ålderstigen och vanför man och har vid sin sida obekväma konsisto-rialer. Kyrkorna äro för få och församlingarna för stora. I Åbo borde

en akademi samt i de andra städerna och på landet barnskolor upprättas. Af landshöfdingarne, hvilka hafva föga nytta af sina elaka och odugliga fogdar, sköter Magnus Nieroth i Kexholm sin tjänst rätt väl. Arvid Horn i Tavastehus börjar ock beflita sig, men är för from; han har att skaffa med det styfvaste folket. Hans län och Viborgs län borde delas, så att Nyslott och Helsingfors gjordes till residensorter för tvenne under-landshöfdingar. — Nya jordaböcker äro behöfliga, ty vid kronouppbörden har ofta bedrifvits underslef. Räntepersedlarnas antal kunde minskas och till arten lämpas efter

') Efter återkomsten från sin resa tyckes grefve Brahe redan känt sig hemmastadd i Finland, ity att han skyndade att se sig om efter n&gra lämpligt belägna gods, hvilka kunde öfvergå i hans ägo. Att börja med förskaffade han sig »en liten lägenhet» i Åbo-trakten. Den 7 maj 1639 anhöll han om rikskanslerns biträde i och för inköp af 6 à 6 gårdar i Sverige och 4 i Finland. Hvar de voro belägna uppgifves ej, men väl önskvärdheten af att de kunde erhållas till billigt pris. Den 24 sept. s. å. riktade grefven till regeringen en anhållan att blifva belönad med några gods i S:t Michels socken äfvensom en f järding af Storsavolaks socken. De förstnämnda 4 gårdarna lämpade sig att förenas med de köpegods Brahe redan förvärfvat, och lägenheterna i Savolaks ärnade han uppodla ej blott sig till nytta, utan den okultiverade nejdens folk till ett föredöme.116

de olika landsdelarnas tillgångar. För handelns förkofran vore det nödigt, att tid och ort för vissa marknader bestämdes. Af städerna hade Åbo och Viborg de bästa utsikter att blomstra upp; Helsingfors, flyttadt till Sandön, komme därnäst genom sin förträffliga hamn. Den fordom påbörjade kanalen vid Lappstrand borde göras navigabel, så att sjöfarten till Viborg kunde öppnas. — Allmogen var fortfarande oföretagsam. Dryckenskapen florerade, och såväl unga som gamla nyttjade tobak, en vara, som endast apotekarena borde få försälja sjukt folk till godo. Inlandsborna sutto hela vintern inne i sina rökstugor och kommo sig ej ens före att upphugga fiskvak. Vid kusterna var dock allmogen något flitigare och driftigare. För att upphjälpa det hela återstod intet annat val än att i Åbo instifta en akademi, ty en sådan anstalt befordrar ett gudligt lefverne och uppeggar till bokliga konster.

Detta och mycket mer innehåller Per Brahes första, af historieskrifvare ofta citerade, reseberättelse. Det är ett omfattande framtidsprogram, uppgjordt af en sakkunnig och praktisk administratör.

Ungefär en vecka efter det att denna märkliga relation daterats — regeringen afgaf härpå sitt utlåtande den 12 oktober (tryckt i Åbo tidningar 1782) — begaf sig P. Brahe sjöledes till Björneborg och „beság landets och strömmarnas lägenheter". I början af augusti befann han sig åter i sitt residens samt dröjde där året till ända. Förvaltningsgöromålen blefvo allt flere J), icke minst på grund af de oroväckande uppgifter, hvilka österifrån in-lupo om felslagna skördar. Grefven hemställde därför (1 okt.), huruvida ej en förmedling af skatterna kunde ifrågakomma i Kexholms län, där enligt landshöfdingens uppgift en sju dygns frost med häftigt snöfall förstört1,säden i Libelits, Pielisjärvi, Ilomants och Suojärvi pogoster.

') Ibland de 117 historiska dokument K. K. Tigerstedt publicerat i samlingen Handlingar rörande Finlands historia ingå flere tiotal resolutioner, dem regeringen i Stockholm 1686—40 afgaf på stadernas, allmogens och enskilda personers besvär.Resan norrut

Äfven i Salmis, Suistamo m. fi. socknar hade frosten förorsakat det fattiga folket stor skada.

På nyåret 1639 mönstrade grefven krigsfolket samt företog i sin hustrus sällskap en färd genom södra Finland till Kexholm. Återkommen till Åbo någon af de första dagarna af maj, vidtog han omedelbart förberedelser för en ny längre tur. Kosan ställdes först till Helsingfors, därifrån 1,500 man krigsfolk expedierades till Tyskland. Sedan grefven tagit afsked af sin maka, som återvände till Åbo, reste han genom Hattula härad till Tavastehus, vidare genom Stör- och Lillsavolaks till Ny slott och därifrån öfver Orivesi och andra sjöar in i Libelits pogostJ). Färden uppför Pielisälf med dess många forsar tog tid och mod i anspråk; älfven passerades dock lyckligt, likaså Pielisjärvi, hvars vida vatten väckte de resandes lifliga beundran. Vid Kuokas lämnades sjön, och sedan bar det af norrut öfver smärre vattendrag och näs, där båtarna släpades öfver, och vattendelaren mellan Vuoksens oc-h Uleås system passerades. Efter det grefven nått Ka-janeborg och inspekterat fästet, fortsattes färden med god fart utför Uleälf till den lilla staden vid dess mynning. Därifrån vidtog återresan söderut genom de österbottniska

småstäderna, Kyröskogen och sist genom Masku socken till Åbo. Denna resa är säkerligen den längsta och mest

') En episod från resan beskrifves i Familjekrönikan med följande ord: «Då grefven for öfver gränsen in i Ryssland, kommo där tvenne eremiter fram att se hvad på färde var, ty dem förundrade öfver den myckenhet af folk, som var i grefvens följe, hvilket föll eremiterna något sällsynt. Grefven lät sig ock icke förtycka att undfägna den ene af dem, talandes med honom om hans tro och huru han förstod Christum, den han kallade Michael. Grefven lät jämväl pläga honom med drycker och speceri, det eremiten väl behagade, nyttjade måttligen och for strax till sitt förra lefverne tillbaka. — Medan grefven var där högst uppe i landet, sände han en express till Hvita hafvet och beság där landet och hafsstranden samt ryssarnes saltsjuderi, där han befann också finska tungomålet öfvas på 10 mil när Hvita hafvet. Men eljest finnas många finnar intill Archangel och vidare till Novam Semblam och Samoediam, hvadan grefven håller före, att finnar och lappar taga deras ursprung».118

kraftpröfvande någon högre ämbetsman företagit i Finland, och att dess besvärligheter, hvilka nog på förhand kunde beräknas, ej afskräckte Per Brahe, vittnar godt om hans uppriktiga önskan att skaffa sig en allsidig kunskap om förhållandena i det land, som lagts under hans administration.

Ur den reseberättelse Per Brahe afgaf och hvilken vi år 1894 in exstenso publicerat i „Svenska Litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser", meddela vi följande korta utdrag.

Efter att hafva karaktäriserat naturen i Karelen och Kajana-trakten med dess vida skogar och fiskrika sjöar, öfvergår grefven till att prisa Österbottens härligt fruktbara slättmarker. Om de blefve odlade, skulle de i värde öfverträffa alla andra hittills kända kultiverade land, och landhöjningen viel kusten uppskattar grefven medföra årligen ett tillskott af åtta till tio mil odlingsbar strand. Han nämner ock om den myckenhet svafvel, viktrill och blyerts, som mångenstädes fanns, en uppgift, som tydligen berodde på hörsägen, ty hvad P. Brahe själf såg, förstod han att riktigt bedöma och värdesätta. „I Österbotten är — berättar han — ett gudfruktigt, civilt, idkesamt, troget och godt folk, uti deras lefverne och boningar nobiliteten många annorstädes öfvergåendes. De andra norra landens folk äro licentiösi och utan tukt, tagandes den ringaste aga i värsta måtto upp och äro öfvermåttan klagesamma. Oär kunna hos dem ofta hända och förorsaka fattigdom, samt att de understundom måste öfvergifva landet, sökandes annorstädes sin näring och bärgning, dock är den

sällan causa pollens.--. De äta många åtskilliga och

ovanliga gånger om dagen, frossandes öfvermåttan; så mycket fortares af dem på en gång, som en arbetare i Sverige eller annorstädes kan hafva nog i fyra eller sex. mål. De arbeta starkt, så länge det varar, men framhärda intet, utan älska lättja och fåfänglighet". — Efter att ytterligare hafva påvisat folkets låga andliga ståndpunkt föreslår grefven, såsom ett kraftigt medel till dess höjande, inrättandet af en akademi och barnskolor.119

I september 1639 reste P. Brahe öfver till Åland för att anställa visitation. Till vistelseort valde han Kastel-holm, och där utarbetade han sin nyss citerade långa reseberättelse, hvilken dagtecknades den 24:de i samma månad. Innan grefven efter väl förrättadt värf lämnade ön, beslöt han att genom en jakt förskaffa sig en liten förströelse. Åland var på den tiden rikt på älgar, — hösten 1635 hade 100 stycken dödats och köttet blifvit afsändt såsom proviant åt krigsfolket i Tyskland — och det var därför lockande att fälla ett par af de stolta kungsdjuren. Huru jakten aflöpte framgår af grefvens bref, dat. Åbo slott d. 16 okt.

16. Kastelholm på l6oo-talet.

"Allernådigste Drottning! Medan jag här lika såsom uppå en rar och ny ankommen ort hafver på E. K. M:ts allernådigste behag tagit mig den dristighet före och själf slagit tvenne älgar, den ena varandes allaredan utgammal och den andra eljest lytt och ofärdig af andra djur tillförene stångad, sa att han icke hafver kunnat länge lefva. Förhoppas alltså och lefver uti den underdånigaste tillförsikt, att E. K. M.t af sedvanlig konungslig ynnest intet allenast sådant med nåder upptaga täcktes, utan ock, där jag framdeles komme dit, intet mindre sig allernådigast misshaga låter, om jag själf och ingen annan mig till lust slår ett sådant djur. Jag vill och skall efter min plikt hålla noga hand därutöfver, att sådant af ingen androm missbrukas skall."120

Finlands generalguvernör.

Historien förmäler icke, om förmyndarstyrelsen med regeringsmässigt allvar eller med privatmanna småleende åhörde berättelsen om den ena utgamla och den andra lytta, ofärdiga älgen. Svaret af den 23 mars 1640 gafs i följande ordalag:

„Så alldenstund sine skäl hafver med bemälde älgdjur I till eder lust och tidsfördrif själf hafve slagit, Vi oss det så vida och med nåder låte behaga. Alltså kunna ock härefter lida att, när ni kommer till Åland, mån I en älg fälla". — Brefvet slöts med en uppmaning till Brahe, att han noga skulle se efter, att ingen, hvarken hög eller låg, framdeles jagade älgar på Åland *).

Nya resor förestodo snart den verksamme och rörlige gubernatorn. I januari 1640 for ban från Åbo till Helsingfors och besåg den utstakade platsen för den nya hamnstaden. För att öfvertyga sig om huru regleringen af Viborgs stadsplan kunde utföras, fortsatte Brahe färden till Viborg och därifrån vidare i sin hustrus sällskap till Narva för att hälsa på sin syster och svåger. Denne, Bengt Oxenstierna, sedan 1634 generalguvernör öfver Ingermanland och Lifland, residerade i Dorpat, men hade kommit till Narva för att möta sina anförvanter. De båda generalguvernörerna konfererade ock om på hvad sätt från Finland undsättning kunde sändas öfver Finska viken, därest krig möjligen komme att bryta ut. På återresan besöktes Koporie, Jama och Nyenskans, hvarefter Brahe for till Kexholm. Från denna ort skref han den 4 mars till kanslern och anhöll genom dennes bemedling hos regeringen om tillåtelse att för en tid få återvända till Sverige. För att där utförligt kunna relatera om tillståndet äfven i de inre delarna af Finland, beslöt han att fortsätta färden och gjorde så ånyo en rundtur öfver Ny-slott, genom Kuopio och Idensalmi socknar samt sedan åt väster och söder genom Eautalampi och Ruovesi till Åbo.

') Under sitt andra besök i Finland utverkade P. Brahe åt sig den 12 nov. 1649 genom riksjägmästaren Axel Sparre tillåtelse att på Åland skjuta ett par älgar. Om jakten blef af, är icke kändt.Landtregeringen.

Denna ort nåddes den 1 april. Några veckor senare begaf sig P. Brahe sjöledes åter till Helsingfors för att mönstra det krigsfolk, som skalle affärdas till Lifland; därefter återvände han samma väg till sitt residens.

Efter att sålunda hafva lämnat en öfverblick af Per Brahes resor åren 1637—1640, vilja vi i korthet referera resultaten af grefvens verksamhet storfurstendömet till fromma; de förefintliga källskrifternas rikhaltighet gör det dock ej -möjligt att uppräkna alla de enskilda fall, där generalguvernören ordnande, lagskipande och förbättrande ingrep i städs- och landskommuners samt privata personers förhållanden. För vinnandet af en lättare • öfversikt hafva vi ur Tänkeboken till rubriker uttagit de kortfattade satser, i hvilka författaren själf angifvit de viktigaste af sina förrättningar i Finland. De gällde:

Landtregeringen och kammarsakerna. På grund af 1634-års regeringsform och den senare utfärdade ämbetsinstruktionen innehades högsta platsen inom landtregeringen af generalguvernören. Denne biträddes vid förvaltningen af en kommissarie eller underlandshöfding, en sekreterare och en kamrerare samt uppträdde såsom öfverordnad i förhållande till landshöfdingarna. Af länen i Finland hörde icke Österbotten till P. Brahes förvaltningsområde; detta omfattade 1) Norra och Södra Finland med Åland, 2) Tavastland och Nyland, 3) Viborgs, Ny-slotts och Kymmenegårds län samt 4) Kexholms län. På grefvens förslag skildes 1640 Nyland från Tavastland, och följande år bildades af Stor- och Lillsavolaks Nyslotts län. Hvarje landshöfding hade vid sitt kansli anställd en sekreterare och en bokhållare, hvars sysslor motsvarade en nutida landskamrerares, räntmästares och länebokhållares i förening. Skatterna indrefvos af uppbördsmän eller fogdar och insändes till räkningekammaren i Åbo, därifrån redovisning afgick till regeringen i Stockholm.

Kort efter sin ankomst till sitt residens lät den nye generalguvernören anställa en grundlig inventering af ränteriet och proviantförrådet i Abo, och denna gaf vid122

handen, att räntmästaren Jakob Eriksson gjort sig skyldig till underslef. Han blef därför afsatt från sin post, hvilket var väl motiveradt, eftersom grefven den 6 januari 1638 måste rapportera, att Eriksson „är något svag i hufvudet och af samma hufvudsvaghet vorden så godt som fånådt". Samtidigt förmäles, att direktören öfver stora

tullen, Ulf Persson, var kommen mycket till korta med den summa af tullen, som borde vara levererad. Äfven från landsorten förspordes om försummelser och orättvisor vid uppbörden af kronans medel, och detta föranledde Brahe att under sina resor ofta anställa ransakningar. Stundom kunde genom dessa kronan komma till sin rätt, stundom var det för sent; så hade exempelvis aflidne befallningsmannen i Kexholm Olof Björnsson efterlämnat ett defecit på mer än 10,000 riksdaler. Grefven kom äfven snart underfund med att allmogen på många håll besvärades af orättrådiga lagläsare äfvensom försumliga och elaka fogdar, hvarför han hemställde om rättelse häri och lät fråga, inför hvilket forum de skulle lagforas. Rådet upptog ärendet den 11 oktober 1638 samt afgaf en i obestämda ordalag affattad resolution; undersökning med de otrogna fogdarne ') borde först in loco anställas, hvarefter ärendet hänskjutes till kammaren i Stockholm. Inrättandet i Åbo af en särskild kammarrätt, som ägde att sakföra dem, hvilka försnillat kronans räntor, blefve för dyrt, icke heller tillkom det hofrätten att upptaga sådana mål. Däremot kunde generalguvernören, följande Nils Bielkes exempel, taga några af hofrätten till sitt biträde, sålunda bildande en extra revisionsrätt „och behöfves ingen appella-tion från Åbo hit". — Kunde räntepersedlarna till antalet förminskas och afpassas efter allmogens tillgångar, ansågB sådant godt. Tvenne gode män skulle ock tillförordnas gubernatorn till biträden, hvilka finge börja på med att

') Äfven efter grefvens återkomst till Sverige fortgick rannsak-ningen med de försumliga. Det meddelades exempelvis den 29 april 1642 från Åbo, att till slottet blifvit inhämtade 10 st. f. d. fogdar och uppbördsmän från Egentliga Finland och Satakunta. De voro dock så utblottade och nakna, att ingenting af dem stod att utkräfva.Tjänstemännen.

uppmäta och fördela jordlägenheterna i hela och halfva hemman samt i torp.

Beträffande uppbörden och redovisningen för räntorna från Finland gick det ej så raskt, som grefven, och än mindre som kammarkollegiet i Sverige, skulle hafva önskat det. Hufvudboken och journalen för 1636 afslutades först i november 1639, hvarefter arbetet med 1637-års böcker vidtog. Jordeböckerna för det följande året insändes likasom alltid förut outräknade; detta skedde af orsak att i Finland ej funnos „så goda skrifvare, som det arbetet tillbörligen göra kunnat". Grefven framhöll, att, oaktadt han gjort sig den största möda, det ej blifvit möjligt att inleverera kronans räntor i rätt tid. „Allmogens stora oförmögenhet och andra olägligheter ligga i vägen". Med sina närmaste underlydandes nit var grefven dock mycket belåten. Sekreteraren Jöns ßchmidt adlades i sept. 1640 under namn af Rosenschmidt, och ett par veckor senare vederfors samma utmärkelse kamreraren Johan Eriksson, som antog namnet Apelgren 1). Denne man afgaf i början af 1642 på Brahes uppmaning en jämförande tablå öfver influtna räntor, utestående rester samt ödeshemman i Finland, hänförande sig till tiden före grefvens ankomst till landet och till tiden efter afresan, och utvisade denna redovisning, hvilka vackra framsteg skett.

I P. Brahes fullmakt betonades särskildt, att det ålåg honom att vaka öfver det lag och rätt skipades och att

') Denne utnämndes den 14 apr. 1641 till »commissarins uti krigsväsendet och att hafva inspektion Öfver kammaren» samt erhöll samtidigt i förläning lilla Mällö i Pargas. — Då det gällde tillsättandet af ämbetsmän i Finland, var grefve Per föga belåten med andras inblandning i saken, och hvad han tänkte sade han öppet ut. Så hände sig under hans vistelse andra året i landet, att förmyndarregeringen p4 riksamiralen Gyllenhjelms rekommendation utfärdade fullmakt för Johan Frantzson — »hvilken det finska och estniska språket någorlunda kunnig är» — att vara bokhållare öfver Kexholms län. Underrättad om detta beslut, säger grefven det skedda låta sig väl behaga, men han tillägger, att han »fuller tillförene ett capabelt subjectum där hade deputerat». Anhöll ock, att de gode herrar, om flere dylika befordringsärender yppade sig, ville kommunicera saken med honom.

fällda domar vederbörligen exekverades. Han fann emellertid snart, att det på landsbygden var klent beställdt med justitieväsendet. Medan lagmansräntorna år 1638 uppburos af riksråden Johan Skytte (Norra Finland), Klas Fleming (Södra Finland) och Karl Bonde (Viborgs- och Kexholms län) samt häradshöfdingeräntorna

inkasserades af Gabr. Oxenstierna, Per Banér, Gustaf Horn, Mattias Soop m. fi., tjänstgjorde såsom underdomare illa aflönade och okunniga lagläsare. Af dessa "elake personer" härledde sig till en icke ringa del alla oriktigheter i landet. Som grefven fullt insåg, att den usla aflöning lagläsarena uppburo var hufvudorsaken till deras oredlighet, hemställde han, att en årslön om tio daler silfvermynt per hvarje tingsställe skulle tilldelas dem. [En ganska måttlig aflöning, då tingsställena i hvarje härad vanligen ej voro flere än 3 till 5.] Då regeringsherrarne såsom domare i egen sak behandlade ärendet, funno de det visserligen vara konstateradt, "att till landets men hafva elake lagläsare mycket hulpit" och en förbättring icke vore att vänta, så länge deras lön hölles så knapp, men uppsköto med afgifvandet af en definitiv resolution. Grefvens förslag, som gällde ett återupplifvande af en förordning från Gustaf H Adolfs tider, skulle ad interim tillämpas. Regeringen hade annars tänkt sig, — detta var kanslers votum i rådet den 29 okt. 1638 — att lagläsaren kunde få uppbära en sjättedel af häradshöfdingeräntan. Enligt denna beräkning skulle i medeltal på hvarje lagläsare i Finland hafva fallit en lön om c. 100 daler, ett belopp som vida öfversteg hvad de dittills gemenligen fått åtnjuta.

Inrättade jag akademin i Åbo, hvilket skedde med behörig process. Dessa få ord innefatta i sig ett faktum, som till sina följder bildar det viktigaste momentet i Finlands kulturhistoria. Detta har ofta blifvit framhållet, likasom ock flere äldre och yngre historiker skildrat tillgången vid akademins fundation. I Svenska litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser 1895 hafva exempelvis vi under rubriken „Grundläggningen af Åbo akademi"Åbo akademi.

125

publicerat en redogörelse, stödd på flere förut icke citerade bref af P. Brahe, och i Åbo stads historia II har professor Carl v. Bonsdorff 1901 behandlat samma ämne. Vi anse det därför mindre nödigt att här i detalj repetera dessa skildringar, utan åtnöja oss med att intaga en kortfattad skildring af tillgången vid instiftandet af Finlands högskola. De sidor vi däråt ägna — vare det ytterligare betonadt — stå ej i riktig proportion till sakens vikt och betydelse.

Tanken på inrättandet af ett universitet i Finland före8väfvade redan Gustaf II Adolf, och dennes värdige medarbetare på de stora idéernas fält, Axel Oxenstierna, yttrade i rådet den 18 augusti 1636, att han fann det nödigt och rådligt, att akademin i Dorpat skulle öfver-flyttas till Åbo; den 15 juni följande år diskuterades frågan ånyo, och framhöllos därvid skälen för och mot en sådan flyttning. I Åbo väckte ryktet om riksrådets förhandlingar glada förhoppningar, och såväl domkapitlet som ock hofrätten uttalade sig för behofvet af en akademisk lärdomsinrättning i storfurstendömet. Tanken hade sålunda mognat, men dess utförare saknades, till dess att grefve Brahe satte sin fot på Auras strand. Knappast tre veckor hade förflutit efter grefvens ankomst, förrän han den 14 december till regeringen aflät en skrifvelse, hvari han föreslog inrättandet af en akademi. En sådan skulle lända både regent och fädernesland till odödligt beröm samt Finland till synnerlig fromma och båtnad. På studerande komme det ej att råda brist, och bland hof-rättens assessorer och gymnasiets lektorer kunde utan stora svårigheter och kostnader skickliga lärare erhållas.

I senare bref omskref grefven gång på gång denna sin älsklingsplan; och det blef ett energiskt upprepande af satsen ceterum censeo academiam esse fundendam. Begeringen ställde sig icke motvillig, och i oktober 1638 fattades beslutet, att en akademi skulle inrättas. „Finnarne voro ett simpelt folk, och det hölls högnödigt att de borde excoleras in exercitiis theologicis et politicis". Åt generalguvernören uppdrogs att i samråd med biskop132

Finlands generalguvernör.

Rothovius öfverlägga om lärareplatsernas besättande'). Den 7 januari 1639 hade grefven sin designation färdig, och den 26 mars 1640 utfärdade drottning Kristinas förmyndare fundationsbrefvet2). Enligt detta komme gymnasiet i Åbo att formeras till en akademi, där studier i alla oförbjudna fakulteter kunde idkas. Akademin skulle erhålla samma rätt som alla andra välbeställda kristliga universitet att utdela lärda grader; professorer och studenter skulle åtnjuta samma privilegier som akademistaten i Upsala. Den 30 mars bemyndigades grefven att träffa nödiga mått och steg för den nya högskolans invigning. Till prokansler hade Rothovius blifvit utsedd, och denne ägde att i öfverensstämmelse med sitt ämbete cooperera med Brahe.

Då det akademiska konsistoriet den 16 juni 1640 höll sitt första sammanträde, underrättades professorerne att inaugurationen komme att med behörig ståt försiggå den 15 juli. Denna bemärkelsedag grydde, och — säger Mikael Vexionius — Gud och hela naturen syntes hafva förenat sig om att höja och öka dagens fest, ty icke allenast luften förblef klar och mild, utan äfven en ljuf fläkt, som visade sig verksam vid framdrifvandet af de smyckade farkosterna, gaf anledning till framställandet af ett skönt skådespel; pukor och trumpeter ljödo både från vatten och land, hvaraf skallet återkastades likasom under bifallsyttring af omgifvande boningar och berg". Klockan 7 på morgonen samlade sig alla honoratiores, de förnämsta af borgerskapet och 1,000 ryttare utanför slottet. Hans grefliga nåde med gemål och svit trädde kl. 8 ut på borggården och vandrade ned till stranden, där han jämte alla förnämligare gäster under salut steg ombord på en fest-

') Under sommaren 1639 uttalade Axel Oxenstierna farhågan, att, om man ej i god tid förenade sig om väl kvalificerade professorer, skulle den ene här och den andre där insticka sin favorit utan att tänka på de studerandes bästa.

J) En reproduktion af detta aktstycke, utfördt i ljustryck, ingår i v. Bonsdorffs Åbo stads historia. Originalet, inneslutet i ett silfverskrin, förvaras i univereitetskonsistoriets plenisal i Helsingfors.

ligt smyckad galeja. Medan denna sakta roddes uppför ån, redo ryttarena längs stranden upp till staden. Farkosten landade utanför presidenten Kurcks hus, hvarefter grefven med sitt följe i högtidlig procession vandrade mellan fyra kompanier af borgerskapet under gevär upp till akademihuset. Där höll generalguvernören ett prydligt tal om behofvet af en akademi och tillkännagaf regeringens beslut, att en sådan lärdomsinrättning nu skulle öppnas. Därefter upplästes fundationsbrefvet och tillkännagafs, att biskop Isak Rothovius blifvit utsedd till prokansler'). Till denne öfverlämnades därefter akademins regalier: sigillet, nickeln, matrikeln, rektors-kjorteln och två silfverspiror. Åter tog grefven till ordet, tackade alla de närvarande och inbjöd honoratiores på kungl, majestäts vägnar till en festmåltid på slottet. Efter att man därpå en stund åhört musik, höll biskopen en latinsk oration samt kreerade doktor Eskil Petræus till rektor magnificus. Denne aflade nu sin tjänsteed och admonerade studenterna till flit i studier. Sedan akademins dekanus till grefven och alla andra, som förtjänade tack, framfört uttrycken af akademistatens känslor, steg studiosus Johannes Stålhandske fram och höll ett latinskt lyckönskningstal. Därefter tågade församlingen till kyrkan, där en högtidlig gudstjänst hölls, och afslöts denna med musik och dundrande salut från kanoner och pistoler. Inemot kl. 4 e. m. begåfvo sig adeln, biskopen, professorer, assessorer, kanslistaten, präster, borgmästare och råd, de äldsta studenterna och det förnämsta borgerskapet till slottet, „där de på hennes kungl, majestäts vägnar blefvo härligen trakterade och plägade". Sålunda ändades invigningsakten 2), som två dagar senare

') Statøarkivarien Reinh. Hausen har i Skrifter utgifna af Sv. Litteratursällskapet XXXIX, sid. 190-193, publicerat den i Åbo uppsatta, officiella relationen om akademins invigning.

*) Enligt en »Räkning för redden vid slottet» inhämtades 1640 till Åbo från Tyskland och Holland inemot 20 läster lybskt och rostocker öl, åtskilliga pipor mumma samt franskt, spanskt och malvasir vin, brännvin, mjöd m. m.

fick ett efterspel i uppförandet af en komedi och i några tal, som höllos af studenter.

Nu kunde arbetet börja.

Lik plantor på kyrkans örtagård hade de första skolorna i Finland vuxit upp, och när skolornas blomma, akademin, skulle begynna sin verksamhet, skedde detta i dubbel bemärkelse i kyrkans hägn. Teologer intogo de flesta lärostolarna, biskopen var universitetets prokansler, och undervisningen försiggick inom den skyddande ringmur, som omgaf domkyrkan. Huset, gymnasiets f. d. lokal, inrymde tre auditorier, det akademiska konsistoriets mötessal och ett förmak. I ett par närbelägna hus inhystes biblioteket, arkivet, instrumentsamlingen

m. m. Af storhet och prakt sågos inga spår, men arbetet hade dock börjat, och det tack vare Per Brahes energi och goda vilja. Inrättandet af Åbo akademi var och förblef grefvens berömligaste lifsgärning.

Lät jag gymnasium i Viborg inrättas af herr Erik Gyllenstierna. Gustaf II Adolfs plan att i Viborg få ett gymnasium till stånd hade icke blifvit utförd, men på Per Brahes förslag upptogs ärendet i rådet den 11 oktober 1638. Det godkändes och stadfästades ytterligare den 13 april 1641. Åt landshöfding Gyllenstierna gafs i uppdrag att träffa de nödiga förberedelserna, och den 10 augusti samma år invegs högtidligen gymnasiet i Viborg. [Vid detta tillfälle öfverlämnade landshöfdingen såsom gåfva en himmels- och en jordglob]. Läroverkets personal utgjordes af sex lektorer med ungefär 300 daler smt i årslön samt en musicus med 100 dalers lön. Barnskolan förestods af preceptorn, som hade att lära barnen läsa och skrifva och för sin möda ersattes med 39 daler.

Blefvo alla katedralskolor dels förnyade, dels inrättade. Åbo katedralskola (med fem lärare) trädde i stället för gymnasiet, som uppgått i akademin. I Björneborg öppnades 1640 en trivialskola och följande året en annan i Helsingfors; samma år erhöll äfven Nykarleby12»

sin skola. I Saltvik socken på Åland hade, tack vare P. Brahes försorg, 1639 öppnats en s. k. pedagogi.

Funderade jag i Tavastehus, vid Nyslott, Kexholm göra barnskolor. Då Per Brahe på en af sina inspektionsresor i senare hälften af januari 1639 kom till Tavastehus och fann, att på tiotal mil när från orten ej en enda skola var inrättad, utfärdade han den 20 januari *) ett „patent" om att både i Tavastehus och i Nyslott skulle öppnas en liten barnskola. Sådana voro behöfliga för att bibringa traktens bebyggare någon civilitet

17. Tavastehus pä 1600-talet.

och kännedom i bokliga konster. Barnen skulle där undervisas i de kristna trosartiklarna och i svenska språket. Hvardera skolan komme att förestås af en rektor — den förste rektorn vid skolan i Tavastehus utnämndes därjämte till slottspredikant —, åt hvilken nödtorftigt underhåll skulle anslås, och likaså skulle åt djäknarna anvisas ett härad, där de kunde skaffa sig medel till uppehälle på skolorten (djäknegång). Andra faktiska upplysningar stå ej att erhålla ur patentet, som är affattadt i allmänna

') Dagen förut undertecknade grefven ett »Patent att en liten fläck eller landsstad formeras vid Tavastehus». Brefvet, hvilket stöder sig på ett tidigare fattadt beslut af regeringen, delgifver, att enhvar, som har »lust, vilja och förmögenhet» att bosätta sig på orten, skall åtnjuta tio års skattefrihet och komma under stadslag. Landshöfdingen anmodas att anvisa tomtplatser äfvensom betesmark och fiskevatten till innebyggarenas nödtorftiga uppehälle.

ordalag. Beträffande skolan i Kexholm är oss ej annat bekant, än att P. Brahe den 25 augusti 1640 yttrade, att han grundlagt den och att skolan är „betjänt af 80 små pojkar".

Delte jag stora socknar och lät bygga flere sockenkyrkor. Redan i sin första reseberättelse hade Brahe påpekat, huru bristfälligt själavården sköttes i somliga socknar; det fanns familjer, hvilka hade 5 till 10 mils väg till närmaste kyrka. Han trädde därför i förbindelse med de kyrkliga myndigheterna i stiftsstäderna samt me-nigheterna och uppmanade dem att börja afhjälpa det onda. Yi säga med afsikt börja, ty sockenklyfningarna och kyrkobyggandet i Finland fortskred, om också tidtals långsamt, fram mot 1600-talets slut. Tyvärr äro vi ej i tillfälle att lämna exakta uppgifter rörande hvad som delades och hvad som byggdes på kyrkans mark under åren 1637—1640. Af förefintliga annotationer framgår emellertid, att Askola, Savitaipale, Kuhmois, Pungalaitio och Lep-pävirta blefvo egna pastorat år 1639, och det följande året afskildes Pusula och Nummis från Lojo, Längelmäki från Orihvesi, och ungefär samtidigt blefvo Kerimäki, Jout-seno, "Valkeala och Sastmola pastorater '). Om Per Brahe i alla fall ingrep, lämna vi dock osagdt; säkert är emellertid, att han med synnerlig förkärlek beaktade de kyrkliga förhållandena i det gränsområde Sverige vunnit genom freden i Stolbova och där det, i Homants, Libelits, Salmis, Suistamo m. fi. pogoster, fanns en öfvervägande ortodox befolkning. För att bland denna befordra den lutherska lärans insteg utdelades bland prästerna evangeliska böcker, och ett årsunderhåll om

12 tunnor spannmål tillförsäkrades de ortodoxa själasörjare, hvilka ställde sig i den ovanliga missionens tjänst. Detta tillvägagående

') Uppgifterna äro hämtade ur K. G. Leinbergs arbete •Finlands territoriala församlingars ålder, utbredning och utgrening». P. Brahes egna bref lämna inga närmare upplysningar. Grefven skrifver blott den 27 april 1640, att sockendelning blifvit utförd på de orter, där vidsträckta församlingar funnits.Nya Helsingfors. 131

ansåg grefven säkrare komma att leda till Kexholms läns inkorporerande med den lutherska kyrkan, än om de ryska prästerna utan vidare blefve afsatta och inga nya tillätos att upptaga deras ämbeten.

Funderade jag nya staden i Helsingfors. Yid sin ankomst till Finland hade Per Brahe fått i uppdrag att någonstädes på den nyländska kusten emellan Borgå och Vanda ås mynning utse plats för en ny stapelstad. Grefven utförde sitt värf och föreslog Sandö (Sandhamn); platsen godkändes, och regeringen utfärdade fun-dationsbrefvet „för den nya staden uppå Sandön i Finland". En närmare undersökning gaf dock vid handen, att den lågländta ön blefve svår att befästa; grefven föreslog därför, att Södernäs udde i stället skulle väljas, ty hamnen utanför hade ej sin like vid hela Östersjön. Regeringen accepterade äfven detta förslag och bestämde den 2 okt. 1639, att staden skulle öfvertaga det gamla, ärofulla och minnesrika namnet Helsingfors. Samma dag undertecknades privilegiebrefvet för den nya köp-, sjö- och stapelstaden. Ingeniör Anders Torstensson utstakade området och uppgjorde en ritning däröfver, men fann icke dess mindre, att Södernäs udde blefve en alltför trång plats. Ärendet föredrogs i rådet i slutet af 1640, och då beslöts det, att Helsingfors skulle förläggas till halfön öster om Gloviken invid Estnässkatan*). Det lilla stadssamhälle, som där uppväxte, kom dock aldrig att under svenska väldets tid i Finland motsvara de förhoppningar Per Brahe och hans samtida fäst vid det ypperliga läget.

Bragte Åbo och Viborg i bättre villkor och, så mycket det stod till att göra, i bättre position;

Närmare upplysningar om stadens grundläggning och öden stå att hilmta ur Historisk oeeonomisk beskrifning öfver stapelstaden Helsingfors uti Nyland (1767) af Henrik Forsius, Helsingfors städs historia frdn 1640 till Stora ofreden (1890) af Erik Ehrström och Första bladet i n. v. Helsingfors histora (1897) af P. Nordmann.138 Finlands generalguvernör.

18. ÅBO SLOTT

enligt en ritning frän Jr 1732. Gamla slottets båda torn betecknas med a och b, nya slottets sexkantiga torn med r, rundeln med d och nordöstra tornet ined f; e antyder läget af porttornet öfver P. Brahes bostad.Diverse åtgärder.

anlade den lilla jordvallen och stengården kring Åbo stad; gjorde anordning till slottens upprättande, förnyade upp hela Åbo slott och lät lägga därpå helt nytt tak. Dessa åtgärder, så vidt de gällde Finlands hufvudstad, finnas relaterade af C. v. Bonsdorff i „Åbo stads histora, I", och däraf framgår att, tack vare Brahes energiska initiativ, stadens mark utvidgades, gator och tomter reglerades och en ny byggnadsordning infördes 1). Af de i Statsarkivet i Helsingfors förvarade räkenskaperna för Åbo slott 1639 —40 framgår i detalj de af slottsbefallningsmannen Gabriel Berendsson och skrifvaren Klemet Sigfridsson bokförda remontarbetena. Kvittenserna gälla exempelvis hans grefliga nådes kammarfållbänk, en skåpdörr i grefvinnans sal, en sällskapsskifva till matsalsbordet, gångjärn till prästkammaren, nya fönsterkarmar till räkningekammaren, glasfönster i badstugan, lås för Håkan spelmans kammardörr o. s. v.

Äfven Viborgs stadsplan undergick en omfattande reglering.

Bragte krigsfolket uti riktighet. Begynte först i Savolaks skrifva gårdtals, då 6 gårdar skulle utgöra en knekt. I egenskap af högste militärbefäl-hafvare i Finland ålåg det generalguvernören att inspektera slotten med deras ammunitionsförråd samt tillse, att årskontingenten af manskapet öfvades och blef affärdad till krigsskådeplatsen i Tyskland. Utförandet af dessa värf kräfde icke ringa mått af omtanke och nit. Vid hvarje steg framträdde brister. Krigsförnödenheter funnos så litet i förråd, att 1638 års knektar gingo obevärade. I rustkamrarna lågo endast en hop söndriga pansarskjortor och andra gamla saker, hvilka enligt grefvens utsago blott ägde antikvariskt värde. Han anhöll därför att 3,000

') Vid den nyreglerade hufvudgatan på Aningaissidan läto åtskilliga frälsemän sig tilldela stadstomter; bland ägarena nämnas 1640 P. Brahe, Åke Tott, Johan Berendes, Jöns Kurck ni. fl. samt 1650 äfven Axel Oxenstierna.134

musköter och värjor blefve öfversända från Sverige. Detta skedde, och likaså anlände följande år på gjord rekvisition äfven ett par hundra pistoler och något ammunition.

Vid utskrifningen af knektarna hade svårigheter yppat sig; mönsterherrarne kunde ej uppbringa fulltaliga regementen, ty särskildt i de östra gränstrakterna rymde ofta de utskrifna sin kos. P. Brahe, som kände till huru Dalaregementet i Sverige kompletterades och huru inbyggarena i Kajaneborgs län befriats från utskrifning på det villkor, att för 10 rökar en knekt kontinuerligen skulle

ig. Östra flygeln af Åbo slott med P. Brahes våning.

ställas i kronans tjänst, hemställde därför från Nyslott den 3 mars 1638, att äfven allmogen i Tavastland och Karelen skulle slippa utskrifningen efter mantalet och i stället uppställa ett par regementen, hvilkas numerär stode i ett visst förhållande till gårdtalen. Begeringen godkände förslaget i princip och anmodade Brahe att på nyss-anförda grunder med krono- och skattebönderna i Karelens län söka träffa aftal om uppställandet af två fotregementen. Kunde ej hela regementen erhållas, finge man nöja sig med ett par kompanier. Bönderna antogo dock ej förslaget, men däremot gick allmogen i Viborgs och Ny slotts län in på att under tvenne år framåt för hvarje sex besuttna skatte- eller kronohemman ställa en knekt i ledet. När så den s. k. knektlevereringen skulle träda i stället för knektutskrifningen, gick det dock trögt, hvilketLilla tullen.

föranledde Brahe att anhålla om uppskof, och svarade regeringen (den 15 april 1640), att det med uppbådet finge anstå till hösten1). Samma år tillsattes en kommission, som närmare reglerade båtsmanshållet sålunda, att fem krono- och skattebönder samt tio frälsebönder i kustsocknarna skulle bilda en rote, som för flottans behof ägde uppställa en båtsman. Äfven sjöstäderna ålåg det att anskaffa båtsmän.

Ställde lilla tullen i god ordning. Den han-delshammande pålaga, hvilken benämndes lilla tullen, utgick sedan 1638 med 1/M af i städerna torgförda „äteliga, sliteliga och förnöteliga varor". För att möjliggöra kontrollen öfver böndernas införsel hade städerna blifvit försedda med plank, tullportar och bommar. Uppbördsrätten var utarrenderad åt enskilda personer eller åt borgmästare och råd; endast i Åbo och Viborg var den kronan förbehållen. P. Brahes åtgärder vis à vis lilla tullen bestodo däri, att svekligt förfarande af uppbördsmännen beifrades, bokföringen ordnades, staket och tullportar försattes i bättre skick. I detta sammanhang må nämnas, att grefven dels erhöll, dels tog sig rätt att afgöra detaljfrågor på näringslifvets områden. Kegeringen gaf honom nämligen den 29 februari 1640 rätten att tillåta vissa Åboköpmän att idka handel med fyra, fem olika slags varor, kvilket innebar en eftergift i bestämningen, att en och samma handlande ej fick hålla till salu mer än en vara. Grefven stadfäste vidare flere skråordningar, bestämde tiderna för årliga marknadsdagar och sökte på allt sätt befordra näringarnas uppblomstring a).

') Den 18 jan. 1642 yttrade P. Brahe i rådet, tatt i Finland m&tte somlige med gevalt tagas till militien, eller man i öfre Finland ingen bekommer».

') Ryktet om malmfyndigheter i Finland och önskan att därstädes befordra bergverksindustrin förmådde regeringen att 1638 utse hofrättsaasessom Henrik Teit till bergmästare. Därjämte uppdrogs åt assessorn vid generalbergsamtet i Stockholm Lorentz Creutz till Sarflaks att rannsaka om värdet af malmstrecken. På Forsön i Pärnå136

Bland allmännyttiga inrättningar, som under Per Brahes medverkan kommo Finland till godo, bör ock postväsendet nämnas. Den 2 juni 1638 hade regeringen underrättat bonom om att generalriksschultesen Bernhard

Sten von Stenhusen på väg till Ingermanland skulle besöka generalguvernementet och där träffa de första förberedelserna för en ordnad postgång. Grefven uppmanades att bistå honom. Ordern blef åtlydd, och ett halft år senare utfärdade Brahe den 18 jan. 1639 från Tavastehus ett „Patent om postväsendet". Detta börjar helt förnämt med orden: „Yi Per Brahe grefve etc. göre veterligt" och innehåller ett formulär till skyddsbref för postbönderna, hvilka enligt nyss utfärdad lag voro fritagna från utskrif-nings-, gästnings- och dagsverksskyldigheten. „I anseende därtill, att åtskilliga ståndspersoner kunna ibland hafva af nöden sina privata bref att låta beställa från en ort till den andra", fastställdes den 6 sept. 1638 en taxa, enligt hvilken för ett bref om ett lods vikt från Stockholm till Åbo erlades 4 öre s. m., från Åbo till Helsingfors 2 öre, från Borgå till Kexholm samt från Kexholm till Viborg 4 öre o. s. v. Utom till de nyssnämnda städerna afgick (en gång i veckan) en post till Vasa och Uleå och en annan fortsatte från Tavastehus österut. För de resandes räkning upprättades i städerna taverner; gästgifvare och formän anställdes.

Under det att P. Brahe med kraft och omtanke ad-

skulle det en gång hafva tagits ett stycke profuialm, som innehöll både silfver och guld(!), i Finströms socken på Åland hade upptäckte ett silfvermalmstreck, på Sillskär i Sottunga svafvelberg, på Ströms-berg invid Borgå järnmalm, och äfven kopparberg omtalas. Undersökningarna ledde ej till något annat resultat, än att man konstaterade, det de s. k. fyndigheterna i självfva verket voro obefintliga, och där det hittades spår af metaller, var det i så ringa mängd, att det ej lönade sig att bearbeta malmen. P. Brahe ställde sig ock ganska skeptisk och nöjde sig med att ägna Svartå järnbruk och salpetersjuderierna sin omvårdnad. Resultatet svarade dock ej emot ansträngningarna. I>en 20 juli 1640 nödgades grefven rapportera, att alla salpeterbruk i hela landet stå nu snart alldeles öde och husen äro förfallna.187

ministrerade sitt Finland, likasom det varit hans eget grefskap, gaf han sig därjämte tid att hjälpande och tröstande ingripa i enskilda olyckliga personers lif. Hans åtgärder till förmån för de af regeringen halft bortglömda fångarne Arnold Messenius och Lars Yivallius bevisa detta. I häkte på Kexholms slott satt sedan 1626 den förre; hans brott bestod egentligen ej i annat, än att han var sin faders son. Hans suppliker om befrielse hade lämnats utan afseende, ända till dess att P. Brahe på vårvintern 1638 besökte Kexholm. Grefven inhämtade då, att Messenius, som tidigare stundom betett sig våldsamt, lugnat sig. Efter att hafva skaffat honom en viss lindring i fångenskapen, fick grefven af Messenius emottaga en den 13 mars daterad, på latin affattad vördsam böneskrift, och detta förmådde den godbjärtade generalguvernören att till regeringen (den 16 nov. 1639) aflåta följande skrifvelse:

"Stormäktigste Drottning. Allernådigste Fröken!

E. K. M:t kan jag härmed underdånigst icke oförmält låta, att eftersom den unge Arnoldus Messenius, som sitter fängslad på Kexholms befästning, hafver, uti de åtskillige tvenne resor, medan jag därsammastädes varit, sig beklagat öfver samma sitt långliga fängelse på det högsta och ödmjukligast anhållit, att han en gång måtte därifrån libereras, om icke vidare så på någon ort, där han sig något arbete företaga kunde, utlof-vandes att vilja hålla sig stilla och roligen. Jag hafver fördenskull vid detta tillfälle icke underlåta kunnat E. K. M:t uti underdånighet sådant att andraga. Och där E. K. M:t af gunst och varkunsamhet allernådigst täktes honom därmed så vida benåda, syntes det fuller vara kristligt, helst medan han förmedels samma sitt låDgliga sittande hafver allaredo råkat uti en stor och nästan obotlig sjukdom, därmed han dagligen drages, ibland annat vattusoten. Är eljest gift och hafver några barn, communicerar med andra i församlingen och går till Herrans högvördiga sakrament. Och ändock man kunde „argvåhn" (Argwohn = misstanke) till honom draga, liksom han skulle något ondt åstadkomma, så synes det dock icke väl kunna ske, eftersom han var en ung dräng, enär han först blef satt, och staten den honom obekänd (obekant) är, är fast annorlunda nu än som på den tid, hafver icke heller någon kredit eller anseende i världen, därmed han något praktikabelt uträtta kan. E. K. M:ts allernådigaste godtfinnande hemstäldt, huruvida E.138

Finlands generalguvernör.

K. M:t nådigst behagar, att han m&tte komma lös eller ock som förbemäldt är, där det icke ske kunde, honom ett

visst ställe unnas måtte, där han kunde vara stilla och hafva något för händer. Och såge han fuller helst, som man förnimmer, att han kunde komma dit, som hans moder är, uppå det han kunde öfverkomma de skrifter och det arbete, som hans fader hafver haft och begynt att ställa uti verket. Häruppå E. K. M:ta allernådigaste svar och förklaring med första jag underdånigast förväntar, uppå det jag må veta mig emot honom s&ledes att förklara något trösteligt."

Per Brahes välvilliga förbön hade åsyftad verkan. Generalguvernören fick emottaga en skrifvelse, daterad Nyköping den 26 mars 1640, och genom denna tillät förmyndarstyrelsen, att den unge Messenius — enligt Per Brahes ord — „må slippa utur sitt fängelse och sig till någon frihet och vederkvickelse komma på sina fria fötter".

Per Brahe hade efter emottagandet af brefvet gifvit order åt landshöfdingen i Kexholm Magnus Nieroth att genast frigifva Messenius. Denne begaf sig då till Åbo och uppsökte grefven samt anhöll att få resa öfver till Stockholm och aflägga sin tacksägelse för den erhållna friheten. Detta blef icke blott beviljadt, utan Per Brahe skref därjämte den 6 juli 1640 ett bref, i hvilket han anhöll, att regeringen måtte bevisa Messenius „all konungslig gunst och nåd". Försedd med 20 daler silfvermynt „till tärepenningar och kläder efter nödtorften" afreste den med allt skäl tacksamme Messenius, åtföljd af hustru och tre barn, till Stockholm. Anländ till hufvudstaden emottogs den frigifne rätt väl, och därtill bidrog icke minst, att Brahe den 7 juli skrifvit ett rekommendations-bref för sin skyddsling till kanslern och bedt denne skaffa Messenius ett lefvebröd. Då grefven återvändt till Stockholm, utverkade han tillstånd för Messenius att begifva sig till Polen för att återhämta sin faders manuskript. Expeditionen lyckades, och sålunda räddades, tack vare Brahes ingripande, åt eftervärlden Scondia illustrata. Huru Arnold Messenius, 1646 utnämnd till rikshistoriograf, adlades följande år samt inlät sig i förrädiska stämplingar och 1651 jämte sin son halshöggs, är kändt.139

Messenii olycksbroder Lars Vivallius, f. d. civis academicus, äfventyrare, bedragare och skald, hade 1634 af Svea hofrätt dömts till fängelse och blifvit förpassad till Kajaneborg. Där hölls han, enligt sägen, förvarad i en kammare sä trång, att han hvarken kunde sitta eller ligga annorlunda än i half böjd ställning, men detta hindrade honom ej från att skrifva förträffliga verser. Då P. Brahe i juli 1639 anlände till Kajana, är det troligt, att han besökte fången och fick af denne emottaga en nåde-ansökning. Någon befrielse blef dock ej utverkad, förrän grefven återvändt till Sverige, och den 1 mars 1641 gafs befallning åt landshöfding M. Wernstedt att öppna fängelsets portar för den maltreterade poeten-vagabonden, „ sedan han nu öfver 6 år uti Kajaneborg hafver för sina begångne acter suttit". —

Då P. Brahe 1637 öfverkom till Finland, var det ej bestämdt, huru länge han där borde kvardröja. Det skulle få bero af det föreliggande arbetets art och vidd. Själf var grefven på det klara med att han, efter att hafva skaffat sig en personlig erfarenhet om landets förhållanden och hunnit få akademin i Åbo inaugurerad, åtminstone för en tid ville återvända till Sverige. Så väl rikspolitiken som hans privata ekonomi drog honom dit. Från Kexholm aflat han därför (den 4 mars 1640) en begäran till rikskanslern, att regeringen måtte bevilja honom tillstånd till hemresan. Härpå blef det (den 30 mars) resolve-radt, att grefven efter slutförd mönstring af krigsfolket med första öppet vatten kunde bryta upp. Innan detta bref kom emottagaren till handa, hade denne direkt till regeringen förnyat sin anhållan, hvilket föranledde ett återupprepande af den beviljade tillåtelsen. Äfven Axel Oxenstierna skref (den 22 april): »Kungl. M:t hafver aktat på någon tid kalla min kära frände hit öfver till Sverige så väl för att intyga om tillståndet i Finland som ock att låta min kära frände öfver ett och annat om dess nådiga vilja påminna".

Förberedelserna till akademins invigning och svågerns, fältmarskalken Åke Totts, frånfälle — han dog den140

15 juli i Euraåminne — gjorde, att P. Brahe ännu några veckor fördröjdes i Finland. Den 5 augusti bjöd han vid konsistoriets sammanträde de akademiska fäderna farväl, inskeppade sig med sin maka den 7:de samt afseglade öfver Ålands haf till Rydboholm. Utan att länge dröja därstädes skyndade han sig till Stockholm, där bl. a. den unga drottningen hälsade den återkomne grefven hjärtligt välkommen. Det var väl vid denna tidpunkt, som Per

Brahe, i minnet återupplifvande sin vistelse och verksamhet i Finland, i sin Tänkebok nedskref de senare ofta citerade orden: „Jag var med landet och landet med mig väl till freds".

Den 18 augusti infann sig Per Brahe åter i rådet. Stående vid ändan af rådsbordet hälsade han riksförmyndarne och rådsherrarne samt erbjöd sig att aflägga rapport öfver sin administration i storfurstendömet. Härtill svarade kanslern, att det fägnade dem alla att återse grefven vid god hälsa. Som emellertid brådskande utrikesärenden väntade på afgörande, föreslog ban, att afgifvandet af relationen skulle uppskjutas till annan lägligare tid. Härefter refererade Oxenstierna för Brahe förbundstraktaten med Holland samt konstaterade konungens af Danmark trolösa hållning gentemot Sverige.

Den 25 augusti trädde den återkomne generalguvernören åter inför rådsskranket och afgaf sin utlofvade relation. Den lydde enligt rådsprotokollet:

Kyrkoväsendet var bragt i tämligen god disposition, och akademin hade blifvit upprättad. Småskolor hade stiftats, men några gymnasier saknades. Uti Karelen hade ej prästerna af den grekiska religionen blifvit afsatta, men med goda ord, lockelser och gåfvor hade man försökt förmå dem att lära sig katekesen, och så långt hade man kommit, att det fanns 15 präster, som kunde läsa trosartiklarna utantill. Beträffande justitieväsendet kunde presidenten, riksrådet Jöns Kurck, som var närvarande i rådet, gifva önskligt besked. För utskrifningen af knektar hyste allmogen fortfarande stor rädsla, gårdarna stodo öde så länge uppbådet försiggick. Såsom utskrifningskommissarier hadeHl

kamreraren J. Eriksson och sekreteraren J. Schmidt gjort sig förtjänta af loford. Indrifvandet af skatterna var besvärligt och lämnade ofta dåligt resultat, ty landet var stort, bönderna ovilliga och fogdarna odugliga till följd af „fylleri och försummelser, icke så mycket med stjälande".

Sist sade grefven, att han efter bästa förstånd och samvete sökt administrera landet. I de fall, då han öfver-trädt sin befogenhet, hade detta ej kunnat undvikas.

Kanslern tog därpå till ordet och framhöll, att såväl Nils Bielke som Per Brahe rosat Finland och påstått, att det, därest allt blefve ordnadt och upphjälpt, skulle i anseende till folk och tillgångar motsvara Sverige. Han betviflade ej riktigheten af deras utsago, men själf hade han emellertid mindre angenäm erfarenhet från storfursten-dömet. Han yttrade: „Vehmo och Masku härad har jag sett om sommaren; där var ingen kultur, utan där bo bestier" '). Flere åtgärder för landets upphjälpande måste emellertid vidtagas; hvad „bror" meddelat hade synts rådet väl betänkt.

Tid mötet den 18 september togs åter upp ett par saker, som berörde Finland. Grefve Per föreslog, att borgarena i Raumo, Nyslott och Björneborg skulle få till utrikes ort segla med träkäril. Förslaget godkändes med kanslerns tillägg, att de endast skulle tillåtas återföra hem salt och penningar. Beträffande Nådendalsborna proponerade Brahe „att de må sitta frie och hålla kyrkan vid makt". Sist gafs i uppdrag åt Johan Oxenstierna och Per Brahe att konferera med ryssarnes från Kexholm till Stockholm anlände utskickade. Af protokollet, som vid sammanträffandet fördes, framgår att de två svenska råds-herrarna försökte så mycket som möjligt förtaga betydelsen af den dittills i Karelen bedrifna lutherska propagan-

') De svenska aristokrater, hvilka haft något att skaffa med Finlands befolkning, hyste ej- några högre tankar om dess moralitet. Landshöfding M. v. Falckenberg skref den 3 mars 1638 till P. Brahe: •Gud vet, huru man skall komma till någon lydnad med detta tjockhudade folket; de akta hvarken hot eller fängelse».

dan. Begeringen ville — sade de — ej komma åt den grekiska kyrkans lära utan endast åt de okunniga prästerna. Diverse löften afgåfvos med den påföljd, att de ryska utskickade tycktes blifva tillfredsställda. När rådet sedan underrättades om hvad som förelupit, resolverades det kort om godt: „Ryssarne måge taga präster hvar de kunna, allenast att desse här af regeringen taga collation på deras pogoster".

Följande dag den 19 september beslöt rådet att för de stora tjänster grefve Per Brahe gjort och än komme att göra

riket gifva honom Pellosniemi fjärding i förläning på samma villkor som Norrköpings besluts gods. I af-vaktan på denna belöning hade grefve Per dröjt i Stockholm. Dagen därefter reste han till sina gods och dröjde borta året till ända.VI.

Den nye drotsen och den gamle kanslern. 1641—1648.

Medan Per Brahe i december 1640 vistades på Visingsborg, nådde honom den viktiga nyheten, att riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstierna den 27 november aflidit. Grefven skyndade då att (den 3 dec.) till den dödes broder, kanslern, framföra uttrycken af sitt lifliga beklagande öfver den förlust fäderneslandet lidit genom bortgången af en så trogen patriot och ett så utmärkt rikets stöd, som drotsen under många år varit.

Att i den allvarligt affattade kondoleansskrifvelsen orda om egna angelägenheter passade sig ej; grefven skref därför ett annat bref, dateradt tvenne dagar senare. I detta anhöll han att icke behöfva efterkomma kallelsen till riksdagen den 3 februari. Såsom skäl för sitt ute-blifvande anges, att han, hindrad af menföret, icke än hunnit färdas kring sina gods och sköta sina privata angelägenheter. »Mig hafver ock — tillägger han — mycket förhindrat min fru moders opasslighet, min hustrus och mina egna flusser, som jag understundom är med belastad". Han ber därför att få stanna hemma till sista åkföret, afvaktande regeringens order, om han sedan skulle återvända till Finland eller om något annat värf blefve honom uppdraget.

På dessa sina bref fick Brahe vid trettondagstiden emottaga en längre egenhändig skrifvelse af Axel Oxenstierna. Kanslern beklagade högt förlusten af sin käre144 Den nye drotsen ocli den gamle kanslern.

och gode broder, hvars umgänge alltid varit honom dyrbart, men uttalade därjämte fägnaden öfver de bevis på allmänt deltagande han från skilda håll fått emottaga. Han säger sig förstå, att dödsfallet ock måste hafva gått grefven till hjärtat och kanske än mer dennes moder, fru Elsa, som kanslern „intet ringare eller mindre än sin köttsliga syster alltid älskat och ärat hafver". Efter att hafva framfört en nyårslyckönskan till Braheättens medlemmar uttalar kanslern den förhoppning, att grefven — huru olägligt det än fölle sig — benäget ville infinna sig i Stockholm. Rådsherrarnes starkt decimerade antal, danska sändebudets väntade ankomst äfvensom flere andra riksviktiga ärendens behandling gjorde, att riksrådet Brahe ej gärna kunde undvaras vid rådslagen. Brefskrifvaren ställde likvisst tröstande i utsikt, att grefven, om han så önskade det, efter ett par veckors vistelse i hufvudstaden kunde få återvända till sitt grefskap, samt slöt med att till fru Kristina framföra en speciell hälsning och en und-skyllan, att han icke denna gång hunnit besvara hennes senaste, kärliga bref.

Kanslerns förbindliga uppmaning till grefven att infinna sig till Stockholm var så pass tydlig, att denne ej, utan att stöta sig med de andra rådsherrarne, kunde låta bli att afresa, och den 22 januari finna vi honom åter vid rådsbordet. Protokollet från detta möte finnes ej i behåll, men af referaten från de följande sammanträdena framgår det, att många och olikartade ärenden upptogos till behandling '). Grefve Per förhöll sig dock ganska tyst. Då det emellertid blef tal om riksbudgeten och det anmäldes, att klagomål inlupit, att somliga donatorier från Finland

') I Tankeboken skrifver grefven: Vid riksdagen handlades om krigshjälpen och andra landsordningar. Kommo med detsamma bref till riksens råd och ständerna ifrån tyska ständerna, höfligen skrifna, angående slut på det tyska kriget och bevekelse till fred. Riksens råd allena svarade därpå, uttydde orsaken till kriget och dröjsmålet vara endast hos kejsaren och vederparten, gåfvo deras beredvillighet tillkänna, att fredstraktaten måtte ju förr ju hellre begynnas 3.Förberedelserna till drotavalet.

146

ej ordentligt fått uppbära sina räntor, gaf grefven i sin egenskap af storfurstendömets generalguvernör en förklaring därtill. Han framhöll bl. a., att de, som hade fordringar att utkräfva, icke använde pålitliga skrifvare såsom ombud, utan okunniga underofficerare, hvilka togo mutor af fogdarna och därför icke heller kunde prestera korrekta redovisningar. Saken lämnades tills vidare därhän.

De tätt återkommande rådssessionerna gjorde, att P. Brahe nödgades uppgifva tanken på en snabb återfärd till grefskapetoch därtill kom, att tidpunkten för drots-valet närmade sig, ett val, som för tillfället intresserade

grefven mer än allt annat. Frågan togs först upp vid ett par sekreta plena i början af april, och den 8:do i samma manad vidtog voteringen. De fyra medlemmarna i förmyndarstyrelsen, sju andra närvarande radsherrar, bland dem P. Brahe, samt K. G. Wrangel, J. Kurck och J. Oxenstierna, hvilka tre för tillfället voro sjuka, afgåfvo sina förseglade valsedlar, hvilka insattes i en ask, till dess att några dagar senare sex på resor stadda riksråd hunnit insända sina vota. Frågan om valet hade emellertid blifvit ifrigt diskuterad, och för olika kandidater hade en liflig agitation ägt rum. Det berättas, att Gyllenhjelm och Skytte velat se pfalzgrefven Karl Gustaf utsedd till drots, men drottningen hade afstyrkt denna plan. Hon för sin del önskade, att kanslern intoge första platsen bland riksförmyndarne, men Oxenstierna brydde sig ej om donna ära. Icke heller marsken och amiralen fikade därefter. Återstod således för kanslern och hans parti endast skattmästaren den 55-àrige Gabriel Bengtsson Oxenstierna, och honom uppställde de som sin kandidat. De ville nämligen ej rösta pa Per Brahe, men ansågo sig à andra sidan ej heller kunna välja till drots någon rådsherre af lägre börd och anciennitet än den, som tidigare förestått drotsäm-betet.

Tanken på återresa till Finland föresväfvade nog Per Brahe vid denna tid. Han skref t. ex. den 26 februari 1641 till landshöfdingen i Åbo, att han hoppades kunna anlända dit vid tiden emellan jvask och pingst.

10146

Den 13 april försiggick det med största spänning emotsedda valet. Kanslern öppnade sedlarna och uppläste namnen; skattmästaren och Per Brahe förde protokollet. När röstsummeringen försiggått, befanns det, att kanslerns kusin Gabriel Oxenstierna och Per Brahe hvardera erhållit 8 röster, kanslern 1 (antagligen skattmästarens) och Klas Fleming 1 (antagligen P. Brahes). Enligt tidigare fattadt beslut skulle, i det fall att tvenne personer erhållit lika många röster, drottningen draga lott om dem. För detta ändamal begaf sig en femmannadeputation af rads-herrar till fröken Kristina och anmälde om förhållandet. Följande dag fingo de det besked, att drottningen dragit lott och att denna fallit på Per Brahe. Man nöjde sig dock icke därmed, utan deputationen nödgade drottningen — enligt P. Brahes egen berättelse — att än en gäng fresta lyckan. Hon gaf vika, och da hon ur Axel Baners mössa uttagit den ena af de förseglade lapparna, lästes därå namnet Per Brahe. De utskickade återvände nu till rådskammaren och meddelade resultatet. Kanslern lyckönskade den nye drotsen till ämbetet, och denne förklarade, att eftersom Gud, drottningen och rådet funnit för godt att anförtro honom det höga och ansvarsfulla kallet, ville han ataga sig det och efter bästa förmaga söka att tjäna sitt fädernesland. Valresultatet spred sig hastigt till den i slottstrappan och på borggården väntande menigheten, och med lifliga rop hälsades den nyvalde drotsens utnämning. Äfven från landsorten och utlandet inlupo till grefve Brahe talrika lyckönskningsbref. Bland dessa befann sig äfven ett från Sveriges ambassadör i Paris, Hugo Grotius, som på klingande latin hyllade sin höge förman. I öfversättning lvda orden:

Eders Excellens!

Den, som är vän af sin stat, plägar lyckönska den, när i dess styrelse sättas män, som äro vuxna en sådan börda. Likaså pläga de lyckönska sig, som se sina gynnare upphöjda till en ansenlig makt. Inför Eder har jag anledning till begge delarna: det ena i högre grad, det andra sparsammare. TyBref från Hugo Grotius. 147

så snart jag själf bevittnat, hvad ryktet tillförne gjort bekant, Eder kärlek till fosterlandet, Eder erfarenhet uti in- och utrikes ärenders förvaltning, Eder redlighet och andra förträffliga egenskaper, som äro tillräckliga för att kunna förvalta ej en del utan hela rikets styrelse, sä. prisar jag nu Gud, som uppfyllt den första önskan jag hade, så snart jag blef underrättad, att det förnämsta svenska riksämbete, d. ä. riksdrotsämbetet, var ledigt. Skalderna säga: Efter det att Herkules lämnat skeppet Argo, hvilket han likasom med sin vikt höll stilla, vräktes det långt mera än förut af vågorna. På samma sätt var jag öfvertygad, att Sverige, vid den store och allas kärlek värdige Gabriel Oxenstiernas bortgång, skulle lida en stor förlust. Men en jämngod efterträdare har betagit mig all sorg häröfver: svenska himlen har återfått sin femte zon, handen sitt femte finger, kroppen sitt femte sinne; och på samma sätt som, utom sol och måne, fem stjärnor upplysa och lifva vädjo-banan för de lefvande varelserna, likaså upplyses och lifvas Sverige åter af samma antal stjärnor. Med månen, och det i dess tillväxt, jämför jag vàr Drottning. En sol skall hon gifva oss, när det Gud behagar. Emellertid gläder det mig, att de fyra hjulen, sådana

som äfven Ezechiel beskrifver Guds vagn, återfått sin tistel. Men om, jämte så stora och allmänna anledningar till glädje, något rum kan lämnas åt enskildas känslor, är det mig, vid en beskickning från ett mäktigt och lysande rike till ett mäktigt och lysande rike, en särdeles fägnad att erhålla den till min förman, uti hvilken jag, i en mindre betydande ställning, fått lära känna en gynnare.

Måtte Gud, som styr alla riken, men redan länge med särdeles nåd tryggat Sverige, ibland annan lycka förläna Eders Exellens, Högvälborne Herre, äfven den förmånen, att genom Edra lyckliga råd Sverige må skänka den kristna världen fred och själft, ej så mycket uti rikedom som uti dygder och all id, beständigt blomstra.

Paris den 23 maj eller 1 juni.

Eders Exellens vördnadsfull tjänare

H. Grotius.

Samma dag drotsvalet ägt rum sammanträdde riksrådet på eftermiddagen till fortsatt plenum, och då visste grefve Per, att protokollet skulle inledas med orden „voro in senatu riksdrotsen gref Peder, riksmarsken, rikskanslern, riksskattmästaren" o. s. v. Han var således vorden den

främste i riket närmast regenten, och därmed hade han uppnått slutmålet för sin äregirighet').

Enligt lagen var drotsen självskrifven president i Svea hofrätt, och denna sin befattning tillträdde han den 6 maj. Därvid tillgick det på följande sätt. Klockan 7 på morgonen vandrade Per Brahe, åtföljd af riksråden Mattias Soop, Ture Bielke och Lars Sparre, upp till hof-rättens samlingssal. Där anmälde grefven, att han lagligen blifvit väld till riksdrots och således med stöd af regeringsformen var kommen att såsom caput presidera i kollegiet. Sedan han därefter aflagt sin tjänsteed, svarade f. d. vice presidenten Lars Sparre med „tillbörlig fägnan" samt afträdde frän sin plats.

Nu gällde det att med kraft taga itu med arbetet, och den nye riksdrotsens inflytande förspordes snart i en strängare ordning och en noggrannare uppsikt öfver rättskipningen, hvilken under företrädarens sista sjukliga år i någon mån förslappats. Men rättvisans och ordningens främste representant blef fördenskull ingen målsman för de strängaste straffartcr, tvärtom kunna exempel framdragas, hvilka belysa det humana draget i Per Brahes karaktär. Han föreslog ändring i den bestämningen, att fattiga, osedliga kvinnor skulle skymfligt ställas vid kåken, medan bättre bemedlade af samma kategori kunde fria sig genom 40 dalers böter. En annan gäng under sitt första riksdrotsår vägrade P. Brahe att underskrifva en dödsdom, emedan han ansåg, att straffet ej stod i riktig proportion till brottet.

Vid samarbetet inom förmyndarregeringen och rådet lade P. Brahe ej i dagen någon som helst afvoghet mot kanslern eller visade, att han varit gramse på denne för drotsvalets skull. Tvärtom uppträdde han med all den

') I Johan III:s utfärdade cPatent för riksens höga ämbeten» heter det: »Riksdrotsämbete är, att han skall vara näst efter furstarne af den kungliga linjen och den förnämste af riksens råd, sammankalla de andra för att alla högviktiga saker väl beråda, förordna och beställa; — han skall ock bära spiran före konungen, när denne krönes» o. s. v.

grannlagenhet och takt en fosterlandsälskande medborgare var skyldig att visa Sveriges förste statsman och patriot. Såsom ett tecken på det förtroende drotsen hyste för kanslerns åsikter i utrikespolitiken kan framhållas, att det just var grefve Brahe, som den 14 maj (1641) föreslog, att kanslerns son Johan Oxenstierna skulle, såsom en väl meriterad och i allo kapabel man, i egenskap af fredsle-gat sändas till Tyskland.

Säker pa sin post och törhända äfven något trött efter det ansträngande arbetet under förra hälften af nyss citerade ar, tog sig riksdrotsen en kortare permission emellan den 13 juli och 7 augusti samt en längre efter den 16:de i samma månad. Radsprotokollet för nämnda dag afslutas med orden: Riksdrotsen tog därmed afsked af regeringen och rådet att resa ned till Västergötland på sitt grefskap". Ledigheten utsträcktes ända till början af december; törhända riskerade grefven göra detta, emedan äfven kanslern sedan den 5 november befann sig på resor. Ett par vänskapsfulla skrifvelser växlades mellan dem under tiden. Drotsen lät sin „Käre frände och herr fader" veta, att

allt i staten befann sig efter gammalt; dyr tid väntades i södra Sverige, och Jakob De la Gardies ögonsjukdom hade så förvärrats, att marsken blifvit nästan helt blind. Kanslern tackade sin „Alskelige käre broder" för nyheterna och beklagade, att han vid dennes resa genom Västmanland ej befann sig på sitt gods Tidö och således ej kunde välkomna grefven i sitt hem. Brefvet slutar med uttalandet af förhoppningen om att besöket en annan gång måtte upprepas och med notisen att kanslern vid julhelgen äter skulle inträffa i Stockholm.

Vid denna tidpunkt befann sig drotsen ej mera där. Han hade, åtföljd af sin maka, begifvit sig till Brahegodset Lindholmen (två mil utanför Stockholm) för att hälsa på sin därstädes bosatta svärmoder. Besöket blef dock ej långvarigt, tv strax efter nyåret återvändo det grefliga paret till hufvudstaden.

Rådets plena började 1642 den 4 januari med diskussion om de ärenden, hvilka skulle föreläggas den150

inkallade riksdagen. Då kanslern följande dag upptog frågan, huru drottning Kristina i god tid kunde vänjas vid regementet och initieras i dess besvärligheter, yrkade drotsen på att drottningen tidtals skulle kallas till rådskammaren för att åhöra förhandlingarna. Förslaget, som delvis motsades, utmynnade i beslutet, att rådet, när sä ansågs lämpligt, skulle gå upp till hennes k. majestät och låta henne lära sig af dess diskussioner. Den 9 januari skedde detta första gången, sedan man beslutit, att såsom öfverläggningsämnen skulle upptagas frågorna om kontributions- och utskrifningssättet, hvilka ärenden skulle föreläggas ständerna. Sessionen öppnades af kanslern med ett inledande tal, hvarefter P. Brahe med stor talang förfäktade sina åsikter om huru krigsfolket borde uttagas efter gårdtalet, icke såsom hittills efter mantalet, samt att boskapsskatten, hvars uppbringande varit kostsam och föranledt allmogen till bedrägerier, skulle ersättas med en penningeskatt, utgående i proportion till gårdarnas storlek.

Grefven hade ock den fägnaden att se sitt af rådet omfattade reformförslag beträffande utskrifningen*) antaget af ständerna. I frågan om friskjutsprivilegiets afskaffande hade P. Brahe en mot kanslern afvikande åsikt2), och man förmodar, icke utan skäl, att den ansökan om skjutsfrihet adelns första klass ingaf till regeringen, hade sin författare i Brahe.

') Detaljerna af förslaget hade den 12 jan. diskuterats af rådet. Ur det särdeles illa affattade protokollet, hvilket låter Per Brahe framstå som en klen talare, utplocka vi ett par mera karaktäristiska uttryck. Kanslern: Adeln är då först adel, om hvar och en finge bruka sitt, som ban ville. — Drotsen: Hvarje stånd är särskildt och angår intet det andra. — Icke allt må svedas, som ludet är!

*) Att utlänningar hyste den föreställningen, att Axel Oxenstierna och Per Brahe fortfarande täflade om inflytandet i regeringen, framgår däraf, att danska sändebudet Peder Vibe, på tal om drottning Kristinas giftermålsplaner, den 7 maj 1642 skrifver till Kristian IV: t In summa hun fa-r att haffue pasiens indtill Drotsen och Chanse-leren gerader beder sammen om deres præeminens. Forend ded nkeer, da erlanger hun Inted».På resor.

151

Riksdagen 1642 vallade regeringen icke så litet bekymmer genom böndernas klagomål öfver godsafsöndrin-gen, frälsets intrång på skatterätten m. m., men nådde dock ett lyckligt slut. Dagen för dess sista sammanträde blef för Per Brahe minnesvärd, i det att han den 23 februari högtidligen i rikssalen aflade sin ed såsom riksdrots; radsed aflades af Töre Bielke, Lars Sparre, Knut Posse och Lars Kagg.

Under den följande månaden vistades drotsen en kortare tid på Bogesund och fick där den 14 april emottaga ett egenhändigt bref af kanslern, som delgaf honom, att en holländsk gesant anländt till Stockholm. Denne skulle erhålla audiens, men som kanslern visste, att hans ämbetsbroder icke gärna förkortade sina uppehåll på landet, skref han: „Min käre broder kan väl taga sin commo-ditet i akt intill tisdagen". Brefvet innehöll för öfrigt följande nyheter. Gustaf Horn, som den 14 mars blifvit utlöst från sin långvariga fångenskap, var stadd pä resa till Frankrike. Fredstraktaten befann sig på samma punkt som förr. I England stod allt galet till, men i Katalonien gick det väl med konungens af Frankrike angelägenheter.

Drotsen återvände till Stockholm på utsatt tid och var året till ända oftast närvarande vid rådets plena. Han talade

icke sällan, men hans andraganden voro vanligen korta. Ån inkastar han en fråga eller ett tvifvelsmål, än bejakar han en föregående talares ord eller citerar något fall från sin vistelse i Finland och framlägger förslag till förbättrande af detta lands förhållanden.

En ärlig patriot och god aristokrat ville grefve Per i allt sitt uppträdande vara.

Såsom belysande för hans svenska sinnelag mà följande episod från rådsmötet den 10 augusti anföras. Från Brandenburg hade till Stockholm anländt en beskickning för att å kurfurstens vägnar underhandla om ett giftermål mellan dennes son och drottning Kristina. Pä hvilket språk sktille gesanten svaras, om han talade tyska? Kanslern gjorde denna fråga, och drotsen gaf raskt beskedet, att om tysken talar tyska, så svara vi på svenska. Han352

ansåg detta själffallot, ty rikets värdighet och bruket i andra länder kräfde, att enhvar använde sitt modersmål. Härmed var saken afgjord, men i samband därmed beslöt rådet, att latinska bref skulle besvaras pä latin, den franska regeringens tills vidare likaså, men alla andra stater, hvilka i brefväxling nyttjade sina respektive språk, skulle få besked på svenska. Drotsens slutreplik i diskussionen lydde: „När främmande ambassadörer af stolthet intet annat tala än sitt modersmål, då tala vi svenska*.

År 1643 infann sig drotsen i rådet den 7 februari och fortfor att, pä några möten när, punktligt deltaga i arbetena ända till den 13 december, dä han tog afsked för att resa nedåt landet öfver julhelgen. Den kungliga senatens öfverläggningar hade under året koncentrerat sig kring den yttre politiken, och äfven i detta afseende, att icke - tala om uppoffringar af manskap och penningar i krigetl), förbrukade de svenska regeringsherrarna inera kraft och tid, än riket egentligen hade haft råd till. Om den tyska fredstraktaten, som aldrig tycktes blifva färdig till undertecknande, ordades det vidt och bredt, ocli fällde därvid rikskanslern den 12 maj det karaktäristiska yttrandet, att kejsaren voro att förlikna vid en fågel, som icke hade känning af att dà och då en fjäder rycktes af; först då man knäckte hufvudet af honom, skulle det kännas! Som emellertid de svenska och franska truppernas framgångar på krigsteatern gjort, att Sverige kunde vara relativt tryggt vis à vis Tyskland, tyckte sig de svenska Statsmännen kunna upptaga planen på ett anfallski-ig mot den opalitliga södra grannen, Danmark 2). Framom andra

') Den 19 april 1643 yttrades af drotsen i rådet på tal om *liuru inedel skola göras:» «Att sälja gods klickar intet; nya kontributioner att lägga på landet är ock svårt och farligt».

2) Redan under Gustaf Adolfs lifstid hade danska regeringen lagt i dagen en halft fientlig hållning gent emot Sverige. Axel Oxen stierna, som insåg, att Danmarks afundsjuka och ovilja förr eller senare skulle valla den svenska staten skada ocli förtret, uttalade ofta sina farhågor och arbetade för att svenskarne borde hålla sig beredda, dä kriget mot juten skulle bryta lös. Vid rådsmötet den 17 januari 1639Krigsplaner mot Danmark.

153

var den annars så betänksamme kanslern ifrig att i sin omgifning uppskrufva missnöjet med allt livad den danska konungen både gjorde och underlät att göra. Äfven Per Brahe yttrade sig ock upprepade gånger i den riktning, att, dä juten ville lägga de svenske repet om halsen och dämpa dem, det vore radligast att „fatta mascula consilia och tasta honom an". Sorglöst nog sade drotsen: „Hafva vi in presens inga medel, tunc hellum se ipsum alet". Han framförde den 13 maj såsom skäl för ett rättvist krig: „1) Juten hafver gifvit oss förbannelse och icke välsignelse; 2) vi hafva försvarat honom med värt krig; 3) han hafver växlat med fienden bref till vart fördärf; 4) instigerar polacken och ryssen; 5) förtager oss alla medel, med det han hämmar handeln; 5) sluter sundet och 6) hafver dragit änkedrottningen hän ifrån riket". Dessa motiv framställde drotsen äfven i den unga drottningens närvaro, och det var säkerligen ingen tillfällighet, att Kristina den 12 maj första gången såsom inbjuden bivistade rådets plenum, då frågan om ett krig mot Danmark vidlyftigt refererades. Det var ju ej att vänta, att den oerfarna jungfrun ') skulle framkomma med några självständiga åsikter, men likafullt hade det sin betydelse, att drottningen själf vaf med om öfverläggningarna, för den händelse att de ledande männen framdeles komme att lida af möjliga obehagliga efterräkningar för sin krigsifver.

Antagligen riktigare och säkert nyttigare än Per Brahes inlägg i Sveriges yttre politik, hvars ledare dock Axel Oxenstierna indisputabelt var, blefvo hans förslag, beträffande rättegångsordningens reformerande. För att fä till stånd ett grundläggande betänkande hade till Stockholm, likasom tidigare 1640, äfven 1643 inkallats en lagkommission, bestående af flere rättslärda. Desse uppkal-

påminde han om Danmarks obillighet mot Sverige vid den tidpunkt, <lå freden i Lübeck ingicks; han sade, användande en drastisk bild: 'Vi sågo, huru konungen i Danmark bjöd till att klå oss under näsan och fresta, om tänderna sutto lösa».

') Kanslern hade den 11 mars (1643) i rådet anmält, att ban nyss varit uppe hos hennes k. majestät for att mana henne till arbete.

lades inför rådet den 9 februari och hälsades af riksdrotsen i ett tal, hvars innehåll i korthet lydde:

Gode män! Emedan uti justitieväsendet mycket är, som behöfver bot och bättring, hade den kungl, regeringen tänkt föreslå eder några punkter till öfverläggning, men enär bristerna äro så mångfaldiga och vi med åtskilliga ärenden öfverhopade, kunna vi det intet göra, utan låta det komma på eder försorg. Förnämligast borde dock tagas i konsideration:

Domstolarnas förhållande till hvarandra och fördelningen af målen dem emellan.

Gradation af straffarterna.

Om barnamord.

Hvilken tidrymd svarar emot urminnes häfd'?

Om rättegångsvad och edgång.

Om böter skola utgå med samma belopp för rika och fattiga, höga och låga o. s. v.

Regeringen anmodar eder att upprätta en lista öfver bristerna i justitieväsendet och föreslå botemedlen. — De kommitterade togo afträde och skredo till sitt arbete med den ifver, att deras betänkande redan den '21 mars kunde föredragas i rådet. Kanslern uppträdde då och gjorde invändningar i åtskilliga punkter; drotsen anmärkte blott, att 100 år, som föreslagits att motsvara urminnes häfd, vore en för lång tid samt att kåkstrykning, „som föga frukt skaffar med sig", skulle ersättas af dödsstraff. Regeringen godkände i allt hufvudsakligt de sakkunnige .rättslärdes betänkande, och därmed infördes flere viktiga reformer i lagskipningen. Straffen bibehöllos dock vid det gamla, och de voro grymma. Per Brahe var exempelvis 1643 med om att döma en förrymd soldat för guds-försmädelse till tungans utskärande och halshuggning. — Ett bevis i motsatt riktning kan dock anföras från samma är. Regeringen hade dömt en Norrköpingsborgare, Peder

') Den 8 februari liade drotsen uppläst ett förslag, omfattande '20 skilda punkter. Detta underställdes den vid mötet frånvarande kanslerns granskning ocb reducerades till 10 punkter.

Jonsson, till döden, för att denne varit med om ett upplopp och betett sig vanvördigt mot öfverheten. P. Brahe ensam ansåg straffet alltför strängt, och han framhöll, att man borde akta sig för blodtörst för att icke vid sitt namn fästa famam crudelitatis. Drotsen blef säsom nämndt ensam vid omröstningen och vägrade att underskrifva dödsdomen.

Alla de viktigare ärenden, hvilka under årets lopp varit föremål för rådets öfverläggningar, förelades den i oktober sammanträdande riksdagen. Anfallspolitiken mot Danmark godkändes, gärder beviljades, drottningen förklarades myndig vid fyllda 18 år, och ständerna uttalade sig beträffande flere redan förut afhandlade ekonomiska frågor. I hufvudsak aflopp allt, såsom regeringspartiets chef, rikskanslern, det önskat.

Beträffande Per Brahes förhållande till Axel Oxenstierna år 1643 föreligger ett uttalande af franska residenten baron de Rorté till regeringen i Paris, och citera vi detta med begagnande af C. T. Odhners referat så lydande :

„Kanslern är fortfarande den, som leder det hela, men grefve Per Brahe skall snart vinna stort inflytande i styrelsen, i synnerhet som han är i gunst hos drottningen och af henne anses stå på hennes bästa. Det missförstånd, som förut härskat mellan dessa båda herrar, har efter Brahes befordran till drots småningom upphört, ehuruväl denne fortfarande visar större förtroende för De la Gardie än för kanslern. Det Banérska partiet är upplöst efter fältmarskalkens och hans broder riksmarskalkens död. Kanslern har för ögonblicket inga andra att frukta än några hemliga ovänner, bland hvilka märkes baron Skytte. Han har ännu icke förlorat något af sitt anseende, om ban också genom ålderdomen förlorat sin forna kraft".

Missnöjet med kanslerns regemente, hvilket missnöje hade sin grund dels i personlig afundsjuka, dels i lågadelns och de ofrälses tillbakasatt^ ställning, begynte söka sig uttryck.

Axel Oxenstiernas energiska uppträdande för att fa166 Den nye drotsen ocli den gamle kanslern.

kriget mot Danmark till ståncl begagnades af någon eller några hans politiska motstandare såsom hufvudargument i en i Frankfurt am Main 1644 utgifven anonym nidskrift. Den utkom, daterad Stettin den 9 april 1644, under namn af „Copia Schreibens eines vornehmen schwedischen vom Adel an einem Fränkischen vom Adel" och utmålar rikskanslern såsom ärelysten, egennyttig och opatriotisk. Äfven hans förhållande till Per Brahe beröres på ett sätt, som låter kanslern framstå i en ful dager. Det säges, att han år 1637 ställde så till, att grefven beordrades till Finland, „där ingen varit före eller efter honom (!)", för att denne tidigare opponerat sig mot hans sträfvan att blifva allenarådande riksföreståndare. Likaså hade han varit emot att Brahe 1640 skulle aterkomma till Stockholm och ansträngde sig — ehuru förgäfves — till det yttersta, att Brahe ej skulle utses till riksdrots. Guds underbara skickelse — syftar på lottdragningen (se sid. 146) — bragte dock denna plan om intet.

Då denna smädeskrift utspreds, var kriget mot Danmark i full gang. Drotsen hade julkvällen 1643 pa Visingsborg emottagit ett besök af Lars Kagg, som kommit för att berätta den viktiga nyheten, att Lennart Torstensson enligt order infallit i Holstein och rustade sig att besätta Jylland'). I samråd med Kagg skyndade grefven att samla krigsfolket i södra Sverige, och ifrig och intresserad af fälttåget, lade Brahe i dagen stor handlingskraft. Ehuru illainaende reste han ned till Småland, mönstrade det uppbådade manskapet och talade med allmogen, som ock beredvilligt gjorde hvad krigsläget kräfde. Medan

') Från Minden underrättar Johan Oxenstierna drotsen (fehr. 1644) om de olika öpinioner, som gjorde sig gällande beträffande Torstenssons infall i Holstein. Tvske kejsaren var nöjd öfver att ett afbrott i fredsunderhandlingarna inträdt och än mer däröfver att svenskar och danskar råkat hår ihop. Konungen af Danmark hade genom sin resident hos de tyska regeringarna beklagat sig öfver fredsbrottet, »görandes sig så helig och oskyldig, att han förr hade trott, att himmelen skulle falla ner, än de svenske sådant emot honom begynna».Krigsplaner mot Danmark.

167

befälet öfver den sydsvenska armén öfvertogs af den nu hemkomne Gustaf Horn och Lars Kagg, hvilka inföllo i Skåne, och Fredrik Stenbock med en mindre truppafdel-ning bröt in i Halland, skyndade Brahe åter till Visingsborg, där han af kanslern (omkr. den 12 februari) underrättades om att Henrik Fleming blifvit utsedd att leda anfallet mot Jämtland. Drotsen reste därefter till Stockholm och dröjde där, tills bud hunnit inlöpa om sjödrabbningen vid Fehmern den 1 juli, hvilken såväl svenskar som danskar betraktade som en seger. Underrättelsen om dansk-norska truppers härjningar vid gränsen mot Halland och Bohuslän förmådde Per Brahe att den 11 juli hasta till Örebro, där under hans befäl samlades ett par hundra knektar från Bergslagerna och Södermanland samt 300 uppländska ryttare. Efter det ytterligare förstärkningar hopbragts från Västergötland, ryckte Brahe och Kagg mot Göta älfs mynning, och där var grefven med om en mindre träffning, hvilken resulterade i att fienden utrymde ett par skansar. Den 6 augusti gjordes, dock utan afgörande framgång, invid Bohus fästning ett försök »fienden att uppklappa". Dagen därpå aflade grefven ett kort besök ombord på den holländska flotta, som, tack vare Louis de Geers ansträngningar, under befäl af amiral M. Thijsen kommit Sverige till hjälp; han öfvertalade amiralen att segla inåt Öresund. Bådet lyddes, och sedan de 20 holländska fartygen utanför Kalmar förenat sig med 22 svenska örlogsskepp under Karl Gustaf Wrangels befäl, vunno de

mellan Fehmern och Laaland en fullständig seger öfver flen danska flottan.

Innan detta slag stod, hade Per Brahe återvändt till Stockholm, efter att hafva träffat sina anordningar för stridens fortsättande vid västra landgränsen. Vi hafva därom bl. a. antecknat, att i oktober utspreds bland befolkningen i Bohuslän en liten flygskrift, hvilken till författare påstods hafva haft P. Brahe. I denna skrift uppmanades norrmännen, som så länge burit det främmande herradömets ok öfver nacken, att åter sätta sig i besittning af sin urgamla frihet samt med Sveriges drottning158

underhålla vänskaplig grannsämja. Verkan af detta politiska flygblad förtogs dock hastigt, ity att den käcke norska prästen Kjeld Stub under pseudonymen Tertullia-nus utgaf en, den 12 november daterad, motskrift, hvilken jämte ett par andra stridsskrifter utdelades på ömse sidor om gränsen. Författaren riktade särskildt mot Axel Oxenstierna ett häftigt angrepp och påstod, att den orolige och blodtörstige kanslern ryckt till sig regeringstömmarna i Sverige blott för att få hålla svenskarne i träldom. Utbrottet af kriget mot Danmark sades uteslutande hafva varit kanslerns verk, och detta fördömdes strängt r|.

Omkring den 12 september befann sig Per Brahe i Stockholm. Därifrån åtföljde han drottning Kristina till Värmdö, i hvars kyrka den 22 september den i kriget fallne riksamiralen Klas Flemings jordfästning högtidligen försiggick. De höga gästerna återvände till hufvudstaden och voro hvardera närvarande vid riksdagens öppnande den 8 oktober. Ständerna afhandlade frågorna om krigsgärderna. Bönderna inlade sina besvär mot godsafsönd-ringen, och adeln bevakade så sina rättigheter, att dessa betydligt ökades. De lyckosamma underrättelserna fran krigsskadeplatsen, gryningen af den unga drottningens regeringstid och de ledande statsmännens oförmåga att beräkna följderna af sin förvända statshushållning gjorde, att ingen allvarlig tanke på reformer än kunde tränga sig igenom. De missnöjde tvungos att tiga, de förhoppningsfulle förde ordet, och de beräknande handlade.

Vi nämnde om drottningens myndighetsförklaring. Denna viktiga fråga hade behandlats i rådet bl. a. den 30 oktober 1643. Drotsen, den ende i protokollet antecknade talare, höll ett i högsta grad märkligt andragamle, hvilket utmynnade i förslaget, att Kristina omedelbart skulle tillträda regeringen. Detta motiverade han därmed, att Sveriges lag gjorde en medborgare vid fyllda 15 ar

') O. A. överland: Illustreret Korges Historie, IV, sid. 988. Förf. uppger, att Kongl, biblioteket i Köpenhamn tiger afskrifter af de båda flygskrifterna.169

myndig; vidare betonade han svårigheterna att under minoritetstiden afsluta giltiga och hållbara fördrag med främmande makter, och att förmyndarstyrelsen vore „utan respekt". — »Ergo — mente riksdrotsen — att regeringen skulle blifva H. K. Majestät uppdragen".

Voro ock dessa skäl goda, kan man dock ej undertrycka den reflexionen, att bakom Per Brahes förslag kunde hafva dolt sig biafsikten att smickra den unga drottningen och för framtiden säkerställa sig om hennes bevågenhet. Myndighetsförklaringen uppsköts emellertid ett år framåt. Huru därvid tillgick låta vi grefven själf berätta:

„Den 7 december 1644 öfverlämnade riksens regering och råd fröken Kristina, sal. konung Gustaf den stores dotter, regementet, som de i tolf år det som förmyndare förestått hade, på stora rikssalen i alla ständernas närvaro. — Jag ledde drottningen ut af salen som förut in". Dagen därpå hyllades drottningen i anledning af sina fyllda 18 år, och kort därpå undertecknade hon rådets decharge-bref och adelns utvidgade privilegier. I rådskammaren tackade drotsen den 13:de för emottaget kvitto öfveide gångna tolf årens administration, och Kristina svarade nådigt, „tillbjudandes yttermera råd och ständer sin konungsliga ynnest och nåd".

Nyåret 1645 inleddes med en tacksägelsegudstjänst i anledning af framgångarna i Tyskland. Torstensson hade skingrat Gallas trupper, och kung Kristian IV i Danmark tycktes ej längre kunna fortsätta fejden. Det töf-vade ej heller många veckor, förrän Axel Oxenstierna och Johan Skytte afsändes till Brömsebäck vid gränsen af Småland för att där möta de danska underhandlarena. Fredsfördragets affattning intresserade i så hög grad kanslern, att han icke velat åt någon annan än sig själf anförtro värfvet att uppsätta villkoren'). Nu var stunden

') Till Stockholm hade den 14 juli 1G45 inkallats ett 40 tal adelsmän, 6 präster och 4 borgare för att med

regeringen rådslå, oin fred med Danmark borde slutas, och uttalades där (.bl. a. af Ernst Creutz) önskvärdheten, att de erbjudna fredsvillkoren borde accepteras.160 Den nye drotsen ocli den gamle kanslern.

kommen att tvinga Danmark att betala mången gammal räkning till Sverige. Med skicklighet och kraft dref kanslern verket fram och hade — Johan Skytte var då blifven död — fägnaden att den 15 augusti få underteckna den för riket förmånliga freden i Brömsebro. Tullfrihet i sunden och vinningen af Gotland, Ösel, Jämtland och Härjedalen voro pengar värda. Ännu mera hade kanske kunnat vinnas, därest ej drottning Kristina varit så enträgen att få freden hastigt afslutad. Om resultatet underrättade kanslern Per Brahe genom ett längre bref af den 16 augusti. Han säger däri, att „efter ett långt afhyflande hade man omsider lyckats gifva fredspunkterna en form och ett innehåll, som tillfredsställde hvardera parten". En stor hjälp hade han därvid haft af det franska sändebudet La Thuillerie, som karaktäriseras såsom „den klokaste och modestaste fransos" kanslern någonsin haft att skaffa med. Han, den franska mediatorn, hade ansträngt sig att lialla balansen mellan Sverige och Danmark, men pa samma gäng flitigt bevakat den svenska kronans intressen.

Dagen efter emottagandet af dessa fägnesamma underrättelser aflat drotsen (d. 23 aug.) en svarsskrifvelse, i hvilken han lyckönskade sitt fädernesland till den vunna reputerliga freden. Kanslern, som ledt det hela, hade äter lagt i dagen sin stora politiska förfarenhet och idke-liga arbetsamhet, och det vunna resultatet skulle såväl bland svenskar som utlänningar ytterligare höja ryktet af hans goda namn. Brefvet slöts med uttalandet af förhoppningen om ett snart och lyckosamt återseende.

Dä kanslern efter välförrättadt värf återvändt till Stockholm, emottog han sin belöning, i det att Kristina upphöjde honom till grefve samt gaf honom 11 småländska socknar i förläning under nainn af Södra Möre grefskap. Detta var välförtjänt, och till grefve Oxenstierna skref grefve Brahe den 10 dec. 1645 ett kort Ivckönsk-

o %>

liingsbref; han fägnade sig öfver att kanslerns stora meriter nådigt belönats och att grefvestandet vunnit en värdig tillökning. Detta bref afgick fran Visingsborg, dit161

drotsen afrest den 5 november, och där på sitt slott fick han emottaga ett långt, egenhändigt bref (den 28 dec.) af kanslern. Detta är anmärkningsvärdt, ity att Oxenstierna häri uttalar sig med en i 1600-talets bref mindre vanlig öppenhet och förtrolighet. „Jag hoppas — börjar han — att min käre broder, vetandes mitt tunga och besvärande lefverne, fuller undskyller några små mine fauter, om jag finnes försumlig i korrespondensen. Enkannerligen måste jag bekänna, det mina krafter nu så dagligen aftaga, att litet är igen och jag hvarken min skyldighet eller vilja kan taga i akt, hvarför jag ock mera öfver intet längre är bekymrad än ett godt, kristeligt och hugneligt afsked". Kanslern säger sig väl hafva kommit tillrätta i sitt förra friherrliga stånd, men då han ansett det opassande att afböja drottningens nådebevis, hade han tacksamt emottagit grefvetiteln och förläningen. Att ock drotsen öfver upphöjelsen uttalat sin fägnad, gladde bref-skrifvaren. „Jag försäkrar — yttrar Oxenstierna — att såsom många rationes, vår nära skyldskap och alltid med hans hus förda goda förstånd oss obligerar, jag alltså intet skall underlåta på min sida att bete honom all affek-tion och tjänst, som jag förmår, och hålla de mina därtill att, det mig åren och åldern förtager, de måge uppfylla".

Detta bref, hvars förra del ter sig såsom en förnyad och förstärkt vänskapstraktat emellan Sveriges tvenne mäktigaste män, innehåller vidare en mängd intressanta upplysningar beträffande utrikespolitiken. Yi citera den ej, utan hänvisa läsaren till självfva skrifvelsen (se bland bilagorna).

En passus i brefvet måste dock påpekas. Kanslern hade i förbigående nämnt, att oenigheten mellan de svenska gesanterna i Osnabruck, hans son Johan och Adler Salvius, tyvärr fortbestod. Den härledde sig ur inbördes afundsjuka och sårad stolthet samt till en icke ringa grad från drottning Kristina själf. Hon, den unga själfkära och härsklystna kvinnan med det kalla hjärtat, hade börjat finna det besvärligt att vid sin sida i Axel Oxenstierna äga en statsman, hvars eminenta förfarenhet i politiska

värf ohjälpligt ställde hennes egen vishet i skuggan. Att göra kanslern förtret, korsa hans planer och nedsätta

honom och hans söner blef därför det ondskefulla program, hon under flere år framåt med illvillig konsekvens fullföljde. Det fägnade henne, då hon med begagnande af den lugne Salvius bragte den häftige Johan Oxenstierna att förlöpa sig, ty hon visste, att detta gick den senares fader hårdt till sinnes och skadade ättens anseende. Kristina, som önskade se sig omgifven af okritiska beundrare och lydiga redskap, hade i den unge grefve Magnus Gabriel De la Gardie funnit en gunstling, som tycktes kunna formas till en medtäflare åt kanslern. Allt detta gjorde, att icke långt efter freden med Danmark tvenne partier trädde i skarp kontrast till hvarandra. På ena sidan stod drottningen med Salvius, grefve Magnus, Bengt Skytte, Nils Tungel m. fi. och på den andra Oxenstier-norna och deras förbundne. Till de senare måste man ock räkna kanslerns bepröfvade vän, riksmarsken, den blinde Jakob De la Gardie, fader till grefve Magnus, samt Per Brahe. Desse sistnämnde intogo väl ofta en förmedlande ståndpunkt mellan de stridande parterna, men understödde ock icke sällan kanslerns åsikter. Såväl marsken som drotsen märkte, att deras plats var inom de konservativas led, och deras redbara sinnelag gjorde, att de i tankar och ord måste ogilla många af drottningens åtgärder. Det vansinniga slösandet med rikets medel, favoriserandet af utlänningar och svenskfödde obetydliga gunstlingar') samt aflägsnandet från tronens närhet af bepröfvade ämbetsmän vållade de båda grefvarna allvarliga bekymmer. Att det var drottningen, som ytterst ledde intrigspelet mot ministrarna, insågo alla, oaktadt hon försökte dölja det och skjuta andra framför sig. Kanslern skref till sin son: „Jag måste nu mycket lida just af den, för hvars bästa jag allsköns möda och arbete mig

') I\ Brahe varnade en gång Kristina för att skänka hela sitt förtroende åt en yngling och en präst (grefve Magnus och biskop J. Mathiæ).169

underkastat, men hvilken ej är dessa uppoffringar värdig", och Per Brahe klagade, att drottningen, för att öka sin makt, „började utsa oenighetsfrön mellan stånden, hvari hon lyckades så väl, att ingen samdräkt kunnat sedermera inom riket astadkommas". I sin Tankebok har han ock antecknat:

„ Riksens råd hade alltid den svåraste lasten. Deras meriter och dem af Sveriges lag gifna myndighet skattades ringa. De ringare ledamöter ville regera de yppare: De hade ock sitt ryggstöd".

Att några svarare personliga konflikter skulle hafva förefallit mellan Kristina och drotsen, är icke kändt, och det är knappast troligt, att sådana förekommo. Per Brahe tyckes dä och allt framgent under sitt långa lif hafva hört till de personer, med hvilkas frispråkighet man ej alltid räknade så noga och hvilken ej heller gaf anledning till ovilja och hat mot talaren. Rådssammanträdena under Kristinas presidium blefvo ofta rätt obehagliga; kanslern1) höll sig tidtals undan, men drotsen flydde ej än fältet.

Ar 1645 infann sig Per Brahe i rådet den 4 januari och fortfor med undantag af några möten i slutet af mars att deltaga i plena ända till den 30 oktober. Återkommen till Stockholm den 23 april 1646, närvar ban åter träget till och med den 17 december. Äfven år 1647 2) var ban en verksam rådsmedlem och deltog likaledes i förhandlingarna från den 23 februari till ocli med den 9 juni 1648.

') Ären 1646 —49 fortfor Axel Oxenstierna att vara i onåd hos drottningen. Törhända var det på uppdrag af henne eller för att fägna henne, som det i ett register öfver värf, hvilka anförtrotts olika riksråd, upptogs vidkommande kanslern, att han haft i uppdrag — att reglera gatorna i Västerås! Fryxell berättar, att Kristina i sin ovilja mot kanslern en gång skulle hafva användt det skamliga uttrycket «Tig, gamle narrW

*) Vid den rikadag, som den 13 januari 1647 sammanträdde, framskymtar endast sällan riksdrotsens person, utan att han, så vidt adelns protokoll det gifva vid handen, ledande ingrep. Riksdagsbeslu tet af den 22 mars är å Braheättens vägnar underteeknadt af grefve Karl Mörner.164

För att karaktärisera drottning Kristina och de henne omgifvande svenska statsmännens åsikter hafva vi låtit taga en afskrift af det ganska märkeliga diskussionsprotokoll, som fördes vid rådets möte den 27 mars 1647. Kristina proponerade, att, „ eftersom några platser i riksrådet voro obesatta, kunde man taga Adler Salvius ') och Axel Lillie 2) i konsideration. Salvius vore väl icke af hög släkt och börd, men är dock väl meriterad om fäderneslandet. De godo herrar behagade därom discurrera".

Riksdrotsen Per Brahe yttrade: Axel Lillie är en man, som länge hafver tjänat och meriterat mycket godt. Hvad

Salvius anbelangar, så hafver han ock länge tjänat och nu kommit i tjänster så vidt, att haD väl kan vara kapabel, om icke n&got skulle vara om hans härkomst, att det vore utaf rare exempel.

Riksamiralen: Salvius är en gammal och trogen tjänare, hafver berömliga aktioner. Det tyckes vara väl och nådigt betänkt, att H. K. M:t hans person honorerar, tror icke någon vara däremot af rådet, efter han uti kanslisaker är mycket väl förfaren. Axel Lillie hafver uti alle occasioner sig så förhållit, att hans manliga gärningar tyckas honom rekommendera därtill, att han ock blifver coopererad in eorum locum, på det andra, som sådana rum bekläda, måge ock kunna hafva mod att tjäna.

Drottningen: Salvius vore utan tvifvel kapabel, om han vore stor af familie, men så må han räkna sig det för en ära, att man intet annat hafver emot honom.

Riksdrotsen: Salvii kvaliteter äre goda, men om hvar och en man skulle hafva efter sin kondition sådane gradus, som vore konform därmed, det vore en sak.

Drottningen: När man frågar gode råd, frågar man intet efter 16 anor, utan quid consilium.

Riksdrotsen: Att nå en sådan grad därtill vill vara stora meriter.

') Johan Salvius, son till stadsskrifvaren Peder Hansson i Strängnäs, född 1690, nobiliserad Adler Salvius 1624, friherre 1650, död 1652.

») Axel Lillie född 1603, kammardräng hos Gustaf II Adolf 1620, öfverste 1630, generalmajor 1638, friherre 1661, grefve 1662, fältmarskalk 1657, död 1662.R&dsmötet den 37 mars 1647. 165

Drottningen: Han är nödig och hafver goda meriter, att de äro redkunniga; hafver ock tänkt pä en till i rådet, nämligen Johan Berenda.

Riksdrotsen: När man tager råd, så ser man gärna på kollegerne.

Drottningen: Man tager ock ofta en utom kollegerne; han kunde vara nyttig uti kammaren. Om han skall komma i rådet, så må Salvius intet mindre respekteras, ty hans tjänster äro intet större.

Riksdrotsen: Om det dröjdes, till dess traktaten vore sluten, och då gåfves honom såsom tacksamhet.

Drottningen: Han råder intet för att traktaten antingen brytes, eller mer fullföljes; han kan likväl erkännas för tacksamhet efter freden, om den följer.

Riksdrotsen: H. K. M:t råder göra däruti hvad H. K. M:t täckes, men hans excellens sade för sin person, hvad skäl kunde vara pro et contra.

Drottningen: Det är väl gjordt, och jag ser det gärna, på det jag desto bättre må kunna säga mina skäl. Mig är angeläget att hafva kapabelt folk. Om de gode herrar hafva kapable barn, skola de gärna anses dock ceteris paribus, och att man intet coadjuterar sig till några få familjer och personer.

Riksdrotsen: Om H. K. M:t ville, att det blefve con-sens, vore nägot att considerera.

Drottningen: Det är aldrig min mening, hafver ock det prekaverat, att det intet promissue må ske. Jag hafver honom det lofvat, och han hafver det aldrig begärt, lärer likväl göra sitt bästa uti traktaten. Det kunde eljest vara andre uti konsideration, men där äro rationes contra: 1) somlige äro unge; 2) kan man intet taga alltid af ett slags folk.

Rikskanslern: Emot Axel Lillie hafver jag intet att säga. Hvad Salvium anbelangar, vill jag begära underdånigst förlåtelse intet mycket säga därom, efter det kan till äfventyrs menas jag vore partisk.

Drottningen: Herr rikskanslern är för generös att låta något blifva.

Rikskanslern: Salvius hafver väl tjänt, är väl meriterad och dock väl kompenserad. Det är den högsta grad, som H. K. M:t kan göra någon uti sitt rike et quocumque gradu.

Drottningen: Salig herr Johan Skytte är ju kommen därtill.

Rikskanslern: Han hafver haft goda kvaliteter, och hafver jag själf rådt därtill, men utan herr Skytte skall H. K. M:t intet finna sådant; det är emot lagen och våra privilegier.166 Den nye drotsen ocli den gamle kanslern.

Drottningen: Skytte hafver alltid varit en stor man och mycket brukad uti rådet.

Rikskanslern: Skytte var icke allenast S. Kungens preceptor, utan kammarråd, stod kammaren före en lång tid, sedan uti ambassader; dock gör H. K. M:t däruti hvad H. K. M:t vill. Salvius' tjänster äro värda att remarkeras.

Drottningen: Om min salige herr fader hade lefvat, hade han länge varit riksråd.

Rikskanslern: Det vill jag betyga inför Gud, att det intet hade skett, om Salvius vore här, ville jag väl såga'n i ögonen.

H. K. M:t begärde de gode herrar ville votera.

H. Gustaf:1) Salvii person kan vara kapabel nog därtill; dock efter han intet är af riddare eller sven, hoppas jag, att H. K. M:t icke påtränger någon emot privilegier och lag.

Drottningen: Privilegier vill jag intet bryta, dock måste vara något mer.

Seved Bååt: Axel Lillies person är intet emot. Salvii person kan fuller hafva dubia, dock hafver han väl meriterat, och ser jaß intet emot honom.

Erik Gyllenstierna: Axel Lillie är väl meriterad; Salvius kan ock väl tjäna därtill.

Ture Sparre mente ock detsamma, allenast det icke lände framdeles till förargeligt exempel.

Drottningen: Det skall jag väl akta mig för, att rådets söner allena komme uti rådet; dock om jag allenast skall lita mig därtill, så hafver jag ringa att stödja mig vid, när eder något kommer vid.

Knut Posse: Herr Axel hafver väl meriterat, Salvins ock; dock härtill icke inånga sådana exempel. Jag ställer det uti H. K. M:ts gunst och nåde, förmodar honom det erkänna.

Ture Bielke: De äro båda meriterade, och herr Salvius kunde efter sluten fred det obtinera.

Drottningen: Då tager jag det för voturn apprimativam. efter han då intet blifver kapablare, än han nu är.

Mattias Soop håller dem båda goda och skjuter allt uti H. K. M:t skön.

Skattmästaren Gabriel Oxenstierna: Emot Axel Lillie linnes intet. Salvius hafver gjort goda tjänster, allenast om nåj;ot skulle vara däremot, vore allenast det, som herr riksdrotsen och herr rikskanslern hade moverat, eljest höll hans excellens honom kapabel.

') Oxenstierna, yngste rådsherren, son till förre skattmästaren.107

Riksamiralen Karl Gyllenhjelm blef vid sitt förra votun».

Rikskanslern blef ock vid sitt votum.

Riksdrotsen sade Salvium hafva mycket förtjänt; dock om H. K. M:t täcktes det uppskjuta, till dess traktaten vore ändad, då pro muneratione gifves.

Drottningen: Gud bevare mig därför, att jag skall något göra emot privilegier, men efter han hafver väl förtjänt och är kapabel, tinnes ock nödig in consiliis, t}' beder jag I hållen till godo, att jag ser därpå och dock ingen till mescon-tentament, förmodar ock herr rikskanslern som en generös herre sig intet däraf movera, utan är därmed tillfreds

Resultatet af omröstningen blef således, att Salvius med 7 röster emot 4 invaldes i riksrådet. Drottningen hade genomdrifvit sin vilja, trotsande kanslerns antipati mot den nye kollegan och negligerande drotsens st ands-fördomar.

') Rådaprotokollets framställning hafva vi så godt som ord för ord följt. Doktor Ellen Fries, som i sitt arbete <Svenska kulturbilder» fritt refererat replikväxlingen, har inflickat följande yttranden, hvilkas historiska källa är

oss obekant. Per Brahe: Jag kan ej neka till, att Salvius har mycket meriterat, men om hans börd är <lock mycket att anmärka. Det vore dock underligt att göra till riksråd en man af så okänd börd. Hvem var hans far? Drottningen: Det skall jag säga er, min grefve, det var en man. Jag har aldrig hört, att människor komma till världen utan far!VII.

Andra och tredje gången i Finland. 1648—1651.

Emedan Per Brahe icke underlät att då och då opponera sig mot Kristinas föga välbetänkta regeringsåtgärder, undgick icke ens han, så riksdrots han än var, att fä höra rätt sarkastiska anmärkningar. Sålunda hände det sig, att drottningen på Per Brahes förfrågan, hvem som i egenskap af svensk resident skulle sändas till Hamburg, därest Schering Rosenhane emot drotsens önskan därifrån beordrades till Paris, helt frankt utbrast: „Dit kunna vi skicka någon annan, t. ex. rikskanslern, hans son grefve Johan eller ock eder själf!"

Grefve Pers häftiga opposition mot Salvii inträde i rådet väckte ock Kristinas förtrytelse och utmynnade i beslutet att för någon tid aflägsna honom från regeringen. Redan tre dagar senare rådgjorde drottningen med sina förtrogna, om det ej vore skäl att återsända Finlands generalguvernör till hans post1); han hade länge nog varit ledig, och klagomål öfver bristfälligheter i storfursten-dömets förvaltning tycktes väl motivera en sådan åtgärd. Antagligen gjordes inga invändningar, ty i Kristinas när-

') Den 13 april 1641 hade regeringen förordnat, att Kexholm? län Bkulle afskiljas från det finska generalguvernementet och öfverföras till Ingermanland, hvaremot Österbotten i administrativt hänseende skulle sammanslås med det öfriga Finland. Omfånget af Brahes verksamhetsfält var sålunda delvis ett annat än vid företa uppehållet i Finland.175

måste omgifning var hennes vilja högsta lag, och den 13 april 1648 framställde drottningen i rådet sitt förslag, att man, beaktande Finlands bästa, borde ditskicka grefve Per. De närvarande märkte väl klart, att planen afsåg att åter utbryta och afskilja en af länkarna i den obekväma kedja af bepröfvade statsmän, hvilken hämmande omgaf troninnehafvarinnan, men man opponerade sig ej. Äfven drotsen höll god min och förklarade sig färdig att tjäna fäderneslandet, hvarhelst hennes majestät funne för godt att placera honom 1). I sitt hjärta måste han dock hafva känt sig sårad och obehagligt berörd vid tanken på hvad utlänningarna skulle säga, då Sveriges förste minister så litet var behöflig i rikets centrum, att han utan vidare kunde beordras att sköta en gubernatorsplats på andra sidan hafvet.

Med en mindre vanlig skyndsamhet blefvo reseförberedelserna slutförda, och den 13 juni 1648 afseglade Per Brahe, åtföljd af sin gemål, från Stockholm. Ankomsten till redden utanför Abo skedde fem dagar senare, och den 19:de hälsades den grefliga familjen hjärtligt välkommen af biskop och landshöfding, professorer och studenter, borgmästare och råd.

Redan den '21 juni begaf sig grefven upp till konsistoriets möte — enligt sin instruktion ägde han att hafva öga på akademin — och uttalade sin fägnad öfver att finna professorerna vid hälsa och arbete. Därjämte meddelade han, att kungl, majestät förärat 87 böcker såsom förstärkning till biblioteket. Prokanslern tackade för gåfvan och försäkrade, att professorerna under riksdrotsens bortavaro från Finland „gjort sin flit". Den 28 juni var kanslern2) åter närvarande vid plenum och deltog i för-

') Till sin brorson Nils skrifver han den 13 maj 1648, att han godvilligt åtagit sig att ånyo resa öfver till Finland.

*) Redan år 1641 hade den akademiska senaten i Abo gifvit Per Brahe det vitsord, att han varit «den förnämsta drifvande orsak till vårt kollegii sammanfogelse och sedan alltid vår nådige herre och önskelige patron». På konsistoriets upprepade ansökningar hos regeringen blef drotsen 1646 utsedd till akademins kansler, i hvilken be-170

handlingarna. Professorn i fysik Georg Alanus öfverflyttades genom val till teologiska fakulteten, fyra åländska socknar lades under barnskolan i Saltvik, och Per Brahe uppmanade Michael Wexionius att författa Sveriges och Finlands historia samt Simon Kexlerus att skrifva ett kalendarium för år 1649. På hemställan huru man borde förfara „med de små adelsmäns barn, som äro under akademin", resolverade kanslern, att de ingalunda vid

akademiska fester ägde rätt att gå framför professorerna, men vid bröllop och andra privata tillställningar hade de sin gifna plats vid sidan af andra jämbördiga frälsemän.

Följande dag inföll hans grefliga nådes namnsdag, och den firades med en fest kl. 1 e. m. i större auditoriet. Den höglärde och vältalige professor Michael Wexionius uppläste på klingande latin en hyllningssång, i hvilken strofernas initialer bildade grefvens namn och versfötterna framburo dityrambiska uttryck sådana som: „Pellite, Abo-enses, nova carmina pellite Musae! — Exultant urbes! — Ad coelum jubila foliant!" o. s. v. Därefter framträdde österbottningen liber studiosus Andreas A. Ulstadius') med en „Oratio gratulatoria recitata coram illustrissimo Comite Petro Brahe", i hvilket andragande talaren beprisade grefven såsom Finlands och akademins städse väl-villige pater och patron.

Denna första akademiska fest med grefven såsom hedersgäst efterföljdes längre fram af flera andra, och tack vare studeranden Petrus Gyllenii 2) annotationer, äro vi i tillfälle att därom lämna några uppgifter. Af dem framgår det, att en rätt liflig och förtrolig korrespondens radde mellan kanslern och akademistaten, och tve-

7 v

fattning han ända till sin död kvarstod, städse med intresse följande universitetets angelägenheter och klokt ingripande än som rådgifvare, Un soi 11 högsta ledande styresman.

') Senare kyrkoherde i Ijo och fader till trossvärmaren Lare ristadius.

') Petrus Magni (nilenius, född i Värmland 1H22, blef student i Aho 1 <>48, magister }<>.">(>, diid såsom kyrkoherde i Bolstad (Sverige) 1075.171

kes det, som om den förre varit populär äfven bland studenterna.

Den 8 maj 1649 skedde rektorsbyte vid akademin; Nicolaus Nycopensis afgick och efterträddes af Aeschillus Petræus. Dagen därpå uppförde studenterna, rektor magni-ficus till ära, ett bibliskt skådespel, De tormentis aposto-lorum, och apostlagärningarna räckte i sex hela timmar. Ett par dagar förut hade de uppträdande vandrat omkring i staden och inbjudit honoratiores till festen och därunder fått emottaga hvad man i senare tider plägat kalla drickspenningar. Främst hade de naturligtvis varit uppe på slottet och inviterat grefven med hans grefvinna. Af likartad anledning befunno sig studenterna där den 28 juli, och de dröjde hela dagen på slottet samt blefvo väl trakterade. Grefvinnan var tyvärr sjuk, så att hon ej orkade gå, men hälsade dock de unga vänligt välkomna. Studenternas inbjudning gällde vid detta tillfälle åseendet af J. Chronanders komedi om det äkta ståndet, hvilken pjes uppfördes till ära för änklingen presidenten Jöns Kurck, som firat bröllop med Torsten Stålhandskes änka Kristina Horn. Gylleniu8 gjorde sig såsom inbjudare en extra inkomst på 101/i daler kopparmynt, var nöjd och fick vara med om gillet i „Kurckens sal, där gästerna voro mycket lustige". Ännu en tredje gång pa våren 1650 hade samme civis academicus nöjet att till kanslern framföra en inbjudning till den fest, som hölls i anledning af magi8terpromotionen1).

') Såväl den gästfrihet Finlands generalguvernör bevisade talrika besökande som ock underhållet af hans stora betjäning förutsatte hopandet af rätt betydande matförråd på slottet. En tillfälligt vis i riksarkivet anträffad inventarieförteckning öfver matförråd och dryckesvaror 1649 låter oss göra en inblick i grefvens kök och källare. ögna vi igenom listan, finna vi, att stora skafferiet inrymde högst betydande kvantiteter råg, korn, hvete, mjöl (olika slag: skrädt, groft o. s. v.), gröna och hvita ärter, fläsk, torrt oxkött, sill, lax samt salt braxen. Lilla skafferiet inrymde utom delvis samma varor äfven talg, strömming, smör, spisbröd, salt och torra gäddor; i gamla slottskällaren förvarades starkt öl, något sämre öl och måltidsöl; i bagarstugan spisbröd, i bodan nederpd platsen råg och malt, i vjöbmlan rid172 Andra och tredje gången i Finland.

Glädjen vid dessa akademiska gillen harmonierade icke med landets allmänna tillstånd. Vid sin ankomst till Åbo hade Per Brahe funnit detta vara ganska nedslående. Iakttagelsen, meddelad kanslern, gaf Oxenstierna anledning att uppmuntra drotsen. Han skref, att om ock ett tomt visthus och många besvär väntade honom, finge han trösta sig med att äfven andra före honom haft likartade obehagliga och mödosamma uppdrag.

På grund af sin instruktion, daterad den 9 maj 1648, tillkommo generalguvernören mångahanda och påkostande värf. Han, „som i botten känner den finska staten", skulle flitigt inspektera länen, se till att landet och städerna populeras, vägar rödjas, broar byggas, bevaka kronans rätt vid skatteuppbörden, hålla en skyddande hand öfver lagen o. s. v., hvilket allt i 25 paragrafer utförligt detaljerades. Detta var naturligtvis ej en mans göra. Grefven utfärdade i sin tur (den 13 september s. å.) för landshöfdingarne en instruktion, huru dessa på skilda punkter borde ingripa, för att landet blefve fritt från de många ingrodda oordningarna och kunde börja blomstra upp. Förordningen gällde främst näringarna och supplerades den 29 april 1650 genom en s. k. „biinstruktion" för landshöfdingarne om räntornas uppbärande på vissa terminer, bokföring och redovisning.

Den erfarenhet Per Brahe under sina resor i landsorten och sin månader långa vistelse i Åbo erhöll var såsom sagdt af öfvervägande nedslående art. Hvarthelst han vände sig, var allt halffärdigt och bristfälligt. Arbetet gick långsamt i saknad af krafter, kunskaper, god vilja och framförallt penningar. Finland tedde sig i förhållande till Sverige som en illa skött utgård; af den kräfdes det

bron salt, sill, strömming ocli gäddor. Sist uppräknas antalet al hudar samt kalf-, får- och getskinn. — En annan förteckning låter oss veta, att grefven på Runsala ägde 6 stora oxar, 8 stutar, 18 kor, 6 kvigor, 7 kalfvar, stora tjuren, 34 får, 3 svin, 32 gäss, 21 »kalkunder» (kalkoner) och höns (oräknade). Allt detta var hans personliga tillhörig het. Kronans kräk voro 4 dragoxar, 10 kor, 3 stutar o. a. v. På Matholmen uppföddes ett mindre antal kvigor och kalfvar.173

dock randliga bidrag till hufvudpossessionens underhäll, och detta oaktadt afkastningen knappast förslog för det egna behofvet. Det var ej att undra öfver om generalguvernören ofta måste finna sitt läge obehagligt och bryd-samt. Än saknades det penningar till krigsfolkets utrustning, än inknappades ämbetsmännens löner1) till hälften, medan kronans leverantörer fingo åtnöja sig med hoppet om betalning i framtiden. Att genomföra några mera ingripande reformer var fullkomligt ogörligt. I Sveriges statshushållning tillämpades principer lika osunda som i utrikespolitiken. För Per Brahe återstod intet annat än att här och hvar lägga en liten ny lapp på det gamla söndriga klädet, taga ut någon ful fläck och söka pressa ut de mest i ögonen fallande vecken.

För att inspektera sitt förvaltningsområde och själf taga reda på de allmänt öfverklagade bristerna i administrationen beslöt sig grefven för en lång resa. Efter julhelgens (1648) slut lämnade han Åbo och begaf sig till Nya Helsingfors, där han vistades åtminstone den 16 jar nuari, undersökande bl. a. de förhållanden, som gjorde, att den unga stapelstaden icke tycktes börja taga fart. Han föreslog ock, att regeringen till residens åt landshöfdingen ville för 2,500 riksdaler inköpa handlanden Frans Stockmans sköna korsvirkeshus vid torget och att denne skulle betalas med några kronogods eller ock af stora sjötullmedlen. Från Helsingfors styrdes kosan öfver Viborg till Nyslott, där ett något längre uppehåll gjordes; det finnes nämligen i behåll flere bref, hvilka där dagteck-nats tiden 5—14 februari. Med mycken hast måste färden sedan blifvit fortsatt genom Kuopio, Idensalmi och Kajana socknar samt vidare genom Uleå, Gamlakarleby och Nykarleby, ty omkring den 25:te i samma månad

') K. K. Tigerstedt har publicerat en mycket intressant skrifvelse, dat. 17 juli 1649, i hvilken Per Brahe kraftigt protesterar mot kammarkollegiets sparsam hetsåtgärd att från 1649 års finska stat afföra referendarien, en skrifvare, underfogden på Åbo slott och kansliknekten och att minska kamrerarens och sekreterarens vid kansliet löner med 200 daler smt för hvardera.174

nåddes Vasa. Där var grefven länge väntad; redan den 11 december föregående år „förmanades borgerskapet hålla tillbörliga gevär i god ordning till hans grefliga excellens ankomst, och när som trummor höras, att de då församlas tillhopa". Ett par veckor senare förnyade borgmästare och råd sitt påbud med tillägget, att borgerskapet, dä det mötte sin nådiga öfverhet, borde hafva sina tjänare väl utstofferade. Af detta att döma hälsades Per Brahe pä ett värdigt sätt, då han passerade stadens gator och tog sin boning på Korsholm. Efter att hafva konfererat med landshöfdingen och afgjort åtskilliga saker ') afreste grefven landvägen söderut genom Raumo och Nystad till Åbo.

Återkommen till sitt residens, dröjde han där, upptagen af mångahanda värf. Bland annat dref han på

reparationen och utvidgningen af domkyrkan. Där firades ock en högtidlig gudstjänst i anledning af Westfaliska fredens afslutande. „Det skedde — berättar grefven — med solennitet och skön musik, tam vocali, quam instrumentali, hvaribland härpukor och trumpeter gingo i en härlig symfoni och konkordans. Efter förrättad tacksägelse, då tillika hennes majestäts födelsedag begicks.

') Såsom exempel på arten af de ärenden Per Brahe handlade dels under sin vistelse i Vasa, dels senare under samma år 1649 nii nämnas följande. Förbudet mot landsköp inskärptes. — Vasaborna uppmanades att inrätta ett bryggeri. — Genom ett plakat om torghandeln bestämdes, att torgförda varor endast för reda penningar skulle afyttras. — Ägoskiftet mellan Korsholms ladugård, i dess egenskap af landshöfdingen residens, ocli Vasa stads omr&de fastställdes. — Tvenne borgare från Vasa anhöllo hos regeringen, att en ny kyrk» för stadens räkning måtte få uppföras på Korsholms ägor. Detta afstyrkte Per Brahe, uppgifvande såsom skäl härför, att ladugårdens byggnader befunno sig i godt skick ocli platsen uppe på en hög backe vore föga tjänlig för uppförande af en kyrka, ty gammalt folk hade det svårt för halkans skull att vintertid komma dit upp, och äfven under andra årstider vore det besvärligt. Detta meddelade han från Åbo slott den 3 juli 1661 riksBkattmästaren Gabriel Oxenstierna, som i sin egenskap af grefve till Korsholm den 6 juni anhållit om utredning, huru kyrkobygguadsärendet två år förut afiupit. Brahe tillägger, att pro tempore ingen ny kyrka behöfves, ej heller mäktade allmogen nu utföra ett så stort och dyrt arbete.

var allt hvad som förnämt hette i staden hos mig till gäst".

Medan drotsen vistades i Finland, fortgick mellan honom och kanslern en ganska liflig brefväxling '). Den gällde såsom förut dels statsangelägenheter, dels privatsaker. Af de förra må nämnas, att Per Brahe med bekymmer emottagit regeringens befallning att afgä till Polen för att där upptaga förhandlingarna om en ny traktat. Han invänder den 20 sept. 1648, att han så nyligen kommit till Finland, där hans närvaro vore behöflig, och att han ej på länge sysslat med diplomatiska värf. Han utbad sig därför kanslerns råd och ville äfven gärna veta, i hvilken riktning underhandlingarna borde bedrifvas, och huru stort anslag skulle ställas till legationens förfogande. Kanslern emottog brefvet pa Tidö och gaf den 4 november ett utförligt, egenhändigt affattadt svar. Han berättar, att drottningen själf föreslagit Brahe till caput lega-tionis, mot hvilket förslag han förgäfves gjort invändningar. Möjligt vore dock, att hela planen ginge om intet, ty polackarna, upptagna af konungaval och inre strider, voro antagligen föga hugade att nu upptaga frågan om en beständig fred med Sverige. Såsom plats för underhandlingarnas bedrifvande hade man tänkt sig Lübeck, Hamburg eller möjligen Frankfurt an der Oder. Allt var dock ännu så nytt och oberäkneligt, att ingen kunde veta, om legationen alls komme att afgä, allra minst hade det

') Äfven till Magnus Gabriel De la Gardie aff Ordade P. Brahe några bref, och de vittna om att författaren, ehuru till ålder och tjänsteår vida längre hunnen än sin kusins son, på ett utsökt artigt sätt förstår att vända sig till Kristinas inflytelserika gunstling. Han innesluter sig i den unge grefvens välvilja och, då han exempelvis en gång framför en hälsning till drottningen, sker det i orden: t Jag ligger mig till hennes Kongl. Majestäts fötter med min tjänst». Gemensamhet i intressen och önskan att bevara de grefliga privilegierna oantastade ger sig uttryck i satsen: «Vi borde ej vara sämre än de tyska grefvarne!» Brefven innehålla för öfrigt korta notiser om års-vixt och resor samt långa lyckönskningsfraser. I det sista, dateradt Abo den 16 juli 1661, säger sig Brahe dröja i Finland, till dess att han fått emottaga befallning att återvända.

varit fråga om sådana detaljer, som anslagssummornas hopbringande och belopp. Brefvet innehöll vidare den hugnesamma underrättelsen, att "Westfaliska freden omsider blifvit afslutad och att traktaten ankommit till Stockholm i och för ratificering.

Denna underrättelse fägnade drotsen på det högsta, och han försummade ej att inflicka några vackra ord om Johan Oxenstierna, som för sitt pådrifvande af tyska fredsverket förvärfvat sig „hos posteriteten ett odödligt namn". I Finland rådde sträng vinter och dyr tid, rågtunnan kostade 8—10 daler kopparmynt. Bristen i storfursten-dömets årsbudget tycktes blifva inemot 60,000 daler godt mynt. Den 2 januari 1649 framför drotsen

sin ursäkt, att han icke blir i tillfälle att infinna sig till den i Stockholm ') den 15 januari utlysta riksdagen, men han lägger kanslern på hjärtat, att denne ville bistå de finska riksdagsmännen beträffande deras besvär mot tjärukompaniet samt befordra de finska städernas uppkomst genom förändrade bestämningar rörande seglationen samt sättet och platsen för tulluppbörden.

Kanslern kunde emellertid ej taga del i riksdagen. Den 2 december hade han träffats af ett slaganfall, som för en tid gjorde honom mållös och åtta veckor band honom vid sjukbädden. Då han åter någorlunda repat sig, upptog han korrespondensen på Åbo och lät drotsen veta, att en af tjärukompaniets direktörer, Hans v. Sch windén, vore att ditförvänta. Per Brahe å sin sida lofvade emottaga den rekommenderade mannen väl samt stå honom bi i hans reorganiserande verksamhet. I samma bref berörde grefven i få ord några världshistoriska händelser. Han beklagade „tragicus exitus regis i England" och konstaterade, att man i Polen beskyllt konungen för att hafva „upphissat kosackerna till kronans fördärf. Detta synes icke heller olikt delirium principum".

') Riksrådet Bengt Skytte, som från Stockholm den 22 mars 1650 berättar diverse politiska nyheter, tillägger, att hennes majestät torde komma att skrifva till drotsen, att denne med första öppet vatten borde återvända, emedan viktiga konsilier komma före.Brefväxling. 177

Kanslern, sora ihagkom de tider, dä lian höll världspolitikens tradar i sin hand, svarade vemodigt: „Sakerna löpa allt öfver mitt ringa förstånd. — Jag ser, att världen är galen och drages till straff". Själf var han, i midten af april, till hälsan fortfarande svag och hans hustru »föga annat än en skugga".

Icke långt därefter hade kanslern sorgen att underrätta sina anförvanter, att hon, Anna Bååt, hans goda och milda hustru, den 23 juni efter en tvåårig sjukdom skilts från lifvet. 1 ett senare bref skref han den 19 juli 1649 till drotsen, att lian befann sig i stor ängslan och bedröfvelse, men hos Gud sökt tröst. Gärna hade han velat följa sin hustrus lik ut till Fiholm, där begrafningen skulle äga rum, men tiden hade ej medgifvit det. I Stockholm vimlade det af gesanter frän alla möjliga stater, och desse måste emottagas, få besked och expedieras. [Dä jordfästningen långt fram pa hösten ägt rum, säger kanslern sig intet märkligt veta förtälja; han hade såsom elongerad fran hofvet en tid sökt bondelefvernets stillhet och ro]. Grefven aflat ett kondoleansbref samt senare nagra kortfattade underrättelser frän Finland. Aret 1649 hade blifvit dåligt; bristen pä penningar gjorde det svart att fä ämbetsmännens löner utbetalade. I november befann sig det finska infanteriet, som tjänat i Tyskland, ater hemma; af kavalleriet hade 2,000 man, hörande till Xvlands-Tavastehus läns samt Karelens ryttare, likaledes anländt l). Detta förbättrade ej den hårda tiden, som »dagligen förökar sig mera". I sitt sista bref före afresan fran Finland fragade Per Brahe om tiden för drottningens kröning. „Här klunkas som kröningen skulle hällas i Stockholm och uppskjutas till sädestiden" (hösten).

Vi nämnde redan om drotsens afresa fran Finland, men innan vi i tankarna följa honom västerut, återstår

') Grefven ansåg rätt och billigt, att staten gjorde något för de sargade och förlamade krigarena, ty skedde det ej, skulle »kallt hjärta» uppstå hos deras ännu i tjänst varande kamrater. Regeringen tillät, på Brahes anhållan, att ett åttondedels ödeshemman anslogs ät enhvar af veteranerna.

12178

det att tillägga nägra ord om hans görande och låtande i Finland under förra hälften af 1650.

I början af februari befann sig grefven i Viborg, där han bl. a. afgaf sin resolution pä de 15 stycken fräge-och klagopunkter stadsborna inlämnat, reste sedan till Tavastehus, där ban dröjde åtminstone fran den 8:de till den 12:te mars. och vidare till sina gårdar i S:t Mårtens socken och sammanträffade där med sin hustru. Grefvinnans sjukliga tillstand försvarades ytterligare under de följande veckorna, och den 14 juni afled hon i hemmet pa Abo slott. Den sörjande grefven afreste den 6 juli med sin makas lik till Sverige.

De händelser, som stodo i samband med dödsfallet äfvensom Per Brahes vistelse i hemlandet, skola vi i annat sammanhang längre fram relatera.

Efter det Per Brahe den 12 januari 1651 pa Visingsö firat sin gemåls begrafning, rustade han sig för återresan till

Finland. Denna anträddes den 22:dra i samma manad, och kosan styrdes norrut genom Bergslagen, Dalarna och Norrland. Påtagligen skedde det, för att lagman Brahe efter manga ars bortavaro åter en gång skulle bli satt i tillfälle att besöka sitt lagmansrlöme och att friherren till Kajana skulle fa taga i ögonsikte sina nyförvärvade stora domäner i norra Finland. Kommen till Ulea gjorde grefven en afstickare till Gamlakarleby, ty han hade enligt egen utsago mycket att bestyra med de österbottniska städerna. I Kajaneborg dröjde han sedan nagra dagar samt fortsatte i släde färden genom Idensalmi och Kuopio socknar till Brahelinna. Ett bref, dateradt den 24 inars. utvisar, att grefven da vistades pa sin sätesgård. Därifrån ställdes kosan till Helsingfors, vidare västerut genom Nyland, och Abo nåddes den 14 april, efter det Brahe fullbordat en landivsa, som tagit 79 dygn i anspråk. Ett icke ringa kraftprof af en nian, som stod vid tröskeln af 50-talet!

Dm grefven den 3 maj underrättat kanslern om att den langa resan Gud ske lof var lyckligt ändad, skedde det med tillägget, att han försökt ställa sakerna i god ord-179

ning. Han hade oc-k bjudit till att förlika *) bönderna med deras adlige herrar — ett svart värf, ty allmogen, som förr varit enbart lat, lade nu otvetydigt i dagen tredska och motvillighet vid att lyda. Detta berodde till icke ringa del däraf, att lagläsare, fogdar och vanartiga präster uttydt senaste riksdagsbeslut pa värsta sätt. Grefven, som redan förut uttalat sitt missnöje öfver de vidriga sakerna (ofrälsestandens yrkanden pa reduktion och de adliga privilegiernas inskränkning), tog sig ytterligare anledning att utropa: „Man finner sa småningom effekten af den galenskap, som fürelupit pà riksdagen!"

Med afseende a de åtgärder Per Brahe vidtog städerna till fromma lyckades ban bättre.

Redan flere ar, förrän han andra gängen koin till Finland, hade det varit fraga om att storfurstendömet var i behof af nya städer. Så hade exempelvis Axel Oxenstierna den 4 mars 1643 i rådet förordat, att i landet städer och marknadsplatser skulle upprättas samt att man borde „sätta folk där in, som kan draga finnarne till sig och införa penningar i landet". Grefvens instruktion lade honom ock på hjärtat, att genom städers fundation söka motarbeta, att „Finland, denna nobla och af Gud välsignade provins", fortfarande skulle ga tillbaka. Han egnade därför under sina resor en särskild uppmärksamhet åt denna fråga, och de gjorda iakttagelserna utmynnade i flere beslut. Emedan Savolaks Nystad — äfven kallad Nvslott — efter ar 1640 börjat taga af, utfärdade grefven den 5 februari 1649 en förordning rörande de ägor, hvilka skulle hänföras under det lilla stadssamhället. Vi-borgsbornas gamla marknadsplats vid Saimen, Lappstrand kallad, upphöjdes samma ar till rang och värdighet af stad, och pa en udde i Lappfjärd socken anlades vid en god hamn Kristinestad. Dess namn skulle in i framtiden

') I consistorii aca<l. protokoll för den 14 maj 1661 läses: «Då begärde hans grefliga nåde, att ifrån kapitlet skulle ställas en för-inaningsskrift till prästerna i stiftet, att de ställa till godo och förmana till enighet både adeln och bönderna, där dem emellan kunde uppkomma någon tvist1.ISO

bära minnet af Sveriges regerande drottning och grefvens gemål. Inom sitt eget område lät Per Brahe fundera 8alo stad, hvilken benämning dock snart utbyttes mot Brahestad. Det följande aret utfärdade lian ett patent om privilegierna för Tavastehus, hvilket efterföljdes af förordningar om tvä årsmarknader samt utvidgning af ägorna.

I Finland fanns det sålunda rätt manga städer, men deras fataliga befolkning skaffade vederbörande myndigheter icke litet bekymmer. Oaktadt byggnadstomter kunde erliallas till skänks och ingen nämnvärd skattebörda tryckte inbyggarena under frihetsaren, ville de ej blomstra upp. Regeringen klagade öfver att lättingar, hvilka i städerna sysslade med att brygga öl, — och detta därtill dåligt — lärde de andra hvarjehanda odygder. Per Brahe had»* därför fatt order att se till, att sadant otillbörligt tappande och snappande borde afskaffas och att inga andra tilläto „tapperi" än de, som till krögare vederbörligen förordnats. Med stöd af denna kungliga resolution påbjöd grefven, att ordentliga bryggerier skulle inrättas, som kunde leverera godt öl. Han manade i öfrigt stadsmyndigheterna att se till, det bagare, slaktare, fiskare och manglare skulle lockas att nedsätta sig i städerna: desse vore att anse som de nyttigaste borgare, tv deras varor voro alla i behof af.

Emedan bristerna i Aho stads samhälle trädde Per Brahe bjärtast inför ögonen, egnade han en liflig uppmärksamhet at deras afhjälpande. Han uppdrog at ingeniören Hans Hansson att utföra en ny. reglerad

stadsplan, och denna delgafs den 28 juni lßöl magistraten och borgerskapet till efterrättelse. De skröpliga bostäderna pa Ryssbac ken invid domkyrkan utdömdes, och inbyggarena erhöllo befallning att söka sig öfver till Aningaiskvarteret. iliir nya tomtplatser stodo att fas pa den till staden do-

') Från Stockholm utfärdade IYr Brahe den 13 november 1650 'pä Åbobornas förslag) en bestämmelse rörande de årliga marknads tiderna i Gamlakarleby, Nykarleby, Tavastehus, Uleà, Borgå och vid Xiirpes stad (Kristinrstad) a Koppü; under 8 dagars tid finge handeln (liirvid fritt bedrifvas.181

nerade Heikkilä-ängen, och en nv rak gata (längre fram kallad Brahegatan) utstakades parallellt med an fran bron till tullporten. Härom berättar Daniel Juslenius i sin bok Aboa ve tus et nova (1700): rFran bron till slottet ledde en spatsergiing, som under våren oc h sommaren är rätt angenäm, dels därför att den gàr emellan an <i ena sidan och bergen a den andra, dels och i synnerhet för de här belägna sköna trädgårdarna och för skuggan af de träd, hvilka äro planterade vid vägen till slottet och äro en anläggning af hans excellens grefve Per Brahe".

För upprätthallandet af ordning i staden gaf grefven order at magistraten att utfärda en stadga för stadsvakten (= polis- och brandkar), och för motarbetandet af lyx och öfverflöd i hemmen fixerades detaljerade bestämningar. Trolofningskalas förbjödos, likasa trakteringen med konfekt vid borgarebröllop. Om en borgmästare gifte bort sin dotter, kunde han inbjuda 50 par gäster och traktera dem med 9 maträtter och hvad slags drycker han ville och förmådde, dock mattligen; en mindre bemedlad borgare kunde låta framsätta 7 rätter, franskt vin och finskt öl för 30 par gäster, medan stadens öfriga inbyggare af lägre kategorier fingo nöja sig med 20 par gäster, 5 rätter och endast finskt öl.

I sammanhang med dessa exempel pa grefvens vårdnad om Abobornas stad och stat kan framhallas, att ban ville bekämpa den råhet och förvildning, som härskade i finnarnas tankevärld. Han påminde om detta sakförhäl-lamle den 4 april 1649 och föreslog inför consistorium academicum, att det tre gånger ärligen borde i alla kyrkor predikas mot den „superstition, som här i landet gar mycket i svang".

Sammanfatta vi de intryck Per Brahe emottog under sitt andra och tred je uppehåll i Finland, synas dessa hafva varit af mindre tillfredsställande art. Äfven med den bästa vilja kunde han ej omskapa förhållandena i stor-furstendömet. Det sociala läge, som förläningsväsendet framkallat, folkets djupa okunnighet och bristen pa dögliga ämbetsmän gjorde, att grefven började längta bort. Efter182 Andra och tredje gången i Finland.

att flere månader förut hafva fastställt tidpunkten för sin afresa, vände han den 10 september 1651 ater till Sverige. Han gjorde det så mycket hellre, som han där var väntad. „Eders grefliga nådes närvaro åstundas här af mänga-, hade bl. a. kommissarien J. Törnsköld skrifvit.

Innan vi afsluta detta kapitel, återstår dock att redogöra för Per Brahes förhällande till den ryktbar vordne tjänstemannen i Finland Samuel Croëll.

I)a grefven andra gängen återvände till Finland, liade den nitiske kammarfiskalen Croëll återupptagit sitt värf att i sydöstra Finland uppspana alla de olagligheter ämbetsmännen vid kronouppbörden och knekt utskrifnin-gen gjort sig skyldiga till. Den hänsynslöshet han därvid lade i dagen väckte hos landshöfdingarne och dessas underlydande, såväl skyldiga som oskyldiga, en häftig opposition, och man försummade ej att framhålla, hurusom Croëll själf är 1637 för oredlighet i tjänsten blifvit dömd att mista lifvet, men bcnadats mot 3.000 dalers böter. Da landshöfdingen öfver Nyslotts län M. Jordan hos grefve Brahe beklagade sig öfver att den stora skälmen Croëll sedan sommaren 1648 for illa fram i hans län, gaf grefven, som icke tyckes hafva varit underkunnig om att Croëll med kammarkollegii fullmakt pä fickan utförde sitt hàrd-händta revisionsverk, befallning, att man borde fräntaga Croëll hans papper samt sända honom till Åbo slott eller ock sätta honom i fängsligt förvar pa Olofsborg. Befallningen blef delvis åtlydd, men det tüfvade ej läuge, förrän Croëll återfått fria händer och nu med all energi anklagade Jordan för öfvervåld och tagandet af mutor. Anställda undersökningar ledde därhän, att landshöfdingen 1651 blef afskedad. Croëll, som tidigare fiskaliserat i Viborgs och Nyslotts län, fortsatte nu med samma värf i Kexholms län med den påföljd, att han i landshöfdingen Reinhold Metstake och generalguvernören öfver Ingermanland och Kexholms län Karl Mörner vann dödsfiender. Den senare skrifver,

för att lätta sitt hjärta, den 8 november 1649 till Braht?: „I det man tänker sig bådo natt och dag att ställa .sakerna i godt lag, sa hafver man intet annat än missgunst183

och difficlentier till att förvänta, som mig här dagligen ske, sa att när den ena rannsakningen ändat, sä kommer en annan med en ny instruktion att se efter, spana upp

och angifva två gånger mera, än de höra och se.--

Här rannsakade först Henrik Fleming, for igenom, skällde dem alla för skälmar och tjufvar och retade folket till allt det, som ondt var, och till att klaga utan orsak. Därefter kom Samuel Croëll" — — —

I ett annat bref säger den uppretade Mörner till Per Brahe om Croëll: „Han hafver väl två gånger förtjänt att hänga, men att det en gång ske mätte, liöre Gud allsmäktig!"

Da Mörner ej gaf Croëll rätt, drog denne sin sak inför Åbo hofrätt och framlade där en bedröflig skildring af den utplägade och orättvist behandlade allmogens ställning i Kexholms län. Äfven generalguvernören fick sitta emellan; han anklagades att hafva emottagit gåfvor och uppburit extra förtäring. Per Brahe, som ingalunda var en vän af Croëll, medgaf, att den upprörande skildringen af tillståndet i Kexholms län icke syntes osannolik, men ansåg Mörner oskyldig. Denne ansattes emellertid fortfarande af den obarmhärtigt nitiske fiskalen, så att Mörner helt förtviflad (den 18 april 1650) skrifver till Brahe:

„Det går mig nu, såsom den där låge uti en sjö och vattnet ginge honom öfver hufvudet; han måste befalla allt i Guds våld". Mörner besvär Brahe att icke tillstädja „en sådan förkastlig människa (Croëll) att befrämja sin vilja utaf en sådan oerhörd arrogantia, som intet kommer af Gud utan af djäfvulen".

Hvad tröst Per Brahe kunde lämna sin vän Mörner, är oss icke bekant, men i juni 1651 blef Mörner öfver-flyttad till presidentposten i Dorpat och fick därigenom ro för den ifriga fiskalen. Året därpå ingaf landshöfding Metstake sin afskedsansökan, motiverad „genom den elake människan Samuel Croëlls försmädelse och förföljelse". Men äfven Croëll, förfäktaren af allmogens rättvisa sak, drabbades af ett hårdt öde. I sin ifver att güra bönderna rätt hade han genom sitt hätska uppträdande förskaffat184

sig nya talrika fiender, och desse ställde så till, att han 1653 fängslad insattes på Kexholms fäste. Per Brahe förhöll sig fortfarande reserverad; hans fogliga och humana sinnelag hade ej kunnat godkänna kammarfiskalens burdusa uppträdande. Enligt hans mening skulle reformer genomföras pa ett annat sätt. Han hade ock fatt erfara, att allmogen ofta i oträngda mål anfört klagomål'). —

Ehuru bosatt i Sverige, fortfor Per Brahe att såsom generalguvernör öfver storfurstendömet fungera till utgången af 1653. Då entledigades han från ämbetet medels ett nådigt reskript af den 14 januari 1654, och såsom skäl härtill anges behofvet af drotsens närvaro i Sverige samt den lindring i statens utgifter, hvilken komme att uppstå genom löncinbesparingen.

') Grefven önskade uppriktigt den linska allmogens bästa. Sålunda hade exempelvis de svårigheter, som yppade sig för en tjänsteman att komma till rätta i ett land, hvars språk han ej förstod, och den finska allmogens berättigade kraf på att kronans myndiga män. som med dem hade att skaffa, borde kunna tala finska, tidigt uppmärksammats af Per Brahe. Redan år 1639 skref han till regeringen, att han höll det rådsammare, att unga svenska adelsmän lärde sig det utan skäl föraktade och försummade finska språket än franska och italienska. Finlands storlek i förhållande till Sverige och det finska tungomålets utbredning från Nordkap mot Östersjöprovinserna och Olonets talade ock för hans förslag. Kändt är ock, att grefven intresserade sig för det finska bibeltrycket och f. d. lagläsaren Hart-vig Speitz' öfversättning (1642) till finska af Gustaf Adolfs krigsartiklar. Somliga af sina patent lät grefven utgå både på svenska ocli finska. Då Gezelius 1666 i skrifvelse till P. Brahe föreslog inrättandet af en profession i tyska språket vid Åbo akademi, svarade drotsen, att han ansåg (let nödvändigare, att tyskar och svenskar lärde sig finskan, som t icke är af någon oäfven elegantia dictionis».VIII.

Familj eför hållanden.

Abraham Brahe efterlämnade endast en son, grefve Per, och dennes öden såsom statsman och administratör i fält och'fred hafva vi nu försökt följa ett stycke in pä Kristinas regeringstid. Det gäller nu att karaktärisera honom såsom caput familiæ i kretsen af syskon, maka och barn.

Af Abrahams döttrar afled den äldsta, Ebba, gift ined riksrådet Axel Banér, ar 1638. Systern Margareta, hvars förmälning 1633 med friherre Bengt Oxenstierna vi ise sid. 32) redan omtalat1), återvände efter mannens död 1643 till Sverige och vann anställning såsom hofinästa-rinna hos drottning Kristina. Vänlig till sinnelaget och

En rätt intressant inblick i systrarna Brahes kärlekssaga lämnar följande utdrag ur Gabriel Oxenstiernas bref till sin broder kanslern: «Såsom min broder väl veterligt är, det Bengt Oxenstierna nu i en långlig tid hafver friat efter fröken Ebba, gref Abrahams dotter, och dock af henne inga goda svar kunnat bekomma, oansedt fadern, modern och bröderna hafva alla varit pä hans sida och hans sak pä det högsta hos henne drifvit, dock allt utan frukt, han icke desto mindre i sitt uppsåt kontinuerat, förmenandes sig med tiden skola vinna hennes affektion. Nu omsider är uppenbart vordet, det Axel Banér skall stå med henne i god korrespondens, och hon, förrän någon af hennes föräldrar eller syskon visste däraf ett ord, gifvit honom ja, det herr Bengt hafver fast hårdt till hjärtat gått, förmenandes, det Axel Banér, som hans förtrognaste vän, skulle med honom dock hafva umgåtts och till hennes perversitet en orsak vara, ocli förmenandes honom länge detta spel in secreto drifvit hafva, oansedt186

ägande ett ovanligt intagande sätt, gjorde hon sig allmänt afhållen och det icke minst därför, att hon höll sig främmande för alla hofintriger. Mer än andra fann dock rikskanslerns son Johan Oxenstierna behag i den 45-åriga änkan, och 1648 firade han med henne sitt bröllop, ehuru fadern varnat honom för att „belasta sig med en gammal ocli ofruktsam kvinna".

Den yngsta af systrarna Brahe, den begåfvade och kraftfulla fröken Kristina, vistades länge hos sin moder och var henne ett godt stöd såväl vid skötseln af husets ekonomi som ock vid uppfostran och upptuktelsen af den barnskara, som anförtrotts i fru Elsas vard. Men äfven till Kristina kom sist en friare, och det var ingen mindre än fältmarskalken Achatius Tott. Han hade 1634 förlorat sin gemål Sigrid Bielke (med hvilken ban ägde sonen Klas), kände sig ensam och giktbruten vid 40 ars ålder och framställde sin anliallan om jungfruns hand. Emedan ett obestämdt svar erhölls ocli detta hänvisade till grefve Per, vände sig friaren till denne i ett sirligt bref af den 9 december 1637 och meddelade, att han „designerat sina tjänster som ock sitt kärliga intresse och stadiga sinne till lians högtärade, hjärtans kära syster, välborna fröken Kristina Brahe". Han anhöll därför att snart få veta, om hans frieri vore grefven och den grefliga släkten till godt behag.

Frågan besvarades ej obetingadt jakande. Grefve Per som en praktisk man önskade furst fa veta, huru stor morgongåfva hans syster komme att erhalla, och därut-

(len andre det hårdt nekar ocli svär, hvarigenom ett Ureffeliget» hat dem emellan är uppvuxet.

Och hvar jag honom icke med lämpa ocli fog intill denna dag ifrån hållit hade, sa hade utan tvifvel endera af dem satt lifvet till. Dock tyckes mig herr Bengt göra nästan för mycket för den pigans skull. Där min broder nu täckes med ett ord, tu eller tre att afstyrka honom, vore det väl gjordt. Eljest hafver lian satt sitt sinne till systern fröken Margareta, ocli det hafver väl sin framgång, eftersom hade hon själf sa väl som modern och alla bröderna därtill inkli-nera-t. .Stockholm i hörjan af april 1630\Giftermålsplaner.

187

öfver ville han erhålla någon säkerhet för att hennes rättigheter såsom boren grefvinna ej komme att lida inträng genom hennes giftermål med en simpel adelsman. Fru Elsa höll dä ett familjerad, och dettas beslut utmynnade i en anhållan, att fränden riksmarsken Jakob De la Gardie skulle uppträda såsom förespråkare för de medelålders tu. Marsken gick beredvilligt in härpå och riktade den 20 mars 1638 ett långt bref till sin vän gref Peder. Han spr däri ut frän det faktum, att „eftersom välborne herr Ake Tott fattat ett kärligt hjärta och sinne till den älske-liga fröken Kristina och vunnit hennes och de kvinnliga anförvanternas samtycke, skulle icke heller drotsen låta . sig ett förestående äktenskap misshaga". På det varmaste rekommenderande Tott, fortsätter marsken: „Hoppas ock att ban som en redelig kavaljer af gammal ridderlig släkt skall sa veta komportera sig emot henne och alla

hennes, att han däraf skall hafva ära och hon samt hela släkten hafva hugnad och glädje 1)u.

') Såsom bördsaristokrat och motståndare till mesallianser var Jakob De la Gardie Per Brahes jämlike, ja, han visade åtminstone vid ett tillfälle, att han hyste en än radikalare uppfattning af det opassande i att träda ur sitt stånd. Riksrådet Klas Fleming hade friat och fått ja af Helena Bielke, Magnus Brahes änkegrefvinna. Rikskanslern erkände, att friaren var en duglig och aktningsvärd man, men kunde icke desto mindre nog förvåna sig öfver att fru Helena tycktes vara villig att öfvergifva det stånd, i hvilket Gud och hennes förste salige man, grefve Magnus, hade satt henne. Marsken hade dock tydligen sagt henne, att hvarken lians gemål eller någon annan grefvinna ämnade vidare låta henne sitta framför sig. Och likaså hade hennes äldre syster, fru Brita Bielke, yttrat, att hon framdeles ämade stiga framför henne.

Till detta uttalande af marsken uppges riksdrotsen smått ironiskt hafva svarat: c Käre frände, hon (Helena Bielke) är sin egen målsman och han (Fleming) en hederlig karl och ingen vanbörding, hvarför skulle icke de gifta sig samman? Det mera är, min frände kan icke förneka honom vara minst af jämngod födsel både med henne och synnerligen med eder själf'.

Visar sig Per Brahe i ofvanciterade fall relativt fördomsfri, så framträder i stället hans stockaristokratiska uppfattning, dà han uppmanade friherre Johan Gyllenstierna att slå upp sin förlofning med388 Familjeförhållanden.

Hvad svar grefven härtill gaf, känna vi ej. Frägan om giftermålet avancerade likvisst småningom, och tiden för bröllopet planerades. Fru Elsa skref till sin son och bad om goda råd, huru hon skulle anskaffa do nödiga penningarna. Per svarade från Ny slott den '28 februari 1638, att hans hela årsränta från grefskapet redan vore disponerad. Endast med 20 oxar kunde han bidraga, men dessa voro först inpa hösten att förvänta från Smaland: därutöfver ville han dock låna 1,200 daler kopparmynt, så snart hans lagmansränta för året utfallit. Emedan detta belopp vore alldeles för litet till bröllopskostnadernas täckande, uppmanade han sin moder att pantsätta eller sälja ett par af hennes strögods.

Nagra veckor senare (den 9 juni) kunde grefven lämna fru Elsa ett. trösterikare besked. Han hade genom sin syster Margareta och svåger Bengt fått veta, att förmyndarstyrelsen vore villig att bekosta bröllopet, ett anbud, som han fann fullt acceptabelt och hvilket man med tacksamhet borde emottaga. Som emellertid Åke Tott pa hans förfrågan om morgongäfvan ej svarat ett enda ord. gaf grefven det uttryckliga rådet, att giftermålet icke borde äga ruin, förrän klart besked i den mörka punkten om morgongäfvan vunnits. Han uttalade sig vidare i ungefär följande ordalag. Jag har hört berättas, att min gode vän Åke Tott skulle hafva för afsikt att ät min syster förskrifva Birkenäs sätesgård. Den är ej mycket värd, och skulle jag at en min tjänare vara villig att ge en sadan lott. Vill ej Tott bjuda något bättre, matte lians kärlek ej vara mycket stor! Vårt grefliga stånd höfves något bättre upp. Totten, som ärft sin moder, är ju rik; i Finland äger han tre goda gårdar: Liuksiala, Euraåminne och Sjundby. De öfriga hafva föga värde. — Brefvet slöts med en uppmaning, att modern skulle ställa sa till. att herr Ake pa lämpligt sätt finge del af dess innehall.

Kristina Gyllenhorn. emedan hon tillhörde lågadeln; hela familjens anseende skalle nedsättas genom det ifrågasatta äktenskapets fullbordan.189

Icke litande på framgången af detta spel, riktade Brahe den 12 juni ytterligare ett egenhändigt bref till fältmarskalken, och denne lät nu höra af sig. Åke Tott expedierade med sin stallmästare till Åbo icke mindre än tre bref af i hufvudsak samma innehåll. Han beklagar, att flere bref förkommit; de hade innehållit tillfredsställande „konsideration af min kära frökens och damas stånd". Likasa sant som uppriktigt bedyrar brefskrifvaren: „Da Gud och naturen gifvit mig ett sa stort kurage, skall jag nog veta att tillbörligt försvara min blifvande gemåls stånd". Till morgongåfva hade han utsett Rvda och Hessle gardar i Uppland, och hoppades han, att alla parter därmed bordo känna sig belåtna.

Grefve Per kände sig ändtligen tillfredsställd med det besked han erhållit, gaf sin broderliga välsignelse, ocli bröllopet firades med tillbörlig ståt pa Stockholms slott. De nygifta flyttade därefter till Ekolsund, men ohälsa

grumlade snart familjelyckan. Åke Tott, som från Tyskland medfört atskilliga krämpor, hade oturen att vid en ridt falla af hästen och bands i början af 1639 fyra veckor vid sjuksängen. Men värre var, att han under loppet af samma år tre gånger drabbades af slag; lian repade sig dock något och beslöt att i sin hustrus sällskap fullfölja sin länge närda plan att öfverresa till Finland för att se om sina präktiga gods. Anländ till Åbo med sin fru den 13 juni 1640, vistades fältmarskalken hos sin svåger Per till den 4 juli, hvarefter lian afreste till Euraåminne till sin gärd Lavila. (Detta gods äfvensom Irjanne och Vuojoki hade Åke Tott redan 1626 erhållit af Gustaf II Adolf). Där insjuknade fältmarskalken svårt samt afled efter en gudlig beredelse den 15 juli mellan kl. 8 ocli 9 f. m., således samtidigt som akademins invigningsfest i Åbo tog sin början.

Den 29 september försiggick begrafningen i Åbo domkjrrka, och det var en ståtlig procession; i akten deltog militär, akademistaten, borgerskapet, 52 präster o. s. v. Om Per Brahe heter det i beskrifningen (tryckt i Åbo tidningar 1771), att han fördes i en ryssbar med 4 lakejer388 Familjeförhållanden.

och 2 kuskar, som redo vid sidan. Totts efterlefverska fru Kristina var särdeles beläten och tacksam öfver den hedersbevisning, som kommit hennes make till del. Hon lät ock, ehuru flere är senare, efterkommande till hågkomst pä sin bekostnad i domkyrkan uppsätta ett grafmonument, hvilket vältaligt påminner om krigaren Åke Tott och hans första gemål Sigrid Bielke.

Emedan fältmarskalkens förhoppningar om lifsarfvin-gar — han hade innan sitt andra äktenskap förhoppningsfullt talat om den första och den andra kullen — gått om intet, var fru Kristina fullt fri, och hon återvände till sin moder fru Ebba,, som var i stort behof af hennes hjälp. Pa Rydboholm hade det flere ar rådt lif och glädje. I sin farmors förträffliga vard uppväxte där Per Brahes enda dotter Elsa Beata, i familjebrefven ofta kallad „den lilla dockan". Där vistades äfven hennes jämnåriga kusiner Elsa Elisabet (Nilsdotter) Brahe samt Elsa och Barbro Banér, alla ljuslockiga, täcka smà tärnor. Undervisningen var lika sa enkel, som ämnena voro fä. Fru Elsa och fastern lärde flickorna läsa och skrifva svenska och litet franska, mödan huskaplanen gjorde dem förtrogna med kristendomens hufvudstycket Att spela pa „svmfoni", sticka och brodera glömdes ej heller. För öfrigt blef lifvet de unga damernas skola, och berodde det af hag och fallenhet, huru mycket vett enhvar kunde uppsnappa.

Emedan Rydboholm ligger nugot åt sidan fran de stora stråkvägarna till Stockholm, beredde besöken fran hufvudstaden godsets innevanare en särskild omväxling och trefnad. Bland iinga kavaljerer, som uppvaktade fru Elsa och hennes fagra skyddslingar, var husmoderns brorson, den spraksumiue ehuru något plumpe Johan Gyllenstierna en, och det fürmäles, att han oeli fröken Elsa Beata smått flammade för hvarandra. Hvarken fru Elsa eller hennes dotter, den välvilliga äktenskapsmäklerskan, fru Kierstin, vågade jloek blåsa pa elden, ty de hade sig bekant, att grefve Per redan lofvat bort sin lilla dotter at den unge grefven Henrik v. Thurn, en son till BrahesTrolofning och bröllop.

191

krigskamrat fran polska fälttagets (lagar. Hvarför grefven utkorat just denne föga framstående och fattige yngling, vet man ej, om icke kanske den grefliga ätten von Timras 1300 ar gamla anor möjligen varit ett af skälen. Säkert är, att riksdrotsen fick betala ut penningar till dryga belopp för sin mag in spe och hade besvär med att afvärja följderna af ett slagsmål, i hvilket grefven i utlandet råkat och i hvilket han dräpt en inotstandare. Om denna händelse underrättar drotsen sin moder den 4 december 1645. och ban papekar det obehag, som hans dotter möjligen kunde fa af giftermålet med mandraparen.

Det var kanske därför med en viss tillfredsställelse grefve Per af drottning Kristina förnam, att hon at hans • lotter utkorat en mag, som i afseende a börd och ställning i riket motsvarade äfven de högsta grefliga ansprak. Drottningen hade förlofvat Kisa Beata med sin egen kusin, den 16-ariga pfalzgrefven Adolf Johan, Karl Gustafs yngre broder. Om parterna, soin saken närmast angick, voro lika belåtna, förmäler ej historien, men det är troligt, att de icke ovilligt underkastade sig det öde, som länkade deras lefnadsbanor samman. Som den blifvande äkta mannen ännu stod under sin informators ledning och hade åtskilligt öfrigt att lära, uppsköts bröllopet ända till den 17 juli 1649, da drottningen med öflig ståt lät anordna 'let pa Stockholms slott. Egendomligt nog infunno sig

ej grefve Per och hans grefvinna fran Åbo till sin enda dotters bröllopsfest. Fadern hade blott sändt Elsa Beata en rundlig summa penningar till utstyrseln. Bland gästerna befann sig äfven riksrådet Seved Bååt, och han skref om bröllopet till Per Brahe:

»Första dagen förrättades vigningen med do ceremonier därtill hörde. Andra dagen gåfvos presenterna. Hennes Kongl. Majestät förärade en silfverservis om 3,000 rdr eller något däröfver. Den bestod af fyra dussin fat och sex dussin tallrikar med flaskor, saltkar och andra tillhöriga saker. Hofmarskalken presenterade den pa Hennes Majestäts vägnar i furstinnans kammare. Brudgummen gaf tre stora smycken; gamla pfalzgrefven, Johan388

Kasimir, åter ett silfver-handfat och tvä ljusstakar. Tredje dagen hölls ringrännande pä rännarbanan, varande ifrån kl. 7 om aftonen och till kl. '/2 11. Sexton voro dt. -om rände. Den förste af dem var kurfurstens sändebud, deli. andre hertigen-brudgummen o. s. v. Efter mitt ringa tycke, voro de som rände, mycket illa satte och ställde, hvilket till en sådan solenn akt bör väl observeras. När Hennes Majestät fran rännarbanan var uppkommen pa slottet igen, hade Hennes Majestät ärnat dansa pa rikssalen, eftersom där allt tillagadt var, men efter det var sä sent, blef det ej af".

Nu hade grefve Per således fatt en furstlig mag. men denne ägde, förutom sin unga husfru och sina mun ga anor, knappast någonting annat. Det gällde således att skaffa honom en ställning i samhället med atföljande inkomster, ty att pfalzgrefven med sin gemål skulle blifva sittande pa Stegeborg (Johan Kasimirs gods) som ett bättre slags inhysingar, kunde ej i längden tillfredsställa det unga fursteparet. Adolf Johan hade önskat blifva utsedd till gubernator i Pommern eller i Bremen, men dessa poster bekläddes af t va sa väl meriterade män som Karl Gustaf Wrangel och Otto Wilhelm Königsmarck, och desse kunde omöjligt skjutas at sidan. Drottning Kristina trädde emellertid hjälpande emellan och utnämnde i september 1649 pfalzgrefven till kammarherre med en ärlig lön om .'5,000 rdr jämte atföljande kostpenningar för tolf drängar (pager) samt utfodring för lika manga hästar. Kristina skänkte honom därjämte ett vackert hus i Stockholm, och där bodde den slösaktige pfalzgrefven, medan lians unga fru fick tillbringa langa och ledsamma dagar pa Stege-borg. Hennes fader var ohagad att försträcka henne penningar, missnöjd som ban var öfver att dottern sa hastigt gjort slut pa den före bröllopet erhållna summan. Den välvilligt», medlande fastern fru Kristina märkte ock snart, att något var pa tok de unga makarna emellan, och bjöd till att trösta lilla dockan och sin bror, men det var en ganska klen tröst, som gömdes i orden: „Det kan ju inte vara sa bra i början, förrän de känna hvarandras sinnen"

Men det blef icke bättre, snarare tvärtom! Pfalzgrefven uppväxte till en inbilsk, envis och trätlysten man, ^behaglig för de sina och onyttig för sitt land".

Efter återkomsten från Finland hade Per Brahe fäg-naden emottaga underrättelsen, att magens ekonomi förbättrats, ty tack vare Magnus Gabriel De la Gardies bemedling hade han blifvit utnämnd till generalguvernör öfver Västergötland, Halland, Dal och Värmland, och denna befattning inbragte ärligen 12,000 daler. Den tacksamme riksdrotsen uppvaktade De la Gardie i följande nästan krypande ordalag:

„ Hennes Kungliga Majestät var allernàdigsta drottnings oföränderliga höga nåde och gunst mot mig sin ringa tjänare, om hvilken min käre frände mig än mera förvissat, tager jag an med största devotion och, näst Gud, skattar för den största lycksalighet, som mig i denna världen kan vederfaras, och estimerar det högre, än jag i pennan fatta kan, och lägger mig för hennes Kungliga Majestäts fötter med min underdånigaste tjänst till min död". —

Elsa Beatas kusin, Elsa Elisabet, erhöll äfven en friare, och det var guvernören öfver Estland, den 24-årige Erik Oxenstierna, som på sin faders anvisning och råd till den unga tärnans anförvanter framförde en anhållan om hennes hand. Ogärna gjorde ban det dock, ty endast en gang hade han flyktigt sett jungfrun på Rydboholm.

För att få närmare besked om föremålet för sin blifvande kärlek sände han sin stallmästare Jesper Crusebjörn dit, och denne afgaf följande rapport : „Fröken Elsa Elisabet liknar eders grefliga nåde hel till ansiktet. I

konversation är hon fuller tyst af sig, så att hon intet begynner något tal, men aimabel i svarande. I lekande gifver hon ingen sina leksystrar i lustighet efter. Hennes löje är mäkta gladt och modest. Eljest är hon slug och ingeni- euse. Hon spelar helt väl efter tabellatur på symfoni. Sina kvinnfolksstycken kan hon väl, ty jag hafver sett hennes båge. Hennes färger gifva med, att hon hafver god hälsa. Eljest är hon ej heller något kräsmagug".

13194

Erik Oxenstierna var belåten med det ban fått veta. och hans fader förskaffade honom permission från posten i Reval. Erik reste till Rydboholm och beskådade närmare sin blifvande gemål. Uppgörelsen om giftermål kom till stånd, sedan förmyndaren Per Brahe, farmodern fru Elsa och fastern fru Kristina därtill gifvit sitt bifall. Den förstnämnde åtog sig att hålla bröllopet på Åbo slott. Dagen utsattes till den 22 augusti 1648, men ändrades sedan på kanslerns anhållan till den 10 september. Med lifligt intresse följde Axel Oxenstierna förberedelserna till familjefesten. Han underrättade sin käre broder, drotsen, att han låtit sin kryssare (den 28 juli) afgå till Vaxholm för att från det närbelägna Rydboholm taga ombord fru Kristina och bruden, och han hoppades, att brudgummen efter åtta dagar blefve i tillfälle att följa dem efter till Finland.

Detta skedde, hvarefter bröllopet firades på utsatt dag. De nygifta begåfvo sig till kanslerns friherrskap Kimito, och därifrån underrättade Erik Oxenstierna sin fader om allt hvad som förelupit. Emedan brefvet är upplysande för sederna vid 1600-talets midt och Per Brahe var tillställare af den däri beskrifna bröllopsfesten, intaga vi detsamma efter Ellen Fries' biografi öfver E. Oxenstierna.

Anno 1C48, september 20, Tolsnäs. Såsom numera witt bröllop genom Guds nådiga försyn lyckeligen öfverståndet är, och jag såväl uti detta mitt förehafvande som i alla andra mina aktioner m. k. h. f. faderliga omvårdnad öfverflödigt sport hafver; alltså erkänner jag min sk3'ldighet m. k. h. f. därom i underdånighet att berätta. Det är allt, Gud ske lof, väl aflupet.

Jag kom om torsdagen fore bröllopet ifrån Nynäs till staden Åbo, hvarest vid min inkomst, ehuruväl jag allenast- som en resande tänkte inkomma, riksdrotsen, presidenten och andra alla af adel mig 1/2 mil utanom staden mötte; på Nynäs var Otto Yxkull hela tiden bortåt hos mig, så ock några andra adelsmän af och an; ändtligen kommo dit alla deputerade af Estland både adel och staden och reste med mig tillika in i Åbo. Före bröllopet förelupo eljest inga ceremonier, tv jag både i betänkande af ordningen och andra förhinder intet gick i någon badstuga, som annars i Sverige plägar hållas. Om195

söndagen väntade jag i mitt hus, till dess riksdrotsen själf tillika med presidenten och alla af adel till mig kommo, och vi sedan tillika foro i våra vagnar till slottet. Där var för denna landsorten en tämmelig myckenhet af folk, 6 eller 8 vagnar, dock mesta adeln till häst. Allt borgerskapet var i sitt gevär, biskopen, prästerskapet och akademipersonerna förut på slottet. Processen varade så långt man ifrån slottsporten se kunde; därtill en god orsak var myckenheten af folket, som sig äfven på den tiden hade församlat in till marknaden och för bröllopets skull kvarblifvit. Kopulationen förrättades af biskopen i Åbo ; för mig talte Otto Yxkull, för bruden landshöfdingen i Åbo, Lorentz Creutz. Henne ledde till vigningen grefve Per och Hans Kyle, ifrån farbror H. Jöns Kurck och Hans Henrik Tiesenhusen, hvilken det af mig ofFererades, i anseende att han var af landtråden i Estland utskickad och till min talman deputerad, hvilket han ock hade bort förrätta, där han icke för sig Otto Yxkull därtill förmått hade. Alla andra ceremonier blefvo efter våra svenska ceremonier förrättade första och andra dagen, och fann sig af adel både män och fruntimmer mer, än jag förmodat hade. Den 3 dagen af bröllopet drog jag neder af slottet in i mitt hus. Dock kommo tillförene alla deputerade af Estland, så ock landshöfdingen och finska adeln af sig själf att beledsaga mig; hvilka jag alltså förorsakades behålla hos mig till måltid; därtill jag mig fuller skickat hade, men ingen solenniter budit. Något efter mig kom riksdrotsen och fru Kjersten Brahe med min käresta, dock ville desamma intet till måltiden blifva, utan reste till slottet tillbaka. Om onsdagen anställdes i akademin af M. Michaele Wexionio en komedi till att gratulera mig och min käresta, till hvilken ända academici alla sig i åtskillig måtta hafva utlåtit, så att jag ock till tacksamhet emot alla samtligen är förorsakad vörden alla gästerna, så månge som tillstädes på bröllopet voro, hos mig till gäst att bjuda och sådant i torsdags förrättade, där de ock alla samtligen tillstädes kommo. Diirpå jag strax sedan mig från staden har begifvit,

nämligen i lördags, då jag tillika med min hustru hit till Kimito ankom.

Sä snart kanslern af drotsen emottagit budet, att bröllopsfesten blifvit firad, skyndade lian att i de mest förbindliga ordalag uttala sin fägnad öfver det, som passerat. Ungefär samtidigt som hans ene son i Brahes enda brordotter vunnit en älsklig maka, hade den andre i grefvens syster blifvit lyekliggjord med en ledsagarinna genom lifvet. Kanslern hoppades, att dessa förbindelser skulle196

bidraga till att stärka vänskapsbandet och åvägabringa en allt intimare obligation honom och drotsen emellan.

Grefve Erik dröjde med sin maka endast en kortare tid i Kimito och afreste sedan till sin post i Estland. Där yppade det sig inom kort, att hans affärer icke voro i bästa skick; grefvens böjelse för slöseri hade troligen bidragit därtill. Utbekommandet af fruns arfslott stötte ock på dröjsmål och många omgångar. Af Per Brahe erhöll Erik Oxenstierna en skrifvelse, hvars innehåll beredde mottagaren lagom glädje. Det var belt enkelt en okvitterad räkning pä 5,000 daler kopparmynt, hvilken summa drotsen utgifvit sin kära brordotter till nytta och i synnerhet till bekostandet af hennes bröllop.

Vi lämna härmed Erik Oxenstierna att fundera, huru penningarna skulle anskaffas, och öfvergå till hans unge svåger grefve Nils Nilsson Brahe, hvars öden under årtionden leddes af den honom välbevàgne farbrodern grefve Per.

Elsa Elisabets moder Anna Margareta Bielke hade, efter sin makes död, den 13 april 1633 i den lilla tyska staden Anklam födt en son, som erhöll sin tappre faders namn Nils. Gossen åtföljde modern till hemlandet och vårdades af henne, till dess att hon tio år senare afled. Per Brahe ombesörjde begrafningen (den 26 juni 1643) i Storkyrkan i Stockholm, hvarefter liket nedlades vid Nils Brahes sida i Ryds kyrka'). I egenskap af förmyndare för sin broders båda barn omhändertog riksdrotsen deras egendom. De vistades dock ej i hans hus, utan för det mesta hos sin farmoder fru Elsa, än på Rydboholm, än

') Nils Brahes värja, under 2 '/» sekel förvarad i koret i Ryds kyrka, finnes numera uppsatt i rummet med Braheporträtten å Rydboholm. Vid värjfästet är knuten en lapp med följande inskription: •Till efterkommandes underrättelse.

Sal. Hans Excellence Herr Grefve Nils Brahes, Svea R. Råd samt General af Infanteriet och Öfverste af alla Kongl. Garde till Häst, Wärja, som denne Herre burit vid sin sida i alla de Occasioner Han haft den lyckan att visa sin underdåniga Zelle för sin Konung och Fädernesland, intill dess Han blef vid Lützen skjuten, och Kiöl-leren ligger i den gamle Brahe grafven på dess likkista 1632.»197

pä hennes änkesäte Dimbo gård i Västergötland. [Godset hade redan 1618 hamnat i Abraham Brahes ägo]. Efter att sedan någon tid hafva studerat vid akademin i Uppsala sändes grefve Nils, som vid 1650-års riksdag första gängen representerat Braheätten, ut i världen för att odla sitt vett. Resan blef läng — den utsträcktes ända till Nordafrika — ocli fortgick under flere år. Till sin farbroder skref unge grefven ofta bref, än på svenska, än pa latin. De äro fulla af tacksamhetsuttryck för den hulda omvårdnad ynglingen alltid fatt åtnjuta af sin faderliga beskyddare. Att komma fram i utlandet gick för Nils lätt, ty drotsen torde försett honom ej blott med en tillräcklig reskassa, utan ock gifvit honom talrika rekommendationer. Af dessa hafva vi sett dem citerade, hvilka voro adresserade till Ludvig XIV, kardinal Mazarin samt konung Johan i Portugal. Grefve Nils återvände under senare hälften af 1656 hein, till innerlig fägnad för fastern fru Kristina. Hon afslutade ett bref till drotsen med orden: „Min käre bror, af Nils har I icke allenast en kär broderson, utan ock en lydig och ödmjuk och tacksam son, som er skall älska, höra och tjäna". Fru Kristinas spådom blef verkligen besannad i sa måtto, att Nils Nilsson Brahe, tidigt utsedd till sin farbroders universal-arfvinge och af ett böjligt lynne, troget vandrade i grefve Pers fotspar och städse visade honom aktning och tillgifvenhet. —

De glada festernas tid på Åbo slott var emellertid slut. Per Brahes gemål, fru Kristina Katarina, som tidigare sa ofta varit sin man följaktig pa langa och besvärliga resor, begynte klaga öfver svära smärtor i sitt ena knä. De ökades sä, att hon i början af 1650 ofta måste lata bära sig. Sjukdomen tog „hårdare till och delade sig mångenstädes i kroppen". Grefvinnan höll sig icke dess mindre ännu en tid bortåt „lustig och skämtig" och

') I Skoklostersamlingen finnes ett latinskt bref (dat. den 3 mars 1656) af konung Johan till P. Brahe. Af skrifvelsen framgår, att det utgjorde ett artigt svar på drotsens rekommendation för Nils och att denne skulle hemföra brefvet till sin farbroder.198

uthärdade tåligt alla plågor. För att ett ombyte af luft om möjligt skulle hämma sjukdomen, fördes hon i maj ut pa landet, men blef kort därpå återhämtad till slottet. Det såg betänkligt ut. Hennes själasörjare uppvaktade

20. KRISTINA KATARINA BRAHE, född STENBOCK. Efter en tafla i Skokloster.

henne ofta, och den 9 juni intogo makarna Brahe nattvarden för sista gången tillsammans. Den 13 juni minskades krafterna ytterligare, och man hörde den sjuka ett par gånger utbrista: „0, gode Gud, hjälp mig! Herre Jesus, förbarma dig öfver mig!" Följande dag mellan kl. 12 och 1 inslumrade grefvinnan efter att hafva lefvat 42 àr samt i 22 ar varit sin makes trogna följeslagarinna.199

Den 29:de firades med stor solennitet en sorgegudstjänst på slottet. Likpredikan öfver innehållet i v. 7—9 i 116 psalmen hölls af Per Brahes hofpredikant Jonas Betulander 1), som uti „en kristlig utfärds-sermon" i korthet redogjorde för den aflidna grefvinnans personalier och saliga ändalykt. Såsom seden bjöd, prisade han högt den aflidnas förtjänster, men det förefaller oss som utan synnerlig öfverdrift. Han säger: „Den saliga grefvinnan var af allt sitt hjärta dygdig och from så mot en som annan, vänlig och tålig så ock ljuflig i umgänge med alla människor, alltid gunstig emot dem, som hennes grefliga nåde med tjänst bebundna voro. Emot de fattiga och elända var hon gifmild och barmhärtig, hatade högfärd, undflydde nya och ombytliga seder" o. s. v.

Denna likpredikan jämte talet trycktes samma år (1650), och i skriften intogos efter personalierna latinska hyllnings-kväden, författade afÆschillus Petræus, Michael Wexionius, Magnus Salovius och Jonas Betulander, samt därutöfver en lyckönskning till den sistnämnda af J. Chronander2).

') Jonas Benjamin Betulander, prästvigd 1644, magister 1650, kyrkoherde i Borås 1653, död 1670.

*) Sorgen öfver grefvinnan Brahes frånfälle äfvensom deltagandet i den efterlefvande makens smärta, parad med vördnaden för hans högtställda person, gaf sig ock uttryck i verser, författade af iiber studiosus aboensis Ericus Johannes Justander. De trycktes i Abo 1651 under namn af

Sidste Ehretienst öfver

Den Höghädle Höghvälborne och medh alla Ädla Qvinneligha Dygder wälbeprydde Fru CHRISTINA CATHARINA STENBOCK etc.

Såsom prof på innehållet i detta otympliga poetiska alster intaga vi med moderniserad ortografi följande rader: «Hennes salig fader käre var herrn Gustaf Stenbock till Örestena friherre såsom ock till Kronebäek, arfherre till Torp och Lenna, riksråd och dertill lagman öfver tio häraderna, det säger jag försann. Hennes herr faderfader var salig Erik Gustafsson, friherre och riddare klar, riksråd och fältherre from.

Denna saliga grefvinna de första äktenskapsår

var frisk pd sin kropp och innan och prydd med höga gåfvor,

oförtrnten till att resa öfver till mång vatten och land.»200

Den 6 juli afreste grefven med sin makas stoft frän Åbo till Sverige och lät tills vidare bisätta liket i ett hvalf pà Bogesund. Öfver den förlust han lidit kände han en uppriktig sorg; därom vittnar otvetydigt det eftermäle han om sin grefvinna nedskrifvit i sin Tänkebok.

„Min saliga kära hustru reste tvenne gånger med mig till Tyskland, medan jag var i kriget därstädes. En gång sedan, då jag kom ifrån Frankfurt am Main, mötte vi hvarandra i Stettin och följdes till Preussen. Sedan tvenne gånger till Finland och då åtskilliga gånger genom hela Finland, Kexholms län och Ingermanland; följande mig såväl vinter som sommar, stående ut både godt och ondt; förutom många andra resor. Hon var gudfruktig, mild och gifmild; gaf gärna den fattiga; hurtig till lands och sjöss, så länge hälsan varade; skänkte tillika med mig till Visingsborgs skola många vackra gods och af sina egna; gaf allestädes till kyrkorna både ett och annat: gjorde

såväl inom som utom grefskapet många människor godt; var handaslög: hade godt minne; aldrig fåfäng när hon var vid hälsan; tålig under sjukdom och kors, eljest lustig och gärna ute i marken; hennes umgänge var med de gudfruktiga och enfaldiga; älskade inga kostliga kläder, ej heller prakt; hatade högfärd och kräslighet. Hennes död beklagades såväl i Finland, där hon mycken hyllest hade, som allestädes. Betjäningen sörjde henne mycket".

Medan förberedelserna till begrafningen i grefskapet med ifver fortgingo, lät Per Brahe utskrifva talrika inbjudningar till den högtidliga akten samt undertecknade dem egenhändigt. Ett i Uppsala universitets bibliotek funnet exemplar af bjudningsbrefven, adresseradt till Åke Oxenstierna, aftryeka vi in extenso med bibehållande af originalets ortografi.

Wälborne Herre, Kåhre Frände.

Näst min kärlige helssan medh hwadh mehra ähra och gåt Jagh förmår af Gudh alzmäcktigh tilförene; Kan Jagh min K. F:de Sårgeligen icke förhålla, huru såssom Gudh den aldra-högste hafwer täckts genom den timeliga döden ifrån denne Jämmerdaalen till sigh kalla vthi den ewiga glädien min Elske-lige dygderijke K. hustru och Grefvinna, fordom den högh-201

välborne Frv, Frw Christina Catharina Steenbåck, Grefvinna till Wijsingzborg, Frijherinna till Rydboholm och Lindholm, bohren Frijherredotter till Cronobäck och Oresteen, Frw till Torpa och Leena, den 14- Junij nästförleden pä. Åbo Slåt, hvars siäll den högste Gudh ewinnerligen hugne, och Kråppen mz alla Christrogna på, den ytterste dagen een frögdefull up-ståndelse torläne. Och emädan inthet tiänligare är, än låta the döda komma till sina hvilorum; Hwarföre hafwer Jagh sådant genom Gudz nådh achtat at förrätta och fulborda på Wijsingzöö den 112 Januarij näskommande. Är fördenskull till honom min kährlige begähran, han täcktes min Sahl. K. hustru och Grefvinna den j-ttersta ähran bewijsa, sampt mig den goda vänskap betee, och obesvärat dagen tilförenne på Wijsingzborg sigh finna låtha, och tädhan det Salige lijket till sit hvilorum beledsaga, Sedan etfter des förrättelse dijt igen sigh begifva, tagandes till täcke, hwadh Hwset förmå. Sådan och all annor ähra och god benägeuheet, låfwar Jagh migh med all willigh tiänst och godh vänschap att förschylla. Och befaller honom här medh vnder Gudz milda beschärm till alschöns välmåga, kährligen. Aff Stockholm den — 6 Decemb. 1650.

H. T. F:de A. Per Brahe Greffve till Wissingsbårg.

Beträffande självfva begrafningen hafva vi intet att förtälja. Den aflidnas stoft nedlades i en tennkista, hvilken än i denna dag star att bese i grifthvalfvet i Brahekyrkan pà Visingsö. Öfverst pa locket är fäst ett krucifix af förgvlldt silfver, och kistan bär följande inskrift: ..Christina Chatarina Stenbock, Comitissa in Wisingsborg, Comitis Petri Brahe, Regni Sveciæ Drotzeti, Conjux Di-lectissima, nata Drottningholm Anno 1608".

Året 1650, som bragt Per Brahe förlusten af en älskad maka, gick ej till ända, innan ett nytt dödsfall inträffade. Hans ålderstigna moder, som ett par år varit sängliggande på Rydboholm, afled i november'). Sonen antecknade fru Elsas bortgång med orden: „Som hon väl

Af hertig Adolf Johans långa, mycket gudligt hållna, kondo-leansbref framgår, att dödsfallet inträffat några dagar före den 22 november.202

och med stort beröm hos alla människor lefvat hade, alltså tog Gud henne till sig i den eviga friden". Det gamla hemmet Rydboholm stod nu tomt. Dess ägare, grefve Per, reste äter till Finland, systern Margareta vistades med sin man i utlandet, fru Kristina uppehöll sig på sitt änkesäte Hessle, och den andesvaga brodern Karl vårdades, ingen till glädje, på Bogesund.

Vid Per Brahes återkomst till Sverige möttes han af en ny uppskakande Jobspost. Hans farbroders, gref Magni, änka fru Helena Bielke, som ingått äktenskap med riksrådet Klas Larsson Fleming (se noten sid. 187), hade den 18 augusti i närheten af Vaxholm företagit en båtfärd, hvilken stod i samband med ett jaktparti, anordnadt af familjens manliga medlemmar, och utfärden slutade så olyckligt, att icke blott den 59-äriga fru Helena drunknade, utan att samma öde drabbade äfven hennes styfdotter en 25-årig fröken Anna Fleming, dennas sma brorsdöttrar Anna och Helena (barn till Stockholms ståthållare Herman Fleming) samt jungfru Margareta Silfversparre.

Ett år förgick därpå stilla och tyst, tills det följande, 1652, åter bragte cn glimt af lycka. Grefve Pers dotter, den unga pfalzgrefvinnan, hade födt en son, som morfadern till fägnad erhållit namnet Gustaf Adolf. Men den lille pfalzgrefven afled snart, och hvad som vida värre var, hans moder, som redan länge lidit af försvagad hälsa, insjuknade äfven och afsomnade några manader senare den 7 april 1653 i Vadstena.

Så snart underrättelsen om pfalzgrefvinnans dödsfall nått Axel Oxenstierna, skyndade denne, ehuru för tillfället illamående, att den 20 april 1653 från Stockholm uppvakta riksdrotsen med en hjärtlig kondoleansskrifvelse. I detta bref, det sista kanslern skref till drotsen, uttalar han sitt uppriktiga beklagande öfver att grefven nödgats Öfverlefva sin dygdiga dotters och enda barns frånfälle. Han försöker dock trösta den sörjande fadern med hänvisning till det oundvikliga slutet på all glädje och det säkra hoppet om ett återseende i en bättre värld. En försäkran om orubblig tillgifvenhet och en erbjudan att203

efter förmåga stå drotsen till tjänst, så länge kanslern lefde, afslutade brefvet.

Äfven af sin svåger Johan Oxenstierna fick drotsen emottaga ett hjärtligt bref. I sitt svar, dateradt Stockholm den 26 maj 1653, skrifver han: „Gud vet hvad för en stor sorg min kära enda dotters dödliga frånfälle var och är och tackar min käre svåger och alla, som däröfver med mig så stort medlidande bära".

Pfalzgrefvinnans hk bisattes den 28 augusti 1653 i Visingsö kyrka. Den vackra tennkistan star där prydd med vapensköldar och en prålande, lång latinsk inskription, som vittnar om grefve-faderns andrj ghet, rikedom och — saknad.

Vid 50 års ålder stod salunda Per Brahe ensam utan föräldrar, maka och barn; i hans omgifning liade stora förändringar] inträffat, och vi äro böjda för att anse, att tiden omkring 1650 äfven i andra afseenden blef en vändpunkt i hans lefnad. Det är visst sant, att hans jämna, lugna temperament och den konservativa anläggningen af hela hans karaktär stred mot omkastningar i åsikter och handlingssätt. Hans utveckling fran yngling till man och från man till gubbe fortskred ock utan att gränserna mellan de tre åldrarna kunna markeras, men likafullt te sig hufvudtidskiftena före och efter 1650 något olika. Då Per Brahe efter sin hustrus död för alltid lämnade det af honom varmt omhuldade Finland, hade han den bättre delen af sin bana bakom sig. Hans arbetskraft och ifver hade dittills varit obrutna, det allmännas väl hade varit främsta målet för hans sträfvanden; därefter börjar tidtals en viss maklighet och egoism göra sig gällande. Grefven tänker lika mycket på den del af Sveriges jord, som var hans egen, som på det stora hela. Han hade lärt känna människorna, värdesätta deras motiv och handlingar och förstår, själf nyttig för många, att betjäna sig af andra. Klok, beräknande och praktisk, utvidgar han sina possessioner; ban odlar fält och fagra trädgårdar, bygger slott, städer och skolor, skänker silfver och skrudar till kyrkorna och ter sig gentemot sina talrika underhafvande som en204

god husbonde; i allt tyckes lyckan och framgången sta honom bi. Äfven i den yttre politikens irrgångar kan han ofta klart blicka in, tack vare sitt icke adelsmanna-utan sunda, praktiska landtmanna-fürständ; men vid granskningen af den sociala utvecklingens och statsekonomins kraf, fördunklas hans blick af egna aristokratiska synglas, och ju äldre han blir, dess stadigare omslutes ban af laisser-allerpolitikens mäktiga vågor. Kraften star ej mer den tidtals uppflammande viljan bi i banandet af en egen rak väg.

Vid 50 års ålder stod såsom nämndt Per Brahe ensam, och hans skrymmande rikedomar kunde ej fylla tomheten i hemmet. Han upptog därför planen att söka sig en ny följeslagarinna genom lifvet. De oreflekterande känslornas tid var längesedan förbi. Det var därför iektj ett lidelsefullt hjärta utan ett beräknande hufvud, som ledde riksdrotsens stråt förbi alla blomstrande glada grefvedöttrar till en stadgad dam, nog rik och nog högättad att passa till gemål at Sveriges första ämbets- och adelsman.

Vi hafva ej varit i tillfälle att konstatera, när bekantskapen mellan Per Brahe och Beata Do la Gardie blef af den förtroliga art, att frågan om ett giftermål dem emellan togs upp. Det första bevarade brefvet från grefvinnan till hennes blifvande make notificerar om den första nödiga förutsättningen. En högt bedröfvad änka, meddelar hon den 26 maj 1651 från Stockholm, att hennes käräIsklige herre och man Lennart Torstensson, grefve till Ortala, efter manga års vedermöda och sjukdom den 7 april aflidit, och inbjöd sin „käre broder" att den 29 juli öfvervara

jordfästningen i Riddarholmskyrkan. Törhända att grefven efter denna tidpunkt blef i tillfälle att göra fru Beata nagra tjänster vid de vidlyftiga affärernas utredning. Kanhända att de därvid, båda stadgade till ålder och lifserfarenhet, upptogo tanken pa att de lämp-

') Hennes föräldrar voro riksrådet Johan Fontusson De la Gardie och Kristina Oxenstierna, kanslerns syster.205

ligen kunde förena sig som ett äkta par. Uppgörelse i sadant syfte blef träffad, men hvardera parten förbehöll sig fullkomlig handlingsfrihet beträffande skötseln af sin ekonomi. Bröllopet firades den sista juli 1653 „rätt och slätt", som brudgummen därom antecknat.

Fru Beata var en driftig kvinna med utpräglade anlag för skötandet af jordagods och affärer. Oftast befann hon sig visst i sin makes sällskap, men gjorde ock icke sällan resor mellan Ortala, Lennartsnäs m. fi. af de Torstenssonska domänerna, hvilkas ekonomi hon förestod. Sm „allra käraste herr man och fader" tog hon i svårare fall till råds eller delgaf honom på förhand sina planer. Sålunda skrifver fru Beata den 5 augusti 1657, att hon å sin omyndige sons, grefve Anders, vägnar stod i beråd att för 30,000 riksdaler inköpa det vackra godset Penningby i Länna socken, Uppland. Sonen var ifrig för saken. De disponibla tillgångarna för tillfället medgåfvo dock ej utbetalning af en så stor summa, hvarför grefvinnan säger sig komma att tillgripa sonens stora ljuskrona och diverse annat af silfver, hvilka föremål skulle nedsmältas och förvandlas till dalrar. Denna affär') var det väsentliga i brefvet. I förbigående säger hon sig förnummit om mannens goda hälsa, inflickar en interjektion om „den onde och hätske fienden" dansken samt lofvar att komma till Göteborg, så snart hon finge bättre tid.

Några månader senare berättar grefvinnan åt sin gemål, att Ulfsparren begärt hennes systerdotter Märta till hustru. Jungfrun tycktes ej vara emot saken, men däri misstog sig fru Beata, eller ock bytte flickan snart tycke, ty den 12 juli 1659 skrifver mostern: „Märta hafver kärligt sinne till Arvid Ivarsson och vill hafva bröllop den 25 september".

I denna stil fortgick fru Beatas korrespondens.

') Det ifrågasatta köpet af Penningby kom till stånd, i det att Herman Fleming, ägaren, genom salubref, dateradt den 25 augusti 1657, afstod godset för 36,000 riksdaler. Utöfver denna köpeskilling nödgades grefvinnan å sin omyndiga sons vägnar gifva Fleming en föräring af pärlor, hvilka i värde uppskattades till 1,600 rdr.388

Beträffande grefvinnans utseende hafva inga upplysningar stått oss till buds. Skokloster-galleriet inrymmer ej något porträtt af henne, och på en förfrågan, framställd (1903) till landshöfdingen i Kristianstad, grefve M. G. De la Gardie, hafva vi fått det besked, att i släktens ägo icke finnes något konterfej af henne.IX.

Per Brahe i Sverige 1650—1654.

Då Per Brahe i början af juli 1650 återkom till Sverige, fann han ständerna samlade. I Stockholm vimlade det af folk. Ståndens representanter hade synnerligen manstarkt infunnit sig, ty man anade, att viktiga frågor komme att afgöras, och dessutom förestod drottningens länge uppskjutna kröningsfest. Det utvecklades en lifaktighet som sällan förr. Officiellt och i privata kretsar diskuterade man om statens angelägenheter, och den länge tillbakahallna underströmmen af missnöje bland de ofrälse stånden böljade allt mäktigare fram. Dessa väntade betydliga skatteafskrifningar, eftersom det tyska kriget var slut och rika provinser vunnits, men i stället gick regeringspropositionen ut på ny utskrifning och hela skattebördans bibehållande. Detta syntes orättvist, och oviljan riktade sig mot adeln, hvars medlemmar ansågos bära skulden för riksfinansernas usla skick likasom för allt annat ondt, som tyngde de ofrälse. Deras ledare trädde i liflig förbindelse med drottningen, och hon uppmanade dem ifrigt att klaga öfver adelns företrädesrättigheter och gaf dem rundliga löften om hjälp och skydd. Den öm-taliga frågan om godsafsöndringen togs öppet upp, och i trots af adelns vresiga protester inlämnade präster, borgare och bönder till drottningen en petition om återkallandet af de bortförlänade godsen.

I detta politiska virrvarr, ytterligare stegradt genom intriger och hemliga nidskrifter, mäktade Per Brahe ej208

intaga rollen af en mäklande och försonande ledare. Han ställde sig bakom Axel Oxenstierna, som, ehuru ålderstigen och sjuklig, ej tvekade att, sa godt sig göra lät, söka försvara adelns privilegierade ställning och äfven lyckades bringa saken därhän, att i riksdagsbeslutet icke intogs yrkandet pä den fruktade reduktionen. Äfven drottning Kristina, som länge vacklat mellan de stridande parterna, var tillfredsställd med denna utgång. Ett atertagande af de län, som hon gifvit, syntes motbjudande, och hon vågade ej öppet bryta med rikets första stånd, hvars uppkomst och utveckling hon dittills sà föga välbetänkt främjat.

Som en redogörelse för händelserna vid 1650-års märkliga riksdag skulle kunna fylla flere tiotal sidor, måste vi afsta fran att lämna en sadan och nöja oss med att ur akterna anföra en dialog, hvilken kastar ljus öfver de åsikter Per Brahe därvid förfäktade.

En riksdagsscen den 15 oktober 1650.

(Uppträdande: rådsherrar oeli ständerdeputerade).

En bonde: Riket delas bort; här är icke igen en bonde under kronan.

Drotsen: Af riket delas ingenting bort, icke heller afsöndras bondgårdarna fran kronan, men det vore en afsöndring frän riket, om at arffursten (Karl Gustaf) gàfves ett eget län.

Bonden: Adelns goilsköp fortgå, och godsen afsöndras till evärdelig tid fran kronan.

Drotsen: Viljen I dà, att köpen skola gà tillbaka'.' Vore det kanske reputerligt för riket, att Kongl. M:ts ord och underskrift ryggas och åtrås? Hvilken säkerhet ägde man då i laga fang? Hvarför missunnen I andra, medan eder sker lag och rätt och I sitten i fred och ro'.' Genom fürläningarna och frälseköpen har kronan haft fördel; trakter, hvilka statt öde, äro nu populerade och uppbrukade, „ty ingen köper något till sin egen skada". MedVid riksdagen 1660.

eder handlas väl. I ären fritt folk. Edra barn få stanna hemma eller flytta hvart de vilja.

Då en annan bonde: För bönderna finnes det ej mer någon rätt; dem tages ifrån allt hvad de äga.

Drotsen: Hvem är din husbonde?

Bonden ville ej uppgifva namnet, ej heller kunde han nöjaktigt förklara hvad han med sitt allmänthållna uttryck afsett.

Drotsen: I klagen så mycket öfver edra stora besvär. Jag åter ville säga: I hafven aldrig haft det bättre än nu!

Skattmästaren: Ja, det fanns tider, då bönderna hade att erlägga 36 olika skatter och därjämte trycktes af borgläger!

Drotsen: Frånser man den för tillfället rådande dyra tiden, så sitta nu präst, borgare och bonde inne i Guds kålgård!

Ärkebiskopen: Bönderna framföra allmänna klagomål; någon enskild frälseman vilja de ej utpeka för att icke självfva drabbas af straff.

Drotsen: Skola då alla plikta, eftersom I i gemen klagen? Hvar har man hört om en sådan lag?

Bönderna: Att klaga i hofrätten tar mycken tid.

Drotsen: Man kan icke rifva sig i stycken. Rätten behöfver tid för att hinna sitta öfver målen och döma.

Denna diskussion ledde till intet resultat. Alla parter bibehöllo sina förut fattade åsikter. Att Per Brahe trodde sig stå på rättvisans sida, bevisar den anteckning han i sin Tänkebok infört om 1650-års riksdag. Utan att förmå bedöma situationen riktigt skrifver han, att en del illvilliga bland ständerna upptagit frågan om godsens restitution, därmed illa fägnande förtjänte män, hvilka hemfört fred och seger. „Riksens råd måtte mycket patientera och likväl af kärlek till fäderneslandet med högsta flit vända allt till det bästa. Orimliga protestationer

koncipierades, dem de illvilligaste skrefvo under. Gud tillräkne dem icke, att fäderneslandet genom en parts otacksamhet

måste lida! Redligt folks böner hos Gud kunna mycket gälla!"

Läsningen af dessa satser framkallar ofrivilligt bilden af fariseen, som självrättfärdig slog sig för sitt bröst, tacksam öfver att ban icke hörde till publikanerna eller omfattade deras syndiga åsikter.

Medan striderna vid riksdagen fortgingo och de hemmavarande på landet ledo följderna af nöd- och sorgeåret 1649, redde sig Stockholm att fira Kristinas kröning. Den försiggick söndagen den 20 oktober i Storkyrkan; ärkebiskop Lenæus och riksdrotsen Brahe satte kronan på drottningens hufvud. Ståten och prakten voro utan like: äreportar och flaggprydda saluterande örlogsfartyg, guldsmidda vagnar efter silfverskodda hästar, läcker mat, starkt öl och pärlande vin, allt hade blifvit an-skaffadt — för upplånade eller utpressade penningar. Efter kröningens slut följde en rad af ståtliga, fester, hvilka bekostades af arffursten Karl Gustaf, Magnus Gabriel De la Gardie, generalerna Wittenberg, Torstensson, Wachtmeister m. fi. Hvarken kanslern eller drotsen uppträdde såsom värdar. De hade många skäl att hålla sig undan från ett hof, med hvars hufvud och lemmar de ej kunde sympatisera.

Drottning Kristina hade emellertid ej många månader burit sin krona, förrän lusten att blifva dess börda kvitt gaf sig luft.

Medan Per Brahe 1651 vistades i Finland, hade drottningen den 7 augusti första gången officiellt framlagt sin afsikt att nedlägga kronan till förmån för den utkorade arfprinsen Karl Gustaf. Rådet, med kanslern i spetsen, afstyrkte på det bestämdaste denna plan, men Kristina vidhöll envist sin föresats och sade sig vilja låta det till Stockholm inkallade ständerutskottet få del däraf. Underrättelsen om dessa nyheter påskyndade grefve Pers afresa från Finland, och den 21 september befann ban sig åter i hufvudstaden. Ungefär en månad senare, eller närmare angifvet den 25 oktober, upptog drottningen frågan om sin resignation. Drotsen, marsken och kanslern togo211

ifrigt till ordet och framlade många skäl, hvilka talade emot att den store Gustaf Adolfs dotter, som ärft Sveriges krona, nu skulle bryta sitt vid kröningen afgifna högtidliga löfte att vara och förblifva Sveriges regent. Diskussionen fortgick i dryga fem timmar, men därmed vanns endast ett uppskof i hufvudfrågans afgörande. — I början af november uppvaktades Kristina af en rådsdeputation, och kanslerns vinnande vältalighet lyckades röra drottningens hårda hjärta så, att den nyckfulla kvinnan lofvade på fullt allvar afstå frän sin föresats att abdikera.

Vi hafva inga skäl att antaga, att icke kanslern och drotsen uppriktigt önskat denna utgång. Bada voro Vasaätten varmt tillgifna, och följderna af en tronafsägelse syntes dem i allo olycksdigra. Blotta tanken på en sådan möjlighet föreföll dem så ny, omotiverad och motbjudande, ja, så utan motstycke i världshistorien, att de under inga villkor kunde medverka till dess utförande.

Rikets tillstånd ingaf dem och alla andra tänkande medborgare allvarliga farhågor. Främmande ondt tycktes vilja undantränga allt inhemskt godt. Särskildt föreföll det Per Brahe, hvilken flere månader vistats på landet, som om allt hölle på att gå öfver ända genom drottningens och hofmannens ursinniga slöseri. Den anständiga ståt, en förmögen, välboren frälseman dittills haft rätt att föra, ställdes ju i skuggan af vanbördingars och nybakade adelsmäns, efter utländskt mönster, drygt tilltagna lyx'). Och till sin häpnad och förtrytelse såg drotsen, huru rådet och hela adelsståndet började förändra fysionomi. Drottningen hade ökat rådsherrarnes förr valda krets till 29 medlemmar, ehuru 1634-års regeringsform fastställde antalet till 25. Under riksdagen 1650 hade af ofrälsefrön nppdrifvits 24 färska adliga stamträd, och under år 1651 hade på Kristinas obegränsade välvdjas fält ytterligare 34

') Per Brahe yttrade den 3 november 1051: t Man insinuerar mycken fåfäng påkostnad på bröllop, barnsöl etc. för

ärans skull, för sina gelikars skull. Jag håller före 2 dagars ära vara mycket skadlig, när man den öfriga restens tid i oära så tillbringandes skall tillbringa».212 Per Brahe i Sverige.

nya telningar vuxit upp, de gamla ätteträden med de höga kronorna till förfång och vantrefnad. Men det var ej nog därmed; vid sidan af de 12 äldre friherrliga ätterna hade 18 nya tillkommit, och — hvad som syntes rikets förste grefve särdeles betänkligt — de 7 grefvesläkteraa hade ökats till 15. Sålunda hade exempelvis ryttmästaren A. Sternberg inom ett par år från simpelt tyskt adels-mannastånd ridit in i svenska grefveklassen, och af öfverste Schlippenbach hade innan kort skapats grefve Schlip-penbach; i bredd dänned betydde det föga, att af hof-skräddaren Holm tillklippts en Leijoncrona.

Hvad Per Brahe tänkte om de enorma förläningar, hvilka, kronan och folket till skam och skada, gifvits åt de nybakade adliga herrarne, känna vi ej närmare till. Han reste, då det led mot julhelgen, till sina gods, upptagen af privata göromål. Hans moders stoft var icke än jordfäst. Den högtidliga akten förrättades den 4 januari 1652 i Östra Ryds kyrka, hvarefter likföljet, till hvilket äfven drottningen anslutit sig, på det ståtligaste undfägnades på Rydboholm. En vecka senare afreste drotsen öfver Västerås och Örebro till sitt grefskap och dröjde där en månad.

Återkommen till hufvudstaden, vidtog Per Brahe med utöfningen af sina ämbeten. Antagligen var han närvarande vid rådets plena, men protokollen för årets två första månader ånge ej namnen på assisterande rådsherrar. Från den 1 mars till den 9 april var han säkert tillstädes, absenterade under sommaren samt återkom till mötet den 9 oktober. Då hade i senaten den förändring inträffat, att rikskanslerns bepröfvade vän, den gamle riksmarsken Jakob De la Gardie, för alltid lämnat sin plats vid rådsbordet. Till drottningens mera intima umgängeskrets vann Per Brahe ej mera tillträde. Icke heller riksskattmästaren Magnus Gabriel De la Gardie — hans företrädare Gabriel Oxenstierna hade Kristina gjort till riksamiral — befann sig numera i den kungliga nådens flyktiga solsken, sedan den franske läkaren Bourdelot och det spanska sändebudet Pimentelli efter hvarandra intagit första gunst-Händelser 1662 och 1663. 21»

tingsplatsen, „om till hennes majestäts bästa och kronans nytta, tankes olika", har Brahe försiktigt och lakoniskt antecknat. Äfven dansken, rikshofmästaren Korfitz Ulfeld, som ifrigt konspirerade mot sitt hemland, sågs ofta, grefven och kanslern till förtret, i Kristinas omgifning. Ja, hon förde honom en dag upp i självfva riksrådet och låt honom där framställa sina åsikter om lämpligheten af ett anfallskrig mot Danmark. Åt drotsen gafs i uppdrag att ånföra skälen för och mot ett sådant fälttåg. Summan häraf blef, att företaget tycktes vara alltför riskabelt, då juten syntes så väl rustad. Kristina lät ock sina eröfringsplaner fara, sedan kanslern kraftigt uppträdt emot desamma. Drottningens förtroende till den bepröfvade råd-gifvaren började således återvända.

Vid riksdagen i slutet af 1652 spelade Axel Oxenstierna och landtmarskalken Krister Bonde framstående roller. Drotsen yttrade sig endast tvenne gånger, och då skedde det kort. Riksdagsbeslutet undertecknades af honom den 24 december, efter det han i sin egenskap af Finlands generalguvernör fått i uppdrag att underhandla med storfurstendömets, till mötet ej inkallade, ständer om beviljandet af samma gärder, som riksdagen i Sverige lofvat utgöra.

Af viktigare tilldragelser ur Per Brahes hf år 1653-hafva vi redan omtalet hans andra bröllop. Mot slutet af samma år blef riksrådet Bengt Skytte anklagad för delaktighet i Messeniernas majestätsbrott, men blef frikänd af Svea hofrätt. Utgången fägnade drotsen, som däri såg ett bevis för att justitieväsendet ännu stod på goda fötter, „medan de andra kollegierna voro till en god del förfallna". Det var dock ej såsom ett erkännande för rättvisans vårdande, som en stor utmärkelse höll på att komma drotsen till del, utan af en helt annan obetydlig orsak. Kristina, icke nöjd med att hafva upphöjt den 22-årige gunstlingen Klas Tott till grefve, önskade ock göra honom till hertig. Detta ovanliga nådebevis kunde dock ej komma ensamt ynglingen till del. Drottningen tillkallade Axel Oxenstierna och Per Brahe och erbjöd214 Per Brahe i Sverige.

sig att för deras stora förtjänster om fäderneslandet upphöja dem till hertigar. Kanslern afböjde med bestämdhet planen, drotsen gjorde detsamma, och hela frågan fick förfalla.

Året 1653 hade gått till ända. Den sista januari 1654 lämnade Per Brahe sitt grefskap och reste långsamt fram på väg till Uppsala. Först den 14 februari på kvällen närmade han sig sitt mål och mötte utanför staden drottningen, som gjorde en åktur i sällskap med Pimen-telli, Ulfeld och andra utlänningar. Fordonen stannade, drotsen skyndade fram, och Kristina räckte honom nådigt handen, uttalande sin fägnad öfver återseendet.

Anländ till Uppsala, där det vimlade af främmande l), emottog drotsen bekräftelse på ryktet, att Kristina återupptagit tanken på en tronafsägelse. Rådet hade redan fått del af hennes beslut och framlagt en protestskrifvelse. Tidigt på morgonen den 26 februari kallade drottningen senaten åter samman, „proponerandes och upprepandes allt det förriga, sägandes åt oss alla, att hon ville afdanka ifrån regementet. Hon begärde icke vårt råd, utan toge sitt eget, viljandes oss det allenast kungöra. Rätta orsaken till detta — sade hennes majestät — skulle med tiden blifva uppenbar nog; men Gud vet rätta grunden därtill. När nu ingen af rådet svarade, steg jag upp, hållandes hennes majestät oppositum med allvar och på bästa sätt

') Ibland de många utlänningar, hvilka under våren 1664 uppehöllo sig i Uppsala, intog den engelska gesanten B. Whitlock© en bemärkt plats. En dag i början at mars var han på uppvaktning hos drotsen och gjorde därvid följande iakttagelser. Utanför drotsens audiensrum posterade tvenne drabanter. Engelsmannen steg in och blef väl emottagen. Drotsen var klädd i en svart röck, utan kappa, och svart skinnfodrad mössa samt bar ett bälte med svärd vid sidan. Han uttalade sig med vänskap och aktning om England och dess förhållanden. För sin gäst berättade drotsen ock, att han förr varit generalguvernör öfver Finland, ett land hvars stora omfång, folk och städer berömdes. Samtalet fördes på latin, hvilket språk grefve Brahe väl tycktes behärska. Då Whitlocke aflägsnade sig, medförde han det intrycket, att drotsen, hvars ämbete i riket han jämförde med en vicekonungs, var en ärlig och sympatisk man.

jag kunde, sägandes, att hon stridde mot Gud, sin ed och naturen, mot sitt majestät och folkens rätt, och den, som rådt därtill, hade gjort som en skälm och icke en ärlig man".

Kristina inföll, att sådant tal vore väl starkt; hon kände till mången högtställd man, som vore villig att ej blott godkänna, utan äfven understöda hennes resignation. Drotsen svarade, att han hade fog för sina ord, men bemöttes med inkastet, att saken, som man tvistade om, gällde drottningen och ej rådet. Drotsen förfäktade dock sin mening, att den rörde hela riket. I 12 år hade förmyndarstyrelsen gjort sitt bästa för att i Kristinas hand kunna lämna riket i ett godt skick. Hon hade mottagit kronan och inför Guds ansikte svurit att regera Sverige efter lag, icke att afgå emot lag. Bådet, som på sin svåra post försökt göra sitt bästa, och undersåtarne förtjänade annan lön än att öfvergifvas af regenten. Ingen redlig man komme att med sitt namn bestyrka tronafsägelse-akten.

Då Kristina öfvermodigt invände, att hon likafullt hoppades, att äfven drotsen skulle teckna under, utbrast denne: „Det sker aldrig, förrän hennes majestät mig och alla andra svenskar förlåter; sedan kan jag intet ändra". Drottningen fortfor att vidhålla sin afsikt, och då kanslern märkte detta, föreslog han, att tronskiftet måtte ske, ju förr dess hellre. Sålunda stannade man vid beslutet, att ständerna borde inkallas till den 1 maj och att Kristina i deras närvaro skulle nedlägga spira och krona.

At drotsen, kanslern och några andra rådsherrar gafs i uppdrag att i samråd med drottningen genomse regeringsformen — „så att den blifvande konungen något tydligare visste sin rätt och sina skrankor, riksens råd sitt ämbete och sin myndighet och ständerna sina skyldigheter och sin rättmätiga frihet". Det blef emellertid ej tid öfrig till utförandet af detta värf, hvars resultat hade bort utmynna i en inskränkning af konungamakten, högadeln till favör.

Arfprinsen Karl Gustaf kallades till Uppsala samt

emottogs med stora ärebetygelser. Därefter vidtogo långvariga tvister om drottningens framtida underhåll. Hennes pretentioner voro synnerligen dryga och mötte motstånd, främst därför att hon nu för egen räkning gjorde anspråk på inkomsterna från gods, hvilka hon själf bortförlänat åt andra personer. Af drotsen och ett par andra rådsherrar öfvertalad, tycktes Kristina ändtligen böjd för att afstå från Ösel och Pommern, men „arga människor,

dem eftervärlden med deras tillbörliga färger teckna lär", intalade henne att stå vid sin första fordran. Den 23 maj diskuterades den ömtåliga frågan i senaten, och de närvarande enade sig om att föreslå åt Kristina ett ansenligt lifgeding. Af „skrymtaren riddar Röd", såsom Per Brahe yttrar sig, i förtid underrättad om rådets beslut, infann sig Kristina följande dag mäkta förgrymmad i rådskammaren och befallde rådet underteckna en skrift, genom hvilken åtskilliga donationer i Pommern, Mecklenburg och på Ösel utan vidare skulle återtagas för att komma henne till godo. „Perplexitet och tysthet varade länge". Sist tog drotsen till ordet och framhöll allvarligt det obilliga i att beröfva förtjänta män de utmärkelser drottningen bekräftat med sitt eget namn och signet; den vänstra handen sloge då ned hvad den högra upprättat. — Somliga af rådsherrarne „mumlade sakta för sig", andra åter erbjödo sig att mot vederlag afstå från de gods drottningen själf önskade komma i besittning af.

Den omtvistade saken drogs inför ständerna och löstes på ett sätt, som drotsen sökt motarbeta. Djupt upprörd häröfver, uttalar han den förhoppning, att Gud ej måtte hämnas på Sverige för den oförrätt, som sålunda tillfogats välmeriterade män. Han betonar kraftigt i sina dagboksanteckningar, att Kristina af naturen hade ett godt hjärta samt var dygdig, gifmild och god, men onda rådgifvare ledde hennes vilja och missbrukade hennes frikostighet, sig själfva och andra ovärdiga personer till upphöjelse och ekonomisk vinning.

Ehuru manad att icke vidare tala med drottningen i denna sak, begaf sig Per Brahe, åtföljd af Karl GustafKristinas abdikering. 21T

Wrangel, till slottet och förmådde där Kristina att underskrifva en förklaring, att återtagandet af de bortförlänade godsen ej i framtiden borde gälla som prejudikat. Därefter aflöste viktiga händelser hastigt hvarandra. Rådet och ständerna godkände tronbytet, och Karl Gustaf undertecknade sin regentförsäkran. Det var åter drotsen, som, i spetsen för ett ständerutskott, presenterat akten till underskrift, och han prisar den välvilja och gunst den nye konungen därvid och framdeles lade i dagen gent emot honom. Ja, då Per Brahe några dagar senare inbjudits till en måltid, hade Karl Gustaf vid bordet intagit den anspråkslösare och drotsen fått den förnämligare platsen.

Den 6 juni, med oro och spänning emotsedd, var inne. Tidigt på morgonen sammankallade Kristina regina för sista gången riksrådet och aftackade dess medlemmar i varma ordalag. Sedan hon därpå återvändt till sina gemak och iklädt sig en kunglig skrud — hvit atlaskjor-tel och purpurmantel — inträdde drotsen och satte kronan på hennes hufvud. Han yttrade därvid, att det nu skedde för andra och sista gången; aflyfta den skulle han icke. I ständernas närvaro försiggick sedan tronafsägelsen, „en medömklig akt", kallar drotsen den. Kristinas afskedstal rörde många till tårar; hon stod där „skön som en ängel". Då ögonblicket kom, att hon skulle nedlägga kronan, gaf hofmarskalken drotsen en vink. Denne rörde sig ej från stället. Drottningen upprepade tecknet, men utan påföljd. Hon nödgades därför själf aflyfta kronan från sitt hufvud. Då först framträdde drotsen och emottog regeringsmaktens högsta symbol ur hennes händer. Dramat var slut.

Klockan 2 på eftermiddagen vidtog ett annat skådespel. Arfprinsen, som i svart dräkt öfvervarit Kristinas tronafsägelse, syntes nu, iförd en dyrbar skrud af silfver-dnk, på en hvit gångare, omgifven af rådet och ridderskapet, styra kosan till domkyrkan. Templet var prydt med väfda tapeter (icke kronans, utan lånade), gröna växter och blommor, och invid högkoret försiggick Karl X Gustafs kröning. I kraft af sina höga ämbeten satte riks-21. KARL X GUSTAFS kröningsakt i Uppsala domkyrka.

Efter ett kopparstick från 1688 i S. Pufendorfs historia. Siffrorna beteckna: Il konungen, 2) Per Brahe; mellan dem synes ärkebiskopen, 3) adelsmän och rådsherrar saml 4) biskopar och andra klerker.Tronskiftet.

219

drotsen Brahe och ärkebiskop Lenæus kronan på hans hufvud. Efter aktens slut serverades i slottet en kröningsmåltid i).

Följande dag svuro ständerna på slottets borggård åt den nye konungen trohetsed, och grefvar samt friherrar afgåfvo länsed. På kvällen hade Karl Gustaf inbjudit Kristina till en sista afskedsmåltid; endast tvenne kuverter funnos framsatta; alla de uppvaktande stodo kring bordet. Drottningen underhöll sig lifligt med drotsen, och denne uppger, att följande replik därvid växlades:

Kristina: Det är bättre att hafva folk af kondition hos sig än vara kringhvärfd af en hop slätt folk.

Brahe: Detta är visst och klart; och har en stor hop mycken orsak att tacka hennes majestät för den höghet och det myckna goda hennes majestät satt dem uti. Emellertid förtages dem nu tillfället att visa sin tacksamhet och tjäna ers majestät.

„ Drottningen upptog allt lustigt och fritt och var själf till sitt vanliga och lustiga humör."

Sent på aftonen under mörker och regn bröt drottningen upp från staden. Hon åtföljdes af konungen, ridderskapet till häst och riksråden i vagnar till färjstället vid Flötsund. Där tog hon afsked under de beledsagandes tårar. Gråten satt ock drottningen i halsen. „Det syntes allt som en tragoedia".

Från Stockholm fortsatte Kristina sin färd söderut öfver Halmstad och Öresund, passerade Danmark och nådde Brabant, där hon, fri från alla bojor, omsider kunde kasta sig i katolicismens armar.

Under tiden afslutade Karl X Gustaf riksdagen i Uppsala samt upptog i sin kraftiga hand regeringstömmarna. På det omotiverade kriget mot Bremen gjordes ett hastigt slut, och ett af Kristina framkalladt missförstånd med Por-

') Fryxell berättar, såsom ett bevis på kronans utblottade tillgångar, att endast åt adelsmännen och deras damer maten kunde serveras på silfverfat; präster och borgare fingo spisa från tenntallrikar, och bönderna fingo nöja sig med träfat. — I slottet hade Kristina åt sin efterträdare kvarlämnat endast — en gammal säng!

tugal utjämnades. Riksskattmästare!!, konungens svåger, återkallades från sin förvisning och intog sin post, och åt drotsen, kanslern och ett par andra rådsherrar gafs i uppdrag att anställa en revision i räkningekammaren.

Det befanns, att rikets inkomster och fordringar voro små, dess utgifter och skulder stora. „Jag hade ej kunnat tro, att tillståndet skulle vara så olyckligt", berättas Axel Oxenstierna hafva yttrat. Drotsen var mera sang-vinisk; han hoppades, att man genom sparsamhet och en förnuftig administration skulle kunna böta det onda. „Sera in funda parsimonia, tamen non desperandum: Deus providebit", ljöd hans reflexion öfver läget.

Den 71-åriga kanslerns krafter stodo ej längre bi med fortsatt arbete. Han nedlades på sjukbädden och slutade sin berömliga lifsgärning den 28 augusti 1654. Konungen hade intill det sista visat honom det största förtroende och en vördnadsfull uppmärksamhet. Grefve Axels äldre son, Johan, hade blifvit upphöjd till riksmarskalk och den yngre, Erik, som under sin faders sjukdom fungerat såsom vice rikskansler, hade fått löftet att blifva ordinarie innehafvare af ämbetet.

Hvilket intryck kanslerns död gjorde på Per Brahe, upplysa de historiska dokumenten ej om. Vi förmoda, det drotsen insåg, att Sverige i Axel Oxenstierna förlorat en patriot och en statsman, som ett halft sekel stått hufvudet högre än allt folket. Gjorde han det ej, stod grefvens omdömesförmåga icke i bredd med hans ställning i riket.

X.

P. Brahe under Karl X Gustafs regering. 1654—1660.

Långt före den tidpunkt, då Karl X Gustaf vid 32 års ålder besteg Sveriges tron, hade mellan honom och Per Brahe rådt ett vänskapbgt förhållande, och den senare blef tidtals i tillfälle att göra den unge pfalzgrefven vissa tjänster. När exempelvis Karl Gustaf 1640 efter slutförda studieresor i utlandet återvändt till hemlandet och där förgäfves sett sig om efter någon tjänst, hvars utöfvande kunnat tillfredsställa hans verksamhetsbegär, var det riksdrotsen som framställde och genomdref förslaget, att han skulle beordras till anställning vid fältarmén i Tyskland. Med förtjusning emottog Karl Gustaf anbudet och afreste för att under Torstenssons skickliga ledning söka och vinna sin utbildning såsom fältherre. På hösten 1645 återvände han för att bevaka sina rättigheter och sätta sig i besittning af drottning Kristinas hjärta och hand. Detta lyckades såsom bekant ej, och då vistelsen vid hofvet för den försmådde brudgummen och tronföljaren in spe blef mindre angenäm, emottog ban 1647 icke ogärna uppdraget att i egenskap af svenska härens generalissimus afgå till Tyskland. Till denna utnämning hade ock Per Brahe gifvit sitt bifall. Då pfalzgrefven ett par år senare uppgjort sluträkningarna beträffande den Westfaliska freden och återvändt, befann sig drotsen i Finland, och då denne i sin tur återkommit, hade Karl

Gustaf dragit sig-222 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

undan till Öland. Sålunda förgick en längre tid, utan att deras vägar möttes.

Kristinas tronafsägelse och afresa från riket vållade ingen märkbar förändring i Per Brahes förhållande till tronens nye innehafvare. Karl X Gustaf hade redan förut visat vänskap och tillgifvenhet för honom och fortfor att såsom regent lägga i dagen samma känslor.

Ett par månader efter det att konungen firat sitt bröllop med prinsessan Hedvig Eleonora af Holstein-Gottorp, anträdde han en resa för att inspektera gränsbefästningarna mot Danmark och Norge. Då han därvid passerade Vadstena, uppvaktades han af drotsens utskickade, vice lagmannen Johan Gustafsson Örnevinge, som framförde en inbjudning till Visingsborg. Slottsherrn låg visst för tillfället sjuk till sängs, men detta hindrade icke, att konungen med sitt lysande följe af riksråd och generaler värdigt emottogs på Visingsö. Efter det att de höga gästerna hvilat natten öfver i slottet, hölls följande dag, den 5 februari 1655, en predikan. Sedan följde en ståtlig middagsmåltid, och i kretsen af franska sändebudet d'Avancour, Wrangel, De la Gardie, Wittenberg, Douglas, Würtz m. fi. gjorde sig konungen „rätt lustig". För hvarje gång en skål blef drucken sköts svensk lösen ur tio kanoner. Till välfägnaden hörde ock djäknesång samt musik,, exekverad med tillhjälp af trummor och trumpeter. Karl X Gustaf medförde från Visingsö, förutom minnet af ett angenämt besök, en vacker häst, en gåfva af drotsen.

Per Brahe tillfrisknade emellertid så snart, att ban kunde begifva sig till riksdagen, inkallad till hufvudstaden den 25 februari. Promemorian härom samt den korta berättelsen öfver kungsbesöket är det sista drotsen infört i sin dagbok. Hvarför han nu afbföt sina annotationer, kunna vi ej nöjaktigt förklara. Hade han ledsnat därpå» gaf han sig ej mera tid att skrifva, eller föreföllo honom kanske händelserna vid riksdagen alltför obehagliga att anteckna? —

Ständermötet 1655 blef af en utomordentligt stor betydelse såväl för Sveriges ställning utåt, emedan anfalls-

politiken godkändes, som ock för de inre förhållandena, emedan reduktionen, från att hafva varit ett önskningsmål omsider framgick såsom ett faktum. Hänvisande till F. F. Carlsons „Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset", framhålla vi beträffande Per Brahes roll vid förhandlingarna och besluten, att han, ehuru en motståndare till reduktionen, likväl fann för godt att gå in på fjärde-partsräfsten samt upphäfvandet af allodial- och expektans-rätten. Ett mindre ondt var att föredraga framför ett större, och detta större — ett fullständigt återtagande af de förlänade godsen — tycktes genom en partiell eftergift kunna undvikas.

I frågan om grefvarnes domsrätt, hvilken lågadeln önskade få afskaffad, uppträdde Brahe naturligtvis såsom en förfäktare af dess bibehållande. Han vidhöll därvid sin år 1651 uttalade åsikt, att de svenska grefvarne ingalunda borde gifva efter på sina rättigheter, då ju ock deras tyska ståndsbröder „alltid gloriera öfver sina stora privilegier". Yid bekämpandet af lågadelns pretentioner begick drotsen i sin ifver en oförsiktighet. Han hade en dag sändt bud och hälsning till landshöfding Lorentz Creutz, en af tredje klassens i riddarhuset främste ledare, och förebrått Creutz, att denne skulle hafva yttrat: „Grefvarne hafva större rättigheter i sina grefskap, än arf-furstarne förut hade det i sina hertigdömen". I riddarhuset upptogs beskyllningen illa, och drotsen måste bekväma sig till att skriftligen fritaga Creutz.

Riksdagsbeslutet af den 25 juni 1655 berörde Per Brahe så till vida personligen, att han till reduktionskollegiet nödgades inleverera en specificerad förteckning öfver de förläningar han efter den 6 november 1632 emottagit och af hvilkas räntor kronan — fctt börja med under tre år — skulle få uppbära en fjärdedel. En afskrift af detta dokument, bestyrkt af Nils Eriksson Rosenfäldt, hafva vi anträffat i Bydboholm-samlingen, och däraf framgår, att drotsen efter Gustaf II Adolfs död blifvit ägare till åtskilliga gods.

Inom de svenska landskapen Uppland, Småland, Öster--224 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

och Västergötland hade han i förläning, fått emottaga 117 '/i mantal med en afkastning om 2,752 dal. smt och i Finland 465l/4g mantal, hvilka afkastade 8,582 daler. Fjärdeparten af dessa summor uppgick således

sammanlagdt till 145 b/18 mantal med 2,833 dalers ränta. Talen äro dock icke exakta, ty donationen inom Bertil socken i Uppland hade, såsom belägen inom de omistande orterna, helt reducerats under Bergslagen; arealen af Pielisjärvi pogost och Pellosniemi fjärding i Finland finnes ej angifven i förteckningen. Att märka är vidare, att kronans beräkning af räntornas belopp var icke så litet lägre än de summor drotsen dittills faktiskt fått uppbära.

Drotsen var emellertid ej belåten med att afstå från fjärdedelen af räntorna från sina samtliga förläningar, utan uppsökte en annan utväg. Han utvalde några smärre gods i Uppland, hvilka, sammanräknade med 38 '/2 mantal i Pargas och 97 S/M mantal i S:t Mårtens socken, representerade summa 137 23/M mantal, och dessa afstod han belt. Räntorna från dem kommo den fixerade fjärdeparts-summan så nära, att det fattades endast 2 öre. —

Vi vända oss härmed till Sveriges utrikespolitik, hvars ledning och följder under många år ställde alla fredliga åtgärder inom riket i skuggan. Redan den 11 december 1654 hade rikskanslern, inspirerad af konungen, i rådet framställt frågan: „Skall Sverige sätta sig i försvarsposition?" — Ja. — Därefter spordes: „Mot hvem skola vapnen riktas?" — Svar: Mot Polen. Följande år aftvingades ständerna ett motvilligt medgifvande, att under vissa villkor ett fälttåg mot polska Vasaätten kunde få utföras.

Vid rådslagen hade Herman Fleming, Gustaf Bonde, Erik Gyllenstierna m. fi. talat för fredens bevarande, medan kanslern, drotsen och skattmästaren, tydligen påverkade af Karl Gustaf, röstat för rustningar och anfall mot Polen. Konungen ville få krig till stånd, och med ifver vidtogos åtgärder för arméns och flottans utrustning. Den 10 juli 1655 gick konungen, lifvad af stora förhoppningar, ombord och afseglade öfver Östersjön. Regeringen hemma anförtroddes åt riksrådet. At Gustaf Horn och Per Brahe225

hade Karl X Gustaf den 3 juli gifvit uppdraget att, om det så behöfdes, skrida till rikets defension mot fienden; han fruktade nämligen redan då ett anfall från Danmarks sida. Gustaf Horn var emellertid af ålder och skröplighet urståndsatt att något anmärkningsvärdt uträtta, hvarför varfvet upptogs af Per Brahe ensam. Danskarne anföllo emellertid icke än, men stor omtanke kräfdes likafullt för att fylla de polska fälttågens behof af manskap och penningar. Utomordentliga åtgärder måste ock tillgripas för att anskaffa medel, och drotsen visade sig själf villig att ikläda sig personliga uppoffringar. År 1656 föreslog han, att mera förmögna frälsemän skulle pantsätta sina egna gods för att kunna försträcka regeringen lån. Detta i rådet framkastade förslag vann dock ej anslutning, men dagen därpå förklarade sig Per Brahe villig att på sitt konto förse Jönköpings fästning med munförråd samt att i sitt hus i Stockholm upptaga 10 à 12 soldater i inkvartering.

Den största hjälp drotsen lämnade riket bestod dock i ett lån om 60,000 daler smt. Såsom säkerhet för dess återbetalning donerade Karl Gustaf åt honom „ett ansenligt gods under Danziger distrikt beläget". Denna anordning behagade Brahe på det högsta, så vidt man nämligen härtill kan sluta af hans till konungen den 12 augusti 1656 adresserade tacksägelsebref. —

Ju längre Karl X Gustaf, bunden af sitt polska fälttåg '), tvangs att dröja utom sitt rike, dess lifligare vardt hos hans grannkonung Fredrik III önskan att börja ett krig mot Sverige. Den danska fursten hoppades att under ett sådant finna medel att stärka sin makt inom eget rike samt att med procent kunna återtaga hvad genom Brömsebro-freden förlorats. Året 1656 förlopp emellertid

') Underrättelser från polska krigsskådeplatsen fick P. Brahe ofta emottaga, bl. a. af general Gustaf Adolf Leijonhufvud. Äfven pfalzgrefven Adolf Johan skref (på guldkantadt papper) ett par bref. Han berättade bland annat, den 16 april 1667 från Marienburg, att han såsom befälhafvare lyckats ruinera en fientlig trupp om 800 man. Detta bref, likasom ett par andra, är undertecknadt »Eders Exellens tjänstvillige måg».

18226

utan fredsbrott, men dess lifligare underhandlades pä alla håll om anfalls- och försvarsförbund. Till Stockholm ankom ock „en dansk herreman, Jute benämnd", som sökte och erhöll företräde hos riksdrotsen samt framförde från det danska riksrådet en nabovänlig hälsning med en önskan om godt samförstånd de båda regeringarna emellan. Per Brahe svarade, såsom det höfdes, artigt och inbjöd den danska gesanten att frambära sitt ärende inför svenska riksrådet. Detta skedde följande dag. Dansken öfverlämnade under upprepande af

vänskapsbetygelser ett bref, och riksdrotsen gaf å rådets vägnar „ett tjänligt svar". Då dansken afträdt, anmärkte riksdrotsen, att en sådan brefväxling föreföll honom misstänklig. Redan förr hade man kunnat göra „den observation, som följde där alltid krig uppå". Då brefvet öppnades, befanns det innehålla diverse protester emot Karl X Gustafs utrikespolitik och främst, „att han trängde på Danzig, hvilket icke stod Danmarks konung till att tåla"; danskarne anhöllo därför, att det svenska riksrådet detta och allt annat vidrigt ville afböja.

Efter det rådet öfvervägt ärendet, uppsatte drotsen egenhändigt ett svarsbref, „skjutandes sig under det täcket af okunnighet i denna sak, begagnande den stil, som de danske pläga skyla sig med, när de icke vilja gà vägen gent fram1)". Det danska sändebudet afreste; till Polen afgick bud om hans beskickning, och i rådet vidtogos ofördröjligen förberedande anstalter för att öka rikets för tillfället mycket svaga försvarskrafter. I Stockholm och Linköping anordnades landskapsmöten för beviljandet af krigsfolk och kontributioner, och riksdrotsen reste till Jönköping, där ban med riksmarsken Gustaf Horn höll råd om södra gränsens försvar samt anskaffande af nödiga penningar. Därefter begaf han sig till Visingsborg och emottog där besök af marsken; i dennes följe befann sig då unge grefve Nils Brahe, som återvändt från sin långa utländska resa.

') Citaten äro hämtade ur Familjekrönikan.Landskapsmöten.

227

I mars 1657 ankom från konungen en befallning, att ytterligare 7 landskapsmöten skulle utlysas inom Sverige ocb 3 i Finland (i Åbo, Helsingfors och Viborg). Kommissarierna borde för stånden, änskönt de icke kunde sammankallas så solent och med trumpetklang som till allmän riksdag, föredraga konungens proposition, hvarefter stånden hvart för sig skulle öfverlägga och besluta i ärendet.

Riksdrotsen, som af konungen fått emottaga en nådig skrifvelse med tack för goda tjänster och uppmaning att fortfarande visa sitt nit för rikets välfärd, afreste i april, åtföljd af riksrådet Seved Bååt, ånyo till Jönköping och höll där det utlysta mötet med ständerna från Östergötland, Småland och Öland. Ärendena drefvos med den framgång och den fart, att på nionde dagen') efter ständernas sammankomst den begärda utskrifningen efter mantalet beviljades samt därjämte »åtskillige nyttige och nödige krigshjälper" 2).

Till Skara hade Gustaf Horn, assisterad af Per Ribbing, kallat ständerna från Västergötland, Dal och Halland, men efter det att marsken svårt insjuknat, sände han till Brahe ett bref med anhållan, att denne måtte komma för att öfvertaga hans värf. Drotsen begaf sig i största hast åstad. Utanför Jönköping mötte han riksrådet Ribbing och landshöfding Harald Stake, hvilka berättade, att marsken låg döende samt att mötet, eggadt af kollegernas i Jönköping föredöme, vore afslutadt. Brahe skyndade nu till

') < Samtidigt lät sig i tre veckors tid se på himmelen ett järtecken, således att, då solen var uti nedergången, syntes, som kastades ur solens strålar en stor myckenhet af kulor, stora och små, fallandes på taken och i sjön Wättern, och torde det hållas för ett önskeligt märke af det därpå följande lyckliga motståndet med en så ringa hop emot fiendens starka krigsmakt, då himmelen likasom uppfyllde mångeten på värn och ammunition». (Familjekrönikan).

*) Adelns och prästernas bevillning från hela riket uppgick till c. 60,000 dal. smt. — «Det är till befara, att bevillningen torde ringa förslå, men när Kongl. M:t erhåller, det K. M:t begärt, så äro undersåtarne utan skuld». Statssekreteraren D. Behmer till P. Brahe fTån Stockholm den 29 april 1667.228

Horns bostad, men fann marsken så svag, att denne icke mera kände igen sin gamle vän. Han afled dagen därefter, och fyra dagar senare förspordes — så förtäljes det — i Skara och en mil däromkring en jordbäfning.

Då genom Horns dödsfall den af konungen utsedde ledaren af rikets försvar trädt af från skådeplatsen, åtog sig Per Brahe självmant marskens maktpåliggande värf och lade därvid i dagen en omtanke och rådighet, som blef lika hedrande för grefven som gagnelig för riket. Att börja med underrättade han rådet i Stockholm och konungen i Polen om sina förehafvanden samt ställde sig till Karl X Gustafs disposition. Under afvaktan på vidare besked reste han omkring i Småland och uppmanade, utom sina egna underhafvande, bönderna att gripa till vapen, ty enligt hans åsikt närmade sig krigsfaran dag för dag. Emellertid tycktes man ej vilja lyssna till hans onda aningar

om ett snart utbrytande krig. En dag, då riksdrotsen som gäst blifvit inbjuden till grefve Karl Moritz Leijonhufvud i Jönköping, uppsöktes han af friherre Gustaf Duvall, som nu återvändt från Köpenhamn efter att hafva aflämnat svenska riksrådets nyss omtalade svars-skrifvelse, och Duvall försäkrade, att han för sin del ej förnummit det allra ringaste, som tydde på att danskarne detta år ärnade bryta freden. Äfven landshöfdingen Gustaf Posse hyste samma åsikt, men riksdrotsen skakade på hufvudet åt deras försäkringar. Han kände, huru föga man kunde lita på det danska hofvet, och visste dessutom berätta, att svenska skepp i Köpenhamn blifvit tagna i beslag. Åter läggande i dagen sin tilltro till drömmar och varsel förtäljde grefven, att ban föregående natt haft en högst märkvärdig dröm. Han hade befunnit sig i en djup brunn, ur hvilken ban med största möda sökte arbeta sig upp. Huru han kom dädan, visste han ej, alltnog — i följande ögonblick befann han sig sittande på kyrkokam-men (!) i Köpenhamn, skådande ut öfver hela Seland. Denna dröm ansåg han betyda, att man skulle komma i ett trångmål, som med Danmark hade något att skaffa.

Huruvida berättelsen gjorde något djupare intryck229

på åhörarena, förmäler ej Braheska familjekrönikan; säkert är, att drotsen envist och korrekt bibehöll sin mening och fortfor att i öfverensstämmelse därmed träffa sina förberedelser. At major Hillebard, som förde befälet öfver de småländska knektarne, gaf han befallning att afsända 50 musketörer, och i spetsen för desse begaf han sig till Ljungby, där mönstring blifvit utlyst att hållas. Han åtföljdes ock af en skara af sina egna underhafvande, förande med sig tvenne fältstycken. Då grefven den 6 juni nådde Vernamo, kallade han tillhopa några närboende adelsmän, präster och allmogemän och höll till dem ett långt tal, förmanande till enighet, mod och beredvillighet vid värnandet af riket. De tillstädeskomne kände sig dock ej öfvertygade om att fara vore å färde och läto förstå, att Sverige ej nu borde söka krig med Danmark, likasom det skett 1643. Då grefven åter tog till ordet, framhöll han kraftigt, att det vore för sent att börja rusta sig, om fienden redan fallit in i landet. Allmogen svarade härtill med ett ovilligt sorl, men då erhöll grefven oväntadt medhåll af några gamla soldater, hvilka förr i 30-åriga kriget tjänat under honom vid småländska regementet. Desse sade sig känna sin f. d. chef så väl, att de nog visste, att han ej plägade fara fram med osanningar; han hade städse stått på fäderneslandets bästa. Detta tal hade den verkan, att bönderna ändtligen blefvo medgörli-gare och började lofva uppträda trogna och lydiga.

I detsamma anlände en af rikstygmästaren grefve Erik Stenbock från Halmstad affärdad enspännare med bref, och när dess innehåll förelästes allmogen, hördes från alla håll rop och förbannelser öfver danskarnes trolöshet. Kriget var förklaradt. Det danska fejdebrefvet hade föregående dag, den 5 juni, anländt till Halmstad. Nu gällde det alltså att snabbt handla. Riksdrotsen affattade i största hast relationer om hvad som inträffat, afsände till konungen ett ilbud och ett annat till riksrådet och krigskollegium. Till öfverstarna och landshöfdingarna i södra Sverige aflätos befallningar att skyndsamt båda upp manskap och besätta vägarna, som ledde söderut. Själf tågade230

Brahe i spetsen för sin lilla trupp öfver Ljungby till Markaryd vid skånska gränsen. Till Toftaholm sändes en löjtnant och 50 knektar för att uppföra en skans, som af dem sedan hölls besatt.

Stora danska truppafdelningar stodo ej långt borta, men de manövrerade lyckligtvis endast långsamt framåt. Drotsen vann sålunda tid att draga till sig betydande förstärkningar. Med generalmajor Per Andersson Lindroth som sin närmaste man ryckte han i spetsen för 3,700 man in i Halland, hvilket landskaps innevånare börjat visa starka sympatier för fienden. Efter det fälttygmästaren anländt med mera trupper och äfven tillfört hären kanoner, affärdades en af generalerna att öfvertaga gränsförsvaret mot Norge. En liten trupp detacherades att angripa snapp-hanen Sven Pålsson, som med 2 kompanier dragoner lägrat sig på Hallandsås. Anfallet lyckades så väl, att Sven Pålsson blott åtföljdes af ett fåtal män, då han flyende förenade sig med danska hufvudstyrkan vid Engelholm. Brahe hade emellertid med sin armé ryckt in i Skåne och trängde fram ända till Båtstad, hvilken plats därvarande danska fördelning utrymde, i det att den skyndade ombord på 8 fartyg och gick till segels. Där lämnade grefven sitt fotfolk, artilleriet och trossen samt skyndade den 18 juli med 14 kompanier ryttare och tvenne små kanoner upp mot Engelholm. I närheten af den lilla staden anträffades en dansk förtrupp, 200 man stark, och denna blef hastigt drifven på flykten. Svenskarne följde tätt efter, men riskerade dock ej att anfalla den

danska hufvudstyrkan, ty grefven fann sina ryttare ganska starkt ansträngda efter en hel dags ridt, och då furage ej stod att få, retirerade han åter, men blott för att snart återkomma med bela sin förenade styrka. Förgäfves erbjöd han nu invid Engelholm fienden tillfälle till ett slag ute på öppna fältet. Svensk lösen gafs med kanonerna, »hvilket fienden dock icke förstod sig till", utan drog sig till Helsingborg. I skärmytseln mellan förposterna blefvo dock 40 à 50 danskar slagna till döds, en stor hop kvästa (sårade) samt några tillfångatagna. Af svenskarne stupadeP. Brahes närvaro i rådet önsklig.

8, 2 särades och 3 gjordes till fångar. Den danska hären, som retirerat, hade likväl varit mycket stark; under general Kristian Ulrik Gyldenlöwes befäl stodo 32 kompanier fotfolk och 2,000 ryttare. Äfven konung Fredrik III med gemål hade två dagar före träffningen ett par timmar dröjt i Engelholm, men därifrån skyndsamt återvändt till Seland.

Af brist på foder — torkan hade förbränt fälten — drog sig riksdrotsen till Skottorp och inhändigade där ett bref af Karl X Gustaf, genom hvilket åt Per Brahe uppdrogs öfverbefälet öfver alla inom riket befintliga trupper till lands och till sjöss. Detta ansvarsfulla uppdrag vittnade således om konungens tilltro till riksdrotsens administrationsförmåga och hans kompetens som fältherre.

Medan den nye öfverbefälhafvaren tills vidare dröjde vid södra gränsen, endast då och då utskickande smärre ströfkårer inåt Skåne för att proviantera, rådde i Stockholm inom riksrådet stor oro och villervalla. Till Brahe skref Schering Rosenhane: »Önskligt att Ers Excellens vore här, eljest komma vi med detta kammarväsendet, därpå hela verket stannar, aldrig till rätta. Somliga betänka och subtilisera så länge däruti, att ingenting kommer till ändskap". Dessa ord bekräftade, hvad Seved Bààt några dagar förut meddelat: »Här går nu mycket konfyst till", och ännu den 24 juli klagar Johan Gyllenstierna: »Gud stå oss nådeligen bi, ty oss fattas intet

») Från Skottorp sände P. Brahe den 24 juli 1657 till M. L)e la Gardie en utförlig relation oin sina krigsbedrifter. Därjämte uppmanar han riksskattmästaren att drifva på ärendet rörande de grefliga privilegiernas förbättrande. Grefven säger sig hafva för afsikt att grundlägga en liten stad invid Kajaneborg, men vill ej skrida till verket, innan han vore förvissad om hvilken frihet för orten kunde vinnas. — Under hela tiden, som kriget mot Danmark fortgick, förde P. Brahe en omfattande korrespondens med många personer. Till generalmajoren och guvernören öfver Bohus län Harald Stake expedierades flere tiotal bref, innehållande diverse order. Af ingångna skrifvelser hafva vi observerat dem, hvilka postmästaren i Markaryd Jakob Brodersson skref; de innehöllo nyheter och rykten från krigsskådeplatsen.232

mera än allt det vi skola påhälla, och är konfusion i allting. Här är mycket tal och blir litet resolveradt".

På dessa och liknande bref svarade riksdrotsen med att mana sina kolleger i rådet till endräkt och verksamhet; själf gaf han sig icke än tid att komma till Stockholm. Början af fälttåget, som aflupit relativt lyckligt,

lockade honom att kvarstanna vid södra gränsarmén. I början af augusti bröt han åter upp mot fiendens välbefästa läger vid Engelholm och skärmytslade med danskarne under 10 dagar. En hufvuddrabbningvar dock omöjlig att få i gång; än höllo sig fienderna undan bakom sina skansar, än sågos de „ ränn an de af och till med träffeligt gny". Riksdrotsen nödgades därför med sina uttröttade trupper bryta upp och draga sig åt Halmstad. Snart följde danska hären efter. De sista dagarna af augusti inträffade fältmarskalken Robert Douglas') med förstärkning i svenska lägret, och Brahes svåger Gustaf Otto Stenbock kom för att öfvertaga befälet. Detta läm-

22. PER BRAHE.

Efter ett kopparstick i S. Pufeiidorfs historia om Karl X Gustaf*).

•) I samma arbete ingå porträtt af de fyra öfriga höga rikaämbetsmännen: Gustaf Otto Stenbock med spiran, Magnus Gabriel De la Gardie med riksäpplet, Karl Gustaf Wrangel med svärdet och Gustaf Bonde med nyckeln.

') Från Halmstad hade Per Brahe den 27 augusti sändt befallning till Douglas att senast inom tvenne dagar infinna sig med sinaTräffningen vid Genevad. 288

nåde Brahe dock icke omedelbart ifrån .sig, utan kommenderade han ännu den 31 augusti sina trupper, då dessa vid Genevads bro på halfva vägen mellan Halmstad och Laholm blefvo angripna. Kanoner och musköter smällde, och upprepade gånger kommo svenskarne i ifrigt handgemäng. Striden varade från kl. 4 på eftermiddagen i 6 timmar, hvarefter danskarne retirerade, kvarlämnande åtskilliga döda och sårade. En tät dimma och krutröken, som ej ville skingra sig, hindrade svenskarne att genast förfölja och under reträtten angripa juten. Svenskarnes förlust i slaget vid Genevads bro uppger Brahe i bref till 70 döda l).

Efter det riksdrotsen vid Laholm enligt konungens order lämnat öfverkoramandot i grefve Gustaf Stenbocks hand, begaf han sig med en mindre truppafdelning öfver Halland in i Västergötland för att möta de fiender, som från Norge brutit in. „Och var hans namn hos de danske allaredan så kändt, att så snart hans antåg förljöds, drogo de sig undan med hela armén till passet, som går öfver

trupper, .

') I 8. Pufendorfs arbete «De rebus a Carolo Gustavo gestis» (skrifvet 1696 och tryckt 1729) ingår bland de talrika kopparsticken äfven ett, som framställer truppernas uppställning i träffningen vid Genevads bro. Bilden utvisar danskarnes utbredda slagordning på sl&tten, medan svenskarne på andra sidan ån fattat posto bakom tvenne åsar. Per Brahe till häst synes framför fotfolket i centern; båda flyglarna bestodo af kavalleri. Bland underbefälhafvarena namn-gifvas Gustaf Banér, Erik Stenbock, Henrik Horn, Harald Stake och Petrus Lindroth. Detaljerna å planschen äro utförda i så liten skala, att en förminskad reproduktion däraf icke skulle utfalla tillräckligt tydlig.-234 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

åt Jämtland". Till afdelningschef vid norska gränsen utnämnde Brahe grefve Erik Stenbock, hvarefter han begaf sig till sitt grefskap och tyckes hafva dröjt på Visingsborg en del af september. Den 13 september 1657 befann sig grefven åter i Göteborg och underrättade därifrån landshöfdingen Erik Oxenstierna, att „Gud gifvit lyckan, att fienden blifvit afkörd från Laholm och Halland". Oxenstierna kunde nu hemförlofva den ifrån hans landskap uppbådade allmogen, som tågat mot norska gränsen, och borde detta ske med tack för visadt nit. En vecka senare gaf drotsen order att allmogen i Skaraborgs län skulle af den beviljade råghjälpen utgifva 500 tunnor, hvilka, efter det säden i Trollhättekvarnar blifvit malad, skyndsamt borde transporteras till Vänersborg till föda åt trupperna.

Under vistelsen i sitt grefskap emottog Brahe åtskilliga klagomål från fattiga präster, gamla soldater, af fordringsägare ansatta änkor m. fi., och remitterades deras inlagor till vederbörande landshöfdingars undersökning och resolution.

Såsom ett prof på huru grefven i sin egenskap af defensionsverkets ledare affattade sina order, meddela vi här en del af dagordern den 20 oktober 1657 till landshöfding E. Oxenstierna.

Välborne Herre, H. Landshöfding, K. Frände.

Efter man nu hörer fienden med en tämlig svärm vara inträngd ur Norge i Västergötland och skall nu hafva vändt sin makt pä Vänersborgs nya vägen, utan tvifvel i den mening på samma ort att göra något försök, alltså har jag nu på Kongl. M:ts vägnar beordrat genom denna hosfogade skrifvelse generalmajoren grefve Oxenstierna att genast gå de order till secours med sina underhafvande trupper, hvilket bref m. k. frände ville strax med någon express till honom expediera — — — vill ock min k. frände påminna, att han utan något dröjsmål låter sammankalla några de närmaste häraderna, de där med beväpnad hand kunde opponera sig fienden vid någon bro eller pass, tagandes sig till vara, att de på öppna och flacka fältet icke ställa sig emot fienden uti någon hazard och folk-spilla. -—– Min k. frände ville alltså på det görligaste241

sätt ihopbringa allmogen och med den söka att bibringa och hugga fienden hak på ryggen, som mest de någonsin knnna till väga komma" o. s. v.

Denna order uppskrämde landshöfdingen, och han uppbadade allmogen från hela höfdingedömet, icke blott från gränshäraderna. Detta förtröt riksdrotsen och det så mycket mer, som bela anfallet uteblef och bönderna sålunda onödigtvis besvärats med uppbådet.

Från Stockholm hade emellertid onda bud kommit. Pesten, som tidigare svårt härjat i Preussen, Lifland och Finland, uppträdde den 10 augusti i hufvudstaden och kräfde talrika offer. Hofvet, riksrådet och de fem kollegiernas personal flyttade, skrämda af landsolyckan, till Nyköping. Det sag ut, som om allt arbete inom riksrådet hade afstannat; under tiden frän den 18 augusti till den 25 september hölls endast ett sammanträde. Den ledande och sammanhållande kraften saknades, och herrar riksråd funno det säkrast och bekvämast att vistas pä sina gods. „Det är att klaga, — skrefs det till drotsen — att de gode herrar handtera sakerna nimis frigide och icke göra sig den mödan att debattera dem rätt, utan hålla sig mestadelen ute på landet. Det är icke utan, att verket hafver sina besvär, men så kunde de uti några saker afhjälpas, där fliten och hågen vore tillbörlig".

Riksdrotsen lämnade i slutet af november Visingsborg ') och begaf sig till Nyköping, där han på hösten presiderade i rådet och fortfor att sta i liflig korrespondens med truppernas fördelningschefer. Underrättelsen om att Gustaf Stenbock ej långt frän Knäröd den 3 oktober lidit ett nederlag, väckte rätt mycket bekymmer, likasom att denne fältherre med sina oöfvade trupper ej vågade gå anfallsvis till väga. Bekymren stegrades, och

') Den 6 november hade grefven på Visingsborg emottagit Karl X Gustafs order, gifven redan den 1 september, att flottan skulle utsegla, söka upp den danska, strida och om möjligt bemäktiga sig Landskrona och Helsingborg. I brefvet tituleras Brahe i General Di-recteur öfwer Militien i Swerige emott Danmark och Norje».-236 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

detta var ej alls att undra öfver, om följande rapport från Halmstad den 14 november kunde tagas efter orden: „Så länge ryttarena mestaparten gä till fots, knektarne gå nakne, och man hvarken hästar eller folk hafver åt artilleriet, kan man icke någon väg komma". En lycka i olyckan för Sverige var, att danskarne ej under vintern kunde fullfölja sina anfallsplaner; söder om Östersjön hade timat händelser af den vikt, att konung Fredrik, nyss beredd till anfall, i stället fick egna hela sin uppmärksamhet på att försvara sitt rike.

Den danska regeringens förhoppning, att Karl X Gustaf ej skulle kunna lämna Polen, visade sig fullkomligt ogrundad. Den 20 juni fick konungen bud om Danmarks krigsförklaring, och 6 dagar senare bröt han upp från Bromberg i spetsen för 6,000 man väl öfvade och härdade krigsbussar. Ibland dessa befann sig äfven Upplands fotregemente, anfördt af sin nye öfverste, öfver-kammarherren Nils Brahe. Denne underrättade från Wismar sin farbroder: „Vår konungs marsch har varit öfvermåttan stark alltifrån Thorn och hit, så att många hundra hästar måst sätta lifvet till". Från samma ort (Wismar) skref konungen till Per Brahe: „Inom få dagar hoppas jag komma i aktion med fienden. Gud, stå mig bi!" Och framåt gick anfallståget med en förvånande fart; tillförsikten om seger hade från konungen öfvergått på hans trupper. „Jag hoppas med Guds hjälp, — skref grefve Nils — om danskarne veta stå, att våra smutsiga ryttare skola visa dem, hvad det är att vara van att fäkta; vi äro icke mycket starka, men dom vi ha, äro utvaldt folk och fast ingen däribland, som icke trettio gånger har varit i hårda rencontrer". Och ett par dagar senare: „Det bästa är, att ingen, hvarken gemen eller hög, tviflar om ett godt utslag. Det är under att se på våra ryttare och soldater, med hvad mod och hjärta de åstunda möta fienden".

Den svenske konungen bröt in i Holstein. Den 10 augusti fördrefvos fienderna ur sina förskansningar vid Izehoe, — Nils Brahe utmärkte sig här i främsta ledet —Karl X Gustafs anfall mot Danmark. 237

och under flygande fanor och klingande spel fortsatte den svenska hären segertåget uppåt Jylland och stod den 23 augusti utanför fästningen Fredriksodde vid Lilla Bält. Fästningen, som befann sig i ett förträffligt skick och försvarades af danske fältmarskalken Anders Bille med c. 6,000 man, kunde ej genast med storm intagas. Konungen öfverlät nu befälet åt Karl Gustaf "Wrangel och afreste den 3 september öfver Kiel till Wismar för att därifrån lättare kunna öfverblicka såväl den östra som den västra krigsskådeplatsen och därifrån träffa nödiga dispositioner för det mot Danmark så lyckligt öppnade fälttåget. Från Wismar gaf Karl Gustaf drotsen befallning att låta de svenska trupperna rycka in i Skåne och Blekinge, för att kriget skulle förflyttas in på fiendens område; själf lofvade han å sin sida att af alla krafter tränga på fienden.

Detta bref från konungen kom, samtidigt med fem andra, riksdrotsen till handa den 6 november på Visingsborg och vållade säkerligen icke så litet hufvudbry. Det var troligen för att kunna öfverblicka allas innehåll och lättare

sätta de gifna orderna i verket, som grefven lät sin sekreterare uppsätta en resumé af skrifvelsernas innehåll. Detta papper finnes i Skokloster manuskriptsamlingen.

Medan konungen uppehöll sig i Wismar, framstod för honom allt tydligare det betänkliga i det politiska läget. Polen, Byssland, Danmark och Österrike befunno sig i öppen fejd med Sverige; Holland och Brandenburg voro dess hemliga ovänner. I detta bekymmersamma läge lättade han sitt hjärta för drotsen i ett förtroligt bref af den 8 november 1657; Karl Gustaf skref: „Jag måste hafva fred antingen med Danmark, Polen eller Ryssland. Kunde jag få fred med dem alla, vore det fast bättre. — Jag kan ej komma härifrån under vintern, om icke allt skall gå till akters och i konfusion. Eljest faller bela svärmen på självfva hjärtat, som är Sverige".

Fortsättningen af brefvet andas icke dess mindre tillförsikten, att konungen, trots sina många fiender och i motsats till människornas beräkning, skall kunna reda sig.238

Helsinge regemente, som tidigare legat i Krakau, ankom nu, förstärkt med en del manskap från flottan, till det svenska lägret utanför Fredriksodde, och konungen gaf ordern, att Wrangel med storm borde intaga fästningen. Krigsrådet i Wrangels läger tillstyrkte planen, och till dess utförande valdes närmaste natt. De svenska trupperna, fördelade på tvenne kolonner, ryckte an, och med hvilken framgång det skedde, framgår af nedanstående bref af en bland deltagarena i bestormningen.

Högvälborne Grefve, Riksdrots.

Hans Nåde kan jag härmed i största hast underdånigast icke förhålla, att den högste Gud har låtit utaf synnerlig nåd och barmhärtighet välsigna vår allernådigaste konungs vapen här ute, i det vi hafva genom storm bekommit Fredriksudde, som vi hafva tre månader legat för. Occasionen tilldrog sig sålunda, att löjtnant de Kog, efter vårt infanteri fick revue genom de knektar, som kommo från Krakau, resolverade genom andra officerares samtycke attackera platsen, om natten brin-gandes fienden därmed i konfusion och skräck, hvilket ock skedde, i det i går natt emellan två och tre, som var den 23 oktober, gingo vi i Jesu namn om och bemäktigade oss staden i tvenne timmars rum; 600 blefvo genast på kvällen nedhuggna 200 fångna tillika med Billen och riksrådet Höök. Billings (Billes) hustru, i det hon tänkte komma undan till sjöss, säges visst vara drunknad. Utaf mitt regemente blefvo två kaptener, en fänrik, 6 gemene; 16 kvästa. Gud vare lof, att det gick så nådigt af; jag hade den äran att ha avent gvardien och sedan den lyckan först på vallen, därmed gifvandes svenska lösen, brännandes däraf egna stycken d. m. Gud vare åra, som Hans Majestäts vapen så välsignar och gör dem än vidare lyckosamma, med hvilken lyckönskan jag vill hafva E. G. Nåde befallt, som är, lefver och dör E. Excellens underdånigaste

tjänare Nicolaus Brahe.

Fredriksudde 24 oktober. P. S.

Utaf våra officerare tillika med gemene äro icke 30 blifna, förutom sargade, hvilka kunna vara eller något öfver ').

') Fryxell uppger svenskarnas förlust till 76 döda och 196 särade.Konungens bref till P. Brahe.

239

Följden af segern blef, att svenskarne nu såsom herrar öfver hela Jylland kunde rusta sig att gå öfver till Fyen. Som emellertid töväder växlade med köld, kunde vågstycket likväl icke på flere veckor sättas i verket. Karl Gustaf lämnade emellertid Wismar den 5 januari 1658, sammanträffade i Kiel den 9:de med Wrangel — sedan den 14 december riksamiral — och flere andra generaler och beslöt att antingen på fartyg eller öfver isen söka komma fram till Fyen.

Oaflåtligt rastlös och i hvarje nu uppmärksam på de många trådar han höll i sin hand, fann konungen tid att den 13 januari till riksdrotsen skrifva ett längre bref, som expedierades med grefve Klas Tott. Efter att hafva relaterat den politiska ställningen och framhållit, hurusom fred med Polen måste utgöra fundamentet för öfverenskommelser i godo med Sveriges öfriga fiender, uttalar Karl Gustaf förhoppningen, att Stenbock och Douglas måtte lyckas i sina krigsoperationer mot Norge. „På det fienden — säger han — icke måtte komma att

draga någon force ifrån sina öar öfver åt Sverige, ärnar jag med det första söka gifva honom ifrån denna sidan så mycket att göra, att han Sverige väl förgäta skall. Gud gifve, jag kunde i tid få min flotta ut; hoppas, att man sedan skall kunna finna råd till allt annat".

Brefvet slutar med varma tacksägelser för drotsens trogna tjänst och löftet att bevisa honom och hans släkt konungslig erkänsla samt uppmaningen, att Brahe måtte styrka medbröderna (riksråden) till samhällighet. Fastän »besvären margfaldiga äro, måste man ändock intet sjunka under bördan, utan hjälpa och räcka hvarandra handen, till dess att Gud förlänar nåden, att man undslipper alla de olägenheter krigen medföra" ').

') Fryxell, som citerat några rader ur detta bref, tycker sig hafva funnit, att detta af Karl Gustaf skrefs, då denne ansåg sig i fara att blifva innestängd på Jylland, hvarför han af Per Brahe sökte tröst. Om en sådan uppfattning kunna vi ej förena oss. Totalintrycket af skrifvelsen blir, att konungen ville, det man i hemlandet ej måtte förlora hoppet om fred och bättre tider.-240 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

Några dagar senare skyndade konungen att ställa sig i spetsen för sin här, som stod samlad på stranden af Lilla Bält. Kölden fortfor att skärpa till, och isen, som band sundets böljor, blef med hvarje timme starkare. Tåget öfver Lilla Bält företogs den 30 januari med en glänsande framgång; danskarne på stranden af Fyen besegrades. Viktiga händelser aflöste hvarandra hastigt. Den 11 februari satte Karl X Gustaf sin fot på Selands jord, och en vecka senare hade ett fredsaftal mellan Sverige och Danmark träffats, som för det förstnämnda riket gestaltade sig utomordentligt fördelaktigt.

Nils Brahe, som haft turen att få vara med om de intressespännande tågen öfver Bälten, fann den 19 februari tid att till sin farbroder rikta ett bref, hvars både början och slut måste hafva väckt riksdrotsens lifliga fägnad. Kriget var slut, betydande landvinningar gjorda och en utsikt öppnad för vidgandet af Braheättens privata intressesfär — men vi låta unge grefve Nils själf berätta, hvad som låg honom om hjärtat.

Högvftlborne Grefve, Riksdrots, högtärade faderbroder!

Såsom jag nu fast ett fjärdedels år intet har haft den ringaste lägenhet H. G. underdånigast med mina bref att uppvakta, gratulerar jag min lycka, att efter jag har så länge måst dröja, det nu på en gång så många och goda händer förefalla, hvilka jag tillika med lyckönskan till ett godt lyckesamt nytt år Eders Nåde kan avisera, som är, att sedan vår Herre genom sin synnerliga nåd och välsignelse hafver (det intet i mannaminne i historien finnes) genom denna starka kontinuerliga vinter lagt eu brygga öfver Bält hit åt Seland, resolverade H. M. konungen samma lägenhet att bruka och med hela sin armé gå öfver åt Fyen, hvilket också lyckades; den sista januari om morgonen tidigt begåfvo vi oss öfver med 32 skvadroner till häst och 6 brigader till fots. Fienden sökte väl göra någon resistence i begynnelsen, dock på sistone blefvo de icke allenast pousserade, utan ock alla fångna som Gyllenlew den förnämsta och sedan sex riksråd. Deras namn vet jag väl H. G. rapporteras genom H. M. konungens bref, och såsom samma frost hvar dag augeras och begynte gifva förhoppning att passera vidare, så att H. M. Konungen tredje dagen begynte att241

draga trupperna ihopa och gifva mitt, Sparrens, gref Jakobs regemente order, det fortaste vi kunde följa efter, hvilket vi ock gjorde, s& att genom Guds den högstes tillskyndan tredje dagen därefter lyckligt arriverade hit till Seland den 8 huius. Marschen var först åt Langeland, Laaland och Falster. Första timmen H. M. kom till Seland, kom rikshofmästaren Gersdorf och riksrådet Scheel emot Hans Majestät och proponerade con-ditiones, som H. M. Danmark offererade, begärandes därhos H. M. intet ville avancera. Dock utan något dröjsmål och dilation fullföljde H. M. sin resa hit en mil vid pass från Köpenhamn, hvarest den högste Guden än vidare mot alla människors förhoppning sålunda välsignade Hans Majestäts vapen, att efter tvenne dagars konferens och traktat äro med största fördel för fäderneslandet, och har Majestätet till största beröm kommit till en god utgång och fred. Konditionerna bli H. N. väl genom H. M:s bref kommunicerade. I går förnam jag af H. M., han ärnade med det första begifva sig åt Sverige. Jag ämnar därför inom kort njuta den lisan personligen E. N. underdånigast att uppvakta; det mina privatsaker anbelangar, så tackar jag Gud för en nådig konung. H. M. har gjort mig till öfverste-kammarherre och där bredvid låtit behålla mig mitt regemente. Jag har eljest skrifvit fru mor grefvinnan till om något, som jag gärna ville E. N. uti underdånighet notificera, så framt någon annan skulle komma till £.

N., om något giftermål med riksamiralens dotter, och såsom det väl kan ske och intet ske utan Eders Nådes konsilier och samtycke, är intet gjordt till saken, utan jag skrifver allenast detta, att, i fall något därom kunde talas, E. N. dock därom visshet kunde hafva och veta, att det ingenting är gjordt till saken. Jag hoppas själf kunna hafva den nåden att inom kort tala personligen med E. S. Emellertid är jag, förblifver E. Nådes underdånigaste tjänare

Nicolaus Brahe.

I Hanptkvarteret för Köpenhamn,

19 februari år 1658.

Äfven vi vilja nu återvända till riksdrotsen i Sverige. Kort före jul 1657 hade han från Nyköping rest till sitt gods Bogesund för att där tillbringa helgen. Han drabbades emellertid af oturen att insjukna („vardt af svår värk i ena foten betagen"), och hindrad af plågor, var han under ett par veckor urståndsatt att arbeta. Som hans närvaro i Nyköping dock var oundgänglig, begaf sig Brahe, ehuru än ej återställd till hälsan, på kallelse dit och emot-

tog (sannolikt den 25 februari) ett bref, afsändt frän konungen med hofkamreraren Behmer som ilbud. Brefvet innehöll de stora nyheterna om tåget till Seland och fredens afslutande. Grefven borde skyndsamt förfoga sig till Halmstad för att möta konungen. „ Detta glädsamma budskap gaf riksdrotsen tämmeligen krafterna igen". Han begaf sig alltså i väg, och då konungen, som redan hunnit till Halmstad, fått veta, att riksdrotsen nalkades staden, åkte han honom till mötes. Då de båda vagnarna närmade sig hvarandra, steg Brahe ned, men äfven konungen lämnade hastigt sin plats för att omfamna och pä det hjärtligaste hälsa och tacka sin troman för alla de goda tjänster denne gjort riket. Riksdrotsen inbjöds att taga plats vid Karl Gustafs sida, hvarefter färden till staden skedde med en viss högtidlighet. Följande dag infann sig statssekreteraren Ehrensteen hos grefven och frågade, hvad denne helst önskade sig i belöning för sitt tappra uppträdande, men grefven „förvägrade sig höfligen, sägandes, att sådant varit hans skyldighet och att han sköt alltsammans i konungens händer". Svaret behagade Karl Gustaf väl, och han förärade grefven en stor summa penningar, men emedan denna ej kontant kunde utbetalas, gafs Brahe som pant de båda öarna Orust och Tjörn i Bohus län 1).

Från Halmstad reste riksdrotsen i konungens sällskap den 23 mars till Göteborg, dit konungen till den 2 april hade sammankallat ett utskottsmöte af ständerna. En half mil utanför staden mötte rådet den kungliga processionen, och S. Rosenhane gratulerade konungen, som nu lik en triumfator återvände till sina stolta och tacksamma undersatar. Konungen svarade lifligt med hänvisande till den goda hjälp han i de farliga tiderna haft af alla hemmavarande, riksråden icke minst.

Den efterlängtade freden med Danmark var alltså vunnen, men nu gällde det att besluta, i hvilka gängor

') Under 10-års perioden 1658—1667 utgjorde P. Brahes sammanlagda inkomster från Orust och Tjörn 46,823 daler 29 ore.

Sveriges utrikespolitik skulle pressas in. Att väld och vapen såsom medel fortfarande skulle användas, låg nära till hands, då det danska fälttåget aflupit så öfvermåttan lyckligt. Frågan upptogs till först inom rådet, hvars medlemmar ganska talrikt infunnit sig till Göteborg. Karl Mörner och Gustaf Bonde önskade, att konungen skulle stanna hemma i riket och godt samförstånd sökas med Österrike och Brandenburg. Krister Bonde och sex andra riksråd voterade för förlikning med förstnämnda makt för att möjliggöra en delning af Polen. Riksdrotsen var icke alldeles emot en sådan plan, men höll dock före, att det kanske vore rådligast att först försäkra sig om Brandenburg för att sedan med kraft kunna gå lös mot Österrike. Drotsens åsikt omfattades ock af Knut Posse, Seved Bååt, Erik Stenbock och Schering Rosenhane. Denne sistnämnde rådsherre, som under de sista tiderna lagt i dagen en stor kapacitet, uppsatte rådets „consilium om sättet att föra krig", och gick förslaget ut på arméns öfverförande till Brandenburg och därifrån till Schlesien, dy-medels hotande både Polen och de österrikiska arfländerna.

Nagra dagar senare sammanträdde ständerna och hälsades af konungen med ett tal, i hvilket bland annat infogades en tacksägelse för „riksdrotsens trogna verksamhet och dexteritet, som han hade öfvat uti allt, som honom ombetrodt var, men enkannerligen uti direktionen af militieväsendet här hemma". Karl Gustaf anmodade därefter drotsen att taga till ordet, och denne karaktäriserade i ett längre andragande regeringens utrikespolitik och framhöll, att Sveriges stora armé för de oafslutade krigens skull ej gärna kunde upplösas, hvarför det alltså gällde att råda, mot hvem vapnen skulle riktas. Ständerna togo frågan under öfverläggning, och det visade sig, att präster och borgare voro föga benägna för ett krig mot Österrike.

Vid sammanträdet den 21 april uppträdde riksdrotsen ånyo. Han hade väl helst sett, att konungen varit af med nagra krig och kunnat stanna hemma, men eftersom krig och fred ej berodde af Sverige ensamt, utan i lika hög244

grad af dess illvilliga grannar, så gällde det att se sig före och fatta sitt beslut. Den stora armén, som stod under vapen, kunde ej länge förblifva på Fyen, än mindre hemförlofvas. Det vore därför rådligast att sända den in i kurfurstens af Brandenburg land. Detta blef ock ständernas beslut, som den 21 maj undertecknades. Innan mötet upplöstes, hade man ock råd plägat om de eröfrade provinsernas förvaltning samt fattat beslut, att grefve Nils Brahe, assisterad af Mathias Biörneklou, skulle såsom extraordinärt sändebud afgå till Frankfurt am Main för att underhandla om fred med kejsaren och söka förbund med några af de tyska ständerna1).

„När så ändtbgen mötet lyckligen ändats och konungen drog ur riket igen, reste riksdrotsen till Visingsborg att hämta där någon hvila efter sitt myckna och trägna arbete."

En tid af lugn, frid och hvila för Sverige, dess regent och folk stundade dock ej. Tvärtom började nu ett tidsskede, då händelsernas hastigt frambrytande ström ryckte med sig och kullstörtade alla de bålverk, som blifvit resta på de politiska beräkningarnas lösa grund. Karl Gustaf fann, att de underhandlingar han inledt med Danmark och afsedda att komplettera fredsfördraget i Roskilde och tvinga Danmark till en albans med syfte att stänga Östersjön för främmande flottor, icke skulle leda till önskadt resultat. Verksam och hfvad af tidigare framgångar tvekade han icke att åter tända krigsfacklan och genom ett nytt krig mot den opålitlige danske grannen för alltid nödga denne att afstå från alla tankar på förbund med det efterhängsna och för Sverige besvärliga Holland.

A. Fryxell uppger, stödande sig antagligen på en anteckning i E. Dahlbergs dagbok, att planen till det

') Denna beskickning ledde dock ej till något resultat. Då Nils Brahe anlände till Frankfurt, hade konung Leopold redan (den 21 juli) blifvit krönt till tysk kejsare; Leopold lämnade skyndsamt staden, och detsamma gjorde de främmande gesanterna, utan att den svenska ambassadören hann träffa något, Sveriges politiska ställning gagnande, aftal.251

andra danska fälttåget redan i april 1658 skulle föresväfvat den stridslystne konungen och att denne i hemlighet rådfört sig med riksdrotsen och sekreteraren Ehrensteen, men detta bestrides på goda grunder af den kända historikern F. F. Carlson, som påpekar, att det definitiva beslutet om anfallet träffades först den 7 juli under konungens rådplägning på slottet Gottorp med 5 af sina rådsherrar, och detta beslut stod ej i samband med någon flere månader förut fattad plan.

Ett ilbud bragte Per Brahe underrättelsen om det planlagda anfallet mot Köpenhamn, och i samma skrifvelse uppdrog konungen ånyo åt drotsen ledningen af defen-sions- och aggressionsverket mot norska sidan. Drotsen, mäktig vorden '), skyndade nu till Göteborg och utvecklade därifrån en liflig verksamhet såsom administratör och öfverbefälhafvare, utan att dock denna gång själf föra trupper i elden. Han fortfor härmed in på juni 1659 2) och hölls hela tiden väl underrättad om händelserna pä de danska öarna. Han fick sålunda jämte kansbrapporter flere handbref af konungen med de fägnesamma underrättelserna om att Wrangel eröfrat Kronborg och ärofullt kämpat med flottan i Öresund, samt de bedröfliga nyheterna om den misslyckade stormningen den 10 februari af det hjältemodigt försvarade Köpenhamn, där drotsens svåger rikstygmästaren Erik Stenbock dödligt sårades.

I början af november 1659 kallades grefven att infinna sig hos konungen och var sedan under flere månader honom följaktig dels på Kronborg, dels i lägret vid Vallby ('/2 mil utanför Köpenhamn). Medan Karl Gustaf i

november med sin trogne rådgifvare befann sig i Korsör, anlände (lit som flyktingar grefvens andre svåger G. O. Stenbock

') Märk! Konungens broder Adolf Johan titulerade Per Brahe den 16 september 1659 «Vice Roy de Suede>.

s) Äfven under dessa brydsamma tider fick riksdrotsen emottaga en mindre vanlig belöning. Vi syfta härmed på ett gåfvobref af den 11 juni 1659, genom hvilket åt Brahe öfverläts skepparen Anders Anderssons fartyg och last; ägaren hade mot konungens förbud nnderst&tt sig att segla till Holland, Sveriges fiende.-246 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

och pfalzgrefven af Sulzbach, medförande sorgebudet om att Fyen åter råkat i danskarnes händer, efter det att i drabbningen i Nyborg 2,000 svenskar stupat och 5 generaler, 10 öfverstar och 3,000 ryttare tagits tillfånga.

Konungen återvände nu öfver Vallby till Kronborg, där ifriga rådplägningar höllos. Tyvärr kunde drotsen ej länge deltaga i dessa; han insjuknade och lät sätta sig öfver sundet till Helsingborg, där han bands vid sjukbädden. I midten af december passerade konungen staden på väg till riksdagen i Göteborg, och några dagar senare lät äfven drotsen transportera sig dit. Han var likväl fortfarande så svag till hälsan, att han genast måste lägga sig; konungen infann sig på besök, och under ett par timmar blef det rådplägadt om rikets angelägenheter. Den 4 januari 1660 förelades riksdagen regeringens proposition, hvari utskrifning och bevillning begärdes. Då riksdrotsen ej förmådde lämna sin bostad, sammanträdde riksrådet flere gånger i hans sjukrum för att rådpläga och besluta rörande dagens brännande frågor. Konungen kunde ej närvara; äfven han hade insjuknat, dock till en början icke svårare, än att han, sin vana trogen, flitigt arbetade.

Men var också riksdrotsen sjuk och oförmögen att taga del i den pågående riksdagen, hindrade detta honom icke att tänka på egna angelägenheter. Efter att en dag hafva blifvit uppvaktad af herredagsmännen Mårten Persson från Gamlakarleby och borgmästaren frän Uleä Daniel Kroger, som beklagade sig öfver att Brahestadsborna idkade landsköp i Österbotten och Savolaks, lät grefven upprätta och undertecknade egenhändigt tvenne kraftiga förmaningsbref till borgarena i Brahestad, att dessa ingalunda skulle understa sig att bryta mot föreskrifterna i handelsordinantien och grefvens utgångna patenter.

Brefven äro daterade den 17 januari 1660, och några dagar senare afgingo åtminstone ett par andra föga viktiga skrifvelser till enskilda personer i Finland. Denna omständighet, att Per Brahe, oaktadt det politiska läget hade bort taga i anspråk alla hans tankar, likväl sysslade med privatangelägenheter, synes oss vara ett för honomKarl X Gustafs död.

247

särdeles karaktäristiskt drag, och vi hafva just därför infogat episoden om brefven, för att den, genom sin brist pä sammanhang med den öfriga framställningen i detta kapitel, dess kraftigare måtte afsticka.

I början af februari förvärrades den sjuke konungens tillstånd. „K. Majestät var sjuklig af en stor och svår hosta, bröstvärk och måste bruka medicin", heter det i adelns protokoll för den 7 februari. Febern steg betänkligt, och konungen anade sin snart förestående död. Med biträde af sekreteraren E. Ehrensteen upprättade han sitt testamente och underskref den viktiga akten den 12 februari. Han förordnade, att riket efter hans frånfälle skulle styras af hans gemål Hedvig Eleonora och de fem höga riksämbetsmännen i dessas egenskap af förmyndare för sonen Karl. Mindre angenämt för somliga och glädjande för vederbörande var, att konungen utsett brodern hertig Adolf Johan till riksmarsk, sin svåger Magnus Gabriel De la Gardie till rikskansler och kammarpresidenten Herman Fleming i den sistnämndes ställe till riksskattmästare. Efter att ännu ett par timmar före sin död hafva talat om sin sons uppfostran och rikets styrelse „efter Sveriges lag" afsomnade Karl X Gustaf den 13 februari. Vid hans dödsbädd stod bland andra Nils Brahe; grefve Per hade ej förmått infinna sig.

Underrättelsen om dödsfallet bragtes till Per Brahe af riksrådet Forbus; omedelbart gafs order, att stadsportarna skulle stängas och riksrådet borde sammanträda. Innan dock detta hann ske, infann sig hertig Adolf Johan brådskande i riksdrotsens kvarter och anhöll om företräde. Grefven, som fortfarande låg sjuk till sängs, uttalade sitt ogillande öfver att hertigen funnit det passande att redan lämna sorgehuset, men lät sin f. d. svärson träda in.

Han kondolerade honom samt uttalade sitt lifliga beklagande öfver den oersättliga förlust riket lidit genom konungens oväntade bortgång. Adolf Johan gaf sig dock ej tid att lägga i dagen sin sorg, utan skyndade att fråga, om riksdrotsen visste af något testamente, som brodern skulle hafva efterlämnat. Brahe svarade, att han icke med säker--248 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

het kände till, att ett sådant blifvit uppsatt, men medgaf dock, att han försport, det frågan om ett dylikt varit å bane. Hertigen skyndade då att berätta, att han själf blifvit utsedd till riksmarsk och i denna egenskap fätt plats i förmyndarstyrelsen för brorsonen; nu ville ban, att rådet genast skulle sammanträda, och ärnade han bi-vista mötet. Härtill invände drotsen lugnt, att han hoppades, det hertigen såväl för sin egen skull som ock för den pfalziska ättens och hela rikets heders skull ej måtte sig förhasta, utan „varligen och fogligen gå an med ärendena". Den hetlefrade prinsen tog maningen illa upp och yrkade häftigt på att genast få träda i utöfvande af sitt nya kall. Det ena ordet gaf det andra, och efter en liflig träta gick Adolf Johan förtörnad bort. Uppträdet hade blott skadat hans sak; hade Per Brahe möjligen förr varit tveksam om huruvida åt hertigen en plats i förmyndarregeringen kunde upplåtas, så insåg han nu fullt klart, att han af alla krafter måste motsätta sig en dylik fordran.

Faktum var emellertid, att Karl X Gustaf genom sitt testamente insatt såväl sin gemål som broder och svåger bland förmyndarena för Karl XI, och nu gällde det att förmå ständerna att ogilla och upphäfva testamentet åtminstone i den punkten, som rörde hertig Adolf Johan. Rikets läge var så ovanligt och brydsamt, att riksdrotsen omöjligen kunde förblifva liggande overksam i sin bädd. Stark i viljan att betvinga sjukdomen, lät han bära sig ut i ett yttre förmak, där han höll en förberedande öfverläggning med de rådsherrar, som för tillfället befunno sig i staden.

Därefter tillkallades ett ständerutskott; drotsen tog till ordet, beklagande konungens dödsfall, samt uppläste testamentet. Han uppmanade därefter stånden att hvart för sig öfverlägga och afgifva sitt votum. De deputerade afträdde, och adeln kom snart på det klara med sin ställning. Ståndet omfattade de åsikter, dem Klas Rålamb klart och kraftigt formulerat, i det han betonade, att åt änkedrottningen icke kunde inrymmas en plats i regeringen, allra minst med två röster, emedan ett sådant till-Tvister om konungens testamente. 249

vägagående ej förr varit brukligt. Äfven hertigen borde uteslutas, eftersom han icke var en infödd svensk man, ej heller introducerad på riddarhuset. Att upptaga honom i styrelsen vore både olagligt och vådligt.

Utskottet trädde därefter åter inför riksrådet, och landtmarskalken anmälde, att de voro komne för att höra rådets åsikt om testamentet. Drotsen svarade undvikande, att, eftersom ständerna hade afgörandet i sin hand, borde ock första ordet från detta håll yttras. Då landtmarskalken sålunda fann, att adelns diplomatiska beräkning kommit till korta, redogjorde han i korthet för hvad som förelupit, hvarefter Rålamb på uppmaning åter upprepade de skäl han nyss anfört mot testamentets ogiltighet. Andragan-det upptogs synbarligen väl, „och de gode herrar i rådet höllo allt sådant hafva en god och varaktig grund att stöda regementet på". Drotsen och grefve Leijonhufvud utropade, att alla ville „i lif och död blifva vid samma mening". Nu gällde det att förmå de öfriga stånden att uttala sig i samma riktning.

Alla dessa händelser hade försiggått den 13 februari.

De följande dagarna höllos äter talrika konferenser. Ofrälse stånden med prästerna i spetsen ansågo, att aktningen för den döde konungens minne bjöd dem att icke ändra, hvad han stipulerat såsom sin yttersta vilja, ej heller funno de, att detalj bestämningarna voro olagliga eller ens vådliga till sina konsekvenser. Ridderskapet och adeln, som stod under stark påtryckning af riksrådet, anordnade då flere möten, till hvilka inbjödos representanter för de ofrälse stånden, och försökte med framhäfvande af motskäl bevisa sina åsikters riktighet1). Omsider stan-

') Ett yttrande af en bonde, som hade en afvikande mening, finnes intaget i adelns protokoll för den 16 februari, och är det sannolikt, att det just därför intogs. Det heter: Kristoffer Ivarsson från Finland sade: <Vi måste akta oss; får fursten (Adolf Johan) krigsmakten i händer, hvem vet då, huru det går med oss». Det är mycket möjligt, att Ivarsson fått höra, att Finlands f. d. generalguvernör bedt »bönderna akta sina hufvuden. Hela rådet ville taga

afsked, om hertigen finge del i regeringen».260

nåde man vid beslutet att den 16 februari hålla ett gemensamt möte i tyska kyrkan. Rådet gaf härtill sitt medgifvande med tillägget, att drotsen och de andra rådsherrarne aldrig skulle träda från "sin förra mening eller „conscendera i de andra ståndens contrarie opinion".

Mötet i kyrkan öppnades med att biskopen i Linköping Samuel Enander upptog psalmen „0 Herre Gud af himmelrik etc.", i hvilken de församlade instämde. När sången slutat, föllo alla på knä under bön. Förhandlingarna öppnades med ett andragande af landtmarskalken Gustaf Posse, hvarefter de ofrälse ståndens talmän i tur och ordning yttrade sig. Beslutet blef, att riksdagen omfattade biskop Enanders förslag, att konungens testamente skulle tills vidare hvila, såsom vore det icke än uppbrutet, att ordningen för styrelsen skulle fastställas på den riksdag, som borde sammankallas till Stockholift vid tiden för Karl Gustafs begrafning, samt att änkedrottningen under tiden med två röster skulle presidera i rådet, hvilket ägde förestå rikets styrelse.

När mötet afslutats, infann sig ständernas utskott inför riksrådet och redogjorde för de fattade besluten. I tydlig afsikt att utplåna minnet af meningsolikheterna och de häftiga striderna, som frågan om testamentet framkallat, höll drotsen ett längre försonligt tal, ur hvilket vi meddela följande korta utdrag.

Det var fägnesamt, att ständerna sett pä fäderneslandets bästa och stannat vid ett samstämmigt godt beslut. Drottningen skulle nog veta förstå och gilla det. Som testamentet tyvärr icke stämde öfverens med rikets lagar, var det bäst att låta det hvila. Riksdagen i Göteborg var ju ock fåtaligt besökt, och knappast en tredjedel af rådsherrarne var tillstädes. Rådet skulle nog draga försorg om att den unge konungen blefve väl uppfostrad med hans moder såsom tutrix och administratrix. Regeringsbördan, som rådet nu stode i beråd att taga på sina skuldror, vore icke lätt. Själf var han redan åldrig och lians högsta önskan vore att finna ro, men som rikets välfärd fordrade, att han gjorde sin plikt, ville han stanna251

pä sin post, „intet annat sökandes än Guds ära, konungens välfärd samt rikets och allas våras säkerhet och frihet". Drotsen slöt sitt andragande med det förslag, att en deputation borde uppvakta drottningen och hertigen, och „äro vi i den goda tillförsikt, han intet låter sig turbera. när han ser ständerna stå fast vid fattade konsilier och intet annat står att göra".

Frågan om testamentet hade sålunda provisoriskt blifvit löst, och fredagen den 17 februari undertecknades „Rikets ständers förklaring om riksstyrelsen intill nästa riksdag". Följande dag ') öppnades åter Göteborgs portar, hvilka hållits stängda sedan måndagen. Nu återstod det att i princip uttala sig för i hvilken riktning den yttre politiken skulle styras in — de äskade krigsgärderna hade ständerna redan före Karl Gustafs död beviljat. Emedan önskan om fred var allmän, gingo alla uttalanden i denna riktning. Äfven Per Brahe var nu böjd för att Sverige främst borde söka fred med Danmark och icke ingå på något förbund med Holland2).

Underskrifvandet af riksdagsbeslutet, hvilket skedde den 1 mars 1660, hade fördröjts genom böndernas högljudda missnöje öfver allmogens olidliga dagsverksskyldighet, men de funno dock sist för godt att teckna sina namn under dokumentet, sedan rådet förklarat sig vilja upplösa riksdagen och nöja sig med de tre öfriga ståndens beslut. Riksdagen vardt alltså ändad, och efter det att rådet af gjort flere löpande ärenden och utsändt noti-fikationer om konungens dödsfall åt många håll, skildes

') Då riksrådet denna dag sammanträdde i drotsens kvarter, framkom sekreteraren Ehrensteen med en anklagelse mot referen-darien för de finska ärendena Tavast; denne hade nämligen falske-ligen påstått, att Ehrensteen hemma hos sig anordnat ett politiskt möte. Efter det att drotsen sökt lugna den upprörda kärandeparten med beskedet, att mycket under interregnum talats äfven om honom (Brahe), men att man ej borde fästa sig vid sådant prat, och de andra riksråden bekräftat sin åsikt om Ehrensteen såsom en hederlig karl, lämnades ärendet därhän.

*) »Ryssen är jag intet rädd för, men holländaren är en värre herre».-252 P. Brahe ucider Karl X Gustafs regering.

dess medlemmar åt. Per Brahe, ansträngd och trött, styrde kosan till sitt Visingsborg för att samla krafter. Mindre än någonsin förut kunde någon nu bestämma öfver hans görande och låtande; ban var Sveriges ledande statsman

').

Någon tid efter Brahes ankomst till sitt grefskap nådde den kungliga likprocessionen Grenna och stannade där öfver natten. Det var ett stort och ståtligt följe: den fyraårige konungen med sin moder, åtskilliga riksråd 2), talrika ståndspersoner och ett otal betjänte. Alla dessa blefvo på drotsens bekostnad väl undfägnade, och, då likprocessionen åter satte sig i rörelse, aflossades från Visingsborg inemot 100 kanonskott, och med ljudet af dessa blandade sig ekot af saluten från det på andra sidan Vättern belägna Brahehus. När det långa tåget nått Nyköping, gjordes en längre rast. Underrättelser hade in-lupit, hvilka nödgade riksrådet att genast sammanträda. Hedvig Eleonora sände därför ett ilbud till Visingsborg, och så snart Per Brahe hunnit till Nyköping, intog han sin plats i rådet. Han åtföljde sedan processionen till Stockholm och intog där en ledande plats bland Karl XLs förmyndare.

') Klas Tott skrifver den 29 februari 1660 till Brahe: .-Icke utan stor tröst konsidererar jag den höga nåd af Gud, den högste, att ers excellens hafver varit vid denna riksdagen att afböja de skadliga konsilier, eljest kanske hade måst taga öfverhanden).

') Medan riksdagen pågick, hade rådet förstärkts med följande nya medlemmar: Nils Brahe, Knut Kurck, Göran Fleming, Svante Banér och Krister Horn, alla dessa medlemmar af ridderskapets och adelns första klass.XI.

Grefven af Visingsborg.

I centrum af det folkrika södra Sverige ligger Vättern, och i midten af denna sjö befinner sig Visingsö, låglänk, fruktbar, skogrik och fager'). En blick på kartan leder osökt tanken till att förlikna ön vid en simmande fisk, men denna utprägladt typiska gestalt har Visingsö icke ens under den historiska tiden alltid ägt. Vätterns underbart klara vatten har, lättrördt som det är, med mäktiga böljeslag tärt på stränderna och gifvit dessas linjer varierande former. Men om man frånser, att ön förr var något större än nu, tedde den sig dock redan vid 1500-talets midt som en fisk, och denna, vi vore frestade att, af beundran för det härliga Visingsö, säga

') »Själfva Visingsö är som ett hjärta midt uti den namnkunniga Vättern belägen», och »figuren af Ölandet liknar sig till en lax med hufvudet söderàt», heter det i Familjekrönikan.

23. Vi|singsö.•254 Grefven af Visingsborg.

gyllene fisk, befann sig, ägarena till fägnad och nytta, i Brahenätet. Huru den kommit däri, skola följande rader omförmäla.

Visingsö såsom säte för stormannaätter har urgamla anor. Karl VII Sverkersson, den förste som antog titeln Svea och Göta konung, valde Borga slott på öns norra ända till sitt residens; där blef han mördad af Knut Eriksson 1167. Knuts mäktige jarl Birger Brosa afled där 1202, likaså Erik X 1216. Dennes efterträdare Johan Sverkersson, som på Visingsö emottog besök af Snorre Sturleson, dog därsammastädes 1222. Äfven medlemmarna af Folkungaätten uppehöllo sig icke sällan på ön, ehuru de i Stockholm fått en ny rikshufvudstad. I ett bref, dateradt Visingsö den 11 december 1268, åberopar konung Valdemar Birgersson sina „käre bröder, hertig Magnus och herr Erik", såsom närvarande vid dess undertecknande (antagligen i slottet Näs på öns södra udde). Den förre af desse, Magnus Ladulås, konung sedan 1275, kom sista gången till Visingsö i början af december 1290, sjuknade, utsåg marsken Tyrgils Knutsson till sin 10-årige son Birgers förmyndare och afsomnade den 18 december. Rimkrönikan låter honom säga:

Jak radde Swerige XIII aar mz ro til thäss jac o visinx öö do efter gudz byrd XII:e XC aar.

Det var sannolikt 1318 under ett krig, som Näs slott blef intaget och nedbrändt. År 1357 afstod Magnus Smek ät sin son Erik en del af riket, omslutande äfven Visingsö. I början af 1380-talet var Bo Jonsson Grip öns ägare, och 1396 ingick don i drottning Margaretas morgongåfva, skänkt af Sveriges riksråd.

Förbigående öns öden under slutet af Medeltiden, påminna vi om att Gustaf Vasa den 30 mars 1549 förlänade Visingsö med alla årliga räntor och rättigheter ät riksrådet Sten Eriksson Leijonhufvud; förläningsbrefvet innehöll en uppmaning, att riksrådet borde »bygga en261

skön sätesgård och därhos en afvelsgård". Donationen återtogs snart nog, i det att konung Erik XIV den 20 mars 1562 skapade Visingsborgs grefskap och förlänade detta åt sin kusin grefve Peder Brahe.

Den 17 juni 1564 utfärdades härpå en konfirmation, af hvilken framgår, att hela Visingsö, så när som på ett par gårdar, blef gifven grefve Brahe [„Herr Peder brae"] och hans barn och arfvingar till evärdlig egendom med rätt att uppbära skatterna från ön, och följande år blefvo de undantagna gårdarna förenade med grefskapet.

Tronombytet 1568 tillskyndade grefven nya förmåner. Konung Johan III utfärdade den 9 juli 1569 en vidlyftig förordning, genom hvilken med grefskapet förenades Grenna socken i Småland samt Habo, Skepplanda, S:t Peders, Starrkärs, Sköfde och Kilanda socknar, Alfbems sätesgård, Haije ängar och Gudhems klosters landbönder i Västergötland. Förläningsbrefvet bestämde, att grefskapet skulle gå i arf från far till äldste son; funnos yngre syskon, borde de af hufvudmannen förnöjas med penningar. Utdoge manslinjen, skulle änkegrefvinnan under sin återstående lifstid få innehafva godsen. Grefvens rättigheter och skyldigheter fixerades därhän, att han fick uppbära skatterna, men icke pålägga sina undersåtar nya onera, ej heller slå eget mynt. För hvarje 400:de mark örtugars inkomst ägde han att under krigstid i kronans tjänst hålla en full-rustad ryttare och i fred en man för hvarje dubbelt sä stor inkomstlott.

För att skaffa sig en sätesgård och en boning, värdig sitt namn och sina rikedomar, hade grefve Per redan under kung Eriks tid sammanslagit 10 mantal om 1,120 tunnland fruktbar jord på Visingsö till en egendom och börjat uppförandet af Visingsborgs slott på öns östra strand. Byggnadsmaterial erhölls dels från tegelbruket vid Grenna, dels genom nedbrytning af Alvastra kloster. Detta sistnämnda tilltag misshagade i dubbelt mått den konstälskande, papistiske Johan III, som förbjöd grefven att vidare låta forsla kalkstensblock från Alvastra likasom äfven tegel från Vadstena klosterbyggnader. Då grefve•266

Per dog (1590), hade endast västra flygeln af det stort tilltagna stöttet blifvit färdig. Hans efterträdare, äldste sonen Erik, blef icke i tillfälle att fullfölja arbetet. Hertig Karl fråndömde honom grefskapet den 12 december 1600, och då äfven yngre brodern, Gustaf, såsom Sigismunds anhängare betraktades såsom rikets fiende, tillerkändes

förläningen grefve Magnus, „som alltid låtit sig huld, trogen och rättrådig befinna". Ett par år senare återtog hertigen likväl Ale härad med Alfhems sätesgård, men då han i ersättning gaf tre socknar i Småland och sju socknar i Västergötland, ställde sig bytet ganska förmånligt för grefve Magnus.

Nu återupptogs arbetet pä Visingsborg; slottets södra flygel restes, och i närheten uppfördes en vacker stenkyrka. Då riksdrotsen Magnus Brahe, som på äldre dagar vanligen vistats på Visingsö, den 3 mars 1633 afled utan att efterlämna någon son, öfvergick grefskapet till brodern Abrahams äldste son grefve Per d. y.

Denne tillträdde förläningarna med 1633-års ränta samt förband sig, med godkännande af en kompromiss-rättsdom, att med 3,000 riksdaler betala kostnaderna för sin farbroders begrafning. Vidare utfäste han sig att århgen till gref Magni änka, fru Helena Bielke, utbetala hennes lifgeding om 1,500 markers ränta samt att till farbroderns enda dotter Ebba, förmäld med Jakob De la Gardie, i ett för allt i brudskatt utgifva 4,500 daler („till 6 '/2 mark räknadt riksdalern").

Grefve Per, ekonomiskt anlagd liksom fadern, ägde en synnerlig förmåga att vidga ut sina besittningar. Skickligt begagnande sig af konjunkturerna under Kristinas och Karl XI:s minderårighet samt af tre myndiga regen-ters bevågenhet, lade han år efter är allt flere gods till sina omfångsrika domäner. Att i detalj följa med gref-

skåpets sålunda skeende förstoring skulle taga för mycket utrymme i anspråk. Vi åtnöja oss därför med att helt summariskt antyda, huru Visingsborg tillväxte:

Den 19 februari 1634 erhöll grefven några af Gudhems f. d. klostergods i Västergötland.

Den 17 mars 1642 köptes 2 1/2 hemman i Tveta härad i Småland.

Den 16 juni 1645 erhöllos 67 ®/8 hemman, 54 utgårdar och 4 kvarnar i Småland.

Den 16 juli 1645 tillkommo 62 1/2 hemman och 43 utgårdar i Ölmestad, Adelöf m. fi. socknar i Småland.

Den 6 oktober 1647 erhöllos 111/i hemman, 2 utgårdar och 8 kvarnar i Ödesjö (Östergötland) och Bälaryd (Småland).

Dessutom förvärfvades köpe- och bytesgods genom aftal, ingångna med 37 olika personer (Jakob De la Gardie, öustaf Banér, Johan Skytte, Lars Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Sigrid Gyllenstierna, Elsa Cruus m. fi.). De omfattade cirka 100 hemman, för hvilka blef erlagdt omkring 70,000 specieriksdaler. Vidare köpte Brahe 1646 och 1647 till frälse af kronan för cirka 11,300 daler ett 40-tal hemman i Småland.

Grefskapet Visingsborg omfattade förutom Visingsö 10 socknar öster om Vättern (i Småland) samt 6 socknar väster om sjön (i Västergötland), ett folkrikt, bördigt område af ungefär 12 1/2 kvadratmils (= 1,425 kv. km.) vidd.

Visingsborgs slott var, då Per Brahe d. y. öfvertog det år 1633, endast halffärdigt. Den nye ägaren lät ända till 1662 fortsätta byggnadsarbetet och nedlade därpå mycken omtanke och dryga kostnader. Men så nådde han ock sitt mål: att åt Braheätten uppresa en borg, som med afseende å omfattning och inredning kunde täfla med de yppersta Svea rike inrymde. Länge fick dock grefve Pers stolta skapelse, afsedd att trotsa sekler, icke kvarstå. En härjande eldsvåda 1718, enligt sägen framkallad af där internerade ryska fångar, förstörde hela inredningen och bragte tak och golf att instörta; äfven de flesta af y ttermurarna och mellanväggarna hafva ramlat, så att man

af det, som kvarstår, har svårt att göra sig en föreställning om det forna präktiga Visingsborg.

Af slottsbilden i Erik Dahlbergs Svecia antiqva &

hodierna (se bild 14, sid. 106) kan man törhända få en ungefärlig föreställning om Visingsborg med dess hamn, men detaljerna af byggnaderna äro icke riktigt återgifna. Fönsterna i den kvarstående flygeln, densamma som upptager inidtelpartiet å Dahlbergs teckning, voro ej rektan-

25. Södra Hygeln af Visingsborg med hufvudportalcn.265

gulära, utan hvälfda. Kanhända att bilden (se sid. 280), hämtad från staden Grennas fundationsbref, ger oss en riktigare föreställning om slottet.

Visingsborg var byggdt i en fyrkant, hvars hörn markerades af fyra plåttäckta torn, uppbärande förgyllda spiror och knoppar. Tre af flyglarna voro uppförda i 2 våningar enhvar, förbundna medels trappor af huggen sten och ledstänger af järn. Den södra flygeln (bild 25),

26. Vallén med västerporten.

hvars yttermurar med trappgaflar ännu kvarstå, var den förnämsta; den inneslöt i sin nedre våning en sal och 5 rum samt i den öfre en stor sal, „grefvens rum", ett stort förmak och 3 mindre rum. I västra flygeln fanns »borgstugan" samt 24 kamrar; den östra flygeln, uppförd i 3 våningar, inrymde åtminstone 26 rum, bland dem kök och skafferier. På dess framsida åt sjön sträckte sig en större och tvenne mindre plåttäckta altaner. Den sist uppförda norra flygeln, betydligt lägre än de andra, innehöll rust-kammaren, verkstadsruni och 6 boningsrum. Den yttre borggården omslöts af en af stenar och grus uppförd vall•260

med bastioner, bestyckade med flere tiotal kanoner. Genom vallen längst i väster ledde ett muradt hvalf, täckt med en kupol, som flankerades af tvenne mindre vakt- och fångtorn. På yttre borggården stod en Kristusbild, huggen i sten, med kors, spira och gloria af förgylld koppar. Öfver hufvudportalen, ännu väl bibehållen, fanns

grefvens vapensköld inmurad och såsom prydnader framför hvalfvet tvenne örnar och tvenne svanar af koppar, uppsatta på stolpar. Den inre borggården, som var ganska liten, var träd planterad, och mellan träden skimrade på höga stolpar en väldig jordglob och en dito himmelsglob 1). I slottsväggarna, som vetta åt borggården, funnos i nischer (se bild 27) uppställda byster af förgylld gips, framställande grefvarne Brahe. [Några af dem förvaras numera på en undanskymd plats i Brahekyrkan]. Utanför vallgrafven stodo diverse trähus, inrymmande magasiner och bostäder för utarbetarena, och bortom dessa byggnader utbredde sig fyra trädgårdar med icke mindre än 2,000 fruktträd.

Hvartill slottets många olika rum användes, kan man af benämningarna i en 1675 upprättad inventariiförteck-ning förstå; däri omtalas frustugan, fatburen, skaffarens rum, silfverkammaren, hästsalen (med Karl X Gustaf till häst i olja) o. s. v. [Grefve Per bestod sig såväl en egen konterfejare2) som ock en belätshuggare]. Biblioteket och kansliet inneslöt bland en myckenhet sköna böcker3),

') Svaret på frågan, hvart dessa hamnat, torde stå att hämta ur följande notis. «År 1729 beviljade Kongl. M:t gamla kopparglober -och en kopparsvan från slottet till lagning af kyrkotaket på Visingsö».

*) Johan Werner, som titulerar sig «conterfeier», skref den 16 juni 1646 från Visingsborg till grefven, att hans excellens' porträtt, afsedt för Västanå, var färdigt och «sammaledes 6 sköna andliga historier om Kristus, som komma allt i den stora matsalen, alla taflor sittandes i sitt rum».

*) Sitt intresse för gamla böcker och andra antikviteter bibehöll P. Brahe lifvet ut. År 1673 tackade han sekreteraren N. Gyldenstolpe, som vistades i Paris, för den flit denne lagt i dagen vid att »efterfråga de antikviteter, som vårt fäderneslands uråldriga beröm konservera, af hvilka I hopsamlen de saker, som här in i fäderneslandet icke vanliga äro eller man vet införas af bokförarena».Slottets inredning.

handskrifter, antikviteter och matematiska instrument äfven Wadstena klosters munkebok. Af lösöret uppräknas 1& ekstolar, 2 stora grönfejade stolar samt 6 med blått och 6 med grönt öfverdrag. I matsalen saint i grefvens och grefvinnans rum funnos „blå och gula himlar" af dammast och taft; väggarna voro sirade med turkiska, flamska och tyska tapeter och behängda med dyrbara målningar, föreställande in- och utländska herrar. Af sängkläder, köks-

27. Borggården.

saker, duktyger och simplare möbler förefanns ett förråd, tillräckligt för grefvens stora tjänstepersonal.

I Braheska familjekrönikan heter det: „ Grefvens hof-hållning anbelangande, så är den mycket stark, så att af dess betjänte, som efter gammalt svenskt vis i stora borgsalen på slottet spisa, många stora bord uppfyllas. Enkannerligen är ock musiken af allehanda instrumenter ståtlig: 12 à 14 musikanter, 4 trumpetare, 4 luredrängar och en pukslagare. Eljest hafver grefven till sin sirat, när så behöfves, en stark vakt af folket i slottet och på landet, som i gevär äro af sina särskilda kaptener — en öfver slottsfolket och den andra öfver landsfolket — väl öfvade".•262

Grefven af Visingsborg.

Det grefliga livréet var förfärdigadt af blått tyg, ut-sydt med gult silke. Några sådana klädespersedlar finnas ej i behåll, men däremot förvaras å Rydboholm en „esca-loupe-mössa", som i tiden burits af en af grefvens roddare. Mössan, toppformad, är förfärdigad af gul och svart taft, fodrad med rödt ylletyg och framtill utsirad med tvenne örnvingar af svart kläde.

Af ämbetsmännen på Visingsö under Per Brahes tid förtjäna följande att nämnas: hauptmännen Julius Kern-merer1), 1649 adlad Lantzenfelt, död 1659, samt hans efterträdare Lars Jonsson, 1687 adlad Lagerberg. Såsom underlagman fungerade på 1640- och 1650-talet Johan Gustafsson, adlad Örnevinge, naturlig son till Per Brahes farbroder Gustaf Brahe. Af häradshöfdingarna nämna vi Tyres Gunnarsson (1660—1680). Som kamrerare omtalas Sven Olofsson (1646-1654) och Peder Hansson (1661 —1672). Grefven bestod sig äfven en hofmästare, Johan Dücker, en hofpräst, Anders Vising, och en lifmedicus, „ehirurgusa, Carl Lind; denne utgaf „Huusz-

Apotek och Läkie-Book", tryckt pä Visingsborg 1675.

Visingsö var sedan gammalt en väl kultiverad bygd, och genom grefve Pers försorg ökades antalet af utplanterade växter betydligt. En öbo, studenten Sven Wetter, berättade i ett föredrag i Åbo 1682, att i de stora trädgårdarna kring Visingsborg växte 5 olika sorters äpplen och 3 slags päron, vidare hvita och blå plommon, röda, hvita och svarta körsbär, valnötter, hufvudkål m. m.

Den utmärkt väl skötta kronoparken på ön väcker i våra dagar besökarens beundran, och med fägnad möter blicken de vackra perspektiv, hvilka öppna sig mellan snörräta rader af gran, tall, lind och ek; men redan på 1600-talet tyckes öns skogsbestånd väckt berättigad upp-

') Medan Per Brahe 1635 befann sig i Tyskland, undertecknade han den 19 april i Elbing ett donationsbref, genom hvilket han åt befallningsmannen Julius Kemmerer förlänade Bränntomta och Bagge-bol hemman »qvitt och fritt för alla utlagor, vissa och ovissa persedlar, som däraf utgå böra, att njuta, bruka och behålla i sin och sin hustrus lifstid'.

märksamhet. Författaren af Familjekrönikan skildrar växt-och djurvärlden i följande karaktäristiska ordalag:

»Lundarna stå likasom med största flit plantade, ty där ek är vuxen, står han i stor myckenhet, men intet finnes af annat slag däribland. Björklundarna stå sammalunda för sig; tall, gran, hassel likaledes, hvarest också ^doggedjur" (hjortar) och harar löpa i stor myckenhet. De äro helt förbjudna att dödas, undantagandes då grefven själf tillåter någon förnäm främmande en lust af deras jakt. De äro så spaka, att de draga alls ingen sky till att gå hoptals folket under ögonen, hvarmed grefven sig ock enkannerligen förlustår, när han åker ut att spatsera."

Det intresse grefven själf hyste för trädgårdsodling, förstod han att bibringa äfven allmogen. Ett vackert vittnesbörd därom, som icke tarfvar vidare kommentarier, ligger i följande ord: „Där är icke en rök på ön, som icke hafver sin träd- eller humlegård, hvilket grefve Per fuller till största delen har kommit åstad".

Ären 1651 och 1653 inträffade på Visingsö svårare missväxt, och detta bragte Brahe — under denna benämning fortlefver Per Brahe d. y. i sitt förra grefskap — på tanken att inrätta ett sockenmagasin, ifrån hvilket vid behof spannmål kunde lånas till utsäde och föda. Såsom grundfond till magasinet skänkte grefven den 6 februari 1664 '200 tunnor råg, korn och hafre, senare ytterligare 100 tunnor samt 200 tunnor salt. Öns fattiga hugnades därjämte vid behof med tillfälliga gåfvor; i kyrkboken för 1661 läses exempelvis: „Hoc anno S:t Petri dag gaf Hans Höggreflige Nåde Riksdrotsen dem fattigom i gemen uti grefskapet 100 tunnor spannmål, men i synnerhet dem husfattigom på Visingsö 20 tunnor spannmål".

Ett särdeles vackert minne har Per Brahe efterlämnat såsom befordrare af folkbildningen på Visingsö. Grefven utdelade, såsom vi hafva sett, sina håfvor åt många håll, men hvad de särskilda skänkernas och understödens storlek beträffar, iakttog ban i regeln en viss sparsam moderation. Såsom en verkligen frikostig mecenat upp-

trädde han emellertid vis à vis sin skola på Visingsö. Denna grundades genom ett fundationsbref af den 1 maj 1636. Den 30:de i följande månad ingaf grefven vid riksrådets möte en relation om sina skolplaner; han framhöll, hurusom han måste äga rätt att på egen bekostnad inrätta småskolor (där „Donatus, grammatican, glosböcker och annat läres"), eftersom han hade rätt att anlägga städer. Den nya skolan, till hvilken han redan anskaffat en tjänlig rektor och en god musikus, komme ej att konkurrera med läroverken i Skara, Vexiö och Jönköping. Den begärda ansökningen blef beviljad, och till skolans underhåll anslog Brahe hemman, hvilkas antal under årens lopp upprepade gånger ökades '). År 1673 voro de disponibla årsräntorna så stora, att lönerna kunde utgå med följande belopp. Rektor erhöll 191 dal. s:mt, konrektor 100, kollegan 85, orgelnisten 70, violinisten 50, basisten 50, basunisten 10 samt åt enhvar af tolf, på ön födde djäknar, i understöd 10 daler. Kyrkoherden, som fungerade såsom skolinspektör, uppbar räntorna från ett helt hemman. Särskilda stipendier om 20 à 30 daler tillföllo söner af grefvens tjänstemän.

Såsom skolbyggnad användes från slutet af 1636 Kumlaby gamla kyrka; i koret fick rektorsklassen sin plats, konrektor läste i midtelskeppet och kollegan i vapenhuset. På väggarna hängde stora målade landkartor, och

plattformen, som afslutade kyrktornet (se bild. 28), befanns vara „för astronomiska spekulationer mycket bekväm". I sakristian var biblioteket inrymdt, och detta, en gåfva af Brahe, omfattade icke färre än 900 band.

Skolan hade öppnats med 34 elever, och i medeltal inskrefvos 20 nya hvarje år. Många af dem blefvo med

') En af grefvens faster, Margareta, gjord testamentarisk disposition, ursprungligen afsedd för kyrkan i Kalmar, kom äfven skolan till godo, sålunda att grefvinnans klenoder, af grefve Per öfvertagisa för 1,112 dal. s:mts värde, utbyttes mot 6 '/» hemman, hvilkas räntor fördelades mellan kantorn, orgelnisten, fem fattiga djäknar, «så ock. den, som blåser i basunen».Skolan. 286

tiden bemärkte män. Vi anteckna exempelvis: Nils Andreæ Hultenij, professor, adlad Silfverskiöld; Johan Gustafsson, hofrättsassessor, adlad Ömevinge; Gustaf Adolf Humble, biskop i Vexiö; Sven Larsson Herrlund, sedermera grefve Lagerberg m. fi.

Af lärarepersonalen nämna vi blott rektorerna Sverker Christierni (1636—1648), Per Erland "Wirknæus (1648—

28. Kumla kyrka, som inrymde P. Brahes skola.

1661) och Eskil Fabricius (1662—1670), konrektor1) Johan Åhman och kollegan Jonas Betulander.

Skolans öden efter 1680 — den utvidgades 13 år senare till ett Gymnasium Carolinum jämte en kunglig trivialskola — falla utom ramen för denna framställning.

') Efter Per Brahes död fungerade Sven Vetter (se sid. 262) en tid som konrektor. Student i Åbo 1677, utgaf han 1682 disputa-tionen »De insula Wisingianre». Å titelbladet kallar han sig »Sch. Wisingsb. design. Apologista».•266 Grefven af Visingsborg.

Per Brahe hade fullgoda skäl att vara nöjd med sitt verk. Då man läser hans år 1673 upprättade »Testamen-tum scholæ Braheæ Wisingsburgensis", förstår man godt uppriktigheten af de känslor, som slå en till mötes från dessa ord:

»Med innerlig hjärtans tacksägelse ihågkomma vi den synnerliga välsignelse den gode Gud oss i andlig och lekamlig måtto nådeligen förlänt, den heder, hugnad samt •de gagneliga och nyttiga tjänster vi hafva förmärkt häraf, att vårt grefskaps samt från andra orter anländande ungdom uti vår inrättade skola studerat, och hvad slikt gude-ligt verk för en berömlig och vacker åminnelse hos posteri-teten i alla framtider lämnar och aff öder."

Midt emot skolan i Kumla kyrka lät Per Brahe år 1667 anlägga ett litet tryckeri. Till föreståndare och fak-totum antogs Johan Kankel, en tysk, som tidigare genomgått skolan på Visingsö och en tid arbetat vid ett tryckeri i Stockholm. Kankel var en mångkunnig man, i ty att han fungerade såsom stilgjutare, sättare, tryckare, träsnidare, öfversättare och författare. Af de 35 arbeten, hvilka under åren 1667—1685 (den tid tryckeriet existerade) utgåfvos, voro åtskilliga af de smärre skrifna af Kankel. På titelbladet till ett af dessa läsas orden Per Brahe den Andre; i ett annan hyllas grefven pà sin födelsedag 1674 med »Gratulatio Labyrinthea"; ett tredje arbete utgöres af en lyckönskan till segern vid Landskrona 1677 o. s. v. Braheätten till heder trycktes „Imagines familiæ Braheæ", vidare Gamle Grefve Per Brahes »Oeconomia Eller Huss-holdz-Book" och »Ala aqvilina Brahæa". — Papperet till tryckeriet på Visingsö erhölls sannolikt från den »papperskvarn", som år 1647 blifvit anlagd invid Grenna.

Det bäst bibehållna af alla Braheminnen på Visingsö är kyrkan med familjegrafven, och den befinner sig än i denna dag i samma skick som på grefvens tid. Uppförandet af denna kyrka, belägen några minuters väg väster om slottet, påbörjades af gref Magnus. Han lät nedrifva Ströja lilla kyrka så när som pà ett torn, hvilket intogs i nybyggnaden. Äfven ett par åldriga järnbeslagna dörrarNya kyrkan. 267

fingo sin plats i det nya templet, hvilket uppläts till gudstjänst 1636.

29. Nya eller Brahekyrkan på Visingsö.

I)å man mellan åkerfälten nalkas den hvitrappade enkla kyrkan, förråder ingenting, att byggnaden skulle skilja sig från vanliga stenkyrkor på landsbygden. Det prydliga koppartaket och portalen af kalksten med Braheska och

Stenbockska ätternas vapen förtjäna dock att obser-•268

Grefven af Visingsborg.

veras, och träder man in, stannar man öfverraskad inför den färgprakt den i katolsk stil hållna inredningen erbjuder. På ömse sidor om hufvudgången stå åttkantiga stenpelare, upptill prydda med inalles 34 försilfrade kopparplåtar, framställande i drifvet arbete bibliska scener.

30. Koret i Brahekyrkan.

Do hvita hvalfkupornas sammanbindningsbågar äro markerade i högblå färg, och mellan dem framstå, likaledes i blått målade, fladdrande band med bibelspråk. Det half-rtmda koret är medels ett konstnärligt snidadt gallerverk af trä afskildt från den öfriga delen af kyrkan, och innanför skranket stå grefvens och grefvinnans prydligt utsirade bänkar, naturligtvis försedda med sköldemärken och latinska inskriptioner. Altaret prydes af ett träsnideri, framställande frälsarens uppståndelse, och under dettaMinnesstenarna.

369

iiattvardsscenen, framställd i förgylld drifven mässing; allt detta är inramadt af två förgyllda kolonner. Ett miniatyrporträtt af Per Brahe samt grefvens vapen hafva ock infogats i den af många olikartade beståndsdelar komponerade altarprydnaden. Kyrkans lösörebo, hopbragt genom gåfvor, är synnerligen rikt. Vi underlåta dock att här uppräkna alla de föremål '), hvilka af Braheättens medlemmar blifvit skänkta till kyrkan; de finnas likasom familj egräfven utförligt beskrifna i Vilhelm Bergs bok om Visingsö.

För att till eftervärlden fortplanta minnet af sig själf och sin berömliga släkt lät Per Brahe här och hvar på stenar anbringa inskrifter. På en läsas orden: PETRUS BRAHE SENIOR COMES

NATUS 1520 REXIT 30 ANNOS MORTUUS 1591; på en annan sten läses motsvarande uppgift öfver grefve Erik Brahe, som regerade 10 år, samt på en tredje, att grefve Magnus Brahe regerade i 31 år. Ett väldigt block i sten-gärdet vid prästgården uppger regeringstiden för de tre herrarna något olika. Inskriften, som är ett helt släktregister, afslutas med följande satser, dem vi i öfversättning återgifva med: „Per Brahe d. y., Sveriges rikes drots och generalguvernör öfver storfurstendömet Finland, tillträdde grefskapet 1633, och med Guds hjälp förvaltar han grefskapet lyckligt sedan 20 år. Hans gemål var fru C. C. Stenbock, from moder och välgörarinna, afsomnade 1650. Johan Werner, tecknare, 1653".

31. Kalk, skänkt till kyrkan af P. Brahe.

») Medan Per Brahe i december 1634 dröjde i Elbing, ställde tan sig i förbindelse med orgelmakaren Johan Gadd, och denne beordrades att afresa till Visingsö för att bese kyrkan och bygga ett •orgelverk.•270 Grefven af Visingsborg.

Tjugu är senare lät drotsen på en invid landsvägsdiket liggande flat sten inhugga orden: PETRUS BRAHE COMES MITT PÅ LANDET 1673. Det var icke ett blott talesätt, då Per Brahe använde det nyss citerade uttrycket rexit. Öfver sina vidsträckta besittningar härskade han nästan som en fullmyndig regerande furste. I denna egenskap utfärdade ban den 25 februari 1634 — „ rättvisan till styrka, arfvingarna till uppväxt och grefskapets inbyggare till gagn och nytta" — en successionsordning och stadga, hvilken under grefvens långa lifstid gick och gällde för Visingsborgs grundlag. Det väsentliga innehållet af dess 14 paragrafer äro följande bestämningar: 1. Såsom förmän i grefskapet fungera befallningsmannen (hauptmannen), lagläsaren (underlagmannen), en präst på Visingsö, en dito från Småland en från Västergötland, kamreraren samt trenne länsmän.

2. Desse skola vara den regerande och närvarande grefven till råd och styrka, när han dem till sig kalla låter.

3. När grefven är frånvarande, skola de tillse, att allmogen ingen orätt sker, att den årliga räntan i tid uppbäres o. s. v.

4. Är grefven omyndig, skall nämnden på bästa vis värda och förvalta hans tillhörigheter, hvilka ej få föras från

Visingsborg.

32. Grafsten invid Kumla kyrka öfver P. Brahes trumpetare Magnus Stark, död den 12 december 1679.Grundlagen. 271

5. Änkegrefvinnan bör, med råd af närmaste frände, gudligen, ärligen och väl uppfostra den unge grefven.

6. Lefver icke modern eller närskvld frände, äger konungen att utse målsmän för den unge grefven.

7. Underhållet åt den regerande omyndige grefvens moder fixeras till beloppet.

8. Huru med afliden grefves kvarlåtenskap förfaras skall. Biblioteket, porträttsamlingen och antikviteterna få ej förskingras.

9. Grefvinnans morgongåfva får ej utgå af vissa uppräknade gods, anslagna till Visingsborg, utan inom strö- och klostergodsen.

10. Äldste brodern äger åt sina syskon gifva i ut-lösen belopp från 1,000 till 3,000 daler enligt närmare specifikation.

11. Nämndens medlemmar skola, innan de begynna med sitt värf, aflägga trohetsed till grefven och hans hus.

12. Nämnden utses af grefven; är han omyndig, äger nämnden att själf komplettera sig genom inval af dugliga personer.

13. Förmännen sammanträda minst fyra gånger årligen; beslutanderätt tillkommer det samlade kollegiet, ej den enskilda medlemmen. En om en får ingen beträda kansliet, biblioteket eller räntekammaren, utan blott befallningsmannen, prästen från Visingsö och länsmannen.

14. Prästerna i nämnden få enhvar i årslön 6 tunnor spannmål, länsmännen 3 tunnor. De öfriga skola sig nöja med deras ordinarie löner.

Denna i „god akt och mening" affattade stadga afslutas med en vädjan till efterkommande släkten, att de till evärdlig tid obrottsligen måtte hålla den i helgd. Således samma vackra tanke, som går igen i 1600-talets fredsslut!

At sin nämnd hade Per Brahe i mindre viktiga ärenden öfverlåtit den lagstiftande och verkställande myndigheten. Själf representerade han dock denna maktfullkomlighet i. högre instans, och hans sträfvan gick ut på att tillvälla sig en oinskränkt jurisdiktion. Af Johan IU:s•272

Grefven af Visingsborg.

bref af 1569 framgår, att grefven ägde rätt att utnämna häradshöfdingen i grefskapet. Dennes domar öfverklaga-des inför grefven, och från denne kunde vädjan ske till riksrådet och konungen. Genom hofrättens i Jönköping inrättande blef vädjomålsgången delvis ändrad, men år 1633 utverkade Per Brahe affattandet af ett rådsbeslnt, enligt hvilket hofrätten, med förbigående af landshöfdingen, skulle direkt kommunicera med honom. Men icke nöjd ens härmed, förmådde drotsen drottning Kristina att åt honom den 4 mars 1654 utfärda ett extra privilegiebref, af innehåll att ban på Visingsö erhöll absolut jurisdiktion och halsrätt öfver inbyggarena på ön. Härmed hade grefven alltså fått en oinskränkt makt öfver sina närmaste undersåtars lif och död.

Per Brahe var synnerligen mån om sina grefliga rättigheter;') när därför från ett eller annat håll försök gjordes att träda dem för när, försvarade han dem så ifrigt, som om det gällt ej gård eller grund, utan lif och ära. Följande redogörelse skall belysa detta sakförhållande.

Redan före afresan till Finland 1637 hade Per Brahe förfäktat åsikten, att salpeters- och bygguadshjälpen för grefskapet Visingsborg icke kunde anses tillkomma kronan, då den af honom och de andra grefvarna af Visingsborg tidigare för egen räkning uppburits. Följande år utgick frän räkningekammaren i Stockholm befallning till landshöfdingen i Jönköping, att denne i grefskapet skulle låta uppbära de s. k. ovissa räntorna och inleverera dem direkt till kronan. Underrättelsen härom förtröt grefve Per på det högsta, och han gaf kontraorder

åt sin befallningsman på Visingsö. Det var ingen förmånlig tanke han hyste om kronans uppbördsmän, eftersom han till rikskanslern vågade skrifva (Åbo den 16 juli 1638): „Skulle landshöfdingens uppbördsmän i mitt grefskap få insteg, blefve det utan tvifvel helt öde. Det är ett län, som

') Den 27 mars 1633 yttrade P. Brahe, att han s&som grefve på sitt gods «må göra allt hvad han vill, undantagandes endast det, som är jus raajestatis».273

intet dependerar af någon landshöfding, och därför heter det län. Så vill ock jag handla här med min käre herr faders friherreskap". Upphofvet till den förtret man tycktes vilja tillfoga honom ansåg han vara att söka hos Gabriel Oxenstierna. „Gud vet med hvad jag — utbrister Brahe — hafver förtörnat riksskattmästaren, som dirigerar collegium, att han på detta sättet begär mig traktera". Bref-skrifvaren påpekade vidare det obilliga i att sålunda mo-1 estera honom, som med flit och trohet tjänade kronan på en svår post och som, förutom den af regeringen frivilligt gifna lönen, icke skaffat sig några extra inkomster eller förmåner. Att kammaren utan att hafva inhämtat hans förklaring genast skridit till exekution, förtröt honom på det högsta. Han anhöll för framtiden att för sådant förfarande alldeles blifva förskonad, ty i motsatt fall ämnade han utverka sig rätt att få återvända för att personligen försvara sin rättmätiga sak, stödd på välfångna privilegier. Detta och mycket mer skref Per Brahe till Axel Oxenstierna samt anhöll, att denne måtte utverka åt honom af regeringen ett försvarsbref. Skrifvelsen slutade med anhållan om att ett snart besked skulle lämnas åt Brahes egen sekreterare, som, därest så erfordrades, kunde gifva vidare upplysningar i tvistepunkterna.

Den 22 augusti upptogs ärendet i rådet; grefven hade nämligen äfven dit insändt en skrifvelse, i hvilken han uttryckligt protesterade emot att konungsföringen, salpeter- och byggnadshjälpen kunde honom fråntagas. Till stöd för sin uppfattning åberopar ban bl. a. sina grefliga privilegier, 70-årig häfd, sin jordebok och ett för-läningsbref af 1633. Häremot invändes, att, om rätten att nppbära ifrågavarande skatter var ett grefligt privilegium, hade grefven ej år 1633 behöft låta sig denna rätt på nytt förlänas. Vid ett följande sammanträde (den 28 augusti) resolverade rådet, att, eftersom dess medlemmar svurit att bevaka konungens och allmogens rätt, de borde tillse, att kronans räntor ej finge förskingras. Byggnads-och salpeterhjälpen hörde kronan till och måste henne bibehållas. Konungsföringen finge grefven åtnjuta, emedan

den liörde till de ordinarie räntorna, och dess uppbärande af grefvarna på Visingsborg hade häfd för sig. Det abe-ropade förläningsbrefvet af år 1633 hade ej tillräckligt bindande kraft, och „synes något obreptitie varda utbragt såsom i begynnelsen på regeringsadministrationen". Hvad sättet att uppbära de omtvistade räntorna angick, ansågs det konsiderabelt, att grefven lät inkassera dem samt sedan till ståthållaren inlämnade verificerad räkning.

Regeringens åsikt i frågan, som äfven var Axel Oxenstiernas, utvecklade kanslern i ett långt, kraftigt och sakrikt andragande, hvilket, dateradt den 8 september 1638, afgick till Finland. Han bevisade däri punkt för punkt, att Brahes pretentioner hvarken stödde sig på lag och häfd eller på billighet och rättvisa. Kanslern och alla andra hade erlagt motsvarande kontributioner utan att knota. Han beklagar, att han i detta fall ej kunde skrifva grefven till nöjes; plikterna mot fäderneslandet tvungo honom att ärligt och öppet framlägga bevisen för kronans rätt.

Den 25 september fick Brahe emottaga denna skrifvelse, och följande dag hade han sitt svar färdigt. Det inledes med en ödmjuk, men på samma gång något sötsur anmärkning om att ett något hastigare svar hade grefven emotsett, men öfver dröjsmålet var det ju ej att undra, då „de gode herrar af regeringen med så många högre och viktigare ärenden äro betungade". Därefter tackar han, att konungsföringen blifvit honom tillerkänd. Att detsamma icke skett med de andra skatterna, gjorde honom ondt. Då han tidigare uppburit dessa intrader, hade han gjort det ej såsom en del af lönen, utan med stöd af brefvet af 1633 såsom en förläning af gällande kraft, till dess att drottningen blifvit myndig. Härefter följde en längre utläggning af de skäl, som styrkt honom i denna uppfattning, äfvensom diverse invändningar mot regeringens sätt att se saken. Enhvars och främst adelns och gref-varnes goda rätt att försvara det de ägde påpekades. I detta sammanhang utbrister Brahe satiriskt om sina landsmän, „att alla gaudera vara lika goda som svinefötter och allena som bonden respektera åren och åldern", hvilketSlutet af tvisten.

sätt att bedöma saker och förhållanden väckt mången främmandes åtlöje. „Om jag hade en bror, som till furstlig dignitet blefve upphöjd, ingen skulle honom det hellre unna eller mera därför vörda än jag. Jag säger det utaf ingen högfärd, det Gud vet, och aldrig åstundar (jag) något högre stånd; men att blifva maintinerad vid det jag är född i och intet rår därför, kan mig ingen förtänka".

Man skulle vara frestad att tro, att frågan om byggnads- och salpeterhjälpens uppbärande härmed omsider varit slut, men nej, grefven styr sin farkost in på annan bog för att nå målet på en annan väg. Som han säger sig tro, att ingen är så vanälskande af sig själf, att han, jämte sitt fäderneslands tjänst, icke skulle söka, om det med ära och utan dess fördärf ske kan, sin välfärd — alltså ber han att såsom recompens för sin ringa tjänst tills hennes majestäts myndiga år få njuta byggnads- och salpeterhjälpen.

Denna anhållan föredrog kanslern i rådet den 10 oktober; ärendet upptogs ånyo den 27:de, och den 29:de gafs resolution i öfverensstämmelse med grefvens anhållan och önskan.

Beträffande Per Brahes många slott och gårdarJ), dem han i Sverige ärft och förvärft, kunna vi ej lämna

) Att Per Brahe var en mäkta rik man, torde föregående framställning hafva bevisat. Ibland hans efterlämnade papper finnes ett odateradt dokument, som upptager värdet af ett antal af hans gods till följande belopp i riksdaler:

Lyckds är köpt för....................................40,000

Gods köpta och därtill lagda.........................80,000

östand eller Braxvik..................................21,000

Vreta..10,000

Vegla..10,000

Näs..32,000

Kaflå 22,000

Dimbo..10,000

Bineskebäek..6,593

Finnbäck 4,700

Bogesund och Skaf sjö ladugård kan skattas med

stenhus och byggningar för..................30,000

Skögods i grefskapet kan skattas vara köpta för 20,000

Inventarier på alla gårdar må estimeras..........40,000

Summa R. D. 276,293•276

Grefven af Visingsborg.

en redogörelse i detalj. Vi åtnöja oss med att gifva några upplysningar rörande ett par af de mera betydande.

Brahehus. Från krönet af det mot väster brantstupande berg, som sträcker sig utmed Vätterns småländska strand, erbjuder sig en lika så vidsträckt som härlig utsikt öfver den fagra sjön och det blomstrande

33. Utsikt öfver Vättern och Visingsö från en af fönstergluggarna i Brahehus.

Visingsö. Naturbeundraren Per Brahe beslöt därför att uppe på berget resa sig ett mindre slott. Beslutet åtföljdes af handling, och med trotsande af alla svårigheter släpades nödigt byggnadsmaterial upp på berget, och slottets torn och tinnar restes i höjden.

Brahehus eller Brahus, som det ursprungligen kallades, uppfördes 1645. Beträffande dess utsirande hafva vi att anföra endast följande detalj. Konterfejaren och beläts-huggaren Johan Werner sände i juni det nyssnämnda året teckningen till en staty (se bild 34) samt gjorde det277

förslag, att grefven ifrån Göteborg skulle låta hämta hvit alabaster, hvarefter han vore redo att förfärdiga ett beläte af Fortuna, som med en flygande flagga i handen borde taga sig förträfflig ut, uppställd på altanen till Brahehus.

Grefven bestämde i sitt testamente den 26 februari 1646, att det lilla slottet skulle blifva hans grefvinnas änkesäte och hon äga rätt att uppbära icke blott inkomsterna från de slottet underlagda gårdarna Gudsbacka, Målskog, Vendels-torp, Kaxtorp och Asvarp, utan äfven räntorna från de åt honom och hans gemål donerade socknarna Ölmestad, Adelöf, Vireda och Hagreda. Denna plan blef dock icke någonsin realiserad ; grefvens första gemål dog långt tidigare än han själf, och den andra hade mer än tillräckligt af gods och gårdar utan att beliüfvar flytta till fagelnästet uppe på Grenna-berget. Sålunda blef Brahehus efter grefvens frånfälle att stå obebodt, och det är föga troligt, att ens han själf under sin lifstid där tillbragt många dagar. Om dess historia och slutliga öde lämnar följande utdrag ur en af prosten Helin 1764 författad beskrifning närmare besked:

34. Fortuna, tecknad af J. Werner.•278

Grefven af Visingsborg.

„Brahus, tillförene krono, bestod af ett fjärdedels hemman, kallades Gudsbacka, till åker ganska litet, något till bete, men grefve Per Brahe lät göra det till säteri, kallade det Brahus och förhöjdes till ett helt hemman, där han lät uppbygga ett ståtligt stenhus med hvälfda källare, under- och öfvervåningar. samt tvenne flygelstenhus med torn på och stenmurar höga och tjocka emellan det stora och dessa smärre; har i sin välmakt sett härliga ut, högst på branta bergkanten satt, där han

35. Ruinerna af Brahehus, sedda från söder.

kunnat med perspektive stå och se hvar människa, som gått ute på Visingsö slättland, i byarna omkring och hela Grenna stadsgata ända igenom. Det berättas, att salig grefven äfven med ett instrument af bleck kunnat stå på Brahehus stenhus och tala till sitt folk på Visingsö, något iner än en mil öfver sjön. Allmogen har ock ofta burit salig grefven på bår bergs-skrefvorna uppföre; och måtte visserligen han vara den, som kallas från fordna tider, i vår tid, guftar i Gudsbacka. Detta undransvärda och kostbara stenhus råkade olyckligeu, då hela. Uppgrenna by, elfva hela hemman, midt under högmässan Michaelis dag Sr 1708 tändes i ljusan låga, att äfven af eldfängda halmkärlvar, som den starka stormen förde i luften långt bort öfver Brahus, att också itändas och så illa afbrän-
Brahe-Grenna. 279

•nas, att murarna voro platt förstörda, s& att de aldrig mera kunna återupprättas".

I våra dagar falla Brahehus ruiner inom godset Vretaholms ägor, och de göra det i dubbel bemärkelse, ty förvittringen af det en gång så stolta slottet fortgår langsamt och säkert. Af hufvudbyggnadens ytterväggar återstå ruiner med gapande fönsteröppningar samt de nedre delarna af de tvenne fyrkantiga tornen, fordom förbundna medels sträckmurar.

Brahe-Grenna. Stråkvägen mellan Göteborg och Stockholm löpte fordom fram längs Vätterns östra strand genom Grenna socken, och då platsen kring sockenkyrkan låg nära intill det ställe, där Visingsöborna plägade landstiga och således af Per Brahe ofta passerades, föll det sig ganska naturligt, att grefven, vid valet af plats för en stad inom grefskapet, skulle välja Grenna. Markens ovanliga bördighet, det friska klimatet och det skyddade läget vid bergets fot voro säkerligen äfven omständigheter, som beaktats, förrän fundationsbrefvet af den 21 januari 1652 undertecknades med riksdrotsens namn och signet.

Af brefvets innehåll meddela vi följande utdrag:

„Vi Per Brahe, grefve etc. göre härmed för allom veterligt, att eftersom vi fast gärna se vårt grefskaps märkeliga tilltagande i allo måtto — — — ity stadga och fundera Vi af samma vår grefliga rättighet en stad i Grenna,

gifvandes i kraft af detta makt och våld allom dem, som lust och vilja hafva dit att komma så väl af städerna som landet, där bygga och sig nederaätta, boende blifva och burskap vinna, handla och vandia, njutandes tio års frihet ifrån detta dato — jämte tvenne frimarknader — — — hafva Vi ock varit betänkta att gifva merbemälde stad Grenna till vapen, som dess innevånare uti stadens signet och annorstädes, där väl behöfves, staden till sirat och prydnad kunna bruka, nämligen såsom staden belägen är emellan sjön Vätter och de höga bergen, alltså måge de bruka uti den öfre delen i signetet bemälda höga berg och vid hvar bergssida ett stenhus, midt uti en stad med torn och hus, i undra delen sjön Vätter, så att underst i bemälda signet öfver sjön skall synas ett slott, kring om merbemälda•280

Grefven af Visingsborg.

signet brukas dessa ord: Signum Civitatis Grennae Brahe, alldeles som denna fingerade form (se bild 36) ögonskenligen utvisar." —----

Detta pergamentsbref, som förvaras i rådhusrättens arkiv i Grenna, är märkligt därigenom, att den omnämnda färglagda mönsterbilden till stadens vapen inrymmer den

36. Grenna stads sigill.

enda samtida teckningen af Visingsborg, i fonden, Grenna i midten, Brahehus till vänster och Västanå till höger.

Då Grenna anlades och bebyggdes, blef terrängen bestämmande för stadsplanen: tre långa parallella gator, förbundna med smala sluttande tvärgränder. Den mellersta gatan erhöll namnet Brahegatan och kallas så än i denna dag. Vid dess öfre sida höjer sig på en terrass stadstorget, och invid detta stod kyrkan. Denna erhöll 1656 af stadens grundläggare „en skön och ansenlig predikstol och ett kosteligt urverk". På hans bekostnad blef ock281

kyrkan 1673 förstorad och försedd med ett torn. I korets vägg fanns ännu på 1880-talet i en nisch en bröstbild af alabaster, föreställande Per Brahes första gemål, hvaremot en pendant till denna byst (törhända utförd af J. Werner), föreställande grefven själf, bortflyttats, då ett större fönster blef öppnadt i den vägg, där nischen fanns. Författarens till dessa rader hopp att fà bese den gamla kyrkan och

37. Gamla kyrkan i Grenna.

fà bysten fotograferad vardt tyvärr besviket, ty en modern kyrka i gotisk stil reser sig nu på den gamlas plats. Denna nedbrann med hela sin inredning är 1889, och vid branden förstördes t3rvärr äfven Katarina Kristina Stenbocks bröstbild. En några år förut tagen fotografi ger en föreställning om Grenna gamla kyrka. (Märk! Till vänster grefvinnans byst.)

Sin välvilja och frikostighet mot Grenna samhälle bevisade Per Brahe äfven därigenom, att han lät i staden uppföra ett rådhus med ett torn. Då hauptmannen på Visingsborg pä grefvens vägnar 1675 öfverlät byggnaden282

till staden, dikterades på grefvens befallning följande ord till protokollet:

„Det skall åligga stadsmagistraten och borgerskapet, att, som Hans Höggrefliga Nåde till stadens uppkomst ex proprio bekostat en härlig rådstuga med alla tillbehör samt staden till sirat ocli prydnad låtit därsammastädes

insätta urverk med ringklocka, hvilket allt lämnas staden i händer, detsamma vårda och af egna medel vidmakthålla i tillkommande tider till evärdelig honnör och åminnelse af Hans Excellens och sig självfvom till märke-lig prydnad, gagn och rättelse."

Det nya rådshuset fick emellertid småningom så förfalla, att det år 1800 måste helt raseras. Men därmed har ej grefvens åminnelse belt utplånats hos Grennas bebyggare.

Då innevarande år 1902 det 250-åriga minnet af stadens grundläggning firades, bragtes grefven en vacker hyllning. Det nu lefvande släktet i staden har äfven flere skäl att ihågkomma fundatorn. Grenna rödpäron1), en viktig handelsartikel, påstås härstamma från moderträd, dem Per Brahe införskrifvit från Frankrike, och än i dag

torgföres en präk-tig äppelsort under namn af „grefve Pers bordsäpplen".

G. C. Witt, som i ett litet häfte om 48 sidor utgifvit „Grenna kyrkas och Grenna Stads Historia och Beskrifning", yttrar: „Efter Per Brahes död behagade det konung Carl XI, storhänd i åminnelsen, att, på samma gång han

') I en är 1859 utgifven »Beskrifning öfver Vista Häradt af •T. Allvin anföres såsom bevis för ilen kraftiga vegetationen i Grenna, att diir funnos ett par valnötsträd af 60 fots höjd och att det några år förut fanns ett päronträd, som hade 16 fots omkrets vid roten.

38. BRAHEHÄLLA jaktslott, uppfördt af P. Brahe vid sjön Noen i Adelöfs socken (Småland).289

för statens räkning annekterade den grefliga staden, med ett kraftigt penndrag stryka ut ordet Brahe från dess namn".

Yftstanå gods, beläget inom Grenna församling, hade öfvergått i Kristina Brahes ägo. Hon sålde det 1641 för 5,000 riksdaler åt sin broder. Denne kunde emellertid ej genast erlägga köpeskillingen, utan anhöll genom bref af den 1 oktober 1641, att systern måtte bevilja honom ett uppskof. Äfven på detta gods lät Per Brahe uppföra en ståtlig karaktärs-byggnad af sten; om den förste ägarens börd och samhällsställning vittnar än en i slottsväggen inmurad sten. Emedan endast ett fåtal bref af grefven daterats Västanå, ser det ut som han endast sällan gett sig tid att besöka stället.

Bogesund. Ar 1624 köpte grefve Abraham Brahe detta stora gods, som jämte Bydboholm bildar Östra Byds socken. Godset, som har ett förträffligt läge på norra sidan af stora farleden till Stockholm, öfvergick i grefve Pers ägo, och denne lät på en förtjusande vacker plats omkring år 1650 påbörja uppförandet af slottsbyggnaden. Murarna, resta af gråsten med tegelbeläggning, bilda en väldig kub, till sitt yttre äfven däri regelbunden, att våningarna äro fyra med summa 16 fönster i hvarje vägg. En sägen förtäljer, att uppe på taket fanns en regnvatten-bassin, omsluten af ett staket, från hvars fyra hörn höjde sig spiror med järnflöjlar. Alla dessa finnas i behåll, ehuru <le icke mer intaga sina ursprungliga platser. Vid ett

39. Västanå efter E. Dahlbergs arbete.284

besök (1902) på Bogesund aftecknade vi en flöjel (se bild 41) och taga väl knappast miste, om vi hålla före, att årtalet 1650, som i järnplåten är utskuret, betecknar den tidpunkt, då den uppsattes öfver det nyss färdigblifna slottet.

40. BOGESUNDS slottsbyggnad, uppförd af P. Brahe omkring 1650.

Utvändigt ter sig Bogesund, sedan på 1860-talet fyra torn tillbyggts, säsom en romanisk borg, hvaremot det till sitt inre ej undergått större förändringar. Trappor, golf ocli de väldiga bjälkar, hvilka uppbära taket, härstamma från grefvens tid. I tredje våningen, hvars väldiga sal afdelats i tre rum. ses spår af malningar i renässans-stil, och trappuppgången till öfversta våningen prydes af tvenne på kalkväggen målade landsknektar och285

„Grefve Pers trumslagare". Vi fäste oss äfven vid att trappans balustrad var sammansatt af träspjälar, hvilka utsvarfvats efter mönster af ett träfodral till en inemot en meter lång venetiansk glaspokal (kanske ett minne från Per Brahes italienska resa?). Slottets lösörebo har under seklers lopp bytt prägel; dock torde man till 1600-talet kunna få hänföra ett antal högkarma-de, skinnklädda stolar.

Omslutet af en blomsterrabat t står utanför byggnadens västra gafvel ett granitblock, hvars inskrift kanske är författad af grefve Per själf. Är den det icke, så motsvarar dess innehåll likafullt de åsikter grefven hyste under gamla dagar. Orden lyda:

Mångin dänne Gardin prisar Dän tän ändre är äi wiser Wörda tina fäders slögder Odalwärk ock sköna Lundir Samt de gamla Kloke fundir Låt äj utländsk gäck fördärfva Thet tu här af mig fått ärfva Om tu håldir ordin denna Tå får tu Guds qvädin känna Skönan äng fördärfvar magir Skalken härjar Gårdin fagir.

A. 1670.

41. Slottsflöjel. Märk ryttaren ur Brahe-sigillet och de sammanflätade bokstäfverna P. B. C. W. (Petrus Brahe,

comes Wisingsburgensis).XII.

Per Brahes förläningar i Finland.

Förläningarnas art och omfång. Finlands generalguvernör hade under åren 1637—40 utfört ett godt arbete. Sina mödor framhöll Per Brahe själf, och Kristinas förmyndare senterade resultaten. De medförde ej blott erkännande i ord, utan belöningar, sådana de i förlänings-väsendets för adeln gyllene tid plägade gifvas. Genom ett kungligt bref af den 19 september 1640 gafs åt grefve Per för de tjänster han gjort riket under Gustaf II Adolfs tid och särskildt för hans administration af storfurstendömet 2721/n behållna skattemarker med underlydande gårdar i Stor-Savolaks härad och Pellosniemi fjärding. I riks-registraturet upptagas flere sidor af namnen på dessa skattemarker och de landbönder, hvilka dem brukade, ja till och med några för mycket. Det hände nämligen icke sällan, att den frikostiga regeringen, glömsk af hvad som tidigare bortförlänats, af misstag i ett donationsbref af senare datum intog gårdar, som redan blifvit disponerade för en annans räkning. Yi påminna om detta faktum, ty fogden Hans Bomgàrd påpekade i bref af den 18 november 1640 för Per Brahe, att Berends Taube redan år 1626 hade fått sig underlagda några af de bönder, hvilka nu (1640) gjorts till grefvens underhafvande. I sammanhang härmed framhöll fogden, att Pellosniemi och Toivola fjärdingar helt skulle tillhöra grefven, om ytterligare 60 bönder, representerande 100 skattemarker, blefve subsummerade under länet.Brahelinna län.

Donationen vardt gifven „med de konditioner och villkor, som Norrköpings beslut 1604 upprättat", d. v. s. med ägande- och nyttjanderätt af donatarien, dennes hustru och äkta manliga bröstarfvingar, men skulle efter den manliga linjens utslocknande återfalla till kronan. „Soin emellertid grefve Per Brahe icke hafver några manliga lifs-arfvingar —, heter det i brefvet — och likväl ärnar göra på förberörda honom donerade gods, hvad kostnad han förmår och till deras kultur kan vara af nöden, så skola godsen gå i arf till hans brorson, unge grefve Nils Brahe, hvars fader för riket offrat lif och blod". Brorsonen vore dock skyldig att ät grefve Pers döttrar erlägga brudskatt, utgående enligt gällande eller framdeles annorlunda stadgad ordning.

Donationen, redan i sig själf ganska betydlig, blef den 12 maj 1645 utvidgad med åtskilliga kringliggande gårdar, så att Brahelinna län från 272 */i2 behållna skattemarker ökades till 479 3/8 »med allt det öde, som i och under bemälde ägor ligga", och dessa ödeshemman, 70 till antalet, representerade enligt 1642 års jordebok 762 aY-2 skattemarker. Brahelinna län var dock ej den första possession grefven kom i besittning af. Redan den 31 oktober 1639 hade Per Brahe af kronan köpt några gods i Pargas socken. År 1647 den 5 april erhöll han i samma socken såsom allodialt frälse 411/2 hemman samt på samma villkor den 8 juni 1648 i S:t Mårtens socken 148 hemman. Den 10 oktober 1651 afrundades domänerna i Pargas genom inköp af några gods. (Familjekrönikan namnger af grefvens besittningar i Åbo-trakten Matholmen, Haraholmen och Juvagård).

Alla dessa gods, hvilka sammanlagda tyckas mer än nog för en person, utgjorde dock endast en början till grefvens besittningar i Finland. Hans sträfvan gick ut på att underlägga sig så stora vidder som möjligt och dymedels öka sin makt och glansen af sitt namn. I Sverige ägde Brahe ett område, som berättigade honom att bära den stolta titeln grefve till Visingsborg; därtill lades titeln friherre till Kajana. Det var den 18 september"288

1650, som drottning Kristina skänkte Per Brahe till friherreskap fästet Kajaneborg samt alla kronans behållna hemman i Kajana, Kuopio och Idensalmi socknar „till evär-delig och evig possession" äfvensom exspektansrätten till alla öfriga inom dessa socknar med eller utan frälsevillkor bortgifna hemman '). Därutöfver erhöll riksdrotsen samtidigt under Norrköpings besluts villkor sju byar i Pieksä-mäki med rätt att emot afståendet af dessa byar tillbyta sig under friherreskapet alla de gods i Kuopio socken, hvilka året förut den 8 juni blifvit donerade åt öfverstelöjtnanten Wilhelm Yxkull. Bytet uppgjordes och undertecknades den 15 juli 1651.

Icke än belåten med vidden af sina besittningar, anhöll Per Brahe att med sitt friherreskap2) få införlifva större delen af Salo socken (i Österbotten), som han under allodialt frälse den 8 maj 1652 för 30,399 riksdaler specie köpt af kronan, samt Pielis pogost (i Keksholms län), hvilken han tillhandlat sig af kommissarien Henrik Cron-stjerna. Som motiv uppgafs, att dessa jordlotter lågo „nära hand under friherreskapet". Begäran blef bifallen. Då

genom denna förändring de två socknarna förlorade köpefrälsets allodiala natur, medgaf drottningen, i enlighet med Brahes förslag, att i ersättning Brahelinna län skulle betraktas som köpt frälse och besittas af grefven och hans arfvingar „som andra deras välfångna arf och aflingegods enligt de adliga privilegierna" 3). Vi behöfva väl knappast tillägga, att detta arrangemang var till grefvens belåtenhet, likasom ock att han med nöje hänförde Salo nya stad (Brahestad senare kallad) till sitt friherreskap, ehuru den icke fanns upptagen i drottningens konfirmar tionsbref af den 18 augusti 1652.

') I Finlands Allmänna tidning 1833 har Wilh. Gabr. Lagua publicerat friherrebrefvet.

*) »Friherreskapet Kajana ftr beläget ytterst i Xorlanden ander nordlinjen; det är vidt begripet land så i bredden som i längden, bestående merendels i stora skogar, sjöar, träsk och strömmar med god bekvämlighet till bättre och bättre kultur». (Familjekrönikan).

*) Carl v. Ronsdorff: Om donationerna och förläningarna under drottning Kristinas regering.42. Karta öfver friherreskapet Kajana år 1651.290

Huruvida grefven lät uppgöra en specialkarta öfver Brahelinna län, är oss icke bekant. Öfver sitt friherreskap, till den utsträckning detta hade 1651, utgaf ban ett kopparstick [18 X 29 cm] under namn af „Tabella Geographica Caianiæ, illustrissimi et generosiss. Comitis Domini Petri Brahe Baronatus". Bladet upptager Kuopio, Idensalmi och Paldamo socknar med utsatta kyrkor samt platsen för Kajana stad. Enligt skalan var friherreskapet 56 mil långt i N—S och 30 mil bredt i Ö—V. Efter det länet såsom nämndt 1652 betydligt utvidgats, lät grefven landt-mätaren Clas Classon för hand rita och färglägga en stor karta öfver hela friherreskapet. Denna förvaras f. n. i Landtmäteriöfverstyrelsens arkiv i Helsingfors. Dess öfver-komst till Finland stod tydligen i samband med ett bref af major Samuel Långh (den 28 december 1662), däri denne anhåller, att afritningen blefve sänd till Kajana. Af Clas-sons karta äger Statsarkivet i Helsingfors en kopia, utförd af Magnus t. Wright; en mindre del af denna ses å bild 43.

Taga vi sedan en öfverblick öfver samtliga Brahegodsen i Finland, ter sig förteckningen som följer:

Brahelinna län 479 3/8 skattemarker

Godsen i S:t Mårtens 97 n/2i mantal „ i Pargas 41 „

Friherreskapet Kajana: Kajana socken 89 72 n

Salo „ 123 »*/M „

Kuopio „ 97 7/14 „

Idensalmi „ 80 7/l8 „

Pielis pogost 1,232 arviorubel med 306 bön-

der '), 41 bobiler.

Inkomsterna från alla dessa gods hafva beräknats till c. 10,000 daler s. mt årligen, men denna summa, som

') Af dessa uppbar grefven enligt Kexholms läns jordebok för år 1654 i räntor 721 daler 28 öre samt 160 LB torra gäddor, hvilken sistnämnda post uppskattades till 112 daler 16 öre.En del af stora kartan. 29t

43. En del af Clas Classons karta öfver friherreskapet Kajana.-292 Per Brahes förläningar i Finland.

för öfrigt icke så litet varierade, kom grefven icke oaf-kortad till godo. Därifrån afdrogos, förutom oinlevererade rester, de belopp, hvilka åtgingo till aflöning åt betjänte och krigsfolket.

Förvaltningen af godsen. I förhållande till sina besittningar i Sverige och Finland uppträdde Per Brahe i det allra närmaste som en regerande läns-furste. Han uppbar skatterna, till- och afsatte alla ämbetsmännen, ledde försvarsverket, utöfvade domsrätt och kunde, där hans rätt trädde i kollision med Sveriges lag, genom förmedling och förord i de flesta fall leda afgörandet i enlighet med sin vilja. Man sade skämtande i Stockholm, att grefven, då han reste ner till Visingsborg, for „till sitt rike", och antagligen hörde Per Brahe icke ogärna detta uttryck,

medveten om att var det ej efter bokstafven sant, så kom det dock sanningen nära. Var alltså grefskapet i Sverige på sätt och vis riksdrotsens rike, så kunna vi betrakta hans besittningar i Finland såsom hans kolonier i främmande land; afståndet från den kungliga regeringens centrum, Stockholm, gjorde, att grefven öfver dem kunde regera än mera självständigt.

Praktisk, som Per Brahe var, ordnade ban „kolonier-nas" styrelse och förvaltning praktiskt. Under flere tidsskeden själf medlem af en riksregering, hvars sträfvan gick ut på att centralisera makten, fann han lämpligt att i sina länderier i Finland skapa en institution, som fick sig anförtrodd att upptaga och sammanknyta alla förvaltningstrådarna, läggande dem sist samlade i hans hand. Denna institution var konventet1) på Kajaneborg. Det sammanträdde årligen i början af februari och omfattade såsom fullständigt hauptmannen, vice lagmannen, härads-

') Förordningen af den 26 februari 1634 (se sid. 270) utgaf drotsen 1661 i en ny upplaga, tillökt med bestämningarna rörande för-1 ilningarna i Finland, men vi äro tyvärr ej i tillfälle att framlägga dessa stadgar i tryck, emedan någon afskrift af desamma hvark«n af oss eller andra tills vidare öfverkommits.Konventet. 29S

höfdingen, bokhållaren (kamreraren), befallningsmännen i socknarna och borgmästarena i städerna. Konventets uppgift bestod i att tillse, „att allt ärligen, skickligen och väl måtte tillgå", att grefvens rättigheter icke förkränktes, att allmogen ingen orätt vederfors samt att de årliga räntorna i tid uppburos, förvarades och disponerades enligt gifna order. Besluten antecknades i protokollet, hvarefter detta insändes till grefven, som förbehållit sig att i högsta instans stadfästa, ändra eller upphäfva dem, allteftersom han fann för rätt och billigt.

Konventet sammanträdde för första gången antagligen 1652 och för sista gången 1680. Af protokollen hafva hittills varit kända och i sammandrag publicerade de, hvilka hänföra sig till åren 1654 (8—15 februari), 1657 (6—10 februari), 1661 (8—11 februari), 1663 (6 februari), 1664 (1-3 februari), 1665 (9 februari), 1671 (9—11 februari), 1673 (7—8 februari), 1675 (5—6 februari) och 1679 (6-7 februari)'). Utöfver dessa hafva vi i Rydboholmssam-lingen funnit protokollen för 1655 (5 — 9 februari), 1656 9 — 13 februari), 1669 (4 februari), 1670 (5 februari) och 1672 (6 februari); alltså summa 15 protokoll af antagligen ursprungligen 28.

Vi anse ej nödigt att utförligare redogöra för protokollens innehåll, utan inskränka oss till att anföra af hvad art de ärenden voro, som vid konventen förhandlades. Åtskilliga paragrafer gälla räkenskapslängdernas och skattevarornas inleverering eller försummelser i värf vet; icke färre beröra ansökningar om lönetillskott åt tjänstemännen. Skolärenden behandlades, och djäknepengarna fördelades. Herredagskarlarnes besvärspunkter föredrogos. Kajane-borg inspekterades, och ärenden rörande förhållandena vid gränsen undersöktes. Diverse klagomål anfördes och af-gjordes. Grefvens bud och befallningar upplästes o. s. v.

') Originalen, med undantag af 1657-års protokoll, som finnes i Skoklostersamlingen., förvaras i Kammararkivet i Stockholm. Innehållet refereras af M. G. Schybergson i Sv. litteratursällskapets Förhandlingar och uppsatser IV, sid. 29—60.294

Skatteuppbörden. Det viktiga, årligen återkommande varfvet att emottaga och till Sverige afleverera räntorna från Brahes gods var anförtrodt åt hans egna hetjänte. Uppbördsmännen betitlades än fogdar, än befallningsmän; den senare benämningen var dock den vanligare. Uti ett »Extrakt utaf fogdarnes räkningar" för 1664 kallas Sven Månsson (S:t Mårtens) och Matts Göransson (Pargas) fogdar, medan titeln befallningsman användes om Hans Bomgård (Brahelinna län), Henrik Corte (Salo), Johan Ivarsson (Kuopio och Idensaimi), Isak Hansson (Kajana socknar = Paldamo och Sotkamo) samt Henrik Ahlholm (Pielis pogost). Alla desse hade, förrän de tillträdde sina tjänster, svurit grefven trohetsed och anskaffat kaution för uppbörden.

Räntepersedlarna bestodo i penningar, spannmål, smör, torra gäddor samt gråverk. Icke sällan blef dock spannmålen försåld i Finland, hvarefter de influtna medlen försändes till grefven'). På skild begäran expedierades äfven stundom mjöl, gryn och undantagsvis renkött »till köket". Utom de persedlar grefven i skatt uppbar, hände det flere gånger, att han från Finland rekvirerade tavast-ländskt lärft. I april öfversände Bomgård 573 alnar lärft till ett pris om 9 à 10 öre per aln. Tvenne år senare expedierades i en ektunna, med grefvens märke därå in-

') Såsom prof på innehållet och formen af de kvittenser P. Brahe lämnade sina underlydande uppbördsmän meddela vi följande afskrift, hämtad ur Rydboholmssamlingen:

»Anno 1652 den 18 juni hafver vår Befallningsman Johan Bom-gårdh den yngre levererat oss af Brahelinna gods 1651-års ränta, nämligen trehundrasju tunnor och tjugusex kappar råg, tvåhundrafemton tunnor tjugu kappar malt, tjugutre tunnor sex kappar korn, etthundra-tio tunnor och tio kappar hafre, räknandes allt efter upprågadt mål, halftredje tunnor smör, två tunnor talg, sex LE och tolf marker hnmle, kopparpenningar ettnsensexhundrasextiotre daler och ett halft öre, hvilka ofvauskrifna persedlar honom till vidare räkning fullkomligen kvitteras. Datum Stockholm, anno et die ut supra.

Per Brahe».296

brändt, 286 alnar af samma tygsort, upphandlad för 8 à 11 öre alnen.

I Uleå ägde grefven en sjöbod och likaså i Brahestad, där hans varor upplades under väntan på lämplig sjöfartslägenhet. Att erhålla fartyg i de österbottniska hamnarna tyckes ej hafva mött hinder, hvaremot expedierandet af räntespannmålen och smöret från Viborg tidtals var förenadt med vissa svårigheter. Ett år exempelvis kunde intet fartyg mera förhyras i början af oktober och ett annat intet efter den 20 augusti; 1666 gjorde ßomgård det förslag, att ena hälften af räntorna skulle öfversändas på våren och den andra på hösten. Sålunda borde ock färskare smör kunna erhållas. Det var just det nämnda året fogden fick i retur från Sverige 6 tunnor odugligt smör. Han tackade emellertid grefven för ett „höggunstigfc förmanings-bref" samt sökte förklara, huru det kommit sig, att smörets vikt ej stämt med den uppgifna; det berodde på att Viborgs målsystem var ett annat än det i Stockholm brukliga.

Af större belopp, som Bomgård på en gång öfver-sände till Sverige, må antecknas, att 730 tunnor råg, 420 tunnor kom och 8 tunnor smör på våren 1672 expedierades på tvenne skutor. Befallningsman Isak Hansson inlevererade från Pielis exempelvis följande poster:

år 1663 1,200 daler k.mt') 47 timmer') gràverk och 8 LU torra gäddor » 1664 1,000 , , _ , , , 131 x » »

> 1666 2,000 » » 61 > » > 140 » » »

» 1669 1,600 » » 48 > • > 218 > •

Att punktligt indrifva räntorna var ingen lätt sak. Hvarje år uteblefvo ock större eller mindre belopp. Såsom orsak därtill uppgifves böndernas fattigdom. (Det heter 1662: „missväxt öfver hela landet", 1665: „årsväxten klen", 1670: „oår och missväxt väntas" o. s. v.). Stora svårigheter yppade sig ock för en ny fogde att uppbära sin

') Vid uppbörden beräknades 3 daler k.mt motsvara 1 dal. s.mt. *) Ett timmer = 40 skinn.296 Per Brahes förlikningar i Finland.

aflidne företrädares rester. Sålunda uppger Per Danielsson från Pielis, att bönderna efter Henrik Ahlholms frånfälle vägrat betala sina resterande utskylder och vid tinget „gjort tumult". Uppviglaren bonden Per Wartiainen blef då belagd med handklofvar, men de uppretade bönderna befriade honom. Fruktan för obehagliga efterräkningar förmådde dock „samtliga bönder i Pielis pogost" att den 21 februari 1668 till grefven insända en skrift, i hvilken de medgifva, att de handlat emot Sveriges lag. hvarför de ödmjukligen bådo, att hans höggrefliga nåde ville förbarma sig öfver dem och skänka dem sin förlåtelse. Antagligen blef deras begäran beviljad, ty grefve Brahe var en välvillig man. År 1661 hade han efterskänkt 714 daler resterande räntor, som bort betalas af fattiga bönder från Pielis pogost, och åtminstone en gång (1670) lät han från Sverige skicka undsättningsspannmål till Kajana.

Icke ett enda faktum i brefven eller i andra dokument talar för att Per Brahe i förhållande till sina talrika underhafvande skulle hafva uppträdt som en hård eller obilligt fordrande husbonde. Tvärtom karaktäriseras hans ord och handlingar af godhetx) och mildhet. Till en af sina finska fogdar skref han 1642, att han önskade, att denne så skulle umgås med och behandla allmogen, „att ingen trälaktig räddhåga hos dem finge uppstå". En i sanning vacker tanke!

Såsom ett uttryck af allmogens känslor gentemot grefven anföra vi början af en odaterad skrifvelse (möjligen af år 1669), hvilken „samtlige Kajana sockens bönder" riktade till honom.

„Eders Höggrefliga Nåde betacka vi samteliga uti friherreskapet Kajana byggande bönder i all som största underdånighet för all hög gunst och nåde emot oss alltid i mångahanda måtto bevisats. I synnerhet hafver E. H. N. nådigast oss fattige undersåtar befriat och frälst nu i så

') Befallningsman Hansson tackar (den 24 augusti 1672) för den faderliga omvårdnad grefven hyste om alla sina undersåtar, och han tackar särskildt för den medicin grefven üfversftndt för att böta hans lille sons ögonsjukdom.

lång tid ifrån den svåra knekteskrifningen, som andra landskap i Sverige och storfurstendömet Finland äro betungade med, och vi fattige undersåtar under E. H. N:es nådiga hägn och försvar äro befriade med penningars erläggande, därmed andra länder nödgas både folk och penningar att utgöra".

Återst år att tillägga några ordomkronouppbörden.

Fogdarna på adelns frälse- och förläningsgods stodo i regeln på föga god fot med kronans betjänte. Då desse skulle uppbära regeringens andelar af skatterna1), uppstod det vanligen tvister om beloppen. Hans Bomgård beklagade sig ofta hos grefve Per, att han åtskilliga gånger blifvit „otillbörligen tribulerad af kronans fogdar".

Det låg naturligtvis i adelns välförstådda intresse, att kronan icke skulle kunna minska inkomsterna från länen mera än till det nödvändigaste, det vill säga i den mån bevillning vid riksdagarna gjorts; därför höll också riksdrotsen ett vaksamt öga på regeringens uppbördsmän och styrkte sina betjänte i desses vägran att utbetala för mycket. Betecknande i sådant syfte är den skrifvelse grefven den 12 december 1659 från Göteborg aflat till majoren på Kajaneborg. Han skref: „Vi kunne eder, haupt-man, härmed icke obemäldt låta, det den tionden, som

') För att antyda kronans skattcandelar från Brahelinna län anför» vi bar ett af Bomgård upprättadt »kort förelag» för 1663.

126 tunnor tiondespannmål.................daler 283:16

Mantalspenningar .... » 397: 16

Halfva beloppet af boskapspengarna............ » 118:20

Hälften af skjutsfftrdspengarna............... » 188:12

Summa daler 988: —

År 1663 frågade fogden Johan Ivarsson, om frälsebönderna i friherreekapet vore, såsom honom påbjudits, pliktige att lämna bidrag tili Nyslotts befästnings reparation. — I slutet af 1664 rapporterar Henrik Corte från Brahestad, att kronans fogde 'hårdt fordrar» utbekomma den vid senaste riksdag beslutna skeppshjälpen, 2 dal. smt per mantal; regeringens plakat rörande skatten hade han fått emottaga, men icke dess mindre spörjer han, om icke halfva afgiften skulle tillfalla grefven.

faller af Idensalmi och Kuopio socknar, hållen I alldeles inne, emedan Vi hafva Kongl. M:ts konfirmation så kraftig, som den kan vara, och beropar sig den på ett kontrakt emellan H. K. M:t och oss; extraktet däraf låten I vederbörande se, när det påfordras, ty ingen är mäktig det att förändra än konungen själf, det vi aldrig tilltro den Nådige Konungen. Att vi läto i fjol tionden utgifva, så var det allena för ett år beviljadt". Riksdagsbeslutet gällde icke heller någon viss tid. „Ar emellertid tionden redan utgifven, kan landshöfdingen den igen ersätta ined någon annan utgift".

Hvad jurisdiktionen inom friherreskapet vidgick, kan nämnas, att Per Brahe till häradshöfding utnämnt Johannes Curnovius1), och denne innehade befattningen 1653—1661. jämte det att han samtidigt fungerade som borgmästare och några år äfven som stadsskrifvare i Kajana. Om honom afgaf assessor Michael Gyldenstolpe den 28 mars 1661 intyget: „Curnovius är den man, som lag och rätt väl förstår". Såsom vice lagman i friherreskapet fungerade advokatfiskalen, senare assessorn vid Åbo hofrätt Johan Wassenius (1688 adlad

Lagermarck, död 169'2), och enligt grefvens för honom utfärdade instruktion ägde han ej blott att hålla lagmansting (vanligen hvart tredje år), utan ock att gifva akt på befallningsmännen i deras förhållande till bönderna och skatternas regelrätta indrifvande. Efter Curnovii frånfälle fick Wassenius order att hålla häradsting i Brahelinna län; sedan begaf han sig till Kajana, höll där lagmansting den 5 februari samt presiderade följande dag vid konventets sammanträde. Till ordinarie innehafvare af häradshöfdinge-tjänsten utsågs lagläsaren Nicolaus Petrellius, och samme man upphöjdes 1666 till lagman öfver friherreskapet. Såsom tingsställen nämnas Kajana, Säresniemi, Kuopio, Jorois, Pielis kyrkoby och Tavisalmi.

') Johannes Henrici Curnovius, född i Björneborg, student i Åbo 1640, död 1665. Han hade författat en uppsats om den svensk» lagen, och denna hade Per Brahe lofvat befordra till trycket, ett löfte, som dock cj blef infriadt.Rifstetinjf. Försvarsväaendet. 209

I de fall, då klagomål mot borgmästare eller härads-höfdingar inlupit, utsände grefven extra kommissarier för att hålla ett slags räfst- och rättareting, „domen likvisst honom själf hemställandes". Sålunda reste exempelvis grefvens hofmästare Erik Carpelan och befallningsman Tyres Gunnarsson 1658 till Brahestad och upptogo borgarenas besvär mot Henrik Corte. Därifrån foro de till Kajana, „höllo rådstuga" där den 2 januari 1659, vidare ett möte med bönderna från Paldamo och Sotkamo samt togo del i konventet. Sist afreste de till Pielis. Kommissariernas ingripande tyckes hafva varit af behofvet påkalladt; åtminstone uppgifva de själfva, att sakerna i friherreskapet „äro bragte i tämlig konfusion".

Året därefter den 29 maj beordrades hofrättsassesso-rerna M. Gyldenstolpe och G. Thesleff att under sommaren afresa till Idensalmi och Salo för att inkvirera rörande klagomål, hvilka anförts mot Curnovius. Då grefven fått underrättelse om resultatet, aflat han den 15 december 1660 en tacksägelseskrifvelse till de båda assessorerna.

Beträffande friherreskapets deltagande i riksrepresentationen hafva vi blott att nämna, att vid konventet 1655 anförtroddes friherreskapets signet åt den valde herredagskarlen Michel Johansson och att lagman Wassenius uteslöt f. d. herredagskarlen Olof Antiainen ur häradsnämnden.

Försvarsyäsendet. Friherreskapet Kajana var i sin egenskap af frälse fritaget från utskrifning, men det ålåg innehafvaren att uppställa och på sin bekostnad underhålla, länet och landsdelen till försvar, 40 stycken dragoner, d. v. 8. en fullrustad häst och karl för hvarje 500:de markers ränta, dock med lindring till hälften under fredstid. Under Karl X Gustafs krig mot Ryssland befanns antalet försvarskarlar vara alltför ringa, hvarför Per Brahe flerdubblade antalet. Detta finnes ej exakt uppgifvet; det heter blott, att grefven utrustat ett par hundra beväpnade bönder, hvilka på hans bekostnad höllo vakt vid gränsen och deltogo i ett par fäktningar. Men äfven300 Per Brahes förlikningar i Finland.

under fredstid hände det ej sällan, att drotsen fann för nödigt att hålla sin truppstyrka vid en högre numerär, än han egentligen enligt öfverenskommelse det bort.

Från året 1668 föreligga följande mera detaljerade uppgifter. För sina 268 hemman i Kajana socken ägde Per Brahe att uppställa 13 soldater samt för 542 hemman i Kuopio och Idensalmi 27; utöfver dessa 40 anställde han emellertid 34 rustade män i sin tjänst. De voro fördelade på följande sätt:

På Kajaneborg:

kommendanten Samuel Långh............... 1

löjtnanten Jöran Kofall.................. 1

vaktmästaren Henrik Knutsson.............. 1

rustmästaren Johan Eskillsson............... 1

soldater...........................15

Summa 19

1 Kajana, Kuopio och Idensalmi:

kapten Nils Hemmingsson ')................ 1

„ Anders Johansson................. 1

löjtnant Jakob Mattsson................. 1

» Lars „ 1

sergeant Henrik Kråpsu..................................1

„ Matts Assikaira....................................1

korporal och trumslagare................. 2

dragoner...........................47

Summa 55

Manskapet tjänstgjorde i regeln icke någon längre tid. Den 4 februari 1654 hölls det vid Kajaneborg mönstring med de under föregående år antagna dragonerna, och befanns det då, att 11 voro hemmahörande i Kajana socken och 21 i Idensalmi; truppen stod då under befäl af löjtnant Henrik Kristoffersson.

') Unns årslön i pengnr utgjorde 89 daler 8 Ore; löjtnanterna uppburo 53 daler enhvar.301

Från ingången af 1670-talet rådde ej mera samma ordning som förut inom friherreskapet. „Bondkaptenen" Nils Gissla rapporterade till grefven den 3 maj 1670, att bönderna visat sig mycket ovilliga att exercera, och från Kajaneborg insände dragonerna klagoskrifter öfver knapp lön (20 daler i reda penningar). Under missväxtåret 1674 sade de sig hela vintern hafva ätit halmbröd och voro nästan nakna; i sin ynkedom vädjade de därför till grefvens barmhärtighet.

Tjänstemännen. Beträffande de mera remarkabla af grefvens betjänte vilja vi lämna detaljerade uppgifter; dessa borde försvara sin plats i sin egenskap af bidrag till kännedomen om lifvet och sederna i Finland åren 1650—1680.

En af de personer, som den längsta tiden kvarstod i Brahes tjänst, var Henrik Corte, befallningsman i Salo socken och borgmästare i Brahestad. Tysk till börden, flyttade han omkring 1640 till Uleå såsom handelsagent för Stockholmsborgaren Henrik Spiring samt utnämndes några år senare till kronobefallningsman i norra Österbotten. Detta värf hindrade honom ej från att år 1649 åt sig och landsfogden Johan Bockmöller af generalguvernören Per Brahe förskaffa sig privilegiet att förestå bryggareämbetet i Uleå. Yid stadens brand 1652 uppgick äfven Cortes gård i lågor. Ägaren hade emellertid föregående år lämnat orten, sedan han af Brahe antagits till befallmngsman i Salo och fått order att leda verket vid den nya stadens fundation.

Emedan Brahestad var det stora friherreskapets uthamn, hade Corte mycket arbete med expedierandet af ränfcepersedlarna öfver till Sverige. Årligen befraktade han flere skutor, hvilka till Bogesund, grefvens svenska importhamn, öfverförde spannmål, mjöl, smör, talg och torrfisk. Undantagsvis följde fogden själf med; vanligen

•) «Jag har vid pass 30 år bott här i landet», skrifver han 1669.8 Per Brahes förlikningar i Finland.

var ledarens värf uppdraget åt „ tjänaren" Johan Michelson, som 1672 avancerade till sockenskrifvare och Cor-tes måg.

Oaktadt fogden hade många värf att sköta för sin husbondes räkning, — år 1664 tackar han i egenskap af arrendator af tiondena grefven — fann han likvisst tid öfrig att för egen räkning idka köpenskap. Till Stockholm afsände han ofta betydande kvantiteter tjära, och betalningen fick Per Brahe af tjärukompaniet inkassera såsom afräkning å räntebeloppen från friherreskapet. Det ser ut som om den driftige Corte med tiden blifvit en relativt förmögen man; åtminstone kunde han under nödår tidtals utgifva lån och med smärre gåfvor hjälpa fattiga borgare och bönder. Grefven satte stort värde pa sin befallningsman, och denne å sin sida underlät ej heller att lägga i dagen nit i tjänsten och tacksamhet utanför dess gränser. Han fägnade sig, då han med sin hustrus tillhjälp lyckats öfverkomma färskt smör så dugligt, att det kunde komma på grefvens eget bord. Äfven små presenter

tillät han sig stundom att sända; en gång afgick ett par prydliga lappstöflar, en annan gång en „åkspäde, som grefven själf i hastighet kunde resa med".

Henrik Corte afled först år 1680 eller samma år som hans grefliga husbonde.

Vända vi oss sedan till friherreskapets „hufvudstadB. så framstår där såsom nummer ett bland myndige män och honoratiores välbetrodde hauptmannen på Kajaneborg Zacharias Palmbaum. Antagen redan år 1640 i grefvens tjänst, utsågs han till hauptman omedelbart efter det Brahe tillträdt Kaj ana friherreskap och kvarstod pä kommendantsposten till hösten 1661. Redan 1651 en äldre man och föga fallen för länga resor, satt Palmbaum troget i sitt näste på Kajaneborg och meddelade därifrån grefven do nyheter han på grund af andras utsagor uppsnappat. 1 sin egenskap af högste befälhafvare öfver friherreskapets krigsmakt afgaf han rapporter om dragonernas i befästningen görande och låtande, och då kriget mot Ryssland 1656 bröt ut, skref han utförligt om försvarsanstalterna303

och händelserna vid gränsen'). Grefven synes i regeln hafva varit skäligen tillfredsställd med Palmbaums åtgärder och beaktade hans rekommendation, då det gällde att utnämna nya befallningsmän. Yid afsättandet af andra vägde hauptmannens ord ej lika tungt, och mången gång knorrade denne förgäfves öfver fogden Jeremias Anderssons jämmerliga tjänstgöring.

I början af år 1659 råkade Palmbaum i en svårare tvist med häradshöfdingen Johan Curnovius om rätta fördelningen af tingsgästningsspannmålen. Hvardera inlämnade klagoskrifter till grefven, och det såg ut som om den förre skulle draga det kortare strået, ty han antyder möjligheten af att komma på fall genom somligas förmåga „att protokollera till viljes". Palmbaum kallar sig en eländig människa och utbrister: „Till Gud och min nådige grefve står mitt enda hopp"! Påminnande om att han i 19 års tid redligt tjänat riksdrotsen, begär han, numera gammal vorden, en annan befattning, helst inom grefskapet i Sverige.

Denna anhållan blef dock ej beviljad; Palmbaum reste under sommaren öfver till sin husbonde och lyckades förmodligen urskulda sig, eftersom han, återkommen till Kajana, fortfor att bekläda sin post — åter och åter beklagande sig öfver Jeremias Anderssons illfundigheter. Brefvet af den 25 augusti 1660 är det sista af Palmbaums hand, som tillvaratagits; antagligen var det vid denna tidpunkt han lämnade Kajana. Ännu flere år lefde dock f. d. hauptmannen, och som det tyckes i besittning af goda krafter, eftersom Brahe den 18 december 1676 rekommenderade sin gamle trotjänare till erhållande af en assessorstjänst vid hofrätten i Jönköping.

Palmbaums efterträdare blef vice hauptmannen, major Samuel Långh. Denne ankom till Kajaneborg den 10 juli 1660 och inledde genast med hans grefliga nåde en liflig korrespondens. Det första han har att förmäla är

') Denna redogörelse finnes intagen såsom andra bilaga i slutet af boken.304

icke synnerligen hugnesamt: „ Slottsbesättningen går nästan naken och saknar skor". Majoren anhöll fördenskull att af ryssarne få uppköpa kläde.

[Garnisonen på fästet utgjordes vid denna tidpunkt af en löjtnant, en vaktmästare, en korpral, en trumslagare och 16 gemene. Huru pass väl slottet var försedt med ammunition och skjutvapen, framgår af följande inventarieförteckning: en fana, 17 stycken större och mindre kanoner, 85 kanonkulor, 189 musköter, 124 bantler, 500 muskötkulor, 100 pikar, 21 värjor, 2 trummor, 8 7S tunna krut, 1 Va tunna salpeter, 1/2 tunna skrot, 8 LU luntor].

Det töfvade ej länge, förrän äfven majoren') råkade i delo med den oförbätterlige Jeremias Andersson och dennes anförvanter. „De hänga ihop som ärthalm, så att jag har stor möda att bita mig igenom", klagar han. Han föreslog grefven att afsätta Jeremias, „som är balf-galen", och sålunda reducera släktens inflytande. Vid hvarje steg i sin omgifning stötte majoren på Anderssö-ner eller deras närskylda. „Domaren (Curnovius) är Jeremias' svåger, en broder är präst i Paldamo, en annan i Sotkamo och den tredje är skolmästare i Kajana, och denne, Gustaf Andersson, är den värsta af alla"!

Majoren berättar: „På söndagsaftonen den 19 maj (1661) var i Kajana stort mummel och krakel. Skolmästaren, som tidigare uppträdt drucken på slottet, hade med en värja slagit in fönster i Henrik skräddares hus, där hauptmannen Palmbaum låg öfver natten. Jeremias kom ock tillstädes med flere drängar, och de skreko värre än en tyrannisk fiende. Fogdens profoss hängde värjan kring halsen, likasom skulle han gå ut i inbördeskrig. Jeremias, som lofvat drängarna några kannor öl, blott de skulle skrika värre, tog trumman och påslog den majoren till despekt. Då majoren nu fann för godt att aflägsna sig

') Advokatfi8kalen Joh. Wassenius gaf 1661 Samuel Långh det vitsordet, att t han är snäll och vigulant». — Majoren var tvenne gånger gift; 1) Dorothea Edom från Tyskland, död 1681; 2) Elisabet Scheder fr&n Masku; giftermålet med henne ingicks 1662.306

i afsikt att skicka ut löjtnanten med soldater för att stäfja ofoget, kastade man stenar efter honom.

Så började krakelet mellan majoren och hans veder-delomän, och vid vintertinget fortsattes det. Hvad där förefallit, måste för Samuel Làngh hafva varit ganska obehagligt, eftersom han beklagar sig öfver att i böndernas och borgerskapets närvaro hafva blifvit af Jeremias Andersson „så skamligen utskämd på finska", att han skämmes att gå på gatan. „Bad att de skulle mig ej uppäta, utan att jag fick gå hem"!

Den 30 juni 1663 kunde majoren ined en viss skadeglädje rapportera, att ^Jeremias är förrymd för en karls skull, som han slog ihjäl". För att täcka någon del af den gäld — 500 daler silfvermynt — i hvilken länsmannen stod till hans grefliga nåde, hade majoren tagit hans ringa lösörebo i beslag. Jeremias uppenbarade sig emellertid helt oväntadt och framvisade en af en borgare i Brahestad undertecknad förbindelse, att denne skulle betala summan. Majoren emottog papperet, men nödgades efter en tid helt ynkligt anmäla, att skuldsedeln var ett af Jeremias förfalskadt dokument.

Såsom synes, spelade „dèn manhaftige majoren" — så betitlad i konventsprotokollen — ej någon hjälteroll i striden mot Jeremias, men ju längre han dröjde på Kajaneborg, dess säkrare uppträdde han, och vissa uttryck i andras bref låta oss ana, att han åtminstone af somliga ansågs som en småtyrann. Såsom betecknande för majorens regemente på Kajaneborg, och huru denne styfve herre bemötte de lägre tjänstemännen i friherreska-pet, må följande sorglustiga historia anföras.

Den 19 april 1667 hade Per Brahe utfärdat fullmakt för Nicolaus Petrellius att vara borgmästare i Kajana; mannen tillträdde ämbetet, men fann sig redan den 3 juni föranlåten att skrifva:

„Mig tvingar högsta nöden E:rs H. G. N:de underd&nigst att besvära och klageligen detta tillkännagifva, som följer. För en tid sedan hölls rådstugndag i Kajaneborgs stad, då borgerskapet uti H. majorens närvarande kom tillstädes och androg

några ärenden, om hvilka hos E:s H. G. N:de de underdånigst ak te sig förfråga, såsom 1. Om några små ängar i stadens gebit belägna. 2. Om stadens fiskevatten, huru vidt det skall sig sträcka. 3. Om en vintermarknad nti Brahea, som de i underdånighet begära. När nu herr majoren tillika med mig 4:de dag pingst var på resande fot åt Brahestad att hålla ting, voro förbemälde ärenden i pennan fattade, ren- och underakrifne, och jag efter herr majorens begäran dem begynte att uppläsa. Vid jag då läste och intet visste af något ondt, kastade herr majoren sin käpp igenom papperet mig i munnen, att bloden stod utur Blipporna", viljandes mig sedan alltfort med hngg och slag öfverila, så framt icke andre hade honom förhindrat, många gånger skällandes mig, rådmännen och hela borgerskapet för idel „huttlare och krasslare", med hvad mera skamlösa och försmädliga ord han då öfver mig, en rådman och stadstjänaren, som då tillstädes voro, utgöt, hvilka ord man blyges här att införa; dock äro här månge, som sådant hörde och skola veta det bevittna, där så fordras. Om nu sådant var rätt gjordt, hemställer jag Gudi och E:s H. G. N:des högvisa nådiga omdöme. Hvem skulle med någon lust kunna förrätta en borgmästaretjänst på detta sättet, när ens ära blifver förklenad af den henne borde försvara och vid lag och rätt handhafva? Jag djärfves intet stort inlägga mig med förbemälde borgmästaretjänst, förrän E:s H. G. N:des nådiga resolution och svar härå emellan H. majoren och mig ankommer. E:rs H. G. N:de täcktes höggunstigt mig med nåder anse; Gud

vet, att jag icke af något hat eller illvilja, utan nödtvun-gen måste detta upptäcka".

Resultatet af dessa klagomål är icke kändt.

I sin egenskap af byggnadsarbetets ledare inom fästningen hade Samuel Långh mycket att bestyra och utförde därjämte åtskilliga andra uppdrag i friherreskapet. Öfver hufvud tyckes Per Brahe hafva varit rätt belåten med hans görande, men han ansåg, att majoren var alltför trög i brefskrifvande. Denne bedyrade, att han skref hvar tredje vecka eller hvar fjortonde dag, „men hvart brefven taga vägen, vet Gud!" För att säkerställa så mangas som möjligt framkomst afsände han med skilda bud en eller två kopior af originalskrifvelsen och annoterade rätt ofta både afgångna dubletter och tripletter. En stående inledningsfras var uttrycket: „I Ers Grefliga Nådes friherre-807

skap står allt väl till", men icke dess mindre bevisade brefvets fortsättning ofta motsatsen. Var brefvet kort, motiveras det med orden: „Annars förefaller här intet".

Major Samuel Làngh öfverlefde både Per Brahe och friherreskapet Kajana. Han hade den 10 maj 1681 den sorgliga plikten att såsom vittne närvara, då reduktionskommissarien för kronans räkning tog slottet i besittning.

Ett synnerligen arbetsdrygt och ansvarsfullt värf ålåg kamreraren, d. v. s. hufvudbokföraren i grefvens samtliga finska besittningar. Denna post beklāddes, från det Brahe öfvertagit friherreskapet, af f. d. kamreraren i Åbo Nils Olofsson Canik, som 1651 öfverflyttade till Kajana och där skötte kansliet. Till honom hade fogdarna att vid tiden för konventet inleverera sina uppbördslängder, kvitton och verifikat öfver de poster, som af dem direkt expedierats till Sverige, samt restlängderna. Kamreraren uppgjorde sedan med ledning af dessa primäruppgifter jordeboken och slutredovisningen, hvilka insändes till grefven; en afskrift af dessa dokument förvarades å kansliet i Kajana. Undantagsvis reste kamreraren själf öfver till Sverige för att afgifva redovisning.

Beträffande Nils Olofsson hafva vi ej mycket att berätta. I början af sin ämbetsmannaverksamhet gjorde han sig skyldig till någon förseelse. Vi antaga, att så skett, ty den 25 september 1651 skref han till Brahe och tackade för emottagna varningar. Hvad som gifvit anledning härtill, upplyser skrifvelsen ej om, men det ser ut, som om grefven med faderlig omsorg om sin kamrerare funnit för godt att mana denne att iakttaga en stadgad lefnads rätta regler; alltnog, Nils Olofsson ber, att han måtte blifva förskonad för giftermål; han kunde med möda uppehålla sig själf, mycket mindre andra. Bedyrar för öfrigt, att han aldrig bedragit någon.

Efter att ett tiotal år hafva skött kamrerare tjänsten nöjaktigt, afled Nils Olofsson den 5 mars 1661 på en resa i Kuopio socken samt blef, enligt tidigare uttalad önskan, begrafven i Kristina kyrka den 15 maj. Jordfästningen808

ombesörjdes af hans vän fogden Hans Bomgård, men bekostades af grefven.

Till Caniks efterträdare utnämnde grefven i slutet af 1661 Lars Hansson Ås. Han var troligen infödd svensk, åtminstone säger han sig den första tiden ej „förstå språket". Efter att hafva bosatt sig i Kajana utverkade han åt sig gratis virke och lät uppföra ett eget litet hus. Den nye bokhållaren tyckes hafva varit en driftig och begåfvad man. Hans klart affattade rapporter till husbonden vittna därom. Med fogdarna hade han icke ringa besvär. Yid konventet i början af 1663 hade de fyra fogdarna från friherreskapet och Hans Bomgård fran Brahelinna inlevererat sina papper, men från S:t Mårtens och Pargas liade de väntade jordeböckerna uteblifvit. Detta omöjliggjorde afgifvandet i sedvanlig tid af slutredovisningen.

I flere fall tyckes grefven hafva följt de råd bokhållaren gifvit honom; när därför efter fogdens i Pielis, Henrik Ahlholms, död i maj 1666 grefven till dennes efterträdare utsett Per Danielsson Bergenhemb och icke länsmannen i Pielis, som af Hansson rekommenderats, framhöll han misslynt, att valet varit misslyckadt, emedan den nye fogden „var helt obekant med språket".

Af sina underordnade hade bokhållaren särskildt stor förtret af • skrifvaren, sedermera länsmannen Karl Lukasson. Denne hade inför konventet 1664 anklagat Hansson för att hafva gjort raderingar i skattelängden, sedan nämligen ett par bönder hade gifvit honom mutor. Hansson tillbakavisade på det bestämdaste denna senare uppgift och anmälde gång på gång sitt missnöje öfver den illvillige och låte Lukasson, som därjämte ofta »gick i

fylleri".

Samme Lukasson tyckes hafva varit en mångfrestande man. Ar 1660 vistades han på Brahelinna utan bestämdt uppdrag, 1661 rannsakade han, på uppdrag af grefven, i Pargas och S:t Mårtens om frälseböndernas räntor, 1662 skötte han tullnärstjänsten i Brahestad, 1663 idkade han därsammastädes handel, borgarena till förfång, och upp-

trädde samma år på Kajaneborg i fullt gräl med bokhållaren. Med anledning af Hanssons angifvelse skref Per Brahe den 20 mars 1663 ett skarpt bref till Lukasson med befallning, att han skulle akta bokhållaren och hålla denne för sin rätte förman. Befallningsmannen svarade den 29 april: „Bokhållaren Lars Hansson hafver angifvit mig vara försumlig och en stor drinkare, hvilket med Guds tillhjälp intet så i sanning finnes, som folket i denna landsorten väl vet. Gud nåde den, som i hat och förtryck skall lefva!"

För att skaffa sig hämnd på sin vederdeloman angaf den envise befallningsmannen Hansson för okunnighet i bokföring, och han fick verkligen den tillfredsställelsen att få meddela bokhållaren (sin förman) grefvens order, att Hansson bör „stilisera och ställa jordeboken med dess räkningar efter bokhållen form och stil, såsom andra bokhållare pläga göra".

Efter det att Lars Hansson den 8 april 1667 i en salig stund hädankallats, tillät grefven genom bref af den 19 juli s. å. hans efterlefvande hustru att uppbära årslönen — 180 daler silfvermynt') — dock med skyldighet för henne att med 30 daler ersätta den, som afslutade mannens räkenskaper.

Till Hanssons efterträdare utsågs Per Rundell, som, så snart han följande år fått emottaga fogdarnas redovisningar, uppgjorde landsboken för friherreskapet. I sina torrt affattade rapporter till grefven berör bokhållaren så godt som uteslutande detaljer af uppbördsväsendet samt omnämner, hvart han i tjänsteärenden varit rest och hvad han för tillfället har för händer. I ett bref i början af 1670 säger han dock i förbigående, att det i januari varit så stark köld, att den stora forsen i Leppävirta tre dygn varit tillfrusen, och då vattnet slutligen bröt sig fritt, skedde det med ett så stort dunder, att det hördes en mil omkring. Bref af Rundell af senare datum än den 2

') År 1666 utgingo befallningsmännens löner med 100 daler, häradshöfdingen uppbar 160 och hauptmannen 260 daler årligen.810

mars 1670 hafva vi ej sett. — Såsom siste bokhållare i grefvens tjänst fungerade 1679—80 Karl Kranck.

Lägst på rangskalan bland grefvens betjänte stodo „rättarena" eller profosserna *). De tjänstgjorde än som fogdens medhjälpare vid uppbörden, än som landtpoliser och skarprättare. Dödsdomar tyckas dock ej synnerligen ofta hafva förekommit. Ar 1666 blef i Kajana Anna Simonsdotter Mikkonen för vidskepelse och trolldom dömd till döden, och stödde sig domen på Mose lag och Magnus Ladulås' stadgar. I Kuopio blef 1672 en brottsling hängd.

År 1665 omtalas från Kuopio och Idensalmi äfven tvenne flaggellatores (»spögubbar"), hvilka uppburo spöpenningar. —

Af denna art voro Per Brahes tjänstemän, och vi tillfoga följande reflexioner.

Oaktadt all den omtanke friherren af Kajana egnade åt förvaltningen af sina vidsträckta länderier, förefaller det en utomstående, som om dock ett väsentligt fel blifvit begånget däri, att de skilda ämbetsmännens åligganden icke varit tillräckligt noga fixerade, utan att ett och samma värf samtidigt uppdrogs åt flere. Törhända Per Brahe härigenom vann, att de inbördes kontrollerade hvarandra, men säkert är, att cjjs ofta nog af tjänsteifver sprungo i vägen för hvarandra och jämt och ständigt hos grefven anförde klagomål. Enhvar anser sig för den yppersta på

') För att med större bekvämlighet kunna sköta sin tjänst anhöll fogden Hansson 1660 att sig till biträde erhålla en profoss, likasom alla de andra fogdarna hade en. Detta Bkedde, ehuru icke alltid Hansson blef belåten med sina

professer. En vid namn Pohjolainen, som blifvit afskedad, begaf sig till Sverige för att klaga på Hansson, och då han återvände, var han så (fullstoppad af högfärds-anden att Hansson på det enträgnaste anhöll, att Pohjolainen icke måtte återfå sin tjänst. — Att skarprättaren icke hade stort anseende, framgår af majorens bref den 13 februari 1666. Majoren skrifver: tingen vill tjiina hos professen; han är dock omistlig. Betalar man honom per gång, då han • någon syndare skall rätta», blir han dyr. Hvad skall man bestå honom i årslön?»Klagomål. 311

platsen och försöker med stor inställsamhet framhäfva sitt görande och låtande i den allra bästa dager. Samtidigt klagar han på sina kolleger eller låter åtminstone påskina, att desse mindre nitiskt utförde sina värf. År 1661 skrifver exempelvis major Långh från Kajana: ^Bokhållaren borde uppmanas att ej se genom fingrarna med fogdarne; kyrkoherden Cajanus har i sin relation om mig grufligen sparat på sanningen" o. s. v. Hauptman Palmbaum säger om befallningsmannen Anders Eriksson: „Han hafver klått bönderna och uppburit räntorna dubbelt. Gud bevare från sådana fogdar som Anders Eriksson!" Denne svarade: „Här gäller våld och slag och icke lag!"

Att sålunda jämt och ständigt få del af de idke-ligen återkommande klagomålen och tvisterna måste hafva beredt den välvillige grefven sorg och förtret, och vi instämma till fullo i en hans resolution (daterad Visingsborg den 22 april 1675), däri den då 73-årige riksdrotsen skrifver: „Vi tycka illa vara, det man så ofta och jämtliga måste förspörja det ena missförståndet efter det andra sig ibland våra klienter och tjänare där borta yppa och uppväxa".

Det var i sanning en riktig iakttagelse grefve Per gjorde, då han i en af sina reseberättelser karaktäriserar finnarna såsom »öfvermåttan klagesamma". Om vi i tryck reproducerade alla de suppliker, hvilka från Finland riktades till grefve Brahe, så kräfde de ett utrymme om flere ark. Vi åtnöja oss med att såsom prof i största korthet referera ett tiotal besvärsskrifter och ansökningar af enskilda personer, tillhörande olika samhällslager.

Per Jakobsson, f. d. soldat, den Gud risat med blindhet, begär, påminnande grefven om den tid, då de ryska rasboinikerna inföllo i landet och han exercerade bönderna i friherreskapet, skattefrihet.

Jakob Letzle, hans grefliga nådes fattige undersåte och skutskeppare i Brahestad, anhåller ödmjukeligen att ej behöfva ersätta de 8 tunnor spannmål, som under stormen på fartygets resa till Bogesund blifvit fördärfvade och därför ej emottagits.312

Per Brahes förlikningar i Finland.

Abraham Johansson, „fattig dräng" (alias länsman i Brahea), begär en bättre tjänst.

Margareta Nilsdotter, änka efter länsman Lars Mattsson (död den 25 december 1671), värnlös, men ägande 9 barn, anhåller den 5 mars 1672, att hennes son måtte blifva promoverad till sin faders efterträdare.

Jöns Mattsson, arrendator å Haraholm, anhåller den 24 maj 1660, att hans årliga arrende ej blefve höjdt öfver 24 tunnor strömming, och förband han sig att afleverera skatten å Bogesund.

Claudius Ahlholm, fattig prästman i Brahestad, bunden af gäld, utber sig grefvens rekommendation till kyrkoherdeämbetet i Pyhäjoki.

Petrus Ingmarsson, kyrkoherde i Ténala, påminner 1673 Per Brahe om att han en gång haft nöjet att se grefven hos sig som gäst och ber, att denne måtte låta sin nåd lysa öfver honom, gammal vorden, och förhjälpa hans tre söner, magistrarne Daniel och Isak samt studiosus academicus Petrus, till några tjänster.

Krister Nilsson Gisselkors, löjtnant i frilierre-skapet, anmäler, att han gift sig (1670) och begär ökad lön. Den utgjorde vid nämnda tidpunkt 10 daler silfvermynt, 1 tunna spannmål, 1 IM smör, 3 LM gäddor och 1 LE salt.

Arvid Gyldenör, väl meriterad major, klagar 1669, att han olyckligen råkat ut för en otidig och impertinent fru och maka; anhöll, för att undgå sin och barnens ruin, om rekommendation hos domkapitlet i Åbo till erhållande af skilsmässa.

A. Thuronius, professor, sjuklig vorden, beklagar 1665, att den passion han hafver i bröstet grasserar honom så svårt, att han icke vidare förmår fortsätta sitt akademiska arbete, som högt uttal och ropande fordrar; begär därför

transport till annan lugnare tjänst.

Anders Krook, hofrättsassessor i Åbo, anhåller den 13 juli 1665, att grefven ville gifva sitt mäktiga förord, så att assessorn blefve adelsman.

E. Svenonius, professor, ber 1674 kanslern gifva313

råd, huru han skall kunna värja sig för en orolig människa, Henrik Blank, som, ehuru hufvudsvag af malitia och arghet, upprepade gånger ansatt honom och hans hus.

Brahelimia. Då Per Brahe sommaren 1639 på sin långa rundtur genom Finland passerade Stor-Savolaks socken och där färdades »långs åar, sjöar och öfver drag", stannade han törhända äfven i Pellosnieini vid stranden af Yövesi för att från någon af de omgifvande höjderna låta sina beundrande blickar öfverfara de skogiga holmarna och de vackra vattnen, som känneteckna denna fagra nejd. „Det var mera att betrakta, än någon kan tro", yttrade grefven om denna färd i allmänhet, och vi drista oss att fästa detta uttryck särskildt vid Saimavatt-nen. Kraftigare än naturens skönhet lockade sannolikt dock de relativt talrika gårdarna i dessa nejder grefven att just där utverka åt sig en förläning; den kom enligt donationsbrefvet af den 19 september 1640 att omfatta ungefär n. v. Kristina socken samt de sydliga delarna af S:t Michels och Hirvensalmi socknar.

Donatorien skyndade att ställa sig i förbindelse med landshöfding Erik Gyllenstierna i Viborg, och denne gaf det besked, att han gifvit i uppdrag åt kronans fogde Hans Bomgård att för det löpande året uppbära räntorna från Pellosniemi fjärding. Till länet ankommo grefvens utskickade ombud: bokhållaren Erik Andersson, landt-mätaren Anders Sträng och tjänaren Ingevald; dessa togo godsen i ögnasikte och konfererade med Bomgård, som redan före deras ankomst skriftligen ställt sig i förbindelse med Per Brahe och erbjudit sig att mot en årslön om 100 daler silfvermynt blifva befallningsman i Brahelinna län. Bomgård tyckes hafva varit ganska viss på att varda antagen i grefvens tjänst, ty i samma bref (af den 10 november 1640) föreslår han ett par platser, där den nya sätesgården lämpligen kunde byggas, och meddelar, att han befallt hvarje bonde att för byggnadsföretaget framskaffa tvenne stockar och en tunna kol.

Bomgårds anbud antogs, och nu började och fortgick314 Per Brahes förlikningar i Finland.

under förloppet af ett kvart sekel en ganska liflig korrespondens (60 bref af Bomgård hafva vi sett) mellan grefven och befallningsmannen. Denne senare fick emottaga order om länets förvaltning och afgaf rapporter om huru verket fortskred. Uppförandet af karaktärsbyggnaden å Brahelinna uppsköts tills vidare. Årsväxten 1641 blef mycket klen, ty frosten förstörde en god del af skörden, hvarför bönderna begärde lindring i skatterna. De anhöllo ock, att räntesmöret af dem icke skulle behöfva föras till Borgå, utan till Viborg, dit vägen var närmare. Räntorna för 1641—1646, bestående i ganska betydliga kvantiteter spannmål'), smör och torra gäddor, blefvo emellertid enligt grefvens order aflevererade i Helsingfors, men sedan det befunnits vara lägligare att forsla varorna till det 16 mil aflägsna Viborg, begaf sig Bomgård regelbundet hvarje år dit för att där af bönderna emottaga och väga deras prestanda. Där inlastades varorna på ett par skutor — 150 daler kopparmynt tyckes ofta blifvit erlagd för frakten — och expedierades vidare till Bogesund. Ofta nog öfversändes emellertid icke allt in natura, utan smör och spannmål såldes i Finland, och betalningen i form af växlar, dragna på någon köpman i Viborg eller ock på tjärukompaniet, sändes till grefven. Hvad priset på smöret angick, varierade det betydligt. Året 165*2 inbragte det 14 riksdaler för tunnan. (Denna plägade inrymma 12 à 13 LU). För en tunna råg erlades 1659 6 daler och 1663 14 daler kopparmynt.

Vi återgå emellertid till byggnadsarbetet.

Det har hittills ej varit kändt, när Brahelinna sätesgård blef uppförd. Man har antagit, att „slotteta blef byggdt 1649, men detta är icke riktigt. Hans Bomgård anmälde den 14 mars 1656, att skorstenarna i båda våningarna då stodo färdigt resta och att glasfönstren voro insatta. Endast hvalfvet i öfre våningen och kammaren

') År 1643 befallde Per Brahe, att en kvarn skulle byggas i Brahelinna mark; följande sommar stod den färdig, men till en början hade dess tu par stenar stort ingenting att mala.3X5

öfver porten i muren voro än ej uppförda, men han tillägger, att huset (c. 70 X 30 fot) under instundande sommar torde blifva färdigtl). Vi få sålunda fastslå året 1656 som Brahelinnas byggnadsår. När arbetet påbörjades, kunna vi ej med lika säkerhet angifva; redan 1646 hade höjden vid Pyrhälä blifvit afvägd, och Bomgård lofvade att ifrån Viborg låta hämta en tysk murmästare.

Rätt intressanta uppgifter om befästningsarbetena pä Brahelinna lämnar Bomgårds bref af den 12 september

44. Ruiner af vallén kring Brahelinna.

1664. Däraf framgår, att den huset omgifvande muren, uppförd af Lars Lustig, var af lösa stenar utan bindande rappning. Det töfvade därför ej många år, förrän muren började ramla, och man fann, att det ej lönade mödan att reparera den. Den nedrefs till grunden för att lämna rum för en ny mur, större och stadigare uppförd. Det nyssnämnda året (1664) sades en sträcka om 23 famnar

') Af texten till en i Historiska museet i Helsingfors förvarad • Geometrisk afrifning öfver gamla slottet Brahelinna 1748» framgår, att huset var uppfördt i två våningar med summa 14 à 16 rum.316 Per Brahes förlikningar i Finland.

vara rest. Öfver den hvälfda porten höjde sig en portkammare, 5 alnar lång och 3 alnar bred, förstugan inberäknad. Innanför muren fanns uppförd en s. k. fot-pall, 10 famnar lång och 1 famn hög, tydligen afsedd att bereda försvararena lämplig skytteplats. Fotpallen var torfbeklädd, muren likaså till en alns höjd. Från 3-ttre sidan sedd var denna 2 famnar hög. Af muren återstod då att bygga 60 famnar. Som emellertid nödiga arbetskrafter saknades, föreslog fogden, att grefven borde för stundande sommar söka ditbeordra 10 kronoknektar såsom arbetare. Om detta förslag accepterades, är okändt; år 1665 uppfördes en mursträcka om 20 famnars längd, krutkammaren i muren erhöll ett tak af fyra järnplåtar, och „ Brahelinna blef spånadt", sedan grefven öfversändt den rekvirerade tunnan brädspik. Följande sommar bekräftas det, att hustaket var beslaget med spånbräder samt tjäradt. Denna rapport gaf Bomgård anledning att fråga, om äfven väggarna skulle „bespånas" (brädbeslås). Aderton famnar af muren hade man hunnit med; återstod ännu „22 famnar i längd och 2 rundelar". Detta sistnämnda uttryck bestyrker till fullo vårt antagande, att muren såsom försedd med fotpall och torn verkligen var ett försvarsverk, beräknadt att kunna hålla en fiende på afstånd.

Af en redogörelse för en år 1670 företagen inspektion på Brahelinna få vi föreställning om huru pass väl slottet var bestyckadt. Nicolaus Petrellius berättar: „Jag såg där tvenne stora „järnbassar„ J), i rustkammaren 4 stycken stora hakar, 22 par musköter med bantlerer, en fana och en trumma, men krutkammaren är ännu ofärdig och saknar dörr". En särskild kommendant och besättning bestod sig Brahelinna dock ej; godsets bönder inöfvades då och då i exercis, men utan synnerligt resultat.

Ar 1668 eller 1669 afstannade allt byggnadsarbete på Brahelinna. Sten och kalk låg i förråd i och för slutförandet af fotpallen innanför sträckmuren, men gamle

') År 1664 sändes från Sverige öfver Viborg till Brahelinna »tvenne järnkanoner och något ammunition».Hans Bomgård.

817

Bomgård ') var ej mannen att vidare kunna drifva på ett arbete.

Med prästerna vid Kristina kyrka stod Bomgård på vänskaplig fot2), men om han af Brahelinnas underhafvande varit afhållen eller ej, är svårt att säga. I ett par bref urskuldar han sig, då bönder från länet varit öfverresta till grefven för att klaga på honom. En gång blef han ock dömd för hemfridsbrott. Han hade nämligen hos en tredskande bonde låtit rifva stugu- och riugnen. Målet upptogs till behandling vid ordinarie vintertinget på Brahe-linna herrgård 8—10 januari 1668, och domen, lydande pa böter, fälldes af häradshöfdingen i Sysmä Mårten Schilling. Det sista brefvet af Bomgårds hand, dateradt Brahe-linna den 21 november 1675, innehåller ett par notiser om en bondes klagomål.

Beträffande jordbruket vid Brahelinna kan följande anföras.

Lifligt intresserad som Per Brahe var af fruktodling, gaf han i ett af sina första bref till Bomgård befallning, att en trädgård skulle anläggas. Ordern lyddes; en kryddgårdsmästare och en trädgårdsdräng anställdes vid gården, och från Sverige öfversändes äppel- och körsbärskärnor samt frön af flere slag. Dessa blefvo vederbörligen utplanterade; det heter, att trädgården våren 1642 befann

') Hans Bomg&rd ägde en brorson, Johan, äfven denne en tid anställd i Brahes tjänst. Af kyrkoherden Georg Anderssons öfver denne skrifna personalier framgår, att Johan Bomgärd, född i Viborg 1631, en tid varit anställd såsom skrifvare vid kansliet i Åbo samt från denna befattning befordrats till fogde öfver Brahelinna. »Ärlig och till sin husbondes fulla belåtenhet» skötte han i två år detta värf, till dess han oförmodadt träffades af «en ynklig och sorglig död». Bjuden till ett bröllop å Hämeen Pasois, vardt han till en böljan väl emottagen och undfägnad, till dess att han af värden på stället af okänd anledning senare på aftonen «med en pistol igenom hufvudet blef dödskjuten», och detta skedde den 21 juli 1663.

*) Af en i Åbo 1660 på Bomgårds bekostnad tryckt likpredikan, hållen den 16 januari s. å. öfver nyss aflidne kyrkoherden Georgius Andreæ af konsistorii notarien Samuel Reuter, framgår, att fogden och kyrkoherden varit goda vänner.

sig i ordning. Följande års vinterköld tog emellertid lifvet af frukträdsplantorna'), och hvad kölden skonat „ hafver råttor och möss uppätit" skrifver Bomgård. De utsatta körsbärskärnorna hade alls icke grott. År 1643 blef ock ett „ilakt år" med vårköld och sommartorka, men törhända dock att de af mästaren rekvirerade morotsfröna grodde. Följande års rapport lydde kort om godt: „Träd-gården är intet bevändt med". Härmed afstanna underrättelserna, till dess att det 20 år senare helt bedröfligt heter, att ingen annan krydda växer där än pepparrot och hela afkastningen uppgår till 30 à 40 dalers värde, medan trädgårdsdrängen uppbär i lön 300 daler kopparmynt. (Skörden från humlegården belöpte sig till 3 à 4 lispund humle). Bomgård frågar därför, om det ej vore bäst, att drängens befattning indroges och trädgården förvandlades till åker. Detta sistnämnda förslag godkände grefven ej, men ingenting blef heller vidare gjordt för att fortsätta det förädlade jordbruket vid Brahelinna. Därom vittnar den inspektion, som 1670 af Nicolaus Petrellius förrättades i gården; han rapporterar till husbonden: „I trädgården befanns intet annat än idel pepparrot, vinbär och en säng med kål".

Inom det vidsträckta länet hade behofvet af en kyrka gjort sig gällande, och grefve Per gaf därför order om att en sådan skulle uppföras. Sommaren 1647 afreste Hans Bomgård till Viborg för att rådslå med capitulares om företaget. De gillade naturligtvis planen och afsände en ödmjuk tacksägelse till grefven för dennes goda vilja och nitälskan om själavården. Under fogdens ledning vidtog arbetet, och det är möjligt, att det nya templet år 1649, såsom det antagits, kunde öppna sina portar. Den 30 januari samma år hade Per Brahe förordnat, hvilka ägor skulle tillhöra prästbolet. „Brahelinna sockens" första kyrkoherde blef Georg Kyander, som år 1663 skrifver sig „pastor Braheburgensis".

') På Juva gård i S:t Mårtens lyckades odlingen bättre. Sommaren 1660 buro 6 äppleträd frukt, och äpplena sändes såsom prof till grefven.

Med kyrkans utsirande fick det anstå någon tid. På vårvintern 1656 träffade Bomgård aftal „med en god målare från Viborg", och denne åtog sig att för 230 daler måla kyrkan invändigt. Summan nedprutades. emellertid till 180 daler, och målaren förband sig att „måla historier på väggarna och i koret" samt i taket på gul botten anbringa blåa stjärnor (icke tvärtom!). Förslaget att socken-

borna skulle betala halfparten af kostnaderna accepterades ej, hvarför grefven ensam fick erlägga hela beloppet.

Brahes frikostighet vis à vis kyrkan framgår ytterligare af följande utdrag ur Petrellii ofta citerade bref af den 3 juni 1670. Han skrifver:

„Christiinæ kyrka ser mycket väl ut, hel och hållen spånad utantill, koret beprydt innantill med Eder Höggrefliga Nådes och sal. grefvinnans konterfejer och vapen, tvenne sköna altartaflor, mycket kostligt gyllenduks-altar-kläde, en stor och skön kalk med patén samt en skön och dyrbar mässhake, som Eders Höggrefliga Nåde till

högberömliga och evärdliga monumenter till kyrkan nàdigst skänkt hafver, samt tvenne vackra klockor". (Den 12 mars 1660 hade Per Brahe från Göteborg meddelat, att han skänkt 3 LE koppar till en klocka i Kristina kyrka).

Brahekyrkan i Kristina ersattes 1775 med en ny, och till denna öfverfördes, förutom Braheska och Stenbockska vapensköldarna och porträtten, följande inventarier, hvilka samtliga ännu finnas i behåll:

En guldstickad mässhake af rödt silke, signerad „P: B: Comes C: C: Com."

En mindre kyrkklocka med inskriften: „Soli Deo Gloria Anno 1663. Petrus Brahe Comes in Visingsborg Lib. Baro in Caiana R. Sv. Drotzetus. — Gloria in exelcis Deo et in terra pax. Holmiæ me fundebat Johan Meyer".

En större omgjuten klocka, bärande texten: „Christi-nan Catharinan Stenbockin Kirkonkello Brahelinna Ty-könä" o. s. v.

Ätten Stenbocks vapensköld med underskriften: „Christina Catharina Stenbocks Kiirkija" samt Brahes vapen, bärande inskriften: „Templum hoc curavit ædi-ficari et ejus nomini Christinæ consecratum est: Christina Katharina Stenbock comitissa in Visingsborg Baronessa in Caiana comina in Kydboholm, Lindholm, Brahelinna et Bogesund. — Præfuit Huic Operi Præfectus Brahelinhae Præstans Vir Johannes Bomgardt: hoc testatur Reverën-dus D: N: Georgius A. Pastor Ibidem Anno 1650".

Kajaneborg. Den 5 maj 1607 riktade Karl IX till undersåtarna i Österbotten en uppmaning, att de „sina efterkommande till värn och försvar" borde framsläpa timmer, sten och stock för uppbyggande af en befästning, som „skall heta Cajaneborg"; en murmästare öfversändes med order „att bygga stadigt och fast, så att där icke är någon falskhet". I anledning häraf svarade ståthållaren Isak Behm den 16 november, att grundvalen till befästningen blifvit lagd. Huru det led med arbetet 1608 och 1609, är icke kändt. Behrns efterträdare Erik Hare emottog konungens befallning af den 19 oktober 1610 att låtaKajaneborgs andra grundläggare. 321

fortifikationsverket fortgå, hvilket ock efter Karl IX:s död med längre eller kortare tids afbrott skedde. År 1616, det år då Johan Messenius som statsfånge hämtades dit, omtalas första gången en besättning i fästet. Den 1 januari 1619 gaf Gustaf II Adolf befallning åt Hare att inställa arbetet och för framtiden blott se till, att det hölls vid makt, som nu befanns färdigt.

Dessa uppgifter ur Kajaneborgs byggnadshistoria hafva vi upptagit för att till dem ansluta flere nyare från Per Brahes dagar. Det har vanligen framhållits, att grefven var den, som lät slutföra slottsbyggnaden, men enligt vårt förmenande gjorde han vida mer, ja så mycket, att man kan kalla honom slottets andra grundläggare. Om man jämför uppgifterna i det visitationsproto-koll, som den 30 mars 1681 fördes vid inventeringen af det till kronan genom reduktionen återfallna Kajaneborg, med den förteckning, hvilken den 7 februari 1651 af Nils Olofsson, Hans Bomgård och N. Eriksson uppsattes, så framgår tydligt, hvilka omfattande nybyggnadsarbeten under grefvens tid blifvit utförda. Att inga eller åtminstone ej användbara boningsrum af sten 1651 funnits, tyckes oss framgå af Samuel Långhs bref till Per Brahe den 19 augusti 1661; han skrifver, efter det arbetet fortgått ett år: „Hjälper Gud Ers Grefliga Nåde hit, så får Ers Grefliga Nåde bo i stenhus". Alla försök att med ledning af en slottsritning från 1700-talets midt utpeka de fångrum, i hvilka Messenius och Wivallius höllos inspärrade, blifva sålunda osäkra. Däremot finnes det skäl att tillmäta Messenii utsaga om Kajaneborg bättre vitsord än hvad hittills af senare forskare gifvits. I sin »Finlands rimkrönika" yttrar den gamle häfdatecknaren om fästet:

„Det ligger såsom Norrekvarn i Stockholm och nästan så gjordt, så ser det ut, så är det stort."

Intresserade af att söka någon tydning till dessa ord vände vi oss till arkitekten, hofintendenten Gustaf Lind-

gren i Stockholm och fingo af denne kännare af det gamla Stockholms topografi emottaga följande svar: „Det synes sannolikt, att Messenius åsyftat den af Gustaf Vasa uppförda vattenkvarnen å Helgeandsholmens södra strand. Den hade blifvit sammanbyggd med utanverken, för att stadsborna under belägringar, då de å Malmarne

uppförda väderkvarnarna voro oåtkomliga, skulle kunna tillgodose sitt behof af målen säd. Dess läge var å utanverkets östra „vinge", således öster om dåvarande „ gam la" Norrbro och sannolikt ungefär i vinkeln mellan n. v. Norrbro och Strömparterren. Förmodligen fanns denna kvarn ännu på Messenii tid, och likheten i läge med det af skummande vatten omgifna Kajaneborg har ledt hans tankar till den i Stockholm belägna, bekanta kvarnen".

Det har vidare mot Messenius blifvit anmärkt, att han »ingalunda, med skäl ur verkligheten, gjort själfva den kringflytande strida Ämmäkoski till föremål för sitt förlöjligande", då han om Kajaneborg säger det vara byggdt

„uti en grund flod eller å, vinter och sommar, då mest är fara, ej djupare vatten där än det en öfvervada kan; sine knä väter intet han."

Vi taga emellertid gamle Messenius i hans egenskap af trovärdig historieskrifvare i försvar, i det vi påpeka, hurusom hauptmannen Palmbaum den 9 april 1657 berättar för grefven, att det då fanns så litet vatten i strömmen, att man kunde gå innanför bröstvärnet till slottet, och „på södra sidan om slottet är intet mer än 1 '/a kvarter djupt vatten". Detta låga vattenstånd var visserligen någonting högst ovanligt, men det kan ju hafva varit vid ett liknande tillfälle, som Messenius nedskref sin reflexion öfver borgens föga välskyddade läge.

Sammanställa vi sedan de talrika uppgifter major Samuel Långh i sina bref till Per Brahe lämnat omSlottsbyggnadsarbetet. 323

byggnadsarbetets på Kajaneborg fortgång, erhålla vi följande historia:

Enligt order af grefven vidtogos omedelbart efter Långhs ankomst till Kajana diverse förberedande arbeten. Sommaren 1660 samlades naturlig sten i sådana massor, att materialet upplagdt bildade en 80 fainnar(!) lång och bred stenhög, som i höjd mätte en famn. Följande vår rekvirerades från Sverige 50 st. skyfflar och en kista med fönsterglas; 4 LE bly skulle användas till inramningen

47. Planritning af Kajaneborg, ur P. N. Mathesii disputation «De Ostrobothnia», 1734.

af fönsterrutorna i „stenhuset". Den 3 oktober rapporterades detta hus vara färdigt. Skyfflar behöfdes till ett så stort antal, emedan allmogemännen i trakten, enligt grefvens befallning, uppbådats till arbetet; 6 dagsverken gjordes för hvarje rök af Kaj ana sockenbor. En fjärdedel af trähusen ') på norra sidan hade ock nedrifvits och i stället uppmurats „en krutkammare 2), en stuga med förstuga, en kammare därunder och en källare". Detta

') I ett annat bref säges det, att två af trähusen rifvits.

*) Den 19 augusti 1661 heter det: «Krutkammaren är färdig för 14 dagar sedan».824

arbete hade utförts under ledning af en murmästare från Brahestad, utlärd i sitt yrke i Stockholm. Hans aflöning per dag utgjorde 2 daler kopparmynt samt mat och dryck. Den nya vattenkvarnen, uppförd på norra sidan närmare slottet, var ock blifven färdig. Som emellertid det omfattande arbetet kräfde mera krafter, föreslog majoren, att såväl Kuopio som Idensalmi frälsebönder borde kallas att utgöra dagsverken, hvaremot Sala- och Pielisborna detta år för sin fattigdoms skull, framkallad af missväxt, borde skonas. Därtill kom, att åtskilliga Pielis' bönder

48. Ett förslag från 1729 till restaurering af Kajaneborg ')-

rymt sin kos. Den 1 september voro alla fyra hvalfven färdiga och den tjocka muren påbörjad. Vid denna tidpunkt hade bönderna — under klagan öfver stor tunga — slutfört sina dagsverken, hvarför majoren låtit drifva samman alla lösdrifvare till att fortsätta verket. Tegel slogos, och kalk brändes. När arbetet för året några veckor senare afstannade, stod „stenhusetu färdigt, så när som på att det ej blifvit rappadt och hvitlimmadt.

Detaljerna af arbetet under 1662 kunna ej uppgifvas;

') Den kolorerade teckningen finnes i sin helhet reproducerad af Hannes Gebhard i uppsatsen Kajaanin linnasta (Finska fornminnesföreningens tidskrift XI, 1890).Byggnadsarbetet 1668— 65.

det heter vid årets slut kort om godt, att „allt är färdigt på norra sidan".

Den 6 februari 1663 lofvar majoren efterkomma grefvens befallning beträffande hvalfvens täckning med jord; han försäkrar, att de voro så starka, att de godt kunde bära en 2 famnar hög beläggning. Följande vår nedrefvos trähusen på södra sidan åt staden till. I muren (2 famnar hög) anbragtes vid sidan om porten ett hvalf, 15 alnar långt, och ett annat 9 alnar långt. Hvarest en i detta sammanhang omnämnd förstuga, 5 alnar bred och 7 alnar lång, var placerad, kunna vi ej närmare förklara. Äfven muren på andra sidan om porten påbörjades. Följande sommar murades det ifrigt på rundeln, i hvilken stadiga bjälklager insattes; fyra hvalf gjordes färdiga af föreslagna sex. Majoren yrkade ock på att pålverket skulle ombyggas 1—1 V2 famn längre utåt strömmen; samtidigt anhöll han om ett öppet bref, innehållande förnyad order, att allmogen i kringliggande socknar skulle förständigas att taga del i arbetet. Begäran godkändes, och så snart brefvet anländt och blifvit öfversatt till finska, vardt dess innehåll till efterrättelse publiceradt.

Den 10 oktober 1665 skref majoren från Kajaneborg:

„Eders Höggrefliga Nåde kan jag ock uti underdånighet icke förhålla hvad som för detta året är byggdt och gjordt vid slottet. I förstone hafver jag låtit upphöja murarna på bägge sidor inuti slottet, som förr fattades, att de äro nu lika höga med utanmurarna. Jag hafver ock låtit hugga 300 stycken stockar, som äro en famn omkring och somliga mera, som jag låter lägga tvärt öfver hvalfven för vallens tyngds skull, tätt ihopfogade och med båda ändarna inuppå själfva sträckmurarna inmurade, dock så nära på hvalfvet, att, när tyngden kommer däruppå, stöder det ena sig ihop med det andra; den västra rundeln, som vetter neder &t stora forsén, är ock vallen lagd en famn hög rundt omkring (till kommande år vill Gud det öfriga), dock så förvaradt inunder med en stor hjärtstock in på själfva grundmuren i jorden och den väl förvarad med näfver omkring, och därutaf med 3 starka fotstolpar under takbjälkarne förvarade, så att hela tyngden, som kommer midt uti rundeln, stöder sig på den stocken, som är i jorden. Nya bjälkar, tätt ihopfogade och med näfver många dubbelt för-326

varade, äro lagda öfver rundeln under vallen; det kunde på intet annat sätt låta göra sig, förty rundeln var för liten att göra någon stenpelare däruti. Kalk är ock bränd 400 tunnor, tegel är slaget 6,000 och hvad annat mera, som till slottsens tarf är gjordt, som intet allt kan skrifvas."

Följande år var Kajaneborgs ombyggnad i det närmaste slutförd. Till minne af verket öfversände grefven ett par marmortaflor (tydligen försedda med lämplig inskription), men emedan de framkommo först på senhösten, anmäler majoren, „att de nästa vår skola inmuras i de nya hvalfven". Att vapensköldar icke af sten utan af trä prydde slottsportalen, framgår däraf, att majoren redan tidigare „låtit förnya vapnen, medan målaren var här".

Hvad det utförda byggnadsarbetet kräft för kostnader, äro vi ock i tillfälle att precisera, tack vare bokhållaren Lars Hanssons redovisning af den 24 mars 1666. Däraf framgår, att från den 1 juni 1661 till den 16 oktober 1665 åtgått 12,175 7/i2 dagsverken, hvilka, uppskattade i penningar, motsvarade 9,131 daler 27 1 2 öre kopparmynt.

Utanför slottet fortsatte man ännu med arbetena. Kring yttre muren restes ett „staket af stockar-*. Ett nytt brolock lades kring slottet, och de båda vindbryggorna förnyades, och för att försvåra tillträdet till borgen blefvo stenar i strömmen bortbrända. Krigsåret 1656, da detta skedde, utgjordes slottsbesättningen af 33 dragoner, 20 soldater samt 2 rotar bönder. Tre är senare arbetade man åter pà den öfre rundeln, men 1670 heter det: „lntet just arbetat på slottet för den dvra tidens skull", och samma motiv anges 1672. De följande 8 åren af Per Brahes regering öfver Kajaneborg blef ett stillaståendets eller tillbakaguendets tid. Så voro exempelvis väggarna i rustkammaren illa medfarna af fukt, och 1679 befanns taket „somligstädes vara gammalt och bräderna ruttna".

Möblerna i slottet voro hvarken af mångskiftande eller kostbar art; de förnämsta voro: 10 bord, 2 karmstolar, 2 andra stolar, 1 bänk, 1 hylla, 2 skåp, 11 sängar oeh 1 bordskläde. Dessa saker hörde husbonden till, men827

därutöfver hade väl enhvar tjänsteman sitt eget Ulla lösörebo.

I hvardagslag och då fiendeanfall ej hotade, förflöt lifvet på det från stora världens buller aflägsna Kajane-borg

helt gemytligt. Ingen synnerligt sträng disciplin band besättningen eller förmännen. Det kunde sålunda hända, att de tvenne soldater, hvilka ägde att hålla vakt vid portarna innanför vindbryggorna, för en stund eller någon timme blefvo bortbeordrade för att staka en båt uppför strömmen eller hjälpa till vid ett notvarp. Och voro de på sina poster, var det ej nödvändigt att marschera af och an med musköten på skuldran, utan de kunde reparera broarna eller sitta i allsköns ro och knyta nät åt hauptmannen och vända ryggen till åt fangarna, som på borggården arbetade eller promenerade. Under sädana omständigheter var det lätt förklarligt, att den dristige tjufven Sigfrid Karhu en vacker dag obemärkt kunde „krafsa till sig" en fil, som rustmästaren lämnat ligga framme, och med dess tillhjälp befria sig från fotbojorna för att några dagar senare fritt kunna hälsa på sin ensamma sörjande hustru invid ryska gränsen.

Lustiga, små gillen, därvid man „drack bort minnet", kunde äfven förekomma, och endast undantagsvis bars ryktet af dem längre, än dit dånet från Ämmäkoski sträckte sig. Vi äro i tillfälle att citera ordalydelsen i en liten förtrolig biljett, som major Långh den 6 december 1667 sände till bokhållaren Per Rundell. Den tarfvar inga kommentarier.

„Gunstige, gode vän! Salutem!

Jag önskar honom en lyckefaldig god morgon och beder om förlåtelse, om jag honom i någon måtto gjorde i aftons emot, förty jag var något drucken. Gören väl och kommen med eder värd till frukost på kallskål. Farväl!

E(der) A(lltid) T(illgifne) V(än) Samuel Långh."

Majoren, som sålunda vänskapligen bjuder gillesbrodern sin hand och en kallskål, torde emellertid fått intaga denna ensam, eftersom den varmblodige, förtörnade bokhållaren fann sig föranlåten att hos hans grefliga nåde klaga på den andre för förnärmelse och för att bestyrk» sitt klagomål begick den ogrannlagenheten att insända en vidimerad kopia af den intima biljetten.

Den lilla missämjan hade emellertid inga allvarligare följder, än att majoren och bokhållaren under den följande tiden stodo på spänd fot med hvarandra. Slutligen fann den senare stunden kommen, då han kunde bryta stafven öfver sin motståndare, och på en resa till Brahestad nedskref han den 7 juni 1670 följande anklagelsepunkter:

„1. I fjol om vinter lät majoren sälja ifrån Kajana proviant 180 t:r spannmål med halft upprågadt mål for 6 daler kopparmynt tunnan förutom det, som han själf tagit hafver och än dagligen uttager, hvarigenom befästningen efter allvarlig befallning intet är väl försedd.

2. Med staten handterar han efter sitt eget goda tycke; soldaterna vid befästningen förlofvar han somliga, af hvad orsak kan jag intet visst berätta; därför kan intet med vakterna rätteligen handteras, utan de nu igen varande soldaterna hafva sagt mig, att de nödgas rymma för sådan oriktighets skull. Vaktmästaren Hans Trumbel, som tillsattes 1669 och bekom så när halfva lönen af det, som 1668 besparadt var, hafver majoren därtill förhöjt lönen åt, emot gammal stat och 1669 års konventsprotokolls 10 punkt, årligen att bekomma 60 daler kopparmynt, hvilket bemälde vaktmästare och allaredan för 1669 uppburit hafver och än dagligen uppbär.

3. Utsädeskornet, som jag med fogdarne öfverlade och beställde i Viborg efter Ers Hög örefl. Nådes befallning, kom intet till sin verkan, emedan majoren sådant forvägrade.

4. Konfiskerade gods för landskap, som hör Ers Hög Grefl. Nåde till, såväl som alla sakören uppbär ock oftabemälde inajor och fördelar det — somt löst gifver han såsom tillförene — emot befallning, som nådigst är att se af 1668 års konventsprotokoll, hvarför sådant aldrig kommer till uppbörd uti någon räkning.

5. Utaf 1668 års djäknepengar innehafver ock ofta och välberörde major hos sig 160 daler kopparmynt, som nådigst är att se af räkningen uti boken, folio 370, däröfver de fattig» skolepojkar i denna svåra tid mycket kvida.

6. Det som han hafver angifvit för Ers Hög Greti. Nåde, att allt slottsarbete betalas med dagsverkspengarna, sä är intet sådant visst, utan det är ock taget af räntorna en stor post penningar med därtill, som väl kan besparas, efter här är en stor hop dagsverkspenningar, det jag ock hafver förvägrat, som finnes i innevarande års

konventsprotokoll, hvilket Eders Hög Grefl. Nåde konfirmerat hafver. När jag nu efter Eders Hög Grefl. Nådes befallning och instruktion skyldigen vill sådant allt, som bemäldt är, iakttaga, så ock annat hvad allmogen angår, samt öfverlägga med ofta och välbemälde major därom, kan jag därutinnan intet mera skaffa än som hos ett barn, eftersom han är så ostadig; när han kommer till dem, som s&dant intet angår, följer han deras råd och förhädar mig, som i min förra supplik i underdånighet förmäldt är, och kallar mig brofogde, eftersom jag intet bejakar, hvad som extraordi-narie pålägges allmogen och uppbäres.

Eders Hög Grefl. Nåde värdigas af vanlig hög mildhet taga mig från hans öfverfall i nådigst hägn och beskydd, eftersom jag intet är säker, emedan de hålla alla ihopa, för det de äro sammanblandade i frändskap."

Svaret blef varning åt båda parterna att ej fortsätta missämjan. —

Då det ock blifvit inrapporteradt, att majoren vid sina dryckesgillen ödde bort af fästningens krut, anbefallde grefven en undersökning, och pliktskyldigast afgaf Jöran Jöransson Kofall den 15 augusti 1664 en specificerad nota öfver alla de tillfällen, då det under åren 1660—1664 blifvit saluteradt. Det förmäles däri, att vid assessorernas t ankomst (1660 i augusti) 2 styckeskott aflossats samt att, „då de afreste och drucko Kongl. Majestäts och Hans Grefliga Nådes Riksdrotsens ihågkommelse, skötos 22 skott", hvartill åtgick 3 LU, 10 marker krut. I februari 1663 hälsades biskopen blott med 10 skott, men den 8 april saluterades på majorens befallning med 16 kanon- och 30 muskötskott. Att hvarken dessa salfvor eller det krut, som brändes natten mot den 23 juli, stod i samband med dragonernas mål8kjutningsöfningar, framgår däraf, att hvarje sådant tillfälle särskildt angifves. Förmodligen var det ock lifs-glädjen vid gillesbordet, som gaf sig luft, dà kanonerna 24-faldt dundrade „om aftonen, då kaptenen Store var330 Per Brahes förlikningar i Finland.

hos majoren", och likaså den 3 februari 1664, „då lagmannen Johannes Wassenius var på Kajana". Summa 16 LU och 18 marker krut hade förbrukats och därutöfver 22 famnar lunta vid musköternas aflossande.

Vi hafva icke hjärta att uttala ett missbilligande öfver majorens slöseri med slottets krutförråd. Han säger: „Kajaneborg är en mycket enslig ort"; under vintrarna hände det ofta, att det låg så insnöadt, att ingen, som ej förstod konsten att gå på skidor, kom ut eller in. Det uppges ock, att under våren 1653 ett snöfall hopade ett 1 i/2 famn högt lager snö kring Kajana.

Kajana. Då Per Brahe den 6 mars 1651 befann sig på Kajaneborg, utfärdade han därifrån och bekräftade med sitt grefliga signet fundationsbrefvet') för staden Kajana. Brefvet är jämförelsevis kort affattadt och innehåller blott detaljerade bestämningar om huru långt stadens ägor skulle sträcka sig, och de voro i sanning rundligt tilltagna. Utom vissa ängar och täppor af den gamla kungsladugarden skulle till Kajana stad höra „den vildmark på södra sidan (om fallet) intill Lehtovaara bv, som sträcker sig två mils väg". Slottet fick behålla alla sina gamla ägor på norra sidan samt på den motsatta ^själfva ladugårdsstranden, som ligger utmed det träsket, som staden hafver där". Äfven fiskevattnen skiftades.

Det var gifvet, att den nya staden i vildmarken ej sä synnerligen hastigt kunde tillväxa. Åtskilliga boningshus blefvo emellertid uppförda, och vid ingången af 1653 bestod sig Kajana med 27 borgare förutom länsmannen och häradshöfdingen; den 3 april namnger hauptmannen33 borgare, och vid årets slut hade antalet stigit till 53, fördelade på 33 hushall. Vid denna tidpunkt torde ock den

') Doktor Hannes Gebhard, som utgifvit häftet <Kuvaelmia Kajaanin kaupungista v. 1651-1700 ja 1723—1809», säger sig tyvirr icke hafva kunnat öfverkomma fundationsbrefvet för Kajana. En afskrift (bestyrkt af Hans Bomgård och Johannes Curnovius) af originalet befinner sig i Kammararkivet i Stockholm och en reproduktion af detta i Ptatsarkivet i Helsingfors.331

prydliga kyrkan blifvit färdig; den hade blifvit byggd af bönder och borgare, och grefven hade äfven försträckt medel. Slottspredikanten Jacobus Petri Theudschovius betjänade äfven stadsborna som själasörjare, men åtnjöt ingen extra lön härför. Från och med 1655 uppbar han som stadens kyrkoherde af grefven årligen 30 daler och 6 tunnor spannmal, och borgarena erlade tionde „från den tiden staden fått några åkertäppor uppodlade".

Ar 1659 gjorde staden ett märkligt steg framåt, i det att den erhöll borgmästare och 4 radmän. Såsom

borgmästare fungerade häradshöfdingen Johan Curnovius (1659—1666) och efter honom hans efterträdare i härads-höfdingeämbetet Nicolaus Petrellius (1666—1680). Vid magistratens första sammanträde refererades grefvens befallning om uppförandet af en radstuga. Att denna såsom färdig fördelaktigt skilde sig från stadsbornas pörten, framgår däraf, att borgmästaren ombesörjt inköpet af 18 st. glasrutor. Ar 1663 restes en klockstapel, och däri upphängdes en af stadsborna för 379 daler inköpt klocka, men först år 1674 anskaffades en liten klocka till rådstugan.

Stadsborna lifnärde sig till en början uteslutande genom svedjebruk, fiske och jakt. Konsten att brygga öl och bränna brännvin synes hafva varit lättlärd, ty denna gren af industri blomstrade upp i samma mån, som handel begynte idkas. Sedan orten erhållit rätt att ärligen halla tvenne marknader, tog köpenskapen fart. Da Matts Loukk(anen) på Kajanabornas vägnar 1662 framställt diverse klagomål, resolverade P. Brahe den 4 juni, att marknaderna ingalunda komme att afskaffas, icke heller finge man hindra soldaterna på slottet att upptaga tomtplatser och akrar på stadens mark. Ryssarne hade, enligt borgarenas år 1667 till grefven framförda klagomål, ej velat gå öfver landtryggen fram till Kajana, utan till Brahea framfört mycket mera varor, än denna lilla stads inbyggare förmådde upphandla.

Hänvisande för öfrigt till doktor Gebhards uppsats om Kajana, till hvilken det vi här meddelat utgör ett332 Per Brahes förlikningar i Finland.

supplement, vilja vi tillfoga blott några uppgifter beträffande skolan i staden. Till förste skolmästare utsågs 1654 Tomas Uhlander, men denne vanskötte så sitt kall, att grefven 1659 lät afsätta honom. Svårigheten att erhålla en lämplig lärare vållade, att skolan ett år hölls stängd. „Hvar och en, som några barn hade, måste icke utan tårar se dem gå och löpa som får utan herde", skref en Kajanabo till grefven. Så snart Anders Cajanus tillträdt tjänsten, skrifver majoren i maj 1661: „Borgare, som hafva gård i staden, äro här 50, och i skolan finnas 16 pojkar". De inbesparade djäknepengarna, 617 daler kopparmynt för 1660. anhöll majoren att få använda till slottsbyggnaden.

År 1664 var skolan besökt af 36 elever, och arbetet gick bra. Anders Cajanus efterträddes af pedagogen Andreas Antilius, och då denne hösten 1674 afled, utsågs till hans efterträdare brodern (kyrkoherden) Johannes Antilius. Hvad lärarens löneförmåner angår, må här antecknas, att Per Brahe gaf pedagogen årligen 30 daler: därutöfver uppbar denne något af djäknepengarna. Skolan var inrymd i egen lokal. Sommaren 1653 uppgaf befallningsmannen Anders Eriksson sig hafva låtit släpa stockar till en bro och till skolhuset, som skulle uppföras på backen invid kyrkan. Två år senare, då huset upptimrades 15 stockhvarf högt, befanns det inrymma skolstuga och två kamrar. [Af andra arbeten, som då blifvit utförda, kunna vi nämna, att ett dike dragits tvärs igenom staden samt att Kajana våren 1654 blifvit omgifvet med ett staket Detta byggdes för att möjliggöra uppbärandet af tull-afgifterna. För år 1662 uppges dessa hafva stigit till 1.510 daler kopparmynt].

År 1653 funnos i Kajana socken 10 spetelska, hvilket faktum gaf Palmbauin anledning föreslå, till hindrande af sjukdomens vidare spridning, uppförandet af ett hospital utanför staden, där de sjuka kunde interneras. Grefven godkände planen, och vid konventet 1655 beslöts det, att hospitalet skulle anläggas mellan staden och Paldamo kyrka pa Parkkiniemi udde. Där skulle uppföras ett stort pörte, inrymmande tre kamrar och förstuga, samt ett visthus ochKuopio. 333

badstuga; gårdsplanen borde inhägnas och på bryggan vid sjöstranden anbringas en fattigbössa („armbyssa"). Följande är bestämdes det, att från och med 1656 skulle till hospitalets underhålluttaxeras af Salo socken 8 tunnor råg, af Kuopio och Idensalmi 16 tunnor samt af Kajana 12 tunnor; det fattiga Pielis fritogs. Hvarje besmittad, som ägde tillgångar, borde föra med sig 50 daler kmt; hade han eller hon inga medel, ålåg det socknen, därifrån de sjuka voro hemma, att i stället kontribuera beloppet. Till förste hospitalsföreståndare antogs Mickel Larsson; hans meriter bestodo däri, att „han kunde både läsa och skrifva och förr varit i fattighuset vid Kuopio kyrka".

Kuopio eller, låtom oss, till skillnad från den af Gustaf III 1776 anlagda staden, säga, gamla Kuopio har äfven äran att räkna grefve Brahe som sin upphofsman. I tryck står emellertid föga att läsa om dess öden 2), hvarför somliga betviflat, det riksdrotsens plan att anlägga Kuopio alls kom till utförande. Ur brefsamlingen på Rydboholm kunna dock följande, om ock knapphändiga, bevis för riktigheten af en motsatt åsikt hämtas.

Besjälad af ifvern att i sitt vidsträckta friherreskap fä till stånd folkrikare orter, uttalade sig Per Brahe troligen 1652 för anläggningen af en stad på handelsplatsen invid Kuopio kyrka. Den 9 februari 1653 frågade haupt-mannen Palmbaum, huruvida grefven vidhölle sin afsikt i antydd riktning och om han önskade, att den nya staden skulle funderas på Kuopioniemi udde. I så fall borde lämpligen tvenne hemman om tillsamman 6 skattemarker underläggas staden. Antagligen anlände till Kajana det väntade utlåtandet, ty 6 veckor senare afreste till Sverige f. d. rådmannen i Viborg Henrik Schorbau, „en fattig

') Om man får taga Johannes Cajani uppgift af 1663 efter orden, hade bospitalsinternerna förträfflig kost; den bestod nämligen i mjöl, smör, salt, kött, torra gäddor samt mjölk och spisdricka.

*) I üusi Kuvalehti för 1902, N:o 14, ingår en af A. Pelkonen författad uppsats, »Vähän Kuopion kaupungin erihistoriaa».334

karl". Han hade erbjudit sig att blifva borgmästare och gästgifvare i den nya staden, och till denna dubbla befattning medförde han befallningsman Bomgårds re-

kommendation. Denne] sistnämnde tillägger i sitt bref till grefven, att tio borgare och handtverkare redan blifvit emottagna i staden. Resultatet af Schorbaus resa är okändt. Något hade emellertid skett, som hänförde sig till Kuopio; i friherreskapets räkenskaper 1654 läses:

49. Kuopio äldsta stadsplan, uppgjord omkring 1653.335

„ Lagdt under Kuopio nybegynta stad 1 hemman, 1 skattemark". Vid konventet 1656 beslöts „hvad frihet det hemman hafva skall, som är underlagdt staden i Kuopio", och i en dombok för 1655 omnämnes Schorbau såsom tidigare designerad till borgmästare i Kuopio, om det blefve något af den planlagda stadsanläggningen.

Kanhända var det vid denna tidpunkt grefven uppgjorde eller lät uppgöra ett utkast till en planritning öfver staden. Den bekante geografen E. Tuneld berättar, att han en gång på det gamla Brahegodset Bogesund „ibland en hop vrak" och sönderslitna papper sett „en originalkarta med en grundritning och skala på en stads funda-tion i Savolax och Kuopio socken bredvid sockenkyrkan och stranden af Kallavesi sjö".

Denna karta, som vi återfunnit i Krigsarkivet i Stockholm, hafva vi låtit kopiera och meddela däraf en c. trefaldt förminskad reproduktion. Emedan tydningen af dess text kanske erbjuder vissa svårigheter, reproducera vi den här. Till vänster: „Notarum explicatio. 1. Cuopio kyr-kian; 2. Prostgården; 3. En bondgårdh om en Skattemark; 4. En bondgårdh om 5 Skattmarker; 5. På den platzen åhr fördt Stockar till tings Stugu; 6. Torgs Plat-zen; 7. åhr Hum nok till att uthvidiga; 8. åhr och godh Lägenhet att utvidiga; åhr något sankt". — Till höger: "Slätt Sandh mo medh tall skogh bevuxen; Prestgårds-åker, åhr Bärgh; Här emellan begge wijkarna löper det nth ett stycke. — Scala Wlnarum(= skala i alnar). — Kalla Wesi Lacus".

Vid 1650-talets slut tyckes ingenting vidare blifvit tillgjordt; kriget mot Ryssland vållade tydligen afbräck. Den 19 augusti 1661 skrifver majoren från Kajane-borg och spörjer grefven, huruvida det skall blifva en stad af eller ej i Kuopio. Trettio personer „hafva sig under-gifvit, men sex allenast hafva där sina gårdar; de andra drifva landsköp under stadsnamn".

Kuopio var tydligen blott en obetydlig by, och något- annat blef det ej på 1600-talet.

I 1678-års dombok dyker Kuopio än en gång upp.336

Församlingens kyrkoherde, Johan Salmenius, klagar öfver att inhysingar och tiggare i denna stad bränt prästgårdens gärden och att länsmannen vill tillegna sig stadens mark

Brahea. Det var sannolikt under förloppet af 1652, som Per Brahe lät utgå befallning om att vid Lieksa älfs utflöde i Pielisjärvi en stad skulle anläggas. Att denna plan redan länge föresväfvat grefven, framgår däraf, att han i sin berättelse om rundresan i Finland 1639 påpekar, att det vore skäl att vid den nyssnämnda sjön anlägga en stad, hvilken kunde från öster draga till sig den ryska handeln.

Den äldsta af oss observerade notisen rörande Brahea ingår i ett bref af den 18 februari 1653 från

befallningsmannen Anders Eriksson. Denne skrifver till drotsen: „Kajaneborg ökas alltid småningom, men de vilja hellre hafva Pielis-Brahea i Nurmis, men jag hafver låtit föra något timmer där fram för att först låta bygga några stugor. Det blifver väl intet af, förrän de se, att där är allvar med". Hvilken plats brefskrifvaren afser är, såsom synes, ej tydligt, men vi hålla före, att timret släpats till Kajana. Den 3 april 1653 använde hauptman Palmbanm i förbigående uttrycket „de nyss funderade städer", och den 11 maj s. å. säger han, att om stadsfundationen i Lieksa skall vid sommartinget föredragas och plats utmätas, där staden skall anläggas. Då han i nämnda bref citerar grefvens skrifvelse af den 25 mars, förekom tydligen i denna någon order beträffande Brahea.

Emedan innevånarantalet i Brahea ej tycktes vilja stiga, gafs order åt ett tjugutal bönder och inhysingar från Lieksa by att flytta till staden. De inskrefvos ock som borgare, men fortforo att bo på sina hemman, oaktadt upprepade gånger vite blef dem förelagdt. Bönderna klagade^ öfver att deras gårdar skulle ödeläggas, om de själfva nödgades flytta bort. De få verkliga borgarena åter afundades sina inskrifna, men ej inflyttade gelikar och framförde i sin tur klagomål öfver att de andra fingo bo på landet, men likväl åtnjuta stadsrätt.306

Ar 1654 existerade faktiskt ett litet stadssamhälle Brahea, och konventet beslöt, att kyrkoherden i Pielis Anders Cajanus och kapellanen herr Lars ofta borde besöka församlingen därstädes, men tillstyrkte ej, att prästerna, bosatta i Nurrnis, skulle flytta dit.

När àr 1655 kriget mot Ryssland bröt ut, råkade den lilla staden i stort trångmål både genom sitt läge nära gränsen och sin blandade finsk-ryska befolkning. Den 19 juli afgick från Kajana till grefven rapporten: „De hafva i Brahea gjort sig rebelliske och försvurit sig under ryssen liksom andra Kexholmske". En skärmytsel hade ägt rum, länsmannen Henrik Danielsson tillfångatagits af fienden, och en änka i staden hade blifvit pinad, för att hon skulle bekänna, hvar hon hade sin egendom dold. Detta pinande var af allra svåraste art, ty konventsprotokollet för 1657 upplyser, att Matts Lauppinens hustru blifvit bränd och stekt af „Rosvoniecker (stråtröfvare)". Det finnes ock en uppgift, att Brahea under det första krigsaret blifvit förstördt genom eld1); likvisst framgår det af ett rannsakningsprotokoll fran 1659 från Pielisjärvi, att den 20 februari s. å. i Brahea funnos2) 10 borgare; 4 antecknades såsom varande förrymda. Till borgmästare i Brahea hade nyss utsetts befallningsmannen Henrik Henriksson Ahlholm, och ät honom uppdrogs omsorgen om stadens förkofran, uppkomst och tillväxt; ett ingalunda lätt värf! Orsaken till att staden ännu ej tillväxt, hade man funnit ligga i det förfång orten lidit under kriget samt i den omständigheten, att borgarena ej tidigare varit försedda „med en förman eller borgmästare". Då den nye borgmästaren den 27 september 1661 underrättade drotsen om att dennes utsände kommissarier konstituerat honom, ovärdige Henrik Ahlholm, i borgmästare tjänsten, medgaf han, att staden fortfarande befann sig i ett skralt

') I Familjekrönikan, som nedskrefs 1664, heter det, att i fri-herrcskapet finnas tre städer, nämligen «Kajana, Brahestad och Pielis-Brahea nämnd, hvilken af ryssen uppbrändes vid sista fejden, men bygges nu åter igen*.

*) K. R. Melander: Historiallinen arkisto XII, sid. 406.

läge, hvarför det vore önskligt, att grefven skulle skänka sitt Brahea förnyade friheter och rättigheter. I bifogad specifikation öfver borgerskapet uppräknas namnen på 12 personer, hvilka upptagits till borgare förutom andra namngifna 8, hvilka därtill antagits af befallningsmannen Anders Eriksson. Förhoppningen, „att staden skulle besättas med goda handtverkare och manufakturer", hade ej gått i fullbordan.

Grefven, som ömmade för de fattiga Braheaborna, utsträckte äfven frihetsåren än vidare; det var först àr 1672, som bönderna i Pielis och borgerskapet i staden förbundo sig att till deras nådige herre årligen i skatt erlägga 10 timmer gråskinn. Denna uppoffring stod troligen i samband med det vid 1671 års konvent gjorda uttalandet, att Brahea borgare idkade nästan större handel än deras kolleger i Kajana, hvarför det vore rätt och billigt, att äfven de erlade mantalspenningar. En väsentligen annan uppfattning om sin handel hyste Braheaborna själfva. De hade 1664 klagat öfver att de ej fingo föra sina varor till någon annan stad än Uleåborg. Detta lände dem till stort

förfång, i ty att de ofta nödgades afstå sina varor för halfva priset.

Orten tycktes allt fortfarande ej kunna repa sig efter kriget. Bokhållaren Lars Hansson klagade den 24 december 1662, att borgarena ännu intet synnerligen velat bygga: han hade emellertid uppmanat dem och borgmästaren att göra det, och do hade lofvat.

I början af följande år upptog man i Brahea planen att därstädes inrätta en liten skola för de 10 barn, hvilka saknade undervisning, och på borgarenas uppmaning skref befalluingsmannen Henrik Ahlholm till grefven och anhöll, att de (Ijäknepengar, hvilka från orten dittills utbetalats till skolan i Kaj ana, för framtiden skulle reserveras för den nya skolan i Brahea. Detta förslag tillstyrktes ock af Samuel Làngh.

Följande år heter det ånyo i en lclago- och böneskrift, att staden befann sig i stor eländighet, som till en del framkallats af do ryske snapphanars rufvande ochBrahea. 330

brännande under krigsåren. Det var svårt att på den fattiga, aflägsna orten åvägabringa ett blomstrande stadssamhälle. Såsom prof på myndigheternas goda vilja anföra vi, att, då rådstugudag den 5 december 1668 hölls i Brahea rådhus, uppmanade rätten, under ordförande af borgmästaren Bergenhemb '), de på landet ännu bosatte borgarena att inflytta; 40 markers vite ålades de tredskande. Åtgärden hade delvis åsyftad verkan, ty den 19 april 1669 gingo 4 män sin borgared, och deras löftesmän — fvà för hvarje — antecknades till protokollet. Domboken 2) för Brahea för åren 1668—1669 erbjuder för öfrigt föga af intresse. Vi anteckna därur blott den notisen, att kyrkoherden i Pielis och borgmästaren i staden en gäng råkade i svårt gräl, som bilades inför rådsturät-ten den 16 december 1668. Som ordförande vid rätten presiderade häradshöfding Petrellius, och äfven majoren från Kajaneborg hade infunnit sig.

År 1669 framställdes till grefven en förfrågan, om ej staden kunde erhålla ett eget signet; begäran beviljades, och sigillet erhöll det utseende närstående afbildning utvisar. Om vi så ytterligare till-lägga, att 1672 i Brahea uppfördes en ny skolstuga, hafva vi i ofvanstående kortfattade notiser — likafullt tvefaldt utförligare än hittills publicerade — meddelat Braheas historia. Dess slut försvinner i dunklet, och året, då orten upphörde att vara stad, är tills vidare ej kändt. Sannolikt är likväl, att mycket snart efter Per Brahes frånfälle staden med det vackra namnet öfvergick till hvad den, alla privilegier oaktadt, alltid varit — Lieksa bondby.

') Per Danielason Bergenhemb förenade sedan 1661 med sin borgmästarebefattning i Brahea den af fogde i Pielis; han var ännu år 1672 i grefvens tjänst anställd.

*) Ett exemplar af domboken förvaras i Statsarkivet i Helsingfors, det andra tillhör Rydboholms manuskriptsamling.

50. Bralieas sigill.340 Per Brahes förlikningar i Finland.

På en förfrågan, riktad till en i Pielisjärvi bosatt person, om minnet af Brahea fortlefver i bygden, hafva vi (1902) fått emottaga följande svar:

„Platsen, där staden funnits, känner man nog till; den upptages nuförtiden af åker och äng. I den äldsta kyrkboken från 1680-talet för Pielisjärvi ingår ej namnet. Gammalt folk säger sig ej heller hafva hört nagra sägner om orten. Däremot berättas det om en fogde Aflecht att denne skatteindrifvare och bondeplågare, bosatt än i Pielisjärvi på hoflägret, än i Nurmes, haft sina roffade skatter nedgräfda i närheten af n. v. Nurmes köping".

Brahestad. År 1649 den 5 december utfärdade Per Brahe en befallning, att på en skogbeväxt udde i Salo socken skulle anläggas en stad. Denna kallades Salo till den 3 november 1652, dä grefven förordnade, att namnet skulle utbytas mot Brahestad 2).

') Mannen i fråga är tydligen den illa beryktade Simon Afläck (se T. Carpelan: Biografisk handbok, sid. 21) och ej Per Brahes samtida Vilhelm Afläck, som före 1650 var befallningsman öfver Kuopio och Idensalmi socknar; denne var troligen en farbroder till den förstnämnde.

*) Påbudet härom ingår i ett konfirmationsbref af stadsprivilegierna och lyder:

c Vi Per Brahe etc. Göre veterligt, att efter såsom vi å H. K. M:te vår allernådigste drottnings vägnar (ör en tid sedan hafva låtit formera och uppbygga en landsstad vid Salo i Österbotten och benefi-cerat dem, som sig nedsätta vela, med goda privilegier, att de njuta först, likasom andra städer, Sveriges stadslag sig till godo, sedan tio års frihet ännu, ifrån underskrifne dato, för alla vissa och ovissa utlagor efter H. K. M:ts nådigaste af oss gifne privilegier; dock si att hvar och en, som därvid vinner burskap, skall ställa kaution, det han efter frihetsårens förlopp så många år, som lag förmår, uppehåller borgerlig rätt och tunga. Hafve ock under samma stad donerat till mulbete tvenne byar uti Salo socken.-—– Och emedan

vi nu sedermera af H. K. M:t och kronan merbemälde Salo socken tillika med staden under vårt friherreskap Kajana oss tillköpt hafver till evärdelig egendom att behålla, alltså vele vi härmed för oss och våra efterkommande arfvingar ofvanbemälde privilegier och staden förunta friheter med dess mulbete hafva konfirmerat stadigt och oryggeligen att hållas, och skall samma stad härefter heta och kallas341

Emedan ortens öden enligt stadsfullmäktiges i Brahe-stad beslut af 1902 komma att upptecknas och i tryck utgifvas, hafva vi ej anställt mera vidtgående forskningar i ämnet; endast några kortfattade uppgifter, hämtade ur bref rörande Brahestads äldsta historia, anföras här.

At befallningsmannen Henrik Corte gaf grefven order att tillse, det den utsedda platsen så snart som möjligt blefve bebyggd. Detta lät sig dock ej genom maktbud utföra; det var frihetsåren och andra privilegier, som skulle locka bönder och handtverkare att där slå sig ned. Skogen fälldes, tomtplatser upprödjades, det ena huset efter det andra restes, och 1654 bestod sig orten 162 innevånare. Efter några år kunde man skrida till uppförande af en stor kyrka. Enligt Cortes uppgift var denna 1659 nästan färdig, och tack vare frikostigt understöd af grefven förségs den med en predikstol och altarprydnad af snidad ek'). Af samma virke förfärdigades grefvens och grefvinnans vapensköldar och bänkar, hvilka naturligtvis intogo hedersplatser i koret. År 1662 skänkte grefven ytterligare „en skön och härlig kyrkklocka" och 20 tunnor spannmål till kyrkan. Samma år hämtades till staden 2 tunnor krut och 2 kanoner; den ena af dessa uppställdes på stranden, den andra vid porten i stadsplanket. Som detta icke kunde lämna Brahestadsborna värn mot fiendeanfall, förordnade stadsfadern den 29 juli 1663, att befästningsverk skulle uppföras enligt en bifogad ritning. Härtill afgaf Corte ett motförslag och förordade, att staden skulle skyddas medels fyra bastioner, starka pallisa-der ocli en vallgraf. Om detta till en större eller mindre del blef utfördt, är icke kändt.

Brahestad Till yttermera visso bekräfta vi detta med egen hand och signete underhängande. Gifvet i Stockholm den tredje dag uti no-vembris månad, år efter Kristi börd ettusende sexhundrade och på det femtionde och andra.

Per Brahe?.

') På samma fartyg, som 1659 öfverhftmtade ekvirket från Bogesund, följde en målare och en tvsk skomakare.342

Staden bestod sig ock en rådstuga, ett tullhus och sedan 1653 en skola. „I Brahestads skola äro nu (1664) 25 pojkar; de komma sig lämpeligen före med läsningen". Tre år senare uppges borgarenas antal vara 60. Tyst och stilla ville emellertid den goda stadens innevånare lefva, utan att taga del i politiken; de undanbådo sig sålunda ett par gånger att behöfva sända representant till riksdagen, ty detta blefve dem alltför dyrt; de hoppades, att deras nådige herre ändå skulle det förutan bevaka deras rättigheter.

Själf besökte grefven aldrig Brahestad, men den 16 december 1664 underrättade han sina betjänte i Finland, att hans käre brorson, grefve Nils, hade för afsikt att komma dit. Grefve Per uttalade därför den önskan, att borgarena i Brahestad vid brorsonens ankomst måtte paradera i gevär och hälsa gästen med salut. Denna underrättelse föranledde vidtagandet af diverse festförberedelser, men förgäfves väntade stadsborna på att fà hälsa grefve Nils välkommen. Ett bud anlände sent omsider med beskedet, att grefven ej fullföljt sin resplan, utan från Umeå återvändt till Stockholm.

Näringarna. Inom Brahes förläningar likasom öfverallt i Finland stod näringslifvet på en mycket lag ståndpunkt. Såväl arbetsmetoderna som redskapen voro af samma primitiva art, som släkte efter släkte sedan urminnes tid

användt. Skog och sjö utgjorde ödemarksbornas visthus '), därifrån de lättast och säkrast kunde hämta matförråd, men äfven svedjebruk idkades allmänt. Det var frän svederna rågen inbärgades, så vida icke frosten i förtid hunnit förstöra skörden. Korn odlades i S:t Mårtens, Pargas och inom Brahelinna län samt något litet i Paldamo; hafre omtalas sällan.

Dà detta skrifves (1902), råder hungersnöd i Per Brahes f. d. friherreskap. Samma orsaker, samma verk-

') t Här hafver varit en myckenhet renar som aldrig förr», heter det i ett bref från Kajana 1661.Missväxt och hårda tider.

ningar: en karg natur, frosten, som förstört ti en half mogna säden, har ställt fram barkbrödet på fattigmans bord. Och seklerna igenom har, med korta mellanrum af några fa àr, samma sorgespel upprepats. Det var ej bättre i grefvens tid; endast de, som svulto, voro färre än nu, ty ödemarkernas folk har, i trots af lidande, till antalet betydligt vuxit.

Taga vi en öfverblick af uppgifterna om skördarna från Brahes finska förläningar, finna vi, huru ofta de slagit fel och huru ofta grefvens underhafvande måste anhålla om försköning vid skatternas erläggande och om unJsättningsspannmål. Se här några detaljer, belysande det 17:de seklets brödfattiga Finland.

1657. I landsorten kring Kajana „hafva torkan och frosten gjort mäkta skada på åker och äng, sa att här på manga orter lärer blifva ondt efter spannmål".

1661 om sommaren gjorde frosten sådan skada, att l>a hösten en tredjedel af befolkningen i Pielis ej hade en näfva mjöl i hemmen, utan måste förtära enbart bark.

1663. I Pielis pogost betalades 10 öre för en kaka barkbröd. Mjölet, som af säden erhölls, „är svart som jord. Manga eller mesta delen äta redan bark".

1665. Torka och maskar hafva förstört en del af årsväxten i Brahelinna län.

1669. „Pa 69 år har det ej stått så ynkligt till i Pielis och Sotkamo som nu. Kölden har fördärfvat hela årsväxten. Mark och skog äro så tomma på fågel, att resande på 20 mil ingenting fått se. Icke ens lingon finnas, som kunde redas till bröd". — „Frosten i augusti har borttagit hela den sköna råg- och kornsäden". (För att lindra nöden afsändes till friherreskapet 170 tunnor säd fran Brahelinna).

1675. Majorens sista bref af den 20 december slutar med orden: „Stor hunger och dyr tid, Gud bättre"!

Endast sällan inlöpte goda underrättelser. Sålunda heter det, att skörden 1660 i Brahelinna län utfallit god och 1663 (i augusti) från Kajanatrakten: „Säden står här-lig-; 1670 bragte „god och ymnig årsväxt".

Hvad skogen och utmarken angick, så voro dessa i regeln icke utskiftade mellan gårdarna, utan i detta fall påminde förhallanclena om dem, som rådde i den äldsta apostoliska församlingen i Jerusalem, där det hette, att „de hade allting gemensamt" ^

Af Brahes alla besittningar var utan tvifvel Pielis pogost den allra fattigaste, och det visade sig svart att där upphjälpa näringarna. „De hafva där ingen bytt (skiftad) jord — skrifves det 1663 — utan hugga hvar om annan, där de bäst finna, sina sveder". Ovilliga att foga sig efter lag och stadgar, hade åtskilliga Pielis bönder rymt öfver till Ilomants, hvilken pogost af Jakob Ruuth arrenderats, och där de antagligen fingo fortsätta sitt vagabondlif mera ostördt. „Till fogde i Pielis behöfves en kraftig karl, ty där är hårdt folk att nappas med", skrifver majoren 1666; han rekommenderade därför dit Frans Ahlholm, som „väl läst sin lagbok".

Osäkerheten, hvar rätta rågången mellan friherre-skapet och Ryssland löpte, vållade ock Pielisborna skada och förtret. De anhöllo därför (1669), att grefven ville sända dem ett exemplar af rågàngsbrefvet, ty „ ryssen flyttar rån, hvart han det behagar, utödandes våra sveder, skog, fågel och fiskeri". Som exempel pa den kommunism, som rädde på ömse sidor om gränsen, ma nämnas, att ryssarne inom Pielis rå 1661 fällt en stor sved. Underrättad

härom befallde riksdrotsen den 5 september s. a. majoren att anställa undersökning; denna blef hallen, men majoren tyckte, att, om grannarna påbörjat arbetet, kunde de ock slutföra detsamma. Först i augusti följande ar utbeordrade han en löjtnant, 24 dragoner och åtskilliga lösdrifvare att „angripa ryssens svedjeländer". Angreppet bestod däri, att frän sveclen inbärgades 101 tunnor rag. af hvilka ät skördemännen gåfvos 26 tunnor, och återstoden såldes för 606 daler 8 öre. Dà grefven fått detta besked, lät han fråga, huru händelsen aflupit och om ej

') År 1664 omtalas det dock, att jorddelningskommissarierna fem veckor uppehållit sig och arbetat i friherreskapet.Pottaskebrnket.

de 40 ryssar, hvilka gått miste om sin skörd, gjort motstånd. Härtill svarar majoren lugnande: „De sade icke ett ord emot, förty de sågo väl, att de hafva gjort illa". — I konventsprotokollet för 1675 omtalas ett annat likartadt fall, dà ryssar, under pretext att det skett öster om riksgränsen, lik visst idkat svedjebruk inom grefvens område. Pielisbornas ofvan citerade klagoskrift innehåller ock en vädjan till grefven, att han måtte nådigst anse folkets stora nöd, framkallad af missväxt, och gifva någon lindring vid utlagornas erläggande. Denna anhållan upptogs nådigt, och äfven under följande år visade riksdrotsen prof pà sin välvilja mot sina fattiga undersåtar vid östra riksgränsen.

I en af de sista skrifvelserna rörande Finland, den äj- daterad den 25 februari 1678, visar Per Brahe, att han väl förstod att bedöma sina Pielisbor och huru sadana gränsbor borde behandlas. Då det rapporterats, att bland dem upphöll sig ett antal från kusten bortrymde båtsmän och knektar, befallde han visst, att desse skulle gripas, men borde detta „med sadan beskedlighet och manér drifvas och handteras, att ingen irring, missförstånd eller ovilja förorsakas hos Pielisborna, som sa nära vid gränsen sitta".

Pottaskebruket Tid Palokoski. Att Per Brahe inom sitt besittningsområde i Finland äfven lät anlägga en fabrik, har icke af hans minnestecknare blifvit påvisadt. Fyndet af ett par bref äfvensom en dem atföljande pennteckning möjliggöra emellertid nedanstående intressanta upplysningar rörande anläggningen af en industriell inrättning vid Palokoski fors i Siikajoki. Anläggningen af bruket uppdrog grefven at en tyskfödd man, pottaskemästaren Sigfriedh Leupold t, och denne uppförde på ackord de nödiga byggnaderna samt en räcka af kar, i hvilka askan skulle utlakas. Arbetet härmed fortskred så, att Leupoldt den 23 augusti 1672 kunde anmäla, att verket var färdigt så när som på att kitteln, däri luten skulle kokas, icke än blifvit inmurad och ugnen uppförd. [I denna346

skulle den koncentrerade luten glödgas, kalcineras]. Icke desto mindre säger han sig efter några dagar stå i beråd att utföra ett prof med det ringa förråd af aska, som bönderna hämtat till platsen. Ett bref af grefven, dateradt den 7 augusti, befann sig vid denna tidpunkt på väg och anlände med en viss Johan Tamerlander, som medförde till Brahestad den väntade kopparkitteln. Kärlet forslades sedan sjöledes från Siikajokis mynning upp till Palokoski och befanns den 29 oktober inmuradt i »verkhuset". Leu-poldt skrifver;

„Dasz Werck ist nuhmero Gott lob gantz fertig, nehmlich ein Wohnhausz 30 ellen langh mit zwey stuben und einer Küchen mit darinnen stehenden backoffen, und einen Keller darunter; Ein Wercкliausz 20 ellen langh und 12 ellen breit mit brettern gedecket worinnen der Keszell und der Offen stehet Drey stellungen eine jede 24 ellen langh auff welcher 4 grosze Küffen ein jeder von 25 Tonnen raum 8 te hen, also dasz an der zahl 12 grosze Küffen sindt und 4 kleinere. Ein Aschhaus von 24 ellen langh und 12 ellen breit, darein die aschen gesamblet wirdh. Eine Badstube 12 ellen langh uud 12 ellen breit for die arbeits leute. Also auch die Spahnmühle 9 ellen langh 5 ellen breit welcher Hubelstock 11 ellen langh und 7 daumen dück ist mit eyszernen blech beschlagen damit er sich nicht abnützen möge; welcher einen Spahn einer Hand breit und 7 qvartier langh forwartz, und den andern gleich so breit und langh riickwartz schneidet. Die mühle ist ein wenig abseyts von dem W er eke selber gebauwet, weilen an des Strohms rande keine gelegenheit wahr das Werck recht zu stellen, wel-ches hoch und an einen trocknen orthe liegen musz; dasz Waszer darzu habe ich durch eine enge Klippen ohne gefähr ß ellen breit mit einen groszen Steinkasten 5 ellen hoch und 9 ellen breit so ich zwischen zwei birge so in der Strohme liegen gesetzet führen müszen, sintemahl des Forjahrs groszer eyszgang in diesen Strohme ist; da sie aber nuhn stehet ist ein Ziemliches stücke land zwischen den Strohm und der Måhlén ; also dasz sie keinen schaden von Eysz

leyden kann; wel-che mühlen ziemliche grosze arbeit wegen des Strohms so sich so plötzlich ergeüsz und schaden veruhrsachet erfordertt hatt. Etwasz gemeiner aschen haben die bauren nuhr von den 7-ben-den Octobr zu livern angefangen, welche aber noch nicht genug sein will eine probe zu machen, auch darff ich es nuhmero wegen des frostes nicht mehr wagen sondern musz gedult damit847

haben bisz zum Porjahr ob Gott will. Habe also das Werck gantz iertig nnd mangelt an nicht mehr als das die bauren ihre aschen so sie allbereit gebrant unter welchen etliche 7 bis 8 Tonnen fertig haben zu rechter zeit livern mügen und mehr zu brennen dazu gutte gelegenheit ist angehalten werden. Den Preysz der aschen känn mann ehe nicht wohl setzen, bisz mann eine probe gemacht und solche an mann gebracht hatt, da maan sehen wird wasz der bauers man for seine arbeit bekommen kann.

Dero Hoch Grafl. Gn. meinen genädigen Graffuen und Herren dancke for den höe genade in auffgerichteten Staath ich auch in Tiefster demuth, und sende hierbey einen abrüsz des Werckes so gutt ich ihn mit der Feder der gelegenheit des orths nach ziehen kunnen."

Om denna beskrifning jämföres med den i naturlig storlek reproducerade teckningen, kan man ganska lätt orientera sig på platsen, och vi kunna ej underlåta att uttrycka vår fägnad öfver att Leupoldt var sä förtänksam, att ban till grefven insände bilden, ty den låter oss få ett begrepp om byggnadssättet i Finland omkring 1670.

I slutet af augusti 1672 inspekterade major Långh och häradshöfding Petrellius inrättningen, och den förre bedyrar, att „det blir ett berömligt verk, när det kommer till gäng".

Af Leupoldts nyssciterade bref framgår, att, ehuru verket var fullkomligt färdigt, mästaren ej riskerade att för köldens skull utföra det beramade profvet, utan uppsköt detta till följande vår. Antagligen utfördes det då och utföll törhända icke illa. Åtminstone hölls fabriken i gang under ett par år, oaktadt bristen på tillräckliga mängder god aska försvårade arbetets fortgång. (Den -4 november 1672. „Bönderna ställa sig alldeles motvillige askan att tillverka"). Det finnes emellertid antecknadt, att bönderna från Paldamo och Sotkamo ar 1674 levererade till Palokoski en tunna aska från hvarje gård och att de därmed ansågo sig hafva gjort till fyllest. Vid konventet 1675 upptogs frågan om askbrännandet för brukets behof ånyo, och framgår af protokollet, att enligt tidigare fattadt beslut „uti Salo socken utgöres af hvar48

ledig karl en half tunna, uti Kuopio, för lång väg och värre lägenhets skull af löfträd, af hvar duglig karl S kappar, och i Idensalmi, för närmare väg och bättre löfskog, 10 kappar af hvar karl".

Om pottaskeverket vid Palokoski hölls i gäng ända till tiden för grefve Pers frånfälle, äro vi tyvärr ej i tillfälle att uppgifva. Sannolikt förföll det snart nog — i brist på aska och eftersyn. I Siikajoki fortlefver ej mer någon tradition om bruket, men där lefver (1902) och verkar än i dag en man, som i större skala sysslar meil pottaskebränning, och förr idkades detta näringsfång allmänt. Platsen, där Brahes bruk stod, upptages nu af en åker. Yid fallet, där spånhyfveln stod, har funnits en kvarn, men den bortfördes för 17 är sedan af ett häftigt vårflöde. Socknens kyrkböcker sträcka sig ej till 1670-talct, hvarför några uppgifter om brukets betjänte ej stat: att finna.

Förutom pottaskefabriken och spånhyfveln (rhöfwel-qvarn som späan skiär") vid Siikajoki ägde grefven inga andra industriella verk än vattenkvarnar vid Brahelinna, Kajana och i Pargas. Ett rykte om ett kopparberg i Idensalmi ledde till resultatlösa letningar, likasa sökte en utsänd salpetersjudare förgäfves inom friherreskapet efter lämplig salpeterjord. Af därstädes funna naturprodukter må som ett kuriosum ') anföras, att Palmbaum 1653 till grefven insände rubiner, hvilka kunde användas att skära glas med. Tio ar senare fick grefven från Kajaneborg emottaga såsom prof ett lås och ett par pistoler, utförda af en vid rustkamuiaren anställd smed från Viborg. En soldat hade förfärdigat stockarna, men da denne snart nog afled, fanns det pà orten ingen, som kunde fortsätta med tillverkningen. Ett bevis således pa slöjdkunnighetens laga ståndpunkt! Ett annat finna vi däri, att, d.i grefven anmodat majoren att vid Kajana bygga „en farkost efter Ålands manér", denne svarar, att ingen finnes.

') Långh skrifver (1666): t Jag skickar har några flygekorrar: flere har jag ej kunnat få>.Handeln.

som förstår sig pä att timra större skutor. (Till fästningen hörde blott tre smärre batar och ett segel). Det järn pistolsmeden användt, hade blifvit hämtadt från Sverige. Att dock äfven järn producerats af myrmalm, framgår af sista paragrafen i 1654 års konventsprotokoll. Det heter där: „Beslöts att, emedan med mulljärn är stort arbete och däraf mycket afgàr, fördenskull uppköpes stångjärn till slottets tarfvor; och skall mulljärn brukas ibland".

Hvad handeln angår, hafva vi endast att framhålla, hurusom grefven genom anläggningen af egna städer och anordnandet af regelbundet återkommande årsmarknader sökte förmå köpenskapsidkande finnar och ryssar till varuutbyte '). Följande den regeln, att enhvar star sig själf närmast, ville grefven gärna leda handelsvägarna in i sitt eget område, och i sä måtto lyckades han, att Pielisborna icke sa mycket som förr reste ned till Lappstrands marknader. utan i stället styrde kosan till Kajana. Mycket tidigt eller redan 1652 framkastades ock ett storartadt projekt för samfärdselns befrämjande. Det gällde ej mer eller mindre än att genom en kanal leda vattnet frän Lleaträsk till Siikajoki för att salunda kunna undvika de manga höga forsarna i förstnämnda älf. Planen kom emellertid aldrig till utförande.

Af stort intresse är den omvårdnad Per Brahe lade i dagen för de förföljde och föraktade zigenarena. Yi tillägga dock, att det ej var ensamt af allmän människokärlek, som han tog sig an deras sak, utan leddes han därvid lika mycket af önskan att bereda sina länderier en fördel af dem. Det berättas, att grefven, blifven upp-märksamgjord på zigenarenas fallenhet för industri och hästafvel, tillät „den vandrande mannen" att slå sig ned i staden Grenna. Huru försöket att där göra dem bofasta utföll, är icke kändt; däremot äro vi i tillfälle att kunna

') Med anledning däraf att majoren klagat öfver att Kajana-bönder af Uleå-borgare emottagit penningar i och för uppköp af ryska varor, tillkännager Per Brahe den 11 maj 1661, att han för stäfjandet af en sådan olaglig handel låtit uppslå ett straffplakat i Uleå rådhus.

berätta åtskilligt mer om Per Brahe och tattarena i Finland.

Efter det riksdrotsen i början af 1660 af majoren pu Kajaneborg blifvit underrättad om att följen af zigenare1) ströko kring i friherreskapet, gaf han befallning, att de. oaktadt lösdrifvare, „ej skulle hållas alltför strängt" samt att àt dem borde upplåtas ett antal ödeshemman i Pielis till bebyggande. Den 12 december meddelade majoren, att ordern blifvit ställd i verket, men emedan nybyggarena ej öfver vintern kunde uppehålla sig på sina hemman, hade han gifvit dem tillstånd, att de med sina foror finge draga kring friherreskapet och tigga sin föda. Dillade emellertid lofvat att från och med stundande påsktid uppehålla sig å sina nya hemvist. Och ganska riktigt befann sig i slutet af april 1663 halfparten af tattarena 2> såsom bofasta i Pielis och halfparten i Salo socken. Grefven hade förordnat, att åt de fattigaste bland dem skulle utdelas gratis utsädesspannmål, och säd vardt gifven, ehuru — såsom majoren ganska riktigt invänder — den. som ej har någon äker, behöfver ej heller utsäde. Han klagar för öfrigt öfver det besvär han haft med det oroliga följet och säger mödan varit större än med grefvens alla andra undersåtar sammantagna.

Ovilliga som zigenarena voro att förblifva bofasta, riktade de (från Brahestad den 18 juni 1663) en underdånig ansökan till grefven om att fä arbeta vid anläggandet af löpgrafvarna kring Brahestad. De hade hört nyheten, att staden skulle befästas, hvilket enligt deras utsago „med ringa omkostnad ske kunde, eftersom vatten löper rundt omkring hela stadsplatsen, när något flöde

') Ar 1584 omtalas zigenare första gången i Finland.

l) I de flesta brefven omtalas zigenarena under namnet tartare. Huru föga välvilligt regeringen var sinnad mot denna kringdrifvande stam, framgår af Gustaf 11 Adolfs skrifvelse till Christoffer AYährn-stedt den 20 december 1614, att af den hop tattare, som där i landet 'drifver sitt skälmeri», borde männen slås i järn och hållas till arbete vid slottet eller annorstädes samt deras hustrur och barn sysselsättas på bondgårdarna.

uppstiger". Såsom motiv för sin begäran framhöllo de, att de omöjligen under den dyra tiden, framkallad af missväxt, kunde uppehålla sig på sina ödesheniman'), men dit vore de nog villiga att igen begifva sig, så snart den nådige Guden åter välsignat årsväxten. Brefvet, som à samtliga tattares vägnar är undertecknadt af Lars Andersson och Anders Larsson, var tydligen inspireradt af majoren, som för sin del ock ansag, att de kunde

anställas vid befästningsarbetena kring Brahestad. Komme detta ej till utförande, funnes ingen annan utväg än att låta dem ännu en vinter bedrifva sitt tiggeri.

När beskedet, att tattarena ej ville hållas stilla, kom grefven till banda, vardt han mäkta vred och aflat den 16 oktober 1663 följande plakat, ställdt till samtliga tattare i Kajana.

„Per Brahe etc. Låte eder samtel. tartare härmed veta och förnimma, att såsom vi fast ogärna och emot förhoppning förspörje, huruledes den nåd och välgärning, som vi eder beviljat hafva, i det vi toge eder under vårt beskydd, när I vore förmedelst Hans K. M:ts allmänno plakat landet förviste, nu varder af eder missbrukad och vanvyrdad, att I icke ens besinne det löfte, som af eder gjordes, när vi eder antoge, utan allt framgent hålla fast vid den gamla arten och naturen, till att nndfly arbete och åkerbruk, icke kunnandes besinna därmed eder egen nytta och huru fast bättre det är till att sitta stilla vid sina hus och hemman och däraf hafva sin dagliga föda och näring, än att fara så omkring uti ostadighet och till många människors största förargelse. Det skall eder fördenskull härmed allvarligen vara sagdt, att så framt I till kommande vår icke tillträde hvar sitt tilldelte hemman, då skall på eder blifva exekveradt och fullföljdt hvad som i högstbe:te H. K. M:ts utgångne plakat är förmäldt, då I hafve intet till att vänta eller förse eder till oss om något vidare försvar, utan eder lärer i stället möta förföljelse på alla orter, till dess I blifven aldeles utrotade och drifne från alla de svenske gränserne. Därföre vi ännu gifve eder tid till nästkommande vår, med ytterligare trogen förmaning, att I eder då inställen vid hemmanen, så

') J. Cajanus yttrar: «130 svarta tattare, hustrur och barn inberäknade, hafva bosatt sig på ödeshemman i Pielis; de hafva lofvat arbeta, exercera och att intet svärta sina barn».352

kärt det eder är att undgå den öfverhängande olj-ckan och I vele vara beh&llne. Detta I ställen eder samteligen till efterrättelse."

När denna skarpa skrifvelse anlände till Kajaneborg, befunno sig „de förnämsta" af tattarena därstädes, och majoren försummade ej att för dem uppläsa hans grefliga nådes bud och befallning. Denna åhördes med tillbörlig aktning, och majoren anmodades att till grefven framföra de näpstes underdåniga tacksägelse, för att dem ännu medgafs en vinters respittid. Majoren uppger i sammanhang härmed, att tattarenas i friherreskapet antal uppgick till 100, att han delat dem i fyra flockar, för att de under sitt kringdrifvande mindre skulle besvära allmogen, samt att han i angränsande socknar ämnade utlysa ett strängt förbud, att någon där finge hysa de oroliga sällarna; de skulle på inga villkor få begifva sig utöfver friherreskapets gränser.

Ärendet upptogs äfven i början af februari af 1664 ars konvent, och antecknades det i protokollet „att låta för tattarena publicera det bref, som H. H. G. N. den 16 oktober 1663 till dem hafver utgå låtit, därefter de sig ändtligen regulera måste; i vidrigt fall imputere sig samme tattare hvad dem sedan kan öfvergå, helst emedan de själfva låta sig förljuda, att de aldrig lära göra någon skatt för något åkerbruk, det ock livar och en på denna orten nogsamt kan sluta".

Ett par veckor senare hade majoren obehaget meddela, att han på väg till Brahestad mött en stor hop af zigenarne, och hade desse sagt honom midt i ansiktet, att do aldrig ämnade bosätta sig på sina ödeshemman, om de ej fritt finge gä och komma, som de varit vana. Majoren fann sig häraf föranlåten att upprepa sin tidigare uttalade åsikt, att den oroliga stammen aldrig skulle slå sig till ro. ja icke ens om man gåfve dem färdigt uppodlade marker, skulle de komma sig till att å dem förrätta de nödiga arbetena.

Den 2 juli lyder slutrapporten: „Det berättas, att tattarena alla rest bort; de togo aldrig några hemman306

Kyrkliga förhållanden. Det är ju ett kändt faktum, att grefve Brahe var synnerligen väl stämd mot kyrkan och skolan och dessas tjänstemän. Prästerskapet inom grefvens förläningar försummade ej heller att tidt och ofta vädja till sin „nadige öfverhet", då det gällde be-fordringsärenden eller då de ansågo sig i behof af löneförhöjning och tillfällig hjälp. I hvartannat bref förekommer älsklingsepitetet, „jag fattige prästman". Alla hade något att klaga öfver eller ock att utbedja sig, och grefven, som enligt deras samstämmiga utsago „alltid älskat Guds ord samt hulpit kyrkans tjänare", tyckes välvilligt hafva tillmötesgått alla berättigade anspråk på hjälpsamhet. Vi

behöfva väl knappast tillägga, att prästerna kände sig djupt tacksamma öfver de välgärningar Per Brahe bevisade dem; en förklarar sig städse förblifva „ promt och parat" i grefvens tjänst; en annan bedyrar, att hans tillgifvenhet skall räcka, „så länge denna lifliga varelsen i syndiga kroppen florerar", andra exempel att förtiga.

Med domkapitlen i Åbo och Viborg sökte Per Brahe alltid hålla „god vänskap, godt förstånd och korrespondens" '). Han ville ingalunda tränga sig in på området för deras ämbetsmyndighet, men han yrkade, om ock i sirliga ordalag, på att biskopen och capitulares skulle moderera sina åsikter efter hans, då dessa stödde sig pa rätt, billighet och gammal häfd. Vid besättandet af prästerliga ämbeten2) inom Brahebesittningarna togs i regeln

') Då biskopar någon gång besökte grefvens förläningar, undfägnades de städse på bästa sätt. Söndagen den 1 februari 1663 hölls i Paldamo den första biskopsvisitationen af biskop Johan Terserus, därvid biträdd af professor Petrus Bergius och konsistorii notarien Gudmund Rothovius. Det därvid förda protokollet, som är synnerligen upplysande, finnes tryckt i Åbo tidningar 1777. — Den 20 februari 1670 skref biskop J. Gezelius från Salo, att han visiterat församlingen och funnit vederbörandes kristendoinskunskap rätt god.

*) Då en prästtjänst vardt ledig, uppstod en sannskyldig kapplöpning mellan konkurrenterna till posten. I mångens tycke gick denna ifver för långt, och biskop Terserus beklagar sig hos grefven, att caspiranterna och deras fränder begynna löpa kring socknen för att samla röster, innan förra prästens lik hunnit nedläggas i kistan».

20354

den största hänsyn till grefvens önskningar. Om domkapitlet framställde förslag i motsatt riktning, gjorde Brahe sina invändningar så tydligt, men på samma gang sa artigt, att kapitlet, med till synes bibehållande af afgöranderätten. accepterade dem. Då exempelvis domkapitlet i Åbo i juli 1662 föreslog, att Salo socken skulle öfverföras till Kalajoki prosteri, och motiverade detta med att socknen var aflägsen från Paldamo, där den nyssutnämnde prosten J. Caja-nus bodde, äfvensom att denne ogärna ville hafva något att skaffa med prästerna i Brahestad och Salo, framhöll Brahe sina förtjänster om Finland. Han borde ej hafva förskyllt, „att den ringa eminentien, som oss i vart friherreskap tillkommer, icke göres disputerlig och att harmonin i länet stores. Den nye prosten får veta, att det kommit grefven något främmande före, att prosten velat blifva kvitt inspektionen öfver Salo. Molesterad af dylika förslag papekade grefven, att Cajani företrädare icke funnit vägen till Salo alltför lång. Emedan naturligtvis domkapitlet ej ville medverka till att grefvens „baronatus blefve separeradt och sönderslitet", såsom innehafvaren uttryckt sig, afgaf det en halft ursäktande förklaring, huru dess tidigare förslag tillkommit, och grefven a sin sida förklarade sig ingalunda vilja tillåta, att något skulle hända, som kunde prejudicera de vördige och vällärde herrar capitulares i deras rätt och myndighet.

Da grefven begagnade sig af sin patronatsrätt, plägade han vanligen »föredraga sine egne framför främmande", och oftast gingo prästsysslorna i arf. Församlingarna voterade för att kapellanen skulle blifva sin faders, den aflidne kyrkoherdens, efterträdare, och grefven gaf sin konfirmation. Som exempel på huru denna kyrkliga arfföljd tedde sig, anföra vi, att kapellanen Johannes Cajanus, som 13 ar tjänstgjort i Paldamo, år 1662 efter

Samme biskop tänkte dock ännu tidigare på hvem som skulle utses till kyrkoherde, ty han skrifver den 9 april 1663 på tal om kapellanen Klas Ahlholms utnämnande till kyrkoherde i Brahestad: «Gubl>en — pastorn i Salo — är seglifvad och hoppas att ännu lefva ut både herr Klas och mig».Utnämningsärenden. 366

Johan Antilii frånfälle blef utsedd till kyrkoherde i samma socken; sedan skaffade han sin broder Gustaf en lämplig plats och rekommenderade 10 är senare sin svåger Ericus Forbus, student i Uppsala, till kapellan i Paldamo. Såsom skäl härtill framdrages, att Erici fader hade varit en på sin tid väl meriterad kyrkoherde (i Pedersöre) samt generalprost öfver hela Österbotten, men framför allt „Ericus Forbus har utfäst sig vilja blifva min måg". Församlingen hade visserligen afgifvit sina röster till förmån för Cajani äldste son, men som fadren ej ville, att denne skulle afbryta sina studier i Uppsala, anhöll han ej ännu, att sonen med ett ämbete blefve försörjd.

Grefven begagnade sig såsom nämndt af sin patronats-rätt, och domkapitlen konfirmerade utnämningarna, men vi fa icke glömma att påpeka, att äfven församlingsborna höllo på sin vokationsrätt, då lediga prästämbeten skulle besättas. Hvilken energi de därvid kunde lägga i dagen, må följande exempel bestyrka. Åt kapellanen i

Idensalmi Henrik Tarvonius gaf Brahe fullmakt på Kuopio pastorat, ledigt efter Petrus Fabricius, men då biskop Brom den 20 februari 1668 skulle installera den nye kyrkoherden, stego bönderna fram och protesterade, ty de ville ha en annan till själasörjare. Tarvonius fick lof att resa sin väg, men återkom i sällskap med major Långh och domaren Petrellius, hvilka vid tinget den 16—17 juni uppläste grefvens fullmakt och domkapitlets konfirmation för kyrkoherden. Bet hjälpte ej; allmogen, uppviglad af medsökan-den Ch. Gabrielis hustru, visade honom med en mun tillbaka. Underrättelsen härom hade till följd, att Brahe utnämnde Tarvonius till kyrkoherde i Idensalmi *) samt

') Till kyrkoherde i Idensalmi utsåg Per Brahe 1671 Henrik Hoffrén, «en skicklig prästman i lärdom och lefverne», som sedan år 1652 tjänstgjort såsom kapellan i Sotkamo. Från denne Henrik Hoffrén härstammar författaren till denna bok i sjätte led, en omständighet i och för sig själf af ringa betydelse, men som anföres blott för att påvisa, hurusom medlemmar af den nu lefvande generationen i Finland utan svårighet kunna visa tillbaka på förfäder, hvilka trädt i beröring med grefven och emottagit bevis på hans välvilja.356

befallde domkapitlet i Viborg att skaffa Kuopio „en passlig kyrkoherde, hvem som helst". Sin förbigångna skyddsling gaf grefven följande goda råd: „ Den oförskämda käringen må herr Henrik intet stort befatta sig med, efter hon för mycket otidig är!"

Att i detalj vidare redogöra för de talrika fall, där grefven i prästerliga utnämningar ingrep, skulle öfver-höfvan utvidga ämnet; vi anföra i stället något om Per Brahe som mecenat vid kyrkors uppförande och inredning.

Tidigast uppfördes Kristina Katarina Stenbocks kyrka inom Brahelinna län samt kyrkan i Kajana (båda förut omnämnda). I början af 1663 stod den lilla nva kyrkan i Sotkamo färdig. Bidrag därtill hade lämnats af Brahe.

Den jordbäfning, som 1626 inträffat i Österbotten, hade vållat, att Paldamo kyrkas västra gafvel gett sig ut och den östra gafveln in. År 1653 försökte man upplyfta kyrkan och räta väggarna, men detta misslyckades; sedan dess hade flere år förgått, och omkring 1660 var kyrkan så rutten, att man befarade, det den skulle falla öfver ända. Beslut vardt därför fattadt om uppförande af en ny kyrka. Grefven skänkte medel, och sommaren 1667 stod kyrkan färdig, „tjärad och bäckad". Den var 18 famnar lång och 7 famnar bred eller enligt majorens utsago näst kyrkan i Brahestad den största i hela Österbotten. Samme man hade 1665 enligt order för 60 daler låtit utföra en altartafla, bärande grefvens och hans båda gemålers namn. Något senare erhöllo Paldamoborna såsom gåfva af samme donator en altartafla och „hjälp till nödig kyrkoskrud". Redan år 1653 hade till Pargas kyrka skänkts en predikstol, hvilken kostat 150 daler.

För att församlingsborna i stadigt minne skulle bevara hans grefliga excellens, hade denne förordnat, att hvarje söndag i friherreskapets samtliga kyrkor skulle, jämte böner för öfverheten, äfven förböner uppläsas för honom, hans kära gemål och lifsarfvingar. Detta påbud supplerades den 1 augusti 1662 genom en order till prosten J. Cajanus, att „uti de böner, som a parte för oss vanligen äro att föras, vele vi ock att härefter ihåg-•857

kommas skall vår broderson, högvälborne grefve Nils Brahe med sin kära grefvinna".

Det var „tronföljaren", som sålunda borde ihågkommas och äras!

Något om seder och lefnadssätt. De bostäder grefvens ämbetsmän på landsbygden disponerade öfver, voro enkla porten med en motsvarande inredning. Säng, bord*) och bänkar, groft tillyxade, utgjorde möblerna. Att i detalj beskrifva dessa kunna vi ej, men däremot blir det möjligt att få en föreställning om en familjs lösörebo, om vi ur en inventarieförteckning, upprättad den 11 juni 1663 å Säresniemi, utplocka de värdefullare föremål, hvilka tagits i utmätning hos „den otrogne gårdsfogden", befallningsmannen Jeremias Andersson.

Sagde Jeremias hade, antagligen iförd sina hvardags-kläder, gett sig på flykten, men efterlämnat en svart liftröja och svarta vida byxor, hvilka plagg ansågos värda 64 daler kmt. I brådskan hade ägaren ock kvarglömt ett nytt flaskfoder med 9 stora och 4 små flaskor. De voro antagligen tomma att döma däraf, att Jeremias gärna plägade göra sig lustig; flaskfodrets värde anges till 23 daler. Af sängkläder inrymde hemmet ett väl-försedt förråd.

Madrasser och täcken nyttjades ej, utan i stället ett vadmalsklädt bolster, en björnhud (9 dal.), två björnskinnsfällar med öfvertåg af grönt halfkläde och en dito med blått kläde, tvenne hyenden af re-garn, fyra örngåttsvar, ett par lakan af ryskt lärft, sparlakan af brunt rask samt en sängkappa af flamskt tyg. Från väggen nedtog utsökningsmannen tvenne bössor, den ena 8-refflad, samt en huggvärja med svart fäste, och bänkarna beröfvades tvenne stycken bänk-

') År 1663 fanns i rådstugan i Kajana en stol; samma år anskaffades dit ett bord med fötter. — Det ringa och föga värdefulla bohaget i hemmen lockade ej den ene att tillegna sig hvad den andre tillhörde, och dessutom var ärlighet en allmän dygd. J. Cajanus säger 1663: «Här i landet äro de intet vana att stjäla, så att deras visthus är utan lås».358 Per Brahes förlikningar i Finland.

kläden af svart och gult tyg. Om vi så tillägga, att hans byte ytterligare ökades med ett 3 alnar långt turkiskt bordskläde, 3 timmer gråverk, 6 tennfat och 2 kistor, hafva vi angifvit alla de föremål, som från Säres-niemi fördes till Kajaneborg.

I lefnadsvilkor radde pä 1600-talet icke någon större skillnad mellan allmoge och ståndspersoner. Missväst alstrade nöd äfven i tjänstemännens hem. Sålunda ber häradshöfding Nicolaus Petrellius den 21 augusti 1669 att få lösa (köpa) något spannmål från proviantmagasinet i Kajana, „på det han med sin fattiga hustru och barn icke må svälta till döds". Huru fattigdomen utnivellerade skillnaden mellan ståndspersoner och gemene man, kan följande exempel från 1672 förtydliga: „Pa kyrkbacken i Idensalmi sitta tre fattiga kyrkoherdeänkor, veta ej hvart de skola taga vägen, om de ej stundom kunna fä sälja en tunna öl till sitt uppehälle". Majoren, som berättar detta, var liberal nog att knota öfver att brofogden i sitt tjänstenit funnit för godt att störa och hindra de tre änkefruarna i deras utminuteringsvärf.

Huru pass liten en pedagogs förmögenhet kunde vara, framgår däraf, att Tomas Uhlander 1661 uppgaf sig äga en kista med böcker och en annan dito med gamla strumpor och skor. Detta var allt.

Liksom den lekamliga var äfven den andliga fattigdomen stor. Skolorna i städerna besöktes af ett fatal elever, utgörande ett ytterst ringa procenttal af hela befolkningen inom friherreskapet') och på de öfriga godsen. Bristen pa vägar och de långa afstånden mellan kyrkorna gjorde, att de mera aflägset boende ganska sällan infunno sig till gudstjänsterna. Om Paldamoborna heter det 1663: „Till kyrkan komma de 3 à 4 gånger om

') Såsom exempel på folktätheten taga vi Paldamo socken 1663. Där funnos då c. 300 rökar samt 420 kronobågar, d. v. s. ynglingar och män öfver 15 år. Yngre nattvardsgångna gossar samt gubbarne voro summa 130. [«Med båge förstods i början hvar och en karl. som i bondens gård är och som kan eller orkar bära en båge till skogs»; se t Bidrag till jordbeskattningens historia» af J. W. Rosenborg".•369

aret. Ungdomen, drängar och pigor kunna läsa i bok"; men detta uttryck måste ej hafva haft allmän giltighet, tv i förbigående tillfogar samme man, att det „finnes i hvar by ju någon boklärd, och de lära hvar utaf annan". Vidskepelse i olika former florerade. En präst, som ogärna ville medgifva detta beträffande sina församlingsbor, skildrar förloppet vid jakt på renar på följande sätt. „Då jägaren upphunnit och nedlagt sitt byte, dricker han, för att släcka sin törst, bloden, och han säger, att det är en ljuflig dryck, som gifver kraft och styrka att fullfölja jakten".

Vår framställning om Per Brahes finska gods och förläningar är härmed slut. Att grefven var en god och rättvis husbonde är oomtvisteligt. Många svårigheter hade emellertid hindrande ställt sig i vägen vid förverkligandet af hans redbara afsikter beträffande godsens kultur och folkets upplysning.

I vår teckning hafva skuggorna ofta aftecknat sig skarpt, medan de ljusa dagrarna — sådana funnos säkerligen — icke lika tydligt framträdt; de historiska dokumenten äro nämligen rikare på ondt än godt. För att låta en ljus strimma sist falla öfver grefvens tid och grefvens län i Finland citera vi följande ord af riksrådet Lorentz Creutz d. ä. Han hade gjort en resa i landet och skref därom 1664 till Per Brahe:

„Jag måste bekänna, att jag ingenstädes hvarken i staden eller å landet hafver i andra gref- och friherreskap funnit så väl beställdt som i Eder Höggrefliga Nådes jurisdiktion. På landet hördes inga klagomål, utan allmogen var väl

till freds."XIII.

Karl XI:s förmyndare.

„ Aldrig har vårt fädernesland stått uti farligare tillstånd, sedan världen begyntes, och aldrig hafver någon konungs düd otidigare kommit än som denna". Dessa ur innersta öfvertygelse framsprungna ord skref riksrådet Schering Rosenhane den 21 februari 1660 från Helsingör till Per Brahe, och de motsvarade de fleste svenske mäns åsikter.

Utrikeskrig och inrikesfattigdom, adelsvälde och bondeförtryck stodo som orsaker och verkningar intimt förbundna med hvarandra. Att skaffa Sverige fred och råda bot pä det onda ålåg nu den 4-årige nye konungens förmyndare. Och det måste sägas, att regeringen med ifver och kraft grep verket an x). Riksdrotsen Per Brahe intog med bördens och ålderns rätt främsta platsen, och rättvisligen måste det erkännas, att han en tid bortåt framgångsrikt skötte sitt värf och åtnjöt en motsvarande aktning2). Praktisk och snarfyndig hittade han ofta pa

') Rådsprotokollen för 1660 omfatta fem digra band, och de vittna om att det arbetades träget. I regeln voro 20 à 30 ràdsherrar närvarande. Vid mötet den 24 april antecknades 34 såsom närvarande och 7 såsom frånvarande. Drotsen tog sig ingen sommarsemester; först från den 24 oktober året till ända befann han sig ute på sina gods.

') Vi hafva i Riksarkivet sett bref, i hvilka Ludvig XIV titulerade riksdrotsen »Mon Cousin»; konung Karl II adresserade sig till »Amicus noster carissimus», och flere tyska furstar uppvaktade honom såsom »Bruder und lieber Freund».

utvägar, som ledde bort från trangmàlen för stunden, men därmed nöjde han sig tyvärr ofta. Han saknade den fjärrskådande statsmannavishet, som förmådde öfverblicka och afvärja de faror och missförhållanden, hvilka sköto skott ur rötter, som utan förbarmande helt bort rödjas bort.

Sverige befann sig år 1660 i förhållande till sina närmaste grannar ungefär i samma läge som en affärsfirma, hvilken — för att upprätthålla ett ansedt namn och en stor kredit — skaffat sig aktier i många utländska, tvifvel-aktiga affärsföretag. Hufvudmannen, som ensam skött bolagets procura, hade oväntadt dött, och nu gällde det för kontorspersonalen att icke tillåta kreditorerna utse gode män, utan att själf fortsätta affären i den gamla firmans namn och förhindra konkursen; det gällde att realisera en del aktier med betydlig rabatt samt att tysta munnen på fordringsägarena, utaD att göra stort uppseende, och själfva inkassera ett skäligt arfvode.

Sverige behöfde fred; därför gafs åt de svenska gesanterna order att vid underhandlingarna moderera sina fordringar, så att man kunde komma från krigen snabbt och till möjligast bästa pris. Detta skedde, och med sans glädje hälsade svenska folket i maj 1660 budskapen om de några veckor förut afslutade fördragen i Oliva och Köpenhamn. Därmed hade man kommit på fredsfot med Polen, Österrike, Brandenburg och Danmark, och man bidade, att stilleståndet med Eyssland skulle afslutas. Några nya arméer behöfde således ej uppställas, men af-rustningen af de förefintliga blef dock en svår sak. Eikets säkerhet fordrade, att en del af trupperna fortfarande skulle hållas under vapen, och därtill kommo de entledigade officerarenas fordringar på icke utbetalad sold och extra gratifikationer. Bristen på penningar var så stor, att Per Brahe i ett bref utbrister: „De närmaste besvären äro nu de allra största, som är det öfvermåttan stora trångmål pà penningar och nästan omöjligt att bringa sig därmed igenom". Det återstod ingen annan utväg än att flere rådsmedlemmar i eget namn upplånade mynt och försträckte summorna åt kronan. Men härmed fylldes blott

de närmaste behofven. Regeringen fann sig därför tvungen att den 18 augusti 1660 anbefalla kammarkollegium att med stöd af ett prejudikat från 1657 bortförpanta kronogods. Att fortsätta med reduktionen tycktes icke lämpligt. Riksrådet skulle därigenom hafva vållat sina egna medlemmar och den öfriga adeln, hvars bistånd vid stundande riksdag behöfdes, ekonomiska förluster. Andra tider, andra åsikter! Drotsen, som vid ständermötet 1655 af undseende för konungen förordat beslutet om reduktionen, var nu af en motsatt tanke.

Den 10 augusti förde den tryckande penningbristen åter å bane frågan om förpaktning af gods. Sedan

rådsherrarne talat hit och dit och funnit, att man i alla fall knappt hade några gårdar att tillgå, om ej i Dalarne, där man dock gärna ville undvika att afyttra något för att ej reta allmogen, gjorde drotsen ett skarpt anfall på reduktionsverket.

Han yttrade, att om hvar och en hade fått hafva sin besittning okvald, hade kronans inkomster af tull och accis mycket mera tilltagit, än hvad nu varit förhållandet. Och om ej därtill kriget kommit, hade kronan kunnat subsistera utan godsen. Således, när man rätt tänkte på reduktionen. befunnes- den helt skadlig, särdeles för framtiden. Han för sin del kunde ej annat än tillstyrka, att man i nödens stund ytterligare sålde eller förpantade gods.

Gustaf Bonde invände, att afunden stånden emellan just uppkommit genom sådant af yttrande af kronans egendom och således äfven måste stegras, om man därmed fortfore; han påminde ock om faran för en framtida, mera genomgripande reduktion. Men drotsen fortfor med stegrad ifver:

Godsens försäljning hade blott, påstod ban, tjänat till förevändning för afunden mot adeln; verkliga orsaken kom från påfven, hvilken genom sina jesuiter alltid sökt att stifta oenighet mellan ständerna, såsom bevisas kunde genom bref, dem han själf sett. Eljest var det ock klart nog, om man säg på forna tider, att ständerna obilligt besvärade sig öfver adeln, som skulle det vara dess fel.P. Brahe talar mot reduktionen.

363

att kronans ekonomi ej mera kunde bära sig. Förrän arfföreningen kom till stånd, hade konungen ej mera än Uppsala öd, hvilket bestod i några provinser och intrader. Såg inan på de gamla jordeböckerna, i synnerhet från Gustaf den förstes tid, fann man, att kronans räntor på den tiden voro mycket ringare än nu, sedan adeln bekommit godsen, och dock kunde kronan subsistera. Däremot har adeln nu lastat pà sig stora besvär, såsom allehanda tull och accis m. m., hvilket mycket graverade densamma, da den däremot i forna dagar brukat fri handel från sina gods och gårdar. Den hade ej heller fordom kvarntull och slika utlagor. Annan stat hade ock adeln fört förr i världen i Sverige än nu, och andra tillgångar hade den haft. Carl Knutson hade hela Wiborgs och Raseborgs län samt Öland. I Kung Eriks tid red aldrig Gustaf Olsson (Stenbock) till Torpa med mindre än 60 à 70 hästar. Ständerna hade således intet skäl att sa högt förtrytas pà adeln och dess besittning af godsen, ej heller hade bönderna orsak att besvära sig, alldenstund de skonsamt nog behandlats, om ock en och annan kan med skäl beklaga sig öfver sin herres våld och orättvisa. Om detta missförstånd skulle fortfara, kunde han ej därpå se annan utgång än inbördeskrig.

Hvad städerna angår, stà de sig mycket bättre nu än förr, hvilket tullinkomsternas stigande nogsamt utvisar. Ingen handel var i forna dagar; järnet fördes ut som osmunds- och tackjärn och bragtes sedan in, bearbetadt af utlänningen; manufakturer funnos hvarken i ett eller annat; bergverken voro ej heller excolerade. Amiralitetet var i klent tillstånd; vår flotta bestod af valmarssegel, och få skepp voro till något tjänliga. Militien var både svag och illa utrustad; soldaterna sågo jämmerligen ut. Och sä var det med allt hvad kronan vidkom. Hvad för kultur nu är här i landet, är synbart nog; ej heller kan jorden blifva rätt kultiverad, så länge kronan har den och ej adeln eller andra enskilde. Detta insåg ock konung Gustaf Adolf, hvarför ban brukade säga, att det ej bekymrade honom, om kronan än ingen stake hade. Det•364

är bättre, att kronan har sina inkomster af tullar, bergverk och dylikt, än att de utgå af bönderne och bestå i små matpersedlar, hvaraf knappt adeln kan subsistera. än mindre kronan. Äfven drottning Kristina insåg detsamma. Icke heller kom aflidne konungen, såsom somlige förmena, till ett tomt visthus. Annorlunda skall man befinna läget, om man betänker de stora utgifter, som då voro nödvändiga för drottning Kristinas afsägelse, drottning Marias begrafning samt krigsrustningar, hvilka stego till 18 tunnor guld. Helt annat var förhållandet i Karl IX:s tid; han ansåg det för en stor present, da en person skänkte honom 6,000 Rdr l).

Detta anförande hade ett par gånger afbrutits af Tott och S. Rosenhane, som därtill uttalat sitt bifall. Men Bonde ville ej medgifva, att kronan under föregående tider varit sä fattig, som drotsen påstått; under Gustaf Adolfs regering stego boskapspenningarna till 6 tunnor guld. Drotsen vidhöll sin mening och gick ännu längre tillbaka

till de tider, då hvarken utgifter eller inkomster varit af någon betydenhet, men icke heller rikets ställning varit sa vådlig som nu eller fordrat så stora ansträngningar. Han slöt med att åter råda till att taga af godsen. Förgäfves påminde Bonde om de riksdagsbeslut, som däremot stodo i strid. Man beslöt, att gods skulle för nödens skull afyttras och att det tills vidare finge anstå med indragningen af bortförlänade gårdar och räntor 2).

I stället tvangs regeringen att tänka på den vid mötet i Göteborg aftalade riksdagen. Det tycktes ej lata sig göra att uppskjuta den till 1661, ty till Stockholm hade den obehagliga nyheten kommit, att drottning Kristina befann sig på väg till Sverige, och man kunde ej förutse.

') Wilh. Tham: Svenska riksrådet under våren och sommaren 1660.

') Ett beaktansvärdt yttrande af Gustaf Bonde må här citeras: <1 mitt samvete är jag öfvertygad, att där det några år skall fortfara med medlens knapphet, som sedan förra regeringens tid har ägt rum. att vi icke allenast förlora all tillgifvenhet och alla människor blifva missnöjda med vår regering, utan ock allt går öfver ända>.Riksdagen 1660. 366

hvilka komplikationer i statsmaskineriet denna nyckfulla, ärelystna drottning kunde åstadkomma genom sitt personliga uppträdande. Vore icke regeringsformen dessförinnan fastställd, och hade rådet ej hunnit fatta stadigt tag i styrelsetömmarna, kunde kanske en annan kusk i ett nu hafva intagit försätet i statsvagnen. Och hvarken rådets eller rikets välfärd tilläte detta ombyte.

Den 21 september 1660 samlades ständerna. Till landtmarskalk utsågs friherre Per Sparre, och talmansposterna i de ofrälse stånden intogos af biskop Enander, borgmästaren Prytz och Upplandsbonden Matts Ingemundsson. Hufvudfrågorna, hvilka skulle ställas under debatt, voro Karl Gustafs testamente, regeringsformen och drottning Kristinas arfsrätt. I adeln blef man snart ense om att understöda rådets mening beträffande hertig Adolf Johans l) uteslutande ur regeringen, men inom de ofrälse stånden höllos många öfverläggningar, innan dessa, under stark påtryckning från riddarhuset, gåfvo sitt bifall. Ett manstarkt utskott af ständerna infann sig den 30 september till rådets plenum, och när landtmarskalken samt präste-och borgareståndets talmän där yttrat sig, tog drotsen till ordet. Han tackade Gud, att ständerna nu voro så eniga i det viktiga ärendet, samt uttalade förhoppning om ett fortfarande godt samförstånd.

Följande dag skedde Kristinas högtidliga intåg i i staden. Borgerskapet paraderade i gevär; riksråden i sina vagnar och talrika adelsmän till häst följde drottningen till slottet, där hon inlogerades. Kristina, som infunnit sig för att söka bekräftelse på de förmåner henne vid tronafsägelsen beviljats, tycktes därjämte vilja bevaka

') Att Adolf Johan varit verksam för att skaffa sig gynnare och vänner bland rikets andra stånds representanter vid riksdagen, framg&r af Klas Rålambs bref från Uppsala den 21 augusti 1661 till riksdrotsen. Han skrifver, (hemställande saken till Hans Excellens högvisa eftertanke», bl. a.: »Hertig Adolfs sekreterare har i dessa dagar varit här uti staden, föregifvande sig vara i sina privatförrättningar hitrest, men har likväl gjort visiter hos ärkebiskopen och de förnämste af professoribus theologiae».302 Karl XI:s förmyndare.

sin rätt att åter bestiga tronen, därest, som hon hoppaik-=. Karl XI snart skulle dö. Dessa anspråk blefvo dock kraftigt af såväl rådet') som ständerna tillbakavisade, och drottningen fick med anledning af sin öfvergång till katolska läran af prästerskapet höra mänga bittra sanningar2). Först i januari 1661 lämnade hon Stockholm o<l. begaf sig till Norrköping, och då hon icke heller där till-läts att i fred fira sin katolska gudstjänst, vände hon. till allas belåtenhet, i april sitt förra fädernesland ryggan.

När det sedan gällde att besätta Adolf Johans plat< i regeringen, negligerade rådet ständernas rätt. och utnämnde Lars Kagg till marsk samt förutsatte, att denni. åtgärd skulle gillas, likasom äfven att Herman Fleming skulle fortfara att fungera som riksskattmästare, efterson. Karl Gustaf därpå gifvit honom fullmakt. De ofrälsestånden läto sig ock nöja, men icke så adeln. Detta stånd upptog nu dristigt kampen mot rådet och tvang regeringen att förändra Lars Kaggs utnämning till ett förslag i likartadt syfte. När ärendet sedan återupptogs till behandling den 23 oktober, blef Kagg enhälligt väld til! marsk och Magnus Gabriel De la Gardie likasa enhäll!^ utsedd till rikskansler, men Herman Fleming erhöll til! riksskattmästarebefattningen blott 23 affirmativa mot 1'v negativa

vota. Det var uppenbart, att rikets första stau-I icke ville, att den kände förkämpen för reduktionen skulls-bekläda en inflytelserik post inom regeringen. Och de'

') Drotsen exempelvis yttrade den 6 oktober <ex occasione-. att så länge nuvarande konung lefver, skulle ingen hållas för g»; patriot, som understode sig tala om något eventuellt (konunpa-' val. och i denna mening instämde de andra rådsherrarne. — De bref Kristin* Alexandra åren 1660 och 1681 skref till drotsen innehöllo för det mesta rekommendationer för hennes vänner och tjänare.

*) Det var ej att undra öfver att prästerna kände si}? förbittrade. Då ärkebiskop Lennaeus föreslog, att Kristina åter skalle at-taga den evangeliska läran och hålla sig fjärran från påfven, schiött fördärfvade människorna till kropp och själ, svarade Kristias satiriskt: «Jag känner påfven, herre, bättre än I. Han skalle irke vilja gifva fyra daler för alla edra själar».•367

oväntade skedde, att Fleming verkligen af riksdagen blef utstött ur regeringen ocli att hans plats gafs åt hans närmaste man i kammarkollegiet, riksrådet Gustaf Bonde. Törhända utgången i grund och botten icke var misshaglig för riksrådets pluralitet, men likafullt innebar den ett nederlag för rådet. Af ridderskapets och adelns protokoll framgår ej, hvilka åsikter Per Brahe i saken hyste; han hade emellertid åt S. Rosenhane, sin brorson grefve Nils m. fi. riksråd öfverlåtit att vid adelns plena förfäkta senatens uppfattning, att Fleming, såsom lagligen af konungen utsedd, hade bort kvarstå som marsk.

Vid ständerutskottens företräde i rådet och debatten om förändringarna i 1634-års regeringsform2) förde drotsen alltid ordet, men hans andraganden innehöllo intet af större intresse. Än tackar han folkombuden för visadt tillmötesgående, än manar han till endräkt och ber dem påskynda riksdagsarbetet. Sin önskan att slippa presidiet i Svea hofrätt vann han, liksom ock att drotsens maktbefogenhet utvidgades, i det att åt denne uppdrogs högsta uppsikten öfver rättsskipningen i hela riket.

Mot slutet af riksdagen insjuknade Per Brahe åter och kunde ej vid Karl Gustafs storståtliga begrafning den 4 november i processionen bära kronan, utan utfördes detta värf af riksrådet Gustaf Bielke. Grefve Axel De la Gardie, som vid riksdagen representerade Braheätten, bar

') I Familjekrönikan heter det kort om godt: »Vid herredagen gjorde riksdrotsen talet till ett starkt utskott af ständerna på, stora rådkammaren, eftersom tidernas villkor fordrade och enkannerligen om regeringsformen, föreställandes dem, hvad rådslag riksens råd däröfver hade fattat».

Då vid rådets plenum den 6 oktober regeringsformen af år 1834 togs nnder debatt, föreslog drotsen, att i § 1 Liber concordiae borde inryckas, men Rosenhane afstyrkte det, emedan denna bekännelseskrift ej ännu blifvit approberad. Vid § 33 försvarade drotsen emot G. Bonde det häfdvunna bruket att genom adeln uppbära kronans andel af frälseböndernas skatter. Beträffande rådets ställning till förmyndarregeringen förfäktade Per Brahe den åsikt, att hela Benaten borde sammankallas endast «in arduis», ty eljest komme regeringen att förlora sin auktoritet, om den i intet hade att ensam besluta.•388

riksfanan, medan storfurstendömet Finlands fana framfördes af Gustaf Sparre.

Efter det riksdagen varit samlad i två månader och därunder utfört ett drygt arbete, hvars detaljer vi här förbigå, skildes ständerna åt'). Med blandade känslor af hopp och fruktan emotsåg Sveriges folk, huru förmyndarstyrelsen och det mäktigtvordna riksrådet skulle länka landets öden under de många år, som återstodo, innan åter en myndig konung skulle öfvertaga regeringen.

Då vi nu gå att öfverblicka händelserna mellan riksdagarna 1660 och 1664 och formera bekantskap med de personer i förmyndarstyrelsen och riksrådet, med hvilka Per Bralie trädde i beröring, möter oss med kronans rätt främst Hedvig Eleonoras person. Den 25-åriga änkedrottningen, medelmåttigt begåfvad och medgörlig af naturen, infann sig ganska punktligt till styrelsens sammanträden, afgaf sina två röster med pluraliteten, men spelade ingen mera betydande politisk roll. Mellan henne och drotsen rådde det bästa samförstånd, och den senare lät det aldrig

') Då ändringen af Karl X Gustafs testamente af 1661-års ständer blifvit gillad, skulle man däri haft skäl förmoda, att saken för alla tider varit afgjord; icke dess mindre gräfdes den tvistiga frågan åter upp vid 1682-års riksdag. Karl XI ville, för att säkerställa sitt eget testamente, konibineradt med en nv regeringsform, få till stånd ett skarpt ogillande af att hans faders testamente ändrats, och Klas Fleming, son till Herman, leddes af önskan att söka hämnas på Kla» Rålamb, som jämte Per Brahe och Johan Gyllenstierna så aktivt uppträdt 1660. Anklagelsen mot Rålamb blef visserligen nedlagd, efter det denne tydligt påvisat, hurusom Karl XI själf uttalat sig lofordande om testamentsförändringen såsom åsyftande fäderneslandets säkerhet och bästa, men 1682-års underdåniga, för konungen krypande ständer införde i riksdagsbeslutet ett uttalande af den art, att de personer, som 1660 fört det svåra och obetänksamma talet mot salig konungen (Karl X Gustaf) och dess testamente, icke hade uppfört sig som ärliga och redliga fosterlandsvänner, utan--mtt de,

androm till varnagel och sig själfva till vanheder, borde anses for otrogna undersåtar* o. s. v. Då dessa ord blifvit lagda ständerna i munnen af Karl XI, bevisar det hos sagde konung en låghet i sinnet och en förmåga att snart glömma de tjänster, Per Brahe och Johan Gyllenstierna gjort honom och riket.

fela i vördnad och tillmötesgående mot furstinnan. Per Brahe hade utan motsägelse från Hedvig Eleonoras sida fått henne att aflägga ed att rätta sig efter rikets lag samt ingenting göra utan sina ämbetsbröders samfälda råd, och eden vardt hållen.

Af „ämbetsbröderne" intog, såsom vi redan framhållit, Per Brahe till en början ledarens plats. Han upprätthöll fred utåt och frid inåt, genomdref flere nyttiga reformer på förvaltningens och det ekonomiska lifvets områden samt ställde sig afvisande gent emot alla nyheter, särskildt om dessa voro förenade med drygare kostnader. Det konservativa draget i hans lynne framträder allt mera skarpt1), i den mån representanter för modernare idéer träda upp vid hans sida. Främst bland desse gör sig kraftigt gällande den vältalige, frikostige Magnus Gabriel De la Gardie, skönhetens och den vacklande politikens representant, Rik på initiativ saknade han förmåga att helt utföra dem, och följderna af sin statsmannavishet och dårskap sköt han liksom obetalade räkningar helst at sidan, lämnande tanken på likviden åt andra och framtiden.

Bekymmerslös och som vän af ett godt bord framstod bland Sveriges härförare och statsmän riksamiralen Karl Gustaf Wrangel. Han saknade en djupare statsmanna-förmåga och var framför allt annat en krigsbuss; en glad-lvnt, välfödd och smått rå man. Betecknande för hans

') I sin uppsats ^Svenska rådet under våren och sommaren 1660» bekräftar Wilh. Tham denna iakttagelse med orden: tPer Brahe lefde under hela förmyndarregeringens tid mestadels i traditioner och minnen, egna och andras». — Motsägelser af yngre rådsherrar behagade drotsen föga. Då det exempelvis den 27 juni 1660 blef fråga oni upprättandet af bytesbrefvet rörande Bornholm, yttrade Bengt Horn, att man därvid skulle se sig väl före. «Det är ej godt», inföll drotsen, »att upprätta något bref efter så mångas meningar». Då Horn genmälde, att eftersom det ban blott diskursvis yttrat blef så illa upptaget, ville han hädanefter tiga, tog drotsen detta illa vid sig och fordrade upprättelse. De andra riksråden lade sig dock emellan och tvisten afstannade.

politiska åsikter är följande yttrande: »Sveriges höghet kommer af värjan och kan endast med den upprätthållas".

En motsats till kanslern och amiralen var den fåordige, klartänkte, fosterlandsälskande riksskattmästaren Gustaf Bonde. Tydligare än någon af sina samtida förstod han att öfverblicka Sveriges ställning, bedöma dess vådor och utpeka utvägar, hvilka kunde leda till fred, ordning och inre förkofran. Det var i sanning gyllene ord han uttalade i riksrådet (juni 1660): »Ju flere främmande landskap eröfras, desto fattigare blifva vi, ty sådana landvinningar kunna ej underhålla sig själfva". Gustaf Bonde yrkade följdriktigt på sparsamhet och ordning i statsbudgeten. I femton år hade han tjänstgjort vid kammarkollegiet, innan han bekläddes med riksskattmästareämbetet, och hade därunder förvärfvat sig en rik erfarenhet om rikets drätsel.

Den femte och minst betydande af förmyndarena, riksmarsken Lars Kagg, tillträdde såsom en i det närmaste bruten man sin post; han afled redan den 19 nov. 1661, och hans efterträdare utsågs först under 1664 års riksdag. De öfriga rådsherrarne sällade sig i grupper kring Brahe, De la Gardie och Bonde; dock förmärktes det redan mot slutet af 1661, att riksdrotsen syntes trött på intriger, sålunda lämnande Bondes freds- och reduktionsvänliga åsikter att bryta sig mot De la Gardies slösande och subsidiehungrande politik. Sveriges ställning till yttre makter blef därigenom ett vacklande mellan krig och fred och karaktäriseras af en föga honett ifver att hålla sig framme öfverallt, där understöd i penningar möjligen vore att förtjäna.

Riksdagen 1659 hade dock tydligt utpekat, att. svenska regeringen borde sträfva att upprätthålla freden; icke desto mindre bragtes under senare hälften af 1660 i rådet frågan å bane att bryta den nvss ingångna öfverens-kommelsen i Oliva. Per Brahe varnade, emedan inga medel till fälttågets utförande funnos att tillgå, och »ett orättvist krig gnagar samvetet och gör sällan väl". Gustaf Bonde framhöll likaledes landets fattigdom och huru af-

skydda svenskarne skulle göra sig genom sin lystnad efter krig och plundringar, men De la Gardie, Wrangel, Klas Tott m. fi. krigsbussar förde stora ord i munnen, sökande leda i bevis, att rätta stunden nu var inne att hålla sig framme för att få vara med om Polens snart förestående delning. Och med 21 röster mot 7 beslöts det att gripa till svärdet. Utförandet tedde sig dock svårare än fattandet af beslutet, och då Klas Totts beskickning till Frankrike icke utföll så väl, som riksrådet hade hoppats, fick Sverige i stället för polska landskap nöja sig med en spottstyfver franska understödsmedel.

I juni 1661 hade Sverige i Kardis slutit en dräglig fred med Ryssland, men detta hindrade icke krigspartiet inom rådet att några månader senare upptaga planen till ett nytt krig. Gustaf Bonde, Per och Nils Brahe talade åter emot saken, men Klas Tott, Bengt Skytte m. fi. förmådde rådet att ännu några år framåt vidhålla afsikten, som lyckligtvis dock ej kom till utförande. Hvad Sveriges grannar i sydväst vidgick, gällde det att söka vänskap och förbund med endera af de täflande sjömakterna, Holland eller England. Då sympatierna för den förstnämnda staten alltsedan danska fejden voro ganska små, beslöt regeringen att affärda Nils Brahe till England, och denne afslöt den 31 oktober 1661 en vänskaps- och handelstraktat med konung Karl II 2).

*) Kardis-fördraget, slutet den 21 juni 1661, var i hufvudsak en bekräftelse af freden i Stolbova. Per Brahes önskan, att Sveriges gräns skulle framflyttas åt öster och öfver Onega sjön gå ut till Hvita hafvet, blef ej realiserad.

J) Familjekrönikan förtäljer: »Grefve Nils Brahe gjordes till riks-vice-amiral, och förordnades han jämväl till extraordinarie gesant hos konungen i Storbritannien. Med honom utstofferades tvenne stora örlogsskepp: Draken och Amarant. Legationen företrädde han løfligen och berömmeligen; dock vid hemresan uppväxte någon despekt däröfver att legaten icke ville låta fälla på flaggan för ett engelskt krono-örIog8skepp, som låg på Themsen och var ämnadt att hämta drottningen ur Portugal, utan seglade de med fulla flaggor förbi; men det blef strax, ehuruväl af engelska konungen först hårdare upptaget, väl bilagdt».

Lämnande härmed Sveriges utrikespolitik a sido vilja vi egna vår uppmärksamhet åt reduktionen och dess motpol förläningsväsendet och se till, hvad tideböckerna och enskilda bref upplysa om Per Brahes ställning till dessa frågor så viktiga, att de med fog kunde förliknas vid död eller lif för Sveriges ekonomi. Riksskattmästarens välmotiverade finansplan gick ut på att kronogods icke vidare borde bortförlänas, penningegåfvor icke skänkas, onödiga tjänster indragas samt fjärdepartsräfsten konsekvent fullföljas. Om därjämte skatteförmedling kunde beviljas de hårdast tryckta bondehemmanen samt handeln och manufakturerna bringas till bättre förkofran, borde statsinkomsterna blifva så höga, att afbetalningar på statsskulden (c. 9 5/2 miljon daler smt) skulle kunna göras.

Detta Bondes betänkande, som han uppläste i senaten våren 1661, var alltför sannfärdigt att åtminstone i teori kunna motsägas. Reduktionskollegiet fortsatte ock sitt arbete med det resultat, att åren 1661, 1662 och 1663 indrogos gods, som tillförde kronan c. 16,000 dalers årlig ränta; men redan från 1664 minskades det årliga beloppet betydligt och inbragte till förmyndarregeringens slut ytterligare blott in summa c. 4,000 daler. En i

sanning obetydlig inkomst, som blir negativ, då man hör, att reduktionskollegiets ämbetsmän i löner uppburo högre belopp än den summa kronan årligen genom reducerandet vann. Beslutet att icke gifva några förläningar eller att därvid iakttaga den största sparsamhet kunde ej vidhallas. Otaliga suppliker om gods och gårdar inlämnades till regeringen, och Bondes och hans anhängares motstånd kunde ej hindra förläningsströmmen att rinna. Beklagligt nog ställde sig Per Brahe och De la Gardie åter på förlänings-vännernas sida, ja, de voro till och med de ifrigaste i att bevilja hvad som begärdes. Rådsherrarne, icke ens Gustaf Bonde undantagen, försummade ej heller att se sig själfva och sina släktingar till godo. Kunde ej gods vinnas, efter-fikades annat af penningvärde. Rikskanslern erhöll en gäng 500 S>Z koppar och riksdrotsen fem nya skattefrihetsår för sina städer Grenna, Kajana och Brahestad. Denna•373

förmån gjorde visst ej Brahes penningskrin märkbart tyngre, men väl beröfvades kronans skattkammare en liten inkomst.

Riksskattmästaren våndades under bördan af rikets stegrade utgifter och det växande missnöjet, och säkert fann han ringa tröst i Per Brahes ord: „Man kan icke numera hushålla, såsom då konungen satt på Håtuna"'). Kammarkollegiet inlämnade förgäfves till regeringen klagoskrifter öfver misshushållningen. Penningbristen var tryckande stor. Ämbetsmännen hade gamla fordringar på icke utbetalade löner; regeringens kredit minskades dag för dag. Förhöjda tullsatser och utgifvandet af banksedlar förmådde ej täcka bristerna i den ordinarie utgiftsstaten, än mindre förslå till gäldandet af kronans äldre skulder.

För att icke bilden af förmyndarstyrelsens under-låtenhets- och verksynder må framstå helt mörk, bör det framhållas, regeringen till favör, att flere, om ock mindre viktiga, reformer, exempelvis pa handelns och bergsbrukets område, blefvo genomförda. Likaså utfärdades förordningar, hvilka närmare stadgade lagskipningens gång och öfvervakande. Per Brahes förslag, att en grupp af rådsherrarne skulle sitta till doms öfver från hofrätterna hemställda mål, blef dock icke antaget, men däremot tillsattes en särskild deputation för beredningen af revisionssaker, hvilka sedan afgjordes af riksrådet i dess egenskap af konungens högsta nämnd. Genom instruktionen af den 10 april 1661 för riksdrotsen hade denne fått befogenhet att inspektera hofrätterna, granska fällda domar och hos regeringen föreslå rättandet af fel och straffandet af försummelser. Tyvärr blef icke samtidigt den oegentligheten ändrad, att lagmansposter (eller rättare lagmanslöner) kunde gifvas åt personer, hvilka voro fullkomligt främmande för rättsväsendet2) eller, upptagna af andra åligganden, måste

') Orden citerade af F. F. Carlson, II, sid. 205.

') År 1888 utnämndes fältmarskalken Gustaf Banér till lagman i Södermanland och amiralen Klas Stiernsküld till häradshöfding i Vadsbo och Valla härad. — Om Per Brahes verksamhet såsom lagman öfver Västmanland, Bergslagen och Dalarna är ej stort att för-302 Karl XI:s förmyndare.

lämna skötseln af det ansvarsfulla domarkallet åt mindre kunniga vikarier.

Sammanfatta vi det, som under tiden mellan riksdagarna 1660 och 1664 kunde föras på förmyndarregeringens debetsida, så utgjordes det af reformer på lagstiftningens område, tillkomna främst på initiativ af Per Brahe, och andra dito på den allmänna nationalhushållningens gebit, genomdrifna af Gustaf Bonde. Icke utan en viss spänning emotsåg rådet ständernas sammanträde; man kände på sig, att ett och hvarje, som blifvit beslutet och utfördt, hade helst bort vara ogjordt.

Den 1 maj 1664 sammanträdde ständerna i Stockholm, och bland riddarhusets synnerligen talrikt tillstädeskomna medlemmar sågs nu för första gången adeln från de nya sydsvenska landskapen. Regeringens propositioner gällde de städse återkommande frågorna om utrikespolitiken, bevillningar o. s. v., men därjämte framställdes redan i början af mötet ett spörsmål, som kräfde langvariga debatter. Hertig Adolf Johan, som ett par ar förut ingått giftermål med Elsa Elisabet Brahe, grefve Pers brorsdotter och syster till riksrådet grefve Nils, hoppades, att han nu med bättre framgång än förra gången skulle kunna bereda sig plats i regeringen; han inlämnade därför till ständerna en pockande skrifvelse samt infann sig personligen i hufvudstaden för att skaffa sig anhängare. Planen misslyckades fullständigt. Riksdrotsen kände sin f. d. svärson alltför väl för att i minsta mån vilja

understöda sin brors-

tälja. Han gjorde såsom de andra höga honorärdomarena, d. v. s. han uppbar årligen lagraansräntan och lät tjänsten skötas af en vikarie. Af denne man finnes bland Rydboholms papperen hälften af ett odateradt och icke underskrifvet bref, adresseradt till hans excellens riksdrotsen, brefskrifvarens högmäktige patron. Såsom inledning till en anhållan om löneförbättring säger han sig öfver trettio år hafva administrerat grefvens lagsaga efter det pund Gud gifvit honom och mesta delen grefven till nöjes. Arbetet hade varit drygt, då lagmansting hållits på fyra ordinarie och flere extraordinarie ställen, och flere än 100 lagvad hade gjorts från häradsrätterna. Med denna uppgift afbrytes brefvet. — Vi gissa, att brefskrifvaren var Johan Gustafsson Örnevinge.•83

dotters man med afseende å dennes återupptagna pretentioner, och hertigens förbundne och spion i riksrådet, Bengt Skytte, fick det obehagliga uppdraget att för Adolf Johan förkunna rådets och riksdagens strängt afböjande svar. Hertigen fann då för godt att afgifva en äskad skriftlig förbindelse att afstå från alla tankar på riks-marskämbetet och drog sig vresig tillbaka; Bengt Skytte utstöttes ur rådet.

Besättandet af riksmarskämbetet kom därefter på dagordningen. Karl Gustaf Wrangel erhöll platsen, men när en riksamiral efter honom skulle utses, uppstodo lifliga strider. Adeln röstade emot att fältmarskalken Gustaf Otto Stenbock, som erhållit de flesta rösterna inom rådet, skulle väljas till riksamiral, ty han stod fullkomligt främmande för marinen och var dessutom svåger till både drotsen och kanslern. Då ju därjämte den senare var svåger till änkedrottningen, fann man, att regeringen sålunda blefve sammansatt af nästan idel med hvarandra besläktade personer. Adeln gaf dock efter häftigt motstånd vika, och Stenbock erhöll riksamiralsämbetet.

Äfven i andra frågor framträdde vid riksdagen upprepade gånger en stark spänning mellan adeln och rådet och likaså inom detta stånd, i det att tredje klassens afundsjuka mot grefvarne allt tydligare framstod. Invalet till rådskammaren af de kraftfulle oppositionsmännen Mattias Björnklou, Klas Rålamb och Gustaf Kurck tillförde riksrådet nya element, egnade att befordra den splittring, som för riket skulle blifva så ödesdiger.

I detta sammanhang höfves det ock att inflika några drag ur rangstridernas ömkliga historia.

Gustaf Adolfs riddarhusordning af 1626 fastställde, att vid adelns plena grefvar och friherrar skulle sitta främst, därnäst riksrådsättlingar och ytterst lågadeln. Då tvister om rangordningen uppstodo, hänförde de sig alltså ej till första ståndets officiella möten, utan till fester inom societeten, bröllop, begrafningar m. fi. tillfällen, på hvilka riddarhusordningens paragrafer icke ägde någon tillämpning. Friherrarne, ehuru tillhörande samma adels-302
Karl XI:s förmyndare.

klass som grefvarne, kände sig afundsamma gentemot de senare, ocli betecknande för detta förhållande är, att just en friherre, Johan Gyllenstierna, kraftigare än någon annan häfdade satsen, att ämbete går framför stånd. Denna plebejiska uppfattning stack de liöggrefliga i näsan, och ironiskt yttrade Per Brahe 1664: „Friherrar hafva sa väl haft deras stånd som grefvar, men att det ståndet är på en kort tid afsigkommet, kanske genom någons ege: förseende".

I ett betänkande, troligen författadt af Per Brahe och afgifvet såsom svar på adelns vid riksdagen 1664 framlämnade supplik om rangen, påpekades, att konung Erik XIV „velat grefveståndet med särskild förmån för de andra stånd i riket bepryda", och detta vore en liks så god lag, som att i 1617 års adelsprivilegier ämbete nämndes framför stånd och härkomst. Grefvarne ansago. att det hörde till deras rättigheter att hedras framför alls andra; detta hade ock regenterna alltsedan Johans tji iakttagit. Och eftersom de mest framstående personer blifvit upphöjda i grefligt stånd, borde ej heller deras efterkommande „förtryckas, utan fastmer äras och kongra-tuleras af sina medbröder".

För hvad vidare i frågan yttrades, har doktor Severin Bergh redogjort i en uppsats om „Rangstriderna inom adeln under 1600-talet" (Historisk tidskrift 1896), hvarför vi endast referera hufvudinnehållet af Per Brahes andra-gande vid rådsmötet den 30 juni 1664.

„ Sedan Sverige blifvit ett arfrike, — yttrade drotsen — hafva alltid konungarne sökt att göra det något så när likt andra riken och till den ändan konung Erik (XIV) gjort åtskilliga stånd såsom grefvar och friherrar, väl vetandes,

hvad det importerar att hafva stånd i riket, hvilka göra det, att alla icke äro såsom svinefötter, utan att den ene därigenom eininerar öfver den andre. Sådant gifver en konung icke allenast auktoritet, utan är ock brukligt i andra välbeställda riken. Skulle nu Sverige afsöndra sig från världen i detta, sä blefve man icke heller respekterad in casa sua. Följer alltså däraf, att merita icke kunna alltid så noga konsidereras. Eljest skulle gamla familjer ligga under eller ock nederstötas. De personer,•377

som konungar hafva upphöjt till ära och dignitet, hafva deras största regard haft på deras efterkommande och icke aå mycket på län och beneficia, som bredvid gifna äro. Skulle det annorlunda här i vårt fädernesland ske, så vore vi värre kon-sidererade än turkar och hedningar". — Grefven ansåg, att införandet af en stadgad rangordning, som gaf ämbete företräde framom börd, ej kunde ske utan skymf och mycken vedervärdighet. Han föreslog emellertid, att man alldeles borde afskaffa „de många måltider och solenne samkvämer, som i Sverige mera brukas än annorstädes i världen."

Pluraliteten i rådet ansåg frågan mäkta benig och svår och afgaf en resolution, som med häfdande af bördens företrädesrätt vädjade till de adliges inbördes diskretion, civilitet, modesti m. fi. dygder. I riddarhuset blefvo många häröfver „mycket alarmerade", men ståndet måste sig därmed tills vidare låta nöja.

Vid riksdagen 1672, den sista under förmyndarregeringen, gaf rangfrågan åter anledning till ett så stormigt uppträde uti riddarhuset, att Per Brahe i rådet sade sig „hisna, när han betänker, att gemene man veta tala om detta väsendet". Yid ett senare möte den 15 november, vid hvilket grefve Nils Brahe förfäktade sin farbroders konservativa åsikter och friherre Johan Gyllenstierna uppträdde såsom en ifrig målsman för en liberalare uppfattning, segrade den senare åsikten, och det blef omsider i princip beslutet, att „det fundamentet skall blifva, att kall och ämbete skall gå före stånd". Den 10 december 1672 utfärdades en rangordning, som 1680 förfullständigades genom en resolution af Karl XI. Den omtvistade frågan angående rangen mellan kvinnfolken blef också löst, i det att konungen kort och kraftigt resolverade, att „hustrun följer mannens tjänst", — „men de, som ogifta äro, hafva rangen sig emellan efter åldern och som de äro gamla".

Per Brahe, aristokrat') från vaggan till grafven,

') Redan år 1638 hade Bralie om sin nioåriga dotter skrifvit till sin moder: »När min syster Kristinas bröllop Btår, vill jag ingalunda, att min dotter Elsa Beata skall vara därvid tillstädes, efter jag vet, att henne sker förakt, i det några vilja gå framför henne, som ntet böra, och hon Är liten och kan intet taga emot».302 Karl XI:s förmyndare.

slapp att läsa detta påbud; ett par månader förut hade han för alltid lagt sitt hufvud till hvila.

Efter att hafva slutfört denna relation återvända vi till händelserna 1664. Yid riksdagen detta år spelade Per Brahe icke mer samma framstående roll som fyra ar förut. Vid underhandlingarna med ständerna var det alltid De la Gardie som å rådets vägnar förde ordet. Det synes tydligt, att kanslern, 20 år yngre än drotsen och begåfvad med en större portion vältalighet, vinner i inflytande pa sin äldre, mera betänksamme och konservative ämbetsbroders bekostnad. Den unge grefven söker upptaga rollen af en modern statsminister. Brahe släpper dock ej än taget i regeringstömmarna, men han börjar tidtals synas trött, drar sig ofta undan till landsbygdens ro *) och låter händelsens gång föra sig med, utan att mäkta göra det motstånd han ofta hade velat. Sin tidigare uppfattning, att ständerna i förhållandet till regeringen borde fungera som en sanktionerande och i besluten instämmande myndighet, hade han ock nödgats uppgifva, i det han, om ock halft motvilligt, yttrade, att rådet torde blifva tvunget att vika för riksdagen. Det gick honom ock till hjärtat, att förmyndarstyrelsen alltmera säg sig tvungen att öfverlåta regeringsmakten åt rådet i dess helhet, och förmodligen insåg han, att en 40-manna-stvrelse, splittrad i partier, icke skulle kunna bevaka rikets intressen, som de så brydsamma inre förhållandena det hade kraft och hans i grunden varmt fosterländska sinne det önskat.

Enligt riksdagens beslut hade svenska regeringen bort rikta alla sina krafter på åstadkommandet af jämvikt i rikets inkomster och utgifter samt genom en ordnad drätsel möjliggöra skuldernas betalning. I stället inlät sig rådet pa en vanvettig utrikespolitik; man sökte förbund med och underhållspenningar af gamla fiender

') År 1664 deltog Per Brahe ej i rådets förhandlingar under januari och februari, ej heller från den 27 april till 22

samt svek forna vänner. Ett stort krig önskade man visserligen ej, men någon krigisk diversion, som kunde skaffa penningar, »stundades dess hellre. Sålunda kom, trots drotsens och skattmästarens bestämda gensaga fälttåget mot den fria riksstaden Bremen till stånd, och då detta slöts 1666, hade Sverige ingenting vunnit, men väl förlorat i anseende hos de flesta stater och var betydligt fattigare än förr. Bristen i statskassan utgjorde 16 tunnor guld; man tillgrep då den ovanliga utvägen att utfärda anvisningar på kommande års inkomster.

I samma proportion, som oredan i rikets drätsel steg, ökades splittringen och oenigheten inom rådet. Rikskanslern, lika tanklös som öfvermodig, angrep hänsynslöst den genomhederlige och sparsamme Gustaf Bonde och lät påskina, att forna riksskattmästare bättre förstått att fylla statens behof. Bonde, som med sorg sett sina finansplaner gå om intet, hade därjämte blifvit bruten till hälsan, och redan i juli 1667 afled denne den skickligaste statsmannen bland Karl XI:s förmyndare.

Vid ledningen af utrikespolitiken led De la Gardie följande år ett betydande nederlag. Han hade önskat, att Sverige för vinnande af subsidier skulle stöda sig på Ludvig XlV:s vänskap, men i stället sällade sig Sverige till England och Holland och ingick i trippelalliansen. Rådet fattade detta beslut på kraftigt förord af Sten

') Drotsen yttrade den 28 juli 1666 i rådet: «Går kriget vill, tackar hvar sig; går det illa, hafva vi inför ständerna mycket att svara». — Beträffande drotsens åsikter i Sveriges utrikespolitik må följande antecknas. Den 16 juli 1664 framhöll han, att regeringen borde hålla sig beredd på ett krig från Danmarks sida, ty på rikets södra granne utöfvade Byssland tryck i afsikt att freda sig själft gent emot Sverige. Den 11 oktober samma år talade Brahe för ett förbund med England på den grund, att den andra sjömakten, Holland, på allt sätt sökt göra svenskarne orätt och förtret. I det drotsen vidare framhöll den stora betydelsen af att handeln droges in öfver Östersjön, fällde han ett högst märkligt yttrande om en storartad plan af den siste Vasakonungen. Orden lydde: c Konung Gustaf Adolf rar i den mening att, där han hade till Novgorod bekommit Pleskow, hade han velat residera i Narva för importensen af verket

Bjelke, Björnklou, Rålamb m. fi.; äfven Per Brahe hade talat för saken').

Denne sistnämnde, som oftare instämde i än opponerade sig mot kanslerns planer, kom stundom fram med förslag, hvilka genom sina konsekvenser kunde bereda den slösaktige De la Gardie de största obehag. Sålunda var det riksdrotsen, som den 24 februaria) 1668 föreslog tillsättandet af ett utskott, som skulle undersöka orsakerna till rikets svara ekonomiska ställning. Detta skedde, och resultatet framlades i den s. k. „Blå boken", af hvilken ganska tydligt framgick, hurusom förläningsväsendet, ökandet af tjänster, krigskostnaderna m. m. vållat bristen : statskassan. Äfven såsom en befrämjare af Sveriges allians med Österrike, afslutad den 6 maj 1668, var Brahe verksam och handlade häri mot rikskanslerns åsikt.

Men De la Gardie förstod att reda sig. Med sin glänsande vältalighet och förmåga att skenbart sänks utgifterna och höja inkomsterna bevisade han, att uppgifterna i Blå boken icke voro riktiga, och egendomligt nog stodo hans motståndare svarslösa gent emot det grundfalska påståendet, att rikets ekonomiska ställning var ganska god. En annan triumf vann kanslern, da det i rådet den 28 juli 1668 meddelades, atf tyske kejsaren vägrat ratificera förbundet samt återsändt papperen, försedda mod för Sverige föga förmånliga ändringsförslag.

') Om Sveriges utrikespolitik skref Per Brahe den 12 oktober 1609 till kanslern, som för tillfallet icke vistades i Stockholm: <>"!« Guds beskydd och vårt eget värn är vänskapen och föreningen meJ Polen öfvermåttan angelägen. Triploalliansen är i samma villkor som förr, och synes desslikt, att vi inga subsidier hafva att förrinU eller något slut, förrän vattnet står dem till haken. Vänskapen sjömakterna är god att hålla, mera tyckes intet följa; tränger d® någon nöd och de få komma närmare målet, står ock oss då fritt »t: låta och göra hvad vi finna godt för oss och nyttigast

Danmark, kurfursten af Brandenburg, LOneburg och någi» andra illvilliga är af nöden gifva grant akt på».

s) Från den 24 februari till den 6 juni samt från den 26 jan. till den 27 november deltog drotsen träget i rådets möten; han yttrade sig vanligen kort och kanslern vidlyftigt.•381

Enligt regeringsformen hade ständerna bort sammankallas redan 1667, men detta skedde ej, ty drottning Kristina hade, just för att få öfvervara riksdagen, återkommit till Sverigeoch rådet önskade ej detta sammanträffande. Då Kristina envisades med att få fira sina katolska mässor och detta bestämdt blef henne förvägradt, återvände hon, till rådets stora fägnad, till Rom, och riksdagen kunde nu utlysas.

Riksdagen 1668 företedde ej samma intresse som de närmast föregående. Regeringen hade vunnit en viss erfarenhet, huru man borde handskas med folkombuden, sa att desses beslut skulle blifva minst besvärliga. Till landtmarskalk hade oppositionsmannen Johan Gyllenstierna blifvit utsedd; den ömtåliga frågan om finansernas ställning berördes endast lätt, och då de ofrälse stånden vägrade att bevilja en ny skatt, lät regeringen sig härmed nöja. Valet af riksdrotsens svåger och vän Seved Bååt till skattmästare med förbigående af Sten Bielke hade i rådet för-siggått efter ifriga agitationer, men godkändes af ständerna utan gensägelse. Regeringens proposition, att revisionen af allmänna lagen och kyrkoordningen skulle upp-

') Per Brahe, som ogillade Kristinas uppträdande, yttrade den 21 juli 1668 i rådet: »Det är illa, att vi så länge låtit henne fara som ett gäckspel omkring i världen. Vi kunna ej längre försvara sådant hvarken för vårt samvete eller en gång för salig konungen, hennes far. Min tanke är därför, att om hon kommer hit in, skola vi taga och sätta henne på Öland och sedan öfver henne och ön förordna en oförfärad och pålitlig man». — Då rikskanslern härtill invände, att «detta liknade ett slags fängelsetillade Brahe oförbehållsamt: »Ja, detta är just också min mening och enda sättet att främja hennes bästa». — Förslaget blef ej antaget. — Då drotsen brefväxlade med Kristina Alexandra var han ej så barsk, som man af föregående citat kunde förmoda. Han tackar henne ofta för visadt nådigt förtroende och lofvar med ödmjuk hörsamhet gå henne till handa. Drottningen å sin sida, som betitlar grefven »Mon Cousin», svarar i lika artiga ordalag och tackar för den tillgifvenhet han bevisat henne alltifrån hennes barndomstid. Att märka är, att de bref vi härmed åsyfta skrefvo» tidigare, än drotsen i rådet fällde sitt yttrande om Kristinas eventuella inspärrande.302 Karl XI:s förmyndare.

skjutas, till dess riket erhållit en myndig konung, hvilket förslag utgått från Per Brahe, gaf däremot anledning till invändningar, och ständerna anhöllo, att nödiga förarbeten för dessa reformer med det snaraste borde vidtagas. Sekreta utskottets anmärkningar mot det sätt, på hvilket konungens uppfostran blifvit leddge oss anledning att beröra denna fråga frän dess början.

Karl XI:s uppfostran var anförtrodd åt hans moder samt den godlynte, krigserfarne Krister Horn såsom guvernör och den mindre nitiske Edmund Gripenhjelm som lärare. Att öfvervaka, att desse sistnämnde fullgjorde sina skyldigheter, utsågos riksråden Seved Bååt och Mattias Björnklou och efter den förres död Nils Brahe. De båda riksråden afgåfvo flere gånger under årens lopp rapporter öfver konungens framsteg i studieväg, men dessa von> föga hugnesamma. Änkedrottningen gjorde heller ingenting, för att lärarenas undervisning skulle bedrifvas med tillbörligt allvar. I rådet yttrade därför en gång Per Brahe, att man beträffande konungens uppfostran ej vidare borde vända sig till henne, ty „kvinnfolken äro alltid så klemiga i fråga om sina barns upptuktelse". Missnöjet öfver det sätt, pä hvilket Krister Horn skötte sitt ansvarsfulla värf, blef sist så stort, att det vid ständermötet 1668 blef ifrågasatt, att han skulle afskedas. Han fick emellertid kvarstå i sin befattning, emedan det just vid denna tid anmäldes, att den höge discipeln började göra något bättrf framsteg.

Den 7 juli 1668 framställde Magnus Gabriel De 1» Gardie i rådet förslaget, att man borde fråga ständerna, när de önskade, att konungen själf skulle tillträda regeringen; kanske ville de, att det skulle ske vid hans fem-

') Missnöjet häröfver gaf sig uttryck bl. a. i en predikan, som kyrkoherden Pontinus höll i S:t Jakobs församlings kyrka. Den frispråkige prästmannen yttrade: <Konungen uppfödes till att hör» pukor och trummor och att göra skansar, men ej att lära rikets stat och sina intrader; han kunde sedan såsom ett ungt lejon komma att fördärfva folk och land». (F. F. Carlsson, II, sid. 838).•383

tonde år. Per Brahe och Sten Bielke invände häremot, att „det vore för landet skadligt att råka i händerna på en så

ung och rådlös prins", och den förre tillade längre fram under diskussionen: „Det är icke rådligt att så brådt släppa honom till regementet; men så snart han börjar kunna förstå en sak, skola vi låta honom, här närvarande, afhöra våra rådslag för att däraf inhämta åtskilligt, som kan bygga en stor konung. Han skall ock därigenom själf se och lära känna våra goda afsikter, så att han icke sedermera låter förföra sig af elaka rådgifvare, såsom det stundom hände med konungarna Gustaf I, Erik XIV och Karl IX". Då De la Gardie ville vädja till ständernas uttalande, inföll Nils Brahe: „Vi som riksråd böra leda dem, men de icke oss". Efter en längre diskussion stannade man vid beslutet, att konungen från hösten 1668, då han (den 24 november) fyllde sitt trettonde år, af ett par rådsherrar skulle instrueras i regeringen genom att höra dem uppläsa och förklara viktigare bref. Detta skedde, och från den 22 mars 1671 begynte konungen personligen öfvervara rådets öfverläggningar, och säges det, att rådsherrarne fullkomligt ogeneradt fortforo att som förut träta och tvista.

Likasom vågberget efterträdes af vågdalen, tedde sig för Karl XLs förmyndare riksdagarna med mellanliggande intervaller af relativt lugn. Ständermötet 1668 hade aflupit tämligen väl, i det att inga kraftigare protester försports vare sig mot riksförvaltningen eller utrikespolitiken. Landtmarskalken Johan Gyllenstierna belönades med gods och en plats i riksrådet. Regeringsmedlemmarna skulle nu gärna hafva skuddat af sig alla bekymmer, om icke påminnelser om finansernas utusla ställning nästan dagligen inkommit. Blå boken hade, tack vare rikskanslerns ingripande, blifvit lagd ad acta, men frågan om statsbudgeten höll sig själfmant uppe. Något måste göras, och då åtog sig De la Gardie, som redan länge hämmande och förvirrande ingripit i kammarkollegiets värf, att uppgöra ett nytt statsförslag. Detta framlades den 11 februari 1669, efter det att rådets två måna-•384

ders julferier gått till ända. Det tog sig förträffligt ut med runda summor på inkomstsidan; men verkligheten visade, att de blott voro siffror, utan att motsvaras af reella inkomster. Klagomålen blefvo alltmera höga; ämbetsmännen och krigsbefälet hade ej på länge utfått sina löner, kammarkollegium — dess preses skattmästaren Seved Bååt hade aflidit — förklarade sig ej kunna föreslå några utvägar, och den stortalige rikskanslern hade rest ut på landet.

Då vaknade hos gamle grefve Per åter hans forna raska arbetsförmåga, och han ställde sig själf i spetsen för arbetet med ett nytt statsförslag. Rådets medlemmar nödgades punktligt infinna sig till sammanträdena, och sålunda kom 1669 års statsreglering till stånd. Utgifterna hade icke så litet blifvit nedtryckta genom gjorda inbesparingar, bl. a. genom indragning af flere ämbeten, exempelvis generalguvernörsbefattningen öfver Finland. Riksdrotsen lyckades ock genomdrifva beslutet, att den sa-lunda reducerade staten skulle blifva gällande tills konungens myndighetstid inbölle. Kanslern återvände till Stockholm för att protestera, men bemöttes af Brahe med orden: „Det är brukligt, att sakerna förrättas af dem, som tillstädes äro, och de frånvarande äga ej rätt till votum". Emedan några af rådsherrarne genom de gjorda inbesparingarna gatt miste om en del af sina inkomster, ställde de sig på De la Gardies sida, och söndringen inom rådet blef så fullständig, att man kunde förlikna partidebatterna med diskussionerna inom den senare så ökända polska riksdagen. Rikskanslern med 11 anhängare höllo skilda möten, medan drotsen, marsken, amiralen och 10 andra rådsherrar, representerande det ordinarie rådet, sammanträdde och beslöto skildt för sig. Krafvet på yttre anständighet gjorde dock, att en så långt gående schism ej länge kunde fortgå. Riksrådet begynte åter sammanträda pa öfligt sätt, ocli diverse förvaltnings- och lagstiftningsärenden afgjordes. Bland åtgärder, som på regeringens initiativ vidtogos 1669, må exempelvis nämnas afsändandet af en undersökningskommission till de sydsvenska land-Nöden i staten. 386

skapen „för att med lämpa förmå ständerna till enighet". Eestiltatet blef dock ej så godt, som man hade önskat').

Följande utdrag ur rådsprotokollen i mars 1672 gifva en karaktäristisk bild af statens nöd och oredan i förvaltningsväsendet.

Riksamiralen sade, att det med amiralitetet vore sä slätt beställdt, att man sökt uppnegociera penningar till 12 procent, men inga kunnat få. Antingen g&r flottan nnder, eller m&ste den hjälpas.

Rikskanslern: öfverläggom om huru K. M. må komma till penningar ntom staten. Manufakturerna kosta grufligt; för 4 Rdr utgifves I00:de. Man borde gripa till de medlen.

Klas Tott: Kunde K. M. betala kontant, skulle 100 procent sparas.

Riksfältherren remonstrerade, att sedan anno 1648 hade militien tagit af till 18,000 man. Uti Pommern och särdeles i Wismar lupo knektarna, 12 & 16 i sänder, bort, emedan de intet underhåll hade.

Klas Tott, som nyss varit generalguvernör i Lifland, sade: Där voro 3,000 man skånskt folk, och nu äro där 300; 200 af de österbottniska knektarne ligga dödssjuka af hunger.

Nils Brahe: Hjärtat må brista på en, när man hör sådant!

Rikskanslern: Jag kan ej tala i en obekant sak, men det finner jag underligt, att alla klaga: militien klagar, amiralitetet klagar; kollegierna få intet det de skola ha. Intet kan jag veta, hvart det tager vägen I Privati bli rika, men konungen och publicum lider. Jag ville önska, att jag finge ett års riktig räkenskap på intrader och utgifter mot hvarandra ba-

') Klas Rålamb skrifver från Malmö den 13 januari 1670 till drotsen: <Sedan vi från Kristianopel till Malmö hafva rest, stad ifrån stad, och uppå hvar ort hållit partikularmöten så med borgerskapet som landtmannen och åhört deras andragna besvär, hafva vi det allmänna mötet i Malmö bivistat och till dess slut bragt. Vi hade fuller mycket svårt att bringa ständerna, särdeles adeln, till de förklaringar vi erhållit, och öfver deras ugedag, hals- och handsrätt voro de utöfver all måtto ömma; funno för den skull rådligare att låta den ntur propositionen än med äfventyr af ett säkert nej införa. Sedan mötet dagen före julafton var hållet och helgdagarna förlupna, hafva vi ånyo anträdt arbetet (militiens inrättning och Malmö stads angelägenheter). Vi ärna kontinuera med möten i Lund, Landskrona, Helsingborg» o. a. v.

lanserande. Kammaren säger, att den kan intet göra, eftersom böcker ifrån kollegier och provinser inte komma i rattan tid in. Men om jag hade en bokhållare, som gjorde mig det, faller torde jag det ett år eller högst två tåla, men blefve han längre ute, så läto jag visst taga honom vid hufvudet.

Rålamb: Kammarkollegium kan intet uträtta. Där är ingen, som parerar order, ja, många som icke sköta om att svara oss en gång, när vi på ämbetets vägnar något skrifva dem till.

Rikskanslern: Kammaren skulle sätta upp en lista till exemplar bestraffning.

Klas Tott: Men skola ej de pressentaste sakerna först hjälpas, att ej knektarne dö?

Rålamb: Om vi tio gånger fordra något, ja, om konungen själf skrifver dem till, så lyda de intet ändå.

Gabriel Stenbock: Ingen är, som aktar konungens order mer, ntan de låta, som de vilja.

Resolverades: Sådant tycktes enhälligen vara illa och oförsvarligt, och att det nödvändigt med skarpa allvaran bör remidieras och förekommas.

Per Brahe hade ej varit närvarande vid mötet. För att dock få höra äfven honom yttra sig, uttaga vi från rådsprotokollet för den 9 maj 1672 följande rätt märkliga andragande:

Riksdrotsen beklagade högeligen, att justitien s& lamt handteras och att så få infinna sig vid sakerna (endast fem medlemmar voro närvarande), och befallde det måtte till protokoll tagas, att han för sin person måtte vara undskyllad, att intet så tillgår, som sig bör. Han för sin person kan intet taga på sitt samvete, ej heller är det för Gud eller människor försvarligt. „Vi straffa andra för det de göra orätt, men vi här uppe äro de, som allra mest göra orätt. Jag vill nu for min nådige konung hellre begära mitt afsked och intet bekymra mig om justitien än som längre tåla, att hon så handteras6.

De la Gardies missnöje öfver Sveriges utrikespolitik samt Ludvig XIV:s fint bedrifna diplomatiska underhandlingar bragte Sverige öfver på Ludvigs sida, och i början af april 1672 afslöts mellan Sverige och Frankrike

') Redan några månader förut fruktade somliga för konsekvenserna. Sålunda skrifver N. Gyldenstolpe den 20

en allians, hvars konsekvenser tycktes komma att bringa ilen förstnämnda staten i krig. Rådet hade nu förlorat hvarje spår af fasthet. Beslut och motbeslut korsade hvarandra. Somliga dröjde månadtal ute på sina gods, andra utförde ej sina åligganden inom kollegierna i hufvudstaden. Det var under sådana omständigheter ständerna i augusti 1672 sammankallades, men vecka efter vecka förgick, utan att arbetet kunde börja. Konungen och riksamiralen befunno sig i fältlägret, och flere rådsherrar dröjde ännu i sommarhvila på sina gods. Först den 3 september utnämndes landtmarskalken.

Riksdagen hösten 1672 blef endast i det afseende märklig, att den förberedde Karl XI:s tillträde till regeringen. Såväl råd som ständer voro ense ') om att myndighetsförklaringen icke skulle uppskjutas, oaktadt konungen både till ålder och förstånd blott var en outvecklad gosse. Flere enskilda medborgare och partigrupper beräknade, att vissa fördelar skulle tillskyndas dem genom regementsförändringen. Som rådet och adeln voro eniga däri, att regentförsäkran borde skydda dem och deras privilegier, uppsatte ett utskott af första ståndets med-

drotsen: «De flesta af konsiliet, ja ock de själf ve, som tillförene hafva hillit det franska partiet, hålla före, att Frankrike har bragt oss mycket vidt:. Härtill svarade Per Brahe resigneradt (den 10 januari 1672): »Hvad vidkommer det fransyska väsendet, är föga till att akta nägras fåfänga diskurser och ostadigheter. Jag tror näppeligen, att något reellt krig blifver med Holland; jag tror snarast, att fransosen söker mer och mer att fästa sig vid Rhenströmmen. Kan man en vin hafva, är bättre än ingem. — Vid rådsmötet den 27 februari 1672 yttrade sig drotsen om den politiska ställningen i följande ordalag:

<Gå vi från Frankrike och England, sä ha vi certissimum bel-lom och icke en skuta segelfri. Vi måste göra efter bästa först&nd såsom ärliga patrioter och intet så frukta futura, att vi negligera presentia. Vi segla inter Scyllam och Charybdim, och ingen kan försäkra oss, hvilket framdeles skall vara det bästa. Dock likväl, efter det praesuppositum vi hafva att intet engagera oss i något, så ser jag intet bättre parti för oss än Frankrike och England, ty gå vi på andra sidan, ha vi strax krig på halsen».

') Per och Nils Brahes samt Sten Bielkes försiktigt framburna betänkligheter vunno icke gehör.302 Karl XI:s förmyndare.

lemmar ett förslag i sådant syfte. Då utskottet den 4 oktober föredrog sitt ärende, tog riksdrotsen till ordet och tackade adeln för dess välbetänkta förslag. Rådet skulle taga det under öfvervägande och gifva beskei Detta skedde redan följande dag, och de flesta af de uppsatta punkterna godkändes. Per Brahes yttranden under diskussionen voro af ingen större betydelse; en gång föreslog han, att man borde lämna hela frågan om regeringsformens stadfästelse beroende af en supplik, framställd till den myndige konungen; vid ett annat tillfälle berättade han en anekdot om Gustaf II Adolf, då denne en gång vistades i Nyköping. Adelns riksdagsprotokoll upptager berättelsen i följande, föga kvicka form. Riksdrotsen sade. att „om de ville, att han skulle säga för dem, så skulle ock de säga för honom allt det de hörde talas om honom" Detta citat stod i samband med förslaget vis à vis Karl XI, „att konungen icke skulle sätta tro till dem, som någon angifva ville, utan i stället tillkännagifva sådant för dem det rörde".

Hela planen förföll emellertid, och Karl XI afgs"' den 18 december 1672 en regentförsäkran, öfverensstämmande med faderns. Han betygade naturligtvis ock siiii förmyndare sin stora tacksamhet för desses trohet oci goda tjänster och — hvilket kanske då syntes nog sa hugnande — frikallade dem „för allt ytterligare tilltal ai sig och riket eller andra å sina och riksens vägnar in och till evärdeliga tider".

Tidigare samma dag hade ständerna underskrifva riksdagsbeslutet. A grefvarnes af Wisingsborg vagn».* hade det inom adeln undertecknats af deras fullmäktig' Konrad E. Gyllenstierna. Per Brahes namn saknas bland rådsherrarnes; kanske befann sig gamle drotsen redan ju landet.XIV.

Hemmet i Stockholm. Familjeförhållanden.

Per Brahe var så förmögen, att han kunde säga sig äga fyra hem: Rydboholm, det gamla füräldranästet, det ståtliga Visingsborg, det lätt tillgängliga Bogesund, dit drotsen såsom gammal ofta reste, samt slutligen hemmet i

Stockholm. Tyvärr äro våra uppgifter om detta sistnämnda ganska bristfälliga. Tidigast logerade grefven med sin familj i det fäderneärfda huset vid Stortorget1). Byggnadens små boningsrum och smala trappor gjorde det dock tämligen obekvämt för en ägare, som höll eget hof. På 1640-talet förskaffade sig Per Brahe en vackert belägen tomtplats på norra stranden af Helgeandsholmen utmed Norrström och uppförde där ett stenhus i tre våningar. En inskription med årtalet 1648 var fordom synlig öfver inkörsporten. Huru huset till sitt yttre tedde sig,

') Beträffande detta hus står följande upplysning till buds. ki 1694 anhöll Per Brahe den Äldres måg Erik Sparre å arfvingarnas vignar att få ombygga fasaden, så att under öfverbyggnaden utåt torget uppstode en »porticus». Denna ansökan bifölls den 24 mars följande år, under villkor att det närbelägna rådhuset ej komme att lida någon skada samt att portiken, 8 alnar bred, upplätes till allmän spatsergång. Huset torde på 1670-talet af P. Brahe d. y. blifvit för-såldt till Stockholms stad. — Vid Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897 förekom i afdelningen «Gamla Stockholm» en reproduktion af Brahehnset vid Stortorget, hvilket hus ock finnes afbildadt sid. 93 i den tryckta handboken.390 Hemmet i Stockholm. Familjeförhållanden.

framgår af nedanstående bild, reproducerad efter en af teckningarna i E. Dahlbergs bekanta illustrerade verk. Hvad omfånget vidgår, har det år 1903 vid gräfningar konstaterats, att byggnaden varit rymlig; några välslagna källarhvalf och rester af en spisel (en tvättstugas?) kommo i dagen. Att i andra våningen funnos åtminstone sju rum, framgår däraf, att år 1738 kongliga biblioteket och antikvitetsarkivet då disponerade öfver detta antal rum.

51. PER BRAHES hus (E.) i Stockholm pä 1650-talet.

Härefter gä vi att redogöra för drotsens hof och välja tidpunkten 1667, emedan något mera detaljerade uppgifter från detta år föreligga.

Högsta inseendet öfver grefvens vidlyftiga hushåll hade fortfarande hof mästaren Erik Carpelan, som redan länge och troget stått i sin höge husbondes tjänst och uppbar den relativt stora lönen om 525 daler kopparmynt. Förste hofj unker var Per Ulff, som i sina göromål biträddes af tvenne andra unga adelsmän: Bengt Papegoja och Johan Eneskiöld. I spetsen för privatkansliet stod sekreteraren Daniel Gyldenstolpe och förde kommandot öfver skrifvarena Petrus Orlander och Gustavus Edenius. Själavården i huset sköttes af hofpredikanten Olof Chytræus, medan kassören Esbjörn Hansson vårdade grefvens rym-Tjänstepersonalen.

891

liga kassaskrin och såg till, att bokhållaren Lars Svensson punktligt annoterade alla inkomst- och utgiftsposter.

Af tjänstepersonalen stod den bepröfvade kammartjänaren Jakob Hansson sin käre herre närmast, såvida han ej i lifknektarne Erik Amundsson och Håkan Jonsson hade konkurrenter. Då grefven trädde till bords och gäster voro inviterade'), hade skänken Erik Eriksson att pä si lf ver fat framföra de läckra anrättningar den franska kocken Mr Thomas kunde prestera. I sitt magåliggande värf hade denne dock haft biträde af kökspojken Johan Persson samt kvinnfolken Annika Andersdotter och Maria Brunsdotter. I köksdepartementet måste det dock ofta hafva uppstått förväxlingar, när t. ex. kockedrängen eller skaffaredrängen eller lifknektspojken ropade på kökspigan, tvätterskan eller undertvätterskan, ty alla tre hette olyckligtvis Annika.

En grupp för sig bildade skräddaren Anders Bengtson med sin lärling Sven Olofsson, skomakaren Anders, trädgårdsmästaren Per Nilsson, stallmästaren Daniel Persson. kuskarne Anders Persson och Anders Påfvelsson samt sex drängar. Antagligen sågos desse såsom civile öfver axeln af korporalen Sven Månsson, som förde befälet öfver 11 drabanter och 3 trumpetare. Desse ombesörjde vakthållningen och ledsagade drotsen, då han rörde sig ute i staden eller företog resor. Tidigt måste de och alla andra i Brahes hus vara på benen. Det finnes nämligen uppgifter om att drotsen kl. 1/J 7 på morgonen plägade emottaga besök.

Beträffande alla dessa i grefve Brahes tjänst anställda personer skulle vi på daler och öre när kunna angifva

') Om Per Brahe i afsende å matsedeln vid festliga tillfällen fOljde exemplet från Gustaf Adolfs bord, så fanns det för gästerna åtskilligt godt att välja på. Gädda med fläsk, surkål och braxen med saltvatten förefaller som stadigare husmanskost, medan följande anrättningar säkerligen bättre försvarade sin plats på ett grefligt bord:

hjort- och älgstek, lammkött med muskotblomma, höns med rosmarin, foreller med vinättika, karp, insyltade nejonögon, caprissoppa, pastejer, ostron o. s. v.

deras löneförmåner, men då förteckningen blefve alltför lång, nöja vi oss med att angifva årslönerna för hofvet, som stego till 7,887 daler 16 öre kmt1), samt de poster, hvilka belöpte sig på drängen Anders Olofsson. Han uppbar kontant 8 daler samt till sin beklädnad 7 alnar fint blått kläde, 7 >/4 aln grå boj, 1 aln kanfas, 2 lod blått silke, 28 alnar band, ett par grå strumpor, 6 alnar lärft till byxfoder, 6 dussin livréknappar, 14 st. dito små, en hatt, 6 par skor samt fiskben, tråd och kimrök för samma 50 öre. Om härtill lades 6 skoflickningar à 19 öre, sa representerade Anders Olofssons persedlar noga beräknadt en summa af 143 daler 4 a/3 öre, och sålunda är posten bokförd. Trädgårdsmästaren och skomakaren uppbur o sina årslöner i penningar samt vissa kvantiteter råg. malt, humle, strömming, gäddor och smör.

I sitt hem i Stockholm såg Per Brahe då och dà sin syster fru Kristina på besök, och då de voro åtskilda, fördes dem emellan en brefväxling, som bar prägeln af uppriktig syskonkärlek 2). Med sin andra syster, fru Margareta, korresponderade drotsen sällan. Hop hade, 1657 blifven änka efter Johan Oxenstierna, till släktens och hela världens förvåning år 1661 ingått äktenskap med landtgrefven Fredrik af Hessen-Homburg. Att denne „ Fr ed rik med silfverbenet" var enbent, var ju en brist, men den betydde intet i jämnbredd med bristen på likhet i ålder med bruden. Fru Margareta var 58 år, och hennes utkorade, tredje äkta man, var 30 år yngre. Utan att lyssna till några föreställningar gifte hon sig, reste öfver till Tyskland och lät ditföra många säckar med goda daler, lösen för sålda arfvegods i hemlandet. Landtgrefvinnans af Hessen lycka grumlades dock snart, då en tidigare försmådd friare, grefve Ludvig Henrik af Nassau-Dillenburg,

') År 1662 omfattade Per Brahes hofstat i Stockholm endast 42 personer, hvilka uppburo en sammanlagd lön om 4,292 daler.

>) Den 7 april 1666 tackade Per Brahe systern för den rara värja han af henne som present fått emottaga. Brefvet hade han ej kunnat skrifva själf, ty han låg till sängs, plågad af <anstätar af den gamla sjukdomen».

i vredesmod lät af trycket utgå en omotiveradt hätsk och osann nidskrift under titeln „Die untreue Margaretha, Gräfin von Wisingsborg". Detta var en stor skandal, men drotsen var klok nog att icke personligen uppträda som utredningsman i den delikata affären. Den åstadkom icke heller någon missämja mellan honom och landtgref-vinnan. Hon lefde tillsammans med sin prins på ett slott i närheten af Halberstadt, och där afled hon den 15 maj 1669. Dödsbudet åtföljdes af en ny öfverraskning för de svenska anförvanterna, ty „till tack för den ära och trohet, hvilken hennes unge gemål henne städse visat", hade landtgrefvinnan utsett honom till sin universalarfvinge.

Vid denna tidpunkt lefde ännu Per Brahes gamla kusin fru Ebba De la Gardie (död 1674), men hon var de sina icke till någon trefnad. Det var från brorsonens familj glädjen kom den åldrige drotsen till möte. Grefve Nils hade år 1660 ingått äktenskap med Karl Gustaf Wrangels äldsta dotter Johanna, och i detta äktenskap föddes dottern Eleonora Margareta1) 1662 och sönerna Per Karl 1664 och Abraham 1669. Den förste gossens födelse väckte stor glädje inom släkten. Per Brahe, som riktigt anmärkt, „vår familie är mycket svag af personer", uttalade för grefve Nils den förhoppning, att „Gud hans broderson med slika gåfvor välsigna ville samt hans ädla unga grefvinna och de små lifsarfvingarna med allsköns välfärd och förkofring bekröna".

Vi hafva redan tidigare påpekat det goda förhållande, som rådde emellan drotsen och hans foglige, mildsinnade brorson riksrådet Nils Brahe, den utkorade arfvingen till hans rikedomar, men grefve Nils syster Elsa Elisabet bar ett annat sinnelag. Hon hade år 1661 ingått giftermål med pfalzgrefven Adolf Johan, grefve Pers f. d. svärson, en man, som af sin broder Karl X Gustaf en

') Hon blef sedermera gift med Karl Bonde. Bland familje-brefven hafva vi observerat ett guldkantadt bref, dateradt den 2 januari 1679, i hvilket Bonde bringar drotsen sin vördnadsfulla tacksägelse för dennes samtycke till och bemedling vid den nyssingångna trolofningen.

gång karaktäriserats med orden: „Han är underlig till sinnes och icke att lita på, torde ock framdeles komma mycket ondt åstad". Drotsen var antagligen föga belåten med det afslutade äktenskapet. Emellertid fortforo f. d. svärfadern och mågen att med längre mellanrum vid årsskiften eller vid timandet af vissa familjetilldragelser uppvakta hvarandra med korta bref. Underrättelsen, att Elsa Elisabet fått en son, gaf grefve Per anledning att den 16 april 1671 „uti pennan fatta den särdeles ljufliga hugnaden, som däraf öfverflödar af hjärtat".

Af den forna blyga och älskvärda Elsa Elisabet hade åren, lifvet och ärfda anlag gjort en på sitt sätt regerande pfalzgrefvinna, hvars förvärfsbegär tycktes urarta till snikenhet. Hon låg i process med barnens från sitt första äktenskap förmyndare, med sin egen broder, den freds- och fridsälskande grefve Nils, och hon eggade sin gemål, hvars processlystnad redan tidigare påpekats, att på ett mindre vackert sätt öka familjeförmögenheten. Det var utan tvifvel pfalzgrefvinnans uppmaning, som förmådde Adolf Johan att hos Per Brahe framställa kraf i anledning af vissa gamla föregifna fordringar. Detta skedde år 1670. Pfalzgrefven, för tillfället hårdt ansatt af sina kreditorer, påstod, att riksdrotsen otillbörligt innehållit honom tillkommande arfslott efter hans svärmoder. Drotsen förklarade sig och nekade till beskyllningen, men den andre lät sig ej nöja därmed, utan hotade att draga saken inför hofrätten').

Det var ej att undra öfver att den snart 70-årige riksdrotsen med billig förtrytelse mottog slikt besked. Uti sin långa svarsskrifvelse klagade han, att han, som af så „många märkliga riksens beställningar var öfverhopad" och „som aldrig någon irrat" eller förfördelat, skulle af en anförvant hotas med rättegång. Detta hade icke förr någon dristat göra. Mot sin brorsdotter hade grefven

') Nils Gyldenstolpe, som med ett par hof rättsledamöter talat om hertigens uppträdande, tröstade drotsen med att desse och alla andra rättsinniga människor ogillat Adolf Johan.

alltid förhållit sig som en fader, och han tillägger träffande: „Förmyndares och goda välgärningars lön plägar vara otäck!" Pfalzgrefven afråddes ytterligare att öppna rättegång, men ärnade han likafullt fullfölja sin föresats, så sade sig drotsen intet hafva att frukta, ty Gud hade skänkt Sverige en kristlig konung och lagar, hvilka förmådde skydda rättvisan.

Adolf Johans svar på detta besked, „ gifvet å Bogesund den 8 augusti 1670", är oss icke till ordalydelsen bekant, men blef afvisande och icke blott detta, utan han gräfde ytterligare fram andra gamla arfsanspråk samt fordrade att erhålla Dimbo sätesgård i arf efter sin första fru. Följande steg blef, att Per Brahe den 15 oktober vardt stämd inför Svea hofrätt. Målet blef dock, af för oss okänd anledning, icke fullföljdt, men år 1673 dök en ny tvistefråga upp. Den olycklige grefve Karl Brahe hade omsider vid 67 års ålder skilts från lifvet, och skiftandet af hans ringa tillhörigheter gaf ämnet. Af ett kortfattadt rådsprotokoll framgår, att Adolf Johan genom en klagoskrift af den 7 juli 1673 beskyllt drotsen för vägran att i arfsfrågan prestera juramentum. Svante Banér invände, att „hertigen lärer icke minnas rätt", och skattmästaren framhöll, att suppliken ej föranledde till annan åtgärd än hänvisning till vederbörlig domstol.

Målet togs upp, men afgörandet fördröjdes ända till den 20 maj 1675, då Svea hofrätt afkunnade följande dom:

„Utaf de skäl in actis finnas, pålägger rätten herr riksdrotsen, att han, till fullgörande af den kungliga rättens 1673 den 27 juni ågångna dom uppå sal. grefve Karl Brahes arf så i löst som fast, originalinventarier framter och uppvisar, eller, där de förkomna vore, andra i stället igen, som lagligen kunna verificeras, upprättar. Belangande de bortbytta godsen under varande förmyndarskap gifve samma jordaskifte såvida vitsord, som det pröfvas vara skedt till bättre och ej till värre. Den af herr riksdrotsen gjorda lottläggning kan intet approberas, utan böra lotterna med alla intressenternas samtycke ånyo läggas, förbehållandes sedan broderkullarna tagande lotten. Hvad

sedan hennes durchhtighets arfspart i stenhuset vid Stora torget vidkommer, kan rätten sig däröfver intet vidare utlåta, innan parterna med deras påberopade dokumenter och giltigare bevis inkomma. Med räkningen för godsens uppburna räntor och ingäld låter man bero under hög-bemälde parters likvidation, att de sig emellan sig därom förena. Men där några differentier därutinnan kunna uppkomma, hafva de därutöfver den kungl, rättens

vidare förklaring att förvänta. Compensatis expensis och sådant allt med rätta, actum ut supra.

Uppå den kungl, hofrättens vägnar Bengt Horn.

Johan Ehrenhielm.

Med detta utslag var Per Brahe föga belåten. Sina bekymmer delgaf han den 28 juni åt Magnus Gabriel De la Gardie och anhöll, att denne ville lägga sin rättvisa hand i målet. Samtidigt klagade drotsen öfver den otack han fått röna, oaktadt han i årtionden haft besväret med målsmanskapet öfver sin broder Karl.XV.

Ålderdomens dagar.

»Jag har sutit har i 40 år, och aldrig har jag hört sådana lamenta-tioner sona nu».

P. Brahe i riksrådet den 0 maj 1672.

Då Karl XI tillträdde regeringen, var Per Brahe redan 70 år. Det var därför ej att undra på att hans roll som statsman ej vidare kunde vara en ledares. Den åldrige, ofta äfven sjuklige riksdrotsen drogs ut till landt-lifvets lugn'), men då han tid efter annan intog sin plats vid rådsbordet, tvekade han icke att frimodigt sjunga ut sina tankar. Och för det mesta blef det lofkväden öfver forna dagars sällhet eller straffsånger öfver den nya tidens moderna påhitt och jäktande oro 2). Han syntes därigenom för många af de öfriga rådsherrarne som en gengångare från ett tidehvarf, hvars ledande idéer de ej mera kunde uppfatta och hvars tankar de helst ville slippa höra. Direkta förebråelser sparade drotsen ej heller, och de voro gifvetvis föga angenäma att höra. Såsom exem-

') Kallad att infinna sig till rådet, svarade Per Brahe den 21 februari 1673: »Min vanliga sjukdom har förhindrat mig; dessutom tinnes Mr ingen snö». Han infann sig den 3 maj och närvar vid plena till och med den 30 oktober. För den 7 maj finnes antecknadt: 'Drotsen säger sig intet längre orka sitta, utan stiger upp och säger sin mening».

') Vi hänvisa till A. Fryxells referat af Per Brahes vidlyftiga betänkande, skrifvet år 1676.•398

pel på hans sätt att tala citera vi ur råds protokollet för den 21 augusti 1673 följande ord: „Jag undrar, att riksens råd, som äro förhindrade att komma här tillsammans, icke betänka rikets välfärd, sin egen heder och K. M:ts befallning. Intet absenterade sig riksens råd så ofta uti konung Gustaf Adolfs tid, när han reste tül Lifland eller Preussen, utan de kommo då flitehgen tillstädes".

Då drotsen åter befann sig ute på sina gods, hade han tid öfrig icke blott att fundera öfver rikets välfärd, utan ock att tänka på sin egen ekonomi, och detta ämne var honom ganska kärt. De pockande röster, som vid riksdagarna höjts för reduktionens återupptagande, förekommo Per Brahe så pass allvarliga och hotande, att han beslöt sig för att i god tid själfmant vidtaga sådana åtgärder, som kunde säkerställa åtminstone hans egen ätt och undvika alla obehagliga efterräkningar. För detta ändamal gjorde han till sitt testamente det tillägg, att Lyckas. Östanå, Nääs, Yirida och Dimbo sätesgårdar (alla dessa införlifvade med grefskapet Visingsborg) samt Bogesund och Skafsjö ladugård, hvilka gods han dels ärft, dels köpt, skulle med full äganderätt tillfalla svenska konungahuset, då den grefliga Braheättens manslinje utslocknat. Karl XI emottog med välbehag detta bevis pä „reell tacksamhet" och utfärdade den 12 december 1673 en förnyad konfirmation på grefskapets och friherreskapets privilegier och immuniteter. Konungen frikallade, i betraktande af riksdrotsens trohet, tapperhet och rättrådighet äfvensom den flit denne nedlagt på landets kultur för sig och sina efterkommande, Brahegodsen från reduktion. En vecka senare eller den 19 december utfärdade regeringen en annan resolution, och genom denna fritogos de gårdar, som Brahe skänkt till skolans på Visingsö underhåll, från rusttjänstens utgörande.

Medan grefven dröjde på Visingsborg, egnande sina vidlyftiga domäner och talrika underhafvande all möjlig omsorg, glömde han dock ej helt politiken; från Stockholm fick han emottaga regelbundna underrättelser om hvad där passerade. Af sina korrespondenter satte gref-Brefväxling. 399

ven särskildt värde på sekreteraren Nils Gyldenstolpe, — en son till professor Michael Wexionius — som, väl underrättad om förhållandena inom regeringen och vid hofvet, afgaf till sin faders gamle gynnare sakligt riktiga och väl-skrifna rapporter. Korrespondensen mellan dem tyckes hafva vidtagit år 1669, då Gyldenstolpe gjorde sin

resa till Polen och Ungern och från denna färd hemsände bref, hvilka voro grefven „angenäma att förspörja och läsa". Efter Gyldenstolpes återkomst till Sverige anhöll drotsen, att han vänligen ville „kontinuera med korrespondensen".

Detta skedde, och drotsen visade sin tacksamhet genom att till befordring på ämbetsmannabanan rekommendera de personer, dem sekreteraren i sin tur inneslutit i hans välvilja. Oaktadt drotsen var 45 år äldre, tecknade han sig helt förtroligt som Gyldenstolpes „bonus amicu8" eller „gode och trogne vän", och han bad denne ofta framföra hälsningar till personer, hvilka ej stodo på rangskalans högsta trappsteg. Då Gyldenstolpe 1673 vistades i Paris, anställd vid den svenska ambassaden, anhöll han, att grefven *) ville ställa så till, att han finge kvarstå vid sin funktion i kongl, revisionen, och drotsen skyndade (den 15 mars 1673) att svara, det han i ärendet skrifvit ett egenhändigt bref till riksrådet Gripenhjelm. Likaså utverkade grefven, att sekreteraren enligt sin önskan efter grefve Klas Totts i Paris timade frånfälle tilläts återvända (i augusti 1674).

I gengäld utbad sig drotsen smärre tjänster af Gyldenstolpe. Exempelvis anhöll han den 20 januari 1675, att sekreteraren ville anmoda kanslirådet Lindsköld att rekommendera grefvens „angelägna ärenden" hos konungen. Hvad saken gällde, kunna vi ej med visshet uppgifva, men möjligen rörde det läggandet af Dimbo och tre andra sätesgårdar, dem grefven inköpt, under grefskapet. Genom en kunglig resolution vårvintern 1675 blef denna ansökning bifallen; den omtalas nämligen, dock utan angifvet

') Drotsen hade den 6 januari 1673 underrättat honom om att han två månader ärnade dröja på Visingsö.

datum, i Kammarkollegiets bref den '20 maj 1675 till landshöfding Henrik Falckenberg.

Efter att sålunda hafva nämnt något om Per Brahes privata sysselsättningar gå vi nu att i korthet berätta om Sveriges öden efter 1672 för att därunder blifva i tillfälle att få påpeka, hvar och när den gamle drotsen ännu kom att dyka upp i de oroligt växlande händelsernas strömfåra.

De närmaste åren efter det att Karl XI tillträdt regeringen, betecknade intet framåtskridande för riket. Konungen insåg ej än den ekonomiska ställningens allvar; glada fester, jakter och parader tilltalade mera hans unga sinne än förvaltningsåtgärder, och utrikespolitiken leddes af en så bepröfvad statsman som De la Gardie. Denne imponerande och representative statsman åtnjöt tills vidare konungens förtroende och hade det därigenom lättare att bibehålla sin position som ledare inom riksrådet. Detta åter fortfor att sköta sitt värf lika lamt som förut. Inbördes tvister') uppiggade visst då och då rådsherrarnes

') Italienaren, grefve Lorenzo Magalotti, som 1674 besökte Sverige och kom i beröring med hofvet och rådet, uppger, att till rikskanslerns parti hörde brodern Pontus, Nils Brahe, Gustaf Sparre m. fl. samt till Sten Bielkes K. Rålamb, K. Kurck, J. Gyllenstierna och <någon gång riksdrotsen och riksmarsken». — Af riksdrotsen ger Magalotti följande träffande bild: »Riksdrotsen skulle kunna sägas vara vicekonung, och han betraktas såsom den förnämsta person i Sverige såväl med afseende på sitt ämbete som på grund af sin ätt och rikedom. För mera än 40 år sedan blef han gjord till riksråd af konung Gustaf Adolf, och nu är han landets högste ämbetsman och dess förste man efter konungen, hvilken tager hänsyn härtill, dock mera för ämbetets skull än af tillgifvenhet. Han är ganska inflytelserik hos ständerna på den grund, att han är omtyckt af lågadeln och bönderna, äfvensom af prästerskapet, därför att han är mycket gudfruktig. Hans släkt är den förnämsta i Sverige och intager första rummet bland grefvarna . . . Hans egendomar äro till stor del belägna i Finland, och han anses där som regerande fwrxte. Hans årliga inkomster sägas uppgå till 100,000 scudi . . . Han har ett vänligt och förbindligt sätt att vara, men är ombytlig och i höjt grad svag för sin familjs storhet. Till sina sympatier är han hvarken fransman eller spanior, utan endast böjd för hvad som är landet nyttigt. Han håller på senatens och högadelns rättigheter, älskar

sinnen, men de åtföljdes ofta af dådlöshetens intervaller. Hela statsverket gick för half maskin. Att det en gång skulle komma att stanna, anade väl en och annan, men det såg ut, som om de tröstat sig med hoppet, att syndafloden skulle inbryta efter deras tid.

Drotsen ägde nog en god vilja att stå den oerfarne konungen bi. Han skrifver exempelvis den 13 februari 1675: „Gud gifve, att mina krafter vore sådana, som svarade mot min plikt och skyldighet att tjäna en så höflig och mig allernådigst konung och af hjärtat kär herre, ty viljan skall aldrig fela Ett par veckor senare yttrade lian sig välvilligt om den person, som för tillfället i främsta rummet innehade konungens förtroende: „Herr kanslirådet Lindsköld är min gode, trogne vän och mycket sincer, god, ärlig minister utaf Kongl. M:t".

Sveriges utrikespolitik hade, alltsedan alliansen med

gamla seder och hatar nymodigheter, tycker om hvad som ftr svenskt och afskyr det utländska. Sveriges lagar känner han, men har ingen bekantskap med utlandets förhållanden. Nu är han gammal och giktbruten. Han har inga barn. Hans arfvingar skola blifva grefve Nils Brahe och dennes syster, gift med prins Adolf Johan. [E. Tegnér: Svenska bilder från sextonhundratalet].

') Såsom prof på arten af de bref drotsen stundom emottog af konungen citera vi här följande:

t Carl etc.

Vår synnerliga ynnest och nådiga benägenhet Gud allsmäktig, troman etc. Såsom Vi utaf eder underdåniga skrifvelse, daterad Visingsborg den 81 martii nästlidne, med nåder förnimrae den kongratu-lationen, som I öfver vår restitution till vår förra hälsa göre; alltså upptaga Vi detsamma billigt för ett kännetecken af den devote zéle, hvilken I så härutinnan emot Oss, som I det tillförene och vid alla andra tillfällen gjort hafver, förspörja låtit, och betacke eder därför nådeligen, önskandes därjämte, att den högste Guden ville eder konservera vid ett godt tillstånd, så att I än ytterligare Oss till vårt och vårt rikes gagn och bästa med edert trogna råd måtte kunna till-handagå; hvarmed Vi för denna gång befalle eder Gud allsmäktig synnerligen nådeligen. Datum hufvudkvarteret Ljungby den 6 april 1674.

Carolus.

Höghusen».

26•402

Frankrike blifvit ingången, vållat de största bekymmer. Ludvig XIV fordrade, att Sverige skulle fylla sina förbindelser och snart öfversända trupper till Tyskland. Rådet gjorde hvad det kunde för att draga ut på tiden för härens afsändande, men det afgörande steget måste dock slutligen tagas. Sverige formligen tvangs att öppna fientligheterna mot Brandenburg; den giktbrutne Karl Gustaf Wrangel, som så ofta talat för krig, ryckte in i kurfurstens land, men fick, tack vare illa träffade dispositioner och oeniga underbefälhafvare, upplefva sorgen att se sitt fornstora fältherrenamn fläckadt genom nederlaget vid Fehrbellin. Holland ') skyndade nu att förklara Sverige krig, och dagen efter det att ständerna den '26 augusti 1675 i Uppsala emottagit konungens proposition om kröningen, kyrkordningen, lagrevisionen och utrikespolitiken, gick budet ut, att äfven Danmark brutit freden. Och dock hade det nyss blifvit öfverenskommet, att Sveriges och Danmarks konungar skulle ingå svågerskap!2)

') Den 13 februari 1675 uttalade sig riksdrotsen i ett privatbref rörande utrikespolitiken i följande kraftiga och originella ordalag: • Holländarena yfvas och storskryta af ondska och afund mot oss. men stora ord sitta intet fast i halsen. Blifver min nådigste konung fast med Frankrike och med Danmark, hoppas jag näst Gud de näsevisa skola intet långt springa. Det sitter väl ett hår i nacken, som rycker dem tillbaka».

') Fredsvännerna i Danmark med Peder Griffenfeld i spetsen hade sedan 1673 framställt förslaget om en trolofning mellan kung Karl och Ulrika Eleonora, danska konungens syster. Åtskilliga månader senare återupptog De la Gardie planen samt afsände i november 1674 grefve Nils Brahe till Köpenhamn för att inleda nödiga underhandlingar samt söka bringa Danmark att afgifva en neutralitetsförklaring. Oaktadt Kristian V:s motstånd gaf den danska regeringen sist vika för den svenske giftermålsambassadörens enträgenhet och godkände den 7 juni 1675 det föreslagna äktenskapsförbundet.

Medan Nils Brahe dröjde i Köpenhamn, fortgick en mycket liflig korrespondens mellan honom och farbrodern. Denne, som hela våren vistados på Visingsö, oftast ansatt af den »outsägligt svåra podagriska värken» i armar

och ben, gaf nu sin käre son goda råd i politiken, berättade nyheter från hemlandet och bad honom träget meddela hvad som förelöpte där ute. Drotsen skref exempelvis den 24 maj 1675: .Jag tackar uiin käre son för så god kommunikation;•403

Underrättelsen om den stundande fejden åstadkom den största förbittring inom riksdagen. Folket hade önskat fred, och i stället hade man fått ett nytt krig till de förra. Ironiskt spordes det, hvart förmyndarstyrelsen hade gjort af med rikets medel och hvar det »fundament af medel" fanns, med hvilket försvaret skulle bekostas. Då denna fråga den 9 september af ständernas utskott gjordes i rådet, brast gamle riksdrotsen ut i tårar. Han höjde sina armar och yttrade, att han väl hade varit med om 40 riksdagar, men ännu aldrig hört sådana förebråelser. Äfven de andra rådsherrarne häpnade och förskräcktes, men — några energiska åtgärder blefvo det oaktadt icke företagna. Rådet hänvisade till förm3'ndarstyrelsens år 1672 afgifna relation, men detta och tillägget, att allt förlupit normalt, tillfredsställde naturligtvis ej ständerna. De vände sig direkt till konungen med en anhållan, att några utsedde af riksdagen finge uppdraget „att efterse medlens förvaltning" och jämföra resultatet med 1662 års stat.

Konungen godkände den gjorda anhållan om en undersökning af rikets förvaltning under minderårigheten, och detta väckte ökad oro inom rådet. Per Brahe utropade, att någonting dylikt ej händt på hundrafemtio år. „Hvad skall man säga vid krigshären? Här äro så mångahanda människor i landet och däribland både papister och calvinister. I Norland en grasserar den onde nu komme

han täckes därmed fortfara; uppifrån får jag ingen. Konungen är sällan i Stockholm och senaten något skingrad. Rikskanslern hafver en lång tid varit på Högstorp och på andra sina gårdar här nere; ity gå sakerna något långsamt och törhända också det min son förmenar och gissar om den ene mannen (?). Jag rädes diversera consilia och mentiones, och att vår gode kung har få assistenter. Härtill har jag intet kunnat sport, att min niirvarelse åstundas». — En vecka förut hade drotsen om sitt hälsotillstånd skrifvit: <De doctores göra intet mycket godt — — — jag drager strax ut i vädret, fast jag är stundom mycket sjuk; det är näst Gud min bästa kur».

') Otto Varenius citerar i stället orden «den ande». Samme författare har i sitt Bakrika och väl utförda arbete »Räfsten med Karl XI:s förmyndarestyrelse» lämnat en ingående framställning om•404

ock detta därtill"! Rådet stannade vid beslutet att icke afstyrka ständernas förslag, utan begärde tvärtom, att en undersökning skulle äga rum. Johan Gyllenstierna och Klas Rålamb hade förordat denna utväg, och ingen hade fäst sig vid drotsens inkast om hvad nöje ständerna skulle hafva af att läsa rådsprotokollen. Det slutliga resultatet, efter många öfverläggningar, blef, att konungen gaf sitt bifall till att ständerna skulle utse deputerade, hvilka ägde att „hålla en rannsakning om administration af medlen".

Efter det en dryg krigshjälp beviljats och de ofrälse stånden med biskop Terserus i spetsen kraftigt yrkat på reduktionens omedelbara fortsättande, undertecknades riksdagsbeslutet den 25 septemberTre dagar senare samlades ständerna i stadens domkyrka och sågo där Per Brahe sätta kronan på Karl XI:s hufvud. [Drotsen uppträdde vid detta tillfälle första gången iförd den nya råds-herredräkten: hermelinsbrämad röd sammetsmantel samt underkläder af gyllenduk och hvita skor].

Tid att -fira långvariga fester fanns emellertid ej. Konungen gaf sig helt ät förberedelserna för kriget; främst påskyndade han flottans utrustning och afsegling. Ore-

liändelserna och de ledande motiven vid 1676 års riksdag. I sin uppsats om cHögförräderimålet mot Magnus Gabriel De la Gardie år 1676» har Varenius framhållit den medlande, vackra roll Per Brahe i denna sak spelade.

') Ridderskapets och adelns protokoll vid riksdagen i Uppsala gifva vid handen, att Per Brahe endast en gång uppträdde mera officiellt. Det skedde under följande omständigheter. Ett utskott från adeln hade den 2 september infunnit sig i rådskammaren för att med dess medlemmar konferera om första ståndets krigshjälp. Drotsen tog till ordet och yttrade oförbehållsamt, att adeln och rådet vid detta tillfälle ej kunde ikläda sig mindre uppoffringar än vid föregående danska fejd. Härtill fogade den gamle grefven kanske ord, som inneburo mera än hvad det

behagade de öfriga rådsmedlemmarna, ty det heter: <Medan nu riksdrotsen således talade, steg rikskanslern och de öfriga af senaten upp, och talades hela senaten sakta vid en stund». När drotsen därefter fortsatte med sitt andragande, sade han undvikande, att rådet ännu ej inom sig öfverlagt ärendet, men naturligtvis borde adeln »gripa Kongl. M:t under armarna, och vi måste så göra, att de andra stånden kunna taga exempel af oss».•405

dan inom marinförvaltningen vållade dock, att örlogsfartygen först den 9 oktober kunde hissa segel. Höststormar och sjukdom ombord tvungo dem emellertid att snart atervända, till sorg och grämelse för alla, konungen och Per Brahe icke minst. Den allmänna meningen utpekade nämligen drotsens svåger, riksamiralen Gustaf Otto Stenbock, såsom den skyldige och klandrade skarpt äfven vice-amiralerna Nils Brahe ') och Klas Uggla. Vid undersökningen och domen trädde tydligt i dagen lågadelns och de ofrälses växande hat mot grefvarne. Stenbock dömdes till tjänstens förlust och att böta mer än 200,000 daler. Den stränga domen blef dock af konungen ändrad därhän, att riksamiralen fick behålla sitt ämbete och slapp att erlägga hälften af bötessumman.

Följderna af att den svenska flottan ej kunde bringa undsättning åt Sveriges tyska provinser, blefvo ödesdigra. Danskarne intogo Wismar och brandenburgarne Wolgast.

Karl XI hade emellertid begifvit sig till västra gränsen för att förbereda ett infall i Norge, men samtidigt tog han kraftigt itu med de hinder, som reste sig i hans väg fram mot ordning och punktlighet i försvars- och förvaltningsväsendet. Ju klarare han insåg ställningens allvar, dess mera växte hans arbetsifver och — misstro till de gamla rådgifvarena. Rikskanslern hade fallit i onåd, marsken och amiralen hade misslyckats till lands och sjöss. Omgifven af sina „ sängkammarråd" och „ skrif varegunstlingar", blef konungen för hvarje dag alltmera inbunden

') Italienaren Magalotti karaktäriserar grefve Nils Brahe på följande sätt: «Han är öfverste för lifgardet, utan att någonsin hafva varit militär, amiral, utan att hafva varit till sjöss, diplomat, utan att hafva varit använd i kansliet . . . Efter all sannolikhet gör man honom vid första ledighet till riksamiral. (Detta skedde ej; tvärtom fick han 1677 afsked från sitt vice amiralskap). Han anses för högst välvillig mot det franska partiet, och man säger, att Courtin förstått att begagna sig däraf. Mot sin hustru säges han vara svartsjuk och nogräknad om utgifterna; liksom hela huset Brahe är han stark hus-liållare».•406

och misstrogen, och särskildt riktades hans ovilja mot riksrådet. Den nittonårige fursten tycktes vara besluten att fortsätta regeringen utan räds råde. [Biksràdsprotokollen för 1675 börja den 10 maj; drotsen var ganska ofta tillstädes vid plena].

Under vintern arbetades det åter med rastlös ifver pä flottans iståndsättande; konungen dref pä verket med goda och onda ord. — At ^grefvarna" lämnades icke befälet, utan den gamle landshöfdingen Lorentz Creutz gjordes till öfveramiral pä den flotta om fyratio örlogsskepp och tretton bevarade köpmansskutor, som i maj 1676 lag redo till affärd. Oaktadt stora förhoppningar voro fästa vid denna flotta, — nederlaget vid Öland tillintetgjorde dem i grund — började man äfven i Stockholm att rusta sig för den händelse, att danskarne möjligen skulle komma ända dit. Kedan vid mötet den 24 maj 1676 föreslogs, att riksraden borde stanna i Stockholm och dit inkalla sa manga som möjligt af sina underhafvande till hufvudstadens försvar. Och gamle riksdrotsen var genast redo. „Jag skall komma", sade han, „med allt mitt folk, så manga jag har; det vore skam, om ett riksråd komme med fvra. fem eller pa sin höjd tio underhafvande krigsmän; vi måste gå man ur huse" '). Då Bengt Horn papekade, att man dock borde lämna manskap att skydda sina egna gardar. utbrast den ifrige Brahe: rJag fruktar vi få skam af sådana ord och skäl. dä eftervärlden en gäng varder dem läsande. När fäderneslandet är i fara, da vore det ömkligt, om Svea rikes råd ej skulle komma med mera än atta till tio man hvar, eller tillsammans pa sin höjd med fem hundra man. Det vore spott och skam. Nej, då vår hufvudstad hotas, måste hvartenda riksråd gå ut och det med man ur buse".

Beslutet blef ock fattadt i öfverensstämmelse med riksdrotsen önskan: hvarje adelsman mellan 16 och 60 ar

') Icke sa synnerligen långt förut eller den 6 februari 1876 hade Karl XI på riksdrotsens ansökan fritagit Visingsö från utskrifnin gen, och hade detta skett för de många trogna tjänster drotsen bevisat riket.•407

skulle utgöra personlig rusttjänst. Denna utgång behagade sä den 74-årige drotsen, att han entusiastiskt utropade: „Så gammal jag är, skall jag ändå själf sitta upp emot fienden"!

Iuom kort inlupo underrättelser, att danskarne hade brutit in i flere af sina f. d. provinser, och talrika framgångar betecknade deras väg. Nöden och faran i Sverige steg till en förr oanad höjd. Konungen gaf befallning att pådrifva försvarsanstalterna och beordrade, att af riksrådet några medlemmar skulle begifva sig till de mest hotade landskapen för att ställa sig i spetsen för försvaret. Rikskanslern l) afreste till Västergötland, medan Per Brahe, understödd af Pontus de la Gardie, för samma ändamål förflyttade sig till Småland.

De underrättelser han emottog från Helmfeldts här, vid hvilken Karl XI uppehöll sig, voro föga hugnesamma. Det såg för en tid ut som om konungen, nedslagen af motgångar, förlorat all spänstighet. Under juli och förra hälften af augusti vunno svenskarne inga framgångar, men så följde den 17 augusti Karls seger vid Halmstad, och denna framlyste som en ljusstrimma i det stora mörkret. När under de följande månaderna det uppbådade manskapet hunnit samla sig, gick konungen modigt att uppsöka fienden och vann den 4 december i spetsen för sina svenska och finska trupper den ärorika segern vid Lund.

Drotsen, som under november uppehållit sig i Stockholm, hade såsom den ende bland riksrådets medlemmar rest för att taga del i riksdagen i Göteborg; där emottog han budet om segern vid Lund och kort därpå konun-

') Denne fick bl. a. bref emottaga ett, dateradt Stockholm den 12 juli 1676, i hvilket drotsen uttalar sina bekymmer om rikets ställning; tillika ger han sin käre frände goda råd, huru denne på sitt håll borde leda försvarsverket. Han afrådde från att låta uppbåda allmogen från större områden, ty droge sig fienden, som antagligt var, undan, blefve bönderna onödigtvis i förtid uttröttade och ovilliga för kommande ansträngningar vid gränsens försvar. Äfven de bref drotsen 1679-80 skref till kanslern vittna om orubbadt förtroende.

gens tillkännagifvande, att de församlade ständerna skalle skiljas. Karl XI ansåg sig ej kunna lämna armén. Per Brahe begaf sig åter till Visingsborg ') för att efter vanligheten där tillbringa julhelgen.

Krigshändelserna 1677 liknade mycket dem från det närmast föregående året. Till den svenska flottans i allmänhet föga ärorika historia lades ett nytt sorgligt blad genom Henrik Horns nederlag i Kjöge-bukten. I Skåne däremot stridde de svenska landtrupperna med bättre framgång. Danskarnes anfall på Malmö blef lyckligen af-slaget, och vid Landskrona vann Karl XI den 14 juli en blodig seger. Resultatet blef dock ej stort; kung Kristian kunde föra friska trupper i elden, medan hans käcke motståndares krigsstyrka alltmera försvagades.

I början af november lämnade drotsen Stockholm och framkom efter tre veckors besvärlig resa till sitt grefskap. Där fann han god tid att fortsätta sin korrespondens. Han uppvaktade kanslern med en lång gratulations-skrifvelse i anledning af De la Gardies lyckligt utförda reträtt från Norge och använde de mest superlativa uttryck om den tapperhet, omtanke och skicklighet, hvarmed allt blifvit utfördt. En speciell anledning till tacksamhet fann Per Brahe i den omständigheten, att kanslern sä hof-samt och välvilligt bemött grefvens underhafvande i Västergötland och icke pålagt dem några svårare krigsbördor. Sin vana trogen att såväl i fred som i fejd åberopa den Högste, utbrister drotsen: „Vår Herre i himmelen vare för

I slutet af 1676 gick ett rykte, att ryssarne voro sinnade att bryta freden med Sverige. Med anledning häraf skyndade Brahe att dou 23 november uppmana hauptmannen L&ngh på Kajaneborg att hälla nop» vakt och följa med den östra grannens förehafvande vid gränsen. Krutförrådet finge icke minskas genom onödigt skjutande. Om anfall ägde rum, hoppades grefven, att majoren skulle manligen stA på sig och värja fästet med musköter, icke med kanoner. hvarigenom inbesparing på ammunitionen kunde ske. Om så Ufdos. skulle i vår forstärkning af förrådet öfversändas. Ett bref uf untfvfar likartadt innehåll afgick till fogden Per Danielsson, innehållande en maning att vakta gränsen och uppehålla en liflig förbin doNo ined Kajana.

sitt nådiga bistånd evinnerligen ärad; förläne än vidare lycka och framgång, dämpe våra hätske fienders omätliga högmod till deras egen nesa och undergång"!

Medan konungen vistades i södra Sverige, negligerade han totalt rådet i Stockholm. Med Johan Gyllenstierna och en och annan rådsherre, som tillfälligtvis kom på besök till fältlägret, afgjorde han alla ärenden. Kollegierna i hufvudstaden fingo icke sällan i andra hand höra om beslut, hvilka bort ankomma på deras afgörande. Det var därför ej underligt, om misstämning förspordes i rådskammaren, och frågan upptogs, hvad man borde göra för att påminna den självrådige unge regenten om att Sveriges gällande lag bestämde, att han ägde styra riket med råds råde. Omsider stannade man vid beslutet att uppsätta en promemoria, hvars innehåll muntligt skulle föredragas af riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock. Denne fick i uppdrag att framhålla, att i konungens frånvaro kunde riket icke hafva den nytta af kollegierna, som man med deras inrättning åsyftat. „Det vore fara värdt, att därest ej goda rådslag blefve i tid tagna, skulle alltsamman störta i en förfärlig villervalla". Man yrkade därför på att konungen skulle styra riket med råds råde, samt hemställde, huruvida ej landets väl fordrade, att ständerna med det första sammankallades.

Stenbock utförde sitt föga angenäma uppdrag, men utan önskadt resultat. Af rådsprotokollet framgår, att hans hemställan „blef illa ansedd af konungen". En förnyad påminnelse i likartadt syfte ledde därhän, att några rådsherrar i september 1677 kallades ned till Ljungby och höllo där, till årets slut, med konungen flere rådslag. Rådsherrarne blefvo sedan bortskickade, och ären 1678 och 1679 gingo till ända, utan att Karl XI besökte sin hufvudstad eller kallade rådet tillhopa.

Underrättelsen, att Ludvig XIV på hösten 1678 slutit fred med Holland och Spanien samt den 5 februari 1679 med tyska kejsaren, väckte Per Brahes lifliga glädje. Han ansåg, att svenska regeringen nu borde hålla sig på god fot med Frankrikes mäktige monark för att sålunda kunna•110

befrämja rikets egna fredaintressen. Denna tanke uttalade han i ett odateradt bref (vårvintern 1679) i följande ord: „Gifver man Frankrike goda ord vid den freden han nu slutit hafver med alla sina fiender, sä lärer han visst icke allenast gripa vära fiender an med en öfvermåttan stor makt, utan ock undsätta H. Kongl. M:t med ansenliga pengar, som bättre kunna förslå än våra ringa kontri-butioner".

Dessa åsikter meddelade drotsen från Visingsborg rikskanslern och rådet och lät dem första, att de ingalunda borde understöda förslaget, än mindre proponera samman-kallandet af en ny riksdag. I stället för att beviija den behöfliga krigshjälpen skulle — enligt hans förmenande — ständerna framföra „oändeliga besvär och klagan, förebärandes omöjligheten och öfvermåttan stor fattigdom", och afgörandet af andra löpande ärenden hade ju riksdagen i Halmstad 167S öfverlämnat ät konungen med räds råde.

Ovissheten om hvart Ludvig XIV:s politik skulle leda Sverige, gaf Per Brahe anledning att ånyo skrifva till sin förtrogne, sekreteraren Nils Gyldenstolpe, men han bad. att denne icke a drotsens, utan å egna vägnar skulle tala med rådsherrarne och söka bibringa dem den uppfattning, som dolde sig i efterföljande ord:

»Det synes, att vara ovänner under handen i Nijm-wegen praktisera att göra ett håll i vårt slut med Frankrike, därmed gifva honom tillika en stöt mot oss. Vi äro näst Gud ett stöd för Frankrike i hans stora vapen och segervinningar, så att han för oss, hvad Lüneburg föreslår att vilja lata sig nöja med grefve Königsmarks gods och några socknar därinunder, är ock, som mig förekommer, en dunst för våra ögon. Den, som vill något cedera och eftergifva och köpa sig freden till, han får mycket att skatta, helst när inan släpper sina bundsförvanter, det konung Gustaf gjorde i begynnelsen af sitt regemente*. Fortsättningen af brefvet är ock hållen i dunkla ordalag, men det framgar likväl, att grefven ansåg, att. om nöden hardt trängde. Sverige måste vara beredt att afstå någon del af sina tyska provinser.•411

Detta var ock Ludvig XIV:s åsikt, och då han fann, att Karl XI envist motsatte sig alla fredsslut, hvilka skulle leda till landafträdelser för Sverige, företog sig den mäktige monarken, hvilket ju allmänt kändt är, att såsom ett slags förmyndare för sin nordiske bundsförvant, emot svenska konungens vilja, skaffa Sverige fred. Den första afslöts med Lüneburg i Celle den 26 januari 1679 på i hufvudsak de villkor, som Per Brahe omnämnde. Längre fram under samma år följde fördragen i Nijmwegen, S:t Germain m. fi. Svenska regeringen ville dock på egen hand göra upp sina affärer med Danmark, och efter det villkoren länge debatterats och man äfven blifvit ense om Karl XI:s giftermål med Ulrika Eleonora, undertecknades den 26 september traktaten i Lund. Den 8 oktober

ratificerade konungen fredsfördraget och giftermålskontraktet »).

Vid denna tidpunkt befann sig Per Brahe på Bogesund. Där emottog han ett par veckor senare det glada budskapet. Han insåg nog, hvem Sverige hade att tacka för att vapnen ändtligen lagts ned. „Jag hembär — skrifver han — en mycket flitig tacksägelse för de hugneliga tiender om den önskeliga freden med vår granne, den konungen i Frankrike som en trogen och god bundsförvant hafver så redeligen slutit". Rådets lyekönsknings-skrifvelse till Karl XI blef drotsen den 20 oktober ock i tillfälle att underteckna, tack vare Nils Gyldenstolpe, som till Bogesund afsände ett ilbud, hvilket medförde brefvet.

Den 13 december 1679 berättade Nils Gyldenstolpe, att dagen förut freden i Lund firats med tedeum och illumination. Nils Brahe och skattmästaren skulle å rådets vägnar till konungen framföra dess lyckönskan. I för-

') Per Brahe skref den 2 oktober 1679 till Nils Gyldenstolpe: ^ Jag bekom rätt nu eder vänliga skrifvelse, hvarutinnan jag förnimmer giftermålshandeln emellan H. Kongl. M:t och prinsessan af Danmark hafver fått sin framgång och att riksrådet hafver däröfver både till konungen och drottningen sändt deras kongratulation. Gud gifve därtill sin välsignelse i allo måtto>!•412

troende tillade brefskrifvaren, att franska regeringen Tar missnöjd öfver att freden af Sverige på egen hand slutits.

Ända till den 8 december dröjde Karl XI i Ljungby, därifrån reste han till Strömsholm för att besöka sin mc-der och sedan till Kungsör, där julen tillbragtes. Af riksråden ') var det blott Brahe och riksamiralen, som en kor: stund hvardera fingo uppvakta honom. Först den i! februari 1680 fann konungen för godt att besöka sk hufvudstad, den han sist lämnat den 20 april 1676. Hälsad med jubel af sitt folk, emottogs han ock i rådet (den 26 februari) med ett lyckönskningstal af gamle riksdrotsen men konungen var ej hugad att besvara höfligheten, utan teg2). Den 1 mars smög sig konungen ater ut till sir älskade Kungsör, och den 6 maj mötte han sin brud . Skottorps gods nära Halmstad. Där firades bröllop?: lika hastigt som tyst; Ascheberg, Bengt Oxenstierna r».:: Hans Wachtmeister voro närvarande; hvarken drotsen eller kanslern eller de andra riksråden hade fatt inbjudning att närvara vid högtidligheten. Andra tider, andra scier. måtte gamle drotsen med skäl hafva tänkt! Han kvarn

') Af riksrådets protokoll för 1079 — de äro defekta för ti 1

*) I rftdsprotokollet läses: «Herr riksdrotsen talade K. M:t unvf fär till på detta sättet, förrän K. M:t och deras excellenser satte si?

Stormäktigste konung, allernådigste herre. Eders K. M:t p> tulera vi i djupaste underdånighet de härliga victorier, som Eders K M:t har erhållit emot dess och dess rikes fiender, helst på de ort*' där Eders K. M:t själf och i egen person har varit, och hafva vi &" till så mycket mera orsak, som den allerhögste numera ock har fi signat Eders K. M:t med en så reputerlig fred. Vi önska, att dec gode Guden ville låta freden blifva beständig och att Eders K. M'-trogna undersåtar förmedels Eders K. M:ts mildhet måtte länge h njuta de lycksaligheter, som freden med sig förer! Vi förblifva st*!» Eders K. M:ts underdånigsta tjänare och undersåtare. — Sedan satt' sig K. Mit och deras excellenser riksens råd.»•413

emellertid envist på sin post och öfvervar 13 rådsplena från den 27 februari till och med den 28 juni.

Sommaren 1680 tillbragte den 78-åriga riksdrotsen på Bogesund. Tanken på den stundande reduktionen') lämnade honom ingen ro. I sina kistor på Visingsborg hade han visst förvarade flera tiotal plakater och kungliga konfirmationsbref på sina grefliga rättigheter och sina gods' oantastbarhet, men icke dess mindre utverkade han sig ännu ett stadfästelsebref, afsedt att supplera den tidigare resolutionen af den 12 december 1673. I detta nya bref, dateradt Stockholm den 28 juni 1680, försäkrade konung Carolus, att riksdrotsens grefskap och friherreskap „uti ingen måtto skola vara underkastade de förändringar, hvad namn de helst hafva kunna, som antingen på riksdagar eller eljest ske och företagas kunna och löpa emot grefve- och friherreskapets förriga privilegier samt vår sist därå gifna försäkring".

Detta var ju kungsord att lita sig till! Icke kunde gamle riksdrotsen, då han i juli 1680 satt på Bogesund med det

kungliga konfirmationsbrefvet i handen, drömma om att redan följande år hans gods skulle stå införda i kronans jordeböcker och att där skulle skylta följande hemska rubrik, hänförande sig till hans ögonsten.

„Visingsö socken. Reducerade för grefskapsdona-tionen ifrån Kongliga Rådet och Drotset salig Grefve Per Brahe med 1681 års räntor, återkallade efter Kongl. Reduktionskommissionens bref af den 9 mars 1681: Stigby, Nääs, Säby, Kumlaby, Visingsborgs slott o. s. v., summa 62 V2 hemman. — Vidare Grenna socken, Ölmestad socken" o. s. v. — — — — —

Efter att hafva njutit en månads sommarledighet på Bogesund återvände drotsen till Stockholm och öfvervar rådets plena den 16, 17, 18, 19 och 21 augusti. I konun-

') I ständernas skrifvelse till Karl XI, daterad Halmstad den 28 febraari 1078, hette det: t Vi begära, att E. Kongl. M:t ville låta redaktionsverket gå för sig efter det, som på 1655 års riksdag slutet och stadgadt är, alldeles såsom orden efter deras rätta innehåll det exprimera, utan något anseende hvem sådant angå kan».414

gens närvaro yttrade sig Per Brahe den 19:de för sista gången, — det gällde ett mindre viktigt ärende rörande öfverste Platen — men för den 21:sta i samma månad, drotsens sista rådsmöte, upptager ej rådsprotokollet honom såsom ingripande i diskussionen.

Troligen kände han sig trött och reste åter ut till Bogesund. Där nedlades den gamle på sjukbädden och afsomnade den 12 september 1680 på kvällen1).

Om Per Brahes sista stunder förtäljer en vacker familjetradition: „Den gamle grefven låg i ett mindre rum invid stora salen i tredje våningen af Bogesunds slott. Da ban kände sitt slut nalkas, bad han att blifva flyttad fram till fönstret för att än en gång få se solen. Detta skedde, och när himmelens stora ljus öfver den västra horisonten sjönk ned i hafvet, slocknade äfven grefve Pers flämtand--lifslåga".

Kring dödsbädden stodo den aflidnes hustru, fm Beata, hans syster, fru Kristina, och grefve Nils, och alin tre hade mångfaldiga anledningar att sörja, men särskildt kände den åldriga fru Kristina en bitter smärta öfver sin bortgångne käre broder. För att bestyrka riktigheten af vår uppfattning beträffande hennes känslor meddela vi här ett utdrag ur det sista bref, dateradt Stockholm den 24 december 1679, som vi sett af fru Kristinas hand.

') Vi taga för gifvet, att Per Brahe icke skildes från världen utan en gudlig beredelse. Han hade under sitt långa lif på gammaldags sätt i sitt hem upprätthållit husandakten, och i många hac« bref framlyser en fast tro på den Högstes ingripande i nationernas och enskilda människors öden. Uppvuxen under ett tidsskede, då lutherdomen nvss besegrat katolicismen, uppträdde grefven alltid såsom en rättrogen, sträng lutheran. Att studera andra trosläror ansåg han betänkligt; för honom likasom för många hans samtida tycktes endast en väg bara fram till hiinmelens port. Ännu så sent som år 1672 höll han före, att i politiken «är religionen mest att reflektera pä-, — »Hvad är det för en religion, som Holland har? — utropade han ilen 26 februari. — Ar det icke religio Calviniana, som intet är hiittre än den påfviska!» Och mot biskop J. Tereerus riktade grefven en i sitt tycke svår tillvitelse, då han den 18 oktober anmärkte: »Salig biskop Rothovius sade mig, att doktor Jöns hade en calvinist i barmen!»Fru Kristinas sista bref.

„Högborne grefve, min högtärade herr broder, riksdrotsen.

Betackar jag pä det tjänstkärligaste för den högst-vördade kära skrifvelse af Visingsborg den 17 hujus med trogen lyckönskan, af Gud i himmelen till ett fröjdefull^

godt och lycksaligt nvtt år med efterföljande flera---

Min ädle, käre herr broder vill jag befalla hos den barmhärtigaste Guden med en stadig hälsa och lyckelig välfärd —-----Gud låte mig snart få se min käre broder,

ty hans faderliga hand har besökt oss i vårt hus och förminskat vår familj efter sin höga försyn och vilja; Han

ville återigen för sin oändliga godhets skull den förmera igenom det kära barnet ocli gnistan utaf Brahesläkten, som än lefver". — — —

Denna „gnistan af Brahesläkten", grefve Nils, tillkom det nu att ombesörja sin farbroders begrafning. Fru Beata ') var därtill oförmögen, ty hon lades snart pà sjukbädden och afsomnade redan den '28 oktober, således c. 6 veckor efter mannens död. Äfven ett tredje lik skulle läggas i jordens sköte. Det var stoftet efter den 15-årige grefve Petrus Carolus Nilsson Brahe, som till drotsens

') I anledning af sin makes frånfälle hade fru Beata af consistorium academieum i Åbo fått emottaga följande kondoleans-skrifvelse, daterad den 22 september 1680:

tHögvälborna Kådiga Grefvinna.

Ers Ilöggrefl. Nåde önska vi hälsa, långt lif oeh allsköns välsignelse, ödmjukeligen kunnandes härhos icke annat än efter vår högsta skyldighet tacksamligen till gemüthes föra det nådiga försvar och stora välgärningar Ers Ilöggrefl. Nådes före detta sal. herre och man, den högborne herren och grefven, herr Per Brahe, oss och denna kongl, akademien oaflåtligt bevist hafver, ity att högb:lte grefl. excellens icke allenast af dess högtberömda gudeliga nit efter Kongl. Maj:ts nådiga behag henne fundera låtit, med skickliga, lärde män till fäderneslandets nytta och ungdomens tillbörliga upptiiktan försett, utan ock med goda privilegier och underhållsmedel så berömligen öfver 40 år konserverat, att så länge denna akademien och dess minsta lem är till, skall en sådan högb:te grefl. excellens kristeliga försorg och omvårdnad efterkommandom till vördsamt efterdöme förblifva, hvarom vi oss på det högsta vinnlägga.» —--•124

och sin faders djupa smärta en dag i november drunknat vid Flötsunds färja. Det var på gossens bortgång fra Kristina') syftat i sitt nyssciterade bref.

Enligt drotsens förordnande af 1651 skulle hvarje afliden grefve af Braheätten jordfästas i kyrkan pa Visingsö, där ju ock hans första gemål och alla barn fått sitt hviloläger, men reduktionen och de i öfrigt oroliga tiderna gjorde, att grefve Nils fann för godt att till lägerstad för de aflidna välja Östra Ryds kyrka, där Per Brahes föräldrar och flere syskon hvilade. Innan från beslutet skreds till handling, hunno emellertid flere år förgå. Fru Beatas stoft hade blifvit fördt till Stockholm och i Riddarholmskyrkan nedsatt vid sidan af hennes första make. Lennart Torstensson, men drotsens lik stod fortfarande ännu icke bisatt. Utan angifvande af något årtal nämner G. Anrep i sitt bekanta genealogiska arbete „Svenska adelns ättartaflor", att Per Brahe blef „begrafven i konung Karl XLs och båda drottningarnas närvaro i Riddarholmskyrkan, hvarefter liket fördes till familjegrafven i Östra Ryd". (Dessa ord äro hämtade ur Berchs bok, se sid. 428.)

Huruvida den förstnämnda af dessa uppgifter är riktig, hafva vi icke kunnat konstatera. Den förefaller oss icke tillförlitlig, om vi sammanställa dess innehall me« följande berättelse om tillgången vid jordfästningen.

Christian Stockfleth, som den 1 januari 1683 blifvit utsedd till danskt sändebud i Sverige, skref den 12 december 1685 till sitt hof: „Per Brahe, som några och fyratio år varit drots samt hans brorson, Nils Brahes son.

') Kristina Brahe, den sista af gref Abrahams många barn, afled den 24 mars 1684. Trött på världen och flärden hade den gamla frun på dödsbädden bestämt, att ingen öfverflödig lyx finge förekomma vid hennes begrafning, ja, hon hade uttalat önskan att blifva svept — blott i ett lakan! Som emellertid fru Kristina efterlämnade en betydlig förmögenhet och Brahenamnets ära fordrade, att en anständig begrafning skulle äga rum, blef en sådan anordnad. Kostnaderna för gästernas välförplägning uppgingo till 1,340 daler, och att de torde hafva varit rätt många och aptiten god, framgår däraf, att bl. a. följande portioner konsumerades: 1 par oxar, 3 goda kalfvar, 12 lam, 12 oxtungor, 5,000 ägg, 4,000 kräftor, 2,000 sparris, o. s. v.Begrafningen.

båda döda för fem år sedan, blefvo i förgår samtidigt begrafvade. Den gamle Brahe blef uti likpredikan städse kallad Svea rikets drots, ehuru den termen riksens nu omsider är dissonant och alldeles icke mer i bruk. Hans släktregister med 32 anor innehöll tvenne gamla svenska konungar och tvenne drottningar. Konungen (Karl XI)

var ej närvarande vid likpredikan, ej heller drottningarna, ehuru man aftonen förut icke annat visste, än att de ärnade infinna sig, eftersom ock begrafningen uppskjutits till konungenshemkomst från Kungsör. Det mycket hårda vädret med regn och storm, som varat en tid, kan törhända ock hafva utgjort ett hinder. Efter likpredikans slut blefvo styckena, som stå på sina ordinarie platser, tvenne gånger aflossade med 60 skott hvardera gången".

Beträffande begraf-ningsceremonierna hade drotsen själf i lifstiden förordnat, att i processionen skulle främst tåga grefvens trumpetare med sänkta svarta fanor, „sedan skall bäras till tecken af jurisdik-tionen ett svärd med två händers fäste, en grefskapsfana,

en friherrefana, med hästar efter hvardera--—— bäres

ock liffanan, på hvilken kringom hufvudvapnet skola alla andra vara målade".

Denna bestämning iakttogs, och än i denna dag hänga i koret i Ryds kyrka de två förstnämnda fanorna af svart brokad, målade med metallfärger. Den ena af dem, friherreskapets standar, ses å ofvanstående afbildning. Dess inskrift lyder: „Petrus Brahe Frijherre till Caiana".

27

52. Sorgfana, buren vid Per Brahes likbegängelse.418

Ålderdomens dagar.

En närmare beskrifning af Per Brahes likkista kanna vi lämna. Den förvaras i gamla Brahegrafven framför altaret, och denna graf tillmurades 1699, efter det att Nils Brahes son grefve Abraham låtit tillbygga Ryds kyrka och anlägga ett nytt grafkor bakom altaret. Likpredikan, som hölls den 10 december, tyckes, egendomligt nog, ej hafva blifvit tryckt; åtminstone äger Kongl, biblioteket

i Stockholm ej något exemplar däraf.

Uppe pa hvalfvet öfver familj egraf ven i Visingsö kyrka finnes Per Brahes och hans första gemåls grafmonument. , Det består af grefvens och grefvinnans i alabaster huggna statyer med latinska inskrifter, upptagande titlar och namn, samt mellan de båda figurerna vapensköldar och ett krucifix (se bild 53). Vi antogo först, att det var Nils Brahe, som låtit utföra bildstoderna, men emedan Per Brahes dödsår saknas, är det sannolikt, att grefven själf redan under sin lifstid reste monumentet.

Vår skildring af Per Brahes lefnadsöden är härmed slut. Vi hafva följt honom från vaggan till grafven, sett hans förtjänster och fel framträda i ord och handling och gjort bekantskap, icke med en stor statsman, utan med

53. Grafmonumentet i Visingsö kyrka.Eftermälet!.

419

en hederlig, arbetsam och principfast man, en god familjefader och en välvillig husbonde.

Med afseende å arten och mängden af sina upplef-velser intager drotsen ett enastående rum. Född under Karl IX:s oroliga tid, började han sin offentliga verksamhet under Gustaf II Adolfs ärorika dagar, öfverlefde Kristinas skenbart lysande och Karl X Gustafs krigiska tid, och efter att för andra gången hafva intagit en framstående plats i en förmyndarstyrelse lade han sitt hufvud till ro, först då ett nytt märkligt tidsskede i Sveriges historia höll på att bryta in. Tre regenter hade drotsen krönt, ocb i tre krig mot Danmark hade han tagit del!

Per Brahe, boren aristokrat, kyrklig som en präst, praktisk som en borgare och ekonomisk som en gammaldags storbonde, hade glädjen att upplefva den svenska högadelns uppblomstring, men äfven sorgen att se dess fall. Knappast hade han slutit sina ögon till, förrän allt det han träget uppbyggt störtade samman, och hvad han idogt sparat förskingrades. Men ett mäktade den allsvåldiga reduktionen ej: den förmådde ej utplåna minnet af hvad grefve Per verkade gagneligt för Finland; öfver det arbetet hvilade dock välsignelse.

Då Per Brahe dött, vardt det brorsonen grefve Xils Brahes lott att ej blott afträda från det nyss ärfda grefskapet och friherre-skapet, utan ock att stå till svars inför reduktionskommissionen och godtgöra de verkliga och

fingerade förluster, som genom honom själf, farbrodern grefve Per och svärfadern Karl Gustaf Wrangel tillskyndats kronan. Se här några summor I I ersättning för de förluster riket lidit genom bortdonerade gods ådömdes Nils Brahe 59,000, Per Brahes sterbhus 06,000 och Wrangels 144,000 daler silfvermynt. Men detta var ingalunda allt, som kräfdes; för de onödiga befunna utgifter, hvilka under förmyndarstyrelsen påförts statsbudgeten, drabbades aflidne riksdrotsen af 86,000 dalers böter. För att icke mista all sin egendom, utan gå fri för alla vidare kraf ingick Kils Brahe med kronan en förlikning, i det att han för sin egen och farbroderns räkning utfäste sig att betala 431,000 och för sin svärfader 256,000 daler smt. Men några år senare framställdes nya ersättningskraf, och »följden blef, att Kils Brahe 1098 begärde, att sterbhuset efter Per Brahe mätte — få göra cession» (Fryxell).XVI.

Per Brahes minne i bild och ord.

Så vidt man kan döma af skulpturer och porträtt, var Per Brahe en reslig, något korpulent man med välbildade anletsdrag, blå ögon samt ljusa mustascher ocli dito pipskägg. Det äldsta kända och med all sannolikhet första porträttet af honom är det å sidan 40 reproducerade. Vår tidigare uppgift, att det blifvit måladt år 1618. rätta vi, efter införskaffandet af ytterligare utredning, till àr 1619, och eftersom den unge grefven vid denna tidpunkt uppehöll sig i Giessen, är bilden af tyskt ursprung och att sluta af utförandet icke ett alster af någon framstående konstnär.

I hvilken ordningsföljd de senare porträtten af Per Brahe tillkommit, är omöjligt att säga. Vi påminna till först om en synnerligen fint utförd miniatyrbild, infattad i oval ram i altarprydnaden i Visingsö kyrka. Grefven, som tyckes vara omkring 40 år, är iförd den vanliga dräkten från Gustaf II Adolfs tid; håret är högblondt och ansiktsfärgen frisk. Det utan gensägelse förnämsta porträttet är likväl det (se reproduktionen i början af boken), som ingår i Skoklostergalleriet; det framställer drotsen i rustning med gult kyller, nedviken krage samt värja i rödt gehäng. Välvilja och intelligens framlysa ur de skickligt tecknade dragen. En inskription å ramen upplyser, att taflan är målad af någon mästare, tillhörande van Dycks skola. Sammanställes denna uppgift med den, att en replik af porträttet, förvarad i Smålands nationshus421

i Uppsala, är utförd af den holländska konstnären David Beck, en lärjunge af van Dyck, blir det möjligt att något så när tillförlitligt ånge tiden för dublett-porträttens tillkomst. Beck vistades nämligen i Stockholm 1647—1651 såsom drottning Kristinas konterfejare och utförde sannolikt riksdrotsens bild före dennes afresa till Finland 1648. Af det Beckska konterfejet togos flera kopior 1). En sådan finnes upphängd i svenska riddarhuset och anger ären, då Brahe fungerade som landtmarskalk. I anletsdragens uttrycksfullhet står den efter originalet. Dess plats i riddar-ståndets sessionssal gaf förmodligen konstnären anledning att i en mindre viktig detalj göra en ändring, i det att grefvens plymförsedda, i skuggan stående hjälm ersatts med en uppslagen stor hjälm, placerad i förgrunden.

En annan kopia af Skoklosterporträttet äger universitetet i Helsingfors; den är målad af C. W. Nordgren och skänktes 1846 till universitetet af grefve Magnus Brahe, en ättling i 6:te led af Per Brahes broder grefve Nils. Denna tafla2) finnes f. n. upphängd i det akademiska 'konsistoriets plenisal mellan marmorbysterna af drottning Kristina och kejsar Alexander I.

[Nedanför taflan står på en konstnärligt utförd piedestal det förgyllda silfverskrin, som innesluter Åbo akademis fundationsbref i original.]

') I det akademiska konsistoriets i Åbo protokoll för den 27 joni 1660 läses: »Mar Thuronius lofvade påminna hans Grefl. N:de Acad. Cancellarius, att Hans G. N:de öfveraänder sitt konterfej hit till Consist. Acad.»

l) § 7 i konsistoriets protokoll för den 4 november 1846 lyder: »Rektor anmälde, att sedan framlidne exc., riksmarskalken grefve Magnus Brahe i lifstiden gifvit det löfte att till åminnelse af universitetets sekelfest 1840 till Alexanders universitetet förära ett porträtt af dess förste kansler, riksrådet och generalguvernören öfver Finland, grefve Per Brahe d. y., så hade detta löfte nu gått i fullbordan, i det nämligen aflidne excellensen Brahes broder nyligen genom generalkonsul Lavonius låtit hit öfversända ett utmärkt vackert porträtt af Per Brahe,

måladt af van Dyck, kopieradt af C. W. Nordgren 1846, hvilken underrättelse C:m med synnerlig fägnad emottog.»124 Per Brahes minne i bild och ord.

En tredje efterbildning förvaras å godset Lemsjö-holm, och efter denna tafla har en kopia, målad af Alma Engblom, anskaffats till historiska museet i Åbo. Äfven svenska lyceet i Vasa äger ett Braheporträtt.

Den bild, som utfördes af David Beck, har vidare tjänat som förebild för det af Jeremias Falck särdeles fint utförda kopparsticket (se sid. 89), hvilket intagits med 15 andra kopparstick i J. Örnevinges bok (se sid. 1). Denne skicklige gravör var anställd i Kristinas tjänst och vistades i Stockholm åren 1651—1655.

Kopparsticket i Pufendorfs arbete (se sid. 232) ger oss en föreställning om drotsens utseende på 1650-talet: det är signeradt med orden „D. Klööker pinxt — — Grig-non sculp".

De porträtt grefvens egen konterfejare, Johan Werner, — han avancerade 1675 till politie- och byggnadsborgmästare i Grenna — utförde voro säkerligen mång», ehuru föga remarkabla; de dugde dock att hänga upp bland strögodsens tafvelsamlingar och i landskyrkor. Vi lämna dock osagdt, om de skrala bilderna i Kristina kyrka (se sid. 319) voro alster af Werners konst. Säkert är, att Braheättens medlemmar ofta blefvo reproducerade i färg. Den 17 januari 1642 underrättade Per Brahe sin syster Kristina, att de af henne beställda kopiorna af släktens porträtt i Visingsborg, hvilka sistnämnda grefven ansåg „tämligen väl affattade", icke under vintern kunde utföres, emedan de då icke torkade. »Eljest äro ämbetsmännen vid det handtverket sådana, som gärna säga osant*, utbrister grefven, och sanningen af påståendet torde sekler hafva bekräftat!

Vi öfvergå härmed till att beskrifva de minnespenningar Per Brahe till sin ära lät prägla.

I. Den äldsta medaljen, graverad omkring 1645 af Seb. Datler, framställer grefven i kyller med axelgehäng och spetskrage. Porträttet, som något påminner om grefve Nils (se sid. 55), ger en föreställning om Per Brahes utseende vid den tid han vistades i Finland. Inskrift:Medaljer. 423

PETKUS BRAHE COM: IN WISSINGSBORG. — REG: SUE: SEN: ET DROTZETUS LEG: WESM: MONT: ET DALEC.

54. Medaljen från 1640-talet.

II. Bröstbild i profil, harnesk och mantelveck, graverad 1664 af Johan Rethe. Inskrift: PETRUS. BRAHE. R. S. DROTZET. COMES. IN. WYSINGSBOURG L. B. IN CAIANA NAT g Ao 16.64. — WERUM DECUS IN

55. Medaljen af 4r 1664.

WIRTUTE POSTUM. Detta uttryck af Cicero, „Den sanna prydnaden ligger i dygden", omger det vackert utförda Brahevapnet, prydt af tvenne hjälmar.124 Per Brahes minne i bild och ord.

III. Bröstbild, gjuten efter II. Inskrift: PETB: BRAHE. CO:MES. IN. WIS:SINGSBOURG. -:1.6.6.5:

56. Medaljen af Sr 1665.

IV. Samma bröstbild som IH, uthuggen efter bildens konturer. På framsidan inskriften P B C (Petrus Brale Comes). I universitetets i Helsingfors myntkabinett förvaras ett exemplar af denna medalj (i silfver) med vidflsi silfverked, och sägnen förmäler, att Per Brahe skulle hafva skänkt denna halsprydnad åt den bonde, som anlade den första gården i Kajana'). „Det var brukligt att gifo sina anhöriga och klienter sådana små favörer att häng» på bröstet". (Berch).

V. Bröstbild med mantelveck, graverad af J. G. Breuer. Antagligen från 1660-talets slut. Inskrift pa utsidan: PETRUS BRAHE. R. S. DROTZETUS. På frånsidan ses en romersk krigare2), som med en stång välter

*) Uppgiften hämtad ur Wilhelm Lagi uppsats i festskrift» • Per Brahes minne 1680-1880».

') I Nordisk tidskrift II, 1903, fäller Oscar Levertin följande stränga dom om medaljen i fråga: «En antik krigare, tecknad af ao skolpojke i margen till Livius», och om medaljen II af Retbe enfüg» konstnärlig minnespenning».Medaljer.

en kubformad sten. Omskriften CUBUM UTCUNQUE VOLYAS STAT. (Huru än du vänder tärningen, blir

57. Medaljen graverad af J. G. Breuer.

han stående). Orden syfta på jämnmodet och harmonin i Per Brahes karaktär.

VI. Bröstbild i harnesk med veck af rådsmanteln, graverad af C. Enhörning och slagen 1809 af Svenska akademin. Åtsidans inskrift: PETBUS BRAHE COMES R. S. DROTZETUS. - Frånsidan: INTEMERATA FIDES SERIESQUE IMMENSA LABORUM. (Osviklig trohet

58. Medaljen graverad af C. Enhörning.

och mödor utan tal, citat efter Ovidius). Undertill läsas orden: „Summis honoribus digne perfunctus obiit MDCLXXX". (Efter att hafva beklädt de högsta äre-124 Per Brahes minne i bild och ord.

ställen afled han 1680). Exemplar af denna medalj utdelades högtidsdagen den 20 december 1809 åt akademins ledamöter, Sveriges ministrar, några utlänningar samt medlemmar af Braheätten.

I detta sammanhang må nämnas, att det sigill Per Brahe vanligen använde var 21 mm i genomskärning och bar grefvevapnet, omgifvet af orden „Petrus Brahe Com. i. V". Det större sigillet (32 mm) hade i det närmaste samma utseende. Ett aftryck af detta ses under grefvens testamente.

Vi öfvergå härmed till att i största korthet referera ett par omdömen om Per Brahes person och lifsgärning samt till att omnämna några af de tryckta arbeten, i hvilka det står att läsa om grefvens öden.

Drottning Kristina kände sin f. d. förmyndare väl; det är därför med ett visst intresse man tar del af hvad drottningen om honom år 1681 nedskref i sina memoarer. •

„ Grefve Brahe, den förste adelsmannen i Sverige, den främste grefven och senatorn, härstammade från en gammal och berömd ätt, nära besläktad med vår egen. Han var mycket duglig i sitt kall. Han hade många framstående egenskaper, som gjorde honom angenäm för alla, om man undantager hans girighet och en smula egennytta, för hvilket man beskyllt honom. Han var för öfrigt en mycket hederlig man. Han var icke utan kunskaper; var ock ganska skicklig uti ridderliga idrotter och underhållande i sin konversation; personligen mycket tapper. Han hade äran af att tillhöra två förmyndarregeringar och att uppfostra tvenne regenter, såväl mig som den nuvarande konungen. Det, som är sällsynt och mycket ovanligt och som tyckes mig värdt att lägga märke till, är, att, då ban för ett år sedan vid hög ålder dog, var han ännu kraftfull".

Dessa ord bestyrka vår uppfattning om att Per Brahe intill sina sista dagar bibehöll sin själs spänstighet; författaren i „Svenskt biografiskt lexikon" (1876) far såledesEftermälet!. 427

vilse, då grefven där, från midten af år 1680, omtalas så-som den till „ett barn vordne gubben».

Aret efter det drottning Kristina nedskref sitt träffande omdöme om Per Brahe, höll studiosus Sven Wetter den 7 maj 1682 vid akademin i Åbo ett fägnetal öfver sin födelsebygd Visingsö. Han uppehöll sig därvid länge vid Per Brahe och prisade i starka uttøyck grefvens goda förhållande till allmogen. „Brahes långa regering — yttrade han — utmärktes genom den största mildhet, fromhet, klokhet, rättvisa och lycka" ').

På 1730-talet skref en icke namngifven svensk författare: „ Grefve Per Brahe hade goda kunskaper, skref väl och var de lärdes stöd, i synnerhet för den svenska historien; varande en gammaldags ärlig svensk med ett redigt hufvud".

Då 100 år förflutit efter Åbo akademis fundation, firades i Aurastaden en fest, och vid denna uppläste filosofie adjunkten Carl Fredrik Mennander ett långt tal på alexandriner. „För detta lärdomshus var Brahen första drotten", sjunger skalden, men oväntadt nog ger han sig icke in på att utlägga grefvens förtjänster. Det var kung Fredriks och hans gemåls namn och dygder, som tecknades med fetstil!

I tredje delen af „Det svenska biblioteket 1759" införde C. C. Gjörwell, sid. 6—24, en af A. A. v. Stiernman

författad biografi öfver Per Brahe; uppsatsen, som stöder sig på flera angifna källor, berör helt flyktigt grefvens lefnadsöden efter Karl X Gustafs död. Författaren, som

') Redan under Per Brahes lefnad hade den vördnad och tillgifvenhet akademistaten i Åbo kände för sin kansler gifvit sig uttryck i tal vid universitetsfesterna. Sålunda hade exempelvis professor Samuel Gyldenstolpe 1671 hållit ett sermo panegyricus, i hvilket han vid en teckning af Braheättens frejdade medlemmar ej försummade att draga fram paralleller ur sin historiska vältalighets rustkammare. Vi åtnöja oss med att nämna, att Per Brahes egenskaper ställas vid sidan af Alexander den stores tapperhet, Vespasiani storsinthet, 8cipio Africani måttlighet, Epaminondas' sanningskärlek och Aristides' lättvisa.428

yttrar, att drotsen 1680 afled, „hvit af gra hår och den gamla svenska redlighet", ger honom stort erkännande såväl för hans dygder som för hans gärningar.

År 1768 utgaf Aug. Ludvig Schlözer i Leipzig „Schwe-dische Biographie", och däri ingår en 9 blad omfattande lefnadsteckning öfver Per Brahe. Den stöder sig på Tankeboken, diverse akademiska disputationer samt »ryckta historiska dokument från 1600-talets midt.

Mer än dubbelt vidlyftigare än denna biografi rar den lefnadsteckning öfver Per Brahe, som kansliradet Carl Reinh. Berch intog i sitt stora arbete „Namnkunniga svenska herrars och fruars skåde-penningar", Stockholm 1777. Den 20 foliosidor upptagande skildringen är märklig bland annat därigenom, att författaren kraftigt understryker den schism, som omkring 1637 skulle hafva rådt emellan Axel Oxenstierna och Per Brahe. Det är Berchs uppfattning, som senare gått igen i många andra böcker.

Samma år Per Brahes f. d. förvaltningsområde, Finland, för alltid afsöndrades från rikshufvuddelen fann äfven Svenska akademin för godt att behedra grefvens minne genom präglandet af en medalj och publicerandet af en kort lefnadsteckning. Författaren till denna, akademiledamoten biskop Karl Gustaf Nordin, som den 20 december 1809 föredrog sitt opus, prisade kraftigt Brahes dygder, hans upplysta förstånd, upphöjda tänkesätt „och hans karaktär, hvars mest framträdande egenskaper voro mildhet och vänlighet". Teckningen är för öfrigt hallen i allmänna drag, beroende därpå, att Nordin icke användt manuskriptsamlingarnas material, utan nöjt sig med att kläda uppgifter, hämtade från äldre tryckta skrifter, i en sirlig akademisk form. Yid bedömandet af Karl XLs förmyndare sökte biskopen dock framföra egna åaikter. Han säger, att dessa svårligen hade kunnat genomföra redaktionen, som var „en sträf och motbjudande sak", ty den hade ju i så fall drabbat rådets egna medlemmar, och därmed hade enigheten inom rådet satts på spel. För betydelsen af Per Brahes epokgörande verksamhet i Finland429

har författaren en riktig blick; ban framhåller, att hvarje dag af grefvens vistelse här betecknade ett framsteg och att allt hvad han uträttade skänkte hans namn en oförgätlig ära ').

Af i Sverige under 19:de seklet utgifna arbeten, hvilka beröra Per Brahe, nämna vi, med förbigående af biografiska lexika och läroböcker, „Berättelser ur svenska historien" af Anders Fryxell, F. F. Carlsons bekanta verk om konungarna af det pfalziska huset samt Ellen Fries' ^Teckningar ur svenska adelns familjelif", hvilket sistnämnda arbete lämnar särdeles intressanta uppgifter. Notiser om Braheska skolan på Visingsö stå att hämta ur Joh. Nyqvists i Jönköping 1881 utgifna häfte „Till P. Brahe den yngres minne", och i sin stora bok om Visingsö (1885) har Vilh. Berg framlagt ett betydande historiskt material.

I Finland bevisades Per Brahes minne tillbörlig heder vid akademins andra sekularfest ar 1840. Professor J. Groot yttrade då bl. a., att finnarne gifvit grefven det ärofulla namnet Landets fader och att „många Per Brahes handlingar bevisa, att han i bildning och tänkesätt stod högt öfver sin samtid".

Några år efter jubelfesten upptog K. K. Tigerstedt sitt arbete med att insamla material till Per Brahes historia, och till hvilket resultat detta ledde, framgår af de af oss i början af denna bok uppräknade källskrifterna.

Professor Tigerstedt var Abo-bo, och med starka band var sedan gammalt minnet af Per Brahe knutet vid denna ort. Det var därför en gifven sak, att förr eller senare den tanke skulle uttalas och förverkligas, att man i Aurastaden borde resa grefvens staty. Lektor Gustaf Cygnæus2) uppger, att det torde hafva varit bokhandlaren

') I Svenska akademins handlingar för år 1827 ingår en af F. M. Franzén författad uppsats, »Minne af fältüfversten grefve Nils Brahe».

') 1 Åbo tidning för den 7:de och 9:de augusti 1902 har samme, om Åbo stads historiska minnen nitälskande man infört tvenne intressanta resebref «Från Visingsö».124 Per Brahes minne i bild och ord.

J. W. Lillja, som i den af honom redigerade tidningen .Al-underrättelser" år 1860 till först framkastade förslag?. Tre år senare yrkade professor Fredrik Cygnæus i ei akademisk festskrift, att i Finland en minnesvård skalk resas „åt den främste räddaren af vår civilisation", fr dröjde emellertid ända till den 7 maj 1877, innan ett at tal medborgare sammanträdde för att utse en bestrid* åt hvilken det gafs i uppdrag att insamla penningmede

till en „Brahestodu i Al>. Genom folkfester, soarrø och kringsända listor rnsau lades så betydande belopp att man i januari 1884kuni träffa definitivt aftal nw bildhuggaren Walter Be?' berg, som åtog sig att ßr 40,000 mark leverera en > fot hög staty af grefrec. Färdigblifven göts den i P»-ris och aftäcktes högtidliga den 29 maj 1888 på torg* utanför domkyrkan. Konstnären hade framställt greto Per såsom en man i sin» bästa år (grefven var ju & år vid tiden för akademins inrättande), törhända dock något för magerlagd. Hans högra hand, tryckt mot bröstet, omsluter en pergamentsrulle (föreställande akademins fundationsbref) med nedhängande sigill. Dräkten är en efterbildning af den under Karl X Gustafs tid brukliga. Figuren uppbäres af en ljusröd granitsockel, à hV!ß framsida läses:

Per Brahe

59. Brahestatyn i Åbo, modellerad af Valter Rumberg.

„Jach war med landett och landett med mig vääl tillfreds".•Per Brahes minne». 431

En kopia af Brahestoden i Åbo, utförd i mindre skala, blef den 12 september 1888 aftäckt i Brahestad.

Till firandet af 200-års minnet af Per Brahes dödsdag den 12 september 1680 utgaf „Brahestads komitén" en prydlig publikation med intressanta bidrag af Ernst Rönnbäck, K. K. Tigerstedt, Wilhelm Lagus, Elias Lönnrot, Z. Topelius, L. Mechelin, Rob. Lagerborg, A. E.Nordenskiöld, C. G. Estlander, Hugo Gyldén, Rob. Castrén m. fi.

I festskriftens titelvignett ingår en teckning efter den bröstbild af Per Brahe, som bildhuggaren Johan Erland Stenberg 1876 utförde på beställning af Fredrik Cygnæus.

Ur Topelii dikt „Ett minnesblad" taga vi oss friheten att aftrycka trenne strofer:

„Då stod den store Gustafs själ i Brahe upp till Finlands väl. Han kom till ödemarker, han kom till vildar, våld och strid, men landet fick sin Frodefrid, och folket fick sin „grefvetid".

Ljus! Mera ljus! Det var hans ord: Låt dagas öfver Finlands jord, förtrösta på dess framtid! Låt yxan rödja, hammarn slå och seglet svälla, plogen så: till allt behöfdes ljus ändå!

Det var Per Brahe. Oförskräckt har Oxenstierna facklan räckt, Rothovius den signat, och rundtomkring i väntan satt ett folk, som älskar ljusets skatt, och så vardt ljus i Finlands natt."432

Detta är nu det väsentligaste af hvad som under trenne sekler gjorts för bevarandet af Per Brahes minne i bild och ord. Med intresse emotser man den tidpunkt, då Finlands främste målare, Albert Edelfelt, skall gå att infria sitt löfte att för universitetets aula i Helsingfors utföra den monumentala bild det akademiska konsistoriet af honom beställt. Såsom ämne för sin tafla har artisten valt en scen från akademins invigningsfest den 15 juli 1640.BILAGOR

28^ biblioteket på Rydboholm förvaras ett pergamentsband in folio, innehållande prydligt utförda afskrifter af trenne dokument, hvilka hänföra sig till Braheättens historia. Det kortaste af dessa är ett på tyska affattadt „ äktenskapskontrakt" emellan gref Erik Brahe och prinsessan Elisabet af Braunschweig; därefter följer en summarisk redogörelse för den grefliga Braheättens län och gods. Till omfånget flerfaldt längre än dessa är uppsatsen om släktens medlemmar och deras viktigare öden. Den börjar med år 1190 och fortgår till och med

1664. Hvem dess författare är, känna vi ej, men vi hålla före, att det var en Per Brahe närastående person, som på grefvens uppmaning sammanskref denna familjekrönika. En af författarens hufvudkällor utgjorde tydligen manuskriptet till grefve Pers Tänkebok, hvars framställning på många ställen följes ord för ord. Uteslutningar i somliga punkter hafva ersatts med tillägg i andra, och att märka är, att familjekrönikan fortsättes tio år utöfver 1654, då annota-tionerna i Tänkeboken afstanna.

Emedan början af krönikan icke, såsom det uppgifves, stöder sig på historiska dokument, utan på sägner och gissningar rörande föregifna ättemedlemmar, återgifva vi den ej i tryck, utan låta framställningen vidtaga med händelserna år 1592. Ändringarna af originalet inskränka sig till att alla nomina propria återgifvits med stora begynnelsebokstäfver och att interpunktionen moderniserats.Om Braherna.

Uttàgh aff Archivi acter om Brahe Ätten 1190—1664.

Anno 159a.

Effter k. Johans dödh sände k. Sigismundus G. Gust&ff Brahe sampt Secret. Peer Brask uppå Hertigh Carls in sten-dige begiäran till Swerige, ther Greffwen, uppå konungens vägnar, i Nvköpingz Herredag medh et prydeligit ta&l vthförde konungens benägenheet emoth sitt fäderneslandh och arffwelige Rijke, sampt at han, till at taga des Orona, worde innan en kort tijdh här ankommande. Thesemellan them, såsom fullmyn-dige legater, å konungens vägnar vara anbefallat at giöra Stenderne samptel. försäkringh om konungens bekräfftande i allés theras i gemeen, och hvar och ens i synnerheet, privilegier och frijheter, och at han alla recesser och stadgar Rijk-zens bästa angående, synnerligen hvad som uthi Calmar widh hans afreesande till Pohlenske Gronan och elliest i hans faders sidsta tijdh förnembligast religionen angående, sampt ther medh och thet Ubsala Consilinm, hwilcket för hans ankomst igenom Hertigh Carls tillskyndande stadgat war, obrotzligen varde hållande.

Anno 1594.

Drotningh Chatarina var G. Abraham Brahes, grefve Pärs yngste Sohns, giäst på Ridboholm ifrå den andra Martij till den andra Julij, tå hon reste thädan effter afftonmåltijdh och bleff dagen ther effter Yndfängen af Sigismundi och hans drotningh; hon war och så siuk på Ridboholm, men bleff straxt effter fö dagar bethre.

Thes emellan, emedan hon ther wistades, war lijkwäl Grefve Abraham åthskillige reesor i Stockholm för the wichtige Rijkzens ärender, som tå i Sigismundi närvara forhänder hälles; han blef theslijkest af Drotningh Chatarina föräradh medh et klöfver bladh af guldh och ädla steenar.

Tft konungen hade then 14 Julij gåth till skiepz effter middagen emellan klockan 4 och 5, bleff Grefve Erick Brahe487

sath till Ståthållare på Ötockholms Slåth. Effter thet inrå-dande, som then Pohlniske Herren Levinus Bylonius gaf konungen allaredan för kröningen, i deth at tå konungen ville handla för mycket strängt med Stenderne vthi religions saakerne, i synnerheet wräkandea plath den föreningh, som hertigh Carl hadhe slutat med Stenderne i Ubsala för hans ankomst, for-merkte Levinus, then ther war en slug herre, hurudan oreda ther på sökia skulle, emedan Stenderne enhelleligen och hefftigt stodo på sitt och höllo sigh altijdh till hertigen, hvilken, ehuru han widh then tijden tämmeligen hölt inne medh sigh, läth lijckwähl under K. Johan allaredan förmärkia hwad han hadhe i meningh, synnerligen om religionen. Skattade altså ikke for-säkrat vthlåta sigh i någon värckeligh handell af vapn medh them, ther konungen tå i Upsala stadder war och befan sigh iu för swagh i macht emoth wederparterne; konungen skulle förthenskuldh bruka fogh och sökia till thet mästa at inrätta sine blodz och religions förwanter i the högha Rijkzens Embeter, ther han theslijkest nämbde tå Grefwe Erich till Ståthållare förwaltningen på Stockholms Sl&th.

På skieppen, ther konungen besöktes af någre ut haf Herrarne, förordnade han G. Gustaf Brahe, then yngre brödren, at wara medh i bestellningen af Ståthålleriet iempte Grefwe Erich.

Anno 1595.

Emedan Hertigh Carl sathe sigh medh någre af Rijkzens Rådh hefftigt emoth G. Erich, och han war tå therföre

Uthdra-gen till Konungen, blef han lijkwähl uthi Söderkiöpingz Her-redagh, hwilken Hertigh Carl förskref, tillijka med H:r Erich öyldenstierna, Lindorm och Knuthz Bönder och någre andre herrar i hughkommen, i deth honom gafz frijheet at komma in i Rijket till sith arf och för sigh behålla then Pàwiske låhran, hwilcket icke mången blef efterlåthit, uthan skulle the straxt förändra religionen, ther the wille åthniuta sin egendomb och blifva ledna i Rijket.

Tå Wadstena Clöster förstördes, drogo Nunnorna ger&det och hwad the hadhe, som något war af wärde uthi Clöstret, hemligen undan till Wijsingzborgh, thet Grefwe Erich widh then thijd ägde. Men emedan Hertigen läth trängia för mycket hårdt uppå them, hwart the ther medh hade taghit wägen, sade tå ändteligen abdissan fritt uth, hwarest thet war, hwar uppå Hertigen befalte straxt at hämpta thet alt t hädan.

Anno 1596.

Ehnär som Hertigh Carl någhot hårdare begynte handla emot k. Sighismundum medh Stendernes sammankallande till438

Herredagar och elliest i et och annat, försände tå k. Sigismundus G. Erich, H:r Arffwedh Göstafson Steenbock och Lindorm Bonde, tillijka medh Fohlniske Herrarne Stanizkus Dzialinchi, Stanizlaus Czijchovi och Nicolaus Saphica, till Hertigen som Kongel. legater til at råda och förmana Hertigen till fogeligare förehållande emoth konungen, hwilcken legation wärf-wade och så hoos samptel. Rådet. Straxt effter deth de woro ankomne, effter som Flemmingens och Axell Kurkz wäsende widh dhen tijden mehra och mehra tilltogh i Finlandh, brukade tå Hertigen G. Erich och H:r Arffwedh Göstafson ther hän »t förmana them, thet the måtte läggia nedh wapnen och stelk sigh enige medh the andre Stenderne, hwilcket the dock icke achtade. Jmedler tijdh försende Hertigen och Rijkzens Rådh G. Ahraham Brahe medh H:r Swante Bielke till Pohlniske legaterne at enskylla drögzmåhlet med theras audiens.

Tå the wore komne tillbaka ifrån Finlandh, aflades le-gationswerfningen å konungens vägnar hoos Fursten, och air the Pohlniske Herrarne then förste dagen medh hårdt taal förhöllo fursten the olycksalige effterdömmen af Hollendske. Spanske och Frantzöske Uproren, förmenandes honom at skicka sigh annorlunda sin konungh tillhanda (hwilcket skedde på latinskt taal), swarade Hertigen inthet, uthan thet han föll them några reesor i taalet och sade: Quid ergo Commerui?

Men andre dagen, tå G. Erich medh the Swenska af legationen framtredde, emedan thet werfwandet war strängt, blefwo the medh hårda ord undfägnade af Hertigen, och förilip tå en hefftigh ordeträta.

Ther effter fohr legationen tillbaka till Pohlen, men G. Erich reste Greffweskapet Wijsingzborgh och blef effter then daghen till en tijdh alt stadigt qwar i.Swerige; H:r Arffwed Göstafson Steenbock i lijka måtto giorde.'

Under denna tijdh, tå Rijkz vice Cantzleren H:r. Erich Sparre hade warit hoos G. Abraham Brahe på Ridboholm, folg-des the till Stockholm, effter Hertigens befordringh at Inventera uthi Cronans Gantzellij.

Anno 1598.

J Septembris månadh, sedan Stångebroo. slagh war förlupit, sände Hertigen Gref Axel och G. Mauritz Leijonhufwoder medh G. Magnus Brahe till k. Sigismundum om fred» Con-tracten, hwilcket och så den 28 Septembris kom till sluth; och skiötz upå begge sijdhor frögde skfith; war och så theslijkest Hertigen dagen ther effter Konungens giäst och fick sigh maat medh honom.

Efter dhet konungen så hastigt drogh af Rijket, årnade439

Hertigen i Decembris m&nadt försända G. Abraham Brahe på legation till honom till Fobien, hwar om Hertigen lät och så säga Grefven an igienom H:r Erich Tureson Bielke.

Anno 159g.

J Januari) månadt berammades af Hertigen en Hprredagh i Jonekiöpingh, ther som förhandlades om Rijkzens tillståndh, konungens forehållande emot. sith arffrijke, om Herrarne, som höllo medh konungen, oehhurulunde alt

sådant kunde rettas. Så blef medh annat beslutit, at Calmare stadh (then Uladislaus Bechius, en Fohlnisk Höfwitzman, och H;r Johan Sparre medh 150 Pålackar effter Konungens förordning, tå han först kom in medh armeen, innehade honom tillhanda), såframpt the icke godhwilleligen hafwa sigh, medh wåld skulle antastas. Så blef i ty på vänlighe ord thijt försend Greff Erich Brahe at förmana them till beqwemmande effter Hertigens och Sten-dernes willia; hwilcket, tå the Uthstogho, föll Hertigen, som straxt följde effter medh alt Ridderskapet ifrån Jonekiöpingh, den 1 Martij om midnatztijdh till staden och wunno them öfwer. Ther H:r Johan Sparre tå linthe sielf till wersta, at han sin sw&gers G. Erichz Båd och förmaningh icke följdt hadhe.

Efftersom Kongh Sigismundus hade ingått förlijkningh medh Konungen i Danmarck om någre af the pnncter, som alt sedermehra Kongh Gustaf then 1 tijdh bade warit Swenske och Danske kronan emellan stridige, som i synnerheet war om thet Uhrgamble. Swenske Rijkzwapnet tree Croner, hwilcket han effter läth kongen i Danmarck till begges thoras lijfztijdh, obehidrat at föra och bruka. Thet ther war Swenske Cronan högeligen för fördehlachtigt, i thet the danske stämplade mehra och mehra göra sigh en hefde rättigheet therå. Så förthen-skuldh wille Hertigh Carl, såsom Rijkzens förståndare i Konungens fr&nvaru, men besyimerligen af then frijare tygel han fick i Regementet, tå konungen så oförseendes effter Stångebroo slagh fohr af Rijket, icke hålla slijk præiudicerligh föreningh gill och godh; anbefalthe altså deth ährandet G. Abraham Brahe, at han medh Jöran Errchson och Michel Oluffson Secreterare!! skulle dragha therhän och iëmpte-en beråttelse öm thet, som konungen och Hertigen emellan för Rijkzens bästa och säker-heet defensive var förelupit, thésslijkest wärfwa om hwad som medh Sigismundo af danske kongh Fredrich war förhandlat. Och tå Hertigen sielf hadhe steget till skips och gå åthFinlandh, lefwererades Grefwen dagen ther effter igenom Secreterare» hans fullmvndige Instruktion, hwilcket alt skiedde i Augusti mànadb.

Den 30 Septembris drogh Grefwen medh benembde Jöran440

Erickson och Michel Oluffson ifrån Nylösa, ledsagadt af Anders Linnardtson Ståthållaren (som war Linnardt Torstensons, Feldt-marskalckens, Farbroder, hvilken också blef slagen widh Kerck-faolm) och någre af adell, och fohr så igienom Wommedaal, Kläppeby, Allgewalla sohn i Hallandh och så fort pä andre sijdhan Warbergh, Falkenbergh, Halmstadh (ther han fördrögdes i twå nätter), så till Laholm, Engelholm, Helaingborgh, Hel-singöör, warandes och så ther i twå nätter, och lände ändteligen till Kiöpenhampn, ther han fan för sigh Samuel Laaki, kongens i Pohlen Sendebudh. Daghen näst effter GreöVen war ankommen, blef han medh sith föllie af konungen frijhållen och tienth af konungens Hoffsituare. Den 14 Oktrobis blef han på Slåthet medh Marskalcken och månge af adell upfordb till audiens och bleff Konungens gi&st.

Och dagen ther effter sände konungen twå af R&det till Grefwen, som wore H:r Jöran Frijss och H:r Christiern Holck, at the om ärenderne förhandla skulle.

Den 18 Octobris komo the samme af r&det och öfwerant-wardade Grefwen ett fullkombligit afskiedh. Och fohr han altså samma dagh till Helsingöör igien medh sith follie, dragandes alt fort igienom Engelholm, Laholm, ther Grefwen skildes widh Jöran Erichson och Michel Oluff son, låtandes them fahra till Elffzborgh, och drogh sielf, af Otto Mörner ledhsa-gadt, til Ulfzbäck; kom så ändteligen den 15 Novemb. hem till Bidboholm.

När tå Hertigen then 15 Novemb. kom ifr&n Finlandh till Stockholm, reste Grefwen den 1.9 till honom at giöra relation om legationen. Wed denne tijdh wore Byske Sendebudh i Stockholm, som blefwe och s& af G. Abraham och H:r S wän te Tureson Bielke ledsagat på Slåthet til audiens twå dagar effter hwar andra.

Anno 1600.

J Julij månadh den 23 Julij wardt G. Abraham förordnat till Ståthållare öfwer heela Norlanden; och tå han första reesan hadhe giordt ther hän den 21 Augusti, drogh han andre gången medh des Grefwinna och Lille Fröken Beatha Brahe sampt heela hofwet thijt den 31 Octob.

Anno 1601.

In Junio reste G. Abraham Brahe ifrån Bidboholm till Gefle at låta uthskrifwa krigzfolck i Norlanden och theri-fr&n till Hudwickezwaldh, ther han den 18 Iunij bekom Hertigens bref (som åhret tillförande den 30 Iulij war

t&gadh till Lijflandh ifr&n Stockholm), i hwilcket Hertigen begiäradhe. at441

Grefwen skulle dragha medh samma folcket, som han hade uth-skrifwit, till Fernow.

Den 22 lulij gaf Grefwen sigh (sedan honom then andra dotteren, fröken Ebba, något tillförende war födder) p& wägen åth Lijflandh, ifrån sith hof Ridboholm, och kom till öregrund den 28 lulij.

Ben 14 Augusti Manstrade Grefwen Helsinge knechtarne uppå Gräässön och dagen ther effter Giestrijke landz knechtarne och deelte klädhe iblandh them.

Then 25 Augusti gaf Greffwen Ångermanne knechtarne kläde och taalte sedan medh alt krigzfolcket tillhoopa och lit dagen effter uthdeela klädhe ibland botneknecktarne, gick sedan till segels. Den 2 septemb. gick Grefwen till siöös och kom till d athen medh alla skiepen till Åhland, seglade så fohrt igienom finska skiären, Fiskesundh, Sippis, Githis, Dagöön förbi) till Arnöön och Norgesundh, ther något af folcket hades i huidh upå en holme, som het Sköldöen, och iagade ther.

Dagen ther effter sende Greffwen budh till Pernow at höra, hwar Hertigen war stadd (och hade hans F. N:dhe den 12 septemb. ryckt up medh heela lagret ifrån Riga). Tå budet war bortstadh, gick Greffwen tillijka till segels, men wädret gick flothen under ögonen, och måste the så wända tillbaka till sin förrige hampn igien.

Dagen ther effter fick tå Grefwen bref tillbaka af Jacob Gothborgh, at Hertigen lågh under Rijga och hadhe thet be-lägradt. Ty skyndade Grefwen sigh och achtade till Hertigen; kom altså then dagen p& en mijhl när Bunöö. Ther w&nde wädret emoth och dref flåthan tillbaka, så at the then heela nathan måste i en stoorstorm persa siöön och komo then andra dagen med stoor lijfzfahra till Fernow, dock skeppen förskingrade, och somblige fahrkostar blefwo alldeles borthe medh folck och proviant; och skref Grefwen straxt Hertigen till medh en finsk Enspennare.

Den 19 septemb. kom t& Jacob Skeel till Pernow ifrån Rijga med några Cronans skiep; och samma dagh blef Grefwen oens medh Peder Oluffson, at han icke wille gifwa sitt r&dh ther till, at the öfwer landh skulle begifwa sigh thijt the funno Hertigen. Men dagen ther effter fick Greffwen H«ctigens breff, at han skulle draga medh folcket till Lämbses.

Grefwen beseglade förthenskuldh the penningar, som han hade medh sigh, och sathe them på ölothet i Fernow och ryckte sedan den 23 Septemb. medh alt krigzfolcket, lägrandes sigh tree mijhl ifrån Pernow; men om morgonen ther efter fick Grefwen goda tijender och bref ifrån Hertigen, at han måthe wäl och at Grefwen allena skulle mötha honom tree mijhl från442

si th läger, hwilcket Grefwen och s& giorde, och kom i sitt läger igien seent om aiftonen.

Den 25 Septemb. Rychte Grefwen medh alt krigzfolcket till Fernow igien. Samma dagh kom och Hertigen sielf till Pernow.

Den 28 Septemb. Befalte t& Hertigen, at Grefwen skalle antwarda Peer Olnffson krigzfolcket och att Grefwen skalle föllia Hertigen till Pernow.

Och altså, när Hertigen hadhe rest den 3 Octob. ifrån Pernow till Refle, drogh Grefwen den 6 Octobr. effter och kom den U till Refle.

Ther badh Hertigen den 23 Octob. Grefwen, at han skalle fara öfwer till Swergie. Begaf sigh förthensknldh Grefwen den 29 Octob. ifrån Refle p& wägen åth Swergie och lågh någre dagar börfast. Den 3 Novemb. fick han omsider böör och kom ther medh i. stoor lijffzfahra uthi finske skiären: och s& fort ifrån Aspeskiär by i Pargas Sochn, öf:r deelen ock Jungfru Sundh till Bergzhampn, thädan till Hiortöö ath medh Korpoström; ther ifrån warpt han i stoor lijffzfahra på siöön: sathe sig och sedan medh båth ifrån skepet och kom till Oster-holmen; ifrån Kamblinge fohr han medh båth till Listerbv och så Målstichte länsmans gårdh, be the på Kastelholms Slåth och kom thädan till Åkrö, seglade så öfwer Åhlans haaf och kom till Wässbv läntzmans gårdh, fohr och så ther ifrån till Kareby i Össby Sochn och lände ändteligen an till Ridboholm den 18 Xovembris.

Anno 1602.

Den 18 Februarij emellan 12 och 1 om middagen föddes G. Abraham Brahes och hans grefwinnas, fra Elssa, Rijkzdrot-zens och Cantzlerens H:r Nilss Gyldenstiernas till Fugiawijk dother, theras äldste sohn, den Höghwälborne Gretwe och Herre H:r Peer Brahe denne yngre hijt till werldenne på Ridboholm och döptes den 21 Dito.

Den 3 Martij fick Grefwe Abraham badh ifr&n Hertigen, at han medh H:r Axel Rynningh, Hj Swante Bielke, Lybert Kafwer, Jöran Clason och Hans Erichson skulle wara sendebadh neder till danske gräntzen, och öfwer antwardade H:r Swante Bielke till Grefwen Instruktionen. Dagen ther effter woro the alie i Grefwens hus i Stockholm föraamblade medh både Secre-terarne Michel Olofson och Peder Nilson och rådslogho om legationen.

Den 18 Martij begaf sigh Grefwen på Wägen ifrån Stockholm till. Grentzen och fohr igienom Böle läntzmans gård, Nykiöpingh, Norkiöpingh, Törnewalla Prestegårdh, YVärstadh443

Prästegårdh, Bränna Prestegårdh och den 24 Dito till Jönekiö-ping, ther the mötlies alle åth, som wore berammade på legationen. The wore ther alle ståthållarens giäster.

Den 24 Martij drogo the ifrån Jönekiöpningh och så fort igienom gamble fougdegården Swewidb, Wernamo, Toffta, Tröthesle f, Haren och så den 31 Martij till Ulfzbäckz Prästegårdh.

Den 2 Aprilis skref Grefwen med the andre af legationen the danske till och fick seent på nathen swar igien; ther kom och eelden löös i Swensko legaternas Lägre.

Andre dagen möthes the åth medh the danske på gränt-zen och drogho så sedan i sith läger igien.

Werfningen war om 3 Croners wapn, om the trea husen i Lifflandh, som pantsathe woro till tyske krigzfolcket, them K. Fredrich löste in, om Arensborgz Slåth och lähn och någre flere puncter ifrån senaste möthet i K. Johans tijdh widh Knärödh upskutet; och endels hade stådt alt sedermera Steti-niske mötet, dock mehrendels sedan opwäxet.

Den 5 Aprilis wore the till Handels medh the danske. Och dagen ther effter hade the sith budh till them, och the danskes Secreterare war ther igien hoos them, begiärandes theras designatiøn; men the finge henne inthet..

Den 7 Aprilis giorde the ändteligit afskiedh medh the danske och skildes åth wänner.

H:r Swante Bielke drogh tå dagen ther effter sin kooss.

Gref Abraham dröghde för någon opassligheet till'den 9, och fohr så han medh th« andre till Marckarydh; thädan Grefwen reeste för uth till Trothesbroo och så igienom Toffta, Wärnemoo, Nydals kloster, Svedholmen, Swanerums läntzmans-gård och till Jönekiöpingh. Ther effter skref Greffwen- medh the andre af legationen Hertigen till; och drogh Grefwen till Gränna prästegård, therifrån till Östre Huseby läntzmans gårdh, Mycklesäther, Stegstomta, Floda prästegård ooh ändteligen den 21 Aprilis till Skelstugan, ther Hertigen tå wistades, hwarast Grefwen giorde honom berättelse öm legationen.

Den 27 Maj begyntes en Bijckzdagh i Stockholm, ther Hertigh Carl, som tå stodh Rijket fullkomligen före i konungens stadh, uthwalde sigh Bijkzens högha ämbeter och Rådh; efftersom, iblandh annat,uthi -Beslutet finnes infördh. Och äretuthtåg ther af om the herrarne, som Hertigen sielf nämbde och stendeme gillade, således i ordningh:

Drotzet Grefwe . Mauritz. Leijonhufvudh. . Marsk Grefwe Magnus Brahe. Cantzler H:r Swante Bielke.. '•.. ;

Amiral Hrr ' Axel Bynningh.444

Skattmestare H:r Sewedh Ribbingh.

Jöran Erichaon.

Erich Ribbingh.

Jöran Boije.

Matz Larson.

Arfwedh Horn.

Theslijkest till Hof Rådh:

Grefwe Abraham Brahe (som straxt ther efter blef Rijckz-R&dh, t& han bekom sith ställe näst sin broder Rijkz marsken. Effter som t& war K. Carls förordningh, at Grefwarne i Rådet skalle hafwa sith stånd näst widh R. Drotzen, såsom G. Abraham och stodh näst sin broder, när han blef Rijkz drotzet, nembl. G. Magnus Brahe.)

Ha- Nilss Bielke.

H:r Peder Rynningh.

Hans Erichson.

Boo Ribbingh och Doctor Nilss Hof Cantzler.

Hwilcket sålunda slötz den 17 Iunij. Lijtet tilforende skickade Hertigen G. Magnum Brahe sampt medh Grefve Abraham Brahe till gamble Grefwinnan till Rassborgh, war-nandes henne, at hou icke skalle gifwa Jangfra Brita Grijp then öster rijkeske till Echta, som frijade till henne, till thes man finge wist weeta, om han war af then Frijherre alecht, som han gaf sig ath före. Thertill hon swarade sigh hafwa wiss beskedh ther på och giorde så bröllopet, men fick sedan förnimma annat om hans stånd. Den '47 Iunij blef then ånge Grefwe Pähr Brahe Christnadh på Ridboholm, och woro Hertigen samt Furstinnan igenom theras 1 ega ter medh flere andre höge persohner witnen til Christendommen.

Den 12 Septemb. öfwerantwardade Grefwe Abraham sin skrifftelige Rådz Edh till Hertigen.

Den 27 Novemb. bekom Grefwe Abraham Hertigens bref på Wässmannelandz lagmans dömme; och blef Grefwen thess-lijkest forährat med Bollenäs kyrckiotijende.

Den 8 Decemb. forsande Hertigen G. Abraham till Wàss-mannelandh at handla medh allmogen om hielp.

Anno 1603.

Den 24 Ianuarij i Arbogha Tingtade Grefwe Abraham om hielp. Samma dagh kom Hertigen sielf thijt, och dagen ther effter drog han thädan upå w&gen till Etfzborgh.

Den 27 Dito hölt Grefwe Abraham tinget om samma hielp i Wästeråhs.

Den 13 Aprilis fick Grefwen Hertigens bref till sigh pft !153

Rydboholm, at han skulle blifwa sendebudh till Drottningen i Engelaodh. Men några dagar ther e ff ter kommo Wissextijender, at hon war afsompnadh.

Den 6 Julij bekom Qrefwen Hertigens bref, at han skulle möta hans Furstl. N:dhe i Calmarne, och begaf sigh den 17 Julij på wägen. Besöckte så i wägen hennes Furstl. N:de på Stekeborgh, kom och endteligen den 8 Augusti till Calmar, thijt Hertigen thesslijkest ankom den 13 Dito. Och beságo the t4 den 20 eiusdem heela hären, ther H:r Nilss Bielke och Jon Clason förordnades at föllia krigzfolcket till Lijfflandh.

Anno 1604.

Få thetta åhret är at tagha till märkia deth föruthan denne nampkunnoge Herredagh, som i Norkiöpingh höltz ifrån den 4 Februarij in till den 20 Martij, ther then Höghwäl-borne Grefwe H:r Feer Brahe ten yngre, som tå fylte sith andra åhr, war medh sin H:r fader Grefwe Abraham också ther; så woro och Eeijserl. legater den 27 Sep te rob. ankomme till Stockholm och hades till förhör den 27 eiusdem; wore och 3& den 29 Hertigens giäster på Slåthet, sampt Fertzioniske, å samma dagh anlände, wore till förhör den 28 Septemb.; och tredie åhret ther effter, som war 1607 den 25 Augusti, skulle konungen hafft the till måltijdz på Lustholmen.

Den 14 Octobris föddes Grefwe Abraham Brahe och hans Grefwinna, fru Elssa Gyldenstierna, theras andre Sohn, then Högwälborne Grefwe och Herre H:r Nilss Brahe mellan den 2 och 3 om morgonen. .

Anno 1605.'

Sedan Konung Carl war erkiändh och annammat af Stenderne till konungh (tå thet olycksamma slaghet widt Täreholm war förlupit), emedan han war i Stockholm, wärfwade Grefwe Abraham någhot hoos hans M:th på Bamptel. Grefwarnes wäg-nar i Rijket och bekom gät swar.

Anno 1607.

Medan Rijkzens högha Herrar och hofwet ännu wore för-samblade i Ubsala för konung Carls kröningz skuldh, som firades den 15 Martij, sände t& proffessorerne i Academien ther sammastedes budh till grefwe Abraham Brahe och låte anmoda honom, at han wille blifwa theras Cantzler i Academien. Ther war ock Grefwe Fär den yngre medh sin Herfader, gåendes på sith 5 åhr. Sålunda blef han i sin barndoomb, och widh han vexte upp altijdh häfder medh i stoora Högtijder och kongel. parketter, blef af konungh Carl och drotningh Christina446

myckes afhållen och omgickz altijdh med the kongel. barnen. Hertig Carl Philip och fröken Maria, som sedan blef Hertiginna till Östergiöthlandh. Den 21 Maij klockan emellan li och 1 om natten blef Grefve Abraham Brahes och hans Gref-winna fru Elsa Gyllenstiernas sohn, Högwälborne Grefwe Joc-him Brahe födder och Christnades den 12 eiusdem.

Å thetta åhret hölt Grefwen lagmans tingh i sith lagmans dömme, böriandes den 9 Septemb. och slöth den 16 October.

Den 31 Octob. bekom Grefwe Abraham konungens breeff. at han medh någre andre skulle sittia i domb öfwer Hertigen af Brunsswigz tienare, the ther hadhe ihlälslagit Johan Rääf, och blef dommen öfwer them afsagd den 6 dagh Novemb.

Den 22 Novemb. fick Grefwen åter konungens breef. at han skalle möta honom i Nykiöpingh.

Anno 1608.

Den 5 Januarij drogh Grefwe Abraham ifrån Ridbohoim och kom den 16 Dito till konungen, som war stadd i Westerlhs. Den 4 Septemb. förres te Grefwe Magnus Brahe sampt Hj Nilss Bielke ifrån Stockholm på legationen åth Pohlandh at handla om fredh, och wore medh ther till förordnade Petras Rennicius i Skara, Laurentius Paulinus i Wäster&hs, Biskopar, Philip Schedingh i Narfwen och Otho Mörner på Åbo Slå th Ståthållare, hwilcke sende för sigh konungens bref till the Poh-ler och kommo sielfwe den 16 Septemb. till ßefweL Men emedan Grefwen af Mansfeldt, then konungen hade forordnat at stå kriget före i Lijflandh och Estlandh, tå nyligen konungen owitterligen och emoth giorde. et långsampt stillest&ndh medh Po hin is ke, Generalen Kotkowitz och sedermehra effter Konungens stränga befaldningh nödgades bryta thet samma, eröfrade Dunemjnd och Kokenhusen. Ty war wärcket fåfengdt, och den 7 Octob. bekommo legaterne allenast Kotkowitz for-wijtelse breef öfwer stilleståndz bråthet, hwarföre Grefwe Magnus medh sitt föllie måste begifwa sigh den 13 Novemb. thädan igien till Stockholm.

Anno 1609.

Den 12 Januarij war Grefwe Abraham Brahe effter konungens förordningh i Wäster&hs med sith lagmans dömme på förhandlingh om Spanmåhls hielpen.

När konungh Carl drogh sin Erichz gatu, mötte Grefwe Abraham honom med allmogen af sith lagmans dömme den 13 Maij wedh Feltzbro och följde honom till Arbogha, thädan han sedan drogh siöowägen till Stockholm.

Wedh denne tijdh war Grefwe Peder Brahe den yngre447

medh sin fra moder en långh tijd, såsom och elliest esom off-tast, hoos Drotning Chatarina, Gustavi 1 sin farmoders svster, p& Drotningholm och sedan på Strömsholm.

Anno i6ii.

Tå konungen i Danmark den 3 Maij hadhe belägrat Cal-mar, och konungh Gari ryckte np emoth honom, begaf sig och s& Grefwe Abraham der hän och reste den 15 Maij ifrån Bidboholm, kommandes den 5 Iunij till konungen. Rychte och th&dan medh lägret till Rissby och fohr dagen ther efter en mijl när Calmar.

Så war och Gxefwsn alt framgienth medh i konungens föllie, tå han den 10 Iunij rychte till fienden och Skermytzlade medh honom, ther några af then danske adlen blefwo pä platsen, och slogo tå lägret så nähr widh fiendens skantz, at the medh långhbyssor kunde skiuta på hwarandra. Grefwen folgde och medh, när konungen drogh lägret ifrån Calmar till Rissby igien den 4 Iulij, tå fienden föll lägret an den 30 Dito och skermytzlade en heel dagh, men måste ändteligen tillbaka medh skammen.

Den 5 Augustii försende konungen Grefwe Abraham till Öhland at förhandla med allmogen, thet the icke måthe tillstäd ia fienden at fästa sin footh ther uppå landet, hwilcket the fuller lofwade, men höllo dock icke ordh. Ty andre dagen ther effter kom fienden medh 2,000 man och landstegh ther a than hinder; hadhe och så nähr fått Grefwen tillfånga, men Qudh halp honom utur theras händer.

Anno 16x3.

Kär konungh Carl den Nionde war afsomnadh åhr 1611 i Oktobris månadt uthi Nykiöpingh, och unge konungen Gustaff Adolph fullfölgde thet danske kriget åhret 1612 öfwer, till des tå freden In Januario å detta åhret blef sluten under legationen af H:r Axell Oxenstierna, H:r Nilss Bielke och H:r Gustaff Steenbock sampt Henrich Horn å then swenska sijd-han: tå emedan K. Gustaf medh Hertigh Johan sampt alt Rijkzens Rådh woro församblade på Wastena, blef contracten medh the danske underskrifwen och förségladh. Förordnades aitså Grefwe Abraham medh H:r Gustaff Erichsson Steenbock at föra samma förseglade contract till danske grentzen och öfwer antwarda den dhe danske.

Deth åhret till drogh sigh och, at emedan Grefwe Peer den yngre waar hoos sin fru moder stadder på Ridboholm, skickades och Hofffolcket ther inne till wärns emoth några 1,000 Skfithar och annat fremmat krigzfolck, som foro kring448

medh röfwerij i landet, hwilcka tå hade lägrat sigh pl en Engh widh kyrckian. Och enär the fornummo mootst&nd, understode the sigh icke at forsökia n&ghot.

Anno 1614.

Om wåren afsompnade Greff Erich Brahe i Dantzick. Han hade hafft till Echta fra Elisabetha, Hertigh Othos dotter af Brunswigh och Luneborgh (och ward t bröllopet hållet Anno 1582 i Harburgh, ther H:r Erich Sparre war tillstädes å K. Johans wägnar, och theslijkest en Kongh Carls, tå wa-rande Hertigs, legath; och widh Gref Erich, drogh ifr&n Swer-gie ther hän, läth kongh Johan beledsaga honom medh ta C ronans örligh Skiep till Lubeck). Medh henne afladhe han en dother allenast, F. Beata Margareta Brahe, som hadhe Hj Gustaff Steenbock, Frijherre till Öresteen och Cronebäck, Swer-gies Bijkes B&dh.

Grefweskapet Wijsingzborgh war långdt tillförende den yngre brödren Gref Magnus Brahe tillfallet (emedan Gref EricL drogh af Bijhet), i hwars tijdh Achtlinga gieldh, Haria och Suntakz Sochner sampt Lomtrijd och Flijnnaryd blefwo «l kongh Carl den IX till Grefweskapet by the emot Ahle Häradb sampt Alwans säthes gård och Gamble löse Stadh medh Haie Engiar, som låghe tillförende ther under. Och kom Grefnre-skapet sålunda tillhopa uthi en omkretz ymse sydher om Wäthärn.

Tå Hoffratten i Stockholm inräthades, förordnades Grefwe Magnus Brahe, som war blifwen Bijkzdrotzet i G. Mauritz Leijonhufwuds stelle. sampt lagman öfwer Upland, till præsi-dent, hwilcket skulle wara et kall, thet Höga Bijkzdrotzeti embete widhängiande.

Uthi Februarij månadt, emedan konungen hade forreest effter Herredagen som holtz i Örebroo, ifrån Ulfwesundh till Kopparberget och ther ifrån till Finland, förordnades Grefwe Abraham Brahe at fara up widh till Bergzlagen och tala ther widh allmogen medh sampt Erlan Biörson och Hans Dobert.

Anno 1615.

Om wåren på thet åhret afsomnade Grefwe Gustaff Brahe i Dantzick. J Iulii började Grefwe Abraham Lagmanstinget medh almogen i Kopparberget och Bergzlagen.

Anno 1616.

Then tijden konungen hade alt Bijkzens Bådh tillhopa på Wäsby gårdh widh Sahlberget, war tå Grefwe Per Brahe den yngre, som gick tå på sith fiortonde åhr, i föllie medh sic440

Herfader thersammastädes, och besågh reesan förste gången Salilberget.

Anno 1617.

Wedh then Eijckzdagh, som tå holtz uti Örebroo i Feb-ruarij månadh ifrån den 14 intill den 28, war och så Grefwe Peer den yngre medh sin H:r fader, tå han och fylt sin 15 åhr. J Martio på thetta åh re t afaompnade H:r Johan Gyllen-stierna i Dantzick, som å the fru Sigred Brahe, Grefwe Abrahams syster uthi konungh Gustaff Adolphs kröningh, som blef medh stoor ståth begången i Ubsala den 12 Octob. förtredde Bijkzdrotzeten G. Magnus Brahe sitt höga kall och wardt fempte dagen effter kröningen medh någre andre Herrar slagen till Riddare, hwilket skedde på Slåthet, ther alla Rijkzens ständer hade warit hoos konungen församblade och Rijkzdagen beslötz; lyckönskningen war också konungenom giordh af Her-tigh Carl Philiph och Hertigh Johans sendebudh och af Cantzleren på Rijkzens Rådz wägnar, theslijkest och af alla stenderna, och konungen hade therföre betaekadt hwart ståndh för sigh, hwareffter konungen hölt et långdt och prydeligit taal till Stenderne, och gick ta&let ther på uth, och konungen wore sinnadh förläna och. belöna några sine trogne män Rid-darenampn och ståndh, och wore Herrarne sedan hwar effter annan af Herholden upropade. Grefwe Per den yngre, som gick på sith 16 åhr, war theslijkest medh sia bröder i sin Herfaders föllie och besågh heela den kongel. kröningen.

Anno 1618.

Den 12 Martij kom et konungens bref till Grefwe Abraham Brahe på hans gård Dimbo, at han skulle begifwa sigh till Uplandh. Den 30 Maij fick Grefwen konungens fullmackt att reesa up till Dalarne och hålla der Uthskrifningh. Tå Grefwen fuller dagen ther effter sende sin fullmackt tillbaka och uhrsechtade sigh, men fick den 12 Iunij fullmachten igien.

Ty begaf han sigh ther hän den 13 Iunij igienom Stockholm till Wässby gård, ther Grefwe Peer Brahe den yngre skildes ifrån sin H:r fader at förfogha sigh på reesan åth Tysklandh, emedan han tå på sith 1? åhr ärnade sigh at wandra i fremmande landh och fullföllia sina studier, them han hemma medh största beröm och allés godha förhopningh hade påbe-gynt. Och böriade reesan den 9 Octobris.

Den 29 begynte Grefwe Abraham uthskrifningen, och den sidste Julij dagh ändade han reesan.

Den 11 Octobris togh Grefwe Pär Brahe upå Ettackz gårdh i Wästergiöthland sitt afskedh ifrån sina Högwälborne

29460

föräldrar, sedan the hadhe folgdt honom i från Dimbo g&rdh. Och reste ban altså medh sin præceptore Magistro Israels Bringio åth Marckarydh, Helsingeborgh, Helsingöör, Eiöpen-hampn; therifrån medh en Skuta till Rostock, Wissmar, Lübeck. Möln, Lyneburgh, Brunsswigh, Cassel, Giesen, Darmstatzlandk aphölt sigh och ther widh Academien i 3 åhr och 3 månader.

Anno x6ig.

Grefwe Pär Brahe drogh till Franckfurt an Meijn, ther han besågh den 9 Nowembris1) Keijser Ferdinandi 11 kröningh. Och tå strax effter, när han kom till Giesen tillbaka igiec. blef han af den Regerande försten Landgref Ludwich till glist-buden, hwarest och så Churfursten af Cöln war medh kal-ladh till Måhltijdh. Ther fägnades then unge Grefwen medh stoor ähra, icke allenast af landtgrefwen, utan theslijkest af Chnrförsten, then ther så delecterades af Grefwens persohi och qualiteter, at han och bödh honom till sith residens Bod i sticht Cöln; men

det föll Grefwen icke lägliligit för den gången at reesa thijt.

Grefwen war och elliest några reesor till Franckfurt er marcknader. Sökte altijdh och brukade sigh till underwisning förnäme män, sådane som wore af lärdoom igienom theras skriffter eller på andre säth nampnkunnige, såsom han i syn-nerheet hade sigh tillhanda the berömlighe Doctorer MentH-rum, Feurborninm och Humanium; lade sigh nthaf Sprtt merendels på Hæbream och Hallicnm linqwam; hade och si thessföruthan andra loflige öfningar, såsom en nngherre ivàl anstodhe, såsom dantzande och i synnerheet medh fachtände, hwarutinnan den unge Grefwen kom också till fnllkomligh per-fection. Och effter som tå woro fahrlige tijder under thet bullersamme Behmeske owäsendet, at man offta råkadhe nth bådhc i sielfwa werdzhusen så wäl som på wagarne för Snaphaner och öfwerdådigt parthi, så uthförde Grefwen sin defension medh gewa.hr åthskilüge reesor och trädde altijdh therifrlii medh öfwer handen.

Under denne tijdh såsom och 1620, icke allenast emedhan konungen af och an ferdades i Rijkzens bestellningar, utan och tå en Herredagh sammankallades i Stockholm, ther ingen af gemene allmogen war stämbder, ther ibland annat konnn-gen och så fattade tanckar och fullfölgde them straxt medh sin persohnlige reesa till Churl Brandtburg om gifftermåhlet, tå gingo åthskillige bref och budh konungen och Grefwe

') I bref af Per Brahe heter det den 30 augusti.461

Abraham emellan, ther medh Grefwen antingen kallades till konungen, eller honom något elliest anförtroddes at uthretta.

Så war och Grefwen i forwaltande af sin lagsagu, effter 30m tijden och tillfellet gofwo medh.

Anno 1620.

På thetta åhret togh konungen Grefwe Abraham Brahet) andre son, Grefwe Nilss Brahe, uti kongelige hofwet till sigh. Jn septembri, när konungen reeste till Calmar at mötha sin brudh, skulle grefwe Abraham wara medh i hans Maij.tz föllie och drogh altså den 1? Septemb. thijt.

Den 7 Octobris kom churförstinnan medh 8kiep till Calmar och Kongel. bruden Maria Eleonora med en sin syster, fröken Chatarina, och en sin faders sysster, fröken Maria, 3 Hoffmesterinnor, 8 Jungfruer, en Hoffmestare sampt 7 Junck-rar, och war ifrån Tysklandh ledsagat medh konungens skiep af Rijkz Amiralen H:r Carl Carlsson Gyldenhielm sampt Rijkz Cantzleren H:r Axell Oxenstierna. Tå widh the anlände till Calmar, förordnade konungen Grefwe Abraham Brahe medh H:r Gabriel Bengtsson Oxenstierna sampt H:r Nilss Stiern-skiöldh at undfägna them på skieppen ä konungens wägnar, thet Grefwe Ahraham giorde med tu taal, det ena till den kongelige bruden, deth andra till Churförstinnan på swänska; sedan ledhsagade the them medh Galeijer till Slåthet, ther konungen och alle wore gladhe medh dantzande och annan kortwilligheet.

Den 12 Octoc. drog konungen ifrån Calmar för åth till Stockholm. Men Greff Abraham skulle blifwa wedh kongel. brudhferden och wara dess förnembate ledsagare; han följde altså den 17 Dito ifrån Calmar igenom Rissby, Ahlén, Hagzby, Må&lilla, Wimmerby, ther the drögdes i twå nätter, och thä-dan til Rijsan, Broogårdh, Linkiöpingh, Tiehno, Swinewadh, ther Hertigh Carl Philiphs folck på förstendömetz gräntz und-finge them, och komo den 21 Octob. till Örebroo, thädan till Arboga kiöpingh, ther Drotningh Chatarina hade budh till Grefwe Abraham och kallade honom till sigh till Strömsholm, begiärandes at han wille afiäggia Helsingen hoos den kongel. och Churförstinnan å hennes wägnar, och kom han dagen ther effter, som war den 8 Octob., till Wästeråhs, ther han och så fullfolgde Drotningens begiäran. Och den 9 Dito kom konungen sielf thijt. Den 11 fohr Grefwe Abraham till Strömsholm at berätta Drotningen sin werfningh, som han giorde i hennes nampn, och war den 13 i Westeråhs igien. Thädan konungen fohr af den 14. Men Grefwen medh brudhferden fölgde effter den 18 till Enekiöpingh, thädan Grefwen och så diwerterade något på Haga.452

Den 19 Gick han medh kongel. brudhferden till Broogård och sedan till Bergzhammar. Och endteligen den 25 Novemb. ankom heela den kongel. Brudhskare till Stockholm. Kod ängen kom them emoth medh heela Rijkzens Rådh och Ridderskapet. Så anlände theslijkest samma dagh konungens legat af Danmarck.

Och på samma affton holtz konungens bröllop medh stoort ståth. Och ledsagade Rijkzdrotzen Grefwe Magnus Brahe medh sin broder grefwe Abraham i processen konungen, men thet danske sendebudet och Hertigen Carl Philph ledde den kongel. bruden.

Xär hon den 28 Dito kröntes, ledde Hertigh Carl Philiph och grefwe Abraham henne till och från stoora stadzkyrkian.

Anno 1621.

J11 Ianuario utkom Grefwe Abraham åther konungens fullmakt at draga up till Dalande och hålla ther uthskrifningh, och tå han hade fått Instructionen, giorde konungen medh honom thet förordh, at han allenast skulle förmå dal&karlerne till uthskrifningen, men än tå icke befatha sigh medh sielfws uthskrifningen. När Grefwen den 8 Februari hadhe begiffwit sigh ther hän, resandes igienom Strömsholm, ther han på fierde dagen fördrügde hoos gamble Drotningen Chatarina, begynte han tå den 13 Dito at handla medh allmogen i Mora sochn och dagen ther effter med Lixan. Och bekom han åter konungens breetf den I Martij i Gagnö; talte och theslijkest medh allmogen i Tuna. Så war han och i heem reesan på Strömsholm i fem dagar hoos Drotningh Chatarina.

Uthi Maij kom Grefwe Nilss Brahe hem till sin H:r fader Grefwe Abraham, emedan han hade warit förreest till Tysklandh.

Grefwe Peer Brahe den yngre fortsathe sin resa uthan landz och drogh dagen for Påska ifrån Giesen till Frankfurth. Vurtzburgh i Franken, ther han blef wäl tracteradt i et förnämt kloster, thädan till Nüronbergh, hwarest honom skenck-tes wijn af Rådet; ther gaf och grefwen, som tå war nithen åhr, et proff af sin medhfödda Herdiska mildheet, i deth han badh ther en fånge lööss. Han logerade tå i werdzhuset Oxen-feldt: ther ifrån fohr han till Aussburgh, och ther redh grefwen wilse, kommandes alldeles ifrån Sellskapet, en heel nath igienom, medh stoor fahrligheet för bönder i then krigztijden. Och så fohr Grefwen till Ulm, Tybingen, Strassburgh, ther han blef till giUstbuden af Pfaltzgrefwen Johan Casinir; ifrån Strassburgh till Elsas, Sabern, Pfaltzburgh, Lindhstat, Nautzich uthi Lothringen. Ton, Hankau, Scalon, Turdegaard, Mamere Lavertn.453

Moscau, Meau, och kom den elfte dagen till Paris; sedan till Saintdenis, Saintchrmin, till Fontaine Ulau och till Paris tillbaka igen. Ther uppehölt sigh Grefwen uthi fyra weckors tijdh i herberget ala Creijdefer. Tädan drogh han till Roan i Xormandi och Diepe, seglade ther ifrån öfwer till Engelandh, kom i landh widh Doure, reste till Canterbergh, Grafwesanth, Elfwen Taimes Upföre till Lunden och uppehölt sigh ther i 8 dagar; war och s& i Granwijk koos konungh Iacob. Frå Lunden seglade han till Fär i Seelandh och war twå dagar i starck storm; sedan till Flijsingen, Midelburgh, Dordrecht, Roterdam, Delff, Hagen, Leiden, Amsterdam, till Westfrijsslandh, och gaf sig tå på wägen medh en boijort, ther twenne andre boijortar woro i föllie, hwilka både förgingo i stoore stormen, men Gudh halp Grefwen wäl till inlåpen medh dhen tridie. Ther ifrån seglade han altså på et Hollennare skiep till Nylöse och kom thijt den 13 Augusti; den 24 Dito kom han till Stockholm, ther han helsade sin herfader och följde så honom till Rid-boholm ther och sä till att helsa sin fru moder och syskon, hwilka undfingo honom med största glädie. Och deth war den första reesan, som han giorde i fremmande lendher.

Greffwe Nilss Brahe war wedh denne tijdh medh konungen för Rijga, hwilcket när thet hadhe öfvergått, följde Grefwe Nilss konungen till Swergie igien.

Anno 1623.

Den 6 Februarii ankom konungen sampt Drotningen till Stockholm, och war Grefwe Nilss Brahe i fölliet.

Drothningh Chatarinæ begrafningh (som åhret tillförende den 14 Decembris afsompnade på Strömsholm) anbefalte konungen Grefwe Abraham Brahe at beställa om, hwilcket han och så bådhe för hennes sahl. berömlige Herres konung Gustaf den förstes sampt och den gode drotningenom sin högdtärade älskelige modersysters egen skull med största flijt giorde. Och ehuruwäl han straxt böriade giöra förordningar ther om uthi et och annat, som höfdes till en kongelig ståth, bekom han dock icke sielf aldeles afskiedh af konungen at reesa till Strömsholm för än den 17 Martij, helst emedan någre wichtige ärender hades förhänder i Rådet. Och gingo sedan alt fram gient konungen och Grefwen emellan bref, huru dhet ledh medh beredeisen. Endteligen effter något bretfwäxlande, tå

Grefwen hade låthit ryckia up medh lijket och war gången igienom Wästeråhs till Enekiöpingh, möthe honom Marskalcken at tagha underrättelse till at berätta konungen, hurulunda Grefwen om et och annat skulle besteldt.

Konungen bewistade sielf begrafningen, som holtz i Ubsala454

den 7 Aprilis, och gick thesslijkest Grefwe Peer Brahe medh i söriestellet.

Den 29 Iulij steegh Grefwe Nilss Brahe till skieps widh Waxholmen at gå medh konangen till Lijfland och kom i Augusto wäl och lyckeligen fram.

Anno 1623.

Konungen hade bekommit kundskap om at the Pohler skulle wara i t&gh begripne medh en stoor krigzhäär emoth Swerigie och ärnade giöra ther infall. Thet samma forstendi-gade han straxt Grefwe Abraham igienom sith breef, hwarföre Grefwen altså fogade sigh på reesan till konungen. Men tå han under wägen fick kunskap, kongen allaredan warit gången af medh skieps flothan till Dantzick, wände han om till sin gård Dimbo igien i Wästergiöthland.

Grefwe Nilss Brahe, effter thet han några dagar hade drögdt hoos sin herfader och fru moder på Dimbo gård, reste han den 24 Augusti thädan till konungen och bekom in Sep-tembri kongel. befalLningh, at han skulle dragha till Hållandh, hwilcket han sin H:r fader förstäudigade, sampt, fortsäthiande reesan, helsade sina föräldrar 1 wägen. Den 30 Septembris sathes Hoffrätten i Örebroo och gafz up igien den 16 Octob., ther Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus och grefwe Abraham såtho öfwer.

J denne månadh förskref theslijkest konungen Rijkzdrotzeten Grefwe Magnum och Grefwe Abraham till Strängnääs för Hertigh Carl Philips begrafningh (hwilken åhret tillförande den 25 lanuarij wore afsomnadh i Narfwen).

Och reste förthenskuldh bådhe Grefwarne till konungen, som war på Grippsholm, thädan han medh heela Rijkzens Rådh fölgde lijket till Strängnäs.

J processen Ledde Pfatzgrefwen och Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus Drotningh Christina, och Grefwe Abraham medh Rijkz Amiralen Carl Carlsson Gyldenhielm ledde Pfaltzgrefvinnan konungens syster.

Emedan thetta så tillgick, war Grefwe Per all redan i begynnelsen af detta åhret, nembl den 7 lanuarij, andre gången begifwen på sin wandringzreesa, tagandes först wägen åth Walstadh och ty wägen öfwer igienom Jönekiöpingh till Markaryd, ther han blef, igienom sin H:rfaders skrifwelse, war-nader, som skulle konungen i Danmark förwägrat sigh att tillåta någon swensk fahra igienom sitt Rijke för Pestilentiens skuld, som war i Swerige. Ty fohr Grefwen, förhållandes sigh okien-der, landet öfwer. Gick sålunda ifrån Markaryd till Laholm. Engelholm, Helsingborgh, öfwer Sundhet åth Helsingöör.163

Kiöpenhamn, K ögen, Nykiöpingh, Jessöör, mith igienom the danskes landh och städer, säthiandes sigh thedan öfwer medh skata till Bostock, ther han fuller war i stoor fahra för ijss, men kom dock, förmedelst Gudz milda nådh, wäl fram, och fohr ther ifrån till Wissmar, Lubeck, Möln, Luneburgh, Bruns-wijk, Cassel, Marburgh, hwar emellan Grefwen war i största fahra för ströfwande krigzfolcks röfwerij, the ther och så en kannerligen passande grefwen upp, hwarifrån den gode Guden halp honom nådeligen och wäl. Sedan till Giesen och uppe-hölt sig ther widh pass i en månadh. Rea te och ther ifrån till wårmaroknaden i Franckfurth, logerandes ther hoos en präst i Chatarinæ kloster. Wijdare Meinen neder åth till Mentz; der ifrån medh en Cana till Oppenheimb, Worms, Mansew, Franc-kendaal, Spir, och ther i allsomstörsta fahra genom alla spanske qvarnisoner obekend; kom igienom Gudz hielp wähl till Strass-burgh den 29 Apriliø, wistandes ther at studera och öfwade iämwähl i Ridande och fechtande hoos en beridare, Reitz Hof-wer benämd, och hos en Fechtmestare widh nampn Unge Hans Wilhelm. Han giorde uti alt sith loflige förehafwande den förkofringh, så at förtijga, huru högdt uth han förde the boo-kelighe fri ja konster, och så af berijdande såsom en ungh wäl disponerad herre och braff cavallier; want et stoort beröra och ther hoos i fächtande esomofftast erhölt, ibland mycket folck och många ferdiga Scholarer i fächtscholen, fächtandes einoth många fremmande fechtmestare, hölt altså ther medh fram-gient uthi

Strassburgh intill den 10 Maij på följiande åhret.

Anno 1624.

Den 24 Iulij kom Grefwe Nilss Brahe från Hållan tillbaka igien till Stockholm. Grefwe Peer Brahe lbhr uthi sin resa fort och drog den 19 Maij ifrån Strassburg till Brisak, Basel, Stenback, Lucern, öfwer Lucerner siöö till Altdorff och gaf sigh therifrån för osäkerhetz skuldh af spanske och venetia-niske werfningar medh ströfwande till foot, gåendes så fast, at han ifrån onssdagen om morgonen bittidha gick medh sin Tiä-nare Julio Landzfeldt och en frantzösk soldat öfwer Montern Sancti Gothardi och kom om Söndagen till Meijlandh, fohr sedan thädan medh wagn till Lauda, Crema, Ursil, Bressau, Beschera, Verona, Vinconsa, Padua, Lucifucina, Venetia; uppehölt sigh ther ifrån Sanct Johannis tijdh in pa sijda hösten och lågh i et Herberge, benempd Lion Biancho. Reste så till Lucifucina igien och igienom Conselve, sathe sigh ther öfwer floden Adice, Poo, Ferara, beságh castellet, som Paulinus V har låtit upbyggia. Thädan reste han till Bononia, ther han blef i universitetet im-matriculerat, och så till Florentz, Prattulino, Villa imperiale,456

Lucu, Pisa, Liworno, Pugibonzo, Zuiena, Baro, Convento, S. Ge-rico, Radigofono, Monte Fias Cona, Viterbo, Könsilione, Roma, Frescada, Velletu, Sormoneta, Piperno, Terra Sina Fondo, Capua, Neapoli, Pozoli, tillbaka till Neapoli, Caretta, Roma. Flo-rentz, Polania, sedan alt sidledes till Ferrara, Padua, ther han och lät sigh immatriculeras, och thädan till Venetia.

Anno 1625.

Grefwe Jochim Brahe, som war grefwe Abraham Brahes yngste son, effter deth han alt här till war flijtigt hållen till frijt bookelige konsterne och hunnit der uthinnan allaredan till en godh förhopningh, skulle nu något widare så wäl som the andre unge Grefwarne, både äldre bröderne, försökia sigh och begaf sigh i ty på reesan till Engelandh i Julij månadt. tå han theslijkest fogade sigh i H:r Gabriel Gustaffsons Oxenstiernas föl lie, hwilcken å then tijdh wardt ther hän förordnat i qualiteet af en legat; och kom Grefwe Jochim ther ifrån j Nowembri heem igien. Grefwe Pär Brahe war alt ännu stad-der på sith wandrande och fortsathe ln ianuario reesan ifrån Venetia i gienom Tirol åth Tysklandh, fahrandes först till mestre öfwer Holfo venetiano, Trevisa, Trident, Jnsbrugh, Aussburgh och till Ulm, Kinburg i Margrefweskapet Burgo beläget, hwilcket Erck Hertigh Leopoldus hade administrationen öfwer, ther han lågh i 4 weckor och war åthskillige reesor på iagt medh gamble Margrefwinnans iägmästare. Och tå Grefwen drogh ther ifrån öfwer Swartwalt, war han och så i stoor fahra for-det keijserliga krigzfolcket, ther Gudh halp honom doch nådeligen igienom. J Strassburgh dröijde han en rundh tijdh. ijdkandes ther sina studier och andra ecezcitier medh största förkofring och beröm. Ändteligen begaf han sigh tå på hem-reesan och drog ifrån Strassburgh, Reenströmmen uthföre till Mentz, Franckfurt, Hanow, Leipzig, Magdeburgh, Luneburgh. Hamburgh, ther han drögde Julehelgden öfwer; ther nthförde han och medh beröm en hård action medh wäria emoth en Holstensk officerare af Mansfeltske lägre.

Anno 1626.

J Ianuario fullfölgde Grefwe Peer Brahe den yngre sin hemreesa och drogh ifrån Hamburgh och Holsteen, Julland. och sathe sigh öfwer Medelpartz sundh åth Fyen och öfwer Belt åth Seelandh till Kiöpenhampn, Helsingöör, öfwer Sundhet till Helsingborgh och Marckarydh; sedan igienom Smålandh. Östergiöthland. Södermanlandh och längde så ändteligen in Martio till Stockholm. Ther fann han sine Elskelige Högwäl-borne Föräldrar och syskon i godt tillstånd.457

Grefwe Nilss Brahe war tå stadder i Lijflandh, emedan kriget ther påstodh. När nu Grefwe Peer war hemkommen, folgde han sin H:r fader Grefwe Abraham till Ubsala, ther at möta och helsa konungen; hwarest och så then unge Grefwen mälte sigh an till konungens tienst, hwar på han lijthet ther effter blef antagen till k. Cammarherre.

Tå Drotningh Christinas lijk (som afsomnade åhret till-förende i Decembris) skulle begrafwas i Strengnäs, hwilket skedde den 12 Maij, wardt Grefwe Peer anbefallat at ledsaga i processen fröken Agneta, Drotningens syster. Och bijwistade thesslijkest Grefwe Abraham samma lijkferdh.

Emedan i Strengnäs war beslutit, at thet Pohlniske krij-get skulle wändas in i Pryssen, och konungen altså begaf sigh ther hän, hafwandes tillföllies 150 segel sampt krigzfolck af 13 Regementer till foot och 9 compagnier till häst, drogh tå Grefwe Peer med konungen uth och thesslijkest Gref Jochim, som och så något tillförende war antagen i kongel. hofwet för Cammar herre, och skedde thet uthtfigh den 15 Iunij ifrån Stockholm.

Grefwe Abraham Brahe följde tå konungen till wägs och blef hoos honom till måltijdh på skiepet. Sedan togh han afskiedh och drogh hem tillbaka.

Den 25 Iunij komo the på redden till Pillau och togh skantzen den 27 Dito in. Ther ifrån wände the till Pezarga, hwarest Grefwe Peer war commenderat at gåå medh någre konungens Drawanter först i landh. Och tå Dirschow war öfwergången, hwarest konungen läth giöra en bryggia öfwer Weixelen och förskantzade sith lägre för staden, lågh Grefwen Per och Grefwe Jochim Braher ther medh konungen i 9 weckor.

Den 8 Augusti commenderades Grefwe Peer medh Feldt-marskalcken Wrangel till Wormditz at hafwa ther up belägringen. Och den 10 Dito råkade the fienden om nathen emellan Wormditz och Gutstath. Ther hade Grefwen förwachten medh en troup Smålendske Ryttare och kom så i blå mörkret på fienden, den der straxt gaf på Grefwen salwa, men giorde doch ingen skadha, i deth mörckret war på, och skothen gingo öfwer. Genast togh fienden flychten och förskingrades, men grep tå andre dagen ståndh i Guthstath, ther han och så wardt uthdrifwen. Grefwe Pär, som tå war en ungh herre och sina fyra och tiugu åhr, hölt sigh ther myckit tappert, iagade medh någre få Ryttare fiendon alle trotzwagnarne af; och så gingo the åther ther medh till Dirschaw igien.

Den 11 Septemb. följde Grefwe Per Brahe konungen, tå han ryckte medh lägret Upp, och logerade sigh widh Falckenow.458

T& fienden hade belamradt Mewe, och konungen ensathe thet, slogh och så fienden af högden, tagandes den in, forhölt sigh grefwe Nilss Brahe i then drabbningen manligen medh stoort beröm, i deth at när fiendens förnembste macht angrep honom widh en kanth af eth bergh, dref han medh någre hundrade tyska Musqueterare allenast fienden heelt af och eröfrade någre stycken Cornether och fahnor, för hwilcket tappre förhållande han theslijkest på Rijckzdagen i Stockholm åhret thereffter i allt Stendernes närwaru blef slagen till Riddare.

Den 14 Octobris skickade konungen Grefwe Per Brahe at förhandla medh Pålackarne, och möthe altså Grefwen någre Pohlniske förnähme emellan Dirschow och theras lägre. Sammalunda war Grefwen medh them på torhandlingh den 19 Dito, och tå tridie reesan den 21 Octob., när konungen den 1? Dito tillförende hade lagdt folcket i winterläger.

Tå konungen drogh hem i Rijket igien, blefwo Grefwe Nilss och Grefwe Jochim Brahe qwar i Pryssen hoos sith folck. Konungen tog Grefwe Pähr medh sigh och seglade den 30 Octob. ifrån Pilow, landstigandes widh Ölandh, och gingo så ifrån Calmar landwägen till Stockholm, hwarest konungen medh stoor Triumph blef fagnader.

När fröken Christina, Sweriges Rijkes arff furstinna och sedermehra regerande drotningh, föddes den 6 Decemb. på Stockholms Slåth, tå lågh konungen af en starck skelfwe sooth. then han om hösten bekom i Pryssen, och qwaldes ther af i 3 timmar inom lyckta dörrar, ther ingen waar hoos uthan Grefwe Pär allena. Ten hefftiga soth blef konungen endteligen qwith, i deth han någre dagar å slagh fechtade medh grefwe Pfer dubbelt på mathsalen.

Anno 1637.

Tå konungen åter begaf sigh till Pryssen, togh han Grefwe Peer Brahe medh sigh, och seglade the then 4 Maij ifrån Elff-snabben och lände an till Pilow den 7 Dito.

Tå konungen den 23 eiusdem giorde anslagh på the dantzickers skantz, som war på theras Werder laghd gent emoth haff, och ärnade grijpa then an medh båtar och l&dior till at settia sigh sålunda öfwer Weixelen, hwilcket han och i wärcket om natte tijdh och gick sielf före medh sin b&th, ther han hade hoos sigh allenast Grefwe Peer Brahe, sin lijff knecht, en finsk af adell, Erland Lindlöff benembd, och 4 drawanter, som rodde. Tå, emedan Grefwen i den hast, och effter som han eij heller i förstone wiste, hwart uth konungen wille, hade icke mundterat sigh till en sådan occasion, ty sathe konungen sielfwer en iern påth upå hans hufwud; och när konungen gick469

fienden alt för nähr under landet, förmenades the andre lådiorna föllia effter, warnade grefwen honom, at the stodo tillbaka för det öfwer måtton heftiga skiutandet af fienden, som stodh på stranden. Tå nu konungen skulle see sigh effter the andre tillbaka, föll hans påth af hufwudet i strömmen, ty togh straxt Grefwen påthen af sith hufwud och sathe på konungen igien och stodh så heel blåttadh af alt wärn i bland the ouphörlighe thäta salworna, ther fienden war konungen på et halfft steen-kast när under ögonen, at icke allenast elden af skåthen brändt tham i ansichteth, som wore i båthen, utan luppe ochså på-lackarne under armarne i strömmen och gofwo sahvor på them. Endteligen, ther konungen stodh och styrde, blef han af en Musqwete kula träffadh på högre sijdan i buken under har-nisket; ty felte han straxt röret uhr handen, sätiandes sigh neder, Befalte sin Siäl Gud i händer, säijandes sigh icke hafwa mehr medh denne werlden at beskaffa; giorde och elliest et märckeligit taal till Grefwen, som i sådan händelse kunde infalla, af uthseende å thet ther på skulle föllia. Huru nu Grefwen war till modh, är wäl at afftaga widh then gode konungens fall i så beskaffade saaker; dock stodh han behier-tadh, tredde till röret och effter konungens befalld ning styrde båten tillbaka. Elliest blef ingen i then lådian qwest; uthan det, som war till förundra, räcknades 9 Mussqwere skåth emellan konungen och ther Grefwen stodh (ty han wille icke sät-hia sigh nedher), som gingo igienom båthen; och någre af them hadhe Grefwen stoppat till medh ärmekläden, at watnet icke skulle fylla båthen, emedan han war lijten. Hwar uppå thet anslaget, hwilcken konungen hadhe å skantzen, för den gången icke gick fort. Så wardt och mycket folck af the Swenske slaget, i det lådiorne i gryningen stannade på et grund, och fienden blef them altså warse.

Grefwe Nilss Brahe hölt sigh i then drabningen medh sin lådia så framme, at han hadhe 28 döde och qweste hoos sigh.

När konungen war förd till sith Tiell och lågh i ingen forhopningh till lijffwet, hade han, äfwen som tillförende, åtskillige reesor wichtige taal till herrarne och offta särskildt till Grefwe Pär allena, låtandes förmärckia, hwaruth han wille medh saakeme och i synnerhet medh wapnen, hwilcka han rådde, at the icke skulle läggia neder, än tå at honom dödzfal-let widhkomo; så halp doch Gudh alzmechtig den berömmelighe konungen till helsan igien.

Sedermehra någon tijdh, nembl. den 30 Iulij om Morgonen, effter en drabbningh, som förelåp Swenske och Pohlniske Kvttarne emellan wid Dirschow, tå fienden bleff drifwen medh canonerande uthur sith lägre, och konungen altså, i meningh at460

grijpa fienden an, afsågh på en högh medh et perspectif, hu-rulunda fienden skulle Stella sigh, blef hau åter skuten medh inussquete lodh in widh halsen, så at lodet kiändes under hans högra skulderbladh. Ty hölt Grefwe Peer och så näst konungen, och widh konungen segnade af hesten, kämptade Grefwen en bordskiärare, som förbandh honom, och wardt han altså på en wagn fördh till Dirschow, ther han lågh i et kloster och kom igienom Gudz nådh till hälsan lijtet ther effter igien.

Wedh konungen lågh af skåtet siuk, togh han enkannerligen Greff Jochim Brahe till sith upwachtande, ther widh han förhölt sigh så flijtigt och troligen, at konungen fattade ther uthöfwer et svnnerligit behag till honom, i hwilcken måth» konungen och uthleth sigh emoth hans herfader Grefwe Abraham Brahe effter sin hemkomst, tå han widhlvfftigt betygade thet gunstige öga han drogh på then unge Grefwen.

Anno 1628.

Uppå then Rijckzdagen, som widh wårtijden holtz å t heta åhret, blef Grefwe Nilss Brahe slagen till Riddare af konungen för sitt tappra förhållande widh Mewe, som för bemäldt är. Och kallades han först fram af herholden; tå rördes Herpu-korne och trumpetarne blåste. Sedan hölt konungen sielf for acten ett prydeligit taal, och effter acten H:r Johan Skytte sampt der näst H:r Johan Sparre, tå warande landt Marskalck, hwilcket gick ut på Riddareståndetz werdigheet; och wardt H:r Erich Soop samma reesan effter Grefwe Nilss Brahe giord till Riddare.

Under Påske helgden giorde konungen både G ref warne?. Grefwe Peers och Grefwe Nilss Brahers, Bröllopz Högtijdh på Stockholms Slåth medh största ståth och prächtigheet. Och tredde Grefwe Peer Brahe i Echtenskap medh den wäl börne Herres, Her Gustaff Erichsons Stenbockz, Frijherres till Öresteen och Cronebäck etc.,

Swerigies Rijkes Rådz, dother, Fröken Christina Chatarina Steenbock, som war högeligen prijsat fur en Gudfrucktigh och dygdesam Grefwinna, så länge Gudh henne lijffztijden förläntt. Sammalunda Grefwe Nilss Brahe medh then wälborne Herres H:r Swante Bielkes, Swergies Rijkes Rådz och Cantzlers dother Fröken Anna Margaretha Bielke.

Sedan konungen war någon tijdh för ut reester af Rijket igien, gingo tå både Grefwarne, Grefwe Peer och Grefwe Nilss Bralier, effter till segels ifrå Stockholm till Pilow, fortsätian-des resan till konungen, som hade lägret widh Dirschow. Strås bekom Grefwe Nilss Brahe ther i befaldningh at endtsettia461

medh sitt folck Strålsundz stadh, hwilcken belägrades af the keijserlighe, thet ock Grefwen effterkom, fördröijandes ther till hösten på andre åhret så länge, at belägringen war uphäf-wen; och emedan then warade, giorde Grefwen månge tappre nthfall, hwaraf fienden ledh stoort nederlagh.

J lulij månadt på thetta åhret gaf konungen Grefwe Peer Brahe dhet smålendske Regementet till häst, hwilcket bestodh i 8 Compagnier till 1,000 hästar; och stälte konungen sielfwer Grefwen före i fältet uthan för Dirschow, ther Grefwen och s& på samma dagh skermyzlade tappert med fienden, så att konungen togh et godt nöije ther af och prijsade hans käcka föreh&llande. Något ther eliter tilldrogh sigh en sällsynth

hendelse,--ty, at när lägret hade fiöth sigh till Grandentz,

hwarest fienden lågh geent emoth, hörde Grefwe Peer Brahe i sin koia seent på en affton underligit gny af foglar lijka som öfwer hufvudet, ther han lågh, hwarföre Grefwens wacht blef befaldt at gå uth och see till, hwadh thet skulle wara. Men i det mörckret, aldenstundh thet thesslijkest regnade och blåste, kunne the inthet warda warse. Så stodh tå på sid-stone Grefwen sielfwer upp, och nar han kom uth, fick han see lijka som en hoop små stiernor; widh han sågh nogare till, woro thet foglar, hafwandes snöhwita wingar och kroppen klar och skijnande, at the syntes lijka som stiernor, the ther flugo, skreke och kiämpades emellan sigh och togo ändteligen koosan till Pohlniske lägret, hwilcket många medh Grefwen sågho, förmenandes then syn bemerkia Greffwen någon liefftigh drabbningh medh fienden, i ty then andre dagen skulle hålla Fourager wachten emoot fiendens lägre; doch folgde sådant icke ther på, uthan wardt Grefwen å fölliande dagz afftonen, tå han hem kom af wachten, betagen af en hefftigh siukdoom, ther han sath öfwer bordet medh konungen, hwarest Printzen af Danmarck iemwäl waar hoos. Och emedan siukdoomen mehra och mehra tilltogh, Uthlåtandes sigh i en starck brännesooth, ty fördes han till Elbingen, och lågh ther en rundh tijdh siuk.

På sijdha hösten rychte konungen till baka till Stockholm igien. Och förde tå Grefwe Peer Brahe iämwähl sith folck, deth Smålendske Regementet, in i Swergie, hwarmed han lycke-ligen lände an till Calmar. Men tå han ärnade innan skiärs at sättia öfwer ifrån Calmar till Stockholm, kom han i siönödh, i deth den lilla farkosten, han war uppå, stöthe på en lijten holme för Jungfrun, at han gick i stycker sönder uti et för-skreckeligit åskie wäder, hwilcket warade i en dagh och nath. Tå Grefwen medh sith föllie thessemellan frelste och förhölt sigh å then lilla holmen, till dess wädret lugnade aff, och worde the så endteligen medh små båtar hemptade ther ifrå.462

Anno 1639.

Wed begynnelsen af thetta åhret om wintertijden förelàpp medh Pålackarne i Pryssen eth feldtslagh widh Tohrn ander Feldtmarskalckens H:r Herman Wrangels Gommendo, ther Grefwe Jochim Brahe hölt sigh mechta tappert.

Hemma i Rijket förordnade konungen Grefwe Peer Brahe at förrätta athskrifhingh i Tios t, på Olandh och i Calmare làhn. Sä mynstrade och Grefwen straxt ther effter sith Regemente, hwilket tå bestodh af 1,100 hästar.

J lon i o holtz en Rijckzdagh uti Stockholm under konungens fr&nwaru i Pryssen, på hwilken Grefwe Peer Brahe wardt landtmarakalck. Och förhandlades, ibland andre wichtige Rijkzens ärender, synnerligen om thet tydske krijget.

Straxt ther effter kom konungens befaldningh till Grefwen, at han medh sith Regemente skulle begiiwa sigh till Str&lsundh. Men tå han allaredan war på torget begripen, möthe honom återbodet i Södermannelandh.

J Augusti på thetta åhr föddes Grefwe Peer Brahes första barn, den Durchl. Högborne Furstinna fröken Elsa

Beata Brahe, Pfaltz grefwinna till Rhein i Beijren, boren grefwe dother till Wijsingzborgh, som wardt gifwen Pfaltzgrefven Hertigh Adolph Johan, konungh Carl Gustafs broder, till Echta.

Och afsomnade i barnfödslen åhr 1651. Wedh denne höst kom och så Grefwe Jochim Brahe hem ifrån Pryssen, ther han på fjerde åhret stadigt hadhe warit wedh armeen, och war han then tijdh Capitein under konungens lijfregemente.

J Decembri, emedan konungen hölt sijn Julehelgdh uthi Ubsala och berådslogh om kriget emoth Keijsaren, kallade han Grefwe Feer Brahe up till sigh i sin kammar på Slåthet, ther han effter widlijftigt taal anbefallt honom at förfoga sigh såsom en extra ordinarie af gesandt till keijsaren. Men när full-machten allaredan war ferdigh, blef doch reesan afstäldt.

J Martio, nembligen den 14, afsomnade Gudeligen den Högwälborne Grefwe och Herre H:r Abraham Brahe på sith 60 åhr, mästh af ålder, möda och arbete i sine konungars {them han fyra hade lefwat under) och Rijkzens tienster, lem-nandes effter sigh et så högdt och odüdelighit loffordh, såsom han war förmedelst högdt förståndh och stoora gåfwor af naturen sampt synnerligh lärdomb igienom bookelige konster (iblandh hwilcka han iämwähl af Mathesi enkannerligen delecte-rades, som skönies uthi hans åthskillige prooff sampt sköna instrumenta; och wijsandes hans Bibliothec wedh then tijdh for deth förnemsta i Rijket), hwar till kom theslijkest en463

långsam förfarenheet widh många högha och wichtige Rijkzens embeter, uthi sin lijfztijdh en lofligh och prijseligh herre.

J Maio, tå förnembste af Rijkzens stender woro församb-lade i Stockholm och gingo tillhopa på Slåthet i Konungens formaak, ther kriget emoth keijsaren blef endteligen slutet, war Grefwe Peer Brahe iämwähl landtmarskalck. Och under thetta möthet togh theslijkest Grefwen in i Rijkzens Rådh, warandes 28 åhr, sampt ther iempte i ordning effter honom Feldtmar-skalcken H:r Herman Wrangel och twå Generaler: H:r Åke Tott medh H:r Johan Baneer.

Wedh endan på thenna månaden begrofz G. Abraham Brahes lijk i hans Sochne kyrkiu, och fäderneslands graf uthi Ry.

Tå woro på Ridboholm många anseenlighe giäster till begrafningen forsablade: konungen, Drotningen, Pfaltzgrefwen Johan Cassmir, Pfaltzgrefwinnan, theras döttrar, fröken Christina, en ung Pfalz grefwe af Luthret, alle Rijkzens Rådh medh theras Fruentimmer och mycket annat fremmat folck. Konungen giorde sigh ther medh Grefwe Nilss och Grefwe Jochim Braher (Grefwe Peer lågh tå hefftigt sink af brenne-sothen) mycket lustigh; och war thetta siste samqwemmet, som then loflige konungen bewijstade her i Rijket.

Effter sin herfaders dödh bekom Grefwe Peer Brahe Wässmannelandhz, Bergzlagens och Dalarnes lagmans dömme, ther han rätten och åthskillige reesor lofl. har skipat, brukandes elliest, som öfligit är, sin underlagman.

Den 30 Maij, tå konungen rychte op medh sin anseenlige krigzmacht till Pomeren, förde G. Nilss Brahe thet upländske Regementet till footh och Grefwe Jochim Brahe thet Norländ-ske till footh. Grefwe Peer Brahes Smålendske Regemente till häst seglade af ifrån Calmar, och satte Grefwen sielf medh et skiep öfwer till Penne mynde.

När konungen hadhe bemechtigat sigh Stetin och lågh med lägret ther uthan före widh Oderburgh, Commenderade Grefwe Nilss Brahe alt krigsfolcket och besättningen i Stetin. Grefwe Jochim Brahe lågh medh sith folck i Dam och hölt Edern reen medh båtar oeh lådior.

Ther blef han och om hösten i Septembri siuk af hetzigh feber och fördes så till Stetin, hwarest han effter några dagars förlåpp endade sin lijffzlängd, ehurnwähl uthi sin unga och blomstrande nembl. 24 åhr. Han war utöfwer sin ålder en förståndigh och behiertad krigzman, hwarföre och konungen togh sigh hans dödh mycket till sinnes.

Lijket fördes utur Stetin medh stoor ståth och beledsagades af några Regementer till en Boyort, ther twenne reesor gafz Salwa af Mussqweter och stycken. När thet kom under464

Pomerellen, flöthes thet upå et Cronans skiep och gick ther medh till Waxliolmen. Bröderne Grefwe Peer och Grefve Nilss Brahe landhstegho af et annat skiep widh Helsingborgh, ther Ståthållaren Christof? Ulfeldt hemptade them medh stoor pracht uppå slåthet, och gingo the sedan landwägen fort till Stockholm.

Anno 1631.

Straxt effter begrafningen, som stodh i Maio, begaf sigh Grefwe Nilss Brahe till Tysklandh igien.

J Augusto fölgde Grefwe Per Brahe effter och stegh i landh wid Wollgast, ther han fan drotningen medh sin syster, fröken Margaretha Brahe, för sigh. Gick ther ifrån till Erfurt ther konungen wisstades, och förde så sith Regemente, när heela feltet rychte upp till Wyrtburgh, hwilcket när thet bestormades och gick öfwer, förhölt sigh Grefwe Per Brahe näst konungen och blef i Slåthet befalter at bewara Cantzeliiet emoth Soldaterne, som gingo effter rooff, ther Grefwen uth-stodh stoor lijfzfahra, aldenstundli the förmente någhon skath wara ther inlagdh.

Grefwe Nilss Brahe, tå warande öffwerste öfwer lijf Regemente till 1780 man starck, förhölt sigh theslijkest under thenne stormningh så manligen, at han och erkiendes ibland them, som giorde thet förnämbsta till dess eröfringh.

Medan konungen war i Wurtzburgh, giorde han then förfatningh, at Grefwe Peer Brahe skulle taga sith afskiedh ifrån felthet och begifwa sigh hem i Rijket till at gå medh i Rådet och bijsithia Hoffrethen. Tå giorde Grefwen på min-nelse, at han måthe blifwa erhållen widh dhet säthe, som Grefvarne ägnade i bland Rijkzens Rådh, näst Rijkzdrotzeten, eller åthminstone näst the Iemhögha ämbeten. Konungen svarade ther på ganska nådigt, rådandes Grefwen at tagha säthet, effter som han war kommen i Rådet till, och förehölt ther utöfwer hwad anseende hau hadhe draghit på Grefveståndet, i deth han föredrogh Grefwen för en Feldtmarskalck och tvenne Generaler, tå the intoges i Rådet. Det stodh nu eij heller konungen till widh sin frånwaru så fierran af Rijket at giöra ther medh någon förändringh, uthan försäkrade konungen honom, at ther hans Farbroder Rijkz Drotzeten Grefwe Magnus Brahe något dödeligit widkomo, worde konungen medh ingen annan än honom dhet stellet igen ehrsethiande, hwar pa Grefwe Peer Brahe theslijkest dankade af ifrån sith Regemente på Fältet under Wurtzburgh, förfogandes sigh på heem reesan och kom i Decembri till Giötheborgh.465

1632.

J Ianuario, tå Grefwe Per war ankommen, gick han den 27 förste reesan up i Bådet.

Å denne wåren föll och så Grefwen i en hefftigh brän-nesoth, liggiandes i sith huus wedh stoore torget uthi Stockholm, ther man näpligen hadhe wäntat honom till lijffwet; doch förlänte Gudh nådeligen helsan igien.

J Augusto hölt Grefwe Peer Brahe en Biddare syn om en stoor utmarck emellan Öster och Wäster Dalarne.

J Nowembri gick Grefwe Nilss Brahe lijtet ofwan för Oppenheimb öfwer Rehnströmmen medh några Compagnier af sith folck, som woro uthaf konungens Lijfregemente, och war han then förste, hwilken förde öfwer Elfwen. När nu konungen icke hade så många farekostar, at han kunde föllia straxt effter medh undsätniugen, blef grefwen anfallen af en Spanier, Don Philippo de Sylwa benembdh, medh 1500 Curassirer twenne reesor. Them afslogh Grefwen så Bidderligen, at månge föllo döde i hans pijkar, och låste han ther altså footen, till thes konungen medh hären kom öfwer.

Så giorde och Grefwe Nilss Brahe thet masta till öfwer gången widh Läck.

Han förde medh och förestodh iämwähl alt footfolcket i i den skarpa träffningen widh Nurenbergh, sedan Generalen H:r Johan Baneer wardt skuthen.

J Slaghet för Lutzen förde han footfolcket och bröstet, starckt af twenne starcke Regementer, lijff Regementet och det blå Regementet, ther med han dref fienden på flychten, tagandes honom af 6 stycken och fullfölgde medh största tapper-heet Segren, till thes Piccolumini högg honom i sijdhan medh Curasirerne; och emedan Rytheriet icke giorde honom undsät-ningh, ledh han stoor skadha på sith folck, synnerligen på konungens egna lijfcompagni. Blef theslijkest sielfwer ändteligen skuten i wänstra knädet och fördes så sargad till Naumburgh,

ther then loflige Grefwen uthaf samma skåth effter 15 dagars förlåpp, som föll på den 21 Nowember, måste säthia lijfwet till.

Thenne berömmelighe Grefwe och Herre hafwer et odö-deligie låf ordh af en så stoor tapperheet och försichtigheet emoth sin fiende sampt troo emoth sin konungh och fäder-neslandh, som någonsin uthi eth Heroiskt modh skulle finnas, hwarföre han thesslijkest hoos sin konungh, såsom then ther nogsampt stodh til at pröfwa hwars och ens gåfwor, framför andra war afhållen.

Han lemnade effter sigh en dother, Elsa Beata Brahe kalladh, som sedermehra först kom i Echtenskap medh then

30466

Höghwälborce Grefwe H:r Erich Axelson Oxenstierna S. B. Cantzler och andre reesan medh then durchl. Högwälborene Furste H:r Adolph Johan, Pfaltzgrefwe wid Rhein etc-, konungh Carls den XI Faderbroder, Swergies konungers. Och en son. then han icke fick see här till werlden framkomma, utan föddes han i Anklam 21 weckor, effter thet Grefwen war slagen: ty upkallades H:r fadrens nampn, och blef then lille Grefwe Nilss Brahe nämbder, uti hwilcken den allrahögste Gudh yt-termehra låthe fullkommas, som allaredan märckeligen är böriat, then Heroiske dygdh, som hans Sahl. loflige H:r fader har lemnat honom, medh största prijs öfwer heela then ehrbara werlden till effterdömme. Denne unge Grefwe Nilss Brahe upfostrades hoos sin Fru moder på sith ålders 10:de åhr, tå efter hennes dödh hans Farbroder Grefwe Peer Brahe, then ther icke effterleth at fullföllia på sin späda Broderson thet kierlighe hiertelagh, som bröderne emellan ymsom städze warit hadhe, togh unge Grefwen till sigh, warandes förtänckt, hnrn-lunda han i Ungdommen måtthe hållas till loffliglhe öfningar af bookelighe konster och annat, som hoos thet ämnet kunde fordras.

Men den Lille Fröken anammade Fruraodren, den Hög-wälborne Grefwinna Fru Elsa Gyllenstierna, till sigh.

Bleff altså unge Grefwe Nilss Brahe först af priwato præceptore underwister uthi the stycken, som hans ålder för-måtlie tohla, ther widh han giorde en synnerligh förkofringh, in till des han skickades till Academien i Ubsala, ther han inhemptade en sådan grundh och styrkia uthi sine wäl på be-gyndte Studier och öfningar, att han och begaf sigh ther på i fremmande Rijken och landh at wandra.

På thetta åhret i Decembri, när tijenderne wore kringflugna om konungens högdt beklagelighe dödh, och Rijkzenz Rådh, som wistahdes i Stockholm, hade bundet sigh tillsamman at stå hwarannan enhelleligen bij för en man till at bijbehålla konungens märckelighe upsåth sampt medh then ther p&hän-giande Rijkzens wälferdh, tå förordnades grefwe Peer Brahe at reesa till Tysklandh, ther han skulle först å Rijkzens Rådz wägnar medh beklaga Enckie drotningen öfwer kongel. düdz-fallet, sedan och öfwerläggia medh Rijkz Gantzlern om alle höghnödige saaker, enkannerligen på hwadh säth thet tydske krighet stodo till uthföra.

Grefwe Peer Brahe begaf sigh straxt på reesan; och under wägen på Sundbooholmen berättade, han iämwähl sin H:r Farbroder, Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus Brahe, om konungens dödzfall; sedan fortsathe han sith upsåth igenom Helsingöör medh fahrkost öfwer åth Rostock, hwar emellan han war i407

stoor lijfznödh uthi et hefftigt stormwäder. Lende ändteligen an till Volgast, ther drotningen förhölt sigh, ther och konungens lijk stodh. Effter afsagdh werfningh, skyndade Grefwen till Berlin, hwarest han i några dagar war tillsamman medh Rijkz Cantzleren på Slåtheth hos Churförsten i Brandenburgh.

1633.

Endteligpn tå aldt wederbörligen war förrättat, wände Grefwen reesan om samma wägen till Stockholm igien, thijt han lyckeligen ankom den 3 Martij. Ther tå en Rijkzdagh war påbegynt, under hwilcken blef iemwähl än yttermehra den sahl. afledne lofflige Qrefwes Gr. Nilss Brahes beröm (hwilc-kens lijk och Grefwinna wore qware i Anklam i Pomeren) allmenneligen i hugh kommit, i ty thet förmältes, huru konungen hadhe ärnat honom till Rijkzens Rådh och theslijkest tillsagdt honom Wästerwijkz Grefweskap.

Wijdh denne tijdh afsomnade gudelighen Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus Brahe på sith ålders 69 åhr och blef medh stoor ståth begrafwen i Wästeråhs doom kyrckia, ther honom et kosteligit Epitaphium af Marmor och

Albaster blef uprättat.

Han war twenne reesor gifft, först medh Fru Birgitta Leijonhufwudh, Grefwinna till Raasborgh, medh hwilcken han aflade en dother allenast, F. Ebba Brahe, som Rijkzfeldther-ren Grefwe Jacob De la Guardie fick till Echta, andre reesan medh Fru Helena, H:r Claes Bielkes, Frijherres till Wijk dotter, the ther inge barn hade tillsamman.

Och föll sålunda Grefweskapet Wijsingzborgh Broder-sonen Grefwe Peer Brahe Abrahamson till, ther mycket wore at berätha om, huru och medh hwadh fogh och skick han hafwer sath thet länet effter han den i godh ordningh; forbäthrat thet, serdeles sielfwe Wijsingzöo, medh stoore frij-heeter, tillökt thet medh månge ansehnlige grefwelighe och adelige godz, inom grefweskapetz grentzer belägne; sath dhes administration i en richtigh postur medh Bygningar på månge orther, serdeles sielfwa Slåthet, hwilcket Farfadren giorde först begynnelsen till, zirat och förnyat. Och en Schola uprättat sampt medh gådt underhåldh försedt och thesslijkest et skiönt Bibliothec af uthwalda böcker ther till förordnath till ungdomens största nytta och upbyggelse, så at icke allenast åhr-ligen skickeligha subiecta thedan begifwa sigh till Academierne, nthan och så af then Scholens discipler godhe tienster allaredan förträda.

Effter Rijkzdrotzetens Grefwe Magni Brahes dödh förordnades Grefwe Peer i medier tijdh at förträda stellet, till468

dess någon ordinarie ther till blefwo walder; och stodh han thet altså fore ifrån Aprili in till Jul å samma åhr.

J Iulio Mönstrade han alt krigzfolcket i Wästergiöthlandh.

J Octobri, tå kongelige lijket öfwerkom ifrån Tysklandh. möthe Grefwe Peer Brahe thet medh andre herrarna af Rijk-zens Rådh i Nykiöpingh.

J Decembri straxt effter Jul kom Grefwe Peer Brahe medh samptelighe Rijkzens Rådh tillhopa i Nykiöping, ther som wichtige Rijkzens ärender förhandlades.

Ther blef och Grefwen förordnath at reesa andre gången effter konungens dödh till Tysklandh medh sådan Instruction, deth så frampt Rijkz Cantzleren, som directorium öfwer Ewan-geliske förbundet förde, någhot dödeligit widhkommo, eller han elliest för orsakers skuldh worde heemkalladh, Grefwe Peer Brahe tå skulle träda i hans stelle, å Swergies Cronos w ägnar aldelea medh the willkohr, som Rijkz Cantzleren thet fördt hadhe. hwilcket Copian af fullmachten i Rijkz Cantzelijet, men original-fullmachten i Cantzeliet på Wijsingzborg tydeligen uthwijsar. Thesemellan skulle Grefwen bewijsa Rijkz Cantzeleren hielp i rådhslagh och företagande widh Rijkz Conwenterne och i synner-heet widh then tå påstående Rijkzdagh i Frankfurt. Till at full-föllia den förordningen togh sigh Grefwe Pehr straxt reesan fore och drogh först, till sith Grefweskap Wijsingsborgh, ther honom efter hans afreesa af hans kiäre Grefwinna föddes en son, Grefwe Abraham Jochim i dopet kalladh, som doch lijtet effter om höste tijden afsomnadhe och wardt på följiandhe åhret tillijka medh en Fröken, sin Syster, begrafwen i Wijzingzborgz kyrckia.

1634.

J Martio fortsathe Grefwen sin reesa och fohr igienom Marckarydh och Helsingborgh till Helsingöör, sathe sigh thå-dan med Creijare öfwer åth Rostock, sedan ther ifr&n till Gusstrow, Magdeburgh, Erfurth, ther Grefwen af Magistraten anseenligen blef furähradt, och ankom endteligen sidst i Månaden till Franckfurt, hwarest alle Tydske Stenderne woro for-sambladhe. Och trädde altså Grefwe Peer Brahe straxt effter sin ankomst till deth mödosamma wäsendet, ther hän han war förordnath, hållandes sigh flijtigt in widh Conventerne och i dhet Consilio formato, och bewijste Rijkz Canzelern en märcke-ligh handrächningh medh rådh och anslagh, som widh s& fathe ganske irrsamme saaker högheligen betårfdes. Tå nu Rijkz-dagen omsider effter thet olycksamma Nörlingska slaghet fick en ende, begaf sigh Grefwe Peer Brahe ifrån Frankforth igien.

J Septembri företogh han reesan till Pryssiske tractaten, ther hän af kongel. Regeringen war förordnadh och nämbd for469

Caput legationis, och besöckte han under wägen Churfursten af Brandenburgh j Berlin, then honom sith intresse

och så widh tractaten synnerligen recommenderade.

J Octobri fullfölgde Grefwe Peer Brahe resan åth Stetin, drogh och thädan at b5sökia Furstarne af Mechelburgh, Swe-rin och Gustrow, ther han iämwähl alle besäthningarne besöckte, och fohr ther ifrån till Stetin tillbaka tillbaka igien.

J Novembri rychte Grefwe Peer Brahe medh et anseen-ligit föhlie och wacht ifrån Stetin och gick igienom Cassuben, Dantzich förbij, logerades i Dantzicker werdher, ther Syndicus medh en Kådman af Dantzick kommo och gratulerade honom å Stadzens wägnar, förandes honom en anseehnligh föråhringh till kiök och hästfoder tillhanda. Ändteligen anlände Grefwen till Elbingen, hwarest han medh stoor ståth blef infördh; uthan for stadhen möthe honom General Gubernatoren H:r Herman "Wrangel medh the andre Commissarierne. J staden war alt Borgerskapet sampt heela besäthningen, som bestodh i trij starcke Regementer, eth Swenskt, eth Tyskt och Engelskt i •wäria, och gofwo twå gängor salfwa. På wägen bekom Grefwen Stoore Cantzlerens af Pohlen Zatriki, Biskopz af Curavien, skrifwelse medh en synnerligh höfligh gratulation öfwer ankomsten och serdeles öfwer teen werfningen, drifwandes thes-lijkest högeligen på forthsätiandet af tractaten. Grefwen giorde effter sin ankomst inthet drögzmåhl, uthan greep saaken straxt an, låthandes föregåå per sub delegatos åthskillighe strider In præliminarrbus. Och blef Congressen sluten så wäl igienom them som och af Brandeburghiske Curförstens legaters förmedlande, iblandh hwilcka Margreef Sigismund war then förnämbste.

1635-

Jn Januario, nemb. den 26, när the Swenske giorde sith nthtågh utur Elbingen till Congressen, hade Grefwe Peer Brahe i fölliet öfwer 26 karetter, hwartera medh 6 hästar, tu hundrade slädar, Grefwen hoos sin wagn 12 drawanter, eth Compagni curasirer, et compagnie foot folck, klädd uthi liberi, 6 trumpeter medh Härrepukor, förtrumpeter af hwart Compagni, mehrendels officerare till 200 hästar sampt elliest oräcknelig-hit mycket fremmat folck ifrån, alla stederne.

The drogo uth om morgonen, första thet dagades, uthi en mechta starck winter, tå himmelen war heelt klar, at ther icke then ringaste moln fläck swäfwade. När the nu kommo på sion Drusen, widh Solen war upgången, syntes öfwer henne en skiär Regnboghe medh alla sine fergor och deelte sigh i twå deelar; ther mith emellan stodh en spijra i anseende som470

af klardt silfwer, och warade thetta så iiähr en half timma. Hela hoopen war detta warse, hållandes dhet för et gått teckn, som och sedan, igienom Gudz nådigha tillhielp, hände.

Sammankomsten af G. Feer Brahe och hans medh Col-leger sampt the Fohlniske skedde i en Hj then stadh benembdh Hållandh, ther the gingo tillhopa i Stadzkyrckan, hwarthen igienom sin döör, Grefwen igienom store dören på Gaffelen och the igienoin en lijten på sijdhan. The inöthes på golfwet i Cho-ren, ther the handhtoges, önskandes hwar andra lycka, och sathe sigh sedhan widh hwar sith bordh, Grefwen medh sine på högre sijdhan om altare, the Fohlniske på then wänstre wid dören, ther the inkommo; Mediatorerne Engelske Sendebudhet, Hål-lendske och Churförstens af Brandeburgh widh dören i ehoret geent moth altaret. Churförstens Cantzler begynte tahlet på latin medh en lyckönskningh och förmaningh till freden, propo-nerandes iämwähl, dhet the måthe skrijda till tractaten utan at framtee fullmachterne, ther the Pohlniske och straxt giorde honom bijfall uthi. Men Grefwe Feer Brahe, som förstodh saken annorlunda, wäl wetande detta som en principal punct stanna på titlarna, stridde ther emoth, förehållandes sådant for ingen deel tärna sigh, ej heller någorstedes i slijka wichtige förhandlingar wara i bruk, och blef sålunda för then gången ther om allenast handlat, hwar medh the widh oforrättat saak åth-skildes och kommo icke tillsamman för än i Maij månadh, sendandes des emellan ijmsom många underhandlare, sainpt och, emedan dhet sex åhringe stille ståndet lipp till enda, förlängdes dhet en och annan gångh till längre och kortare tijdh, till des Tractaten wän sin fullbordan.

J medier tijdh ankom thesslijkest konungens legat af Franckerijke Monsr D:r Huaux, och iämwähl, emedan tractaten en rundh tijdh warade, kom Rijkz Feldtherren Grefwe Jacob De La Guardie medh en tämmeligh krigzmacht ther hän och slogh lägret widh Marienburg, ther Grefwe Peer Brahe medh sith föllie lågh på Slåthet.

Tractaten hadhe framgienth sin forthgångh, och holtz omsider then sidste congressen i Stumssdorph, hwarest när alle saakerne ändteligen wore mäst som till et långlighit stille-ståndh tiente, tå begynte konungens legat af Frankerijke en quæstion, begiärandes at the chatoliske, som ännu i Lijfland woro eller komma kunde, fulle hafwa i religionen theras frija öfningh, hwilcket så nähr hadhe tendt en stoor Eldh, i deth. när legaten icke fick befordra sith upsåth, rethe han Pålackarne till owillia emot the Swenske, lijka som åstundade the allena krijghet.

Ther medh och så wijdha kom, at the Swenske och471

Pålackarne å bådhe sijdhor läthe bl&sa till häst och röra på herpukorne; Pålackarne theslijkest begynte alarm. Och war dhet uthi dhes fahrligare uthseende, emedan begge parternes paveluner och tiäll stodho när tillsamman, och reedh folcket v na se om hwart annat, togh uth swerden och pistoler, brukandes gewähren på hwar andra. När nu Grefwe Peer Brahe medh then han i sitt tiäll hadhe, blef sådant owäsende warse, söckee hwar till sin häst. Feldtmarskalcken Wrangel fattade en Bardisan och stelte sigh för footfolcket, emedan han i then liast icke kunde komma till häst. Men legaten Grefwe Peer reedh straxt till sine Rytthare, hwilcka woro uplänningar af twenne trupper, swengde them och rychte emooth husarerne, som kommo uppå them, och höthe at falla lantzarna; månge woro och på sijdhorne, drogho uth theras sablar, och stärckte pålackarne sigh af några 100 Cassaker sampt andre frijwillige, som kommo ther till. Grefwen hölt icke thes mindre them inedh then ringa hoopen oförskrecht emoth, och tå han kom them nähr uthi en hållwägh, studzade the; Ty blef theslijkest Grefwen medh sitt folck stilla hållande. Men sielfwer reedh han till dem, oachtadt at the så hefftigt förbittradhe stodo i blåthe gewehr, tahlande them medh hårda ordh till, förehållandes them theras oskiähl och hwadh ondt af sådan dheras oförsichtige öfwerdådigheet skulle föllia, hootandes och så, dhet dhe måtte försäkra sigh om at blifwa möthe på hwadh säth the begiärade, och peekade på then truppen han bak effter sigh hadhe. Ther effter böriade the förhålla sigh sachtare och stilla och hulpo iämwähl Pohlniske commissarierne redelighen ther till, af hwilcka stoora Cantzeleren så när skulle sath lijf-wet i spelet, i dhet en swensk soldaat måthade honom, ther han stodh i tiellet, medh Musqueten effter hufwudhet och lade alla reedan an, hwar icke Grefwen hadhe thet sielfwer blefwet warse och straffat honom. Altså blef å sijdh lycktorne detta fahrliga uthseendet igienom Gudz wälsignelse afbögdt och dempat. Men thet stodh icke länge, förr än rychtet ther om flögh i swenske lägret widh Marienburgh; och såsom arthen af rychtet är, togh deth then wägen emellan Stumssdorph och Marienburgh tämmeligen till, så at ther berettades Grefwen sielfwer och Feldtmarskalcken Wrangel blifwit slagne och alt folcket gådt under, hwaraf Feldtherren böriade ryckia up folcket och war begrepen medh heela krigzfolcket at tåga ther-hän. Tå nu alt war stildt, och thet skredh till sluthet af trac-taten, wore begge Feldtherrarne medh alla Commissarierne till-hoopa i eth stoort pavelun och möthes medh mycken pråål sampt ganska wänligha.

Den 3 septembris å thetta åhret 1635 effter 26 congresser472

slötz ändteligen 25 åhrs stilleståndh, och skildes parterne àth medh ymse lyckönskningar. Söndagen ther effter skedde pä alle ställen så wähl hoos the Swenske som hoos Pålackarne tackseijelse medh frögdeskåth af skiepzflothan, festningarne, lägren och stederne, och föllo alle skåthen nästan tillijka in, så at thet wijda hördes.

J warande Tractat war och Grefwe Peer Brahe General Gouverneur öfwer Pryssen.

Effter dhet lyckosamma förrättandet reeste Grefwen heem på et örlogh skiep, ben:dh Swarte Hunnen, och lande an till Stockholm In Octobri, wedh en Rijkzdagh skulle ther begynnas. Tå stilleståndet theslijkest bekrefftades, som och skedde iämwähl lijtet ther effter i Pohlen, på en allmen Rijkzdagh. så at thet af begge Rijkzens stender medh största frögdh war uptaghet.

1636.

Lijthet effter thet möthe och uthskåth at the förnemste Stenderne, som holtz i Stockholm på thetta åhret, förrättade Grefwe Peer Brahe uthskrifningen i Jönekiöpingh och Crone-borgz lähn, tå han något tillförende hade förestådt en Riddare syn emellan Skädewij och Wijka booar i sith lagmansdömme.

Elliest, ehuruwähl Grefwe Peer Brahe tillförende af konungh Gustaf, Höglofl. i åminnelse, war förordnath at bijsithia Stockholms Hoffräth, så befans han doch, sedermehra kom ifrån Pryssen, nödigh i Rådet, at han effter

then tijden in-thet annat Collegium fick bijwista, och förhandlades then tijdh ganska högwichtige och Rijket angelägne ärender.

J Ianuario föddes Grefwens andre sohn, Grefwe Fredrich Brahe, på Wijsingzborgh och afsomnade på folliande åhret Jn Iulio; blef thesslijkest i Wijsingzborghz kyrckia begrafwen.

1637.

Grefwe Peer Brahe blef förordnath till General Gonverneur öfwer Stoorfurstendömmet. Finlandh, Åhland och begge Careleme och begaf sigh altså medh sin Grefwinua ther hän på ett örligh skiep, Jungfrun ben:dh; han anlende ändteligen Jn Nowembri till Åbo slåth effter uthstånden tämmeligh weder-werdigheet på siöön.

1638.

Straxt om wintertijdh, emedan tå war beqwemmast at fahra the orter omkringh, togh Grefwen sigh en reesa fore kring heela Stoorfurstendömet till Tawasthuus, Nyslåth, Kexholm. Wij borgh och andre sith Gouvernement tillhörige orther. Effter473

som ther en ganska stoor oreeda i månghanda saaker uthi Stederne och på landhet war inrijtat, hwilcket alt han medh fogh och försichtigheet bootade, så mycket stödh till boota, intagandes och betrachtandes landetz wilkohr och stadgade ther effter hwadh hälst han fan landet kunde lända till nytha och förkofringh. Han mynstrade thesslijkest alt krigzfolcket till häst och footh, säthiandes thet äfwen wäl i godt skick. Så war han och på thenna reesa i Nötheborg och Nyenskantz.

Om wåren reeste Grefwen siöösijdan geenom Nylandh tillbaka igien, och från Ekenääs siööwägen till Åbo: afferdade theslijkest någre 1,000 man till Tysklandh sampt nfighot till Lijfflandh.

I Iulio och Augusto besågh Grefwen siöösijdhan ifrån Åbo och till Biörneborgh sampt medh lägenheeterne af land-het och strömmarne.

1639.

Först om wintren 1639 drogh Grefwen wijdare landhet omkringh, bestelte allestedhes oin dhes angelägenheeter i Fin-landh, Carelen och Kexholm, mynstrade theslijkest krigzfolcket och rychte sedan till Åbo tillbaka igien. J begynnelsen af sommaren fohr han åter ifrån Åbo siööwäghen till Helsingh-fohrs, mynstradhe och afferdadhe till Tysklandh 1,500 man. Och emedan Grefwen mehrendels tillförende hade medh sigh i föllie sin Elskel. k. Grefwinna, afferdade han nu henne ifrån sigh föruth åt Åbo tillbaka och fohr sielf till Tawasthuus sampt Nyslåth, ther ifrån siööwägen igienom heela Kexholms lähn alla the fahrlige siögar och strömmar upp och uthföre till Liebelitz Pogost, Pielis iärfwi och Lixa; drogh yttermehra strömmarne vppföre in moth Ländelä i Rysslandh, ther twenne Eremiter kommo fram att see hwad på färde war. Ty them förundrade öfwer then myckenheet af folck, som wore i Gref-wens föllie, hwilcket föll Eremiterne något sälsynth.

Grefwen läth sigh och icke förtryta at undfegna then ene af them, taalandes medh honom om hans troo, och huru han förstodh Christum, then han kallade Michael. Grefwen läth iämwähl pläga honom medh dryckar och speceri, thet Eremiten wäl behagade, nyttiade måttelighen och fohr straxt till sith förra lefwerne tillbaka. Ther effter reeste Greffwen till Caiana öfwer Uhlå träsk och åhn medh bååt uthföre till Uhlå; wijdare ther ifrån till Österbothne, endels siööwägen, en dels landhwägen, öfwer then stoora Kiöre skogen tillbaka igien.

Emedan Grefwen war ther högst uppe i landet, sende han en express till Hwita hafwet, then ther medh största lijfz-fahra kom igienom, och besågh ther landet och hafzstranden474

sampt Ryssarnes Saltsiuderij i Kemi k&fda och Landalax, ther han befan och s& finska tungomåhlet öfwas på 10 mijhl när Hwita hafwet. Men elliest månge finnar än tå finnas in til: Archangel och wijdare till Nowam Semblam och Samoiediam, hwadan Grefwen håller före, at finnar och lappar tagha theras ursprungh.

När nu Grefwen omsider war kommen till Åbo, öfwer-skickade han till Kongel. Regeringen skriffteligen en uthför-ligh berättelse om heela thenna reesa och landzens lägenhaet hwilcken i Rijkz Cantzelliet ligger

förwaradh. Och är thet fast mehr till at betrachta, än någon lätteligen kan troo och betänckia, synnerligen medan ingen herre tillförende then ne be8wärlighe och fahrlighe reesa om sommar tijdh har giordh. I Septembri sathe Grefwen medh båth öfwer Sth Åhlandh. fördrögde ther några dagar öfwer på Slåthet Castelholm, be-stellandes åthskillige wichtige landzens saaker; och tå han befrijade sigh någhot ifrån the wichtige besweren, öfwade han under tijdhen Elgh iacht, som man ther hafwer. Sedan reste han åter till Åbo.

1640.

Än ytterligare befan Grefwen nödhwendigt for landzens tillståndh at giöra en reesa ther igienom, hwilcken han fort-sathe om winter tijdhen i Januaris, och kom så ther medh till Narfwen, besökiandes ther sin Swåger Rijkz Rådhet och Gouverneuren H:r Bengt Oxenstierna sampt sin Elskel. kiära syster fru Margaretha Brahe; och war grefwinnan med i folliet. Han blef ther medh Solennitet in ledsagadt, möther af Rys-sernas Rytherij, the ther honom stoor ähra och wyrdningh bewijsadhe.

Effter några dagars godha undfägningh fohr han ther ifrå, beledsagdh af swågren, till Caporio och Jama. Sedhan fortsathe han än wijdare then reesan till Nyenskantz, Kexholm. Nyslåth, upföre åth Copio samt Jden salmi sochner, och så igienom Rautalambi sampt Rowehi neder åth till Åbo igien.

J Aprili kom Grefwen till Åbo och sathe åther straxt ther effter öfwer till Helsinghfors, munstrade ther en godh deel af krigzfolcket och afferdade till Lijflandh; wende så siöö-wägen till Åbo igien.

Summewijs är detta uthaff alt Grefwens lofligø förrathande widh General Gouvernamentet i Stoorfurstendömet Finlandh. Åhland och begge Carelerne näst sielfwe landz Regerningen och Cammarsakcrne. Han inrättade åhr 16-10 Academien i Åbo, som tillförende war eth Gymnasinm, medh största Solennitet, hwilcket till hans beröm finnes skrifwit och på trycket475

tithgångit, hwarföre ähr onödigt thet här uprepa. Academiens förkofringh är iämwähl allom kundbar och lärer förthenskuldh hoos senaste effterkommanderne representera den låilighe lunda tors odödeligha prijseligha nampn. Han drager och så ännu alt framgienth omwårdnath om Academiens och dhes Betienthes ehrhållande, warandes theras Cantzler. Han läth och i Wij-borgh igienom H:r Erich Gyldenstierna inrätha Gymnasium, hwilcken i lijka måtho har til wext. Han funderade månge nödige barne scholer i Tawasthus, Nyslåth, Kexholm och an-norstädhes. Och hadhe han så mycket mehra nijth om Boo-keligha konsternes insichtande och Flor, såsom han lärde män stedze har älskat och fawerat, warande begifwen på all boo-keligh förfarenheet, serdeles (näst Theologia, therpå han sigh i ungdomen mycket winlade) historiske studier och Antiquiteter, så uth som förnembligast inledske, och ther hoos mathe-matiske, Astronomiske exercitier, å hwilcka han sine leedighe stunder af Rijkzens börda enderst anwender; hafwandes iäm-wähl i Astronomia om motibus Corporum calestium och sielfwa corporibus synnerlige wichtige meningar. Iurisprædentia är han eij heller förtruten uthi; doch fållandes om the månge Inter-pretibus juris Romani samma omdöme som Boccalini Apollo i sin parnaso, til etc. fortzam uddum ictum.

Han sågh landet före i all måtta om gåth lagh och skick, deelte stoora Sochner och läth upbyggia flere Sochnekyrckior; funderade nya steder ocb föröckte the gamble, Åbo, Wij borgh, Helsingfors, och brachte i bettre willkohr sampt, så mycket thet läth sigh giöra, i ordentligare Adliti. Giorde en Jorde-wall och Steengårdh kringh om hoela Åbo stad, förnyade heela Åbo slåth, brachte krigzfolcket i richtigheet, waar then förste, som fårmåthe the hårde Sawolaxerne at låtha skrifwa knechtar gårdetaals, och steldte i begynnelsen 6 gårdar om een knecht; stelte och små tullerne i godh ordningh.

Eör hwilcken berömlighe stoora nijth och alfwar till thet landetz befremmiande och upbyggelse heela nationen honom, icke allenast under hans Gouvernements tijdh storligen elskade och ährade, uthan theslijkest hans nampn än i dagh högelig-hen wyrdar, kallandes honom sith landzfader.

Sedan Grefwen alt sådant medh högsta förståndh igienom Gudz mildha tillhielp hadhe anstelt och inrättat, beredde han sigh till resan åth Stockholm.

Men tillförande fohr han än tå en gångh upp åth till Eura åminne at afhempta sin Elskelige kiere syster, dhen

högh-wälborne Grefwinna Fru Christina Brahe, sampt medh dhes sahl. herres, Feldmarskalcken H:r Åke Tottz lijk till Åbo.

Ändteligen skyndade tå Grefwen till Stockholm och476

anlände ther i Augusto, hwarest han af Hennes Maij:thDrot-ningen ganska wäl blef undfägnadt.

Regeringen och Rijkzens Rådh i medlertijdh beslöto at senda Grefwen till Tysklandh till at antaga Pommerske Gou-vernamentet och blifwa legat i Tysklandh samt wedh fredz tractaten. Men alldenstundh någhot ther medh fördröghde, in till des Grefwen blef Rijkzdrotzet, wardt reesan instelt, och uthwaldes en annan thet wichtige ärandet at förträda.

Grefwen, som en rundh tijdh hade warit bortho, uthstådt stoora beswär och hafft fögho hwila, t3rchte forthenskuldh, at han betorfde dragha sigh nfighot undan ifr&n thet mj-ckna Rijkzens arbete och begaf sigh altså neder till sit grefweskap och godz, fördröijandes ther iulen öfwer. Thes emellan afsomnade Rijkzdrotzeten Grefwe Gabriel Gustaffson Oxenstierna.

1641.

J Ianuario förfogade Grefwen sigh till Stockholm igien. tå en wichtigh Rijkzdagh ther sammastedes p&stodh.

In Martio, thå then gambla Rijkzdrotzetens lijk war be-grafwet, begyntes at tahla om et nytt drotzetz waal och skrefz till alla Rijkzens Rådh, thet the måthe theras skrifftelige vota senda in.

J Aprili, effter Voteringli och drothning Christinæ åtskillige låthkastningar, igienom Gudz serdeles försyn, stannade thet på Grefwe Peer Brahe, hwilcket således tillgick, at eme-gan iemne wota woro på Grefwe Peer sampt annan af Rijkzens högha Herrar och Rådh fallne (Och till förende emellan Rijkzens Rådh war aftaaldt och å then hendelse, heela ähren-det skulle skiutas till hennes Maij:th drothningh Christinæ låthkastningh), tå trädde några at' Rijkzens Rådh up till drot-ningen at inhämpta, huru medh läthkastningeu måthe aflöpa. Nu hadhe fuller drotningen alla redho afsagdt sigh ingen annan än Grefwe Peer begiära till Rijkzenz drotzet, hadhe och så kastat låthen förut, then iämwähl på honom war fallen; doch lågho Rijkz Råden henne så hårdt an, at hon än andre reesan i theras närwaru skulle tagha låthen, bwarföre hon theslijkest ändteligen samtychte, sägandes sigh nogsampt weeta, at thet än tå wore på honom fallande, thet som och således hende; dliet han i ty förordnadhes den 14 April till Swergies Rijkes drotzet sampt præsident i Stockholms hoffräth.

1642.

J Februario giorde then nye Rijckzdrotzeten Grefwe Peer Brahe på then tå warande Rijckzdagen för drothningen och Stenderne sin förmyndare Eedh i stoore Rijkzsalen pä477

Stockholms slåth och hadhe tå, iämwähl et prydeligit taal till drothningen sampt Stenderne.

1643.

När kriget skulle börias meph konungen i Danmarck, skickade Rijkzdrotzeten Grefwe Peer Brahe, så tå wistades på sith Grefweskap Wijsingzborgh, medh Rijkzrådet och General Maioren H:r Lars Kagg till Grentzen alle nödtorfftigheter till krigh och låth båda up folcket. Han bekom och drotningens breef, at han skulle förfoga sigh till Smålandh, biwista myn-stringen och tahla medh allmogen. Och ehuruwähl han war mycket opassligh, skonte han sigh doch icke för fàderneslan-detz wälferdh, uthan begaf sigh ther hän, förrättadhe mynstrin-gen så till häst som footh öfwer heela landet; hadhe thess-lijkest allestedhes samtaal medh allmogen i städerne och på landet, hwarmedh han förmåthe them alle till stoor willigheet. Och när han hadhe draghit tillbaka till Wijsingzborgh, reste han åter ther ifrån till Skara, mynstrade ther Östergiöthe, Smålandz och Wästgiöthe Frälse Ryttarne.

1644.

Medan kriget medh the danske stodh hårdt uppå och the begynte at giöra infall uhr Norie och Halland i Wästergiöth-landh sampt the angrentzande orter, ryckte Rijckzdrotzeten Grefwe Peer Brahe j Iulio ifrån Stockholm och samlade några hundrade knechtar, som Bergzlagarne sammanskiuto i Orebroo, thijt och några

Södermaniedske, 300 Upländske Ryttare sampt et par stycken medh någon amunition fordrades. Tå skyndade Rijkzdrotzeten sigh ther ifrån, samkade någhot folck i Wäster-giöthlandh och tågade först öfwer tijl wägen åth Skiöfde, Göökum, Allingzåhs, lende så ändteligen den sidste Iulij till Giötheborgh.

Den 1 Augusti gaf han straxt General Maioren H:r Lars Kagg ordre at gå medh J,300 man till footh och 400 hästar öfwer på Hijsingen widh Elfzborgh slåth. Så besathe han och någre båtar och lådior medh knechter och läth them gå sach-teligh Elfwen upföre; följde och så sielfwer medh 120Musque-terare widh stranden, så at han gick medb båtarne tillijka och förbidde så under Gullberghet, till thes H:r Lars Kagg kom medh footfolcket, at thet fördeelte krigzfolcket rj-chte iämpte hwar annan; men H:r Lars Kagg hölt omsider högden in på Hijsingen. Tå tågade Rijkzdrotzeten medh båtarne forth, hwar af fienden fattade Reddogha i begge sine skantzer, den ene som lågh gent emot Spetalen och then andra moot Lärie. När han nu sågh fienden wara twehugse, antingen at förswara478

sigh eller förlåta skantzarne, läth han sina lådior och båtar gripa skantzen medh en hast, om hwilcken fienden och straxt förlåpp, släpandes sine stycker forth medh oxar. Tå sathes knechtarne i landh och iagade effter styckerne; Johan Wrangel möthe the och medh sine ryttare, och kringrände the fienden, at alle wordo ther nederhugne, men styckerne fördes till Giö-theborgh. Tå förlåpp och fienden then skantzen widh Lärie. Sedan gick Rijkzdrotzeten till Skare daal geenth emooth Boo-hus, tänckiandes H:r Lars Kagg föllia på andra sijdhan. Men Kaggen hade draghit sigh tillbaka åth Giötheborgh igien, uthaf oräth berättelse af en dansk fången bardskiärare, hwariore then dagen inthet mehra blef uthrettat. Om morgonen på samma dagen ankom till Elffzborgh den Hållendske fl&than. som bestodh af 20 skiep, och twå timmar tillförende rychte then danske undan, som hadhe till siöös blåqwerat Giöteborgh. Några dagar ther effter drogh Rijkzdrotzeten uth till Hollend-ske Amiral skieppet, församblade ther alle Capitenerne och handlade så medh Ammiralen Mårthen Tijsen som thet tydske foothfolcket, styrckiandes them at fahra igien om Öresundh i Östersiön och sökia til at fogha sigh tillhopa på Swenske flo-than, hwilcket the fuller beswärligen lätho sigh intahla, men förräthade thet doch omsider lyckeligen; ty hwarken Danske flothan, eij heller Gronebergz slåth eller och Pråmarne vidh Kiöpenhamn kunde them förhindra; och följde så ther på then herlige Swenske Victoria till siöös.

Den 6 Augusti sende Rijkzdrotzeten Gubernatoren Nilss Assarson, effter H:r Lars Kagg siuknade, at gå medh samma folcket öfwer p& Hijsingen och sökia upklappa fienden. När han nu kom öfwer genth emoth Lärie, drogh fienden sigh uhr wägen undher Boohus, ther the Swenske och Danske widh pass twå timmar skarpt skutho på hwarandra; och endoch the Danske woro 1,600 starcke, wågade the sigh lijkwähl icke på fel the t; så kunde eij heller the Swenske bijkomma them för Slåthetz skuldh och then högha backen, och höllo the for-thenskuldh lijtet ther ifrån uthi felthet nathen öfwer. Samma nath förleth fienden Hijsingen, säthiandes öfwer på andre sijdhan om Slåthet; ty rychte och Rijkzdrotzeten den 7 Augusti tillbaka igien.

Tå, emedan General Maioren Kaggen för sin opassligheet icke förmåthe uthstå nftghot arbete effter Rijkzdrotzetens afree-sande, ty sende Rijkzdrotzeten H:r Fredrich Steenboch medh 900 till footh och 300 hästar in i Hallandh, läggandes 800 knechtar och någre Rythare Elfwen upp före geent moth Boohus för the Norske och upkastade sammastedhes någre Skantzar. Och tå han479

sålunda hadhe giordt en godh förfathningh på alle saaker, rychte han tillbaka åth Wijsingzborgh och ther ifrån forth till Stockholm.

1647.

Rijkzdrotzeten afladhe medh andre höghe herrarne af Regeringen Rijkzens Regerningz och unge drotningens förmynderskap, thet han ifrån sith tillträde till Rijkzdrotzet högha ämbete medh the andre låfligen hadhe förestådt; och antwar-dades Rijkzens tygel i drotningens händer, doch så, at hon altijdh skulle blifwa hållen under armarne.

Tå lågh iämwähl drotningen åthskillighe reesor träghet an och skyndade honom thesslijkest ändteligen at giöra proposition för Rådhet om hennes gifftermåhl, ehuru han wille undragha sigh ther ifrån, låtandes förmärcka sigh

nogsampt förstå och uthsee, hwad ringa alfwar ther medh wore, och hwart hän thet wille, hwilcket och så skiedde. Ty när han omsider hadhe afhemptat Rijkzens Rådz enhellighe samtyckie, bringades thet medh twenne andre Rijkzens Rådh till droth-ningen, söckte hon at förwenda tahlet, föregifwandes sin meh-ning alldrigh i den måthan warith; doch bandt han henne medh alfwara ordh thet at tillstå, seijandes rundt uth, at medh sådanne ährander stodhe henne icke till at skiämpta, sigh och så igienom så långligha trogna tienster så godh och wichtig förfarenheet nogsampt hafwa lärdt at weeta, hwadh äranderne tillhörde, och hwadh han giorde eller giöra och låtha borde, hans ingående ålder iemwähl i Rijkzens trogna tienster, icke låtha honom gå om medh någon owijssheet, hwarföre drotningen wederkiennas sigh mehrendels medh trägenheet twungit honom at tagha sigh upå then werfningh. Men hon stodh framgienth hårdt i dhet sinnet at heller wällia döden än förstå sigh till någhot Echtenskap, alt effter sora Rijkzdrotzeten thet wäl försågh. Ty sedermehra, när uthskåt af alle Stenderne wore kalladhe up i Rådhet till samma ährendetz för-handlingh, badh drotningen tå, twert emoth thet förra, dhet Rijkzdrotzeten wille förfechta hennes parti, at hon på någhot säth icke måthe bindas, hwilcket han iämwäll perdiscursum sålunda förde uth; dhet emoth åthskillige skarpe och trägne contraparter, som stodho på gifftermåhlet. Heela saaken studzade och blef lemnat in aquilibrio, hwarföre drotningen thesslijkest straxt ther effter ganska flijteligen honom betackade.

1648.

Effter mångha wichtige Rijkzens äranders förrätliande forordnades Rijkz drotzen på nytt at antaga General Gouver-namentet öfwer Stoorfurstendömet Finlandh, och reeste han480

förthenskuldh ifrån Stockholm den 13 Iunij, lyckligen anlen-dandes på Åbo Bedd d. 18 Dito och sathe sigh fölliande da-ghen upp på Slåthet, möther och undfägnadh af landzhöfdin-gen, Biskopen, Clericiet, Akademien, Borgmästare och Rådh sampt 4 fahnor Borgerskap, som stodhe i fult gewähr widh Slåthet.

1649.

J Januario företogh sigh Rijkzdrotzeten åter och fulfölgde Februarium öfwer en reesa igienom heela Stoorförstendömmet. säthiandes ifrån Åbo till Nylandh, Helsingfors, Borgho, Wiborgh, Nyslåth och så fohrt igienom Copio, Jdensalmi och Caiana sochner till Österbotn, hwilcket och så lydde tå ander hans Gouvernamente, Ulo, Gamble Carleby, Njcarleby, Wasa. Biörneborgh, itamo, Nystan sampt endteligeu till Åbo igien: på hwilcken reesa så wäl som och sielfwa Åbo stadh han in-räthade månge godha ordningar, afskaffandes o red ha och oskick, hwilcket alt icke kundhe tillförende så nogha och tillfyllest skiee.

1650.

Sammaledes reste han och in Februario samt etli stycke in Martio Finlandh igienom på thetta åhret.

In Iunio afsomnadhe hans Elskelighe Grefwinna, f. Christina Chatarina Steenbock, medh hwilcken han 22 àhr eth ganska liufiighit och kierlighit Echtenskap hade halft och 4 barn, 2 unge Grefwar och 2 frökner, tillsamman a ilad t, som förbemeldt är.

Emedan drotningh Christinæ kröningh och så skulle skiee. läth drothningen hempta honom medh et kongeligh örligh skiepp ifrån Finlandh till Stockholm.

Och förträdde han sålunda widh Cröningen thet, som hans högha ämbete tillkom, säthiandes tillijka medh Erkebiskopen drothningen kongel. Cronan på hufwudet.

1651.

Jn Ianuario, tå Rijckzdrotzeten hadhe medh tillbörligh process låthit begrafwa sin sahl. grefwinnas lijk i Wijsingz-borgz kyrckia, togh han sigh än en reesa före åth Finlandh, dragandes igienom Bergzlagen, Nya kopparberghet, Gamble Fahlun uth åth Dalarne till Mora långa skoga, öfwer heela Norlanden till Torno, Uhlo, Gamble Carleby, och effter the sakers förräthande, som en och annorstädes betärfdes, synnerligen hwadh medh Österbothns ständerna war at förhandla, reste han tillbaka till sith frijherskap Caiana, Cuopio, Jdensalmi och440

Brahelinna och forhtsathe reesan igienom Finlandh och Nylandh i April till Åbo, thedan han effter uthrättande af thet, som medh stedernes och landetz ordination sampt och medh myn-stringar war at bestella, rychte åter i Septembri upp och kom den 20 till Stockholm.

Den unge Grefwe Nilss Brahe, som in till denne tijdh hadhe hållit sigh flijteligen till Studierne widh Ubsala Acade-mia, sendes nu uthaf sin H:r farbroder Rijkzdrotzeten at wan-dra å fremmande orther. Och giorde han then reesa lyckeli-ghen och wäl heela Tysklandh, Frankrijke, Italien sampt Spanien och Portugal igienom och öfwer till Africa, ther han beságh någre orther af them bådhe Spanien och Turken inne-hadhe. Och under denna hans reesa, medan konungaskifftet förelåpp i Swergie, i det at drotningh Christina öfwergaf Regementet i K. Carl Gustaffz händer, tå sendes honom en In-struction af konungen, sådant å hans Maijrtz wägnar widh spanska hofwet at förmähla; men effter som Instructionen kom seenth fram, tå Grefwen allaredhan hadhe reest ther ifrån, ty förskickades honom en annan till kongel. Portugiske hoffwet i Lisbona; och afladhe han altså ther sin werfningh medh beröm.

i653-

J Iulio trädde Rijkzdrotzeten uthi annat giffte medh den Höghwälborne Grefwinna fru Beata De la Guardie, H:r Johan Ponthuson De la Guardies dotter, som tillförende hadhe warit i Echtensknp medh then namnpkunnighe herren, Rijkz Rådet och Feldtmarskalcken Grefwe Linnardt Torstenson.

1654.

Emedan drotningh Christina omgick medh the tanckar at resignera Rijket sampt, föruthan dhes hon någre reesor tillförende ther om hadhe proponerat och berådslaghit, brast nu endteligen uthi eth alfwardt wärckstellande af sådant sith up-såth, så at hon, warandes medh heela kongel. hoffet i Ubsala, den 15 Febru., effter som Rijkzdrotzeten tå lijthet tillförende ifrån sith Grefweskap upkom (then hon hadhe sigh högelighen förwentat), uprepade alt hwad tillförende war i hans frånwaru proponerat om hennes af dancknigh. Tå ladhe sigh fuller samp-tel. herrarne merckeligen theremoth, men Rijkzdrotzeten i syn-nerheet (iempte han och Rijkz Cantzleren, hwartera serskildt, skrifftelighen sökte at afböija the tanckarne) brukade en sådan ijfwer emoth henne, at han medh wichtigt taal förehöldt henne, liurulunda hon stridde emoth Gudh, sith Maij:th, all folckz rath sampt och den Edh, ther medh hon war Sweriges Rijke och sina undersåthare bebunden, så at henne icke stodh till effter

29482

sith tycke at uprifwa thet bandh, som hon inför Gudh uppå sinom knä hadhe bundet sigh till, hwilcket iämwähl icke ringare, uthan heller fast högre bordhe skattas och hållas än et echta bandh, som effter en there makens willie icke må uplö-sas, medh hwadh mehra i thet måhlet kunde tiena; hwartill han och ladhe then wara en skielm, som gåfwe henne sådhant rådh in, hwilcka ordh drotningen fattadhe uthi, sägandes thet wara för mycket taalt, aldenstund thet torde wara mången förnähm man (som hon och någre nämbde), hwilcken icke straxt till hennes resignation torde iaka, uthan desslijkest skulle thet werket på thet högsto understödia. Rijkzdrotzeten stodh ther emoth på sith förrige taal, sägandes then skola taga thet till sigh, som wiste sigh skyldigh; och hade han godh fogh och skiäll till sådanne ordh; hwarpå drotningen inthet swarade, uthan sadhe allenast henne tillstå at giöra ther uthinnan och icke Rijkzens Rådh, hwilcket Rijkzdrotzeten möthe ther medh, at hon wore bunden wedh Rijket, och ginge thet forthenskuldh henne icke allena, än hon wore födder till Cronan och af sådanne förfäder, som annat hade förskyldt, än at henne i si obilligt upsåth skulle gifwas bifall; hon wore och allment sampt af alle stenderne uthkorad, hylladh till Regementet sampt och så månge Rijkzdaghar bekrefftadhe till eedh Cronan; hade och in för Gudhi på knän sworet at styra rijket och icke afdancka. Rijckzens Regeringh hadhe medh sådan nijt och omsorgh ståth Rijket i 12 åhr före uthi hennes omyndigheet och borde i thy annat hafwa till löhn än således af henne warda förlåtne, såsom the och, sedermehra hon sielf togh Regementet an, hadhe stedze gått henne medh godha Rådh tillhanda. Omsidher swa-radhe drotningen, thet han, medh the andre herrarne, icke skulle stå henne så liäfftigt emoth, hwar them hennes skiäi wore bekende, hwilcka hon doch icke kunde uppenbara, utan skulle the i längden wäl blifwa wetterlighe. Tå sade han åter then wara ingen redeligh man, som till hennes upsåth beiakadhe.

Drotningen mente ther emoth sigh hoppas och så see Rijkzdrotzetens handh under resignationen, hwar till han swarade, thet för ingen deel skiee, förr än drotningan honom och alle andre Swenske män först förläthe, och wore tå honom intet sedan till förändra. Doch bemödde sigh Rijkzdrotzeten uthi alt thetta fåfengdt; och stodh drotningen instendigt på sith upsåth, så at thet endteligen skulle skyndas medh hennes afferdh och konungaskiffte.

Här står och elliest icke så uthtryckeligen till omröra, huru hüght dhen om fåderneslandetz wälferdh nijtälskande Grefwen lade sigh i en och annan omstöt uth at afböija alla483

inconseqwentier och orimmeligheter, som her och ther wille i så fatha saker sticka sigh in, till thes thet endteligen kom ther till, ath drotningh Christina dankade af och konungh Carl Gustaff trädde till konungzlighe thronen.

Den 6 lunij under afdanckninghz Ceremonierne, tà dronningen nthi sith maak ikledde sigh den kongl. Skruden och hadhe taghit uppå then hwite attlaskiortelen, sathe Rijkzdrotzeten henne och så Cronan på hufwudet, sägandes sigh thet nu andre reesan giöra och i ty för ingen deel tagha henne af, hwarföre iämwähl, när drotningen afladhe regalierne, och mar-sk&lcken gaf Rijkzdrotzeten teckn sampt drotningen sielfwer åthskillighe reesor winkade till honom, trädde han doch icke fram, uthan måste hon sielfwer tagan af, och widh hon hölt Cronan i handen, stegh tå Rijkz drotzeten till, tagandes henne emoth.

Sedermehra uthi konungens Cröningzact förträdde Rijkzdrotzeten i lijka måtto, hwad hans högha kall tillstodh. Och war konungh Carl Gustaf then andre, som han hadhe sath Cronan på hufvudhet.

Sammalunda, när konnngen trädde i gifftermåhl och altså drotningh Hedewigh Eleonora skulle Crönas, sathe Rijkzdrotzeten iämwähl medh Erchiebiskopen henne Cronan uppå, och war hon förthenskuldh then tridie.

IÖ55-

J Februario, emedan konungens reesa lågh uth åth och war icke widt ifrån Wijsingzborgh, ty skickade Rijkzdrotzeten, ehuruwähl han för opassligheet nödgades hålla till sängz, budh medh breef till honom, begiärandes at hans Maij:th wille blifwa hans giäst på Wijsingzborghz slåth, hwilcket bref och budh konungen tacknembligen uptogh; och drogh altså öfwer till Slåthet, hafwandes i föllie Frantzöske legaten D. Avancour, R. Skattmestaren Grefwe Magnus De la Guardie, Feldtmarskalcken Grefwe Carl Gustaf Wrangel, Rijkztygmästaren Grefwe Wit-tenbergh, R. Jegemestaren Grefwe Gabriel Oxenstierna, Rijkz-ßådhet H:r Åke Hanson Ulfsparre, Rijkz-Stallmestare Grefwe Duglas, en Französk Marquis och elliest månge förnähme Generaler och officianter. Undfägningen skiedde på bästa säthet medh konungens och heela föllietz godha nöije. Ther konungen theslijkest giorde sigh så lustigh, at han under måltijdhen, tå skålarne druckes, läth låssa styckerne.

Några dagar ther effter kommo Hertigens af Brunswigh gesandter och Grefwens af Oldenborgh uthskickadhe till Rijkzdrotzeten och blefwo theslijkest ståteligen tracterade.484

1656.

Emedan Rijkzdrotzeten medh the andre höghe herrarne af Rijkzens Eldh stodo Rijket i konungens frånwaru nti Pohle-niske kriget före, ankom till Stockholm en dansk herreman, Jute ben:dh, uthskickadh af danske Rijkzens Rådh medh bref till Rijkz Råden i Swergie; och trädde han tå först till Rijkzdrotzeten, förmälandes en wänligh helsningh från Rijkzens Rådh i Danmarck, sampt hurulunda the tillbudo all nahborligh wänskap medh tillseijelse at willia, till desse begge Croners ymsom gode förstånd, alt godt hoos theras konung wärckia och tilläggia, öfwer gifwandés honom ther iempte brefwet och begiärade, at han medh Swergies Rijkes Rådh wille befinna sigh på samma säth emoth Danmarckz Crona.

Rijkzdrotzeten swarade, som ther på höfdes, icke mindre, tillsägandhes all godh willie och wänskap sampt en ftijtigh Cooperation hoos sin herre konungh till deth bästa; sigh fuller och så willia brefwet emoth taga, hwar han thet så endte-ligen begiärde, doch, ther honom och sålunda sju tes, sigh iäm-wähl willia förmå honom tillträdhe, at han in för samptel. Rådhet afläggia sin werfningh, hwaröfwer then danske uth-skickade betackade och thet samma straxt påstodh. Ty blef han följiande daghen tillåthen i Rådhet, anmählandes, som till-förende hoos

Rijkzdrotzeten, sith werf och gaf så brefwet öfwer. Rijkzdrotzeten giorde på samptl. Rådhetz wägnar et tien-ligit swar; och tå then danske hadhe taghit af träde, uthlàth sigh Rijkzdrotzeten för Rådhet, at han hölle then brefwäxlingh helt misstänckt, i tj' man nogsampt hadhe af fohrna tijder tillbaka then obserwation, som följde ther altijdh krigh uppå. När nu brefwet öpnades, innehölt thet icke annat än några protestationer emoth konungen, och besynnerligen at han trängde på then byen Dantzich (som the nembde), hwilcket theras konungh icke stodh till at tåhla, utan begiärade the at Rijkzens Rådh i Swergie wille slijkt och alth annat widrigit hoos konungen afböija. Altså läth sigh icke ringa förmärckia, hwart thet lydde, som Rijkzdrotzeten hade sagdt för uth.

Effter samptl. Rådhetz öfwerlägningh affattade Rijkzdrotzeten medh egen handh eth kårt tienligit swar på brefwet, skiutande sigh under det tecket af okunnigheet i then saak, emedan the woro så widt ther ifrå, och at the sigh om all tingh nogare wille låtha underrätta, äfwen effter then stijl, som the danske plägha skyla sigh nnder, enähr the icke willia wägen geent fram.

Sammalunda förstendigade Rijkzdrotzeten konungen ther193

om, uptäckiandes sith omdöme sampt gifwandes och så Rijkzens wilkohr tillkienna.

J medier tijdh giordes i Rådhet å all hendelse förslagh på uthskrifningar at förekomma, thet Rijket war af krigzfolck uthblåttat. Och rychte Rijkzdrotzeten neder åth landet, fah-randes åth Jönkiöpingh, ther hän feldtherren theslijkest kom; och öfwerlade the altså tillsamman om huru festningarne måthe blifwa försedde sampt andre nödhwendigheeter. Sedan begaf sigh Rijkzdrotzeten till Wijsingsborgh, ther feldtherren honom och så besöckte.

Grefwe Nilss Brahe, som nu hadhe endat sin wandringh, ankom iämwähl i Feldtherrens föllie till Wijsingzborgh; och war thet altså förste reesan, som Rijkzdrotzeten, hans H:r farbroder, sågh honom effter wandringen igien.

i657.

Konungen hadhe nu icke allenast af thet i Stockholm förelåpp och Rijkzdrotzetens skrifwelse, uthan destlijkest af åthskillighe the danskes företagande såsom och uthaf the Rådh-slag, han förnam wedh danske hofwet wara under hender, läth till at aftagha, hwadh ther uppå endteligen skulle föllie. Skref altså Rijkzens Rådh i Stockholm till, deth möthen på åthskillighe orter i Rijket skulle berammas till att förhandla medh Stenderne om Rijkzens wälferdh, och at the således måthe till-see, deth Rijket förmedelst uthskrifningar, mynstringar sampt annor nödtorfftigh undsäthningh till deth bästa kunde blifwa försedt.

Rijkzdrotzeten bekom i lijka måtho en mycket nådigh skrifwelse af konungen, therutinnan han flijteligt bleef betackadt för sin trooheet emoth Hans Maij:th och omsorgh för Rijket, och befahltes honom wijdare så fortfahra.

När nu altså Rijkzdrotzeten medh samptel. Rådet i Stockholm hadhe öfwerlagdt, på hwadh orther Stenderne i hwart lanskap skulle förskrifwas, togh han sigh uppå, effter konungens egne upsåth, at tillijka medh Rijkz Rådhet H:r Sewed Bååth i Jönekiöpingh förhandla medh heela Östergiöthlandh, Smålandh och Öhlandh.

Rijkzfeldtherren sampt en Rijkz Rådh skulle thetsamma i Skara medh thet lähnet förhandla och altså heela Rijket öfwer, förordnandes wisse Rijkzens Rådh på hwar beqwemligaste ort at hafwa landskapen tillsamman.

Rijkzdrotzeten för dröijde icke, uthan skyndade fast medh sith förräthande, giorde propositionen och föreslogh, hwad till Rijkzens säkerheet hörde, hwarmedh han wandt så mycket, at486

Sluthet å Nijonde daghen blef fattat. Och bewilliades ther en uthskrifningh sampt alskillige nyttighe och nödighe krigzhielper.

Widh han ther fördröijde för mötet, och emedan möthet påstodli, läth sigh i 3 weckors tijdh see på himmelen eth ier-teckn, således at, tå solen war uthi nedergången, syntes, som kastades uhr solenes strålar en stoor myckenheet af kuhlor, stoora och små, fallandes på taaken och i sion Wättern, hwilc-ket af alle man blef sedt; och torde thet hållas för et önske-ligit merckie af thet ther på fülliande lyckelighe mootståndh medh een så ringa hoop emoth fiendens starcka krigzmacht. ther himmelen lijka som upfyldte raangelen af wärn ammunition.

Medh feldtherren i Skara gick, igienom hans infallande siukdoom, långsammare till. Ty war han förnam Rijkzdrotzetens lyckeliga förrättande i Jönekiöping, beskickade han honom medh sin skrifwelse, begiärandes at, emedan han för sin swag-heetz skuldh icke förmåthe komma ubr sängien, Rijkzdrotzeten tå wille komma till honom, i ty han nödighe Rijkzens äran-der hadhe at rådhsökia om.

Förthenskuldh begaf sigh Rijkzdrotzeten i största hast ther hän, och tå han war när lijden wedh staden, möthe honom Rijkz Rådhet H:r Peer Ribbingh, som medh Feldtherren hadhe warith, sampt landzhöfdingen H:r Haraldh Stake, be-räthandes thet när wara uthe medh Feldtherren. Skulle förthen-skuldh Rijkzdrotzeten, hwar han ännu wille winna hans samp-taal, å det högsta skynda sigh. När the nu i Skara försam-blade stenderne förstodho Rijkzdrotzeten wara förhanden, hadhe thesslijkest förnummit, hurulunda han förmåthe stenderne i Jönekiöpingh till gåth sluth, hastadhe the sigh, så at thet iämwähl them emellan beslötz, lijtet för än Rijkzdrotzeten kom in i stadhen; och rättade the sigh effter then bewillningh i Jönekiöpingh giordes, hwilcket mehrendels öfwer heela Rijket skiedde. Rijkzdrotzeten förfogade sigh som hastigst till Feldtherren, finnandes honom allaredan så swagh, at han icke mehr än förmåtte kienna Rijkzdrotzeten igien, och war eij heller mechtigh at taala eller swara mehr ia eller neij.

Emedan tå Feldtherren dagen ther effter afleedh (hwars dödh å 4 daghar föregick en iordbefningh i Skara stadh och en mijl ther kringh), sampt i så måtho then feelade, som krigz-wäsendet borde föra och förestå, ty sågh sigh Rijkzdrotzeten ingen annan uthwägh, hwar grentzarne skulle blifwa behåldne. än han måthe tagha sigh thet sielfwer uppå. Förthenskuldh berättade han konungen igien om sin skrifwelse om alt, dhet händt war, och hurulunda han företogh sigh författningen at krigzberedskapet i Rijket och widh Grentzerne till konungens förändring eller widare förordningh. Thet samma han och487

Rijkzens Rådh i Stockholm gaf tillkienna, giörandes all nödigh anstalth till uthskrifningh och raönstringh, hwar medh han for öfwer till Wijsingzborgh, rastandes ther uth sith eghit folck, och begaf sigh altså fort till Jönekiöpingh.

Nu war fuller än tå af the danske i någhot wärckeligit tågh icke uthbrustit; doch giorde Rijkzdrotzeten aldeles sigh ingen annan tancke, än at dhet iu forderligen skulle giälla, hwareffter han och så alla sina författningar skickadhe, synnerligen emedhan han äfwen förnam the danske sigh allaredan så wijdha fiendteligen tedt, at tu Swenske skiep widh Kiö-penhamn wore antastade och tyranniskelighen skiöfflade. Men icke dhes mindre wille somblige förmehna, dhet icke hafwa någhon fahra, såsom den till danske Rijkzens Rådh medh swaret förskickade Duwal, tå han kom ther ifrån tillbaka, widh Rijkzdrotzeten sath öfwer bordh till giäst hoos Rijkz Rå-dhet Grefwe Carl Moritz Leijonhufwudh (som ther i Jönekiö-ping förbidde, när han förmerckte sigh icke hinna ath sökia honom på Wijsingzborgh), bar han den tijende sigh för ingen deel kunnat see någhon lijknelse till, at thet å innewarande åhret skulle brista uth. Sammalunda stodh H:r Gustaf Posse, tå warande landzhöfdingh öfwer Jönekiöpingh, i then meningh, när Rijkzdrotzeten war hans giäst på Slåthet. Lijkwähl kunde sådant icke tagha Rijkdrotzeten uhr sin omsorgh, uthan beropade han på the misstänckte coniuncturer widh danske hofwet, som nogsampt wore witherlige, sampt thet fiendtelige förhållande emoth the swenske skiepen; så lågh honom thesslijkest i sinnet en serdeles dröm, then honom nathen förra än han war hoos landzhöfdingen förekom, j deth han tycktes medh största mödha willia arbetha sigh uhr en diup brun, thädan han och omsider medh sådant fogh uplyftes, at han sielfwer icke ther af wiste; och tå han sågh till, befan han sigh sit-tiandes på kyrkiokammen i Köpenhamn och sågh öfwer heela Seelandh; thet han hölt före at wara en warningh för säker-heet, hwars bemärckelse iämwähl befans wisser nogh, som her effter skiönies af thet fahrlighe uthseende han bröt sigh igienom, och thet ther på fölliande godha förräthande, samt at han hade hela Selandh i ögna sichte, tå han förreste till konungen. At the danske medh någhot hastigt infall icke mftthe betagha honom mönstringen, ty gaf han också straxt Maioren Hillebordh öfwer Smålendske knechtarne skrifftligh befald-ningh at förskicka sigh till Jönekiöpingh 50 Musqueterer. Endteligen, effter fulländade bestellningar å then orthen, rychte han upp at tågha till berammade Munsterplatzen i Liungby och hadhe medh sigh the 50 Musqueterare, sith egith folck sampt twenne Feldtstycken och någon ammunition, hwilcket488

war hans styrckia, som han först wågade uppå at skicka sigh till werns emoth någon anstötande fiende; fohr altså igienom Wernamoo, hwarest han kallade några af adelen, Presterskapet och allmogen tillsamman, hade till them et långdt taal om fåderneslandetz willkohr, förmanandes till eenigheet, trooheet och williogheet till dhet, som betårffdes å Rijketz och grent-zarnes wärn effter dhet affskiedandet, som skedde i Jönkiö-pingh. Ther aathe the sigh fuller i förstone träghit emoth, sägandes ingen fahra spörias å ferdhe, eij eller wara rådhsampt någhot nytt krigh sökia, ther medh the wille pecka på Rijkzdrotzeten, som wore han nu giörande, äfwen deth han åhr i 643. them at brj-ta först moth Danmarck löst.

Om sider, emedan han widhlyffteligen förehölt then fahra, them hengde öfwer hufwudet, och hurulunda thet rådsammare wore at förekomma än warda förekommen samt och så wara at berådhslå om mothwern, när fienden wore fallen them på halsen, the danskes upsåth iämwähl nogaampt skiönies, folio tå någre gamble män, hwilcka tillförende hadhe warit rythare under Rijkzdrotzeten, tå han tiente för öfwerste, i allmogens sårl, förmanandes, at man skulle sättia troo till en sådan herres ord, som tillförende icke wore waan at seija någhon osan-ningh, uthan altidh wårdat sigh om federneslandetz wälferdh. Ty böriade the endteligen beqwemma sigh, uthfästandes all trooheet och bijståndh; hwar uppå bebodades middaghzmåltij-den stå anrättadh.

Dhet samma kom en ifrån Rijkztygmestaren Grefwe Erich Steenbock afferdadh Enspennare, anmälandes sigh inedh et brefz packuet. Rijkzdrotzeten sporde honom, hwadan han komme, och huru länge han hade warit ander wäghen; svarade han sigh daghen tillförende reest ifrån Halmstadh, hwilcken reesa Rijkzdrotzeten sadhe honom giordt som en ährligh man. När han nu ytterligare blef tillfråghad om tillståndeth å then orten, rychtet om the danske sampt hwadan och huruledes Brefwet wore thijt ankommit, gaf han till swar: alt gådt spöries ifrån Danmarck, beskrifwandes honom, som brachte an brefwet, deth han bar en rödh iacka medh konungens wapn af Danmarck fram före och på ryggen sampt en spijra i handen. Then sadhe Rijkzdrotzeten wara räthe karlen, och hade tå läth at märckia, huru thet tilstodh, och hurulunda the mär-kien sampt omnina han fattade, woro samnade. Bröth förthen-skuld up brefwet och kallade allmogen tillbaka, som tå allaredan hadhe taghit afskiedh at förfogha sigh till hwar sith, låtandes them samptel. föreläsas brefwetz inneholdh. Altså hölt Rijkzdrotzeten sigh hafwa tillförende sagdt them sanningen. Ther upphotfz tå ibland them et så träghit roop af förbannelser489

öfwer then danske otroo, som the tillförende icke wille sådant förstå. Bemannade i ty Rijkzdrotzeten them öfwer alltingh, förmanandes till tro och enigheet. Han afferdade och så straxt bref till konungen om alt detta sampt en expres medh Feij-debrefwet och sin egen skrifwelse till Rijkzens Rådh i Stockholm och krigz Collegium eth sampt till alle öfwerstarne ther i negden om at skynda tåghet till honom medh mehra folck, och at landzhöfdingarne skulle tagha Passen i förwarningh. Sielfwer företogh han sigh at ryckia till Liunghby, hwilcket allmogen fuller ganska träghit wille förhålla, fållandes om wag-nen och hästarne, och sadhe sigh ingalunda tillåtha, at han således skulle wågha sigh medh en hand full folck och komma fienden i hender, tå the ingen anförare mehra hade, uthan worde alle gåendes under. Men Rijkzdrotzeten läth sigh doch ther medh eij öfwerwinna, förehållandes them, at hwar the icke läthe honom ryckia ther hän, stodho fienden fölliande daghen inom Grentzen. Tå nödgades the låtha honom fahra, befallan-des honom medh stoort roop i Gudz beskydd.

Altså widh Rijkzdrotzeten begaf sigh på stående foot, medhathe 50 Musqueterare och sith egne folck till wägs, fohr han igienom Tofftaholm; och tå han kom till Liunghby, fan han ther Rijkztyghmestaren Grefwe Erich Steenbock medh 300 dragoner för sigh. Widh nu Rijkztygmestaren sporde, hwadh folck Rijkzdrotzeten hadhe, wiste han sina 30 knechtar och them han sielfwer hadhe uthrustat, sägandes dhet wara äller hans hoop; tj' förundrade sigh Rijkztygmestaren högeligen, at Rijkzdrotzeten skulle medh så ringa folck sålunda töra wågha, willian-des lemna hoos honom af thet han hadhe. Men Rijkzdrotzeten afslogh thet, sägandes sigh kunna igienom Gudz bijståndh see sigh nogorledes före; mehra liggia macht uppå befestningarnes förwahring, at fienden icke måthe blifwa them mechtigh; och skyndade han altså Rijkztygmestaren medh sith folck tillbaka igien.

Uthaf deth nu Rijkzdrotzeten i så måtto rychte till Grentzen, besathe posterna och giorde en och annan godh an-stalth, gick rychtet hoos fienden uth om en stark krigzrust-ningh under Rijkzdrotzeten, at hans anslagh heelt irrades och studzade, och fördristade han icke anfalla grentzen, uthan stodh medh heela sin armee någre mijhl

ifrån Liunghby, tå Rijkzdrotzeten först kom ther hän.

Således fick Rijkzdrotzeten wijdare lusst at fahra fort medh mynstringen, låthandes iämwähl i medier tijdh läggia en skantz widh Tofftaholm på en fördeelachtig ort till landetz wärn, ther han besathe medh en lieutenant och 50 gemene, som tå nyss ankommo; och beordades honom at dragha på nödfall någre bewärdade bönder och så ther in.490

Omsider, sedan Rijkzdrotzeten i hast hadhe draghit sigh tillsamman widh Liungby någre trouppar till häst och foot af thet krigzfolck, som ther i neyden war för handen, och en Gen. Maior, Peer Anderson Lindhrooth ben:dh, war till honom ankommen, rychte han in i Hallandh, bådhe till at bringa Hal-landz boerne i skick igien, the ther allaredan böriade förhålla sigh emoth Swenake Gouvernamentet widrige och spelade hem-ligen under medh fienden, sampt thesslijkest, på dhet lijka som i eth centro thes, beqwemmare kunde af see fiendens upsåth och iämwähl tillijka hafwa ögat på Småland och Wästergiöthlandz förwahrningh.

Emedan nu Rijkzdrotzeten lågh medh sine truppar widh Laholm, kommo och tå Rijkztygmestaren Gref Erich Steenbock och någre andre Generaler till medh mehra krigzfolck uhr de öfre landskapen och deels Artollerie; och afferdade han straxt en af them at antagha defensions wäsendet widh Grent-zerne emoth Norie. Men Rijkzdrotzeten sielf, tå han fick kund-skap, at fienden war gången åth Engelholm, och at en snap-hane, Swen Påhlson ben:dh, lågh medh sine dragoner in på Halland z åhs, rychte han upp medh Armeen om een a tf ton och läth under wäghen åth Skåne igienom en förtrupp sökia till at bibringa Snaphanerne en träffningh, hwilcket och uthi dagegryningen ofwan för passet Hemsle widh åhsen så lyckeligen gick an, at Swen Påhlson af 2 Compagnier, som han hoos sigh hadhe, ganska fåå brachte medh sigh till Engelholm igien: största deelen war nederhuggen och deels förskingradh. Rijkzdrotzeten fort sathie altså tåghet in i Skåne åth Båthstadh. hwilcket fienden straxt förleeth och gaf sigh medh 8 farkoster till Segels, straxt the woro armeen warse. Ther leth han tå footfolcket stå medh Artolleriet och Bagagen, tagandes allenast twenne små feldtstycken medh sigh och tågade medh Rytteriet, hwilcket bestodh af 1 i Compag. sampt 500 dragoner, ner-mare åth Engelholm at inhempta ther säkrare kuudskap om fiendens anslagh. Tå nu Rijkzdrotzeten war kommen in moth Engelholm, fan han broon öfwer et pass hardt widh staden upkastadt och fiendens för wacht ther uth medh hollandes, som uppå Rijkzdrotzetens ankomst förstärcktes till 200 hästar; ty filerade han genom Passet, som war nästan till halff mans diup. och sathe ther medh någre uthcommenderade om på samma förwacht, hwilcken fuller gaf i förstonne en Salva, men blei straxt bracht i största Confusion och i fult Spårstreck förfölgdh under Stadzporten. Rijkzdrotzeten följde medh sina truppar traxt ther på, stellandes sigh i frija felthet och hölt ther en godh stundh. Men emedan han hadhe icke Artolleriet och infanteriet medh sigh, och fienden lågh i staden starck förwaradh491

(han hade och travaillerat cavalleriet et heelt dygn, sampt uppå then orth icke heller fans dhet ringaste fodher), ty försökte ban tå icke wijdare, uthan drogh sigh öfwer Passet tillbaka, fattandes en godh postur at afwenta hwad fienden wille tagha sigh före. Tå kom fienden medh Rytheriet uhr sith lägre lijtet eliter antågandes och förhölt sigh stadigt på sine fördeels orther under skydd af stycken på sine skantzar. Rijkzdrotzeten hadhe doch lijkwähl inthet betänckiande ath bibringa honom en action och läth altså gifwa medh feldtsyckerne lösen, hwilcket fienden doch icke förstodh sigh till, uthan af reddhogha ryckte sin koos åth Helsinghborgh, lemnandes sine wachter allenast emoth Rijkzdrotzeten ståendes: ty blefwo lijkwähl i then träff-ningh på fiendens sijdha 10 a 50 man slagne och elliest en stoor hoop qweste sampt någre till fånga tagne. Men af the Swenske saknades allenast 5 gemene, en Corporal och en Ryttare Skadde och 3 Ryttare fångne. Then Danske General Maio-ren Gyldenlow, som i förstonne war medh under skermytzlan, skyndade sigh straxt ther ifrån åth staden igien. Så hade och konungen medh drotningen half annan dagh för Rijkzdrotze-tens ankomst warit allenast medh en kolosk, en kusk och en tienare i Engelholm och ther icke öfwer par timmar förhållit sigh, uthan skyndat tillbakars öfwer åth Seelandh. Fienden som lijkwähl war temmeligh starck, i Cavallerie öfwer 2,000 man och 32 Comp. till foot, blandh hwilcka et frij Compagnie bestodh af 160 man, ther till medh 3 Comp. dragoner, theslij-kest 3 Compagnier gamble Knechter, som låghe i Stadhen och uthi Skantzen straxt ther uth medh, sampt 6 stycker, hwilcket alt, såsom och för heela armeen, Generalen Axel Urup iempte (Jreneral Maior Gylldenlow och General Maior Tramp förde Commendet öfwer. Och iämwähl 12 Compagnier till foot, the ther äfwen tå hade fått ordre at

gå ifrån arbetet i Helsinghborgh till Engelholm.

Sedan han, uthan förtröstning af en så starck hoop emoth dhet ringa folck Rijkzdrotzeten kunde hafwa medh sigh, således war gången sin koos, och dhet ledh på afftonen, Rychte Rijkzdrotzeten till bakars åth Båthstadh igien och lijten mijhl än widare ryggwerts till Skåthtårp för mangel af Fourage uthi then stoora tårckan. Ther fick Rijkzdrotzeten bref ifrån konungen, uthi hwilcket honom nppdrogz öfwer directionen uthöf-wer heela Kongl. Maij-.tz Militie hemma i Rijket, så wäl till watn som landh. J medier tijdh läth han till armeens uppe-helle åthskillighe parter gå in i Skåne at kempta ther en och annan nödhtofft uthj och bekom än tå flere truppar till sigh uhr Swerige.

J Augusto ryckte han åter in i Skåne och gick om Karcopz492

kyrckia genast öfwer Hallandz åhs å en dagh till Erarps by. en otthondels mijhl ifrån Engelholm, uppå högden emellan passet och Rippelsbergha åå belägen. Fiendens skylt wacht, som hölt på en sandkulle widh bemelte by, drogh sigh et Mussqvete-skåth tillbaka åt Engelholm på felthet, när Rijkzdrotzeten kom antågandes: ty blef then sandhkullen af hans förwacht intages, och så snardt ååbryggian war upprättadh, drogh armeen ther öfwer och slogh sith lägre widh byen. Och kunde man a: then sandkullen grant see fiendens läger på andre sijdhan om stadhen, ther man och så öfwer 60 pauluner hwithe tàltia. Theslijkest gaf fienden widh Rijkzdrotzetens ankomst lösen at' 3 stycker, dragandes sigh uhr lägret bakom stadhen och stelw sigh i Baltingle. Men emedan afftonen inföll, förelåpp inthet. uthan någre små skermytzlingar wachterna emellan.

Förlliande daghen i lysningen stelte sigh Rijkzdrotzeten uth på felthet medh cavalleriet och helsade fienden medh lösea af tu stycken, hwar af fiendens förwacht nödgades förlåta siti ståndh. Sedan gick Rijkzdrotzeten medh Cavalleriet in öfwer byen Rippelsbergha, som lågh hardt widh staden, och presenterade sigh ther emoth fienden i hoop at bringa honom till-ståndh och lefwereran en drabbningh, hwilcket han iämwähl förre reesan hadhe i upsåth. Han läth och i medier tijdh medh en lijten förtråpp trängia på twenne fiendens starcke for-wachter och twinga them hufwudstupa öfwer Engelholms ài. tijth the och af förtruppen, som lågh hårdt effter them, öfwer Passet worde förfölghde, så at, endoch the hade mith i be:te Pass en rundh omfluten högh inne, thedan the genom fördeel af Passet wäl hadhe kunnat giöra mothwärn, lijkwähl aldeles uthan at sökia någhot nödgades thett förlåtha, och när the et stycke ther ifrån stannade, twangh them Rijckzdrotzeten gie-nom några skåth af Feldtstyckenen at tagha undflychten åth Stadhen; men be:te omflutne högh besatte Rijkzdrotzeten medh 100 Musqueterare, hwilcka sigh ther förskantzade.

Någre fiendens truppar gofwo sigh emoth Rijckzdrotzeten s Cavallerie, men förhöllo sigh på andre sijdhan om passet, swengde sigh ther af och an medh stordt anskrij, till the; någre af hans hoop gofwo sigh till them och inlätho sigh i Skermytzel. J medier tijdh socker Rijkzdrotzeten sielfwer medh footfolcket och Artolleriet att föllia effter och fiendens armee bijkomma, hwilcket, tå han förmerckte, begynte han medh sine stycker starckt at afhålla antåghet, hwar medh Rijkzdrotzeten igien läth dragha några sina stycker fram ath mötha fienden på lijka säth, så ath mäst heela then dagen medh starck canonerande tillbrachtes, doch uthan synnerligh afsaknadh pà swenske sijdhan. Uder warande skiutande kunde man af see,493

hnrulunda fienden giorde sigh ganska bråth, tagandes in sine Täldt i lägret och dragandes Bagagen ther uth tillbakars åth Helsinghborgh, medh träffelighit gny och rännande af och till. När nu Rijkzdrotzeten icke sågh sigh kunna locka fienden af fördeelarne, ehwadh tillfelle han them præsenterade, ty drogh han arineen till lägret igien, sedan han och någon stundh i Rippelsbergha by hadhe stådt. Tå fienden omsider måste öfwer gifwa sith gamble lägher och logera sigh en lijten half-fierdingz wägh geent emoth Rijkzdrotzetens, förhållandes sigh doch altijdh undan, at Rijkzdrotzeten icke skulle komma widh at trängia öfwer passet in till honom. Widh then postur af lägren på bådhe sijdhor föreluppo åthskillige skermützlingar, hwilcka fienden icke uthan skadha gingo af. Men i högsta mangel af liffzmedel nödgades Rijkzdrotzeten endteligen dragha sigh mehra och mehra àth Laholm tillbaka, hwilcket honom så lyckligen gick an, at, ehuruwähl lägren ganska nähr stodo tillsamman, han och dhen försåtelighe åhsen sampt någre pass hadhe at Filera öfwer, blef fienden doch hans afftogh icke ens warse, och flöthe han utan den ringaste skadha sith läger. Några dagar ther effter moth afftonen kom fienden medh starcht

parti till 300 hästar effter, säthiandes Rijkzdrotzetens förwacht af 60 hästar hårdt an, dock medh sleth fördeel, i ty han effter några chargeringar wardt drefwen på flyckten, säthiandes åthskillighe i låppet slagne, qweste och fångne. Fölliande daghen iäth fienden see sin heela armee och sathe sigh wedh passen en fierndeels mijhl tillhopa medh Swenske lägret, ther åthskillighe recontrer iämwähl föreluppo, fienden icke till rin-gha afsaknadh, i deth han månge af sith folck, högre officerare så wäl som gemene, måste säthia effter. Och kunne fuller eij annars tillgå, än at icke någre thesslijkest på swenske sij-cLhan föllo, doch wore the ganska fåå; så försökte ther iempte fienden at gåå öfwer Lagaströmmen, men blef hårdt afslagen och drifwen tillbaka.

Endteligen, emedan Rijkzdrotzeten befan krigzhären igie-nom continuerligit arbethe tämmeligen wara uthmattadh, för-thenskuldh till at förmedelst någhon hwila styrkia och up-retta honom igien, drogh han sigh tillbaka åth Halmstadh, säthiandes sigh in om Nijssa åå och läth imedlertijdh beordra någre truppar uhr Wästergiöthland mehra till at förstäckia armeen, hwaruppå fienden straxt flöthe sigh och logerade widh Laholm, fatthandes alle handa fördeelar till at intaga fästningen iempte et tråghit heskiutande, till thes Rijkzdrotzeten, sedan han hadhe bekommit någhon förstärkningh, rychte ther hän at undsäthia befestningen och uphäfwa belägringen.

Och altså, när Marschen hadhe lijdhit half wägz, läth494

han en trupp gå föruth at hempta kundskap och thesslijkest gifwa teckn medh lösen om Succursens närwara. Fienden, som blef then truppen warse, willade" först lösen medh afvrandhe af eth sith stycke och rychte medh heela sin armee at efffcer-föllia then ringa hoopen, så at han oförmodelighen stöthe in på 350 Musqueterare, them Rijkzdrotzeten hadhe uthcommen-derat at bewachta broon widh Genewadh, hwilcka höllo fienden tappert af, så at Rijkzdrotzeten, skyndandes medh heela Armeen them tillhielp, omsider fick tillfälle at bijbringa fienden medh full ordningh å bådhe sijdhor en hufwud trätfningh. then ther iämwähl hefftigt, doch medh the Swenskes öfwer handh, aflåpp, i det, effter et långsampt och hårdt fechtande. fienden endteligen nödgades öfwerlåtha Rijkzdrotzeten Fasset och i största irringh sampt förlust wijka af, lemnandes en stoor myckenheet uthaf döda kroppar eftter sigh på platsen, furu than dhet fångarne berettade många förnähme wara under fiychtec borthförde och i Laholm sampt her och ther uthi wäghen begrafne. Men på Swenske sijdhan wore icke öfwer 100 i alz qweste och döde. Och hade fienden icke under fördeel af mörka nathen medh den tiocke dimban och kruutröken wunni: så stoor forsprångh i flyhten, skulle han neppeligen än tå kommit undan medh then förlusten, ehuruwähl han igienom Gudz mechtige bijståndh icke ringa nederlagh leedh af en mycket mindre hoop, än han sielfwer war, och elliest ståndande i fast wederwerdigare willkohr, aldhenstundh Rijkzdrotzeten lågh uppå at gå öfwer passet, ther fienden på andre sijdan hadhe goodhe fördelar inne. Andre daghen läth fienden till at hielpa under flychten, giöra af hinder truppn en mine, lijka som wille han fatta ståndh, skyndandes i medier tijdh undan, hwad han kunde gåå, och dierfdes icke stanna för än på andre sijdhan Hemsle pass, in under åhsen. Och således måste fienden gå af medh lijten hedher, lemnandes på en gångh bådhe thet for-deelsamme Passet och then i så fult alfwar fattade belägringb.

Effter thetta lyckeliga förrättandet förfogade Rijkzdrotzeten sigh till Laholm och öfwerläth ther Armeen, som sigh befan i ganska gådt tillståndh, under Feldtmarskalcken Grefwe Gustaff Ottho Steenbocks Commendo. Men sielfwer begaf han sigh wijdare medh någre truppar igienom Hallandh till Wester-giöthlandh ther at möta fienden, som uhr Norie war infallen, samt elliest at giöra en och annan anstalth på Grentzernes wern. som han på andre sijdhan låffligen hadhe förrätthat. Och war hans nampn hoos the danske allaredan så kundbardt, ath, så snart hans antågh ehuru wähl medh ringa folck forliudde. drogo the sigh icke allenast i förstone undan på Hijsijngen. uthan iäm wähl å sijdh lychtone medh heela armeen till Passet,405

som går öfwer åth Jullandh. H:r Rijkzdrotzeten updrogh så defensions wärcket på thenne sijdhan åth Rijkztygmästaren Greffwe Erich Steenbock, then han hadhe medh sigh, tå han war ankommen till Wännersborgh i förberörde upsåth at skicka alle handa godha författningar om Grentzernes förwarningh.

Thädan reste han till Wijsingzborgh, ther han och så någhon tijdh förhölt sigh at wara i negden och närmare widh handen medh godha rådh och undsäthningh, efter dhet han tå om then olycka widh Knärydh hadhe förnummit.

Och alt sedermera, etfter som han nu hadhe sålunda quitterat Armeen effter konungens egne skrifwelse, emedan han befans af nöden at föra direktionen widh Rådhet i Stockholm, hwilcken skrifwelse han fuller bekom i negden hoos Genewad; men han hadhe tå betänckiande ther straxt at förlåta wärcket, innan dhes han entsatte Laholm, och på dhet han måthe lemna landet i så mycket säkrare postur. Eörthenskuldh, tå Rijkzens Rådh för pestilentien flöthe ifrån Stockholm och församblades i Nykiö-pingh, begaf sigh thes lijkest Rijkzdrotzeten ther hän, bevi-standes ther rådhet in till iuhlehelghden, tå Rijkzdrotzeten fohr up före och diverterade helghden öfver på sin gårdh Bogesundh när Stockholm, hwarest han föll i en siukdomb, som ganska hefftight sathe an, uthaf thet myckna besvär han hade så långan tijdh framgeent uthstådt.

På thetta åhret hadhe i lijka måtha Grefve Nilss Brahe förfogat sigh till konungen at Stella sigh till hans Maij:tz och Kijkzens tienst och kom altså till konungen i Påhland, ther hans straxt blef förordnat till öfverste för thet Upländska Regementet till footh sampt öfwer Cammarherre hoos konungen; och följhde han konungen effter öfwer heela Pohlen sampt, tå thet Danska kriget begyntes, igenom Pomeren, Mehelburgb, Holsteen in i Juthlandh, ther han och så folghde Grefwe Carl Wrangels, tå warande Rijkz Ammirals, läger; och war altså medh widh then fäste orthens Fredrichzuddes belägringh och ehröfringh, ther han thesslijkest förhölt sigh wäl och tappert, så at han then förste war af öfwersterne, som bestegh wallén.

1658.

Rijkzdrotzeten förfogade sigh än tå. i sin siukdom till Nykiöpingh igien, ther han någhon tijdh effter sin ankomst bekom medh en Hoffiunkar, Berner ben:dh, express skickad ifrån konungen medh breef, tijende först om konungens lycke-lighe öfwergångh öfwer Belth, och thesslijkest at freden medh Dannemarck war sluthen och at han skulle skynda sigh till Halmstadh konungen till möthes. Thenne gladhsamme bodhskap gaff Rijkzdrotzeten tämmeligen kraffterne igien. Och496

hastade ban sigh altså till Halmstadh, ther konungen kom honom emoth utan för stadhen; och widh han stegh uhr sin wagn, språngh i lijka måtho konungen utaf sin, mötandes och undfàgnandes honom ganska nådigt medh en wichtigh tack-seijelse för hans godha och tappra förhållande till Rijkzens wärn. Så togh tå konungen honom till sigh i wagnen, och fohro the sålunda in i stadhen. Dagen ther effter beskickade konungen honom medh Stats Secreteraren Ehrnsteen, tillbiu-dandes, at han skulle föreslå, hwad han helst begiärade till tacksamheet för sith tappra förhållanden. Men han forwegrade sigh höfligen, sägandes alt sådant warit sin skyldigheet, och at han sköt altsammans i konungens hender, hwilcket konungen sedermehra iämwähl werckeligen betrachtade, förährandes honom medh en ansenligh påst penningar och satthe Oroa med Tiörne öijer i Boohus lähn till underpanth.

Then tijdh war och et möthe af the förnembste Stenderne berammat i Götheborgh, thijt Rijkzdrotzeten giorde konungen fölhie. Och emedan Stenderne wore försambladhe, tå konungen sielfwer först korteligen hadhe giordt tahlet till them, begiärade han, at Rijkzdrotzeten widare wille uthföra tijdernes beskaffenhet sampt wardt hän konungen skulle föra wapnen. effter som han tå hadhe en anseenligh krizmacht på benen, then ther icke stodh till afdancka, för dhet än tå påstående Pohlniske och Ryske kriget och andre falske wenner, hwilcks inan icke annorlunda än om wapnskiffte hadhe sigh at till-försee. Under thetta möthe förordnades Grefwe Nilss Brahe till Extraordinarie Sendebudh till Rijkzdagen och keijsarewahlet i Franckefurth, och adiungerades honom H:r Mathias Biörne-klow, som tillförende war ther uthe stadder, hwilcken beställ-ningh han och så låfligen förrättadhe.

Ändteligen, när möthet lyckelighen war ändat och konungen drog uhr Rijket igien, reste Rijkzdrotzeten till Wijsingz-borgh at hempta ther någhon hwila effter sith myckna och trägna arbethe.

Men när the Danske straxt andre reesan förorsakade kri-ghet, och konungen på Tyske sijdhan måste wända tillbaka &th Fyen och Seelandh, skickade han en expres medh bref till Rijkzdrotzeten, förkunnades om then nya ruptur och påläggandes honom åter at tagha General styrslen af krighet på Norske sijdhan, hwarföre han och begaf sigh till Giötheborgh. giörandes i en och annan måtha, synnerligh på Grentzen, godh anstelth, icke allenast till mootwärns, uthan och at falla fienden i landhet. J medier tijdh giorde konungen continuerligen mehrendels igienom egne handhbref berättelser till Rijkzdrotzeten om sina expeditioner, plägandes medh honom

om et och annat företagande, som är till see och intagha af Grefwen, hwilka konungen och Grefwen emellan ymsadhes och ännu liggia förwarade i Wijsingzborghz Cantzellie; hwilcket sålunda warade, och stodh Rijkzdrotzeten defensionswärcket på then sijdhan före till Iunij på följliande åhret.

i65g.

Endteligen kalladhe konungen honom skrifftelighen till sigh, at han måthe wara honom dageligen närmare tillhanda. Förthenskuldh Rijkdrotzeten och så sathe öfwer åth Croneborgh och måste så stadigt förhålla sigh i konungens föllie, reesan-des medh honom till lägret och esom offtast till andre åthskil-lighe orther, öfwer Möen, Falster och Lalandh, så och till Xorsöör, ther konungen fördrögdhe till des deth olyckeligha slaghet hende på Fyen, tå konungen ryckte till lägret igien samt ther ifrån wijdare till Croneborgh, ther åthskillige rådh-slagh plägades så i eth som annat. Så blef och Rijkzdrotzeten wed deth samma siuk, hwarföre han läth settia sigh öfwer ifrån Croneborgh till Helsinghborgh, ther han någhon tijdh måste hålla vidh sängian. Men sedermehra, tå konungen förreste igienom Helsinghborgh till Herredagen, som skulle stå i Giötheborgh, drogh och så Rijkzdrotzeten någre daghar ther effter thijt, hwarest han iemwähl aldeles måste liggia till sängz, hwarföre konungen och så, när Rijkzdrotzeten war ankommen, besöchte honom, dröijandes någre timmar hoos honom, ther tå om åthskillighe wichtige ärender blef taldt.

Någre dagar ther effter wardt och konungen betaghen af en hefftig siukdoom, och emedan thet sålunda warade och Herredaghen alt framgienth gick för sigh, läth konungen åthskillighe reesor bådha Rijkzens Rådh at komma tillsamman boos Rijkzdrotzeten till förhandlingh om then unge Printzens byllningh och andre wihtige ärander. Men när konungen effter någhon tijdhz förlåpp afsomnade, hade tå Rijkzenz tillståndh ä& in som uthom et fahrlighit uthseende. Utrijkes låghe många Sender på halssen; i rijket och iblandh undersåtarne kunde eke annorlunda tillgå, än at dhet kongel. oförmodeligh dödz-iall, serdeles i så fathe rijkzens saaker, iu gaf en stoor skräck >ch förvexlingh i sinnen.

Tå hadhe och konungen igienom et provisional testamente "örordnat sin broder Pfaltzgrefwen Hertigh Adolph Johan till Feldtherre. Förthenskuldh beskickade han Rijkzdrotzeten, som itändigt måste hålla vidh sängen, begiärandes at komma medh lonom till taals. Nu läth fuller Rijkzdrotzeten ther emoth Lhet icke wäl anstå, at Pfaltzgrefven så bråth uppå konungens, lin H:r broders, dödh gåfwo sigh någorstedes uth, doch icke

29498

thes mindre kom Pfaltzgrefwen till honom. Och tå the medh vmsom höfligheet hadhe möth hwarandra, Rijkzdrotzeten. thes-lijkest så emoth Pfaltzgrefwen som och öfwer sigh sielfwan sampt heela Sweriges Rijke giordt et wederbörlighit condolens, sporde Pfaltzgrefwen honom, om han och wiste af någhet kon-gelighit testament, hwartil Rijkzdrotzeten swarade sigh fuller icke hafwa förwisso beskedh therom, men doch förmerckt nå-ghot slijkt warit å wäghen. Ty Rijkzdrotzeten sände några dagar för konungens dödh en kongel. Secreterare, Klow ben:dh. Erchiebiskop Lenæi son, H:s Maijtth förfrågandes (iempte et förslaph om Printzens hyllningh, thet konungen làth sigh wählbehagh), om och nàghot kongligit testamente wore under handen, hwilcket H:s Maij:th sedht sig icke ännu wara för-tänckt uppå. Pfaltzgrefwen uthwijsade forthenskuldh etfter dhet kongelige testamentet, hurulunda han Rijkzfeldtherre ämbetet skulle träda till och iemwähl hafwa handhen uthi Rijkzens Regeringh, wedh arff Printzens, sin brodersohns, omyndige åhr, begiàrandes thesslijkest, at Rijkzdrotzeten wille Rijkzens Rådh låtha sammankalla (hwilcket tillförende allaredan af Rijkzdrotzeten war giordt igenom Rijkzrådhet Forbus, son. konungens dödh hadhe bebodat), them Pfaltzgrefwen och sielfwer wille bijwista. Rijkzdrotzeten beropandes, synnerligen pi thet förtroende, som af blodsbandet och Håghskapen them emellan borde wara, betygade på thet högsta sigh icke nthai hwad han i sith samwete funno godt och rådsampt till Rijkzens säkerheet samt Pfaltzgrefwens egen heder och wällferdh willia gifvva henom widh handen; styrckte altså, at han war-ligen och fogeligen wille gå an medh ähranderne och sigh icke förhasta. Men såsom Pfaltzgrefwen inthet war olydeligare àn drögzm&hlet, ty kunde han och icke finna sigh i the förslagh. uthan söchte medh ijfwer at skynda wärket, hwar af thet ena ordet etfter thet andra fördet ändteligen så wijdt uth, at thet

brast i een stoor hefftigheet. Och gick Pfaltzgrefwen fortür-nadh uhr Rijkzdrotzetens sengiekammar, hwareöter mycket annat förelåpp, som wore önskiandes at hafwa blifwet uhr wägeo.

Thet wärcket sftgh undherligen uth, emedan stenderne wore af åthskillige meningar, Regeringen än tå icke inràt-thad sampt the hughe ämbeten endeels förskingradhe, endeels ännu icke ersathe.

Rijkzdrotzeten, then ther widh sådan Rijkzens beskaffen-heet allena måste föra directorium af heela wärcket, emedan han war ännu siuk, läth han forthenskuldh lyffta sigh på er. stool i sith formaak och hade ther sammankalladt et uthskådi af alle Stenderne, förehållandes them thet olyckeligha fallet igienom konungens dödh och tijdernes widhl}-fftighe coniuncturer.207

theriempte han läth them föreläsa kongl, testamentet, påminnandes huru wijdha then ther uthi affattadhe Eegeringen gick ifrån then förra, begiärandes then sådant moghet öfwerläggia och tagha ther widh then unga konungens sampt fäderneslandets säkerheet, tryggheet och frijheet i acht.

Nu, ehuruwähl thet stodh en hårdh splijt Stenderne emellan, så kora doch endteligen igienom Gudz milda nådh förmedelst Rijkdrotzetens alfwara pådrifwande och ijdkesamma flijth ther till, at the effter förrättad solenn Gudztienst i kyrc-kan trädandes tillsamman enhelleligen sampt medh Enckiedrot-n ingen föllo ther på, at Enkiedrotniugen och Rijkzens Rådh skulle stå Rijket före till nestkommande Herredagh, som på följiande åhret iempte Kongel. lijkferden berammade i Stockholm, serdeles emedan Stenderne till thenne så allmenth icke wore förskrifne.

Och är för heela werlden till förundra, at thet swåra wärcket så fogeligen och i sådan hast blef af slättat, i ty Rijkzdrotzeten medh the andre af Rijkzens Rådh om månda-ghen böriade at förhandla medh Stenderne, och thet näste torssdaghen blef sluthit sampt om fredagen underskrifvit, och stadzportarne, hwilcka alt ther till effter konungens dödh höl-les tillslutne, på lögerdagen ypnades.

Sammalunda förehölt Rijkzdrotzeten och så Stenderne om huru man måthe bijbehålla Rijkzens säkerheet emoth the månge fienderne, som wore Dannmarck och Hollendske sta-terne, Pohlen, Huuss Österrijke och Chur Brandeburgh sampt Muschovithen och Chrimske Tartaren, eller på hwadh säth man måthe komma medh them till fredzförhandlingh, hwilcket altså lyckelighen aflåpp, i hendelse af krigens förlängiande, uthskriifningar och andra godha krigzhielper bewilliades. Och om fredens willkohr förenthes iämwähl sampt stelltes sålunda i wärket, som werlden nogsampt är kundbardt.

J medlertijd läth och Rijkdrotzeten medh the andre uthaf Rådhet i then unge konungens nampn affärda bref till alle Ge-neralerne och Armeerne, gifwandes konungens högt beklageli-ghe dödh tillkienna sampt förmanandes them till troohet emooth theras arffkonungh och Rijket. Sammalunda och så bref om thetsamma sampt om then unge konungens Succession i Regementet till åthskillighe potentater, konungar och furstar, hwilcket alt brachte hem en lyckeligh wärckan till federneslandetz godha roo och säkerheet.

Å thenne Herredagh blef theslijkest Grefwe Nilss Brahe intagen i Rijkzens Rådh, hwartill han af konungen allaredhan war ärnadh, hafwandes iblandh them andre, som iämwähl tå intoghes, första stellet.600

Rijkzdrotzeten förfoghade sigh endteligen effter sådant märckelighit wählförrättande, och sedan förordningen om KongeL iijkferden up till Stockholm war aff fattadh, till sith Grefwe-skap Wijsingzborgh at hempta någhon hwila och styrckia sin swagha helsa effter thet swåra och mödosamma arbetet.

Lijthet ther effter kom Kongel. Iijkferden tågandes, ther arff Printzen, Enckiedrothningen, Rijkzens Rådh, så månge i Giötheborgh hadhe warith, medh en stoor myckenheet af hö-ghe ståndz personer woro i följiet. Och tå the kommo i Gref-weskapet till Grenna stadh, stannadhe the ther öfwer nathen, hwarest Rijkzdrotzeten läth undfegna och tractera heela dhet Kongel. följiet iämpt. Widh lijket tågade förbij, låssades pi Slåthet till 80 å 100 stycker, och på Brahuus, som Rijkzdrotzeten ther geenth öfwer uppå högha hälleberghet hafwer låthit byggia, swarades medh smerre stycker.

Kongel. lijkprocessen stannade i Nykiöpingh, emedan någre wichtige Rijkzens ärander inföllo, som woro af

nödhen ther at förrättas; ty beskickade Enckedrotningen samt närwa-rande Rijkzens Rådh Rijkzdrotzeten med begiäran, at han wille och så förfogha sigh ther hän, hwilcket han iemwàhl effterkom; och blef altså om åthskillighe angelägne wärff förhandlat. Och gingo ther effter forth medh Iijkferden åth Stockholm.

1660.

När thet nu så widha war lijdhit, at the ankommo till Stockholm, företogz i Rådhet et och annat at förhandlas, som wichtigest war och på tillstundande Herredaghen af Stenderne skulle förhandlas, ther Rijkzdrotzeten, emedan som förb:t ir. Rijkz Cantzlers stellet än tå icke war försedt, förde till the andre Rijkzens Rådh ordet.

Sammalunda på Herredaghen, widh Stenderne wore tillhopa komne, giorde Rijkzdrotzeten tahlet till etth starcht ut-skåth af then på stoore Rådh Cammaren, effter som tijdernes willkohr fordrade, och enkannerligen om Regeringzformen, föreställandes them hwad Rådslagh Rijkzens Rådh ther öfwer hadhe fatthat, hwilcket theslijkest af utskåttet på samptl. sten-dernes gåthfinnande wardt gilladt. Blefwo altså the höghe Embeten besathe sampt Regeringen upräthadh. Om fredec beslötz iämwähl, och elliest månge swåre wärf förhandlade.

Under thenne Herredagh war theslijkest Rijkzdrotzeten siuk och lades till sängz, så at han icke förmåthe widh Kongel. Begrafningen bära Cronan, uthan förträdde Rijkz Rådhet Btr Gustaf Bielke hans stelle. Grefwe Nilss Brahe begaf sigh i Echtenskap medh fröken Juliana Wrangel, dhen högh wäl börne601

Herres Grefwe Carl Gustaf "Wrangel, t& warande Rijkz Admi-rals och nu sedermehra Rijkz feldtherres, dother.

1661.

Rijkzdrotzeten medh the andre höghe Rijkzens Reger-ningz Personer, effter then aff fattade Regerningzform, stodh Jtijket framgienth låfligen före; och nndfinges thetta åhret Tarterske sampt Ryske Stoore Sendebudh.

Grefwe Nilss Brahe giordes till Rijkzvice Admiral, och förordnades han iemwähl till extra ordinarie af gesandt till konungen i Store Britanien. Medh honom uthstofferades twenne stoore Örlogh skiepp: Draken och Ameurant; legationen förträdde han l&ffligen och berömmeligen, doch wedh hem-reesan upwexte någhon disput ther öfwer, ath legaten icke wille låt ha fella på flaggan för eth Engelskt Croneörligh Skiepp, som lågh på Temsen och war ärnadh at hempta Drot-ningen uhr Portugal, uthan segladhe dhet medh fulla flaggor förbij; men det blef straxt, ehuruwähl af Engelske konungen först hårdare uptaghit, wäl bijlagdt.

På thetta åhret j Februario stodh och Grefwe Nilss Brahes systers, fm Elssa Elizabeth Brahes, andre bröllop medh Pfaltz-Grefwen Hertigh Adolph Johan på Tijdöön, som förbe-meldt är.

1662. 63.

Then låflighe Regerningen Continuerade; och stodh feder-neslandhet i rolighet och hugnelighit tillståndh.

1664.

På thetta åhret war föreskrifwen en Herredagh i Stockholm, under hwilcken then sedermehra senaste herredaghen ypnade höghe Embetens och Rijkzenz Rådz stellen igien för-seddes; och förde Rijkzdrotzeten medh the andre högha Rijkzens Regerningspersohner månge wichtige och hårde ährender för then gången till önskelig enda. Och stodh then Herredagh uppå ifrån Maijo in öfwer Septembris mànadt.

Om hösten undfickz et Engelskt Sendebudh, kommandes ifr&n Muschow, och på winteren ankom den Frantzöske legaten gäendes ifrån Kiöpenhamn. Den 4 Iulij föddes Grefwe Nilss Brahe thet andra barnet, en ungh Grefwe. Petrus Carolus i dopet kalladh, hwars födelse allenast dhes höghe anförwanter war till högsta hugnadh, uthan glädher sigh och hwar redeligh Patriot af then förhopningh och ännu få see i thenna gnistan lysande then uhrgamble, loflighe och berömmelige äth, som nu i någre hundradhe åhr tillbaka alt iempt har födt fädernes-jxidet så månge beprijselighe herrar.502

Om

Then Greffweliga Brahe Äths Lähn och Godz.

Efftersom man om then Grefweligha Brahe äth någhot haf-wer förmäldt, så är och iämwähl nogsampt wärdt at upräknas och någorlunda beskrifwas the stamhus och herresäthen, som them tillyda eller i gambla tijder hafwa warith tilhörighe, hwar medh man enkannerlighen kan betiäna sigh till at. åthskillia och igien kienna, enälir någhon af thenne slecht i historier eller skriffter nämnes, sampt och hurulunda godzen in på andra äther ähre arfffallne, ther medh al the sigh igienom gif-termåhl hafwa sammanknippat. Och förefaller widh detta up-såthet först Grefweskapet Wijsingzborgh ath omröras. Thet lähnet förlän the konungh Erich den XIV gambla Grefwe Peter Brahe, thà han widh Grefweståndetz första inräthande giordes till Grefwe åhr 1561, som i Historiske uthtåghet är förmäldht. Och tå bestodh thet af öen Wijsingzöö allenast. Men sedhermera förlänthe konungh Johan ther till, widh sith anträde till Regementet, för Grefwens trooheet och tienst, som han giorde honom i hans förföllielses tijdh, Haubo gieldh. och Grenna gieldh, som ligger hwar på sin sijdha om öönn. sampt Gamblelöse stadh, som då war i floor, och Alwens Sl-the gårdh medh heela Ahlehäradh och alle Haie Engiar, si och en stoor deel kloster godz, hwilcket bestodh uthi åthskil-lighe rättelagh, i Westergiöthlandh belägne. Men sedennehra åhr 1602, tliå Grefweskapet föll ifrån Grefwe Erich Brahe till tridie brödren Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus Brahe, hwilcket iämwähl i historiske uthtåghet omröres, bytte konungh Carl den IX sigh och Cronan till bemelte Alwans säthegårdh, Ahle häradh, Gamblelöse stadh sampt Haije Engiar och gafi" ther emoth igien Ettackz Säthegårdh, Aklinge gieldh, Haria och Suntaks Sochner sampt Dartorps gieldh medh Lommerydh, Elinnerydh och Skierstadh Sochner; men kloster godzen blefro behåldne och äre sedhan af Rijkzdrotzeten Grefwe Peder den yngre förbytthe för frelse godz, som inom Grefweskapetz grentz lågh, undantagande Qwettakz Säthegårdh medh dhes godz. hwilcken ännu lyder under grefweskapet. Yttermehra uthi Rijkzdrotzeten Grefwe Peder den yngres tijdh förlänte drot-ning Christina flere Sochner der till, nembligen Bälare, Öde-siöö, Adelöff, Wireda, Haghredha och Ulmsta Sochner. Och sålunda ligger nu heela Grefweskapslähnet nähr tillsamman, således at thes Situation är i en omkretz ymse om Wijsingzöö, som mith i Wättern är belägen. På öster sijdhan liggia Grenna gieldh, Skärsta gieldh, Lommaredh gieldh, Ösiöö gieldh.503

Bälares SochD, Adelöff, Wireda och Haghredha Sochner, hwilc-ken deel af Grefweskapet lyder endels till Smålandz och en-dels till Ustergiöthlandz landskap.

På wästre sijdhan om öön och Wäthern ähre Dartorpz gieldh, Haria gieldh, Baltachz och Suntakz Sochner medh Haubo gieldh och Achlinga gieldha, och lyder then deelen till Wästergiöthlandz landskap. Altså zires grefweskapet af många kyrckior, ty det är till merckia, at eth gieldh af åthskillighe kyrckior beståår.

Grefweskapet är i sin omkretz with begripet. Elliest then, som the orther aff Smålandh och Wästergiöthland widh Wätherns strand någårlunda ähre bekende, så weet han nog-sampt till ath skatta dhes godhet och lustighe lägnheter.

Ther ähro många stoora och små fiskerijke siöghar sampt strömmar, i hwilcka allehanda slagz wärcke qwarnar äro bygde, skogar the, så ther höghe och små diur ymnogdt wancka, Grefweskapet innehåller iämwähl Slåth, huus, skiöna sätherijer sampt oeconomier, som ähre dhee förnembsta Wijsingzborgh, Ettack, Qwetack, Dimbe, Heldaholm, Kiär, Halleboo å West-giöthe sijdhan, och å östersijdan Brahuus, Wästanåhuus, Nääs, Nystorp, Wireda, Östanå, Löckåhs, hwilcka alla wäl cultiveras medh bygningar, bruk och trägårdar.

Rijkzdrotzeten Grefwe Peder den yngre hafwer och up-rättat et gådt ämne till lähnetz cultur, en stadh i Grenna gieldh geent öfwer ööen och Slåthet uthi en mycket lustigh daal, ther Wättern och åker sampt Engies gården sluta till på ene sijdhan, ett högdt bergh gå then andra; och skiuter thesslijkest till ene endan en liufiigh Skogzdaal af Eker, en godh halfmijl långh, ther stora landzwägen löper mith i gienom staden ifrån Stockholm neder åth kringh heela landhet och uth till Skååne sampt wijdare.

Sielfwe Wijsingzöö, ther Grefwe säthet ligger uppå, är som et hierta mith uthi den nampn kunnige Wättern belägen, och hafwer en mijhl på ymse sijdhor till fasta landzstranden, men på längden söder uth räknas 4 mijhl till Jönekiöpingh och i när till Askesundh sex mijhl.

Figuren af öölandet lijknar sigh till en lax med hufwu-det söderåth och stierten i norr wender, som aff dhes Geogra-phiske affrijtningh kan skönias. Längden ifrån södre till norre endan är I '/4 mijhl, bredden ifrån östre till

wästre sijdhan 1/2 mijhl; sielfwa landet är heelt sleth, uthan någhon klinth eller backe, allenast at mith på uth åth längden går eefl åhs, som heller lijthet ymse åth stränderne, hwilcken skiuther sigh och så på norre endan långdt uthi siöön, hwar af märckies öön fordoom warith fast större, emedan watnet och så ännu åhrli-ligen tärer mycket uth.504

Iordhmåhnen är faller af en särskildt sorth så wähl som allestedhes mehrendels kringh om Wàttern, och synes thet förnembligast wara en mycket nimeralisk materia, thet then förbrende fergan af iorden i stränderne gifwer medh och ellies; then myckenheet af små steenar, then sion kastar upp på ööens I strandh, af åthskillige fergor, ther i blandh godha agater finnas. Enkannerligen är iordmånen på södre sijdhan sälsam, ther iorden är twå eller 3 alnar diup, och möther så en arth af steen lijka som flijs steen, swartgråå till fergan och tämmelighen hård, men låther bryta sigh i flata skifwor, mycket beqwem at byggia medh; han höger up stranden, at hon är heeldt twer- : brandt och hafwer et underlighit anseendhe, ity watnet af sine böllior i stormen bräcker och skiär åthskillighe former ther uthi. Elliest är thet et fruchtbardt landh bådhe till sade så wäl som och trädz planterningar; ty föruthan the åthskillighe stoore trägårdarne, som lyda under slåthet, är ingen Röök pi ööen, som icke hafwer sin trää eller humblegård, hwilcket thenne Grefwen fuller till största deelen har kommit åstadh. 1 Medh lundarne är och synnerligit till märckia. The stå lijka som medh största flijt plantade; ty ther Eck är wuxen, står han i stoor myckenheet, men intet finnes af annat slagh ther i blandh. Biörckelundana stå sammalunda för sigh särskildt. Tall, Gran, Hassel, och hwad thet ähr, äfwen hwar för sigh oblandade, hwarest och så doggediur och harar löpa i stoor myckenheet. The äro heeldt förbudne, undantagande när Grefwen sielf tillåther någhon förnähm fremmand en lust af theras iacht, hwaraf the äro så spake, at the dragha alz ingen sky till at gå hoopetals folcket under ögonen; hwar medh Grefwen sigh och enkannerligen förlustår, enär han åker uth at spatsera.

Landet bebygges dageligen tätare och tätare, ty them födde på ööen förbiudes at flöttia boostellen öfwer på fäste landhet. Och räknas heela ööen för en sochn, ther grefweska-petz prost är kyrkioherde öfwer.

Slåthet ähr then förnembste byggningh på ööen. Gamble Rijkzdrotzeten Grefwe Peder ladhe dhes grundwal på östre sijdhan aff ööen widh stranden å en beqwem och mycket lus-tigh orth, hwilcken och så nu dhes anseenlighare är, emedan Grenna stadh swarar theremoth geent öfwer på östre sijdhan och Brahuus på högha helleberghet å then ena sampt Wästanå och så på högdt bergh medh en strijdh ström bredhewidh. ther åtskilligha manufacturs watu qwarnar gå uthi, på then andre handen, så at thessa tu huusen medh slåthet swara lijka som en Triangel emoth hwarandra, och Grenna stadh som eth center mith emellan.

Rijkzdrotzeten Grefwe Magnus bygde en godh deel der213

till, och sedermehra hafwer Rijzdrotzeten Grefwe Peer den yngre medh byggningh mycket tillökt och förbättradt och dess w&ningar medh nya och gambla kongel. contrafacturer sampt andra Schillerien uthatåfferadt. Thet är och medh wall sampt mur rundt om effter then orthens nödhtorfft temmeligen befest, så, at denne orthen icke allenast offta tillförende af fienderna ar blefwen oöfwerwunnen, uthan iämwähl än i dagh, så offta ofredh spöries, hafwer Jönköpingz stadh och all negden ther om kringh sin tillflycht der hänn.

På Slåthet är eth Bibliothec af en tämmeligh myckenheet sköna böcker af Mathematiske instrument sampt eth cantzellie af månge rare och antiquiske documenter och stycker, så och nye wichtige acter. Sammalunda älire ther åthskillige rustkamrar, endels af kostbare och förarbetade gewähr och tygh sampt inländske antiquiteter, endeel af åthskillige uthländske mycket antiquiske saaker sampt elliest allehanda gewähr. J tyghuset åre och många wackre stycken bådhe af metal och järn. J siööstranden är en fast hampn uthbygd medh et torn på hwar endan å bådhe sijdhor om ingången, ther många fahr-kostar rymmas uthi, hwilcket och så är en stor tillfiycht för reesande personer i storm eller nathläger.

Fordom hafwer på södra udden legat eth slåth, som kallades Nääs, hwars steenmuhr icke allenast på stranden vthan och i siöön, af dhet wattnet tärer vth landet, är tillsee. Ther konungh Magnus Laduläås enkannerligen, för uthan andre konungar, tillförenne hadhe sin hoffhåldhning och blef ther iämwähl döder, aff hwicket slåth byen, som ther på udden ligger, ännu hafwer sith nampn och kallas Näs. Sammalunda på wästre sijdhan mooth norre vdden, ligger et godt stycke vthi siöön en stoor steen, then ther säges hafwa legat mith på bårgården vthi eth

slåth, som ther fordom haar warith och kallades Borgen. Och kan man fuller klarligen skönia, huru watnet hafwer tärdt sigh snedt in i landet.

Föruthan thetta är och wärdt till märckia the månge stoora högorna, som ähro hedniska griffter, af hwilcka en blef vpgrefwen, och fans ther i en tämmeligh urna af koppar, som änna förwaras i Cantzelliet på Slåthet, medh en lijten konstigh arbetadh barnurna ther iempte, hwar af nogsampt afftaghes, ther konungar och månge höghe i fohrna tijder hafwa wistadz och bodt.

Nye kyrckian, som Grefwe Magnus böriade upbyggia och läth nederrijfwa en lijthen gammal, ther stodh tillförende, låthandes allenast thet vthgambla tornet ståå qwar, hwilcket wärck Grefwe Peder den yngre fullbordade, ligger icke långdt ifrån Slåthet mith på åkerfeldthet; hon är fast funderad medh506

godh mur och hwalf, pelarne af uthhuggen steen sampt elliest ståteligen prydd medh allehanda inwertes zirat, så och skiöna och stàteligha klöcker. Ther inne hafwer Greffwe Peder låthet vpretta sin graff medh skiön uthhuggen steen, ther hans sahL första grefwinna, alle hans barn och iämwähl hans dother Pfaltzgrefvinnan sampt farsystren fru Margaretha, H:r Johan Sparres, allaredhan hwila.

Ther gamble kyrckian står, hafwer Grefwen Anno 1636 inräthat en Trivial Schola, then en rector och twenne hörare förestå, till hwilckens vnderholdh han ståtelighit godz af sith aflinge, som af sin serdeles fougde förwaltas, har förordnat Ther till ähr och et skiöndt Bibliothec förähradt. Sielfwa skolehuset är et högdt hwalf medh målningar och större Illn-minerade landkorter beprydt. På skole tornet är byghd en altan, för Astronomiske speculationer mycket beqwem. Then skolan hafwer sålunda tilltaghit, at icke allenast åhrligen godha subiecta begifwa sigh till Academierne och hafwa fram ft-r andra godt låffordh, vthan och månge then scholans disciplar allaredan hederligha tienster, andeligha och wärldsliga, beklädha. om hwilket alt historiske uthtåghet korteligen är förmäldt.

Tingzstugan är och bygdt af steen icke långdt ifrån scholan sampt skickeligen och ordenteligen in vthi funderad, helst domarens och nembdens säthen angående, ther heredz-tingen hålles. Lagmans salen är på Slåthet, ther Grefwen sielf medh sin särskildte nämbd sither och præsiderar, eller i hans frånwaru vice lagmannen; ther alle vthi heela Greffwe-skapet laghwadde och andre saaker afhandlas.

Grefwe Peder den yngre hafwer och medh många privilegier beneficerat denna ööen, hwar iblandh ähr och, at han hafwer förordnat en Magasin af förrådh på spannmåhl till 3,00*' tunnor sampt en lijthen Magasin af salth till hielp för åboerne vthi hårde åhr.

Grefwens hoffhåldningh anbelangande, så är then mycket starck, så at af dhes bethiente, som effter gammalt swenskt wijs i store Borgsalen på slåthet spijsas, monga stoora bordh vpfylles.

Enkannerligen är och then ståtligha musicen till nemna af alle handa Instrumenten och ther till medh trumpeter och härpukor till 12 eller 14 personer af musicanter och 4 trumpetare medh 4 läredrängiar sampt een pukslagare.

Elliest hafwer Grefwen till sin zirat, när så behöffwes, en starck wacht af folcket i Slåthet och på landet, som i gewähr äro af sine serskildte capiteiner, en öfwer Slåtzfolcket, then andra öfwer landzfolcket, wäl öfwade.

Hwad civil Iurisdictionen angår, så hafwer grefwen Juris-507

dictionen territorialem öfwer heela Grefweskapet; han håller för-denskuldh egen heredzhöfdinge pro primæ Justantiæ och sammalunda pro secunda eghen laghman, ifrån hwilcken saakerna devolveras till Jönkiöpingz Hoffräth; och i ty hafwer Grefwen tijonden och Kongzhästarna, lagmans och heredzhöfdingspen-ningarne öfwer heela Grefweskapet, så och prästernes taxa och gärdh sampt then rättigheet at vpretta städher och medh wissa frijheter begåfwa. Och står i lijka måtha apprehensionen och custodia i alla civil och criminal mål sampt executionen hoos Grefwen, then Grefweskapetz hauptman igenom Grefweskapetz fougdar och profosser förrättar. Heredz tingzplatzar äre i Grefweskapet 4 och Iustitieplatzar 5. Men på ööen är igienom konungens concession så fordom som sedermehra absolut Iurisdiction, vthan all appellation i civil och criminal mål; är och ööen af alla oneribus regni, ehwadh nampn the hafwa, aldeles frij, äfwen igienom forne och senaste konungars

concession, enkannerligen drottningh Ghristinæ förnyelse och konungh Carl Gustaffs wijdare confirmation.

Thet andra lähnet är frijherskapet Caiana benemdt, hwilcket af drotningh Christina bleif Rijkzdrotzeten Greffwe Peer den yngre skiänckt för sin tienst och högha meriter. Thet är beläget ytterst i Norlanden vnder Nordlinien och består nu i Caiana, Cuopio, Jdensalmi, Sahlo och Pelisjerfwi Sochner. Thet är eth widt begripet landh så i bredden som i längden, bestående mehrendels i stora skogar, siöar, träsk och strömmar, medh godh beqwemligheet till bättre och bättre cultur. Sielfwa Slåthet Caianaborgh ligger på een klippa mith vthi strijda strömmen, medh en windhbryggia på hwardera sijdhan; och är stora Vhloträsk ther straxt nedan före, hwilcket träsk hörer frijherrskapet till. Slåthet är wäl befest och förwarat medh mycket starck muhr. The trähuus, som tillförende hafwa warit ther vthi, äre bortrefna och i stellet igien bygde tiocke hwalf medh jordwall och bröstwärn ther äffwen på. Ther brede wijd är en lijthen stad byghd, och så Caiana ben:dh, sampt thes förvthan twå andre, en i Sahlo sochn i stoore Siöökanten på en mycket beqwemligh orth till seglation, Brahe stadh kalladh, och en Pelisierfwi Brahea nemdh, hwilcken af Ryssen vpbren-des widh sidsta feigden, men bygges nu åther igien. Civil Iurisdictionen är aldeles så i frijherrskapet som i Gretfweskapet. Tingzställen i frijherrskapet äre 5 och Iustitiæplatzar 6.

Elliest andre godz, som Grefwarne af Brahe äth fordom hafwa possiderat och än nu possidera, ähr i Vplandh Ridbo-holms huus och godz, Bogesundz huus och godz; i Finlandh Brahelinna och dess widt begripna lähn i Sawolax, widh Åbo Mattholmen, Haraholmen och Joagodz; j Lijfflandh Säswägen508

medh dhes lähn; i Hallandh et stoordt godz, hwilcke tu senare effter Norkiöpingz bealuth äre förlähnte; j Westergiöthlandh Örby, Siögården och Ållestadh medh vnderliggiande godz, af hwilcka Ållestadh är heeldht vhrminnes Braheätten tillhörigdt. och Vlffztàrp föruthan månge andra ströögodz och Bätterlagh, hwilcka alle wore långdt at vpräkna.

Elliest och possiderer Grefwe Peer den yngre af konungh Carl Gustafs, höghlofligh i åminnelse, förlähningh på serdeles wilkåhr för hans tappre förhållande i senaste danske feigden. hwilcket förlähningzbrefwet medh serdeles beröm förmähler, i Boohus lähn öarne Köra och Orost.

Fordom possiderade godz, som till andra äther igenom gifter ähre fallne, äre thesse fölliande: Mohammar i Wäss-mannelandh och i Vplandh Skogklöster, thet H:r Birger Päder-son vpbygde klöstredt, Smedby, Lindholmen, Finstadh, Djinr-welen, Wijby och Brahebergh; j Westergötland Vlffåhsa, ther Sancta Birgitta bodde, Stoorgården på Kållandh medh dess bönder i Wästergiöthlandh, Sundholmen, Axholmshuus, Skåffteby. Hökerum och Lönarp; j Estlandh Borckholm; j Söderman landh Terma; j Östergiöthlandh Myckelsättier, wijdh Bråwijken Medh-wijk. Theslijkest prætensioner effter Grefwen vthaf Hoija i Luneborgh-Erlandh i Tysklandh vnder Grefweskapet Hoija allodialt, Brockenhusen medh i små städer och 40 byar.

Thetta alt, som nu är i Braheättens egendomb, står i ganska gådt skick och tillwexth; enkannerligen ähr the stoora lähnens, Grefweskapetz och Frijherrskapetz administration mycket lofligen och ordenteligen inrättadh. Dhen aldrahögste Gndh ware för sådan mildhrijk wälsignelse Ewinnerligen prijsath och förlähne, at thet, som så wähl är funderadt, effterkommanderne och så till Exempel och fromma må oforänderligen blifwa stånd-achtigt.Zacharias Palmbaums berättelse om ryssarnes anfall på friherreskapet Kajana 1656 och 1657.

Den 12 juni 1656 anlände till Stockholm det oväntade budet, att ryssarne brutit „den eviga freden", fastställd i Stolbova 1617, och att de, fördelade på flere arméer, ryckt fram öfver Sveriges östra gräns. Riksrådet sammanträdde omedelbart för att vidtaga åtgärder till Finlands försvar. Vid mötet den 17:de erbjöd sig Per Brahe själfmant att resa hit öfver och ställa sig i spetsen för landets fåtaliga trupper Detta ädelmodiga anbud, vittnande om det intresse riksdrotsen fortfarande hyste för vårt land, kunde dock ej antagas, ty Karl X Gustaf hade till öfverbefälhafvare i Finland redan utsett fältmarskalken grefve G. A. Lewenhaupt, och guvernören öfver Ingermanland, Gustaf Evertsson Horn, ålåg det att möta de mot Karelska näset och norra Ladogastranden riktade anfallen.

Huru kriget på Karelska näset fördes, är bekant genom K. E. Ignatii skildring2) i ^Finlands historia under Karl X

Gustafs regering". Beträffande den ryska nordarméns infall yttrar samma författare endast: „De strider, som Kaj ana läns innevånare högt uppe i norden utkämpade mot sina ryska grannar, stodo utan något direkt sammanhang med de öfriga. Under sommaren 1656 ryckte ryssarne in i landet, men ledo tre nederlag, som tillsammans

') Redan den 18 april 1656 hade drotsen skrifvit till Magnus Gabriel De la Gardie: t Ryssen för intet godt i sinnet och är en svår granne >.

*) Kompletterad genom P. Nordmanns «>~ya bidrag till finska krigshistorien 1656».510

kostade dem 1,000 man och tvä fanor. Följande året gjorde ryssarne äter ett infall, men blefvo af de samlade bönderna slagna med en förlust af 300 man. Närmare underrättelser härom saknas". Dä dessa knapphändiga uppgifter stöda sig på en af andra hand lämnad uppgift ur ett numera förloradt visitationsprotokoil (1701) af prosten Joh. Cajanus samt ett par rader ur Pufendorfs historia, torde det äga sitt intresse att taga del af en samtidas berättelse om krigshändelserna. Var sagesman är hauptmannen på Kajaneborg Zacharias Palmbaum, och då vi sammanställa hans rapporter till Per Brahe, fa vi följande liffulla skildring, hvilken bland annat utvisar, att mannamod och segrar ej var det karaktäristiska för 1650 års fälttåg inom friherreskapet. Vi citera brefven delvis starkt förkortade; det första är odateradt, men hänför sig tydligen till juni 1656.Juni 1656. „Här höres intet annat, Gud bättre, än ondt krig och fiendskap af ryssen. En stor hop af hans folk är på gränsen församlad, så att man icke kan göra sig säker, hvad tid och stund de pà oss kunna göra infall. Storfurstens bönder såväl som våra hafva fört alla sina saker ur vägen och till skogs. I går kom en tolfman, som bor intet långt från gränsen, med hustru och barn hit och berättade, att hans granne, hvilken hafver försvurit sig med en rysk bonde, så framt ryssen skulle infalla på oss, skulle han strax gifva tillkänna, och åter om de svenske skulle infalla i Ryssland, han då honom det strax tillkännagifva. Alltså hafver storfurstens bonde inom natt och dag denne förständigat, han skulle utan dröjsmål af-föra sina saker och icke fördrista sig sitta uti sitt pörte till Persmässa, ty ryssen hafver i sinnet att falla in i landet.

Jag hafver till alla pass skickat apploratores för att utspana, hvad vid gränsen förehafves. Här finnas inga många vissa karlar, som man kan förlita sig på, ej heller kan jag förlita mig på dragonerna, ty de äro intet annat än bonde-drängar, ej heller hafva de någon anförare. Om något påkommer, släppa de gevären och draga till skogs, sammaledes ock bönderna, så att man dem intet musköten anförtro kan, och är det rätt illa, att båda officerarena nu denna tiden äro med döden afgångne ') och här ingen i hast finnes, som kan anföra allmogen. Jag hafver landshöfdingen Johan Gran tillskrifvit om några officerare, men alla äro i kronans tjänst, och utgamla duga intet uppå denna orten uti strömmar, sjöar och moras. Summa summarum, jag hafver ingen till assistens. Jag håller dock vård och låter befästa slottet, bäst jag kan; pä min flit skall intet mankera. På södra sidan måste jag låta göra batteri med skanskorgar och flytta de stora styckena däruppå, ty styckehålen äro invärtes i muren för trånga, så att man hvarken hit eller dit de stora styckena vända eller sänka kan.

') Af ett annat bref framgår, att ilen ene af de döde var kapten Johan Ryssel; han ersattes af kapten Henrik Henriksson från Brahestad.612

Bröstet hafver jag l&tit med stora skanskorgar rundtom be-skansa. Jag hafver tagit några af dragonerna soldaterna till hjälp att hålla vakt i befästningen, och ville jag gärna duplicera soldaterna i slottet, om jag kunde finna så många. För nöds skull hafver jag tagit två af borgerskapet hvar natt att ligga i befästningen, men några ibland dem uppstudsa de andra och vilja icke parera; alla borde dock hålla ett, eljest går det intet väl.

Något upp i Ryssland åt Agnis skall moskoviten vara 90,000 man stark l), som det berättas. Jag vågar icke åt bönderna vid gränsen gifva någre gevär före min nådige grefves och herres order. Kommer fienden dem för stark uppå, blifver den gevären mäktig, och befästningen kan dem intet umbära. Gud gifve, jag hade 100 man exerceradt folk i befästningen, då ville jag intet några 1,000 ryssar stort akta!

Om min nådige grefve täcktes nådigst hit försända en eller två fyrkonstaplar, som förstå att regera stycken, ty här är hvarken konstapel eller handtlangare att finna. Det är illa, att befallningsman A. Eriksson uti min frånvaro släppt de bästa dragoner, som voro exercerade karlar, till Idensalmi och tillsatt här i Kajana intet annat än små

pojkar, hvilka äro helt odugliga. — Såsom posten skyndar, vill jag härmed låta bestå och med nästa post, hvad emellertid kan förefalla, min nådige grefve underdånigst advisera.

Den 15 juli 1656. Uti stor hast gifver jag min nådige grefve underdånigst tillkänna, att fienden redan nästan ligger rundtom socknen och uti Pielis får jag intet en man upp. Moskoviten är infallen i Pielis, där hela socknen nästan med de förnämste bönder hafver svurit sig under ryssen. Länsmannen i Pielis hafva de med hustru och barn tagit till fånga; hvart prästerna tagit vägen, vet jag icke. Summa summarum, här står mäkta illa till; intet folk kan jag få till slottet, aom hjälper arbeta. Kuopio och Idensalmi bönder ligga i skogen och ställa sig motvilliga; ej heller hafver jag någon, som med allvar kan drifva upp dem. Utaf kronan kan jag icke få undsättning.

Vakten, som jag hafver satt vid gränsen, rycker dagligen för fienden närmare slottet. Moskoviten är mycket stark; jag skall emellertid styrka och behålla befästningen vid makt med det lilla folket jag hafver på bästa sätt och manér, så länge en blodsdroppe är varm uti mig.

') En väldig öfverdrift! En af grefvens befallningsmän uppger fiendens styrka vid gränsen till 800 man.440

Den 20 juli. Här komma dagligen värre tidender! Moskoviten ligger ofvan gränsen 7,000 man stark, och är jag nu intet en dag säker för honom, och alla ryska gränsbönder äro ryckta bättre upp i landet. På fästningen finnas endast några dragoner och några bönder med borgerskapet, och fraktar jag, när fienden påkommer, att de rymma alla till skogs.

Min nådige grefves betjänte, som mig assistera, skulle resa af, hvilket allmogen är en stor skräck; dock hafver jag högeligen sådant förbjuda låtit, men det hjälper intet. Gad vet, hur jag skall bära mig åt! En knjäs från Sordavala hafver infallit nti Pielis pogost, och hafver allmogen under storfursten sig svurit, och är så vårt eget folk våra fiender. I dag ankom en borgare från Brahea, som undslapp fienden. Han berättar, att ryssarna hafva pinat och stekt en hustru och tvungit henne att bekänna, hvar hon hade sina penningar. Samma hustru var förrige kyrkoherdens i Pielis hustru.

Samma moskoviter drifva nu hop allmogen i Pielis och vilja nu offörtöfvadt falla in på oss. Landshöfdingen är borta; af honom hafver jag ingen assistens. Ulå socknar hafver jag tillskrifvit att hjälpa afvärja det fientliga infallet, men tills dato inte en man bekommit, och behöfver jag högeligen min nådige herres och grefves råd och bistånd. Gud gifve, jag hade folk att fienden manligen motstå; dock vill jag med ödmjuk bön fatta den högste Guden uti den ena handen och svärdet uti den andra, så hoppas jag med Jesu hjälp, han hjälper mig!

Den 26 juli. I dag på stunden kommo tidender, att Kexholm skall vara öfver och ryssarna hafva Pielis bönder pålagt att föra proviant till Kexholm. I går hade fienden bränt en by i Kuopio, och kan han nu gå hela vägen ifrån Kexholm genom Pielis inpå oss med egna bönders tillhjälp. Jag hafver sändt några man till Idensalmi och Kuopio att uppdrifva folk, men de äro mäkta olydiga och hålla skogen. Gud vet, huru man skall bära sig åt! Här finnes litet proviant i förråd för folket. Gud gifve, jag finge hjälp af min nådige grefve och herre så ock af krigsrätten kommission att församla allmogen, att man kunde göra fienden motstånd, så att han icke alldeles lättfärdeligen månde bringa landet under sig. Här finnes hvarken gevär, krut eller något motstånd. Ryssen han pinar och plågar jämmerligen de svenska bönder, som intet strax på timmen vilja gifva sig under honom, och både bränner och steker dem. Robert Bärner är mellan Kexholm och Nyen med all sin egendom fången. Pielis och Libelits bönder, hvilka gränsa Kajana näst, hafva begärt lof af ryssen att falla in i Kajana och Ulå län; de äro våra värsta fiender, ty de veta vägarna

29614

och lägenheten. — F. S. Jag hafver åter post till Kexholm att förfara, huru med Kexholm visst tillstår, men vår post kan intet mer dit komma, ty moskoviten ligger i vägen.

Den 3 augusti. Jag fick på timmen bref af Johan Ivarsson i Kuopio, att ryssen ligger på gränsen och grasserar och vill genom Ilomants och Libelits pogoster infalla. Dragonlöjtnanten hafver jag dit affärdigat för att hjälpa till att fl någon allmoge där tillhopa. Per Tysk hafver jag förordnat till bondkapten öfver Kuopio och Idensalmi; han

ställer sig väl och hafver hörsel med sig. Allmogen i bemälda socknar är mäkta tredsker, ville ock sig under ryssen gifva, om det icke med allvar kan förebyggas. Pielis bönder hafva svurit sig under ryssen, och är nu en hop åstad att föra proviant (1/8 tunna bröd så ock kött) efter moskovitens pålaga till Kexholm. Det är ett ynkeligt tillstånd att hafva sina egna till fiender! En del af allmogen vill nu intet längre stå bi, utan flyr från vakten åt skogen och vill slå och dränka officerare, som på dem akt hafva. Åt Kem och Sålånko säges ligga mycket folk af ryssar och tattare.

Sextio dragoner äro värfvade, somliga ligga vid gränsen, andra hålla vakt vid slottet. Soldaterna äro 20 stycken. Det vore mycket bättre, nådig herre, skrifva mera soldater; dem kan man bättre komma till rätta med och kosta mindre, ty dragoner hafva sin lön fullt och sedan proviant. Jag låter bygga och fortificera slottet, bäst jag förstår; stora och små stenar till skrot hafver jag låtit bära på vallen. Officerarne äro dessa dagar från Stockholm ankomne och skola väl se, hvad arbete här gjordt är.

Här finnas många rebelliske skalkar; huru jag med sådana skall bära mig åt, förväntar jag ers grefliga nådes order. Om vintern kan ryssen både med rytteri och grofva stycken, bäst han vill, hitkomma, men kommer han, vill jag med Guds hjälp, förmodar han skall få bas och „badar utför käringen*. De svenske, som intet strax ville gifva sig under ryssen i Kexholms län, marterar ryssen grufveligen: han bryter det ena refbenet efter det andra ut ur lifvet, skär bort köttet under fötterna till bara benen, att de intet få rymma etc.

Den 26 augusti. På anhållan af Pielis bönder af vår nation om' hjälp mot fienden hafver jag dragonlöjtnanten Jakob Mattsson med några och fyratio musketerare dit affärdigat. I dag hafver han posten hitskickat, att fiendens parti, öfver 200 man, om morgonen, litet förrän han ankom, hafver grufligen marterat några tolfmän, pinat och bränt dem och sedan slagit hufvudet af dem. Samma dag brände de upp Nurmis kyrka, byggningen och prästgården, men när de fingo kunskap615

om de våra, hafva de strax begifvit sig i sina båtar igen, men förrän de kommo från Nurmis, blefvo 3 stora båtar med ryskt folk af våra nederskjutne. Några och 20 kroppar äro på landet blifne, hvilka de våra strax afklädt.

Som i Lieksa eller Brahea ligger mycket ryskt krigsfolk, begärer löjtnanten mera krut, musköter och bly, men här äro många orter, som sådant fordra, och befästningen kan ingalunda på gevär blottas. Löjtnanten i Kuopio ligger sjuk, är ock oduglig, som mig från den orten berättas. Fiendens parti grasserar emellan Libelits och Kuopio, där den ena bondelöjtnanten ligger i vakt åt Bistijärvi sidan, och den andra, Marcus Jöransson, ligger emot gränsen åt Sotkamo sidan och några underofficerare afsides på vakt. Efter de högvälborne herrars påbud är det beslutet, att hvar kyrkoherde skall hålla mot ryssen en monterad ryttare, men här finnes hvarken häst, pistoler eller sadel uti hela Österbotten, besynnerligen här uti friherreskapet, där det aldrig brukas att rida, och står sig prästerskapet därigenom bara illa. Jag hafver hvarken dag eller natt ro för detta obstinatiska folket, förrän jag får dem i god ordning; man måste taga hårdt i och icke längre se genom fingrarna med dem.

Den 10 november Min nådige grefves skrifvelser af den 5:te och 10:de oktober, innehållande om ammunitionssakerna, dem min nådige grefve öfversändt till Brahestad, hafver jag inhändigat, och skall jag bemälde ammunition med eget folk låta afhämta, likaså fanorna från Kuopio. Öfverstelöjtnant Drakenstiärna skrifver mig till, att de högvälborne herrar i rådet hafva resolverat, att han med sitt folk skall lägga sig där Pielis och Libelits stöta tillsamman; folk hafver jag intet att sända honom. Där finnes i Kuopio en hop lösdrifvare, forlnpna soldater och borgare, hvilka gifva sig ut för officerare och taga två tre tunnor spannmål af bönderna till lön i veckan; jag måste söka medel, huru man skall bära sig åt med sådana bofvar. Befälhafvaren i socknen är något vek, bondelöjtnanten är rädd, därtill sjuklig, länsmannen akta de intet, och prosten rår intet med dem.

I går berättade två tolfmän från Pielis, att i dessa dagar några hundra man af fienden äro ankomna till Åna (Eno), röfva och bränna. Att de skulle infalla i Pielis, kan jag intet tro, efter ryssarne hafva kvitterat Kexholm och hafva dragit sig nnder Nöteborg. Efter man förnimmer allmogen i Kuopio och

') Af ett bref af den 11 november framgår, att besättningen på Kajaneborg vid denna tidpunkt utgjordes af 38 dragoner, 22 soldater och 70 beväpnade l>önder.616

Idensalmi vara mycket tredsk, så hafver jag aktat utvälja af de gårdar, som mycket manskap finnes på, vissa vaktkarlar. dem hela socknen föder, hvilket synes väl vara för allmogen, och kan Mon den blifva, omolesterad på gården hemma.

Den 26 mars 1657. Min nådige grefve finner intet rådligt vara (enligt bref af den 11 februrari 1657), att jag skall falla in öfver gränsen, det jag dock gärna hade åstundat, hvarefter jag mig accomodera skall; men är det så, att ryssen ofor-modligen vill falla in på oss, så finnes det rådligare, att jag tjudrar min hJst hellre vid hans gärdesgård än han vid vår: sådant underdånigst förmodande min nådiga grefve låter sig behaga. Från lägret äro uti Fielis ankomne en ryttmästare, en regementskvartermästare och en kornett med 30 hästar att till öfverste Burmeisters regementsförplägning de persedlar, som utaf hvar rubel (arvio-rubel) af Ilomants, Libelits och Pielis pogoster utgå böra, hvilket för Pielis allena stiger till 8,307 daler 8 öre, af dem uppbära. Då nu befallningsmannen desslikes af dem fordrar tre års rest, blifver allmogen utfattig och öfvergifver gård och grund.

I dag afsomnade löjtnanten Nils Bertelsson efter 6 dagars sjukdom; Gud fröjde själen! Eftersom här denna tiden alltid är kronans folk, som reser af och an, och på det mas bättre må komma dem till lydno, ty är nu som tillförene min ödmjuka bön, att ers grefliga excellens nådigst täcktes mig med en liten fullmakt till major här i fri herre skåpet förordn», så att jag med fog uti krigsväsendet kommendera måtte. Utsprides desslikes vid gränsen, att här såväl under- som öfver-officerare parat hållas, gör detta fienden en skräck".

Under våren och sommaren 1657 har Palmbaum intet af större intresse att förmäla från krigsskådeplatsen. Han likasom fogden Anders Eriksson beklagar sig fortfarande hos grefven öfver den obilliga krigskontribution om 8,000 daler, som landshöfdingen pålagt Pielis. I denna fattiga trakt, där folket lif-närde sig nästan uteslutande af fiske och svedhuggande, hade bönderna sedan gränsfejdens utbrott hållit 36 dragoner. Lindring och skatteförmedling vore rättvisligen på sin plats och icke extra pålagor1)! Palmbaum berättar vidare den öfver-

') Härpå ger grefven det besked, att pogosten blifvit fritagen från denna extra krigshjälp, och till generalguvernören Gustaf Horn skrifver han: 11 Finland hafva K. M:ts undersåtar hela tiden bortåt fullgjort så mycket till saken, sorn man någorlunda af dem har kunnat decidera, att man fuller billigt borde dem låta ograverade blifva, helst emedan de också nyligen vid där hållna möten hafva gripit sin förmögenhet tämligen an och ej så litet understödt militien där i landet'.617

raskande nyheten, att officerare vid de svenska trupperna i Ilomants och Libelits låtit hasta och binda starosten och flere bönder samt „föra dem till lägret, till dess de fått ko och so och allt det bonden äger". I Pielis hade han likväl lyckats afstyra slika excesser.

Den 7 september är hauptmannen åter i tillfälle att meddela viktigare nyheter; han skrifver:

„Ofta hafva de våra denna sommar blifvit af ryssen in-festerade och, Gudi vare lof, utan mycket folks spillande tillbakaslagna. Nu den 7 augusti, äfven när jag skulle ställa god ordre i Pielis, animerandes och exercerandes folket till frimodighet och ståndaktighet, kommo vi åter i aktion med ett af ryssens parti om 300 man, som något tillförene här omkring hafva illa huserat, och var ändtligen deras conatus att sköfla och sätta hela socknen i brand. Men efter hårdt skärmytslande blefvo af vårt öfvermäktade 85 personer på platsen ') förutom de, som störte sig med häst och pagasia (bagage) uti älfven. 8 man af våra blefvo slagne och 4 sargade, hvilka ligga under läkarehänder. Gud hjälpe vidare! Allmogen har nog göra att af hålla sådana skälmapartier utom landet; dock blifva de ibland illa trakterade".

Från Pielis skrifver Palmbaum den 27 november 1557: „Den 20 november reste jag till Pielis att öfverse, huru stor skada och hvad byar ryssen bränt, så ock huru skansarna därsammastädes, genom god vakts hållande mot fienden, måtte konserverade blifva. Då kom ett parti ryssar om 170 man af Wängarj, i storfurstendömet beläget, där ryssen låter skansa, att infalla i Pielis; men när de fingo kunskap, att jag med en del folk var ankommen till Lieksa skans 2), vände de tillbaka åt Libelits, dit jag på timmen ett parti efter dem ablegerade, deras tillstånd med första att afvänta.

Pest hafver begynt grassera något i Kuopio. Uti Gamlakarleby är (befolkningen) redan mest utdöd, uti Ula

desslikes begynner. Gud nådeligen afvärje detta stora syndestraffet!

') Synbart belåten med (lessa underrättelser delgifver (den 3 december 1657) riksdrotsen konungen hvad som passerat med orden: • Jag har med mina få krafter gjort min flit det strecket vid mitt friherreskap Kajana att förvara nu snart i två år, haft nyligen den lyckan vid ryssens infall att ruinera 300 man, oansedt han förut gjorde mig någon skada». Talet 300 hade drotsen antagligen erhållit ifrån en af landshöfding J. Graan till riksrådet insänd rapport.

') I början af år 1655 hade Per Brahe gett order om anläggning af en skans på lämplig plats vid gränsen mellan Idensalmi, Kuopio och Kajana socknar.518

Slottslöjtnanten vill begära tjäna under kronan, efter han hafver mest arbete och minst lön och kan icke föda hustm och barn. Men efter det han är mycket åhägse om slott och fäste med dess rekvisitor, desslikes en oförtruten och framfor alla andra officerare en omistandes karl, ty vill jag hellre lofva honom någon förbättring, efter Eders Gref!. Nåde intet kan mista honom vid denna tiden. — I dag kommo mina utskickade från Tzirnitzens län och bragte denna skrifvelse med sig. Efter jag håller allt stadig vakt och intet väl tror ryssens söta ord, ty äro de räddare för mig än jag för dem".

Denna åberopade skrifvelse, affattad på finska, intaga vi in extenso, då den som en raritet i sitt slag för språkforskare torde vara af intresse.

„Rauha ja armo jumalalta. ja myös nyt käui wenäjän kemistä colmet miestä Railla jotka olit wienasta tullet kemist wten linnan heidhän jsäntänsä eii wskonu muita sanoma miehiä ennen cuin hänen oma wäkens käuit minaias ja cutzuit meitä heidhän puheillensa onko niin luia Itauha cuin sanoma miehet sanouat ja me antoima heille wastuon ettei meidhän puolest Rauha Rikota jos te tahdhot pitä yhtä ineidbän kansa niin he jhastuit ja annoit palian kä-tens ettei millän muoto meidhän puolest Rauha Rikota entiset sanoma miehet käijkän sillä liitolla cuin tehtij ön Mikulan päi-vällä eii mitän muta cuin jumala antakon meidhän esi wallalle hyvän lijkjn onnen Rauhan ja teruehijdhen aiian märä 22 nouemer anno 1657.

Minä walljtaan köhä mies täta waiua ettei yxikän auiia jos tuota kirehempi asia tule meitä sanoma miehia ')".

Den 4 december skrifver Palmbaum från Kajana: ‚Om förrgår afton kom mitt folk, som jag sände från Lieksa skans, till-

') I svensk dräkt lyder brefvet: Frid och nåd uf Gud. Och äfven nu besöktes gränsen af tre män från Kemi i Kyssland, hvilka kommit från TIvitahafstrakten, från Kemi — — till Nyslott. Deras husbonde trodde ej andra sändebud, förrän hans eget folk besökt Miinaja och kallat ohs till tals, om en så fast fred existerar, som sändebuden sagt; och vi svarade dem, att å vår sida freden ej brytes, om ni vill hålla ett med oss; så fägnade de sig häröfver och gåfvo tbara handen», att freden å vår sida på inga villkor skulle brytas; de förra sändebuden må gå med det förbund, som gjordt är Mikaelidagen; intet annat än Gud gifve vår öfverhet välgång, lycka, fred och hälsa. Datum 22 november anno 1657.

Jag fattig man beklagar mig öfver detta elände, att ej någon hjälper oss sändebud, om det gäller någon mera än vanligt brådskande angelägenhet.519

baka igen; det var för att kasa efter ett ryskt parti om 100 man, som tagit flykten till Wångerj igen, där 500 man ligga och beskansa sig. Vid Kajana gräns hos de ryska bönder låter Tzirnitsen kvartera hos hvar bonde 3 och 4 soldater; hvad det månde betyda, måste man afvänta. — Löjtnanten öfver bönderna i Pielis, Marcus Jöransson, som några resor med friskt mod hafver slagit fienden, hafver blifvit slagrörd på ena armen. Det är mäkta illa, att officerarena intet för mig trifvas.

Jag hade länge sedan haft orsnk så i fjol som nu att gifva min Nådige Grefve tillkänna om den dryckenskap och skjutande, söm Curnovius med sitt anhang, när vakten är uppförd och slottsportarna uppvindade, i desse farlige tider öfvat. Jag hafver alltid förmanat dem afstå med sådant lefverne, besynnerligen om nätterna, och besatt vakt, men till dato allt sådant oaktandes; ty måste jag gå, om rätt vore, efter krigs-artiklarnes innehåll, dock i

underdånighet mig hos min nådige Grefve förfråga, hvad sådana skola i dessa oroliga tider vara underkastade. De äro och därhos sådana, när något infall sker, vele de intet stå kvar, utan fly undan till sjökanten, som de i fjol hela året gjorde; dock ringa är därmed inlägga: stå de härefter intet af med sådant lefverne, blifver jag — för god ordnings skull — förorsakad att taga sådana uti arrest, till dess jag kan afbida Eders Hög Grefl. Nådes resolution.

Den 15 december. Uti Pielis äro till 40 personer öfver-rymde, husen af fienden uppbrända; allt väntas där ingen skatt; och står nu åter Pielis i fara; gränsfreden tros icke heller mer väl".

Efter denna dag blifva underrättelserna från krigsskådeplatsen sparsamma. Palmbaum tror sig dock i slutet af 1657 veta berätta, att 600 snapphanar väntas göra infall öfver gränsen. Denna förmodan bestyrktes dock ej.

vDen 24 februari 1658. I fredags, som var den 19 februari, kom mitt bud — efter plägsed plägar jag alltid öfver gränsen på vissa tider med Tzirnitzens utskickade hålla korrespondens om gränsfreden — tillbaka, hvilket visste berätta, att Tzirnitzen af storfursten var förbjuden att gränsfreden mer förpläga, utan skulle storfurstens egna betjänte den vid makt hålla; alltså voro tvenne officerare, den ena öfver 52 man päämies eller höfvitsmän och den andra öfver 28 man, komne till gränsen från Wiena, utfåstandes vidare gränsfreden bivista. Men så gör man sig underliga tankar om desse oförmodelige personers omväxlande; här under måste ligga en räf med tvenne räfrumpor.

Alldenstund Pielis allmoge några resor enständeligen hafver anmodat om någon förskoning på deras utlagor för deras620

flitiga vård och vakthållande så ock för den orsak, att de härtill 25 dragoner och 2 officerare med proviant af egna medel hållit, tj' vill jag, efter min Nådige Herres skrifvelse, utse, på hvad sätt det låter sig göra, och komma dem med något skonsmål ihåg, dock sökande största moderation, som ske kan, att igenom sådan förmedling min Nådige Grefve icke för mycket afgår. Men jag fruktar, sal. And. E:s barn igenom restens utsökande kommer allmogen till stor ruin. När ko och so lar springa för bonden, så är intet mycket om dem och deras hemman. Gud bevare för sådana fogdar som And. E.! — Proviant-persedlar till krigsfolket finnas här intet, som är mäkta farligt i dessa krigiska tider; spannmål kan något finnas.

Den 3 mars. Tzirnitzens folk af Kem förplägar intet mera gränsfreden, utan storfurstens egna låtsa vilja simulera härutinnan, men denna förändring är alldeles icke att tro. Uti förrgår kom en borgare från Viborg till Ula; han berättade, att emellan Duderhoff och något från Kexholm var 16-tusea man ryskt krigsfolk ankommet. Och som ryktet går, förmenar man, att denna sommar — det Gud nådeligen förebygge — uti denna ort kriget först begynner, efter här omkring gränserna ryssarne förökas. Det är mäkta illa, att jag vid denna tid icke kan varda undsatt med fetaliepersedlar". —

Följderna af tre-års stilleståndet i Vallisaari, slutet den 20 december 1658, började småningom visa sig, och i januari 1660 kunde Palmbaum rapportera till Per Brahe: „Med ryssarne hålles god korrespondens, och drifva de sin handel med godt manér".XXVII. Johan H«nrik Kellgren* Bref till Abraham Niclas Clewberg, utgifna af

Henrik Schück. — 39 + 136+19 sid. stor 8:0.......... 4:60

XSVni. »Förhandlingar och Uppsatser. 8. (Längre uppsatser af E. Lagerblad, E. W. Bergman, C. G. Estlander, R. Hausen och M. G. .Sohy-

bergson) — 47 + 288 sid. liten 8:0................ 3: 75

XXIX. OstgOtalagen med förklaringar, af A. O. Freudenthal. — IV + 280

sid. liten 8:0.............................. 4: 50

XXX. »Förhandlingar och Uppsatser. 8, (Längro uppsatser af E. Lagus, V.

Söderhjclm, G. Cygnæus, A. Hultin och 1J. Nordmann.) — 50 + 336 sid. liten 8:0........................ 3:75

XXXI. JOns Buddes bok. En handskrift från. Nådendais kloster, utgifven ge-

nom O. F. Hultman. — XXII + 256 sid. stor 8:0........ 5: —

XXXII. *Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien, af Otto E. A.

Hjelt. — IV+ 446 sid. liten 8:0 .... 4:76

*TITII. *Raseborgs slotts historia, af Torston Hartman. — 155 sid. liten 8:0 . 2:75 XXXIV. »Förhandlingar och Uppsatser. 10. (Längro uppsatser af G. Cygnæus, K. G.

Leinberg, C. G. Estlander och E. Lagus). — 82 + 194 sid. liten 8:0 3: — rXXXV. Katalog Öfver den svenska litteraturen i Finland samt arbeten af Inhemska författare på främmande språk 1891—1895. Uppgjord af Yrjö Hirn. — 266 sid. liten 8:0....................... 3:60

XXXVI. »Förhandlingar och Uppsatser. 11. (Längre uppsatsor af I. A. Hcikol,

G. Frosterus och Yrjö Him). — 69-4-216 + 33 sid. liton 8:0 . 3: —

XXXVII. *Åbo universitets lärdomshistoria. 7. Matematiken och fysiken, af K. F.

Slotte. — 293 sid. liten 8:0...................... 3:50

ICXXVIII. Bref frftn Henrik Cabriel Porthan till samtida, utgifna af Ernst Lagus.

— 360 sid. stor 8:0........................... 6: —

XXXIX. *FOrhandlingar och Uppsatser. 12. (Längre uppsatsor af Carl v. llcms-

dorff och Hj. Appelqvist). — 71 + 192+ 11 sid. liten 8:0 ... 3: — XL. Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809 Jämte Handlingar

rOrande landtdagen, utgifna af Elis Lagerblad. — 586 sid. stor 8:0 10: — XLI. 'Finlands svenska vitterhet. I. Jakob TengstrOms vittra skrifter i urval med en

lefnadsteckning, af M. G. Schybergson. — CLIX + 280 sid. liten 8:0 4: 60 XLII. »Abo universitets lärdomshistoria. 8. I vtW, af Robort Tigerstedt. —

210 sid. liten 8:0..........VT................. 3:—

XLHI. En samling Öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare. Utgifningen ombesörjd af T. S. Dillner. — XX + 145

sid. stor 8:0 .... 4: —

XLIV. »Dagbok, förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditSren C. C. Ekman,

utgifven af Reinh. Hausen. — XI+ 266 sid. liten 8:0..... 3: —

XLV. *FOrhandlingar och Uppsatser. 13. (Längre uppsatser af V. T. Rosonqvist,

W. Söderhjelm och C. von Bonsdorff). — 45 + 254 sid. liten 8:0 3: — XLVI. 'Karl August Tavaststjerna. En lefnadsteckning af Werner Südorbjelm.

— 324 sid. liten 8:0........................... 4:—

XLVII. 'Forhandlingar och Uppsatser. 14. (Längro uppsatser af R.F. von Willebrand, C. v. Bonsdorff och G. Castrén).— LXXXl + 244 sid. liten8:0 3: -

XL VIII. 'Finlands svenska vitterhet. 2. Mikael Choræi valda dikter med en lefnadsteckning, af Ernst Lagus. — CXC + 226 sid. liten 8:0...... 4:50

XLIX. »En Idéernas man. Biografi öfver August Fredrik Soldan af Juhani

Aho. — 421 sid. liton 8:0....................... 5: 50

L. »Abo universitets lärdomshistoria. 9. Teologin, senare delen, af Hennan

Råbergh. — 229 sid. liten 8:0 .... 3: —

LI. »Förhandlingar och Uppsatser. 15. (LHngro uppsatser af P. Nordmann, A. O. Freudenthal, J. Ahrenbcrg, Z. Sehalin och O. Grotenfelt).

— LXIX + 243 sid. liton 8:0..................... 3: —

LH. 'Finlands svenska vitterhet. 3. Valda skrifter af Jakob Fress med en teckning af hans lefnad och skaldskap, af Arvid Hultin. — CXIX + 218

sid. liten 8:0.............................. 4: 50

LIH. Katalog Öfver Den svenska litteraturen i Finland samt arbeten på främmande språk at finländske författare eller utgifna i Finland 1896— 1900. Utarbetad af H. Bergroth. — 302 sid. liten 8:0...... 4: -LIV. »Torsten Rudeen. Ett bidrag tUI karolinska tidens litteratur- och Ilrtro-

historla, af Arvid Hultin. — IV+ 276 sid. liten &o.......

LV. M. Calonll bref till H. G. Porthan, utgifna af W. Lag^is. — XI+4ii

-J-91 sid. stor 8:o............................

LVI. *FBrhandling»r och Uppsatser. 16. — 1902. (Längre uppsatser af E Pipping, R. Nordenstrong. O. üroten felt, A. Hultin, K. G. Le

borg). — LXVlI-f 236 sid. liten 8:o.................

LVII. *8ref, tal och andra skrifter af Mikael Choraeus, utgifna af Ernst L»cth.

— VIII -f 400 sid. liten P:o....................". .

LVIII. 'Skildring af krigshändelserna i Orter- och Vüsterbotten I808—1809, ti

C. J. Ljunggren. — III 153 sid. liten 8:o...........

LIX. Bidrag till Eddametriken, af Hugo Pipping: — 118 sid. stor 8:o .... LX. *Per Brahe. Illustrerad lefnadsteckning, författad af Petrus Xwi-

niann. — 520 sid. liton 8:o 1

OBS. De mod * utmärkta tomerna hafva utdelats åt alla tnedieaai.'

Öfriga ondast åt stiftare.

Tillkännagifvande.

Personer, som önska inträda i Svenska litteratursällskapet, kunna om sig hos Sällskapets skattmästare, direktör Sigfr. Kullhem, d Brandfördkr.s aktiebolaget Fennia, Unions gatan 25. Sällskapets medlemmar fördelas i i kategorier: liftande medlemmarM, hvilka inbetala 200 mark eller där*-'» ständiga medlemmar", hvilka en gång för alla erlägga 100 mark, somt J medlemmatM, hvilka betala JO mark årligen i tolf års tid, hvarefter de & föras till ständiga medlemmar. Ständiga medlemmar och årsmedlemmar b* öfvergå till stiftare genom att inbetala differensen mellan stiftareafgifin mark och det som de tidigare trlagt till Sällskapet. Stiftande medlemmar rätt att a-hålla samtliga utkommande tomer af Sällskapets skrifter; sion medlemmar och årsmedlemmar få alla Förhandlingar och Uppsatser, ma : de öfriga skrifterna blott de mera populära. Ni/inträdande stiftande w, lemmar erhålla ännu gratis några förut utkomna tomer, af hvilka ett

Med Svenska litteratursällskapet i Uppsala har öfverenskommelse »>*• att i detsamma mot erläggande af endast half afgift eller kr. 2: 75, potty ' inberäknadt, kunna inträda medlemmar af Svenska litteratursällskapet i tåland, hvilka därigenom blifva delaktiga af det i Sverige verkande Sàli skrifter. Också äga medlemmarna af bägge. Litteratursällskapen rätt at! halfva priset tillösa sig de båda Sällskapens äldre skrifter, ifall det àterm lagret sådant medgifver. Ständiga medlemmar af UppsalasälUkap^ b» Litteratursällskapets i Finland medlemmar blifva, om de så önska, afgift en gång för alla af 50 kronor. Inträdessökande äga anmäla w vidare hos lektor Lagerblad.